

? gabó? 1682: Luczai Sándor küldött lábos pohárt, 7 ... Csészét, 80. Ugorkának valót, 8. gabot, 8 [Porumbák F; Aut 314].

gabógyás hóbortos, táj kolontos; smintit; verkehr/schroben. 1838–1845: Gabógyás, egész Erdélyben zsebszótárilag* használják = kalantos [MNyTK 107. — *Értsd: a Tzs-ben használt értelemben].

A forrás adta felvilágosítás kiegészítéseként megjegyezhető, hogy a címszóbeli, több jel-ű szónak és hangalaki változatainak múlt századbeli szóföldrajzi elterjedését Erdélyen kívüli pontokról is számos előfordulás igazolja [l. erre MTsz, SzamSz, KTsz]. — A mai erdélyi köznyelv szintjén a szerk. nem találkozott vele.

gabona 1. gabonavetés; semänätürä de cereale; Getreideanbau/aussaat, Saat. 1571: az varbol lo-wokat ki vitték falwk hatariba gabona keozzy zena feweooeket lofew attiankkfiayet kedwek ellen el keotetzettek es etettek [SzO II, 326, a székely nemzet az ogy-hez]. 1575: Az gabona keozet valo Lowak Iarasat es zekerrel fw hordast eo K. Neh Engedie [Kv; TanJk V/3. 120b]. 1589 k.: az ker-tet csak azert czinalta hogj oltalmazhassa gabona-iat s iwett az uton Jaroktul [Szu; UszT]. 1672: ezen kerdesben Forgo Földben haromszor volt Gabonája es beis Takarittatta Senki nem elenzette rola ő kegjelmet [Mezőmehes TA; WassLt]. 1724: Ha valakinek ketszer vagy háromszor az marháját gabonában találják ki meg mer eskeni hogy sem hire sem akarattya nem volt hogy marhája ot volt két Penz az büntetése [Kisborcsnyó Hsz; SzékFt 32]. 1730: ugj arattatta le mindenféle gabonáját [Mihálcfa AP; LLt Fasc. 127]. 1757: Miért jöttél a' gabának közt...? [Abovsia KK; Ks 8. XXIX. 32]. 1766: adomeálnák Pünkkösti (!) Uraimekot hogy az ő klgmek Gabonájokot ne gazoltatnák [Kökös Hsz; Kp I. 234 Jos. Nagy (24) miles equ. vall.]. 1767: le kaszáltatta ... gabonáját [Udvarfva MT; Told. 44/35]. 1771: Azo malom Gáttyának fel tojlása miá ... sok Gabonáink ezen Eszkendőben tölt árvizek iszo-polták meg [Dombó KK; JHb XX/26. 5]. 1782: azon hely á hol a' gabana le kaszáltatott s galá-ztatott ... a' Nemes Sukiak* által Colaltatott s ökis Vették el á hasznat rolla eddig az ideig [F-zsuk K; SLt XVII. S 31 Vakár Andrej (28) zs vall. — *A F.zsukkal szomszédos Nemeszúk (K) lakosai] | gabonájak a' Nemes Sukiaknak le kaszáltattak [uo.; i.h. Gyirisán Pásk (34) zs vall.]. 1802/1816: Bajka Susánna két Bitangu személy egyiket p(e)d(ig) az Gabonában szülte, hogy ecclesiát követet volna azt nem tudom [Dálnck Hsz; Kp IV. 317 Kővér Mária Dálnoki iskola Mester Szatmári János ... feleségének (38) vall.]. 1810: nem lézen Szabad az arendatornak az határon lévő füveket gabonákat ... tépegetni | ha az arendat(or) által a gabonákban ..., és gátckban kár történék az iránt tartazik jot állani [Km; Km-Ulev. 3]. 1850: Erdőkben, mezőkben, gabonák-

ban ... a legeltetés szorossan ... tilalmoztatik [Km; i. h. 2].

Szk: ~ nézni. 1825: Gy. katona Kis István fgy bizonyít ... János ötszivel Gabona nézni mentek volt ki [Sszgy; HSzJP].

Sz: ért ~ba veti sarlóját átv belekaszál vki rend-jébe. 1710: hol vagynak az mi Papjaink, miert n(em) allanak melle ez szegény Aszsz(onynak) hogy imadkozatnák*, azonb(an) az Papok elő jöv(en) aszt mondák az Paternek mint veti az mi ért gabonankb(an) az eő sarlojat nám mi ne(m) vettyük az eő klgmekeb(en) [Maroszkirály MT; Told. 2. — *Olv.: imádkoztatnák?].

2. gabonatermes; recoltá de cereale; Getreide-ernte). 1570: az Aratagok Megh az eo feldekreol Be nem hortak volt az gabonat Mindenestwl, hogy Janos kezez Thylyta volt Balint Thywadart, hogy az Tharlora Jwhayt ne Bochatana [Kv; Tjk III/2. 9]. 1593: Mikor azt a falu Erdejet fel oztot-tak uala akkoris en nekem rizembe hattak azt az heliet, ... Mikor en az gabonamot en ki ütötte(m) uolna belöle ... meg mondak hog' Jancho Peter az en felöl meg Tet foldemet meg zantotta, meg zol-lita(m) erte miert zantotta meg az en Irtas foldemet [UszT]. 1682: Ha penig tempore reuisionis, azon Controversias hely Collegium földenek talaltatik lenni, tehát az arrol asszortalt gabona(na)k dez-máját tartozza(na)k specificalt Patronusak refun-dalni [Ne; Törzs]. 1729: Bartos Márton Uram ... Szánto földemet jól Szántotta arrol gabonámot jól betakarította [A.csernátón Hsz; BLev.]. 1767: A Rendes dezmatís mind Gabonájokból ... Ki szokták az Udvarnak adni [Szászveszszöd NK; JHb LXVIII/1]. 1767: mikor által nem vihették a gabonát rolla az magok határákra, tehát minden-ker az Mgos Exponens Ur Eo Nga Tisztei Dez-málták azon helyet [Galgó Sz; JHbK XXX/1]. 1803: a gabonát rolla a mi terem el vitetyük [Me-zőcsán TA; Ks 65. 44. 1].

3. csépeletlen, szalmás gabona; cereale netreie-
rate/neimblätite, in pai; unausgedroschenes, hal-
miges Getreide. 1657–1658: egy kurtán az német sán-
czához nem messze neki telepedvén galonát
csépell [KeményÖnél. 385]. 1700: Az Gabona ...
asztagocskakb(an), es Csűrbeli dorb(an) vagic(n),
az mi vagion, ... mivel az előbszeri Inventálás
utan elődtek belöle [Csicsó Cs; Bál. 71]. 1722:
mostis szüntelen havaz ... ha el vész Gabonánk,
én aszt gondolta(m) a mi még nincs el csépelve az
eő H(e)r(cegs)ge Gabonájából, suspendalni, kéne
mert nem lesz mit Vessen ember (fgy!) [Fcg;
KJ. Rétyi Péter lev.]. 1767: a szalmajaban levő
gabonákban, és fa edenyekb(en) az első valcszta
Mester Uramnak ... engettet [Branyicska H;
JHb XXXV/45. 9]. 1768: ez előttünk lévő le ka-
szált levesztegetet gabnából (!) álló rendek [Szent-
lászló TA; LLt].

4. ? csépeletlen, szalmás rozs; secarä netreie-
ratä/neimblätitü, in pai; unausgedroschener, stro-
higer Roggen. 1806: az inctus ökegyelme is prae-

tendálja ... 4 kalongya gabonát és 4 kalongya árpát [Szárhegy Cs; RSzF 168].

A címszó 'rozs' jel-ére l. CzF, EtSz, SzamSz, TESz és az ott ir. — Erre a jel-re Erdélyből is van bizonyosság [MTsz].

5. szembogona; cereale boabe; Korn, Getreide. 1584: az Wasar Vamrol ualo ieczes ... Aky gabonát hoz es Elegiedetnek talaltatik kinek az feli Zep, az Alliah penigh es keozy elegies Awagy hituanos, Azt is el wehesse az Wasarbiro az Alnok chielekedetert [Kv; KvLt Vegyes III. 10]. 1590: valamj Gabonaia az eő maga tarlajan termet, azt eorlenj Monostorra tartozoth hoznj, zaz pinz bewntetis alath [Kajántó K; GyU 18]. 1625: Ezeket az fel registralt marhakat gabonakat, ruhazatokat es mindeneket az mit az aniamtol marat iokban el ut Czak megh kfuantom [UstZ 8b]. 1672: (A földet) foglaltak ki kezéből nitte el Gabanaiat az Inct(a) [Ksz; BLt 3]. 1679: Gabana jüt be Gel. 70 [Vajdakamarás K; Thor. 21/33]. 1682: Mü Ide ma holnap Gabonankott sallittattjuk be [Kv; RDL I. 162]. 1688: ezeken kívül ha mi gabana, egieb ingo bingo bonomok résmobilisék uadnak, azok kette oszolnak [Ksz; BCs]. 1734: Tudom hogy adtanak Gabanaít is az alab valobol kölcsön ... de azt nem tud(om) az árát fel Szedtéké vagy nem [Butyásza Szt; TKI Merkás Kosztán (51) jb vall.]. 1740: én négyszer mentem oda a Malomba mindenkor fogadta hogy meg őrlí a gabonámot [Papolt Hsz; Szentkgy. Király Tamás (62) jb vall.]. 1751: Soha felit sem atta ki fizetésb(en) ígért Gabonájakat, Eledeleket [Marossztkirály AF; Told. 29] | Groff Uram ő Exc(ell)entiaja) parantsollya hogy Tutolyos deszkát vegyek az Karolyvári kerthez és gobonán á gabona most senkinek nem kel [Szentdemeter U; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. 1761: hallattuk azt, hogy az Apjától ... buzát, és egyéb gabanaít lopott [Szászsztván KK; BK. Andreas Gabás (40) jb, Joannes Galambasi (35) jb és Joannes Gabás (59) vall.]. 1763: Istennek halá (!) minden felj gabana Borsó lentse tatárka len mag arpa alakar Zabotska Istennek hala minlén vagyón [Kőröd KK; Ks 11. CII. 18 Szarka József tt kezével]. 1796: holnap ... küldhessek a gabana után [Vaja MT; Ks 101 Balla Imre lev.]. 1799: adtam ... 15 véka Gabanaít [Mezőcsán TA; Ks 65. 44. 11]. 1810: a Gabonának árra ... hol nagyobb, hol kissebb, mint egyebűt az országban, de nagy differentia ritkán emezgál [Varsólc Sz; Ks 76 Consr. 346]. 1813: röz szeréat el battunk külemben tulajdan Gabanaítuk mellet mag öltek volna [Dés; Ks 117 Vegyes ir.]. 1833: a Gabana tulgyuk mely kevés az Országba, nem remélhetjük, hogy szályon már is sokra hágott árra, ... mentől tovább fog fogyni a gabana, minl fennebb fog hágni [Torda; TLt Praes. ir. 1534]. 1842: Pap Jun Deesi 'Sellerem adossága Gabua (!) arrab(an) es egyebekben az adosság Láistro n 178 ... [Dés; Törzs. Dési taxálisták 71].

Szk: ~ hordani. 1772: volt két Béres szekér ... a Nyáron Gabona hordani [Hídvég Hsz; HSzjP] * ~ val tarti. 1697: Mind a Rűdeg mind a Hiz (!)

Disznokat kételen gabonával kellet tartaniak [Máramarosziget; Törzs] * ~ vásárolni. 1722: Máramaros Vármegjéből Borsá nevű Faluból gabona vásárolni el jöttek Atyánkfiak [Szásznyíres SzD; Ks 81. IIII. 17].

6. ~ utolja codiná; Getreiderest. 1774: gabona utollyából, keső őszszel szilvábólis, és szőlő trébelyből a Pálinkát mindenkor szokták Esztendőt által főzni Szent Demeteren az kastélyban ..., az több szőlőknek Trébelyit, hol főzik ki, nem tudom [Szentdemeter U; LLt Vall. 38].

7. szembúza; griu boabe; Weizen. 1752: Groff Kornis Ferencz ... Gabonáját Gerendi László Uram M. Csáni Udvari Bírája Szirb Ivonon be vitém ... az buzát mais arestumba az Csáni Falusi Birákoknál tartottya [Mezőcsán TA; Ks 15. LI. 6]. 1782/1799: A' mi a' Buza Vámolás dolgát illeti eddig az ő Nagyságok Malmába a' Molnárok egy kupát vettek egy véka gabonából [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 380]. 1802: gabana dolgaban meg szűkölvén vevének egy más Kezesegen ... 10 veka tiszta buzát ... az eő Excellentiaja Csitsó György falvi* erdőjéből harmintz öt jo hasábe (!) karokat minden két veka gabana utan usurában tartozzanak kesziteni [Mezőszengely TA; Tsb 35. — *SzD]. 1830 k.: az Contractusban meg ígirt, Gabanankatt minden napra egy egy kőpécze buzátt, három Esztendőtől fogva az Tisztek ki nem adták, es praemunda nélkül dolgattunk [Kerestelke Sz; BfR]. 1877: a gondnoknak kötelességvé tétetik, hogy ... hordassa be a papnak még kiün lévő gabonáját s az ekkla rozsát [M. bikal K; RAK 293].

8. ? rozsvetés; semánaturá de secară; Roggenaussaat. 1649: minden buzaiokott, s gabonajokot, arattata es takarittata el, maga szamara, Petky Mihalj uram [Malomva MT; Bál. 1]. 1666/1793: a kinek marháját naptámadt (!) előtt látják vagy napnyugta után éteve a Falu határán a Gabona vagy buza között büntetessék flor. 1 [A. csernátón Hsz; SzékFt 23-4]. 1677: tartozzanak a Kis kerekiek* ... 200. kalongya buzát, vagj gabonát eő Ngok számára aratni, kit is ha ne(m) portálnának toties quoties negjven forintot exequalhaso(n), exequaltathasson eő Nga a Kis kerekieken [Csánán AF; JHb XXVI/42. — *Kiskerek (AF) lakosai]. — E jel-re l. előbb 4. jel. al. a jegyzetet.

9. ? szemrozs; secară boabe; Roggen. 1569: Az my Ingo bingo marhanak feoldbeij vetemynnek Es chjpleth bwzanak, gabonanak, El oztassat Nezy Ide ala megh Irth mod zerinth hattwk kozteok megh ozlany [Mányik SzD; IB VI. 225/13]. 1579: Meg értettek eo kegme ... Az vrunk eo Naga parancsiolattyat az Bor megh tartoztatás felől ... talalyak megh vrunkat Aggyak eleybe, ... hogy Magyar orzagbol taplalkattunk(!) buzabol es gabonabol, ky nylwa(n) megh zwnyk ha az bor ky vitelt el tiltjuk [Kv; Tanjk V/3. 203b]. 1606: az Tholdalagjak takartak az Vas Georgy Buzaianak Gabonaiának az dezmaiat [Jára MT; Told. 1]. 1688: Buzamat, szalmámát, Gabonámát praedaltak el a Nemetek mikör elsöben be jöttek [Kv; UtI]. 1799/1816: Mikor az néhal

Lázár András uram Gabonáit, nevezetesen két köből Rosát Darék (!) szánját osztogatását, réz mosárját el vitték ..., Leány Test vérei vitték el ezen nevezet jókot. [Dálnok Hsz; Kp IV. 317]. 1823: a' Rosunk gyéretske, de ha az Isten szemmel meg áldaná alkalmasint gyűlne gabonánk [Veres-egyháza AF; Told. 7].

E jel-re l. előbb a 4. jel. alatti jegyzetét.

10. kalászos, ~ páioase; Halmfrüchte, áhriges Getreide. 1851: A' kalászos gabona künn a' mezőn kalangyául, a' csős vékával, vagy Zsákkal... fog két felé osztatni [A.esküllő K; RLt O. 4].

11. szalmás ~ 'ua.; idem'. 1849: A' Csürbe vala két nagy rosta, az egyik választo, a másik szoro, a' szoronnak két rostája van, — egyike Török Buzának, — a másika szalmás Gabonának használtatik [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

12. hüvelyes [hüvelykes ~ hüvelyes vetemény, hüvelyesek; legume pástáioase; Hülsenfrüchte. 1724: Ha valaki hüvelyes Gabonát lopna tarisznyával szotyorról, pusztitana 33 Pénzig meg büntessék ha kaszával kaszáná az Gabonát forint az büntetése az mákot hasonló képen [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 32]. 1768: Hüvelyes Gabona termett: ... Egy véka Borso ... Fuszujka két véka aprobeb s nagyobb Len mag | Hüvelyes Gabona erogatioja ... Borso ... Fuszujka ... Kender Mag ... Len Mag [Eszmény SzD; Told. 29]. 1843: A gazvölgyi tónál hüvelyes gabonák kaszálása gyűjtése [Csekelaka AF; KCsl 3]. — L. még HSzj szotyor al.

Ha. 1614: marháioktol, gabonájoktol [Ks 87 egy-i végzés]. 1652: Gabonajokbol [Asszonyfva K; GyU 142]. 1731: gabana [Pálos NK; Ks 83 Gécy László lev.]. 1734: gabonájokot [Szamosfva; Ks 99 Veres János lev.]. 1740: gabaná(na)k [Kéménd H; Ks 83]. 1756: Gabonájokból [Mihalyesd H; Ks 101]. 1760 h.: gabanáinkatt [Torda; KW]. 1761: Gabonát [Istina NK; JHb LXVII/1]. 1762: gabonájok [Marossztyörgy MT; Ks 67. 48. 31] | gabonajokot [Udvarfva MT; i.h.]. 1764: gabonajakban [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. 1765: Gabonának [Nagybarcsa H; Ks 71. 52 szám.]. 1767: gabonajakat [Szurduk SzD; JHbK XXXI/1]. 1769: Gabonája [Marossztyörgy MT; Ks 67. 48. 31]. 1773: Gabana [Mezőkapus TA; Berz. 4. Fasc. 22. L. 8]. 1774: Gabonáját [Gálfva KK; Ks 66. 45. 17f]. 1777: Gabonával [Sajóudvarhely SzD; Ks. Gaurian Vonul (70) zs vall.]. 1791: gabonát [Mezősámsond MT; Berz. 15. XX/9]. 1793: Gabonának [Borsa K; EMLt] | gabonát [Roskány H; Ks 79. XXVI. 8 1/2]. 1794: Gabana [Nagyfalu Sz; CU]. 1796: Gabonát [Szentegyed SzD; WassLt]. 1797: gabana [Mv; Told. 42/1]. 1802: Gabonát [Somkerék SzD; JF. Bakos Gergely ref. iskolamester kezével]. 1804: Gabana [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1805: gabana [Csekelaka AF; KCsl 15]. 1808: Gabonája [Szászkerék K; LLt vk]. 1812: gabana [Nagyesküllő K; RLt O. 2]. 1813: gabonáját [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. 1816: gabonát [Mv; Told. 18]. 1818: gabo-

najinkot [Köpec Hsz; Köpeci lev.]. 1821 u.: Gabbonávu! [Malomfva U; Ben. — "Értsd: gabonánul]. 1827: Gabonával [Mocs K; HG. Eszterházi lev.]. 1830: gabonával [Kv; Aggm. — *A forrásban közvetlenül alatta: gabonát]. 1831: a Gabana [O.kocsárd KK; Pf]. 1834: Gabana. Gabonából. Gabonásba [Sajókeresztúr SzD; Born. F. IIg]. 1837: Gabonát [Rigmány MT; MvLev. Msz-i anyag 8]. 1849: Gabonának [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. 1873: Gabonát [Cege SzD; WassLt].

gabonaadás búzaárusítás/eladás; vinzare de griu; Getreide/Weizenverkauf. 1770: a muszka ... kétszer kért engedelmet őfelségétől, hogy búzát vehessen népe számára, de nem obtineálhatta; melyben nekiünk is kárunk vagon ... Legalább is 15 garasson megfizette volna vékáját, de így oly nagy olcsóság vagon, hogy csak vesztegetés mindenütt a gabonaadás a városokon [Rette 224–5].

gabonaadosság datorie in cereale; Getreide-schuld. 1816: egy Néhány Véka Gabana adosság maradat reánk [Mocs K; Eszt-Mk Cserei lev.].

gabonaasztag stog de cereale; Getreidefeime. 1811: Néhai Érkeserűi Frater Antal Ótsem Gazdaságára nevez zsengejítől fogvást Öröké Szorgalmatos Gazda volt ..., midőn halála következett ... minden Csűrei meg rakva Gabona Asztagokkal és kalangya Szénakkal ugy feles Kasak teli Török Buzával [Felőr SzD; Bet. 5].

gabonabeli 1. gabonavetésbeli; in/din semănătură de cereale; von der Getreideaussaat. 1664: Gabonabeli majorsagh egyenesen ket fele osztások, ha(n)em osztaso(n) kívül adassék Balogh Sig(mon)dne Asz(szonyomna)k arvaival Eötvén veke buza a' magli buzabol [Mv; MbK]. 1772: akár Juh akár Csorda Pásztor legyen, ha bé adatik az Határ Biro büntesse egy forintig valahányszor a Gabonabeli kár tétel^a vádoltatik [HSzj juh-pásztor al. — "Így, de alkalmasint kár tétellel v. kár tétellel h.]. 1782: az kiket ... vádlás szerint kiadnak, azoknak marháját az Gabonabeli kárért foghassák el az határpásztorok [Oroszfalu Hsz; RSzF 152].

2. gabonából való, gabona-; de cereale; Getreide-. 1632: Mostan immar ez illieten gabonabeli szemwl ualo Exactiok ... le tetettek, es minden gabonaiokbol, mezej vetemeniekből Dezmat adni tartoznak in gelimis [Grid F; UC 14/8 Urb. 4]. 1697 h.: mennyi buza és egyéb gabonabelj hasznot vött [Hsz; BLt]. 1738: Isten ő Szent Felsege nagy kegyelmességéből szintén el-hozván azt az időt, mellyb(en) ő Felsege Gabona béli szép áldását kezünkbe véhettyük, azért ... Dészások(na)k és quartásoknak rendeltetnek^a ... ő kglmek [Dés; Jk 500. — "Köv. a nevek fels.]. 1797: ezenn régi adosságis Széna és Gabonabeli lévén dologgal inteztetik (!), Penzbeli adosság fekszik az Udvaron, mellynek interesse pénzfűl fizetődik [Cege

SzD; WassLt. Conscr. 565]. 1802: szükségesnek látta ezen Királyi Fő-Igazgató Tanács a' Gabonabéli Pálinka-Főzést annyival-is inkább egyátalában el-tiltani, mivel a' Pálinka-Főzés által a' Gabona egy felől felette igen meg-szokott drágodni; más felől pedig nevezetes Gabona szükít szokott szülni [Borb. II gub-i nyomt.]. 1807: meltoztatik kegyelmesen parantsolni az aránt a' mostani Gabona béli drágaságra nézve, hogy az úgy nevezett Földi Magyaro, Korumpir természetsek [Dés; DLt]. 1842: jonak látnám ... gabonabeli Segedelmet gyűjteni, s az abból bé jövődő pénzt majd ... hozzám bé küldeni [Nagykapus K; RAK 18 esp-i rend.]. — L. még SzékFt 120; SzO VII, 269.

3. ~ *gyűjtemény* csépeletlen egybehordott gabona; cereale netreierate/neimblätite, strinse; unausgedroschenes, zusammentragenes Getreide. 1814: a' mi a' Gabona béli Gyűjteményeket illeti ..., azoknak el tsépettetéseket, és szükséges helyre valo Fordittásokat ... sem tselekszi [Banyica K; BfR 117/1 Mayer alias Rusz Von (65) col. vall.].

gabonácska 1. (egy kevéske/kevesecske) szemgabona; (puține) cereale boabe; (etwas, ein bißchen) Getreide. 1722: Ha megis árra volna az Maríná(na)k, s Gabonácská(na)k mind szerezgetnék keveset kevesett | ki adta(m) kevés pénzetskémét dolog feiben (!), az által folj az oeconomia(m), amaz nagy szükségben szépecskén adta(m) el Gabonácskát, abból teremtettem valo pénzetskét [Fog.; KJ. Rátyi Péter lev.]. 1736: Bongárdon* a' pénz keresetre egyéb ut mod nintsen, hanem a' kinek márhátskája, gabonátskája ván abból a mit szerezheth még azokból is nehezen [CU. — *SzB]. 1737: két rend bili Sertesek beritis kéri Erössen töllem ... En nekem nincs miből meg fizetnem ha Gabanacskaol meg nem fizetek ez utan [Somlyó Cs; Ap. 2 Léstyan János Apor Péternéhez]. 1754: Ezen fen Specificált Jobbágyoknak ezen Specificált Taxához accedálnak ezek: úgy mint két Héti kaszálás, Gabonátskából való Dézma adás [M.gyerőmonostor K; Told. 12/40]. 1808: a' Désen lévő kevés gabonátskám [Kackó SzD; DLt 622]. — L. még HalmNir. 450.

2. (egy kevéske/kevesecske) gabonatermés; recoltă (mică/puțină) de cereale; (etwas, ein bißchen) Getreideernete. 1756: az Báts midőn maga p(re)mendáját kérte ... meg verte Balog Uram azután ... Az Lábát butukban tétette három hétiig raboskottatta ... hogy az Gabonája Maléja kún ne veszen az Felesége adot Balog Ur(am) (így !) 6 Marjásokat de ugyan tsak Gabonátskája s: Maléja kún veszet [Butyásza*; TKI 5 r. jb vall. — *Később: Bucsonfva Szt]. 1840: vagnak más rendbéli Haramiáskodó Katonásokok bé hordott Csüröm körül lévő kevés Gabonátskám 's Csüröm földjét ujra készek fel tapodni [Dés; DLt 935].

3. csépeletlen, szalmás gabona; cereale netreierate/neimblätite, in pai; unausgedroschenes, halbiges Getreide. 1776: Midőn az őszszel kevés Ga-

banácskámot Csamoba ractam (!) volna ... Valami Sitvei szászok ... otton Nád Zsupot Csinálnán, ... azoknak nyomakon fel vakargatván az hulladékjokat, azzal jöttem haza, és úgy ráztam meg Gabanácskamnak Csamoba rakatt tetejét [A.kápolna KK; BK].

gabonadézma díjmá de cereale; Kornzehent. 1732: Ezen Dalli (!) Jobbágyok ... Gabona Dézmájokkal ugyan nem sok hasznott tettek vagy két Esztendőben már [Dál K/Szentjakab SzD; TSb 51].

gabonaföld pámint pentru cereale; Getreidefeld. 1741: Hogy ha ... olly quantitásb(an) 's najj mértékb(en) vettetnek az málé, a gabona földekbe, hogj ketten* nem lennének elégségesek őrizetekre, ... szabadságáb(an) fog állani a' Nms Városnak, többeketis azon málék(na)k őrizetekre adhibeálni [Dés; Jk 549b–50a. — *Ti. a mezőpásztotok].

gabonaház magtár, táj gabonás; magazie pentru cereale, hambar; Korn/Getreidespeicher. 1604: Az örökségöt Egienlöbe birtak egi gabona hazat tudom hogi chinalt wala georfi balas [UszT 18/138].

gabonahordás gabona-betakarítás; recoltarea cerealelor; Getreideeinspeicherung/aufbringung. 1771: Csíktaplocai Simon Péter az falu helyett felfogadá a strázsálást újesztendő napjái, hogy minden szabad ember adjon 6 ejtel gabonát s fél szekér fát, egy jobbágy személy 4 ejtelt, fél szekér fát. Gabonahordáskor pedig minden ember ígirt egy kéve gabonát [Taploca Cs; SzékFt 94–5].

gabona-konzervatórium magtár, táj gabonás; magazie pentru cereale, hambar; Getreide/Kornspeicher. 1820 k.: Ezen ... Telekre az Uttza felől bé menet ... Iobra, égy kisded, kőből rakott Fenyő fa Kozoru Gerendákon epült fél Fedelű, Tölgyfa szarvazatu Zsendelyes, Fenyő dezakkal padolt Gabona Conservatorium, melynek Tölgy fa Ajtifelei vagnak ... ezen Conservatoriumba, ... Hambár és Szuszék [Dés; RLt].

gabona-letakarodás gabona-betakarítás; recoltarea cerealelor; Getreideeinspeicherung/aufbringung. 1794: Tessék azért ... Gabona letakarodásig várakozni, ekkoronn ahöz értő Ádámosi Örgőkkel a részeket ki <jár>ni, s jártottattni hitelesen [Ádámos KK; JHb XIX/41].

gabonamérés cintáreire cerealelor; Korn/Getreidemessen. 1807: a Gabona mérés alkalmatossággal egy Vékat tartotte vagy pedig kettőt*, és mikor mért Gabonat rendes elütessel, vagy jo tetezve mert? [Mezőcsán TA; LLt. — *Ti. a gabona bevételekor nagy-, az elszámoláskor kisvékát].

gabonamerítő-fakalán lingură/căuş de lemn pentru scos cereale; Kornschöpfkelle aus Holz.

1822: Egy Gabona merített fa kalány [Nyárad-sztanna MT; MvLev. 8].

gabonamerő-fakalán lingură/căuș de lemn pentru scos cereale; Kornschöpfkelle aus Holz. 1836: Két nagy gabona merő fakalán [Kv; Pk 3].

gabonamerő-kalán lingură pentru scos cereale; Kornschöpfkelle. 1785: egy Gabana merő kalány [Csapó KK; Berz. Fasc. 4. 8. C]. 1825: Szorolapát és gabona merő kalány [HSzj *gabonamerő-kalán* al.].

gabonapálinka gabonórium; rachiu de cereale; Kornbranntwein. 1768: Kortsomákon költ 255 kupa Gabona Pálinkák árát Hf 84 Dr 15. 35 ejtel Seprő Pálinka árát ... Hf 15 Dr. 75 [K; DobLev. II/18b]. 1774: Gabona Pálinkát, Trébelj pálinkával fősztek minden esztendőben itten 'a kastélyban leg alábis negyven öt Vedret [Szentdemeter U; L/Lt Vall. 17]. 1794: egy általag Gabona Pálinka [Gyalakuta MT; TSb 17]. 1796: a Borokat pedig le huztam a Seprejéről és a 7 Edényben mégyen 239 veder a pálinka pedig 21 veder Seprővel elegy Gabona pálinka [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. 1816: Rozsa vízzel tele Cilinder ... 3 Rf 30 xr ... Más Cilinder gabona pálinkával ... 2 Rf [Kv; Born. IV. 41]. 1832: Gabona Pálinka [Sáromberke MT; TSb 26]. 1837: Szilva pálinka 5 veder ... Gabona pálinka 7 veder [Szentbenedek SzD; Ks 88. Osz. 30]. 1867: négy veder gabona pálinka [Sorostély AF; TSb 24].

gabonapálinka-főzés fierbere de rachiu din cereale; Kornbrennerei. 1739: meg kell tiltani a gabona pálinka főzést és az ilyen főzőktől, incolatól, idegentől s zsidótól is az égett borfőző fazakakat be kell szedni, ne szükítsék meg ezzel is a gabonát [SzO VII, 401–2 gub-i rend.].

gabonás I. mn gabonaföld-tulajdonos/birtokos; care este proprietar al pământului cu cereale; Getreide/Kornfeld besitzend. 1782: Ha nyári takarításkor olyan ember tapasztaltatnék, ... aki ... nem kívánna gabonája körül szorgalmatoskodni, forgódni, látván ezt, admoniáltassék azon gabonás gazda; és ha harmadnap alatt betakarítja, jó, hogyha nem: abban esendő kárát magának tulajdonítsa, kárát az határpásztorok nem tartoznak megfizetni [Oroszfa Hsz; RSzF 157].

II. fn magtár; magize pentru cereale, hambar; Kornspeicher. XVIII. sz. eleje: Vagjon Dátosi buza a Gabonásban ... Árpa volt 24 veka mely el is vetődött [Kutyíva AF; Törzs]. 1726: egy gabonás de roz [Vajdasztiván MT; JHb IX/5]. 1737: Ezen Gabonásban ... negy üres gabonának valo tsere hordok is vadnak [Csákgigorbó SzD; JHbK XXVI/13. 11]. 1744: Ezen Gabonás Tornácában vagjon három fiok [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 12]. 1750: A Gabonásban vagyon köles met. Nr 15 [Gyeke K; Ks 83] | majorbéli Gabonassában ... Egj Kasban ösz Tavasz buza |

Egj Kasba kívül a Gabonás mellett van Alakor [Eszmény SzD; Told. 25]. 1752: a' Czerjék kert nevü pusztán tartóznak építeni ... egy Gabonás Négy Hámbrával, és egy kis Pitvarkával, Sendellyel fedve [Bodok Hsz; Ks 22. XXIb]. 1762: Krajnik Kába László Uram Pintzéje és Gabonásáról hogy miképpen csináltatta nem tudom [Roskány H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1778: Suki Janos Ur(am) ... alkuva ki a Gabonásomnak egy részit esztendeig [Kv; SLt XXXIX Gyergyai Mihály kezével]. 1794: Az ide valo ... ökör és Csitko pajtára, gabonasra, Csűrőkre ... szükséges fákat mind az Marosrol hozatta az Exp(onens) Grof Ur [Mezőmadaras MT; BKGazd.]. 1805: edgy Gabonást ... épített [Özd AF; MúzRadák]. 1812: Egy Baranából Kő oszlopokra épített Gabonás 'Sendely fedéllel az ben lévő Hámbrókkal edgyütt Rhfr. 550 [Sorostély AF; Born. XXXV. 66 gr. Teleki Pál conscr.]. 1814: a Gabonás hijján 17 az az tizenhét Ispárga Rosz duhány [Mezősályi TA; RLt]. 1817: A Cseléd Házbol ki jővén, és a Tornáczon végig menvén, vagyon a Gabonásnak ajtoja ... Ezen Gabonásnak van két kised vas rostéjos ablaka üveg nélkül. A padlása fenyő gerendákra rakatt fenyő deszkákból valo, ép, és jo állapotban. A hijuba fel járo 15 léptsőű (!) gráditis egészszén fenyő fából készült jo moddal ... Ezen Gabonásban vagyon egy Nagy szuszik jo állapotban [Ördögösfüzes SzD; ÖrmMúz. 3]. 1823: a' Gabonás 24 cserefa Stömpön és negy cserefa gerendán áll [Majos MT; Told. 35]. 1829: Van egy ... Gabonás két rekeszes Hámbrával ... Ezen gabonásban van negy viseltes Szuszék, és egy Szekrény [Csekelaka AF; KCsl 6]. 1843: vagyon egy kőből készült Gabonás alatta jo bolt-hajtásos Pintze 'Sendely fedél alatt jo állapotban két jó üveg ablakaival és négy négy vas Pántokból álló vas rostélyakkal a' Gabonásnak két féle (!) Nyillo Fenyő Detzka vas sarkokon Forgo jo záras ajtaja két vas Ajto vonoival és kis vas retezével [Borsa K; Bet. 1]. 1849: A' Tiszti házzal folyamba van a' gabonás [Szentbenedek SzD; Ks 73. 55]. 1851: Egy cserefa sasokra fenyő rakofából építettett sendely fedelü jo gabonás ... ebbe van a) Egy két rekeszű fenyő deszka oldalu s fenekü jo hámbar — b) egy szalonás kamara c) egy más Kamara mind a kettő el rekeszve [Felfalu MT; DE 4]. 1857: gabonás^a készítésekor forgatsból jötbe (!) | vettem a ... gabonához^b | Ujbol vettem afenirt (!) gabonához | a fen irt gabonához [Mezőbergenye MT; MvRLt conscr. — ^{a-b} Még uo. sokszor előfordul ilyen alakban, de egyszer *gabonás-hoz* formában is].

Ha. 1743: Gabonás [Boroskrakkó AF; BfR dobozott anyag VI]. 1753: Gabonásnak [Beresztele MT; JHbK XXIX/7]. 1761: Gabonásba [H; JHb XXXV/39]. 1774: Gabonásan alol [T; CU] | Gabonás [Oprakercsesora F; TL]. 1777: Gabonás [Fejér m.; KGy] | Gabonás [Koronka MT; Told. 26/21]. 1779: Gabonásban [Rücs MT; Ks 21. XV. 23] | Gabonás [M.köblös SzD; RLt]. 1781: Gabonással [Szárzpaták Hsz; Hr]. 1783:

Gabonássát [Faragó K; GyL]. 1755: Gabanásnok ajtóján [Csapó KK; Berz. 4. 8. C. 20]. 1786: Gabanásom [Nagylak AF; DobLev. III/618]. 1788: Gabanásban [Kutyfva AF; MúzRadák]. 1796: Gabonásza [Szentegyed SzD; WassLt]. 1805: A Gabanás hijján [Szamosfva K; BLt 9]. 1806: Gabanás [Szászkerked K; LLt]. 1808: Gabonásza [Rücs MT; IB. Kováts István ns kezével]. 1823: Gabanas [Mezőmadaras MT; MRLt Conscr.]. 1825: Gabanásba [Elekes AF; CsS]. 1826: Gabanásba [Háporton AF; Kath.]. 1834: Gabanásba [Sajókerezstúr SzD; Born. F. Ifg Benő Josef számadó lev.]. 1849: Gabanás [Dés; Ks 73. 55] | A' Gabanásba [Somkerék SzD; i.h.]. — L. még MNy XXXVIII, 385, HSzj *dagasztó-tehenyő* al.

A MTsz a *gabonásbéli* (l. alább). összetételből jelentéstepadásal alakult szót — a 'Tsz-ra is utalva — csak a székelységből ismeri, holott a fenti adalékoknak, valamint a szerk. saját nyelvjárási ismereteinek bizonyosága szerint Erdélyben az udvarházak és a módosabb parasztságok telkén álló magtárnak a legújabb időig — még a városi nyelv szintjén is — ez volt a neve. — L. még KTsz.

gabonásbéli magtárbéli; din magazia pentru cereale; aus dem Kornspeicher. 1756: a' Gabonásakbéli Hámbárak és Szuszóckak [Kv; TGsz 51].

gabonásbéli magtár, *táj* gabonás; magazie pentru cereale, hambar; Kornspeicher. 1584: Az gabonas hazban vagio(n) ket kas [Fráta K; SLt U. 38]. 1594: A Kraznai Maior haznal ... Az Gabonas hazban vagion hordo No. 5 ... Zoro lapat vagion No 2. Az Gabonas haz pinczejeben vagion hordo No. 1. Vendeli vagion No. 1. Vaj keőpeőleő vagion No. 1 [Kraszna Sz; UC 78/7]. 1609: Keomies Janosnak hogy az scholaban egy Darab kement le rontatta es asz plebanos hasznal az gabonas haszat megy podimontomozta ... d 32 [Kv; Szám. 126/IV. 120]. 1623: Komanan az Gabanas hazatt es Jstallokot Czienaltassa igen Joll es zepen megh az seőeny padlasokott haniassa ell, es Dezkauall padoltassa megh [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1632: Az Istallok vegeben egy dezkaol czinalt Gabonas ház mellien uagion egy parazt bellet, retezes Ayto, lakattiaual edgieteremben beleől kwleőn kwleőn szakzatasokban Edgik szakzatasaba(n) uagion egy nagy rakas komlo. Masik szakzatasb(an) Tizta buza Cub: No 280. Harmadik szakzatasban uagion Zab Cub: No. — 60. Negedik szakzatasban Elegies buza Cub: No. — 42. Eőteődik szakzatasban vagio(n) buza Cub: No. 40/2 [Komanána F; UC 14/38 Urb. 119]. 1636: az Istalo mellett vagion fa labakon allo Gabonas haz, ... parazt belletlen ajtaja, vas sarkos, pantos, kilinczies, retezes [Siménfva U; JHb Inv.]. 1647: Az konyha elleneben vagion egy boronabol rótt labon allo tapaszos, sendelyes Gabonas haz | egy reghi szalmas Gabonas haz; három wres szúszekek benne, Egy hituan kas [Nagyteremi KK; BK 48/16]. 1677: Vadnak az Pincze felet valo Gabanas házban(an) szuszékokb(an) Buza e' Szerint^a [Mezőmadaras MT; Borb. II. — *Köv. a fels.].

1653: Kukullovat^a az Gabanas hazb(an) vagyan buza Săx. Cüb. 87//2 [Uti. — *KK]. 1692: Gabonás ház. A tornanczaba(n) (!) egy szúszekek (!) teli szaladdal [Százhegy Cs; LLt]. 1731: edgj gabonás Ház ..., ebben van edgy fűrésze valo csiga kerék, minden fűrészhez valo appertinentiakkal edgyütt [Impériva Cs; BCs]. 1734: Vagyon az Udvarb(an) az Tisztarto háza és az gabonás ház között edgj uj fabol rakott borus pinsze földben bé ásva [Datk NK; JHb D. 1 gr. Bethlen Farkas lelt.]. 1736: (A) Gabonás házban is járnak fel Törpe Graditsotskán [Pinárd MT; CU]. 1750: két ál s két arasz szélességű Gabonás ház [Papolt Hsz; Hr]. 1761: Vagyon egy omló félben lévő sas és rakó fáiban meg tágult, igen kevés edg szolgálható Gabonás ház [Szászvevessződ NK; LXVIII/1. 209] — L. még ETf 108. 16; HSzj *metszeni és szerszám* al.

gabonásbéli magtárjavítás; repararea magaziei pentru cereale; Ausbesserung des Kornspeichers. 1852: Gabanás jovitás elő számításokal [Kv; SLt Vegyes perir. Máyer Joseff ácsmester kezével].

gabonáska magtárocska, *táj* gabonásocska; magazie mică pentru cereale, hambar mic; kleiner Kornspeicher. 1825: edgj kis Deszkabol Csinosonn keszult gjalut (!) deszka oldalul és fedelű kis Gabonáska (!) [Százazpatak Hsz; SzentkZs Conscr. 365].

gabonáska 1. gabonataró hombár; ladă pentru cereale; Getreidekasten. 1597: Gabonas kassok dezkaol [Kv; Aggm. A. 53].

2. kb. gabonataró vesszők/kosár; coș de nuiele pentru păstrarea cerealelor; Getreide-Weidenkorb. 1757: Egy kerek gabonás kas, kettős, cir. öt vékás [Nagyercse MT; Told. 36].

gabonáskert szérűskert; grădină cu arie (pentru treierat); Schoberhof. 1668: Gabanas kertnek hetede [Csicsó Cs; LLt Fasc. 120].

gabonásocska magtárocska, *reg, táj* gabonáska; magazie mică pentru cereale; kleiner Kornspeicher. 1747: egy kis gabonásotskát épített [Dés; DLt Liber Inventationis]. 1763: vagion jó berena Ház pitvaral ... és egy kis gabonásatskával [Felőr SzD; Torma]. 1778: egy egy Marha Pajtátskát vagy egy kis Gabonásotskát tsináltak [Pósa Sz; Ks 34. VI. 1]. 1802: vagion ... épület, a mely Három lakhato Házakat ... és konyhát, nem külömben egy Deszka padlásu gabonásotskát ... foglal magába [Kv; Pk 4]. 1817: Ágosokra Dészkaóol épült edgy Gabonásotska [Mezőőr K; Mrg]. 1842: a' pincze felett van egy rongyos szalma fedelű gabonásotska [F.árpás F; TSb 51].

Ha. 1773: Egy kis Gabanasotska [Récekeresztúr SzD; Becskj]. 1780 k.: Gabonásotska [Alparét SzD; JHbK LIII].

gabonászeget magtársarok; colțul magaziei pentru cereale; Kornspeicherecke. 1854: A Bivaly

pajtától el kezdve a Gabonás szegeletig avaték de használható deszkával fedett kert [M.köblös SzD; Torma].

gabonászuszék gabonatarató láda; ladă pentru cereale; Kornkiste. 1706: Az Gabonás szuszekben **vaygon** ros cub 6. l ... Az más szuszekben **vaygon** circiter korpa cub 18 ... Ittem egy lakatocska **vaygon** rajta [Görgény MT; Born. G. VII. 4].

gabonástonna gabonatarató faedényfajta; un fel de vas de lemn pentru păstrarea cerealelor; Getreidetonne. 1780: Két Nagy Gabonás Tonna. Egy rosz lisztes Szuszék [Ne; DobLev. III/546. 2a].

gabonaszám gabonamennyiség; cantitate de cereale; Getreidemenge. XVII. sz. m. f.: Sz: Gotthart^a termet gabona szam Tönköly^b Gell. Nro 118 ... Czegej^c Hataron gabona szama ... Alakor Gell. Nro 233 [WassLt. — *Szentgotthárd SzD. ^aA kihúzott *Alakor* szó fölé írva. ^cCege SzD].

gabonaszedés gabonavásárlás; cumpărare de cereale; Getreidekauf. 1833: a' Vásárookban ... a' sok Tordai, és már még külső Falusi gabona szedéssel kereskedők fel falyák előllünk^a, hogy tsak nemis szolhatunk hozzája [Torda; TLt Praes. ir. 1534. — *Ti. a gabonát].

gabonaszter gabonaárusok placrésze; parte din piață rezervată pentru vinzătorii de cereale; Zeile/Reihe/Stelle der Getreidehändler auf dem Markt. 1854: Gabona-szer [Sszgy; HSzJP].

gabonaszűke gabonahiány/ínség; lipsă de cereale; Kornmangel, Getreidenot. 1777: Ezen esztendőben(en) heljen heljen valami kevés gjér buzát ahol adot I(ste)n eő felsege annak is harmada üszög, némelj reszib(en) szekünk(nek) pedig Csak annyira valo is ne(m) Lett hogj fel esztendeig érhetné velé (igy l) ... , melj heljékről még most, az gabona, és széna szűki miatt bujdosik lakóssa^a [INyR. — *Cszs, Gysz és Ksz lakosságára von.]. 1802: szükségesnek látta ezen Királyi Fő-Igazgató Tanács a' Gabanabéli Pálinka-Főzést annyival-is inkább egytályában el-tiltani, mivel a' Pálinka-Főzés által a' Gabona egy felől igen megszokott drágodni; más felől pedig nevezetes Gabona szűkit szokott szülni [Borb. II gub-nyomt.].

gabonaszűkség gabonaintség; nevoie/lipsă de cereale; Getreidenot. 1816: Itt igen nagy gabona szűksége **vaygon**, [Somkerék SzD; Berz. 11 Fasc. 75].

gabonatarató; gabonatarolás; păstrarea cerealelor; Getreide/Kornspeicherung. 1783: **Vaygon** égy Nagy kő épület ... Ha ujira szarvazodik és fedődik jó lésezep gabona tartásra Gabonás(na)k és Sajtoszinnek készíteni [Nagyrápolt H; JHb XXXI/28].

gabonatarató destinat păstrării cerealelor; wazum Getreidehalten/speichern dient. 1636: Cziüri ... Eőtt szakaszban valo, Az kett reszi Cziplen valo hely, Az harma Gabona tarto [Siménfva U; JHb Inv.].

Szk: ~ *bükkfa-szuszék*. 1761: Gabona tarto bükkfa szuszék Nro 2 [uo.; JHb XXIII/31. 18] * ~ *csűr*. 1818: az épületekből juta egy gabonatarató csűr [Jenőfva Cs; SzékP't 245] * ~ *hambár*. 1812: Találtnak ezen Gabonásba egy Nagy és két kisebb Gabona Tarto Hombárok ... a' nagyobb mint egy 200 ~ két száz vékás [Szászfenes K; Ks 76. Conscr. 21]. 1851: Gabna (!) tarto hámbár [Szentkatolna Hsz; HG. gr. Kemény Sámuel hagy.] * ~ *ház* magtár, *táj* gabonás. 1636: **vaygon** berenafabol uy kereztyen formara epittett gabona tarto haz ablak nélkül ualo [Siménfva U; JHb Inv.] * ~ *hordócska*. 1801: Egy Gabona tarto Hordotska [BLt II. 11] * ~ *kas*. 1737: ben ... vadnak valami óh és ujj gabona tarto szuszékok, kasok s egyéb portékák [Nagyiklód SzD; Told. 27]. 1742: Gabona tarto kas edjik hitván 5 [Bh; i.h. 25] * ~ *láda*. 1846: a Malom hijja félig meg padolva ... — a kövek ágya jo — a gabona, és Liszt tarto ladáki jök [Szászerked K; LLt.] * ~ *odor* gabonatarató csűrrekesz. 1785: Egy Csűr, melynek Székely modra két felől két Istállója, és azok felett, két gabona tarto Odra **vaygon**, ... az két Istállonak Sem alol sem felyül padlása és ajtaja, ugy az Csűrnek is kapuji nintsenek [Szu; Ks 73. 55] * ~ *rekesz*. 1697: (A) gabonás hazra nyilik egj erős reteszes lakatos ajto: az holott is vad(na)k gabona tarto rekeszek [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter leit. 11. — A teljesebb szöve. *gabonásház* al.] * ~ *szakasz*. 1748: (A) gabonásban vannak ... vastag fenyő deszkából ki rot gabona tarto szakaszok [O.kocsárd KK; Ks 8. XXVI. 5]. 1761: fenyő fűrész deszkából tsinált két különös gabona tarto szakaszok avvagy hámbárok, melyek capiálnak, circiter kilentz száz véka gabonát [Spring AF; JHbK LVIII/1. 498] * ~ *szuszék*. 1801: **Vaygon** 3rom Romlodozot Gabona tarto Szuszékok, **Vaygon** Ismét két Nagyobbatska regibb [Vargyas U; CsS]. — L. még előbb *gabonatarató kas* al.

gabonatermés 1. recoltă de cereale; Getreidernte. 1767: Ezen esztendőt Isten kegyelméből minden elszenvedhetetlen kár és nyavalya nélkül házamnépével együtt eltöltöttem, mely is a gabonás és szénatermesre nézve alkalmas volt [RettE 213]. 1796: ezen mi határunk minket igen gyakran meg szokot tsalni mind a Gabona, mind pedig a széna termésben [Cikud TA; WassLt]. 1825: Grof Teleki László Ur Eő Ngá successorainak ... Also Árpási Dominális Birái ... az 1822-ben volt A Arpási gyenge gabona termés állapottyában ki kérdezettvén azt referálák^a [Kercsesora F; IB. — *Köv. a nyil.]. — L. még MNY XXXVIII, 386 *villongóban van* al.

2. gabonatermelés/termesztés; cultivarea cerealelor; Getreideanbau. 1772: A Földi Magyoro Mivelése szokásban nintsen, de az földis mind sovány,

mind pedig igen kevés, alig jut egyéb gabona termésre [Fejérvíz H; JF 36 Balt. Herna szb kézzel]. 1780: az helynek soványága, és esz-kosság mián a' Gabona termésre alkalmatlan föld [Nagyercse MT; Told. 79]. 1813: azon Föld ... éppen az ország uttyába esvén a Gabona termésre nézve igen alkalmatlan [Dicsősztmárton; RLt Q. 3 Gyárfás Ferenc Weress Sámuelhez].

gabonatermesztés gabonatermelés; cultivarea cerealelor; Getreideanbau. 1831: egy darab Erdő ... pusztává ... lett ... mellyet az Exponensek ... gabona termesztés végett bé keríteni szándékozáván ... [Aranyosrákos TA; Borb.].

gabonatermő producător de cereale; kornreich. 1767: a malomnál egyenes jó gabona termő helyen (sz) [Szászszőlős KK; EHA]. 1797: Ezen Láb ... igen jó, és bőv (!) gabona termő föld ... igen bővön terem [Ajton K; CU IX/2. 28a]. 1864: Bongold (!) most gabona termő nagyon észkos hely, nevét vette a nem régi cziheres borigondos (!) fajáról, mint hogy ezen egész düllő a' régibb időben erdő és erdő hely volt [Moson MT; Pesty, MgHnt XXVIII, 193a].

gabonatisztító. E szk-ban; in această construcție de cuvinte; in dieser Wortkonstruktion: ~ *vas-rosta* ciur pentru curățarea cerealelor; Kornschwin-ge. 1781: Egy Jo Gabona tisztító vas rosta [Mocs K; CU].

gabonátlan I. *mz* gabonafélszeg (gabonahiány-ban/szűkében szenvedő); lipsit de cereale; getreidearm, an Getreide mangelnd. 1795: jövének előmben ... Meleg Földvári* jo helyly tarto tizen egy számból álló meg szűkült Gabonátlan Embe-rek kik valolanak magokra minden kenszerítés nélkül (!) hitelbe 50 ~ Ötven Véka jo Rosos Buzat à Dr. 120 penzeken vekáját [SLt XLIV. 4. — *Melegföldváron (SzD) lakó].

II. *hsz* gabonátlanul, gabona nélkül; fără cereale; getreidelos. 1754: igen miserabiliter eltenek ő Ngok pénzetlen, gabonátlan és borotlanságok miatt [Sárpatok MT; TSb 16].

gabonátlanság gabonafélszeg/szűke; nevoie/lipsă de cereale; Getreidenot. XIX. sz. *eleje*: egy felől a' Gabonátlanság, más felől a' Szénátlanság mindenből ki forgatnak [Ádámos KK; Pk 5]. 1815: Kásván Lako alább meg irando közlakosok ... a gabonátlanság miat igen meg Szorult és Szűkült Állapottyokban, kértének, és egytzermind vettekis egy más kezességekre hitelben ... Bornemisza Léopold Ur eő Nsgától Törőgbuzát, Vekáját 4. négy Rforintokon [Kásva MT; Born. G. XVIII. 7 Lászlóffy Josef ns, not. kezével]. 1817: Kegyelmed előttis tudva vagyon embereinknek gabonátlanságok [Kv; Pk 5].

gabonavám vámgabona; cereale provenite din vamă; Korn/Getreidezoll. 1731: az malombol penig most alig jó ki öttven, vagy hátvan kőből

gabona vám mikor jo divattya van is, Dürüczkőből penzt penig most az három esztendők alatt a molnár részin kívül annuatim percipiált. az Ur Jósika Gábor Uram hol huszon nyolcz, hol harmincz forintokat [Marossztkirály MT; Berz. 13. III/13].

gabonavesztegető gabonapocsékoló; care risipește/strică grâu; Kornverschwender/geuder. 1772: a mennyi hánt vetett Molnár volt a Vármegyén, mind ebben a Malomban találta az helyét, mely szerint a mit eddigik épített rajta, a másik el rontatta, annyira hogy mondhatom egy szoval örökké gabona vesztegető Malomnak tudom Lenni [Ádámos KK; JHb LXVII/2. 374] | a kérdésb(en) forgo Adámosi Malma ... eő Exiljan(a)k soha jo nem volt, sőt öröкке gabona vesztegető gondviseletlen Árva Malomnak tudom Lenni [Sövényfva KK; i. h. 376].

gabonavetés 1. seménatură de cereale; Getreideaussaat. 1801: a' Nemes Vármegye* Rendei ... azt végezték: — Hogy Minden Helylységek Határi ... az illető Tisztek által fel osztván mindenkor tsak a' következő fordulok vétessenek mivelés alá, és meg külömböztessenek azokbanis, hogy a' Török-buza vetések e(g)gyüt azomba pedig (így!) a más gabona Vetésektől külön légyenek [TLev. 12/1. — *T].

2. ? rozsvetés; seménatură de secară; Roggen-saat. 1758: Subimportallyak az fatensek hogy szemül Buzais felesen maradat volna az Actor Néhai édes Anyja halálakor, Buza és Gabana vetés annyi maradat az mennyi vagyan actu impendenti [Asz; Borb. I].

gabonórium gabonapálinka; rachiu de cereale; Kornbranntwein. 1838–1845: *gabonórium*: gabonapálinka a *szilvórium* hasonlóságára [MNYTK 107].

gacagány 1. kacagány

gácsér hímkacsa/réce; rățoi; Enterich. 1681: Réce (: Káczer, kilencz:) ... Nro 34 [Vh; VhU 569] | Udvar háznál lévő apro majors(ág): Lúd ... promisc(ue) Nro 16 ... Rucza, kaczerrel Nro 13 [Brettye H; VhU 595]. 1697: Ez Udvaron ... vad(na)k szárnyas ma orsag(na)k valo olacsák és szin Ebben vagjon szárnyas majorság ez szerint ... Eőreg Gácsér nro. 6. Tojo Recze nro. 13 Hizo Recze nro 3 [Borberek AF; Mk. Alvinczi Péter inv. 6]. 1700: Gacsir nrő 1. Tojjo Reczé (!) nrő 8. Recze nrő 4 [Fog.; UtI]. 1723: Gácsér és Tojo Réce nur 39 [Ludvég K; Told. 29/7]. 1753: Tojo Réce No 2 Gacsir No 2 [Buza SzD; LLt]. 1756: Öreg Réce kátsorral (!) 4 fiú Réce 4 [Piskinc H; JHb XXXV/35. 33]. 1761: Tojo Recze 4 Gácsér vagy bak Recze 6 [Branyicska H; JHb XXXV/39. 19]. 1766: Tojo Recze (!) 7 Gácsér 2 [Eszmény SzD; Told. 29]. 1795: Réce 2. egy Gácsir, más tojó [Kosed H; Ks 78. XVII. 13]. 1836: egy tojo réce ... három gácsér [M-péterlaka MT; TGsz 18].

gácsérréca hímka/s/ruca; rátoi; Enterich. 1722: Gácsér Réce Tizenhárom nrő 13. Tojo Réce harmincz hat nro 36 [Ebesfva; UtI]. 1740: Majorság találatott ez szerent ... Tojo Retze nrő 3 Gatse (!) Recze nrő 1 [Pálos NK; Ks 11. XLI. 32]. 1745: Gácsér réce 3 Tojó réce 9 [Marossztkirály MT; Told. 18]. 1750: Egj Gácsér Réce ... Hat réce [Eszmény SzD; i.h. 25]. 1757: Kakas Pujka nro 5 Tojó vagyon 5 Pujka Fiu 1 Katsér Réce 4 Tojó Réce 5. Retze Fiu 4 [uo.; i. h.]. 1755: Öreg gácsér Réce 2 Öreg tojo Réce 12 Réce fiak 3 [Bencenc H; BK sub nr. 1020 Nalaczi conscr.]. 1771: Gatsér réce 1 Tojo Réce [Katoná K; Born. VI. 7]. 1786: Gácsér Retze Nrő 6 ... Tojo Retze Nrő 16 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/34]. 1789: Nyoltz tojo, két Gácsér Réce [Branyicska H; JHb XXXV/65].

gacsosan csámpásan; impleticit; quackelig. 1807: Bats Vonuly ... előre hajolva mintegy gatsossan járo, de jól bírja magát [DLt 4 nyomt. kl].

gádor 1. gátor

gágog a gígii; gackeln, schnattern. 1789: láttam hogy egy ember szokmányban a Sebestyén Márton Ur(am) katlanya mellett hajladozott kuttogott a Lud is ott gagogott [Dés; DLt].

Sz. 1762: A juris correctión most dolgoznak bizonyos számú arra rendelt ország membrumi, ... azok között Kolozs vármegyei főbíró Geréb Elek. Melyen minden ember csudálkozik, hogy adhibeáltatott oda, holott egy tisztességes deák constructiót nem tudna magától mondani, a jus-hoz sem sokkal tud többet Katónál. Igaz, hogy igen-igen verbusos, úgyhogy lehet mondani felőle flumen verborum gutta rerum. Ugyanazért mondta Bogáti egyszer a contumatián felőle, hogy csak gágog mint a lúd [RettE 146].

gágol gágog; a gígii; gackeln, schnattern. 1789: a Ludak gágoltak [Dés; DLt].

A szerk. gyermek- és ifjúkorában Désen csak a -g gyak. képzős változat volt használatban. A címszóbeli változatot az értelmző, a szófejtő, történeti és tájszótárakban, ill. szójegyzékekben a szerk. nem leli.

gagya 1. gatya

gagymatol kotyvaszt; a gäti (mincarea) repede și fără grijă; pantschen | mocskosan/piszkosan végez vmilyen dolgot; a lucra murdar; schmutzig arbeiten. 1838–1845: gagymatol: mocskosan, tisztátalan főz, kotyfol, általán dancson tesz valamit [MNyTK 107].

gaggyvás kapatos, pityókos; cherchelit, pilit; benebelt, angeheitert, beschwipst. 1650: Az ünnepszegők büntetése, ha paraszt ember flo. 3, ha nemes, flo. 6 ... Ha ki pálinka ital miatt gadgyvás fővel ményen templomba, fl. 1 [Cszs, Gysz, Ksz; SzO VI, 194].

A jel-re 1. EtSz gágys al.; a címszóbeli hangalakú változatot a szótárak nem ismerik.

gajdos 'p' Szn. 1614: Gaidos Janos [Osdola Hsz; Uslt VI/56. 335].

A származékszó lehetséges jel-eire 1. a TESz-ben a gajd 'egyfajta fúvós hangszer: furulya v. dudu; Art Blasinstrument: Flöte od. Dudelsack' és a gajdol ige öt jel-ét.

gajdovány szédítő vadóc; Lolium temulentum; sálbátje; Taumelloich. 1814: a' gabona között termeni szokott ugy nevezett Lolium temulentum, magyarul Ro'snoknak, vagy a' mint némelyek Gajdoványnak nevezik, abból az okból, hogy attól az Ember meg gajdul, meg szédül és bolondito nyavalyá<t> kap ... azon Rosnok, Gajdovány vagyis bolondito buza ezen Hazában ... felesen termett [Kv; DLt 1014 gub.].

gajdul becsíp, megpityókosodik; a se chercheli/pili; beschwipst werden. 1838–1845: gajdul: félig megittasodik [MNyTK 107]. — L. még *hajdul* al.

gajdult becsípött, megpityókosodott, pityókos; cherchelit, pilit; beschwipst. 1838–1845: ptkosodott: ptkos, gajdult [MNyTK 107].

gajhó (földvágó)csákány; tirmácop; Picke. 1591: Chiakany uagi Galho 1 [Kv; Aggm. A. 53]. 1601: 1 Aghas kapa 1 Eoregh Galho ch'akany* [Kv; i.h. 41. — *Ez értelmző-magyarázó szóként is felfogható, de az előtte álló szóval alakult *gajhócsákány* összetétel utótagjának is tekinthető]. 1757: Kadár Czehe (!) Inventarioma 1757 ... Temető szersam (!) Van egy* ásó jó Van egy gajho Van egy tö vago Van harom kapa [Kv; KCJk 124a. — *Más tintával *kéti*-re javítva]. 1780: Mi ... Hidelviek ... minden kalandosbéli szerzőmokat csináltattunk. Mely számszámok közül, kiki mit csináltatott közülünk ..., előszámláljuk ily renddel: Cziko János úr gajhó csináltatására 33 pénz, Nagy János úr gajhó vasára 75 p., Kádár István úr tövágó vasra 75 p., Vig Péter úr gajhó csináltatására 33 [Kv; EM XI, 223]. 1787: Egy gajhó Dr. 30 ... Egy nyeletlen széles Táblaju kapa Dr. 25 [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 8]. 1806: kis Czéh mester vrammal ... a kis gajhó helyett mást tsináltasson [Dés; DFazC]. 1815: Uj Áso Lapát, vas. nélkült ... Gajho [Nyárásztbenedek MT; Told. 19]. 1825: Egy rosz gajho [Jedd MT; LLt]. 1849: Egy Aso, Egy Gajho [Dés; DLt].

Az EtSz *galyhó* al. — GyarmVoc-ával kezdődően — a szóra csak XIX. századi gyér adalékokat ismer. — Désen a szerk. gyermekkorában még e tájszó közkeletlen használatos, a *csákány* szónál jóval gyakoribb használatú volt. A NySz, CkISz, TESz és az ÉrtSz nem vette fel címszavai közé.

Szk: *sírdásó* ~. 1674: Az sir áso galyho ketté teorvén uyolag kellet megh csináltatunk fizettünk teölle f — d 50 ... Az galyhonak nyelet csináltattunk egy kapával édgýütt fizettünk teolle f — d 09 [Kv; SzCLev.].

? gajhócsákány (földvágó) csákány; tirnácop; Picke. 1601: I Aghas kapa I Eoregh galho ch'akany [Kv; Aggm. A. 53].

Az adaléket és a rá vonatkozó megjegyzést l. *gajhó* al.

gajna tyúk; gáiná; Huhn. 1680 k./1715 k.: a' Roka, egy oereg Tyukot lát 's a' bört el veti. Borz baráttyát consulállya 's mond: Talám jobb vólna im ez kövér Gajinakat ráfogatnunk, mint sem ez hitván bört ráktsikálnunk [Rosnyai, HorTurc. 154].

? **gájz** ' '? 1849: I ezüst gájzra Zsenillienel varat 's aranyos Táblába kötött Pugillá(ris) [Dés; DLt].

Az elavult *gár* 'fátyol(szövet); *gaz*; *Gaze* alakváltozata?

galagonya 1. Cratageus (monogyna); pädücel; Hagedorn. XVI. sz. e. f.: De spina alba — Gelegonya [MNy XXII, 142 Galaczy István kezével].

2. galagonyabogyó; boabá de pädücel; Weißbeere. 1719: sem ősz, sem semmiféle tavasz gabona nem lőtt ... A mig* kaptak laboda maggal, galagonyával, vadrózsa gyümölcsivel, vadalmával ... nádgyükérel, ... nyirfának fűrészes musztikájával, mogyoro és egyébb fának rügyeivel, török-búza csugájával ... toldják földjék életeket [Csz; SzO VII, 261. — *A követi ut. jan. 24-én kelt].

3. galagonyabokros/galagonyás hely; loc cu tufe de pädücel; Ort mit Hage/Weißdornbüsch. Hn. 1740: A Galoganyában* (sz) [Egrespatak Sz; EHA. — *Így, de l. *galagonyás* II. al.]. 1770: a Galagonya (sz) [Vista K; KHn 271].

galagonyabokor tufá de pädücel; Hage/Weißdornbüsch. 1713: egy kis galagonya Tövis bokor ket domb között láto nyakon [Elekes AF; CsS]. 1778: Ezen erdőis Sűrű, Cseres, Cseplesz ... Ez is elegyes; de csak cseplesz, Csipke, Galagonya, és Tövis Bokrokból álló [O.sályi KK; Berz. 4 Fasc. 8. C. 18].

galagonyagyümölcs galagonyabogyó; boabá de pädücel; Weißbeere. 1817: kéntelenek némelly helységekben Törökbuza Csuszából, s az Erdőken tanáltató Galagonya Gyümölsből készítettett egészségtelen Kenyérrel gédelgetni magokat, erre nézve, hogy ... az éhel való halálozás el kerül-tethetődjék, mulhatatlanul szükséges a' hathatos segedelem [TLt 1095 Jk].

galagonyás I. *mn* galagonyabokros; cu tufe de pädücel; mit Weiß/Hagedornbüsch, Weiß/hagedornbüschig. Hn. 1740: Az Galoganyás Dombon egy bokros (sz) [Egrespatak Sz; EHA]. 1758: A Galagonyás domb(ou) (sz). A Galagonyás domban alol (sz). A Galagonyás (!) dombon (sz) [uo.; EHA]. 1793: A' Galagonyás oldalon (sz) [Somlyó Sz; EHA]. 1812: Az Galagonyás oldalon (k) [Zovány Sz; EHA].

II. *fn* galagonyabokros hely; loc acoperit/plin de pädücel; Ort mit Weißdornbüsch. Hn. 1740: A' Galagonyáson* (sz) [Egrespatak Sz; EHA. — *Így, de l. *galagonya* 2. al.].

galagoly karattyol, locsog-fecseg; a trāncāni; schwatzen, quatschen. 1819: Anyit galagoly őszve ez az okos Rhetor minden Rend és precisio nélkül [K; KLev.].

gála-kard díszkard; sabie de galá; Galadegen. 1805: Egy brillantozott (!) acél gála kard, fel kötő lánczával ... Egy más brillantozott (!) viselő acélkard, fel-kötő Lánczával [Mv; TGsz 52].

gála-keszkenő ünneplő kendő; basma de sərbători; Fest/Galatuch. 1840: egy Gala keszkenő ... egy viselő keszkenő [Nyárádszbenedek MT; Told. 19].

gála-kocsal díszhintó; caleaşcă; Galawagen. 1786: a Kocsiban nagy contentumom vagyon, nem igaz hogy olyan mint a' Noé bárkája, mint Pápai hirdette, mert egy olyan gála kocsai, hogy akarki járhat velle [M.régen MT; DobLev. III/615. 1b Szántó Sándor lev.].

gála-koszperd díszkard; sabie de galá; Galadegen. 1805: Egy brillantirozott acél gála koszperd Schwarz csinálta fekete tokban [Mv; TGsz 52].

gála-köntös ünneplő ruha; haină/rochie de galá; Galakleid. 1823: Mégy szín krepon gála köntös, atlacczal feltzifrázva, és ecli (!) blond krézliivel [LLt Csáki-per 601. L. 1].

galamb porumbel, porumbiță; Taube. 1574: Zep Balas Takach Antal zolgaia Azt vallia hogy az vra ... felesége panaszolkodik volt hagi harom galambia ky zaladot volt Es az papne hazaba Be Rekeztette volt onnat hozta meg [Kv; Tjk III/3. 405]. 1593: Az Darabantoknak kyk oda voltak attam püska pora hagi galambot Leöyennek f — d 20 [Kv; Szám. 5/XXIII. 120]. 1621: veottem ... 3 Bokor Galambot bokrat per d 10 f — d 30 [Kv; i.h. 15b/XI. 118]. 1679: Galambúcz (!) Ezen Fas Udvaro(n) nro l. Ennek also Contigna(ti)oja Tyúk ól ... Felső Contigna(ti)oja, Galambok lako helye ... Galamb, most ehez szép sereggel vago(n) [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 95–6]. 1726: Ezek felett* vagyon edczeres galambug még jó sendelyezés alatt melyben feles galamb is lakik [Kéménd H; JHb LXX/1. — *Josika József kúriájának nagy- és kiskapuja felett]. 1782/1795: Az Vdvarba* bé menő Kapunál ujj Galambugos Kapu=Lábak, feles Galambal [Soroostély AF; Ks 80. — *Ti. a gr. Teleki Károlyéba]. 1849: Van ezen hijuba egy külön rekesz fenyő détzkákbol a' galambak helye [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

Hn. XVII. sz. köz.: Galamb szek Hagayaban (sz) [Kászonimpérfya; EHA]. 1697/1772 k.: Galamb Szék hágójában (sz) [Kászonaltíz; EHA]. 1736: Galamb szurdokáb(an) (sz). Galamb szurdikb(an) (sz) [Páncélcseh SzD; EHA]. 1788: A Galamb szurdukai verő-fényben (sz) [uo.; EHA]. 1799: Galamb hegy [Ludvég K; EHA].

Szk: ~ lakóhelye kb. galambházikó. 1679: Galambúcz, Ez az Kadarlo szín Udvarkájában vagyon. Földben ásott két Láb fán álló Galamb Lako helye ket. Contigna(ti)oba(n) vagyon, oldalai, felső s also fele fenyő deszkából csinált [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 91].

Sz: olyak, mint galambok ... 1746: Ollyak mint Galambak vig tekintetekben [Marossztkirály AF; MúzRadák] * szereti, mint ~ (a) búzát, gerlice (a) párdt. 1847: Roza rendkívül szereti*, úgy mind (!) galanb (!) buzát (!), gelitze párdját, szünetlen mellette, körülte, nyalja, falja [Kv; Pk 7. — *Ti. a kistestvérét] * úgy adja, mint a ~ a fiának (az étket). 1717: hallottam, hogy Becski Ura(m) étette Dobai Uram(m)al a maga ganéját, melyre felett Dobai Ura(m), édes Öcsem ha úgy adod mint a galamb a fiának meg eszem [M.köb-lös SzD; RLt Pásztai Ferenczné Gávai Ilona (35) ns vall.] * úgy éltek, mint két ~. 1819: úgy éltek mint két galambak és Testvérek [Kv; Pk 2].

Ha. 1735: Galambak [Mezősztyakab TA; JHb XI/9. 10]. 1736: galambakot [MetTr 396].

galambábrázat hr-os alakban; cu suffix adverbial; in Form mit Adverbialendung: ~ban galamb képében; in chip de porumbel; in Gestalt einer Taube. 1626/XVIII. sz.: Galamb abrazatban ismet hozzam jöve az Isten anygala ... Az Palata mindgyart igen fenyesele [ItK 1931. 76 Fiátfalvi György Pokolbeli látomás].

galambász 'p' Hn. 1761: A Galambász alatt (sz, k) [Náznánfa MT; EHA]. 1761/1818: A Galambász (sz). A Galambász alatt (sz, k) [Kisfalud MT; EHA]. 1781/1818: A Galambász tetőn (sz) [Náznánfa MT; EHA]. 1785: galambász nevezetű Táblában (sz) [uo.; EHA]. 1866: golombász (sz) [uo; EHA].

galambbegy ? salátabogárka; Ranunculus ficaria; untisor; Scharbockskraut. **Szk:** ~ szedni. 1785: Zemet Adam es Warady Imreh chaplarok valliak ... Menenk ky vosarnap io Reggel Harsongartba p(rae)dicatio Alat Galamb begy zedny [Kv; Tjk IV/1. 391].

A mai növénytan irodalomban a címszó 'saláta-galambbegy; Valerianella locusta L.; salata mielui; Feldsalat, Rapunzel, Rapünzchen' jel-ű. E helyett az itt közölt adalékkal egykorú Melius Herbariumból (1578) vett fennebbi értelmezést a szerk. azért iktatta be, mert Kvárt es Tordán az idősebb rendű adatközlők a címszóbeli névvel még nemrégiben is a Ranunculus ficaria-t és nem a Valerianella locusta-t illették.

galambbegy-mag ? salátabogárka-mag; seminte de untisor; Scharbockskrautsamen. 1680: Találtunk ezen házok hejan ... Vetemény mago-

kat ... Galambegy (!) mag oct. 1/2* [A.porumbák F; Ált Inv. 4. — *Köv. a többi veteménymag fels.].

galambbegy-saláta feticä; Rapünzchen, Feldsalat. 1596: 20. Apr. Sas Dienesneteol veottem galambegi salatát d 2 ... Racz Andrásnetol petreseliem leuelet d 20. ... Apro salatát veottem esmet d 37 ... Kaprot veottem d 3 [Kv; Szám. 29/VI. 129 Bachi Tamás sp kezelvel].

galambbúb galambbúg/dúc; porumbar; Taubenschlag. 1699: mennek be ... bük fábol csinált nagy galamb bub nélkült valo kapun [Szentdemeter U; LLt Inv. 30].

Az egyetlen történeti adalékkal igazolható szó utótagja alkalmasint a gazdag előfordulású galambbúg második tagjának neptimológiás alakváltozata. Egy galambbúbos (kapu) adalékra Hsz-ból az EtSz is hivatkozik [l. ott galambbúg al. 846].

galambbúbos galambbúgos/dúcos; cu porumbar; mit Taubenschlag. 1685: Azon alsó magyar suki nemes udvarháznak a falu felől való bejáró vagy öreg kapuja galambbúbos, kétfelé nyíló kapuja fenyőfadeszkából való, erős vassarkokon forgó, két vaspánttal megerősített egy erős retesz retesz-fővel együtt ... Ezen öreg kapu mellett egy bejáró ajtó [A.zsuk K; ETF 108. 11]. — L. az előbbi címszó jegyzetét.

galambbúe galambbúg/dúc; porumbar; Taubenschlag. 1679: Galambúcz, Ez az Kadarlo szín Udvarkájában vagyon. Földben ásot, két Láb fán álló Galamb lako helye ket Contigna(ti)oba(n) vagyon; oldalai, felső s also fele fenyő deszkából csinált | Galambúcz Ezen Fas Udvaro(n) nro 1. Ennek also Contigna(ti)oja Tyúk ól ... Felső Contigna(ti)oja, Galambok lako helye. ezis kettősön vagyon csinálva, ugi hogi közötté el járhaso(n) ember; kivül valo ódala mellettis ... Galamb most ehez szép sereggel vagyo(n) [Uzdisztpéter K; Bajomi János inv. 5–6]. 1692: Csürös Kert ... nyílik erre napkelet felől való részén tölgyágakon (így!) álló kötésekre csinált sövényből font egy felé nyíló kapu, mely kapun sendelyezve, egy rendben álló galambuc vagyon, ezen kapunak lábait meg kell gyámolítani. Sendelyezése is restaurálást kíván [Mezőbodon TA; BK. Bethlen Gergely udvarházának inv. 16]. 1738: Az udvarkapu és mellette lévő utcára szolgáló ajtó alkalmas zsendely-fedél alatt együvé kötve s építve, mely kapunak s ajtónak kapufélfái s felső gerendája tölgyfából való, szépen faragottak, kivül az utca felől virágosan metszettek, jók. A kapu feljül boltosan, az ajtó pedig hosszudák (!) négyszegletesen és ezen ajtó felett valo üregben keresztfáson van csinálva; mely kapu s ajtó felső gerendájára vagyon építve az feljebb említett zsendely fedél alatt egy sor galambuc [Szászvevessződ NK; ETF 108. 15–6].

E címszót az alább beiktatott, azonjelentésű galambbúg-tól elszakítva a köv. indokolással soroltuk be önálló címszóként: A TESz — az EtSz nyomán a galambbúg-cal együtt — az oz-

szététel utótágját (mindkét adalékot megkérdőjelezve!) címszó-alakítási elveinek megfelelően a *dúc* al. tárgyolja, de ez utóbbi szót mindkét szótár az irodalmi nyelvbe – a nyelvújítottak szókincsgyarapító buzgalmanak eredményeként – bekerült dunántúli tájszónak tartja. Mint hogy egyrészt a *galamb* szóval alkotott összetétel utótágjaként kimutatható *búc* és *büg* a *dúc*-cal és a *gúc*-cal együtt szókincsünk ismeretlen eredetű elemei közé tartozik, másrészt meg az utóbbi kettő elő sem fordul az erdélyi régiségben, az *innen* viszonylag ritka adatlású *galambbúc* és a valóban *gazdagot* adatolható *galambbüg* összetételét nem látzott ajánlatosnak egy címszó alá egybevonni, hiszen e kettőről – utótágjának ismeretlen eredete, de meg fonetikai okok miatt is – meg nem állapítható, hogy milyen köztük a hangalakbeli és az etimológiai viszony. Ezért a valószínű, egyelőre azonban inkább *kétséges szöveft* egybetartozására csak utalva – címszó-alakítást gyakorlatunkból kifolyóan – mindkettőt a maga betérendi helyén – külön-külön iktattuk be címszavaink közé.

galambbúcos. E szk-ban; in această construcție de cuvinte; in dieser Wortkonstruktion: ~ *kapu* galambbúgos telekkapu; poartă cu porumbar; Tor mit Taubenschlag. 1632: Kocziolatai Uduarhaz ... Az Ucza feleől egy eöreghez dezkas galambuczos sindelies kapu, mellette egy kis Ayto [Kocsoláta F; UC 14/38 Urb. 134]. 1834: A curiát* elől az utca felől békerítő sásfákba eresztett, cserfa deszkából készült kerítés, az udvarba bėjárod rossz állapotba lévő galambutzos kapuval együtt, egészen a csürös kert végéig düledező gyenge állapotban találtatván – becsültetett együtt harminc rénes forintokban váltóban [M.péterlaka MT; TGSz 18. – *A gr. Teleki Józsefné gr. Teleki Zsófiáét]. 1836: Vagyon egy galambutzos kapu három középpőségű kapufeivel és deszkakapujával mely újítást kíván, mellette egy vassarkon forgó kis fenyő ajtója fakilincselével és reteszeivel [Borsa K; ETF 108. 13].

galambbüg 1. galambdúcos kapufedélrés; parte cu porumbar a acoperişului porţii; Tordach mit Taubenschlag. 1692: A napenyészet felől galambbüg nélkül való zsendelyes kapu nyílik egyenesen az magyar templomra [Nagybún KK; VKU 220]. 1699: Vagyon ezen faluban egy pusztá ház ... mennek be az udvarára cserefa kapu mellyékü bükkfa deszkából csinált galamb bug nélkült való kapun [Vécke U; LLt]. 1705: Záhi Curia ... Kapuja cserfa oldal mellyékekbül van elkészítve, megromlodozott sendelyezés alatt rongyolt galamb bugjával együtt [Mezőzáh TA; Told. 18]. 1772: Az Nemes Udvarház ... Udvarára mennek be edgy erős kötéses lábakon álló, két felé nyíló, fa kávákbán forgo regi deszkazatu edgy rend galamb bugh felett való, romlodozott Sendelly fedél alatt Valo nagy kapun [Mezőbodon TA; BfN 54/12]. 1774: Az leírt nagy udvarház* mellett ... támaszos sövényből csenyált lészás kerttel, is kívül tisztesseseg tölgyfából csinált regi öreg kapu, a teteén galambbüg, azon romlodozott sindel [Kászonfelsőfalu; LLt Fasc. 85. – *Gr. Lázár Ferenc udvarháza]. 1726: Pagotsai Udvarháznak ... kapulábai tölgyfából valók, melyekre csináltatott, és nem régiben sendellyel béborított galambbugban feles galamb lakván kétfelé nyíló s alól vassarkakon, felyül peniglen vassarkokon forgó kapuja a mellette lévő ugyan vassar-

kokon forgó bėjárod kicsin kapucskával edgyütt fenyő deszkából állanak [Mezőpogocsa TA; JHb LXX/1]. 1732: ezen major udvarra*, az Uczárolis nyílik kétfelé egy jó Sendelj fedél alatt, edgy rendü fenyő deszkából csinált galambug alatt álló, négy szegre faragott kapu lábakon álló, vas sorkokon forgo, fenyő deszkákból cserefa hevederekre szeggett kötéses öreg kapu, melj zárodik kávávas vas reteszszel; ehezis van ragasztva, egy kis vas sorkokon forgó cserefa lábokon álló, fenyő deszkából csinált, paraszt vas záros, gyalog kapu [Kv; Ks 40 Varia XXVIIc. – *A néhai gr. Kornis Zsigmondéra]. 1734: Az nemes curiara* béménvén találtunk egy új kötött kaput sendelyes galambbug(gal) [Datk NK; JHb B.1. – *A gr. Bethlen Farkaséra]. 1743: Vagyon az udvar* kapuja napkelet felől való részin, melynek lábái vannak, szép kapukra illendő virágokkal illusztrált, négy-szegre kifaragott, kétölnyi hosszúságú nagy cserefából ... ennek tetején egy rend galambbüg zsendellyel fedve és abban feles galamb [Mezőszengyel TA; ETF 208. 18. – *A néhai Kisrédéi Rhédey Ferencé]. 1771/1817: Kapu vagyon az ország útja mellett bükkfa deszkából, lécs módjára csinált fedél nélkül, ... Belső kapu* áll három kifaragott kötött cserefa oszlopokból, vagyis zábékból, galambbugos zsendellyel fedett ... A nagykapu felett való gerendán az galambug alatt kímetszve vagyon: T.I. O.A. 1748. Die 20a May [Bözöd U; Mk. Török–Rhédei-per. – *Török István és felesége, Orbán Ágnes udvarháza előtt]. 1772: jó erős tölgyfából eszve kötve vagyon galambukos (!) sendelyfedél alatt [Kozmás Cs; BethKt Mikes conscr.] | Néhai Mlgs Gróff Zabolai Mikes István ... Nemes Curijára ... vagyon az Falu közönséges utzájára nyíló, vagyis Délre nező három Cserefa metzett új jó erős Felekből álló kapuja, mellynek felette Sendelj fedél alatt két rendel Galamb-Buk (!) vagyis Galamb ház látatik [Szászfenes K; i. h.]. 1799: Az udvarra* bėjárod cserefa lábakra jó módjával kötött új galambbúgos kettős kapu ... A csürös kapu ugyan alacson állapotban vagyon, hanem annak újíttására meghordattak a galambbúgnak való fenyő kapu-lábak, melyek most kifaragva azon kapu előtt hevernek [Nyújtód Hsz; HG. – *Hilibi Gál Jánosnak Béli-jusson lévő udvarára]. 1822: A major kapuja melyen a bėjárod vagyon 'sendely fedellel galambbuggal készítve, három cserefa kapufélfákkal felyül egybekötő cserefa gerenda foglalja egybe, nagy és kiskapuk vagynak rajta [Nyárádsztanna MT; MvLev. Br. Lázár József conscr.]. 1829: Kezdettük az utcáról bényíló kápun; melyen is vagyon kétfelé nyíló ajtó és deszkakapu, ... Ezen kapu és ajtó felett vagyon feles galambokkal rakott jó zsendelyfedél alatt álló galambbüg, mely áll három Cserfa kemény, jó oszlopokon [Csekelaka AF; KCsl 6]. 1841: a kapu meg hibázása fő képpen azon okból esett, hogy a kapu felet két rendbéli galambug, és az is Szeméttel megterhelve lévén, aztot erőszakoson dőlni kénszerítette ..., arról azt rendeltük, – Hogy a galambugot szedetesse le az Is-

pány, a kapu félfákat ásatassa ki ... eresztesse a többi kapu feleket mélyebben a földbe, ily módon galambbug nélkül Zsendely fedél alá Stabulumozva a kaput állíttassa helyre [Bács K/Km; KmULev. 3]. 1850: Az Udvarrol a Csürös Kertbe bé járo két kapufeleken – külön külön a tetején – vagyon egy erek galamb bug 'sendely fedél alatt [Gyéressztkirály TA; DE 5]. – L. még HSzj *galambbúg*, *galambbúgos-kapu* és *kapu-szábé* al.

Szk: ~ *forma*. 1751: bal kézre térvén a csűrkapuhoz, tanálánk egy újonnon tölgyfából magosan felálló zsendellyel fedett galambuk (!) formára épült kapu lábát sövény alacson kapujával és kis bójáró de mostan befönt ajtójával együtt [Gyéressztkirály TA; SzentkZs Conscr. 7b]. 1775: (A) Nobilitaris Curianak* Eszakra nyflo Kapujával meg alván; Találtunk ott Magosan fel állított Galambog (!) formára Cserfákból négy szegre faragott két erős de fél viseltes kapufélfákat, melynek a teteje sendelyzetlen szemöldök fából pusztán áll. Ennek balkéz felől valo oldalában hozza ragasztva, vagyon más hasonló faragott Cserfákból, Metzésre Csinált Gyalog járo Ajtó [Buza SzD; LLt Csáki-per 107. L. 14. – *A néhai gr. Lázár Gáborénak] * ~ *formálág*. 1767: Vagyon ... néhai Nyárádtói Maxal György uram Méltóságos Successorainak itten Nemes Maras székbe Nagy Ernyében a falnak felső véginn, ... egy Nobilitaris Curiaja ... Ezen nobilitaris Curiaja ... falu között el járo ország uttyáról lehet bé menni, egy Csere lécekből rostély formálág csinált fa Sarkokon forgo, nagyobbik, és e mellett lévő fenő Deszkákból egybe eresztett kisszebbik kapukonn, melyeknek három cserefákból valo. Galambug formálág kötöt lábjai vagynak, szalma fedél alatt; a régiségnék miatta ugy meg avultak, és annyira el tarhultanak, hogy ketteje támaszokkal Stabiliáltatott, a harmadikis kevéssel jobb azoknál [Nagyernye MT; LLt Fasc. 129].

2. galambdúc; porumbar; Taubenschlag | galambházikó; cotetj de porumbei; Taubenhäuschen. 1798: Tudom ... Nehai Miko Miklos Ur, Divortiatájának, Bernárd Kristina Aszszonynak edgj Curiaját ... melyen ... vagynak következendő Epületek ugy mint edgy Sendelyes Ház avult Sendellyel, Vagyon edgy Galambug fedetlen, a' mellett edgy Deszkás Sertés Pajta [Szentkatolna Hsz; Mk N. IX/109. 3. l.]. 1824: A' Csürös kertbe ... Egy vén meg száradt köris fára épült galamb bug apro deszkákkal fedve két rekeszszével jó [Érdőszengely MT; TSb 43]. 1839: Egy régi rongyollatt sendely fedelű galamb bug [Mezőszilvás K; TSb 2]. 1849: egy galamb bug 'sendej alatt [Somkerék SzD; Ks 73/55]. – L. még HSzj *galambbúg* al.

Az 1. jel. al. felsorakozó *galambbúg* adalékok a népr-i irodalom-ból galambbúgos (székely)kapu néven ismert telekkapunak – egész kapuzségeben elnyúló – fedélrészeire vonatkoznak. A szék-ek előtti utolsó, 1850-ből való kijegyzés a nagykapu két szélső kapulábának tetején külön-külön álló kerek formára alakított galambdúccról emlékezik meg. A kapu-galambdúcnak ez az újabb is ritkább változata késői jellemény: történeti adalékaink között nem találunk rá több példát. – Egyébként a

galambbúg olyan elmaradhatatlan tartozéka lehetett az erdélyi nagykapunak, hogy ha a kapu e nélkül állott, erre külön utaltak. Ennek bizonyosága már e címszó első két XVII. sz-i adaléka, de erre mutatnak a köv. kijegyzések is: 1699: Vagjon az Udvarháznak két udvara mely(ne)k a külsőjen kezdtük elsőbennis munkánkat, melynek vagyon edgj nagy Galamb bug nélkül való jó Szarvazattyú Sendelyezett kötött kapuja kis kapujával edgyütt [O. csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. 1734–1735: (A kúria) kétt felé nyilo fenő deszka Kapuja sorkok nélkül, Cserefa feleken Sendeles, Galambbug nélkül [Torda; JHb XI/9]. 1736: Migos Grófné Daniel Maria Aszszony ó Nga decessussán Migas édes Gyermekreire devolvádotott Nobilitaris Curia fekszik az Falu derekában ..., az Külső Udvar kapu Galamb bug nélkül két rend hulladozott Sendely fedél alatt lévő Cserefa Gerendára kötött földbe ássott fenn álló három Cserefa Kapu Melljek vagy Lábakon (:Mellyis nem tizfrán faragottak;) [Székelyföldvár TA; CU XIII/1. 268, 270]. 1764: A külső curiára bé járo kapu északról az országútjáról tölgyfából vagyon építve galambbug és fedél nélküll [Szamosfva K; Josintzi-osztosás (MT). – L. még GyU 356]. Azzal a népr-i irodalomban fel-felbúcskán állítással kapcsolatban, hogy az ún. galambbúgos kapu nem lakóhelye a galamboknak, megállapítható: a jelenlégi és a velünk közeli időkre vonatkoztatva ez valóban így van, de hogy a múltban ez nem volt mindig is mindenütt így, arra bizonyoságot szolgáltatnak az e címszó al. fennebb 1726-, 1743-ból, és 1829-ből, valamint alább galambbúgos I. és a ~ *kapuláb* szk al. 1782-1795-ből között adalékok (Erdélyi helysínai vizsgálódásai során a szerk. egyetlen olyan galambbúgos kapuval nem találkoztunk, amelyben galambok fészkeltek volna.) Hogy az itt élénk kerülő nagykapu-fajta fedélrészeinek galambtartás céljára való felhasználásával miért szakíthattak, arra nagyon valószínű magyarázatot nyújt az adalékaink közé 1841-ből beiktatott, a galambbúgos kapu galambbúgjának leszedésére és a kapu átalakítására vonatkozó utasítás. – A címszóra és *galambbúgos* (I. alább) származékára, ill. e szók földrajzi elterjedésére von. feles számú adalékok és megjegyzések 1. ETF 108; Ethn. LXXXVIII, 302–27 (képanyaggal és térképázzal); VKU; NNyv 392–433.

galambbúgoeska 1. galambdúcocska; porumbar mic; kleiner Taubenschlag. 1750: (A Csicsókeresztúri Torma-kúria) Kapuja ... északra nyילו, fenyődeszkából, vas sarkokra készült, két felé nyילו jó kapu, melynek kapu félfái vastag cserefával csinált metzett kapufélfák ... Fzen kapu felett egy harmadfél ól szélességű tornácostól edgyütt ugyan annyi hosszúságú fenyőboronából rakott hazacska vagyon ..., fenyőszarufákkal szarvazott, fenyőlécekkal lécezett, sendellyel fedett, egy kis galamb bugocska a teteibe [Papolc Hsz; Hr].

2. galambházikó; cotetj de porumbei; Taubenhäuschen. 1750: a tetejen* fenő deszkából csinált kis Galamb bugocska [Papolc Hsz; Hr. – *A gabonásnak].

galambbúgos I. mⁿ galambdúcos (fedelű); (cu acoperiş) cu porumbar; (Dach) mit Taubenschlag (versehen). 1646: Vagyon Megykeréken egy fából csinált tapaszos, zsendelyes udvarház, melyre nyilik az utcáról elsőben egy új deszkás leveles kétféle nyילו ... kapu, fenn galamb bugos zsendelyes, egy retesz rajta, lakat nélkül [Meggykerék AF; KmKonv. 26 Urb.]. 1692: ezen magyarnagybúni* ... udvarháznak vadnak két külső kapu, melynek egyike^b nyilik egyenesen ki a falura, deszkás és galambbúgos, melynek deszkázatya restaurációt kíván [VKU 220. – *Később: Bún KK. ^bA másik, belső kapu nem galambbúgos, és a „magyar templomra” nyילו is „galambbúg nélkül való zsendelyes kapu”]. 1734: Az Nemes Curia bé menvén találunk egy új kötött kaput

Sendelyest galambug(ost) az Nemes Curia körös körül palánkal bé kerítettett, szalmával meg fedve [Datk NK; JHbB. D. 1 gr. Bethlen Farkas inv.]. 1737: Ezen udvarházhoz^a bé járo Kapu Cserefából valo kötött Galambugas sendelyezett mellette levő bé járo kis Ajtoval bé tévő fenyő fa deszkából valók [Tancs K; Told. 11/73. — ^aA néhai Tancsi Földvári Pál kúriájához]. 1784: A Kapuja ezen Fogadonak Galamb bugos, a' mint nevezik. Körül vagyon véve pedig az egész Fogado Sövényből fönt 's néhol romladozni kezdett Sátoros szalmával fedett kertel [Burjánosóbuda K; EHA]. 1797: A falu közül bejáró kötött kapuhoz, mely három cserefa lábakon áll, két felé nyíló fenyődeszka kapuk vannak rajta 12 szál deszkák, a kis kapun 4 szál deszkák ... a teteje galambugos egy rend jukkal zsendejjel fedve [Körispatak U; Pf]. 1847: Az ugy nevezett postalis curialis telekre az országútról vagyon a bejárás, ... maga a kapu galambugos áll három avaték tölgyfa oszlopokból, melyek közül a két szélső oszlopok az udvar felől meg vagynak támasztva, ... a mellette lévő gyalogajtó szárnya fa sarkakan forog alol fejlül fenyő deszkából valo fakilincsel és ütközővel; ezen kapu gyalogajtóstól együtt avaték zsendelyfedél alatt áll [Andrásháza K; Aggm.].

Szk: ~ *ajtófélfá*. 1802: Egy zsendelyel be fedett kapu^a galambugos ajtó felé fakkal együtt [Mezőrűcs MT; SLev. — ^aCsfsksomlyói Somlyai János udvarházáé] * ~ *deszkekakapu*. 1781: (A csürös kertben^a) a kerítésnek ... napkelet felől való részében vagyon egy litvány roz, zsendelyel fedett galambugas deszka kapu [Pálos NK; Hr. — ^aNéhai br. Henter Adam Kornis-rész telkén] * ~ *fakapu*. 1833/1834: Az udvarház kapuja régi és gyenge állapotban lévén galambugos fa kapu, egy rososz utca ajto, és hasonló két felé nyíló kapu-rámákkal [Buzásbocsárd AF; HG. Hilibi Gál László udvarházának becsüje] * ~ *fedél*. 1688: Ezen Csürös kertnek vagyon egy fele nyílo fenyő deszkából csinált fa sarkokon forgo öreg kapuja sindelyes galambugos fedel alatt, mellette lévő sindelyes fedelű fenyő deszka kis ajtajával edgyütt [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 8]. 1838/1839: Vagyon egy két felé az udvarra^a nyílo csere oszlopokra épült, alol vas sarkokon, fellyül vas nyakloba fordulo, jo kapu, galambugos fedéllel balrol egy már avultas gyenge ... uttza ajto [M.péterlaka MT; TGsz 18 — ^aA gr. Teleki József név. Teleki Zsófiáéra] * ~ *fedelű*. 1808: (Az udvarház dél felől való részén a falu közönséges utcájától nyílik bételé az udvarház udvarára egy fenyődeszkából készült vassarkokon és kapcsolokon forgó rongyos zsendelyes, galambugos fedelű, alkalmas kapufélfájú kapu és mellette egy kis fasarkokon álló vaskilincs-tartóú kis ajtó [Gyulatelke K; ETF 108. 12 Néhai gr. Nemes György halálával leányai, Mária és Druzszianna számára készült hagy.] * ~ *fenyődeszka-kapu*. 1767: tölgyfa ágasokra s kötésekre épített galambugos sendelyfedelű két vas kávákból forgó két-felé nyíló avatag fenyődeszka kapu^a [Mezőbodon TA; Torma. — ^aGr. Bethlen Gábor kezérl

br. Korda György tulajdonába került udvarházé]. 1839: A maladéi udvarba bémegyünk egy új kétfelé nyíló galambugos fenyődeszka kapun s kisajtón [Maladé Sz; Mkg Gr. Rhédei Adam conscr.]. 1845: (A curialis telek) fekszik ... dél és észak közötti részében (így!) a falunak, ahová a bejárás két félfák közötti, kétfelé nyíló, galambugos fenyő deszka kapun van [Türe K; i.h.] * ~ *forma*. 1801: (A) Kapu Galambugos formára zsendelyes fedelezet alatt ujjanan épült, még nem egészen kész. Becsültetett tizenöt m. forintokra és harminc pénzekre [Kendilóna SzD; CU. Gr. Teleki József urb.] | Az utca kapu^a ... galambugos formára épített zsendelyes fedelezetű [A.-árpás F; TL. — ^aGr. Teleki József udvarháza előtt] * ~ *kapufél*. 1765: Volt egy galambugos kapufél, deszkekakapu rajta, mely még most is meg vagyon romlodozó félben [M.gyerőmonostor K; ETF 108. 13]. 1864: (A) nobilitaris curianak bejáró nagy udvarkapuja ... galambugos tölgyfa-kötéses kapufelein két felé nyíló hevederes táblái vas sarkokkal és kapcsolokkal vadnak, melléje ragasztott gyalogok s lovasok bejáró kiskapujával együtt felállítva [Bonchida K; CU] * ~ *kapuláb*. 1782/1795: Az Udvarba^a bé menő Kapunál ujj Galambugos Kapu-Lábak, feles Galambal, Kapu Tölgyfa Létzekből jo és tisztéségesen csinálva [Sorostély AF; Ks 80. — ^aA gr. Teleki Károlyéba] * ~ *kettős kapu*. 1799: Az udvarra^a bé járo cserefa lábakra jó módjával kötött új galambugos kettős kapu, a nagyobb fűrészen metszett fenyőlécekből rostélyoson tisztéségesen készítettett vas foglalóval, vas sorkon forog, a kisebb deszkából épült ugyan vas sorkon nyílik [Nyújtód Hsz; HG. — ^aHilibi Gál Jánosnak Beldi-jusson lévő udvarház-telkére] * ~ *nagykapu*. 1734: Az Udvarkapun^a ki menvén bal felől vagyon egy új galambugos nagy kapu melyernis járnak bé az csürkertb(e) [Datk NK; JHbB D. 1. — ^aGr. Bethlen Farkas udvarházának telekkapuján]. 1782: Vagyon egy galambugos nagy kapu^a aest(imaltatott) 12 fir [Kisesküllő K; SL. — ^aSombori Sándor telekkapuja]. 1795: Vagyon még az utca felől éppen a kertbe nyíló galambugos nagykapu is sásfákba, fenyőfából készült [Malomfva MT; ETF 108. 15] * ~ *telő*. 1794: Ezen Udvarnak Del-felől valo oldalában vagyon három vastag kapu, és Ajto felek (így l), melyek(ne)k a Felső végin edgy edgy széles Vas nyaklo vagyon és két felé nyílo Fa Sarkokon forgo Deszka kapu, ezen kapu Felek(ne)k ennekelotte Galambugos Tetejek volt, de igen feelmes lévén annak fenn állása a' ... Mlgs Groff Vr eő Nsága el-bontatta, és renovaltatta. Mely elő számlált három darab kapu, és ajto Felek, ugy a' Deszka kapu, s ezeken Lévo vas Nyaklo, és Szegek betsültettek 3 Hfl. 6 Dr. [Szentmargita SzD; Ks 68. 49. 41] * ~ *utcakapu*. 1825: (A néhai br. Henter Antal) curiájára való bejárás vagyon észak felől egy négy szegre kifaragott tölgyfából készítettett galambugos uccakapun, mely zsendellyel vagyon megfedve, de a gondviseletlenség miatt mind deszka utca-ajtója, mind pedig fedele romlodozott álla-

potban vagyon, a kis kapu pedig egy csepp ajtó síncs [Szárazpatak Hsz; ETF 108. 9] * ~ *zábé*. 1761: Szolgál az ... ország Vtyáról avatag Sendelj fedél alatt lévő galambugos tserefa kötéses zábék között hevederfáihoz avatag fenyő deszkából szegzett, vas sorkakon két felé nyíló nagy kapu; bal kéz felől mellette levő hasonló deszkából tsinált gyalog kapuval; Melj gyalog kapunak szemöldök fáján ily Incriptio vagyon: L. B. Josika Josef A^o 1739 [Pagocsa MT; JHbK LXVIII/1. 12]. 1837: Egy alaton otska kapu kőtélből a' sarkka, Galambugos Zábékkal dőlőfélben, rozsz sendely fedéllel, a' kis kapu vas Sarkokkal [Mezőbánd MT; TGsz 50] * ~ *zsindelyfedél*. 1761: Az udvarháznak belső jó tágasságu udvara vagyon ... Ezen udvarra napnyugott felől ... galambugos még kevés ideig megtartó sendely — fedél alatt lévő kapu — zábék között nyílik bé kupás kövön álló cserefa sarkon új fenyő deszkából kötött, csak egyfelé nyíló nagykapu, mellette balkéz felől levő hasonló csinálattú kiseded ujj gyalogkapujával melyek fazárral záródnak [Siménfva Ű; JHb LXVIII/1]. 1772: Az Udvarnak* napkelet felől való végiben nyílik egy kapu a csűrös kertbe az udvarról, mely kapu jó erős tölgyfából eszve kötve vagyon Galambukos (!) sendelyfedél alatt, az bé járó Ajtaja pedig fa készülettel vagyon, kiseded gyalog bėjárá ajtó is mellette hasanló készülettel [Kozmás Cs; BethKt Mikos conscr. — *A néhai id. gr. Mikos István udvaráé]. 1825: vizsgáltuk ... a nagy kaput*, mely áll 3 cserfa kapufélákon galambugos zsendelyfedél alatt, két felé nyíló [Nagyercse MT; Told. 36. — *Gr. Toldalgi Zsigmond udvarházanak telekkapuja]. 1847: Az udvartelek* ... fekszik a falu közepében a mérái piacon; ezen udvartelekre bėjárá nagykapu galambugos 'sendely fedél alatt három vastag új nagy tölgyfa kapufeleivel és kétfelé nyíló fenyődeszkából készült és fejes vas szegekkel illőleg megvert ajtószárnyaival ... ezen nagykapu mellett vagyon a gyalog bėjárá^b [Méra K; Aggm. C. 174. — *A kv-i ispotályé. ^bUgyanez a leírás i. h. egy 1848. évben készült lelt-ban] * ~ *zsindelyfedél*. 1742: (Az udvarház-telekre) mennék bé vagj a' Falu felől egj Galambugos Sendely fedelű tölgyfa kapu melyékeken (igy!) fejjül ugjan vás kaptakon, alatt pedig fa Sorkakon forgó, vas reteszű, és bé lakatolni való Látzos (!) két felé nyíló fenyő deszka kapun, mellette hasanló kis kapu lévén [Pókafva AF; JHb XXV/58]. 1845: (A) kuriába bévezető kapu kemény sásfákra épített galambugos 'sendelyfedelű, ... kétfelé nyíló kapu ... Ezen kapu fedél alatt van jobbra egy kis ajtó fenyő deszkából laposfejú szegekkel megverve [Hagyománylások Szt; HG. Turmann lev.].

II. *fn* galambdúcos kapufedél; acoperiş de poartă cu porumbar; Tordach mit Taubenschlag. 1688/1789: A Görgény vára alatt valo ... csűrös kertnek belső kapuja négy tölgyfa kapubávnára építve, fiókkapuja közepin ... Ezen kapuk deszkái avultak, zsendelyezése megavult, galambbogossa (!) omlólag áll [Görgénysztimre MT; ETF

108. 15 a fej-i várkastély és a hozzátartozó uradalom összeírása].

Ha. 1781: galambugas [Pálos NK; Hr].

L. meg külön a galambbúgos kapu címszót. — Az e címszóra is von. megjegyzéseket l. galambbúg al.

galambbúgosan galambdúcosan; cu porumbar; mit Taubenschlag. 1732: A Csűrös kertből az utca felé mennek ki földben felasott kötött kapulábfákra galambugoson deszkázott sendelyezett rostélyos, keskeny hasogatott cseredeszkából kapu (igy!) hevederekben álló fasorkokon és horgon fordulo kapun (igy!) [Nagyida K; Told. 11/70]. 1801: Az uttzakapu galambbugoson épült, deszkás, zsendellyes fedelezetű, a) az ácsmunka és materiale az ajtóval edgyütt becsültetett négy magyar forintokra, b) a lakatosmunka és materiale becsültetett edgy magyar forint és harminc pénzre [Sztrezakercesóra F; CU].

galambbúgos kapu galambdúcos kapu; poartă cu porumbar; Tor mit Taubenschlag. 1636: Az Seöuenyffalul* udvarházhöz elseöben be menuen uapyon nagy eöreg festett harom temerdek oszlopokon álló keoteott Galambugos kapuja syndelyes, mely kapunak deszkazattyat mostan epitettek ... e mellett egy gyalog kapu eöreg fa kilincses es pantos, az felsö sarka szeles vas kápoccsal foglaltatott az kapu balvanyhoz | az haz vegibe(n) vagyon egy daraboczkka kő kerítés es az mellett egy eöreg Galambugos kapu syndelies jo es epp mindenestül fogva, sem(m)i vas nincz rajta ... meli kapu nyílik az uiragos kertre [Siménfva Ű; JHb Inv. — *Elíráš Semienffalui h.]. 1679: (A majorházon) alol vagyon az csűrös kert, melyre nyílik kapubávnayos és deszkás galambbúgos sövényből font kapu, mellette egy kis gyalog-kapu fazárjával edgyütt [Mezőbodon TA; ETF 108. 17]. 1692: Nyílik az Udvarra* Tölgy fa lábakon álló kötésre csinált (: mely kötések-is nagy fejú cifrázatos fa Szegekkel vannak meghszegezve): sendelyes es egy rendbéli Gala(m)-bugos Fenyő Deszkákból álló parkanyatos Lapos fejú vas Szegekkel Tölgy fa Hevederekre es Lecz szegekkel fel verve, vas kávákon es Sarkakon járó, két felé nyíló öregh kapu, hasanló kis kapujával egybe, Ennek tolyogato fa zárja, a' nagyobikán va(s) retez főtölő lakat nélkül vagyon [uo.; BK. — *A Bethlen Gergely udvarházáéra]. 1726: galambugos kapu* is volt Sendellyes régi labakon allo romlashoz közelítő [Sajókeresztúr SzD; Blt 7. — *Toroczka János Mikola Lászlótól 1698 táján vásárolt udvarházának telken Michael Budnár (55) jb vall-a szerint]. 1737: (Az) Udvarházhöz* a kapun (:mely is cserefából csinált kötéses galambugos sendelyezett kapu az alja nagyon megrothadott, bé tévője kétfelé nyíló fenyőfa deszkából való, melléje épített bėjárá kis ajtóval edgyütt): amint bémennek ... vagyon a konyha^b [Nagyida K; Told. 11/73. — *A néhai Tancsi Földvári Pál udvarházához.^bUgyanitt a csűröskerten is ilyen kapu]. 1743: az közönséges utcáról bémenvén találtunk egy bėjárá ajtót

asztalos mesterséggel cifrázott és párkányozott, de avatagot ... Ez mellett egy nagy kötött galambbugos kapu, két rendivel galambbugozott kívül belül jó zsendelyes fedelű; ezen kapunak táblája fűrész deszkából van, belül pedig alól fellyül vas sorkokon és vas karikán fordul [Pocstelke KK; BfN gr. Székely László és Ádám inv.]. 1756: Székély Mihály vrnak ... Fundussa vagy Curiaja ... fellyel felöl* az egyik galambbugos kapujig a' Jozság mellett elé járo Falu utcája [Kilyén Hsz; LLt. — *Ti. szomszédja]. 1757: (A) nemes curián bé vagyon két galambbugos kapuk (fgy!) cserefából kötött lábakon állva, dranyicával fedve, az pedig faszegekkel leszegezve a kapujok pedig mind kettőnek fűrészdeszkából valók, fa szegekkel hevederekbe szegezve [Csfk-sztmihály; Sándor conscr.]. 1758: találatik a' belső udvarnak* vas sorkokon forduló s kétfelé nyiló, derék modalítással fenyőfa deszkákkal padlott, figurákra faragott cseréfa oszlopokra fel-emeltetett zsendely fedél alá vett, két rend galambbugos kapu, melynek aspectusa napnyugotra néz, mellette lévő kis kapucskájával együtt, mely kapunak extensioja in latitudinem facit org. 2, in altitudinem 1 1/4 [Kiskapus K; Mk. — *Néhai Győröffi Kata udvarának]. 1761: A Falunak dél felöl való résziben ... vagyon jó nagy helyen fekvő Rátz György nevű urtól ... néhai Josika Imre úr által vásároltatott ... udvarház hely ..., melyre a napkelet felé tendáló végének közepette vastag cserefából faragott s cifrán ki metszett veres festésű galambbugos zsendely-fedél alatt lévő kapu zábak között csere hevederekhez lapos fejú vas szegekkel gyalult fenyő fűrész deszkából szegzett, retzésen metszett tetejű, vassorkú kapu zábé fáihoz vaskapcsokkal foglalt kétfelé nyiló közönséges jóságú kapu szolgál be; mellette jobb kéz felől lévő hasonló csinállatú gyalog kapujával, mely gyalogkapunak is szemöldök fáján inscriptja vagyon: Anno 1737. 28va Martii (Szász-vessződ NK; JHb LXXVIII/1 néhai br. Jósika József conscr.). 1761/1808: néhai aszszonyonak Tekintetes Darvai Ferentzné aszszonyonak ezen faluban volt s ma is vagyon egy örökös Járai jusson biratott nobilitaris curiaja, mellyen egy régi rosz sövényből font ház lévén ... Galambbugos kapuval [Szind TA; Berz. 3 Fasc. 2. A. No 1]. 1763: Ezen udvarba* ... mennék bé dél felől egy régi hitván s már a földnek színén egész-szen ki rohadatt, negy tseré fabol fél allitattot, es delre hajtott, s régi sendelyel meg fedetett két felé nylo kötött galambbugos Kapun három vas kaptsokkal az nevezett oszlopokhoz szegesztettek, ... két felé nylo nagy kapu mellett lévő gyalog Kaputska [Hortobágyfva Szb; Born. XXIX. 19. — *Néhai Hortobágyi Gergely György, ekkor br. Bornemisza Ignác]. 1781: Az udvarban* bé járo kapu épült cserefából zsendellyel fedve galambbugos jó, kötött kapu [Andrásfva U; Pf — *A Gagyí Pálffy Antal udvarába]. 1795: Poroncalt Nagysád egy galambbugos kaput, melyhez hogy tisztességes légyen épen nem tud az molnár, sem pedig az emberek között nincsen

oly mester ember ki tudna valami szép munkát, hanem vagyon itten nem messzire egy oly mesterember, aki igen szép kaput épített egyet, melynek hason párja fából, épen itt találatik az mi helységünkben. Melyet ha most méltoztatik poroncalsai Nagysága, azt meg fognak taláni (fgy!) és azt tudom, hogy oly kaput építtene melyet megnézhetne akárki is* [Backamadaras MT; NkF. — *Palkó Mihály lev-e ismeretlenhez. A lev. megszólítása: Méltóságos Ur Kegyes jó Pátronus Vram]. 1799: a régi bójáró galambbugos kapu leromolván, mostan roskély léckapu tanálatik a helyin* [Nyujtód Hsz. — *Hilibi Gál János kúriájának leírásában]. 1806: Ezen curialis helyre* amint napnyugotról bémennék, vagyon cserefából készített háromlábú megrongyolt zsendely fedél alatt lévő galambbugos kapu, melyre kívülről sok virágok vagynak metzve s azok között a kiskapu felett is Teleki cimer is felvágottatott, felyülről pedig ezen írás tanálatik: Jó szívűnek kapum csak kívülről nyilik, rosznak belőlről, is megnyitva jól illik; az also részen Anno 1790. A rajta lévő deszka nagy kapu nyilik kétfelé s annak sorkait felyül tartja két vaskapoc, alól pedig a végibe belévert vas sorkokon fordul, a kicsin kapu mind alól, mind felyül két vassarkokon áll, minden vas záruk nélkül [Búzásbocsárd AF; HG Conscr. 10. — *A gr. Teleki Mihályné Dosa Ágnesére]. 1839: Vagyon Ujlakon egy udvar*, melybe bémegyünk egy galambbugos kapun [Somlyóútlak Sz; MkG. — *A gr. Rhédei Ádámé]. 1845: Egy galambbugos kétfelé nyiló deszka és rostélyos kapu* két-két vas sorkakon álló és bójáró kisajtóval, vas sarkaival és bé zároival becsültetett 35 fű-ra [Kissármás K; Lészai lev. — *Néhai Lészai Ferenc udvartelkén]. 1847/1851: A' csűr szalmazafedelű alkalmas 4. csűr száj ágason, ide a' bójárás egy avatég sindellyel fedett galambbugos kapun [A.szovát K; Pk 3 Özv. Székely Farkasné Sala Theresia kúriájának leírása]. — L. még HSzj galambbugos-kapu, kapuzábé és vessző-keri al.

Szk: ~ forma. 1761: (Néhai br. Josika József) nobilitaris curiaja vagyon Branyicskának az also végin ... a kapuja nylik délre, tölgyfából csinált galamb bugos kapu formára kötött, sendellyel bédelve, avadag, de másként ép, három lábokra csinált egy nagy s más kissébb kapu, melyre vagyon fenyődeszkából, tölgyfa hevederekre jó fejes vas szegekkel, hevederekhez szegézett, zlol vas sorkon forgó, felyül pedig vas kapocsban járo kétfelé nyiló (!) majd új kapu, hozzávaló vas reteszivel s bezárójával együtt; e mellett jobbra vagyon ugyan egy kised, hasonló tölgyfa hevederekre fenyődeszkából csinált s vas sorkon forgó, felyül vas kapocson járo fakilincses hat tekerceses láncszemből álló s jobbra nyiló, majd új kapucska [Branyicska H; JHb LXX/3]. — L. még HSzj tőkezár al.

Ennek és a galambbugos címszónak adalékait számbavéve, látnivaló, hogy a kijegyzések legtöbbje udvarházak előtt álló galambbugos telekkapu; elég korán, de jóval szörványosabban jelentkeznek azonban a csűröskertek és belső udvarok bejáratához állított nagykapuk is. Az e kapufajtára von. észrevételeket, ill. irodalmi utalásokat l. galambbug al. a jegyzetben.

galambbúgózott galambdúcozott, galambdúcos; (prevázut) cu porumbar; mit Taubenschlag (versehen). 1743: Legelőszőr is az közönséges utcáról bé menvén találtunk egy bėjáró ajtót asztalos mesterséggel cifrazott és párkányozott, de avatagót ... Ez mellett egy nagy kötött galambbúgos kapu, ket rendivel galambbúgózott kívül belül jó zsendelyes fedelű [Pocstelke KK; BfN Gr. Székely László és Ádám kúriájának lelt.].

galambbúgú galambbúgos/dúcos; cu porumbar; mit Taubenschlag (versehen). 1743: Ezen circumjácson egész palánknak a kapuja a falu utcája felől vagon építve, mely is nem régi és ecceres galambbúgú, azonban zsendelyes fedelű, kétfelé nyíló, jó vassarkakon forgó deszka kapujú és mellette lévő hasonló fiók és vas zárú ajtajú erős kapu [Vád F; ETF 108. 9].

? **galambbúvós** galambdúcos; cu porumbar; mit Taubenschlag (versehen). SzK: ~ *kapuoszlop*. 1774: 'a meg irt Erdőben Csere fákat vágtanak, kettőt nagy Galamb búvós kapu oszlopnak [Szénaverős KK; LLt Vall. 224].

Az utótag népetimológiás alakulat lehet -búgos h.

galambfalvi a (Kis- v. Nagy) Galambfalva (U) tn² képzős szárm.; derivat cu suffixul -i al topnimului (Kis- sau Nagy) Galambfalva; mit -i Ableitungssuffix versehene Form der ON (Kis- od. Nagy) Galambfalva: din Porumbenii Mari sau Porumbenii Mici; Galambfalvaer. 1591 k.: Kis Galambffaly (!) Lazlo Mihaly. Nagy Galambffaly (!) Barrabas Simo(n) Vrunck Veres darabantia [ÚSZT]. 1604: (A földet) atta uolth Galambfalui Ember kezehez, birny [i. h. 18/11].

Szn. 1590: Ghalambfaluj Peter [UszT]. 1604: Galamb falui Peter [i. h. 18/177]. 1605: Galam (!) falui petér Nemes Ember malo(m) falua(n)* Iako: Galamfaluj (!) peter [i. h. 20/137. — *U]. 1640: Galamfaluj Benedek Istuan [i. h. 18/65]. 1655: Galambfalvi Ferencz [SzJk 77]. 1663/1687 k.: Andreas Galambfalvi [Msz; MMatr 182].

L. még *kis-* és *nagygalambfalvi* al.

galambfi 1. galambfióka; pui de porumbel; jüngé Taube. 1585: wöttem ... 12 Kappant ... d. 72 4 galamb fiat ... d. 12 [Kv; Szám. 3/ XVIII. 29a Gellien Inre sp kezével]. 1740: Mlgos Groff Uram számára nagj nehezen inditatom ket szekér szenát ... mellyesztet ket pár galambfiat [Kercsesora F; TKI Mohai Mózes Teleki Ádámhoz].

2. galambfióka-hús; carne de pui de porumbel; Fleisch der jungen Taube. 1650: Pözettem Haro(m) Galamb Fiakatt Tej fellel. Az Galambfiu, Eggjutt ... d. 24 ... Attam Gyömbert, Szerzendjo Viragott tt d. 16. Safrant Attam ... d. 20 [Kv; Szám. 26/VI. 430].

galambfigurájú galambalakra készült; fäcut in formä de porumbel; taubenförmig. 1764: Egy

ezüst Aranyas Galamb figurájú reszkető tő [Kál MT; Berz. 6. 54. L. 2].

galambfióka pui de porumbel; jüngé Taube. 1683: egi galamb Fiokat hoztam volna onnanis el [Kv; T]k 13. 124].

galambgané galambtrágya; gäinaț de porumbel; Taubenmist. 1687: Nebojsza Bástya ... masodik Contignatioja ... Vagon itt: Hunyadi Janostol maradt szám szer-ijhoz valo vasas nyil, egi nagj rakassal (:NB. Kár hogi igi hadgiak el veszni, ... vasa el rosdasodott, fellyül a' galamb ganej el burította:) [Vh; VhU 557].

galambház 1. galambbúgos kapufedél; acoperiș de poartă cu porumbar; Tordach mit Taubenschlag. 1670: Az udvarkapu felett egy galambház jó zsendelyezéssel, jó deszkázással kétfelé nyíló kapu, vas sarkokon vas kapoccsal záródik be, minden romlás nélkül valók a deszkái [Pöcsstelke KK; ETF 108. 10]. 1715: Vagon az udvarnak napkelet felől kétfelé nyíló, jó, deszkás kapuja, ... A kapu felett vagon kis zsendelyes galambház [Zentelke K; i. h. 14. — *A Bánffy Farkasé. Lényegében ugyanezt a leírást ismételi ua.-nak 1720-ból való összeírása (i. h.)]. 1731: (Az udvarházhoz) kétfelé nyíló erős tölgyfa-hevederes, fenyűdeszkából való ... virágosan metszett kapun bementünk ... Fedele pedig az kapunak négy-sorú zsendelyezés, egy sor lyuk galamb ház is lévén rajta [Szászcsanád AF; i. h. 7. — *A gr. Bánffy Dénes kúriájához. Ugyane kapu és galambdúc leírása 1736-ból (i. h.)]. 1772: Nehai Mlgos Groff Zabolai Mikes Istvan ... Nemes Curijája ... vagon az Falu közönséges uttájára nyíló, vagyis Déltre nező három Cserefa metzett uj jó erős Felekből álló kapuja, mellynek felette Sendej fedél alatt két rendel Galamb-Buk, vagyis Galamb ház láttatik [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.]. 1805: 'A mint ezen Udvarba bé jöttünk találtunk az utza felől egy két felé nyíló el romladozo kaput, és a kapu nap kelet felől valo részében egy ajtott, ezen kapu felett vala, meg romlodozott zsendejel fedett Galamb ház, vala ezen kapu három magos fa oszlopra fel alitva, romlodozott deszkából, és ros z vas sorkokkal, és ezen ajtos Galambbugos kapu ... betsültetett ... Kertel ... Hfl. 69 Den. 60 [A. jára TA; BLt 9]. — L. még HSzj *galambház* al.

2. galambházikó; cotet de porumbei; Taubenhäuschen. 1761: a faluban vagon egy pusztulófélben való udvarház* ... jobbkéz felé vagon cserfa ős tompólyre (!) kötésű fenyő deszkából párkányoson, filegóriáson épített galambház, vas sarkokon forgó ajtoja, vas zár rajta, zsendelyezése jó, az vitorla régezen leesvén ... sok galamb van benne [Kutyíva AF; ETF 108. 7. — *A gr. Pekri-kúria].

galambházas galambbúgos/dúcos; cu porumbar; mit Taubenschlag (versehen). 1646: Az udvarház* Palankal keritet Tapaszos, vagio(a) raj'a^b Egi

Eöreghez kapu Galambházas [M. bükkös AF; EHA. — *A Kemény Péteré. *Ti. a kúria telkén]. 1732: (A) nagy kapu ... Galambházas sendelyes szarvazattya meg hanyatlot [Tancs K; Told. 11/70].

galambházasan galambbúgosan/dúcosan; cu porumbar; mit Taubenschlag (versehen). 1732: vagon ... Nms Curia ..., Melyben, az uttzárol, vastag Cserefából négy szegre faragott huváról, három földben jó magassan fel emelt, nem régen Galambházason deszkázott, Sendelyezett kapu nélkül való kötött láb fákon mennek bé [Szász-sztjakab SzD; TSb 51].

galambhely galambbúg/dúc; porumbar; Taubenschlag. 1741/XVIII. sz.m.f.: Leg elébb menvén ... Udvarházhoz találán az falu utcájáról bé járó felin az udvarnak egy kötött kapufélű kaput tölgy fából rajta lévő tölgyfa deszkákbol ajtójával edgyütt, a kapu pedig ugyan hasogatott tölgyfa deszkákbol, a kapu felett galambhelyek sendellyel befedve [Somkerék SzD; Berz. 7. 68/1. 279].

galamblyuk galambbúg-lyuk/nyílás; portitű/usiťa la porumbar; Taubenschlagöföfnung. 1756: A Nagy kapu felső szemöldök fáján (:mellyen vagon ily Inscriptio B. Stephanus Iosika Anno 1721:) vagon Négy Cserefából Csinált Láb, vagj is kapots, mellyek felette lévő alaton szarvazattyt jó Sendely fedél alatt a kapu felekhez foglallyák, mely Sendely fedél alatt lévő Szarvazattya(b)an kívül belől vagon Negy Galamb lyuk vagj is be járó hely [Branyicska H; JHb LXX/2. 10-1].

galambodi a Galambod (MT) tn -i képzős szárm.; derivat cu suffixul -i a toponimului Galambod; mit -i Ableitungssuffix gebildet Form des ON Galambod. I. mn 1. din Galambod/Porumbeni; Galamboder, aus Galambod. 1632: Marasszékben az galambadi falus bíró Kecseti Gergel nemes ember [Barabás, SzO 368]. 1753: A Galambodi földek között [Mezőcsávás MT; EHA]. 1763: a' Nyír allyabéli széna fűvek conterminálódnak a galambadi Határral [Udvarfva MT; EHA]. 1767: A Galambadi Széna fű [Pókakeresztúr MT; EHA]. 1780/1784: Jobb kezeknek nekünk való bé adásalkal (!), minket az irt Galambadi Köz hátáranak fel osztásakra meg bíráltnak és árbitrálnak [Galambod MT; Told. 29]. 1782: Galambadi lakos nem voltam, hanem az után telepedtem ide [Galambod MT; Told. 29]. 1792: a Galambadi Határ [Szabad MT; EHA]. 1840: A' Nyír allya (sz) szomszédjai ... északrol a' Galambadi határ szél [Udvarfva MT; EHA].

Szn. 1749: Néhai Galambadi* Bánn Samuel [Told. 29/42. — *Uo. alább Galambadi alakban is!].

2. Galambodra vezető/vivő; care duce la Galambod/Porumbeni; nach Galambod führend. 1821: A Nyíralyan a Galambadi Ut* ... szomszédásá-

gokban (sz) [uo.; EHA. — *Uo.: a Galambadra járó ut].

3. a Galambodon levő; care este/se află in Galambod/Porumbeni; in Galambod sich befindlich. 1748/1784: A Galambadi* egész portio [Galambod MT; EHA. — *Uo.: Galambadann].

II. fn galambodi lakos; locuitor in Galambod/Porumbeni; Einwohner von Galambod. 1632: erről ... protestálódnak az galambadiak, hogy aszt mü töllünk Tót Mihály hatalmasul vette el [Udvarfva MT; Barabás, SzO 369].

A címszóbeli származékszó alapszavú szolgáló tn történeti adatai: 1568: Galambod [SzO II, 230]. 1603: Galambad [SzO V, 268]. 1627: Galambod [EHA]. 1632, 1694: Galambod [Barabás SzO 364, SzO IV, 336]. 1712/1784: Galambad, portio Galambadicus [EHA]. 1763, 1764, 1767, 1778: Galambad [EHA]. 1778, 1779: Galambod [EHA]. 1780/1784, 1782, 1784: Galambad [EHA]. 1786, 1788: Galambod [EHA]. 1835: Galambod [Vaja MT; MvLev. Toldalagi lev.].

Hn. 1780/1784: Galambadi [Galambod MT; Told. 29].

galambodú ? galambtanya; locul/adăpostul porumbeilor; Taubenloch/nest. Hn. 1713: Egy darab tilalmas Erdő vagon az Urak részére való, melly Galamb udunak hivatik [Vista K; KHn 270]. 1737: az Galamb odú n. h.-ben [uo.; i. h.].

galambos I. mn. 1. galambábrázolásos/díszes; cu ornament in formă de porumbel; mit Tauben geschmückt. 1696: Egy Galombas hármcs pohár [Mv; MbK] | Egy Udvari pohar az Szaja aranyas kívül belől ... Egy Galombas harmas pohár nyom Tall. Imper. nro 15. // — Egy Udvari vadospohar ... Egy Sima Udvari pohar Fejer | Egy Galombos hármcs pohar [Mv; MbK 80. 5, 6].

2. ? galambkedvelő/tenyésztő; columbofil, -crescător de porumbei; Tauben züchtend | ? galambárus; vintător de porumbei; Tauben verkaufend. Szn. 1780: Galombas Gáborné Szabo Anna [Mv; Told. 30]. 1781: Galombas Borbély Samuel Uram [Mv; DLev. 4. XXXVI. 1]. 1822: Galombas Josef [Mv; Borb.].

3. ~ kapu/nagykapu galambbúgos/dúcos telek-kapu; poartă cu porumbar; Tor mit Taubenschlag. 1768: Ezen circumvicinált udvarnak dél felől való részén vagon három tölgyfából kifaragott a tövökben megtoldott kapufélifákon két-felé nyíló, fenyődeszkából álló, vassarkokon és kapcsolokon járó, régen kötött galambos nagy kapuja, mellette lévő fakilincses ugyan fenyődeszkából csináltatott kissébb ajtajával együtt [Középlak K; ETF 108. 13] | Ezen circumvicinált curialis helynek a napnyugoti része közepe táján vagon kötött kapulábakon, melynek egyike töviből elsenyvedett, vassarkon és kapcsolokon, fenyődeszkából csináltatott kétfelé nyíló, régi romladozott galambas kapu, mellette lévő ugyan vassarkokon járó kis ajtajával együtt [Mezőszengyel TA; i. h. 18]. 1812: 'Sendely fedél alatt lévő Kő Udvar Ház ... Az Uttza felől való Galombas kapu [Sorostély AF; Bern. XXXV. 66 gr. Teleki Pál conscr.].

II. fn kb. (eredetileg) vadgalambban bővelkedő hely; (initial) loc care abundā in porumbel sāl-baticā; (ursprünglich) Ort reich an Wildtauben. **Hn. 1864:** Galambas, részint bokros, részint lapályos kaszáló és legelő [Remete Cs; GyHn 49].

galambosi '?' Szn. 1760: Jobbagio G(ene)rosae Barbarae Erdélyi Sp(ectabi)lis quondam Samuelis Galambasi Relictae viduae [Árpástó SzD; BK]. **1761:** Galambasi Mihály Bethlen László Ur Jobbagya. Joannes Galambasi (35) jb [Szászsztván KK; BK]. **1797:** Galambasi György [Dés; DLt]. **1800:** Galambasiné [Dés; RKAk 89]. **1814:** Galambasi Juliánna [Dés; i. h. 129].

Miöthogy Galambos tn csak Beregből ismeretes, a térbeli távolaság miatt aligha tekinthető a csak vn-ben előforduló címző c tn - képzős származékának; inkább hn-ből alakult vni származéka gondolható.

galambszin galambszürke (színű); cenusiu-albāstrui; taubengrau. **1739:** Galamb szín kreditor szoknya ... viola szín bagazia a béllése [Szászkerked K; LLt Fasc. 96]. **1760:** Edgy Galamb szín anglia Mente [Mv; TGsz 2]. **1762:** ide igen drága bélletlen mentet hozot a' Nényiehez... mely is vagy Galamb vagy fahaj szín volt [Oltszem Hsz; Mk IX. 109]. **1763:** I Hiuzos Galamb szín mente hozzá valo Dolmannyal s kreppin készülettel azon ujj [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes iuv.].

galambszin-forma '?' 1758: Egy Galamb szín forma fejrőségű Sellyem Móhr matéria Szoknya, harmad fél fertály igen szép pontespant forma Szélyes arany kötés rajta, hozzá való vállával edgjütt [Nsz; TSb 21].

Az összetétel előtagját világosan 'galambszürke' jelentésűnek tekinthetők, a szövegben rákövetkező jelző miatt azonban erre nem gondolhatunk. A galambszin-forma fejrőségű szak-nak itt a galambszin 'galambfehér, habfehér' jel-t tulajdoníthatni.

galambtartó galambbúg/dúc; porumbar; Taubenschlag. **1699:** Az udvarba^a be menő kapu kétfelé nyíló, deszkazatya toldozott-foldozott, újítást kíván ... Kis ajtaja duplās három vas hevedereken és sarkokon forgó ... Kapu és ajtó melléke és szemöldöki, vastag tölgfából kifaragott és megcifrázott kötéses, efelett vagyon deszkából csinált két rend galamb tarto [Boroskrakkó AF; BfN dohozott anyag VI. — 'I. Apafi Mihály fej. kezéből zálogosítással Haller Istvánhoz került udvarba]. **1702:** Az udvarházra^a bėjáró nagy kapu, jó zsendelyes, kétfelé nyíló, kétsoros galambtartó rajta. vaspánt kettő, mellette egy kis kapu [Pócsitelke KK; ETF 108. 10. — 'A gr. Székely udvarházra]. **1772/1812:** (Az udvarra)^a vagyon bėjáró dél felől az falu utcájáról három megromladosott és rothadott tölgfából földben felásott kapufelek között lévő paraszt formára bikkfa keskeny deszkákból őszverakott s fa sorkokon járó kapun s ugyan melléje ragasztott fenyő régi deszkákból fasorkon s minden zár nélkül való ajtón, mely kapu felett vagyon zsendely fedél alatt fenyő

ősca deszkákból csinált galambtartó, de mind fedele, mind pedig az egész kapunak fáji megrotladtanak úgyannyira, hogy mostani valora szerént becsültetett Hfr. 1 den. 2 [Kál MT; HG Conscr. — 'Hilibi Gál Jánosnak Makfalvi Dósa-juszon Csapi Lászlótól visszaváltott udvarháza udvarára].

galand 1. szegélydíz; bordurā ornamentalā; Randverzierung, Bordüre. **1645:** Egy Kek Lazur Czapragh körül galannal premezet [LLt Fasc. 125]. **1651:** Vagyon edgy Metszin^a Terczenella Arannas viragū szoknyaja czak edgy rend Galanddal szegtek be az allyat [WassLt Wass Judit kel. — 'Értsd: meggyszín]. **1652:** egy Niari Palastot, ... fekete viragos barsont adot eó kgme az eleje fekete boitos barson belől Fekete Tafotauul berlet. Egy rend szeles fejer czipke premel premezie galantal be szeget | Egy Megj szín Kamuka het rendel Czipke premes, Az valla szederes Viragos barsoni galannal czifrazott [Mihályfva NK; JHb XXII/41 kel.]. **1664:** Egy Veres Arannas Atlacz szoknyát, egy rend keskeny Galon az allyá(n), Fekete viragos Bársony arannas tsipkes az valla [Beszt.; SL]. **1677:** vettem ... Pannusnak ... Mentejere valo elegyes arany Csipket 8 lotot 4gyed resz hejan lottyat 2 forinton 40 penzen ... 2 lot sarga gallont, 170 penzen lottyat, teszen az arra flo 3 de 40. Mas darab fejer gallontot flo. 1. d: 69 [Beszt.; Törzs] | Ada ... egy Veres Barsonj Szokniat, melien egieles, Ezüst és Arany Pérem, hat rendben vagjon, és egy rend Aranj Galon az allan [Somlyó Cs; LLt Fasc. 120]. **1687:** Egj viseltes Zöld viragos Kamuka Aszony ember(ne)k valo mentét, egy rend galland körüllette, a' tizenharo(m) ezüst arannas gomb rajta [Déva; Szer.]. **1740:** Egy fekete viragos Bársony Muntli, négy rend szély ezüst Csipke és egj rend galand körülötte ... Egj fekete viragos Bársony Muntli hat rend arany Csipke és egj rend arany galand körülötte [Ne; Told. 19]. **1797:** 6 sing negy nyöstös galand [Mv; Berz. 7. Fasc. 69]. **1802:** 1/2 tabla Vatta és 4 Sing Golond 18 xr [Déva; Ks 120. III. 8]. **1806:** (Vásárolt) 1 vég galandat — „24 [Mv; Ks 34. VII]. **1813:** 16 Sing galandt [Told. 74]. **1826:** Egy matring tzérna ... Egy vég galand | Szines galandok [Koronka MT; Told. 19].

2. ? kb. jártató zsinég, járszalag; coardă; Gängelband. **1793:** Csikok számára galant — 2 [WLt Cserei Heléna jk 58b].

Ha. 1805: Galandat [Hosszútelke AF; Kath.].

galandos pántlikaszegélyes/szegős; cu bordurā de panglică; mit Bandbordüre (versehen). **1652:** egy viselt Hay szín viragos Atlacz szoknia Az allia(n) hat rend keskeny Arany prem. Az valla Narautsi (!) szín viragos Atlacz Galanos [Mihályfva NK; JHb XXII/41 kel.]. **1657:** Vagion egj arani fonallal szeött slogos, nestel peremezet kestw. Vagion mas veres barsonj arani czipkeuel peremezet njarj kestw. Vagion mas egj zeöld kanauacz Sarga galonos njarj kestw [uo.; JHb

XXII/42]. 1674: Az veres angliai gallandos valla czinalasaert Katonak fizettem az szabonak de: 90 [Beszt; Törzs]. 1683: Egy par galandos kesztyü [Ut]. XVIII. sz. eleje: Arany Csipkés és Galandos Attlatz Kestyü [Wlt]. 1705: Egy barackz Virág színü kanavatz galandos szoknya elő ruhastul Vallostul egy köteses mentejevel edgyüt mind edgy színü [Cege SzD; WassLt Vas Dánielné lelt. Rettegi György kezével]. 1734: Egy Zöld Anglia mente Arany Csúpkés Galandos Ezüst Gomb Aranyos rajta nro 16 Rokával bétlet [Pk 6 Pákei Jánosné Almási Judit hagy.].

A kesztyüre von. 1657-, 1683-beli, ill. XVIII. sz. eleji adalok csak kétszen vonhatók e jel. alá.

galángra 'p' 1844 k.: Piros. Zavaros. nem édes. galángra ... Muskotály-aszu. Kellemes üzü. tisztált valamit ... Diodi siller. Tisztácska Szuszszant a dugasz' ki-vevésekör | Pe'sgőnek-való Sileres. Alkalmas tiszta. Galángra üze úgy tetszik fölesleges [Csekelaka AF; KCsl 6. — *Ti. bor].

A felvehető 'galanggyökérrel ízesített' v. valami ilyenféle valószínű jel-re nézve l. EtSz, TESz.

gálánt ? jővérü; de rasă nobilă; rassig. Án. 1831: Pej Kantza Az Anya Czitzka a fel fartsaku az Apja Gálánt [Berz. 20].

galantéri l. galantéria

galantéria díszműáru; galanterie; Galanterie) waren. 1758: Valamely Materialisták jővén (! bé kedves Feleségem(nek), Ádám Fiam(na)k holm Kalantériakat vett(em)* [TL. Teleki Ádám költésnaplója 182b. — *A fog. ilyen zavaros!]. 1818: tartoztunk ő Kigyelmét Remekre bocsátani ... melyek ezekből állottak Egy pár Brillliántos Fülbe valo fityegővel, egy kosáros, Brillliántos Álliantz Gyűrű, és egy pár Stempelezet gálantéri fülbe valo [Kv; ÖCjk].

gálántosan gúny elegáncsosan, elegáncsosan; elegant; galant. 1823: Bartsné Kata* ... szörnyü gálántoson jár fel serített hajjal és schneklikkel, többnyire karton és tsipkés vigánnoval [DLt 254 nyomt. kl. — *Csak így!].

gála-ruha ünneplő köntös; haină de sărbătoare; Galant/Festkleid. 1830: küldünk néked Uj esztendő fiába egy pár szép zseb keszkenyöt; Anyámnak egy szép gála ruhát, tegnap vásároltam [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

galáta, galyáta 1. faszajtár(ka); gäleatä (de lem) ; hölzernes Scheffelchen. 1808: a Groff Juonnak ... egy Galyatáját, Sajtárját ... el vette volt [Szászkered K; LLt Szent Mihelyán Toma (33) vall.]. 1838–1845: geleáte: ... juhfejő edényke [MNYTK 107. — A teljesebb szö. a 2. jel. al.].

Szk: juhfejő ~. 1758: egy kártos, ... egy gyer-tya mártó kártya, egy sotarto désa, egy Juh fejő

galáta [Nagylak AF; KGy]. 1799: Az Isztina mellyben* ... Egy Krimpta ... Ket ju (!) fejő galyáta ... Három ordának való zatsko [Mezőbodon MT; MkG Conscr. — *Tollban maradt: vagyon v. van]. 1830: Sajtár Nro 1 ... Egy Tejes Désa Nro 1 ... Juh Fejő Veder vagy Galáta — ... és egy Sajt szoritto Sajtó in Nro 4 [Nagyikland TA; TLt Közig. ir. No 174]. 1837: Egy Juh Fejő galátaért adtam 28 xr [Budatelke K; Born. Ih]. — L. még a 2. jel. al. *tejes ~ 1816: Két Tejes Geláta [Majos MT; Told. 47]. 1842: két el viselt Tejes veder (:Galyáta:) [Csekelaka AF; KCsl 3].

2. vízmerő veder; gäleatä de scos apă; Wasser-schöpfmeier. 1838–1845: geleáte: Geleáte, galáta ... 1. vízmerítő veder; 2. juhfejő edényke; 3. négy vékás mérü. Mindezen értelemben a köztük forgó vagy lakó magyarok is (de más nem) használják [MNYTK 107].

3. négyvékás mérőedény; vas de măsurat, de patru banițe; vier Scheffel großes Meßgefäß. 1838–1845: geleáte: ... 3. négy vékás mérü [i. h. — A teljesebb szö. a 2. jel. al.].

A három jel. vmelyikéhez v. vmely más jel. alá tartoznak a köv. adalok: 1728: Vagyon ... a Pincze Torkában ... két öreg fu hordo Cseber, Ket Gelata, egy Deberke [Aranykút K; Ks 55. 73 gr. Petky Dávid inv.]. 1797: Fűles Cseber 5 Mosogató lábos Cseber 1 Galáta 1 Légyel 2 [Mezőköbölkút K; CU]. 1802: 4 üres általagotskák, egy gelyata egy vedres tseber [Mezőrucs TA; SLév. 1 Somlyai János udvarházának inv.]. 1836: edgy otaka Deberke két Galyáta [Borsa K; MNY XXXVIII, 56]. 1838: két nagyobb két kisebb jo Szpurkát cseber ... két kártyus két tölgyfa tuos deberke, hosszuk, és tok (így!) ... egy galáta ... egy buza mérő csorba kalán [M. bogáta SzD; Bet. 2]. 1857: Két galáta [Ormány SzD; HG].

galázol (le)gázol; a călca; niedertreten. 1784: En Tudom azt bizonyosan azon kártékony Emberek Tihai* Lakosok légyenek, kikis ejtzakának idején azon szub gyalu Goronyilor nevezett Tér-segre ... mentenek s galázolták, rontották ... és éppen haszon vehetlenné tették ... ; reggel ... szemeeimmel láttam midőn mentem volna kalgányálni, hogy a' Tihaiak jöttek, a' praedált; és ... lopott Buzának el vitelére egy bihaj szekérel [Galgó^o; JHbK LIV/8. 7. — *Tihóról (Sz) való: — *Később: Almagalgó Sz]. 1807: (A határt) meg étettek, tapadtatták galázolták s fel praedálták volna [M.fenes K; KLev.].

galázoltat legázoltat; a pune să calce; nieder-treten lassen. 1777: (Azt a földet) Nehai Simon Gáborné Pap Mária Aszszony a maga földéhez Vi Potentiose foglalta, és azon embereket káro-sította, kinek egy kinek több kalongyányi gabonáját le arattatván és Lovaival galázaltatván [Marossztyörgy MT; MkG 36. 5/5 Sornye-Gligor (53) jb vall.]. 1782: (A kaszások) le jöttek mindenüt kaszálottván s galázaltatván a Nemes Suki Lakosok Gabonáját [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 10 Juráth Ignáth jb vall.].

Ha. 1777: galázoltatta [Marossztyörgy MT; MkG 36. 5/5 Sornya Kira (80) zs vall.]. 1782: galázaltatván [Kötelen K; SLt XLII. 5. 82 Vadász Von (50) zs vall.].

galázoltatás (le)gázoltatás; cälcare; Niedertreten. 1782: meg betsültetvén találatott azon kaszáltatás és Galázoltatás által tett kár e szerint^a [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 14. — "Köv. a fels.].

galbanétum gyógy galbán (a Bulbon Galbanum mézgája); galban; Galbanum. 1683: Fel font galbanetumott fl. 2. Zöld kenetet fl. 1. Ezekről az czedulára qvietantiatis irt az Patikarius [UtI].

galeria a szárazmalom vmelyik része; parte componentä de la moara seacă; Teil der Trocken/Zugmühle. 1840: Száraz Malomnál ... Alsó s felső Rostély vagy Galleria [Mocs K; Told. 36].

galériás. Csak szk-ban; numai in constructii; nur in Wortkonstruktionen: '?' ~ *írásztal* ? kb. szekreter (szekrényszerű írólapos, fiókos bútor). 1802: Egy négy szegű zöldön festett asztal ... A Zöldön festett galériás író asztalt bé kell tenni [Mv; TGsz 51] * ~ *kert* '?' 1822: ezen Galériás kerten vagyon két fel járo nagy két fele nyillo kapu | A Scarpok (!) tetein lévő Galériás kert áll a' maga valóságába, némely helyen hibás — ezen Galériás kerten van két kis kapu négy vas sorkokkal, és elé taszitto vassal [Nyárádsztanna MT; MvLev.].

galeta '?' 1842: A mult évi Galetakért az Részvényeseknek 23 f 22 1/2 xr [Kv; SLt Vegyes perir.].

E szót sem az EtSz, sem a TESz nem szótározza és — mint a NySz és az OklSz időkorán kívül esőt — nem kereshetjük e két utóbbi szótárban sem.

gálfalvi. A Gálfalva (KK v. MT) tn -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i al numelui topic Gálfalva/Gănești sau Gălești; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Gálfalva: din Gálfalva/Gănești sau Gălești; Gálfalvaer. 1763: az ide valo Gálfalvi Falusiak Pakulárja ... szekere [Gálfva KK; Mk V. VII/1. 22]. 1778: a Kis Odorjanyi^a, és Gálfolvi hatarok fele [Nyárádsztlászó MT; EHA. — "Kisadorján MT].

Szn. 1760: Gálfolvi János Uram ... fija Gálfolvi Adam Ur(am) [Mikeszásza KK; DobLev. I/113. 4a]. 1802: Gálfalvi Mária Aszszonj [Aranyosrákos TA; Borb. II].

Hn. 1785: A Gálfalvi ösveny mellet (k) [Nyárádsztlászó MT; EHA]. 1795: A Gálfalvi Jároba (sz) [uo.; EHA]. 1816: A' Gálfalvi Felhágóban (sz). A' Gálfalvi Határ szélben (sz) [uo.; EHA].

galgói a Galgó (Sz v. SzD) tn -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i a toponimului Galgó/Gilgäu; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Galgó: I. mn I. Galgón lakó; care locuiește în Galgó/Gilgäu; Galgóer, in Galgó wohnend. 1775/1802: Galgói Lakosok [BSz; JHb LXVII/3. 74]. 1790: Galgai Paraszt Lakosok [Mk III. XXXI]. 1827: Galgai Öregebb Lakosok [HG. br. Jósika lev.].

Ide vonható szn-i jell-ű adalék: 1553: Lucas Galgai Kenesius [Kápolna SzD; Makkai, SzDFuzst. 50].

2. Galgón lévő; care este/se află în Galgó/Gilgäu; in Galgó befindlich. 1725: Galgai, Kettős mezei^a, és Balásházi^b Boros rész Portiok [Dob.; Mk 9 (dobozolt anyag). vk. — ^{a-b}Mindkettő Szben]. 1737: a Galgai Szőlő is Gorbóhoz^a hagyatik [Kv; JHbK XXVI/1. — ^aValószínűleg Csákgorbóhoz (SzD)]. 1860: ezen Galgói^a Jozságmoba örökösömmek Péchy Klárát rendelem és nevezem ki [Kv; Végr. — ^aSzD].

3. Galgóhoz tartozó; care aparține de Galgó/Gilgäu; zu Galgó gehörig. 1720: Vagjon ezén meg nevezett Galgai határon ... edgj Malmok, igen reghi megl romlodozott, edgj forgó köre epitetett [Galgó SzD; JHbK XXVI/2]. 1767: azon határ kötől fagva ... a Totszallási, Galgai^a és Tihói^b határok között, s ezen helynek a szeliben igyenesen ... megyen a határ [Tótszallás SzD; i. h. XXX/1. — ^{a-b}Almásgalgóhoz (Sz) tartozó]. 1782: a Galgai^a határ [EHA. — ^aSz]. 1791: azon hely Galgai Határ [Galgó Sz; JHb I/23].

4. tn-ből -i képzővel alakult nemesi előnévként; ca nume nobiliar format de la toponim cu sufixul -i precedind numele de familie; als adeliges Prädicat gebildet aus ON mit -i Ableitungssuffix. 1665: Galgai Racz Peter Hivünknek ... Kápolna^a nevü Falut conferalvan ... Rakoczi Gjörgj ... ujjolag ő Kglme(ne)k attuk, es birodalmb(an) confirmaltuk [JHb I/8 fej. — ^aSzD] | Galgai Racz Peter Ur(am) [Tövis AF; JHb XXIX/32]. 1668: Nemzetes Galgay Ratz Jstvan Uram [K; SLt D. 10]. 1724: Nehai Galgai Racz Peter(ne)k hanj ház hellje volt ...? [Dob.; JHb VI/4 vk]. 1732: Galgai Rác Péter mpr [Blenkepolyán SzD; JHbK V/22]. 1753/1781: Galgai Rátz Kristina Aszszony ... B. Branyitskai Imre eő Nagyságához ment másod rendben férjhez [H; JHb LXXXI/3. 191 vk]. 1820: Galgai Rácz Joseff [Dés; DLt]. — L. még RettE 198—9.

Az ilyenféle névalakulat kezdetben csak a család, ill. nemzetség eredeti településhelyére, törzsbirtoka, ill. birtokközpontja hollétére utaló név lehetett, és csak a későbbiek folyamán váltott a család, ill. a nemzetség nemes voltára utaló előnévké.

II. fn galgói lakos; locuitor în Galgó/Gilgäu; Bewohner von Galgó. 1738: azon darab helyen ... Csaki István vr ő Nga életében mind a Tihaiak mind az Galgaiak ... szántottanak, vetettek ... , minthogy akkor egy Vrasok voltanak az ket falubéliek [Galgó Sz; JHbK LIV/5]. 1784: a' Galgaiak által birottatotté békességesen, azon szub Gyalu Goronyilor nevezetü Térség? [Dob.; JHbK LIV/8. 6 vk] | azon helyet ... a' Galgaiak soha se birták békességesen mert mi mindenkor fel praedaltuk [Tihó Sz; i.h. 12].

galbó I. gajhó

galiba¹ I. bonyodalom; incurcătură; Verwick(e)lung. 1703: az hátra lévő pénznek fel szedeseben penig ugy szorgalmatoskadgyék, hogy ha hamar

meg nem lézen. ... Meltgos Generalis Vr(am) kegyelmekre magokra küldi az Executiót lassu kegetek mint kedvez másoknak, es aval maganak mint tsinal galyibat, mi többször nem irogatunk annyit Keg(ue)k felölle [UszLt IX. 77. 72 gub.].

Szk: *↳ba ejthet vkit* bonyodalmat okozhat vki-nek. 1749: maga Veniczei Ur(am) tanította volna a Biráját hogj tselekedgje hogj igj galyibába ejtessen valakit [Ohába AF; Told. 3].

2. baj; necaz; Übel. 1570: Zappanos Janos ... vallya, hogj ... egy Nap mykor Ment volt palochi Janos eo hozza, es Montha Neky hogj am Kolb Myklos megh Beochwitette Az Torozkay hazat es neke(m) akaryak adny. Te Myt Mondas hozza. Bs eo azt Montha neky hogj Jo volna, Megh Jratnod Torozkaynak es Erthenel (!) Theole ha eo akaratyá, hogj Nelh tenne valamj galibat (!) myatta, De eo ne(m) Thwgia ha Mywelte vagi nem [Kv; Tjk III/2. 84d]. 1662: ha mi kár, es egiéb galiba esik mi semmivel méltá(n) nem okoztathatunk [UszLt IX. 75. 40 fej.]. 1670: az Per és galyiba raytam lézen [MúzBeth.]. 1710: (A főispán) Trauzner Tamás uramat az inspectorságban nem confirmálta ..., hanem ő nagysága az én nyakamba vetette ..., ilyenkor kell ilyen galyibát nyakamra vennem ilyen gyámoltalan állapotomban [TT 1891. 280 SzZsN].

galiba² l. kaliba

gállekő sulfat de cupru; Kupfervitriol, Blaustein. 1558 k.: Az Mercuriomoth Igy kel chinalny: wegy 1 fonth kenesoth 1/2 font galichkøuet, ffeel font køzsoth es egese meg elozor fel nápeg lassu twzøn [Nsz; MKsz 1896. 282-3]. 1578: Ha akarsz Jo felelesztő vyazt Chinalnya, Wegy 8 lot viaszt, 5 lot verescretat, 2 lot banyazöldet, 1/2 peseta porist, 1 1/2 peseta galich køuet egettet, 1 peseta borkøuet, 1/2 peseta rezport [Nsz; i.h. 371]. 1599: Lütter Mihaly Hozot ... Masa Fekete Onatt ... 21//84. 4 1/2 Masa Galich keott ... 1//80 | Chany Jianos. Hozot ... 3 Masa galiz Keott ... 1//20 [Kv; Szám. 8/XIV. 8, 19 hj]. 1620: Egy Masa Galicz keitül f -/40. Egy Masa Timsotul f - 40. [Kv; KvLt Fasc. II n. 69 Vectr 12 hj]. 1627: Galiczkeø Jutott Lib 2 1/2 tt f - d. 25 [Kv; RDL I. 134]. 1684: vettem szaz font Galicz køvet ennihan Botban | Az Tavalji arany váloztáshoz vásárolt no. 128 font Gálizkøvert attam f 36// - [UtI]. 1755: Szij gyártonak Tim sora Galitzkøre xr 51 [TL. Teleki Adám költségnaplója 27a].

Szk: *fejér ~ cinkszulfát.* 1807: Egy Scatulyába fejér gálitzkø [Körtvélyfája MT; LLt] * *vómai ~ . ?* 1798: 12 lóth kék kő 12 xr. 4 lóth Romai gálitz kő 4 xr [Déva; Ks 73. 74. VII. 137 1/4].

Sz. 1848: Mihály bácsi is arrol gondolkodik, hogj a Horváth Károlyné házat meg vegye, s a magáét eladja, lesz é belöle gálitzkø, nem tudom [Kv; Pk 7].

galla anyadisznó, koca, *vég, táj* göje, göne; scroafá; Mutterschwein, Sau. 1674: Disznok. Eörög Galla nrő 28. Eörög Artány nrő 17. Eörög Kán nrő 2. Hizo Artány nrő 5. Hizo Galla nrő 5. Az idei süldöcskék nrő 50. Nyári malacz nrő 5 [Radnót KK; UtI].

galler finom gyolcsfajta; un fel de giulgiu fin; Art feine Leinwand. 1585: 3 Feb; Waraddol (!) hozanak Vrünknek 2 Altalog Bort egy Tonna heringet es egy Bal Gallert witte Tordaig Kalmar Albert 3 Lowa(n) f. - d. 75 [Kv; Szám. 3/XVIII. 3a Gellien Imre sp kezével]. 1589: Tizenharom sing Galler giolch ... f 2/60 Tyz sing vekony Galler ... f. 2./50 [Kv; KvLt Inv. I/2. 35] | Tyz sing vekony Galler ... f.2./50 | Egy Ingh val Galler az vya. Mas Ingh wal vyatlan [Kv; i.h. Vegyes I/2. 35, 66]. 1615: Egy Galler giolcz Ingh ... f. - d. 50. Harom Ingh val vekoni Gallerből (!) uya nelkül ... f 3. d - Egy Galler giolcz feyer czipkes eleo ruha ... f. 1 d. - [Kv; RDL I. 96b]. 1634: egy korba(n) Szabo Jakobne vit volt neki egi tallert, es fel vegj gallert, egy kathoná nevevel [Mv; MvLt 291. 14b]. 1635: mingiarast Gallert kulde neki ingnek [Mv; i.h. 47b].

Szk: ~ *felsőing.* 1614: egi galler ferseo Ing bechultek f 1 d 50 [Kv; RDL I. 95] * ~ *ván-hosaj.* 1627: Egi Galler vankos haj Veres rosas az chupia f. 1 d 50 [Kv; i.h. 134] * *lengyel ~.* 1676: vett(em) ... Negy forinto(n) egy vég Lengyel Gallert f. 8 [UtI].

A régiségben *gallér* ejtéssel is számolhatni (L. erre a *gallering* címszót).

gallér guler; Kragen. 1560: Egy Skarlath felső Rwha bagazya allatta veres Aranas Atlach az Galleran es Eleyñ [JHb QQ Temeswary János reg.]. 1570: Zewch Fabian es felesgehe anna azon feleletyk ... adot Egy ghereznat oda hogj megh Chyerelyünk (!) Job rezere az gereznat ... azt monda^a hogj az galeraa taphotat vezen [Kv; Tjk III/2. 174c. - *Ti. Margit asszony]. 1576: Wagion egy weres tereok Ing taffota kereol A galyran igen zep gyngye (!) Aranyos hymeckhe | Wagion egy warroth Ingh wal galerostol (!) ... kyth chak tyzta weres selyemwel warrottak [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 3-4]. 1611: Egi Ferfy Ing feyr zel az galera(n) Cinadoff de lengetek [Kv; RDL I. 88]. 1673: Egi apro gjöngyödi fűzet galler [Marossztkirály AF; IB]. 1681: Egi Iskatulyab(an) ighen reghi forma gallerok, nemelyike drotos veszőkøn allo [Vh; VhU 555]. 1736: Nem árulták akkor az leányokot csecsek mutogatásával, hanem ugyan az felé varrott vagy rakott gyolcs volt mint az kis ing sipján, az kivel gallér helyett az mellyit befedte egész az torkáig | Az ifjú legények pedig viseltenek valami gyenge matériából való inget (: noha az alatt más gyolcs vagy bulya váson ing is volt:) annak újja, mellye, galléra czifrán meg volt varrva ... azt pánczél ingnek hítták [MetTr 342-3, 352]. 1767: Gubernátor, Groff Kornis Signmond Vr ő Exclája ...

halálakor ... Vólt égj ... Veres Skárlát köppe-nyegje, mellynek az Eleje le, és Vállá Bársonnyal volt megbéllelve, a' Gallérja, és le a' Két szárnya mind égj húvellykes tenyéryni szélességű Arany Pozsomántal [Kóród KK; Ks 21. XVIII. 78]. 1827: Szederjes kárbonári köpönyeg mellynek gallérja fekete matska börrrel volt prémezve [DLt 1156 nyomt. kl].

Szk: *belső* ~. 1766: Egy vékony Sima Slajer ing duplás tászlival, belső gallérral, és előruhával edjüt [Lesnek H; Szer., Harsányi Éva inv.]. 1770: Egy pár virágos Fatyol Ing ujj, ahhoz való belső Gallér, kettős Taszli az szelin aranyos Blondín kötés, ahhoz való Előruha Bétsi Fejer Kötéssel [Kisesküllő K; RLt O.4]. 1788: Egy pár kítván egyes Slajer Taszli vékony gyolts Ingváll, két belső gallér, kockás virágos slajerből, égy Kamer-tük Mántlitska [Mv; TSb 47] * *udvari* ~. 1768: Udvari galler ezüstös tsipkével 1 [Marossztyörgy MT; Ks 23. XXIIB]. 1777: Andalás öltözet, ahhoz való Ing ujjakkal, Tázlikkal, Elő-ruhákkal, belső gallerokkal, Udvari gallerokkal, nyakba vetőkkel ... Andalás Taszli pár 1 ... Andalás palást 2 [Nsz; JHbB gr. Bethlen Rozália kel.]. 1789: vettem kezemhez ... 1. Rendbéli vékony varrott patyalat öltözetet hármás tászlival, ing ujjal, elő ruhával Udvari gallérral, belső fodros keszkenővel edgyút [Meggysfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.].

gallératlan gallértalan; fără guler; kragenlos, ohne Kragen. 1578: Towabba miért hogy az Tanachy, kewannya, es effele tyztesseges gywekezet, hogy hozza hasonló ruha vyseltessek. vegeztek eo kegmek egez varassul hogy senky ez vtan sem chionka wyu galleratlan, Mentebe, sem chizmaba papuchba sem gattiaba, hanem tanachy hazhoz illendo varassy tyztesseges ruhaha Ieoienek mind also felseo Tanachbelyek be [Kv; TanJk V/3. 172a]. 1788: Galléros gyolts mántlitska égy és gallératlan négy | Galléros öltöző gyolts Szolup kettő ... Gallératlan gyolts Szolup 2 [Mv; TSb 47].

galléresnáltatás gallérekészíttetés; confectionare de gulere; Kragenmachen, Verfertigung des Kragens. 1651: Az Nagiubbik Kis Aszszony(na)k szamara az mely Taszly es Galler czinaltatasra kert volt kgd, megh keszitetue(n) ayandeko(n) kultem eo kglmenek, visellie eo esseggegel eo kglme [Fog.; BK. Kemény Jánosné Kállai Susanna lev.].

? **galler-fátyol** '?' gyolcsfátyolfajta; un fel de voal din giulgiu; Art linnerer Schleier. 1629: Egy eoregh olasz galler fatyol [Gysz; LLt Fasc. 155].

A címszóbeli előtag *gallér* ~ *gallér* olvasatával is számolhatni.

gallérfő kb. a gallér eleje; partea dinainte a gulerului; der vordere Teil des Kragens. 1776: Két Szkofiummal varrott Galler fő fl. 1. 20 [Kv; Pk 6].

galler-gyoles finom gyolcsfajta; un fel de giulgiu fin; Art feine Leinwand. 1587: Egi veég Galler giolchiot három fele szakasztotta(m) az három szakachjnak f. 4/40 [Kv; Szám. 3/XXX. 40 Seres István sp kezével]. 1588: 6 die January Zegeottem 1 Leant kinek Ersebet neve zegeottem f. 7. d. 50. 3 Inghbe, 3 sing galler giolchjba, 1 haifonoban 1 Parthaban, 1 feore valo giolchjba, 1 Vy Saruban [Kv; i. h. 4/V. 9 Gr. Veber sp kezével]. 1589: Tizenharom sing Galler giolch ... f 2/60 Tyz sing vekony Galler ... f. 2/50 [Kv; Inv. I/2. 35]. 1592: Reodinek 1 1/2 Sing Zsakarlatot f 3 d 0 ... 2 veg galer gyolchat az Zakachok-(n)ak f 8 d 70 [Kv; Szám. 14/V. 345 Eppel Péter sp kezével]. 1599: Balog Mihaly Hozot Bechj Marhatt. 2 Ball. karasiatt ... 20// ... 2 Ball Jglert ... 8// ... 1 Ball galler giolchott 2// ... 10. Murway gereznat ... 2// [Kv; i. h. 8/XIV. 6 hj]. 1624: Ket Ing val, Galler giolcz vy mindenik f. 2 d. 50 [Kv; RDL I. 123]. 1686: Kis Jngek Szama; ... 3 Harmadik buja vászonra varrott arany ezüst teccin s kék Seljemmaal varrott; 4 Negjedik megy szin seljemmaal arannyal gallér gjolcsra varrott; 5 Ötödik karmasin szin aranyas materia [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.].

Szk: ~ *előruha*. 1615: Egy Galler giolcz Ingh ... f. - d. 50. Harom Ingh val vekoni Gallerből (l) uya nélkül ... f 3. d - Egy Galler giolcz feyer czipkes eleo ruha ... f. 1 d. - [Kv; RDL I. 96b] * ~ *ing* → ~ *előruha* * ~ *kendő-keszkenő* → ~ *lepedő* * ~ *keszkenő*. 1717/1770 k.: Nemzetes Tserényi Gáspár Ur(am) Isten ditsőségéhez való buzgóságából az Ur Asztalához conférált egy Galler gyóltis tisztá aranyjal varrott négy virágu keszkenőt, melly(ne)k-is környűlötte vagyon arany sodrás [Sárvár SzD; SzConscr.] * ~ *lepedő*. 1611: Egi galler giolch lepedeo io ... Egi galler giolch kendeo kez keneo Arantias [Kv; RDL I. 88]. 1625: Negy galler gjolczi wankos hai ... Egy ket szel galler gjolczi lengeteg lepedeo eleol reczés megh er f. 1./ 50 [Kv; i. h. 126] * ~ *vánkoshaj*. 1610: Egi Galler giolch wankos hay fekete seljem zel raita [Kv; i. h. 6]. 1625: Negy galler gjolczi wankos hai, viseltek, három rendel weres szel bennék f. 3./ 50 [Kv; i. h. 126]. 1627: Egi Galler Giolcz wankos haj három rendel az fekete szel benne f 1 d. 25 [Kv; i. h. 134].

Ha. 1597: Galler giolchy [Kv; Szám. 7/XII. 159 Filstich Lőrinc sp kezével]. 1611: galler giolch [Kv; RDL I. 88].

galler-ing finom gyolcs-ing; cămașă din giulgiu fin; Hemd aus feiner Leinwand. 1636: Az feleségem is vót vala ... egy Gállér ingett [Mv; MvLt 291. 65b].

galler-köpönyeg finom gyolcsköpönyeg; pelerină; pelerină din giulgiu fin; feiner linnerer (Kragen) Mantel. 1830: visel ... egy fejer gallér-köpenyegét [DLt 790 nyomt. kl].

? **galler-lánc** '??' 1695: Vasaroltatta(m) ... Az kis Leanjom(na)k holmi homlok partat és galler Lanczot f. 6 [TKI Petki Nagy család szám. 74b].

galléroska guleraş; kleiner Kragen. 1576: Egy kamoka hymel waroth kys galerochka [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 15].

galléros 1. cu guler; mit Kragen. 1591: Cozma Benedek, Merai* ... vallia ... A korczomaros azt monda nekem, hog' egi veres Zoknias azzont lat-tot ott az zekerral, es harom ferfiat, eggiknek gal-leros Darocza volt, kek nadraga [Kv; TjK V/1. 108. — *Mérából (K) való]. 1628: Egi gallo-ros zederis skarlat nestel bellet mente vitez kotessel czenalt óregh tizenket gombok rajta [Bodola Hsz; BLt 5]. 1637/1639: Egi Veres Scarlet mallal bel-let Galleros felseo ruha f. 40. d. — [Kv; RDL I. 111]. 1659: Egy kús hay szín váll sarga gallo-ros [Csz; LLt Fasc. 118. C]. 1736: Mindenik religión való papoknak nagy, majd az dereka középig lefüggő galléros mentéje vala; az is ki rókatorkokkal az gazdagabbaknál, ki rókanyakkal az alábbvalók-nál, meg volt prémezve [MetTr 436]. 1788: Gal-léros gyolts mántlitska égy és gallératlan négy | Galléros öltöző gyolts Szolup kettő ... Gallé-ratlan gyolts Szolup 2 [Mv; TSb 47].

? 2. '??' 1816: Formás vaper keszkenyő ... 1 Rf. Más galléros ... 37 xr ... Más galleros ... 38 xr. ... Galler pergaltbol ... 4 Rf 40 xr [Kv; Born. IV. 41].

Ide tartozik vagy egy gallo-ros címszó alá?

? **galler-támasztó** '??' 1629: Egi olasz galler tamasztó [Gysz; LLt Fasc. 155].

Az Etsz galler szócikkében van támasztógallér szárm. (II, 898) 'Állógallér; Stehkragen' jel-sel; ennek a r. 'guler tare' jel. felel meg. Valamelyes valószínűséggel itt is ezzel a jel-sel kell számolnunk.

gallérú. Csak jelzős szk-ban; numai in constructi-ii atributive; nur in attributiver Wortkonstruktion: galléros; cu guler; mit Kragen. 1644: Granat mente volt zeles Galleru Roka mallal belleót [Mv; MvLt 291. 431a]. 1689: Kopacseli Zgie ... beszélte nekem, hogy ennek előtte két esztendővel Mihály Déák Ur(am) béresse levén, úgy élte az Mihály Déák Ur(am) Feleségét, mint saját maga feleségét, egy uj gyapottas ingett is csinált néki selyemmel varott gallérut [Kopácsel F; BK. Bukur Sztrója (36) vall.]. 1824: Kotsisnak nagy Galiru kőpenyek és egy rajthuszni [Dés; DLt 321].

galles cserguba/gubacs, galla; gale (gogoasă de ristic); Eichapfel. 1590: I font Gallést Tentanak vallot Barat Peter vram vetette Rbőgeor Gergel-netől eo maga feyedelem Zaamara Attam p(r)o ea f. — d. 40 [Kv; Szám. 4/XXI. 47]. 1620: Egy Masa Kenkútul f — /20 ... Egy Masa Gallestul f — /20. Egy Masa Saletrumtol f — /25. Egy Masa puská portul f — /50. Egy Masa Cynobriumtul f 1./50 [Kv; KvLt Fasc. II n. 69 Vectr 13]. 1640: 12

lott grispan --- f. — d. 70. ... Egi font Timso --- f. — d. 16. 23 lott Galles --- f. — d. 50 [Kv; RDL I. 117b]. 1687 k.: Egy Mása Galestől f — // 30 Egy Mása salétromtol f — //30 [MvRK Vect. 19]. 1775: Tenta porra gallesre xr 12 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 12a].

A jel-re l. EtSz. — PP-ben a galles lat. megfelelője: 'galla', viszont PPI-ben: Galla ... Buga, Guba, Gubits, Galles; ezt ismétli PPBI; a galles címszóhoz PPB az 'ein Gall-Apfel' értelmezést is csatlakoztatja.

galliai francia; francez; gallisch, französisch. 1662: 1645-ben ... die 28. Januarii a galliai királynak postakövetje ... érkezvén ... azt illendő becsülettel fogadta, tractálta* [SKR 245. — *Zbóron időző I. Rákóczy György]. 1693: 4. Octobris az galliai hadak ... megharczolván az ott lévő confoederatus hadakkal ... őket az gallusok megverték [IIAMN 331–2].

gallos finom vászonfajta; un fel de pînză fină; Art feine Leinwand. 1635 k.: ket lepedo elő kötő gjolcz. kettő egik galos másik Cino dof (!) [Uz; Pf].

Szk: ~ abrosz. 1664: Két Aranyas selymes gjolcz czipkes gallos Abrosz [Beszt.; SL].

gallosgyolcs finom vászonfajta; un fel de pînză fină; Art feine Leinwand. 1576: Wagon ket kezkenyeo, Egyk gallos gjolch, másik feyrytlen (!) wazon Sahos [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 11]. 1663: Harom Ing, kettei házi vaszon, Edgyik gallos gyolts [UtI].

Szk: ~ abrosz. 1628/1635: egi ket aztalra ualo uazon abroz. Egi ket aztalra ualo gallos gjolcz abroz. ... Egi aztalra ualo vy varrot hjes gallos gjolcz abroz [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béli Kelemen inv.] * ~ előruha. 1628/1635: Beczy czernauval varrot czipkes gallos gjolcz eleo ruha [uo.; i.h.] * ~ kendőkeszkenő. 1628/1635: Egi vy gallos gjolcz seljemma es arani fonall uarot czipkes kendeo kezkenoe [uo.; i.h.] * ~ keszkenőcske. 1576: Wagon egy galos gjolch kezkenyechke Selyemvel waroth [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 7] * ~ lepedő. 1628: Egi fejer reczes gallos gjolcz lepedeo Egi reczes keoteses uekoni gallos gjolcz (!) lepedeo [Bodola Hsz; BLt]. 1664: Ket kötéses Gallos czipkes gjolcz lepedők [Beszt.; SL] * ~ vánkoshaj. 1664: Harom varrott gallos gjolcz vánkoshaj [uo.; SL] * lengyel ~. 1697: Lengyel gallos gjolcs egy darabban [Szentmargita SzD; KGy].

gallus francia; francez; gallisch, französisch. 1672: Futottunk Utrajectumbol Amsterdamb(a) az Gall(us) előtt [PatN 1a]. 1693: 4. Octobris az galliai hadak ... megharczolván az ott lévő confoederatus hadakkal ... őket az gallusok megverték | Vette meg az gallus ... Rosa nevű erősséget Hispaniában [IIAMN 331–2].

gálnabokor '??' 1764: Mi Molduván Ursz, Idős Marosán Lup, és If(jú) megint Marosán Lup birtuk és Kaszáltuk a' nevezett rétet egy gálna 's fekete

gyürü fa bokorig, ... Delrol ... egy horgos nagy fűzfára nyulik [Hídalmás K; RLt O.2].

A ?-re nézve l. alább *gálnás* al. a jegyzetet.

gálnás '? Hn. 1607: galnasba (sz) [Makfva MT]. 1634: Az Galnasbéli föld [uo.]. 1671: Gálnos farkaban az Eosvenig (e) [Méra K; KHn 240]. 1756: Ganyás v. Gálnás (k) [uo.; KHn 241]. 1758: A Gánásban (sz) [Sárvásár K]. 1759: A' Gálnásba (k) [Kutyfva AF]. 1766: Gálnás. Ganyás [Méra K; KHn 241]. 1766 k.: A' Gánás Farkába (e) [Andrásháza K; KHn 181]. 1775: A Gánás Farkánál (e) [Méra K; KHn 243]. 1826: A Gálnás nevü Réti Sást a' Falu el adta a Molnarnak 5 Rf [M.kapus K]. 1833: Galnásban (sz) [uo.]. 1836: a' Gálnásban a' Küküllő vizén által járó nyil (sz) [Makfva MT]. 1837: Galnás (e) [Méra K]. 1847: gálnás szomszédi nap keletről a spotály Gálnás fő nevü erdeje [uo.]. 1848: Gálnás fő a' Hajdoni Hollos fővel [uo.]. 1864: Gálnás (k) [uo.; KHn 244] | Gálnás [M.kapus K; KHn 164]. 1891: Gálnás [uo.; KHn 165]. —

A jelzet nélküli adatok az EHA-ból valók. L. még KHn Mut. — Nem dönthető el, hogy a sok jel-ű *gálna* [ÉtSz, TESz] melyik jel-e rejtekezik a feunébb felsorolt hn-i adatokban.

galóe '? 1819: Ur Gombák vagy az egyenlő Galotzok meltoztatott Ó Felsége ... kegyelmesen aztat parantsolni hogy lór az Ur Gombák vagy az egyenlő Galotzok (:Fungus Umbilicus aquaticus integer Linnei Taublingen :) minden nemeinek az ételek és árutatások egy ataljában tiltassanak meg [Kv; BesztLt 1819. évi 706. sz., 1819. febr. 25-én gub-i körend. Besztercéhez].

A kijegyzésbéli adalék nagy valószínűséggel a *galóca* (gomba) változataira vonatkozatható [L. erre ÉtSz *galóca*^a al.].

galóca Hucho hucho; lostrifá; Huchen, Lachsforelle, Donaulachs, Saibling. 1512: Item sunt aque multe cum piscibus puta truttis, galocza*, lepinhal, fundulis ac aliis quam pluribus [DomH 163. — *E szó i.h. 220. 1-ján 1528—1529-beli betű szerint magismételt szövegekörnyezetben *gallocze* alakban (L. még MNy XXXI, 126)]. 1705: Galoczáat vőtek nekem metr 2 [Holtmaros MT; Told. 27]. 1720: Az Réghi Thót ki hányattam ... halat feles (így!) bele tettem Pisztrángot, Galoczáat, Lepény halat, Pogikát*, orso farku halat, száraszattamis felesen [Ruszkova MM; TKI Zólyomi János Teleki Pálhoz. — *Értsd: potyka?]. 1735: Harom negy fele is parancsoltam de Nekem bizony Sohunnat egy ujomni halat se hozanak hanem szinten most erkezenek ... harom Galoczával egy per hallal Ngdn(a)k alazatosan el küldöttem [Imecs-fva Hsz; Ap. 1 Imecs Antal Apor Péterhez]. 1742: alazatosan Ngdn(a)k küldöttem ket tegnapi napon vizből ki vet Szep uj sotalan Galoczáat s ket per halat [uo.; Ap. 2 Imecs Antal Apor Péternéhez].

galóeás galócában bővelkedő/gazdag; bogat in lostrife, reich an Lachsforellen/Donaulachs/Saib-

ling. Hn. 1803: egj viz nélkült valo árkotska nyulik a' Galotzás patakára [Toplica MT; Born. XVc. 1/95]. 1850: A' Ketske alatt irtovány egyfelől a' Galoczás pataka* [Szarhegy Cs; EHA. — *Ti. szomszedságában] | a Galoczás nevü helyben (k) [Pinárd MT; EHA].

? **galopp '?** 1585: ez epyletre tettunk ollian keoltseget ... Az galopp keozet walo ket keowet hogy megh hoztak a megh vetelewl eozwe attunk f. — d. 71. Az rostelt a keomiwes hogy be furdalta attunk attol neky f. 0 d 70 [Kv; Szám. 3/XIV. 30].

galoppéroz vágtazik, vágat; a galopa; galoppieren. 1797: Szilágyi Mihály eő kglmét Loháton kalapérozni s járn tulajdon szememlmal látom [Csöb MT; Berz. 3 Fasc. 3. N. 21].

galuska *dtv is* gälusca; Nocken, Nockerl. 1765: a németek ... mind tsak tyuk hussal kivántanak élni, a tyukokat pedig, s azoknak főzésihez kívántat- lisztet galuskának, tojást, vaját, szalonját, petresellymet, hagymát, s több eféle aprólek czugumist solia meg nem fizették [Sárd AF; Eszt-Mk Vall. 39].

Sz: *vki Lt hány vki elő píruła módra '?* 1815: én előre tudtam, esmervén igaz Magyaros Chategoriaját, hogy kudartzat nyerendük, de nem volt annyi erőm, hogy a' Tkts Soo Tisztseget az iránt Capacitállyam, s már az Ur Feleletiből látom is, hogy az én jövendőlisem bétölt, és az Ur Galuskát hányt előnkben Píruła módra [Kolozs; SLt évr. Koronka Lajos Margitai Jánoshoz] * *a jó hat megkapván elhallgat.* 1807: Ma itten Somaival nagy Vetélkedésünk volt a melyre Csikét is el hozta magával, hogy mi modon tsalhassanak meg, de nem érték el tzéljokat mert az Executor Cancellisták látván Impertinentiájokat, visza mentek az itelő mester vrhoz Rélatiot tenni ... Csike mint ha tulajdonosa let volna a Ioszagnak, anyira belé ereszkedet mig a jo galuskakat meg kapván el halgatot [M.fodorháza K; RLt O. 1].

galy göröngy, rög; bulgäre, grunz; Scholle, Erdklumpen. 1671: Etszaka Egy pendeliben Iart az Vczan Es mas Embereknek kapujokon Gallal hanjgalt be [Kvh; HSzjP]. 1743: Láttam ... Mólduván Urszult is hogj a' Falu között úzvén gajjal mivel hajgálta Damokos Jmreh Vram [Meződomb MT; Ks 5. XII. 10 Molduván Szimion (50) zs vall.]. 1762: a' más ... házára menven az Ia Aszsz(ony)nak, minden ok nélkült egiben kurvazta ablakját ajtaját be rontotta, ... azután mldön az ország uttyan ment volna, uttyát az Ia(na)k meg állotta, dorongokkal g(a)lyokkal haljgalta [Torda; Tjkt V. 138—9]. 1791: azt kiáltották viszzá nekünk, hogy oda mennyünk, mert gajjal, kövel, vernek viszsa [Szucság K; RKA]. 1796: a Kotsis reájok Vágot az orstoral s Gligor le szókót a Szekérből, és utánnok hajtott egy Darab Gajjal a Kotsisnak de a Kotsis meg szaladot a Kotsival,

s ók osztán el maradtak [Gyula K; RLt Jeltsán Aléksza (50) ménespásztor vall.].

? Jln. 1763: a Gaj oldalban (sz) [Jákótelke K; KHn 39].

gálya galerá; Galeere. 1618: holnap indul meg 7 gálya az Fekete-tengerre az kozákokra valo vgyázásra, minthogy nem tagadhatni, hogy néha-néha itt az Fekete-tenger mellett lappanganak, falakot, városokot felvernek [BTN 113]. 1640: Desertak. Horuatt Mihály ... Most rabsaghba(n) leuen a' Gállján [Fog.; UC 14/48 Urb. 11]. XVIII. sz.: Jobb lett volna nekem soha ne születnem ... Tenger szélyvészítől gályákat őriznem [Barabás, SzO 391 rabének]. — L. még SKr 267, 377.

gálya-forma gálya alakú; In formă de galeră; galeerenförmig. 1673: Egy meczet Kristály Gállja forma Pohár [Fog.; UTI].

gályai gályán szolgálatot teljesítő; care face serviciu pe galeră; Dienstleisender auf einer Galeere. Szk: ~ kapitány. 1619: 3 die Decembris az kapitán pasa az tengerről hozott nyereségből vive ki az császárnak ajándékot ... az drénápoly kapura ... Első sereg az janicsárság ... Negyedrészen mentek a gályai kapitányok felöltözve ketten-ketten [BTN⁸ 378].

galyasan göröngyösen, rögösen; bulgáros, grunjos; schollig, klumperig. 1796: a föld erőssen meg száradván, midőn szántani bé mentek a keménység miatt nem szánthottak, és így a Török buza vetésnek tovább kellett késedelmezni, kesőre osztán a földöt galyasan is tsak meg szántottván, a Török-buzát el vetette [Méra K; Aggm. B. 15]. 1818: edíg élő Forgattattat még 300 Véka alá valo Föld, Melyből azt hiszem hogy két darab meg fog még egyszer Szántodni mivel Nagyon Gajson Számlatt [Galac BN; WLt Kováts Mihály gondv. lev.].

galyáta l. galáta

galyhó l. gajhó

gally ág; creangă; Ast. 1679: Oltovanyos kert. Ez az Falu Erdeje között vago(n), ebben sok szép oltovány fa, mellyett in A(nno) 1670 kezdetek Colánj; Galyhól őszve vagott keretése vagon [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 140].

Valószínűleg e címszó alá vonható ez az adalék is: 1679: Ezen negi Ladakban vannak mostan elmúlt lakadalmi Solemnitasra csinált Pastetomok; ... Pastetom alá való Labas apró szekecskék nro 26 ... Pastetomra valo terperntinas zöld viaszszas gally, egy Csomoval nro 1 [uo.; i. h.].

gally-számvitel gallyhordásbeli számontartás; evidența căratului crengilor; Evidenzhaltung von der Ast/Zweigbeförderung. 1740: Minthogj Nemes Várasunk Hidjai körül, a' Szamos, felette sok károkat Causzált ... Concludáltuk firmiter, hogj ez Héten ... minden marhás atyánkfia ... hozasson

's hozzon két két szekér ágat, és egj egj szekér Tövissét ... Ezen Dologn(a)k Inspector (így l) ... a' gally és töviss számvitelben) léssen Senator B. Szabó András atyánkfia 6 kglme [Dés; Jk 537a].

gamahó kámea; camee; Kamee. 1576: wacion ket Arany g'eoreo Egykbe wacio(n) gamaho masykba walami Sargha zabassw Keo | wacion egy gywrwbe walo keo gamaho [Szamosfva K; JHbK XVIII/7]. 1585: Nagy Caspar Zabo vallia Zabo Pal kerdy vala Ianos deaktol a' pohart es gywre- yet, De Azt felele Janos deak hogy emlekezik a' gywreore es eg gamaho benne [Kv; Tjk IV/1. 468]. 1622: Egj zep ueres karniol tt f — d. 32 ... Egj kws ueres karniol tt f. — d. 20. Egj zep fejr gamaho tt f — d. 20 [Kv; RDL I. 119]. még *gamahó-gyűrű* al. is.

A jel-re l. EtSz; Freckay 328, 466, de l. a TESz jóval áltánosabb jel-ét.

gamahó-gyűrű kámeás gyűrű; inel cu camee; Ring mit Kamee. 1574: Vacion Egy kws Gamaho giwrw ... hagiom Baraniay Annoknak [Gyf; JHbK XXI/12].

gamahós kámeás; cu camee; mit Kamee. 1596: Ket gywrew egyk gamahos, masik egy kis rubintos nyom mind egyewt ket aranyat [Kv; RDL I. 65].

Szk: ~ *aranygyűrű*. 1589: Egy Gamahos Arany gywreó [Kv; KvLt Vegyes I/2. 64]. 1592: Merai Tamásne, Anna azzoni ... vallia ... feierwarat laktunkba, hagi Eottues Matias Inassa vala ... Egi gamahos arani giwrwtis, ket arani niomott latta(m) nalla [Kv; Tjk V/1. 244–5]. 1634: Vagyon egy Gamahos sima Arany gyűreó nyom Aranyat ketteot [Kv; RDL I. 105]. 1700: jútat ... Gasinak ... Egy ezüst kalány, ... egy Gamahos Arany Gjűrövel együtt [Ne; DobLev. I/50] * ~ *gyűrű*. 1611: Egj feyr Gama hoos (!) gie- reó niom araniat 2 --- f 2. d. 80 [Kv; RDL I. 88]. 1628: Egj gamahos gjwrw [Bodola Hsz; BLt]. 1630: Egy Gamahos giwrw niom Aur: 2 aestim: tt f 5 d — [Kv; RDL I. 147] * ~ *gyűrűcske*. 1637/1639: Egj Gamahos más gjűrűcsjke nyo(m) Aran(yat) 2. ort(ot) 1. f. 4 d. — [Kv; i. h.].

gana, **gané**, **ganéj** l. trágya; baligă, gunoi; Mist, Dünger. 1574: Filep Eothwes Lazlo szolgália Azt vallia hagi Latta hagi az fagios ganet vagyá volt Racz ferencz, Es az Tapazto Istwan fiaes [Kv; Tjk III/3. 338]. 1581: vegeztek ő kegmek hogy az ganet kit az hid kapun ky viznek az wyonna(n) zelepeit vtra vigiek. kerik ... mindennel oda hor- dassa a ganet [Kv; TanJk V/3. 236a]. 1586: mi- kor Zemetet Awagy ganzt hoztunk volna ide Balattffy Ferencz monta hogy ne horgywk oda Mertt meeg hazat kellene ott Ippeteny [Csapó KK; JHb XX/48]. 1588: az tornaczban keczeket tartot rakwa volt minden az ganewal [Vécke U; Bál. 81]. 1589: Attam a Garabantoknak hagi a' kik az

varasbol ganeyal ki iotennek, oda a' Malom gatra vitettek cub. 1 [Kv; Szám. 4/XI. 3]. 1592: (Az ir-táshoz) mi nagiot Eppitetteonk ... az falw Erdeie-bul megis ganeioztam vagi(on) szaz szeker ganey rayta [ÚszT]. 1599: En tul az patakon az mas fel-ben teritek vala ganett [i.h. 14/39 Andreas Balas-y de Abranfalwa jb vall.]. 1604: Vagion sok pa-nazolkodas hogy mind piac Zery, smind Vchak, es Zorossok sikatorok ez varoson rakwa volnanak ganewal, es egyeb rútságokkal [Kv; TanJk 4/1. 487]. 1650: mygh mjkos Ferenz kertel Es gane-val dugatuj nem kezdé az porós arkot az vjz mjnd zórté mógön vala az myklos ferenz Eletjre is [Gagy U; ÚszT 8/64. 58a]. 1699: Kapitany Uramek a' Tizedesekkel szorgalmatossa(n) vigyazzanak az uttzakra; a' kemenyeket szorgalmatossa(n) min-den holnapban egyszer eljárják; uttzakra ganajat es szemetet hordokat toties quoties meg büntessék alioquin magok fl. 3 megbüntettetnek [Dés; Jk 277b]. 1701: a' harmadik szőlőben 36 Szan Ganit ki vitettem [Noszoly SzD; Ap. 6 Hollaki János Kálnoki Símuelhez]. 1703: Valakik az Város közönséges utzáira, nevezetesen az Dálnaki ur(am) háza előtt való pataokban ganajat és egyéb gaszt hány(na)k, sine misericordia toties quoties f. 1// büntettesse(ne)k sine discretionē personar(um) [Dés; Jk 340]. 1730: Ganajokat Szemétyeket Utczákra ... hanták [Dés; Jk]. 1767: az ország uttya ... oly sáros, hogy egy felől nagy ganéj domb vagyon, ... mely ganéjbol a lév le szivarogván az alább lévő ország utban, igen el ebbed a hely [Koronka MT; Told. 19/29]. 1781: Csik-jenőfalvának közönséges végezése az bikák kitar-tása iránt ... : minden ember az faluba adjon egy-egy szekér ganéyt az kettőnek kitar-tásáért; olyan szekér ganéket, valamicsodást maga szüksé-gire ki szokott vinni [Jenőfa Cs; RSzF 178]. 1802: Néhai ifiabb Rettégi Sigmond Ur ... azon gödrök-eket sok szekér tövissel, földdel, ganéjjal, eszten-dőnként bé töltette, meg egyenesítette [Apahida K; RLt O. 2. — A teljesebb szöveg. *bécsi fű* 3. al.]. 1806: mivel a Ganiját ki vitte, akarattya ellen tiltanam le, hogy el ne teregesse ... Melly proce-dura hogj altalam eszerent ment legjen vegb(en) arról adom ezen igaz hütöm szerent költ bizony-ság levelet [Torockó; Bostia]. 1827: kijöven ... hogy ganéyt horgyanak [K; KLev.]. 1835: adj nékem sorogját, meljel a' Ganét vigyem, mert én nem va-gyok ökör, hogy szekeret huzzak [Zsibó Sz; WLt]. 1839: Orsova* ... Gyalagassai istállót bérettek szalmás ganéjjal [Born. G. XXIVb. — *Görgény-orsova MT]. 1841: Adoriány* ... Gyalagassai ga-nét gerebjétek a Lutzernán [i.h. — *Később: Görgényadorján MT]. 1849: benn az Istállóba hátul észak felől van egy kis ajtó ... ezen ajton a' ganajat szokták ki hánni [Szentbenedek SzD; Ks 73. 55]. 1852: 10 szekér ganét hordatni vala-kivel | 10 szekér ganéj vitele végett meg alkuvának | ganajt hordván Nagy Antalnak [Dés; DLt 440]. — L. még RettE 343.

Szk: ~ *alá ad* trágyázásra ad. 1740: Földet ... Zallogban Gane alá ... : ada ... Ugy hogy ha Ganeja el telése utan még valthasa [Szentimre

Cs; Hr 3/16] * ~ *alá adat*. 1717/1748: egy föld-et ... Gane alá adatot volt [Verebes Cs; Hr 11/11] * ~ *alá marad*. — ~ *elteltéig* * ~ *el-telése után* a trágyázásbeli haszná után. 1740: Földet ... Zallogban Gane alá ... : ada ... Ugy hogy ha Ganeja el telése utan még valthasa [uo.; Hr 3/16] * ~ *elteltéig/elteltig* trágyázásbeli hasz-náig. 1684: az fel ál föld Ganyé alá marada Veres Péter kezében ganyeja eltöltiig [uo.; Hr Fasc. 3]. 1734: Attunk ... az Tusnadi* Hataron ... ket Darabocska santo (!) földet tiz forintert ket mari-asert Ganye el teöltig [Hr 11/13a. — *Cs]. 1760: az mü resunkköt (!)* adttuk ... Ganyie el teöltiig, ... el Telven az Ganyenak ideie ... tartosz-nak ki bocsattani [Szentimre Cs; Hr Fasc. 6. — *Ti. földet]. 1761: Attunk Csik Tusnadon ... egy santo (!) földet pro fls tizen egy forinter (!) Gane el töltiig [Hr 11/12] * ~ *hányni*. 1730: G(ene)-ralis lovai ganéjok hányni két lapátért Den. 12 ... egy ganéj vonoért Den. 3 [Kv; Szám. 56/XIX. 18]. 1748: a' Darabantokot, s' Cséplőköt oda jártatta fa vágni, ganéj hánni, lohoz látni [Marossztkirály AF; Told. 56] * ~ *hányni való lapát*. 1794: Két Gane hánni való lapát [Gyalakuta MT; TSb 17] * ~ *hasznáig* amíg egy trágyázás haszna tart. 1701: a foldeket adgya Kelemen Mihály gané hasznáig ilyen conditiono, hogy mig gané haszna ki telik ... ki ne válthossa [Remete Cs; LLt]. 1763: a Specificalt földet gane hasznáig, az az tizen négy eszthendeig Veres Mihály békessé-gessen bírhasza [Sárhegy Cs; LLt Fasc. 149] * ~ *hordani*. 1731: adassék ött szekér ganéj hordani [Dés; Jk] * ~ *nak ideje* a gané hasznának idő szakasza.* 1760: az mü resunkköt (!)* adttuk ... Ganyie el teöltiig, ... el Telven az Ganyenak ideie ... tartosznak ki bocsattani [Szentimre Cs; Hr Fasc. 6. — *A gané haszna szk al. az 1763-beli adalék ezt 14 évben határozza meg. *Ti. a föld-beli részt] * ~ *hiteltéig/hiteltig* a trágyázás hasz-náig. 1692: az ganes földeket pedig ganéj ki töltig bírhasza [Impérfa Cs; LLt Fasc. 159]. 1692/1752: az ganes földeket pedig ganéj ki töltiig bír-hassa [uo.; LLt] * *egy* ~ *alá ad* egy trágyázás hasznáig ad. 1632: Ada ... harom fel áll földet, Zalogon egy gane Ala [Szentimre Cs; Hr 2/15].

2. *rakás* ~ trágyadomb/rakás; grámadá de baligá, báligar; Mist/Düngerhaufen. 1575: Az rakas ganekatis horgiak ky az vchakrol [Kv; TanJk V/3. 127a].

3. trágyadomb; grámadá de baligá, báligar; Mist/Düngerhaufen. 1593: Anna Zeoeh Georgine vallia, Lattam hogy ez Catalin leannk Nagy az hasa ... , hallottam a' fenesiekteol* keoz hirrel ... , hogy ot leot gyermeke kit az Ganeba takart volna, es az diznok zaggattak volna el [Kv; TJK V/1. 352. — *A szomszédos Szászfenes lakosai-tól]. 1597: (A tehén) ala eset volt az ganerol s megh zakat volt [Kv; TJK VI/1. 7]. 1690: hoza egy nagy darab szal fat ala, ... s egy Kerek főnek valot el vaga az nagyobbik, veghiből, s Csak ot közel valami ganeb(a) takara az Kerek főnek valot [Aranyosrákos TA; Borb. I Szöcz Janos (29) vall.].

4. (tüzelésre való) aszútrágya; báligar uscat (fólosit ca combustibil); Dörrmist (zur Feuerung gebraucht). 1573: Kowach Istwan Azt vallia hogy ... tavaly haytaskor talált volt az vton az Maiorok keozet az porban egeo ganet kyt eomaga darochy hwllatot ely mykor az Mas Maioraba vynne, eo oltotta meg [Kv; T]k III/3. 189].

5. aszú ~ 'ua.; idem. 1794: ő azonn ettzakán tanálta ... Irimia Csupugyánt jónni a falu fele, ... kezében egy darab aszu tűzes Ganéjjel [Szász-völgy KK; BK Szász-völgyi ir. Dán Vonu (50) col. vall.].

6. ürülék; excrement; Exkrement. 1591: Anna Theremi ferenczne vallia, Egikor Georegh Jakabnet Zolita megh Zaz Borbolia (!), es monda, nem tudom meggiek*, az Istenert kerlek ha mit tuc, tanicz megh mit czelekeggiem, mert Teglas Antalnet igen zereai az fiam Mondá Georeogh Jakabne, Nincz iob mint az Azzonnak az ganejaval kenniek megh az legfni sariat*, es mingiarast megh vniak egmast | Sophia Azzoni, Veres Martonne vallia ... , Ieoue egikor en hozzam Zaz Borbolia (!) kezdé teollem kerdeni hul vagion Boba Catus, kerdem teolle miért keresne ... , Azt monda erre nekem, Azt mondotta ennekem Boba Catus hogi ha az Teglas Janos ganeiaual megh kennek az Teglas Janosne sariat, esmet az Azzoni ganeiaual az vra Sariat, tudna hogi mingiarast megh giwleolnek egimast. En valthig kerem hogi ne czelekednek ollian Jstentelen dolgott. Lattam az vtan, hogi egi kuthan keouet ham (!) vala de azt nem tudom, bwbai volte, vagi mi volt | Dorottia Azzoni Bako Benedekne vallia ... Ieoue hozzam Kis Orsik, kerdem teolle ha Jgaz volna az, hogi Boba Catus eotet azon kerte volna, hogi az Teglas Antalne ganejában vinne nekj, hogi el valazthatna az vratol [Kv; T]k V/1. 125, 133–4. — *Gyakori összevonásos ejtés: mit tegyek? h. *Értsd: saruját]. 1639: En egjb büjös bajossagat nem tudom, ennek az Kallai Giurkanenak, hanem mikor az szegeny Apamot hazza* bñueóle ... az ganejat aszala megh s azt atta megh innia az apamnak | Kallai Giurkane ... halba Czenalta volt az ganeyat s ngi etette megh az apammal [Mv; MvLt 291. 188a. — *Értsd: hozzá, azaz magához]. 1717: Nem jut eszemb(e) hogy Dobai Ura(m)mal Becski Ura(m) etette volna a maga ganéját, én velem eleget étette, azt hallotta(m) hogy gonosz Lelkü embernek mondotta Nzs Dobai Uramat [M.köblös SzD; RLt Pataki Sámuel (40) ns vall.]. 1731: olly büi es ocsmány ember volt, hogy az maga ganéjával bé keverte az fejét [Szentlélek Hsz; HSzjP prov. Helena Székelly vidua (50) vall.].

7. bélsár; fecale; Darmkot. 1644: Baba Marton harom loval szekerral megien vala, sebessen ez gyermekeitis latam hogi fel kapa Nemes ferenczne az sívalkodast is hallam, enis oda futek mingjart, s hat megh az ganeja is kj iüt vala gjermeknek, az orran szajan bugiogot ki az ver [Mv; MvLt 291. 414]. XVIII. sz. v.: Az olyan marhanak ... a hasa menese meg áll, a ganéja megh hül, s meg reked ... , az olyatén marhának szappan tsapot kel csinálni ... es az marhanak sz allfelibe tenni,

mert ez fél ora alatt megh ereszti és a ganéját meg inditya [UszLt X. 80]. 1806: láttam a Morhának a Ganéját s afélé morha bél hárttyikákat [KLev.].

8. légyete/tojás; ou de muscă; Fliegenei. 1570: Katalyn Zeles gergelne, Kathalin nehay farkas leoriczne Erzebet Kazdak Janosne hytek zereit vallyak ... lattak hogy* az Mayosnak az hwra megh zakadot volt, Es hogy feyerdy Balint az hwrat alah kezdy vonny rola hogy Beleol legnek az ganeja zok volt Benne de Elewen Nem volt, Azt nem Thwgiak Mykor veotte volt, de Mayd vegik (!) leh vona az hwrat es Mynt egy kis feyer zyw olliant (!) volt Benne az legy ganeh [Kv; T]k III/2. 114. — *E szótól az Es-sel bezárólag kihúzva].

◇ Szk: ~vá válik elrothad; a (se) putrezi; verfaulen. 1765: Ganévá vált semire kellő szalma kazal 1 [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/49. 5]. 1831: az 1828ik esztendőben a' Szöllök alatt lévő Lábban a' Ro's még fü korába ugy annyira le dölt, a' fattyu Ro's fel vötte, hogy meg aratni is alig lehetett — sőt még aratás előtt szint ugy ganévá vált [Alamor AF; TL. Sebestyén János Ud(vari) Reg(ius) kezével].

ganajdomb trágyadomb; grämäd de baligä, bälegar; Mist/Düngerhaufen. 1676: egy kis Domb pusztá hely ... most tsak Gane Domb [Csejdt MT; Told. 8]. 1715: hallottuk azt is hogy az Bogdán Páskul ház helye ott lett volna az hol a Stéphan Gergely fiaí ganej Dombot csinaltanak de ki jobbágya volt nem tudgyuk [Rücs MT; WH 3 r. és 1 m. tanú vall.]. 1726: a kértiben, sok, televény, vagyon ... gané Domb, televiny nagy vagyon az udvarán | udvár, teli, Ganej Dombokai [Esztény SzD; Told. 29]. 1750: ezen jország mindenkor pusztán minden rajta való épület nélkül alván, és mint egy Csak ganaj Domb lévén ... egy Böldi nevű Cziganya ... házát csinált magának reaja [Borsa K; Mk IV. XXIV. 262]. 1767: az ország uttya ... oly sáros, hogy egy felől nagy ganéj domb vagyon, ... mely ganejbol a lév le szivarogván az alább lévő ország utban, igen el ebbed a hely | a ganéj dombat ... ő Nsga hordottotta [Koronka MT; Told. 19/29]. 1777: most is nagy Ganéj domb is vagyon a kapuja előtt [Dés; DLt 321. 13]. 1810: A' városn szerte széjjel ... poshadt ganej dombok állanak és hosszason sorvadva — a' levegőt el bűdössittik [Dés; DLt 477]. 1835: valami száraz szalmás Juhganét hordottak ki a Ganéj dombra a' Báro Emberei [Zsibó Sz; WLt].

ganajhordó trágyahordó; pentru cărat baliga-gunoiul; Dungtragend/träger-. 1849: Két ökör szán.- ... égy paraszt lo szán ganaj hordo [Szentbenedek SzD; Ks 73. 55].

Szk: ~ cserény kb. trágyahordó lész. 1796: Ganej, és Szemét hordo cserény 5 [Déva; Ks 76. IX. 26] * ~ saroglya. 1679: Ganaj hordo Saraglya nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 85]. 1681: Ezen Istálló padlasan ... vago(n) ... Tésla, jarmostol Nro. 3. ... Ganaj

hordo Saraglya Nro 1 Mész hordo deszkas saraglya Nro 1 [Vh; VhU 505].

ganajlik 1. ganéz; a se báliga; Mist machen. 1754: Anna Magyar Thamasne vallia, Egy tehenet veót vala az Vram, ... Az vta(n) mas Nap feyni kezde(m), Es, chak ganeylik es vizellik vala, Mas Nap(is) chak viz leowe teölle [Kv; T]jk IV/1. 264]. 1810: a Lovak ottan ganajlottak [KLev.]. 2. székel; a defeca; Stuhl haben, defäzieren, sich ausleeren. 1777: hallotta(m) hogy mondotta Becski Ura(m), tizet ganajlik s mind egye meg Dobai Ura(m), meg ugyan azt mondotta meg eszem meg [M.köblös SzD; RLt Bára Vonul (20) vall.].

ganajos 1. trágyával borított; acoperit de baligă/de gunoi; mit Dung/Mist bedeckt. 1639: az eleottis ot énnékem Major házam tehén és ménes paytám vol<t mo>stan immár másuva keolteoztetok afféléket, hogj az olljan ganajos hely ugj hagiam az bírámnak hogj fel szántasso(n) egj darabot benne s vessenek valami rosz teokeot mit belé s kertelliék be is miuel annelkül ot semmiis meg nem maradhatna [Homoródsztpál U; Szád. Redej János Nagy Tamás szu-i vár-gondviselőhöz].

2. trágyázott; ingrásat cu báligar/cu gunoi; gedüngt/mistet. 1825: a föld ottan porha és Ganéjas, tehát ki sorvadván a föld nagy üresség van és omlás [Dés; DLt 595].

Hn. 1795: Az also Ganéjosba (sz). A Felső Ganajosba (sz) [Nyáradsztlászló MT; EHA]. 1864: ganajos [M. Valkó K; KHn 116].

3. trágyás; plin de baligă/de gunoi; mistig. 1574: Beogler peter hity vtan azt vallia hogy mykor meg hallota volna hogj az kapa peter Maioraba egj holt Embert talaltak volna, Megien oda meg latny. fely hagot az zabrakasra es latta hogj otth fekszik volt, latta hogy ... az feyen egj Nagy Lyk volt Talalt vgian otthan egj Merekle fatis kinek az hegy ganajos es alab veres volt [Kv; T]jk III/3. 378].

◇ Hn. 1734: Az ganéjos kútnál [Vajdasztiván MT; EHA].

A hn keletkezésekor a szemlélet a kút környékének v. magának a kút vizének mocskos, szennyezett voltából, esetleg a közelében lévő trágyadomb figyelembevételéből indulhatott ki.

ganajvonó trágyahúzó/vonó horog; un fel de círlig pentru tras baliga/gunoiul; Misthaken. 1632: eg' gane unono uala az kezebe az Saas^a giermeknek [Mv; MvLt 290. 93a. — *Olv.: szász]. 1679: Ganaj vono nro 1. Fa villa nro 2 [Uzdiszt-péter K; TL. Bajomi János inv. 87]. 1730: G(ene)ralis lovai ganéjok hányni két lapátért Den. 12 ... egj ganéj vonoért Den. 3 [Kv; Szám. 56/XIX. 18].

ganár 1. gúnár

gánés 1. hiba; cusur, defect; Fehler. 1761: a mely Kormány fák voltanak a Tutajokon mind maga usussára Fordította, e felet mikor a tutaj-

fakot ... a szekelyeg a vizen MVásárhelyig Le szállítottak ő kegyelme mindenikben gantsot talt, hogy ki hosszu ki vastag ki vékony volt. és e szerent mindenikből ket ket forintot el is huzot [Harangláb MT; Ks LII. 20].

2. ürügy; pretext; Vorwand. 1758: a szegény Benyicziként: „Könnyű mást inteni, vétkéről feddeni s keresni hozzá gáncsot. De magát ismérni nehéz, vétket tudni, s a többi” [RettE 77]. 1759: Bánffi Dienes sokaknak gyűlölségébe esvén^a, addig kerestek hozzá egy s más gáncsokat, míg életét elfogyatták Bethlenben^b [i.h. 92. — *Rá-tartisága miatt. ^aApafi Mihály fejét vétette].

gánésoskodik akadékoskodik; a face greutăți/dificultăți; nörgeln, krittehn. 1795: mi kerestük azon N Loznai^a Atyafiaknak, mostani successorokat ..., kiknek kezekre szállat a' nehaj szüle Atyánk Pokol Marton Mosiaja és ... ki adását kértük, de a' Nem succedalván, ... Törvényes Admonitioval is kérettük, de arra is gántsoskodván, Törvénybe hívtuk [Kápolna SzD; ÁLt Com. Szolnok Interior 2/1795. — *Nagylóznán (SzD) lakó].

A címszót PP jóval előbb *Gántsoskodni: In omni re argutias invenire* formában, PPB és PPE más latin értelmezés mellett némettel is megtoldva (ez utóbbi a 'Fehler aufsuchen' jel-sel) szótározza.

gané 1. ganaj

ganéhányás trágyahányás; scoaterea gunoiului; Misthäufeln/werfen. 1851: közönséges ló-istáló ... Van egy gané hányásra alkalmazott kis ajtócska [Erdősztgyörgy MT; TSb 34].

ganéhányó trágyahányó; pentru scos gunoiul; zum Mistwerfen (dienend). Szk: ~ *ajtó*. 1851: találtatik ... Bika istáló ... Van a két bütüjében két jászol vesszöből fonva, egy gané hányó kis ajtó ... maga az istáló rosz tapaszu [Erdősztgyörgy MT; TSb 34] * ~ *hely*. 1851: Az Istáló ... a gané hányó helyen lévő ajtó jó fenyő deszka [Erdősztgyörgy MT; TSb 34] * ~ *lapát*. 1688: Egy ganéj hanyo jo lapát [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 6]. 1730: G(ene)ral(i)s szállására ganéj hányo lapátért villáért Den. 12 [Kv; Szám. 56/XIX. 9]. 1756: Salve venia Ganéj hányó Lapát 1 [Branyicska H; JHb XXV/35]. 1765: Vj Gane hanyo Lapat 2 [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/49. 7]. 1779: Ket gané hanyo Lapátért adtam dr. 12 [Rücs MT; Ks 21. XV. 23]. 1787: Két ganéj hanyo Lapát avatag Dr. 4 [Mv; MvLev. Nagy György lelt. 7]. 1814: Egy Szoro és egy Ganéj-hányo Lapát [Buza SzD; LLt]. 1832: Negyven két ganéj hányo lapátok [Sáromberke MT; TSb 26] * ~ *villa*. 1730: G(ene)ral(i)s szállására ganéj hányo lapátért villáért Den. 12 [Kv; Szám. 56/XIX. 9].

ganéhordás trágyahordás; căratul báligarului/gunoiului; Dung(aus)bringung. 1791: Ganye hor-dás 3/30 [Cserei Heléna jk 4a].

ganéhordásbéli trágyahordásbéli; in legáturá cu căratul băligarului; von Dung(aus)bringung. 1750: Muntyan Szimion feles restans usorával maradott ados, nevezetesen gané hordásbéli tartozását tudtomra soha sem tette meg nem lévén semmi marhája [Hodor lev.].

ganéj l. ganaj

ganéj kert ' ? 1845: Az Udvar körül van 8 Tábla fedetletlen Deszka kert Sasfák között, s többi rothado félbe lévő ganéj kert, az utza ajtó, ajtó felek, Dészka kapu avatég [Borsa K; Bet. 1].

ganéjlé trágyalé; zeamă de baligă; Jauche. 1816: Ganéj és más Csuf lé s viz szokott ki folytani az utzára [Dés; DLt 368].

ganéjoz trágyáz; a gunoi (a ingrășa cu gunoi/cu bălegar); düngen, misten. 1590: Cybreffaluan Vduarhelzekbe(n) ..., Az eőreöksegen chwrtis czynaltam, kerteket c'zynaltam, földeket g'aneőztam (!), szantasunk vetesunk egy volt, ez mostani tauazigh [UzT]. 1676/1681: Hunyad Varanak felét ... apprehendaltuk volna, minden hozza valo szőlők pusztá alapattal ... tanaltatvan, Kérges* nevű Falubeli Jobbhagyink arra kötöttek magokat, hogy azon Szőlőnek minden munkajat jól megh adgyak valamint illik, ... kapallyak, gyomlallyak, homlittyak, ganejozzak [Vh; VhU 342-3. — *H]. 1687: Ősz Buzából ... ez a föld gyakran meg csal akar mint ganeazzuk (!) [Máramarossziget; Törzs]. 1764: A Fiam s Jakab Mihály ganejozván az Udvarba töllők halottam hogy a nevezett Juas Páll Joseffni egy Sákha buzát vit volna [Bögöz U; IB. Csáki János (52) jv vall.]. 1765: vagyon ... edgy föld ... én ganejoztam [O.gyerőmonostor K; SLt LII. 2 Dreve Tóma (40) jv vall.]. 1772: mennyire valo őrkős, és zalogos Majorság Szántó Földek, ... mennyire termékeny vagy terméketlen, melyik kövér, vagy sovány, melyik terem jó Gabonát trágyázás nélkül, és melyik olyan, amellyet otton trágyázni vagy ganejozni kell? [Szászfenes K; BKT Mikos conscr. vk]. 1773: Ezen Tekerő pataki* Határ ... ha tsak jól meg nem ganejőzzuk földeinket nem igen gabona termő [LLt. — *Cs]. 1789: a szőlőt ... jól mivelte ganejoszta [Nyáradkarácsonyfa MT; Told. 76]. — L. még ganéz al. is.

ganéjozás trágyázás; gunoit (ingrășarea pămîntului); Düngung. 1687: a Szigeti határon Terem ... sok ganeazásink (!) után ősz Buzánk [Máramarossziget; Törzs]. 1717: Veteményes kert ... köves a bőven való ganejőzást minden esztendőben) meg kívánnya [Nagyrápolt H; JHb XXI/4]. 1767: Az Egész határ gyakorta meg kívánnya a Ganéjőzást, úgy hogy ha az földek nem trágyáztattatnának, a buzát meg sem termenék [A.gezés NK; JHbK LXVIII/1. 463]. 1797: Ezen Láb fekszik egy küsség oldalos helyen egész verőfényben, igen jó, és bőv (!) gabona termő föld, úgy

hogy minden ganejozás nélkül-is alkalmas jó gabonát terem [Ajton K; CU IX/2. 28a].

Szk: ~t megtesz trágyáz. 1785: Az Szántó földeknek egy része Hegyeken lévén, ... az Ganéjőzást is nagy költséggel kelletik az olyan földekre meg tennünk [Torockó; TLev. 6/1. 12 Transm.]. — L. még ganéz al. is.

ganéjozó I. mn trágyahordó; pentru cărat baliga-gunoiu; Mist tragend, zum Misttragen dienend. Szk: ~ lajtorja ? trágyahordó saroglya. 1767: hágdoso és ganejozo rajtorják [HSz] ganéjőző-lajtorja al.].

II. fn ganézás, ganéhordás; căratul băligarului-gunoiu; Mist(aus)bringung. 1751: egjkor az ganejozoban is sok villát rontott el az ökrökön [Csehétva; Pf]. — L. még ganéz al. is.

ganéjozott trágyázott; gunoit (ingrășat cu baligă/cu gunoi); gedüngt/mistet. 1788: Ganéjozott és háromszor szántott föld [Nagyercse MT; Told. 38/13].

ganéjoztat l. ganéztat; a pune să gunoiască; düngen/misten lassen. 1623: Az feoldek igen ell Souanlottak, Azert Rendelyen es szakozon vagy keth hetet Arrays az Zegenysegh hetib(en) es keth heten az Eott záz Embernek valamj barma lezen hagtassa rea es ganeoztasson (!) velek [Szu/Fog.; Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.].

2. megtrágyáztat (szántóföldre trágyát hordat); a dispune să fie gunoit (ingrășat cu baligă); bedüngen lassen. 1732: A Pagany avassara hagogb(an) levő őt darab földet a bokor fel növen meg haszontalanította ... Nagj remensegben leven a visita(ti)o hogy az Eccla per industriam ki irtatya s ganejoztattya [Zalán Hsz; SVJk].

ganéjoztatás trágyáztatás; gunoire (ingrășarea pămîntului cu baligă); Bedüngen. 1683: Egy nehany esztendőktől fogva, azon szőlőnek Ganejoztatását és homlítását nem ismérhettük, az homlítás-na)k p(e)dig(en) elég helye lőtt volna, s lenneis, olly ritkás leven sok helyeken hogy Lovatis megh fordíthatni benne [Radnót KK; UtI]. 1691: Ruusoro(n) lako Bayka, Bukur, es Toma Koruja (!)* al(ia)s Simon Relictaja ... kérének őtt darab szántó földért Zalogban Nemzetes Al-Veniczeji Koruja Sándor ur(am)tul ő kglmetül Tizen őt magjari forintokat ... olyan formaban, hogy ... azo(n) őtt darab szántó földeket őtször vetethesse bé; megh ganeoztattvá(n) (!) penigh, ganeoztatás utánis őtször vetethesse bé ő kglme akár minemű gabonával [Fog.; Szád. — *Ez Koruja l. ?].

ganéjszer a trágyázás hasznának ideje/ideőszakasza; perioada de eficiență a gunoioiului; Düngungszeit/periode. 1631: Hogj ha penigh valamellik földet megh Ganeznak, walameddigh az Gane szer, udgj mint tizen negj esztendő el nem telik, Addigh meg ne walthassa Santa Peter, s Succesori, Hanem el teluen az megh irt tizen negj ez-

tendõ, es az uta(n) az megh irt. 25 Eot (igy!) forintot kez penzul igaz io monetafíl (!) le teuen Apor Lazar wra(m)nak wdjg Succesorinak, Santa Peter wdjg Succesori, Tartozzek Apor Lazar wramis, es eo kegi(elme)nek Succesori per es patúar neikül kezekbeõl az megh irt feoldeket ki bocziatani [Cszs; IB]. 1772: Az also határban egj darab szánto földet egj ganéj szerig* [Szárzapatok Hsz; Hr Fasc. 2. — *Ti. adott zálogba].

gané-kihordás trágyakihordás; cáratul báligarului/gunoiului; Mistausbringung. 1570: Az zantás es zeole (!) mywre valo Zemelyeknek Rendelest zolgalatthyokat, Es fyzetesecket eo k. Byro vramrah hattak, Azon keppen az ganeh ky hordasnak Rendeleseth [Kv; Tanjk V/3. 7a]. 1575: Ertik eo K. az Kapura valo Drabantok feleõis Byro vramnak bezedet, ... Az ganeh ky hordasrais legen gongioik Neh hanniak az vtban [Kv; i.h. 125b]. 1729: Dadai Joseph Atyánkfia eõ kglme Sullyos Quartely Viselését Consideralvan Házánál feles ganajat hagyván az quártélyos arra valo nézve egy napra jo keszülettel oldala be fonva nyolcz ~ 8 szekeret adgyon Hadnagj Atyankfia eõ kglme ganéj ki hordásra két két emberrel, kosárral s kapával [Dés; Jk 387b].

gánél ganéz; a se báliga; Mist machen. 1771: Tüdjaé a Tanu ... hogj ... azon el döglõt Bivalon mind betegségsben mind meg Nyuzásakor, mitsoda jelek láttattak, hogy azokkal a' verés által lett el károsodását lehetne itélmi, Nevezetesen hogj vért vizelettel, es s(it) resp(ectu) midõn ganéllott mint az háj olyan ment-é el tölle? [Msz; Bet. 7 vk] | a' Lépe tajjan mint egj fél öklõmni Csomo s dagadása volt a' Bial(na)k ... vért hudgyott és mintegj meg alvadott hajjat olyant ganéllott ... bizonyosan az ütések és erõss Verések miatt kellett azt az Nyavallját szenvedni s a' miatt kellett meg is dögleni [Márkod MT; i.h. Mich. Tökés (60) vall.].

ganés 1. trágyázott; gunoit, ingrásat cu gunoi/cu baligă; gedüngt/mistet. 1692: az ganes földeket pedig ganéj ki töltig birhassa [Impériva Cs; Llt Fasc. 159]. 1701: Szeljes Parlag hagojabali Ganes föld [Tarcsaíva U; EHA].

Hn. 1718: Az ganés föld [Nyárásztlászóló MT; EHA]. 1745: Az Ganés Földben (sz) [Nyárásztlászóló MT; EHA]. 1749: Ganés földék nevezetű helyben (sz) [uo.; EHA]. 1775: a Ganésb(an) a Rövidek Lábján (sz) [Marossztkirály AF; EHA]. 1823: a Ganésba (sz) [uo.; EHA]. 1864: Ganés [Cyörgyíva K; EHA].

2. trágyás; cu baligă/gunoi; mistig. 1582: Semleswthe Isthwan ... vallia, Borbely Tamas eo velle vitet es hordatot ki eg Nag Rakas ganés feöldet, kiteol eo Neky Zegeodsegh zerent Zaz huzon eot penzt Adoth [Kv; Tjk IV/1. 57]. 1630: egj kis ganes sasat vetet rea* [Mv; MvLt 290. 192a. — *Ti. a gyermek holttestére].

Szk: ~ viz. 1604: nagi sokan Jöenek be hogy az palantban wögienek, ... Zaz zalat mingiarast

el witetet benne, az töbinek ganes wizez czinalanak az pinczebe tewek, wgian meg Jemertek hogy lopot palant mert meg mosta az tónet gwkeret, az tarizniat özwe kötötté, mint egy Jzakot wgi meg rakta hogy alig wohattak (!) ki benne Zalan- ketzer tudom hogj hozot oda palantot [UzT 20/320].

◊ Hn. 1726: az Ganés kutra járo föld (sz) [Vajdasztiván MT; EHA]. 1727: Az Ganés kutan belõl [uo.; EHA]. — L. még *ganajos* 3. al.

ganésan trágyázottan, (meg)trágyázva; gunoit, ingrásat cu gunoi; gedüngt/mistet. 1813: (A föld) ganésan ment volt által* [Kilyén Hsz; MvRK. — *Ti. az árendátor kezébe].

ganétartó trágyatartó; pentru adunatul báligarului/gunoiului; zum Dünger/Misthalten dienend. 1824: Az Istáló elõtt egy 4 oldalú gané-tartó 12 darab deszka 's 5 oszlop [Kv; Bet. 2].

ganéöltõ trágyatöltõ; pentru încercat cu baligă/cu gunoi; zum Mistschütten dienend. Szk: ~ kosár. 1649: veõttem egj gane teõltõ kosart f. — D. 6 [Kv; Szám. 26/IV. 528].

ganévall aszútrágyával való, aszútrágyás; cu baligă/gunoi uscat; mit Dörmist. 1860: (Tűzfában) mezõségi része* szükseget szenved ... Sokat segít rajtok a törökbuza csusza, bogács s más kóré gyűjtése, a szalma, tós helyeken a nád, de ezek sem pótolják ki a fahányt, ugy a ganévali tüzelés sem, melyet ma csak a rondák használnak, az okosabbak trágyázásra fordítván [Bekõ, MszIsm. 14. — *Msz-nek].

ganéz trágyáz; a gunoi (a ingrása cu gunoi/cu baligă); düngen, misten. 1591 k.: Ez az föld Edes apame sypos antalle ualla ky lakot farcadban wduarhely szekben, Ezt az foldet byrtam s ganéztamys my(n)t Jdes atyamtol marattat [UzT]. 1789: Imreh Sára Asszonynak amely szõllõji Nyil huzás által keze alá* mentenek azon részeket homlitotta é, Süjesztette é, szoporitotta é ganésztáé Karoval bé alította é? | a szõllõt ... jól mivelte ganéjoszta | a szõllõt ... mivelte ganészta, sullyesztette, homlitatta [Korácsniva MT; Told. 76. — *Ez beállit 4. al. sajtóhibával]. 1803: Ezen pásztoroknak a nyájjal magok hasznokra személyes ember helyin semmi szín alatt ganézni szabad nem lészen falu engedelmín kívül, 3 magyar forint büntetés alatt [M.hermány U; SzékFt 193]. — L. még *ganéjöz* al. is.

ganézás trágyázás; gunoire (ingrásare cu gunoi cu ingrásaminte); Düngung, Mistung. 1621: az mely feöldet Chyeke faluá* eleõt fuasban bodo Myhalj be vetet ... Tudom azt hogy az falu Ada Bodo myhalynak az Ganezasarol Veres Andrasnet megh Elegytte Bodo myhalj [BLt 3 Lukacz Peter chyeke faluy veres Drabant (50) vall. — *Csekeíva Cs]. 1767: a mig a Ganézas hasznát ki nem vészi [Köpec Hsz; Köpeci lev.]. 1827:

minthogy ... szántás, ganézás az embereken még hátra lévén, ennél fogva kéré all tízes Bíró famíliát, hogy engedjen egy kevés üdőt az utcán kívül szántóföldgyökön kijárni szekerral, ekével [Jenő-fva Cs; SzékFt 149]. — L. még *ganéjözds* al. is.

ganézhaz (meg)trágyázhat; a putea gunoi (a putea îngrăşa cu gunoi); bedüngen können. 1810: által adák két jármás bivalnak Esztendeig valo használását, hogy azokkal a majorság földeket ganézhassa [Pacal Sz; Ks 76 Conscr. 448].

ganéző i. trágyahordó; folosit la căratul băligarului; zum Misttragen dienend. Szk: ~ *deszka*. 1773: Ganezo deszka 2 [Medesér U; EMLt]. 1780: jo deszka kerteit egj néhány renden, kik hordottak el, s ganezo deszkát ki tsinált belőlle, más renden pedig Kamarát ki padlott belőlle? [Tarcsafva U; Pf vk] | Toth Györgj ganézo deszkát tsinált, a Pálffy Ferencz Ur búk deszkáiból [uo.; Pf] * ~ *szán*. 1827: Vagynak még három derék Bérés, erdőölő és ganéző jo erős készüléti Szánok [Koronka MT; Told. 34].

Az első szk esetében a (trágyahordáskor használt) 'székter-otdaldeszka' jel-re gondolhatni.

2. trágyahordásra való; care serveşte la cărat baligă/gunoi; zum Misttragen geeignet/dienend. Szk: ~ *lajtorja* ? trágyahordásra való saroglya. 1839: Egy egész vágás szekér fatalpu, ökör ruddal ... és ganyéző Lajtorjával [HSzj *egész-vágás-székér* al.]. Vö. a *ganéjözó* címszóval.

3. trágyahordásra alkalmas; bun pentru cărat gunoiul; zum Misttragen geeignet. 1757: szőlőre járó Ganéző úttya nem lévén [Vaja MT; VH]. — Vö. a *ganéjözó* címszóval.

ganéztat trágyáztat; a pune să se gunoiască; düngen/misten lassen. 1602: az hozzuba Tavali telbe ganezata Nemes Eklek [HSzj *ganéz* al.]. 1675/1688 u.: Az földeket annak ideje koran ganeztasd, mert itt az föld igen meo kívannya az ganet [Borb. I Petki János ut. csikcsicsai jö-bírójához]. 1711: Egj üdöb(en) Lázár Ferencz ur(am) ganeztatott vala, akkor énis ott voltam, tudom hogy azon dolgoosok számára üttetett vala meo eó kglme Egy Szép Tehenet [Szarhegy Cs; WLT Steph. Gáspár (43) pp vall.]. 1712: az földek sovan yok nincsen min ganeztatnom s az jobag yoknak sincsen semi marhajok [Ksz; BCs]. 1748: a jövö héten ha I(ste)n segítene s.v. ganyéztatni akarok vala (igy!) mivel méo esztendeje a marha dög mián nem lehete [Somlyó Cs; Ap. 5 Bőjte Lőrinc Apor Péterhez].

gang i. tornác; pridvor; Flur(gang). 1797: A Gang alatt egy régi el romladozott szuszék [Szu; UszLt XII. 87]. 1821: A Kapun bé járó Gángnak boltozattya meg vagyon hasadva [Koronka MT; Told. kúria-leír.]. 1825: A Füst ház Gángjában Tábori ágy [Szentdemeter U; i.h. 41]. 1830: Ezen kis Szobából ... ajto nyillik ki a gangra, melynek

oldal, és fenék deszkái kopottak és viseltesek, de hijánosság nélkül valok [Kv; Somb. II]. 1839: Csináltattam egy Gangot vagyis Tornáztot a Há-zam eleibe [HSzj *gang* al.]. 1841: A' 4ik Szoba 3 ajtoi festettek, mindenlk zárral kulccsal a' Gáng-ra nyllon kívül szimpla téli ajto [Nsz; Told. 18 gr. Toldalagi Zsigmond inv.]. 1858: Az uttzára néző egész nagy épület ... kívül és belől a' gangban egy mint szobákban ... ép, jó állapotban van | ezen szobából a' gangra nyilolag van ... borított ujj záru ajto | ezen kis gang also padozatja avaték [Mv; TSb 39].

2. kb. (fedett) feljáró; scară (acoperită); (bedeckter) Aufgang. 1823: láttam szolgáló Rázt Máriaival a gágon fel menni [Dés; DLt]. 1825: a fel járó gradits gangját s tornázt fedele romlását igazittassa meg [Dés; DLt].

3. kb. (pince)lejáró, (pince)torok, *vég, nép gá-dor; girlici*; Kellerhals. 1869: Az ócska fogadó ház ... A' jó ajtos és záros pinczébe vezet egy ocska zsendely fedelű lépcső nélküli Gang [Somkerék SzD; Ks 73. 55].

4. (kb.) átjáró folyosó; culoar/coridor de trecere; Durchgang. 1850: a' konyhábol a' háló házba járó gang ajtojára mentem [Dés; DLt 1221]

gangablak folyosóablak; fereastră de culoar; Gangfenster. 1823: hanem ha az oskola felől lévő gáng ablakon ki nem szökött [Dés; DLt].

gangos fűrészmalom vmelyik részének neve; una dintre părțile joagărului; Teil der Sägemühle. 1813: Vagyon egy Gangos, egy Csap, három nagy karika, a réztés Vas, Pófa Vasak szoritto karikával együtt, Párnába valo két fogontyu bele járó horogal együtt [HSzj *gangos* al.]. 1840: A' Fűrés tanálatott hitván Sendely fedéllel, Jo ajjal egy jo Fűrészzel, egy vásott Eszteke, egy vasas jo fogas kerék, öt kaptok, a' kereken jo vas karikák-kal, a' gangos hajto végibe egy nagy horgas vas egy Fűrész reszelő és egy fogát el hajto vas [i.h. *fűrész* al.].

A közelebbiről meg nem határozott jel-re nézve l. i. h. *gangos* al. — I. h. az adalékok sora 1706-tal kezdődik.

gantárfa ászokfa; lemni pentru podvale; Kanterholz. 1652: Az Pincze nagy magas, sima bolta-su, hosszára három rend keresztül viszont egyik végibe(n) egy rend, gantar fak benne | (A pincze) padlása s gerendai cserfabol valok jok, egy rend gantarfa benne, ablak egy rajta | Ezen Pincze boltos, vakolt, meszelt ... Körül gantár fakra tsinált deszka állason munitiokhoz valo, algyu, Taraczk, és szakálloshoz valo, puska poris 11 ... Az Pincze elöt vagyon gantar fanak valo két fenyő fa | Vagyon ezen Pinczében három kad hasábos soos kaposzta ... három rend gantárfa [Görgény MT; Törzs].

gányafa ' ? ' 1754: az mező szélj meg gödröz-tetet egj kis vad alma fa mellet, feljeb öszve tekerve gánja fa, varju tövis fával, ... johor fá-val, kutja fával [Mezőmadaras MT; Berz. 18].

ganyás l. gálnás

garaboncáskodik l. garboncáskodik.

garabont l. darabont

garad (rosta)kéreg/keret; vácálie (de ciur); Sieb/Schwingrahmen. 1807: Vas Rosta Garadjával együtt [Körtvélyfája MT; LLt]. 1832: Két forgo drót rosta, az egyik ... Garad nélküli való és használhatatlan [Sáromberke MT; TSb 26].

garádies l. grádics

garados l. garatos

garanes rög, göröngy; bulgáre; Scholle, Klumpen. Hn. 1757: A Garantsb(an) (sz) [Taplóca Cs; EHA].

Alkalmassint a *doronic* 'göröngy' alakváltozata.

garas l. gros; Groschen. 1570: az procurator ... Tyz forint alatt valo perben egy Beh allason chyak egy garast vehessen [Kv; TanJk V/3. 8b]. 1583: Nilwan vagion ... az keosseg panazolkodasabol hog ... mikor eo nekfele zekerezosert vag egieb zolgalatert az safar vrain meg fizetnek Garassal fizetnek [Kv; i.h. 274b]. 1596: Volt hitwan Garas ... f l d 89 feyer penz volt hitwa(n) f l d 10 [Kv; RDL I. 65]. 1628: garasokat ... fel zamlaltatua(n) be peczjetlette volt [Bodola Hsz; BLt]. 1638: az garast Istok az maga ersznieben tette [Mv; MvLt 291. 147b]. 1640: mikoron amaz le teot garas jár vala ... akkor az varmegienek edgik szolga biraira valem [Ks 42. C. 27 Joannes Pap de Zilágyuzeg]. 1674: Egy Tarisznyab(an); ... Garas es potura, floreni két szaz ötven hat [Szászvárosi ref. lt Halics Mihályt lelt.]. 1765: Regius Perceptor Uram ... a nagy pénzt mindenkor rendben ki rakta az asztalra, de a garast és annál apróbb pénzt mind az két kezivel vetette [Ompolyica AF; Eszt-Mk Vall. 20]. 1781: a trágyáért Köntés Ferenc fizessen Barabás Mihálynak 30 garasokat, megtételtett [Árkos Hsz; SzékFt 163]. 1785: Kis-Szölösi Bor vízmérésen oct. 16 ... Kortsomáros garassa dr. 90 [Kóród KK; Ks 21. XV. 19]. 1798: most Kolosvárat Jártamba az ott valo Serfözövel beszéltem hogy ha Árpát venne; ígért ött ött Garost vékájáért [Mezőbodon TA; IB]. 1809: Ugyan alissa az inctus, hogy egy forintal adós maradtott volt és 2 garassal az áldomásra, s azért tette az inctus a kezit rá, amíg megadja [Szárhegy Cs; SzékFt 285]. 1843: egy Enyedfől Torda felé Menő Posta ... Legénytől elvettünk két garast és egy atzélott [Bágyon TA; KLev. Kis János (23) vall.]. 1847: Teljesítvén a pásztorok, tartozó (így l) minden gazda két ökörrel egy véka őszgabonát, egy véka haricskát, egy kenyeret és 3-on garos(t) fizetn, fele részit Szent Jánosnapig, felit azután [Zalán Hsz; SzékFt 203]. Szk: ~ *évd.* 1800: El küldöttük Filep Mihályt, Vásár Helyre az Procuratorokhoz, ... fizettünk

nekie, ezen Utyára nyoltz márvást, és egy garas érő pályinkát [Torockó; TLev. 5] * ~ *l. vess.* 1810: a látómesterek szorgalmasan járjanak és a legényeket hibás munkájokért büntessék; a fazakan és korsókon lévő jukakért l garast vegyennek [Dés; DFaz. 35] * *Ráthori Gábor ~ a.* 1629: Bathorj Gabor garassa Egi nehaj barna penzel teszen tt f. 3 d 50 [Kv; RDL I. 146] * *császár ~ a a.* (osztrák) császári váltópénznem. 1662: 9 Imperialis taller f 18 Körmöczi pénz f 3 d 16 Császár garassa f 10 d 26 [Kv; KvRLt X. A. 25ii]. — b. kb. török szultánnak fizetendő adó fedezésére a polgárokra kivetett városi járulék. 1670: az d(omi)nus A. az Nemes Tanacz intercessiojára az Császár garassának kívánságát remittállya ..., tarcza az deliberatumhoz magát az d(omi)nus A [Kv; TanJk II/1. 717] * *hárompénzes ~ háromdénáros garas.* 1628: Harom penzes garas Bathori Gabore, lengiel garassal tt f. 32 d 30. Vy garas mostani eot penzes iutot tizen Egy forint ... Degradalt garas Eöregh es aprob fele l p(er) d 5 tudua(n) tt f. 64 [Kv; RDL I. 137]. 1628/1635: Tizenkettodik Sakba(n) öt es harcm penzes garos kjlenczuen niolcz forint. Tizen harmadik Sakban harom penzes io garas kett zaz kjlenczuen volt [Bodola Hsz; BLt 5 Béli Kelemen inv.]. 1655: N: 139. 12. pénzes Garas. Vagyon barna harom pénzes garas ... f 8. d. 65 ... Vagyon regi 5 penzes Garas N. 77 [Kv; RDL I. 29] * *kilencpénzes ~.* 1585: Zabo Gergely, ... Adot A' gyermeknek eg kilencz penzes Garast [Kv; TjK IV/1. 487] * *lengyel ~.* 1629: kett szaz forint lengiel Garas harom penzés (!) [PLPr 1612—1615 15B] * *lovak ~.* 1628/1635: regj apro es louas garasokat megh nem zamlaltak [Bodola Hsz; BLt 5 Béli Kelemen inv.] * *opoliai ~.* 1629: az penzt ... nem veotte el, azt p(rae)tendalua(n) hogy Opoliaj Garas vagyon keozte [Kv; TjK VII. 3. 188. — *Értelmezésére nézve l. alább *öt pénzes garas* al. az 1653-beli kijegyzést] * *öt pénzes ~.* 1627: Jo potura, es io Eöt penzes garas Jutot tt f 152 d. 80 [Kv; RDL I. 132]. 1632: Also Porumbaki* Udvar ház ... Uduarbíro hazaban menuen Vagion ... Eöt penzes garas apro penzel elegy f. 388 [UC 14/38. 178—9. — *F]. 1653: (Opuliából es Ratiboriából) hoztak vala sok veszedelmes polturát, de az is mint az öt pénzes garas letéttett vala [ETA I, 142 NSz]. 1739: ezen penz(e)k voltak zlotok, három sustakosok, sustakosok, öt penzes garasok, két poltrások, és poltrások [Kv; TjK XV/12. 100] * *öt pénzes pontos ~.* 1635: Eot penzes pontos garas f. 1800 Megis eotpenzes garas f. 400 [Kv; RDL I. 106] * *tanító ~* pásztorjárandóság. 1846: Mi előtt Vetsei Móses a' Gujába hajtotta tebenét — meg kínált a' tanitto garassal, de én el nem fogadtam [Dés; DLt 1136] * *tizenkét pénzes ~.* 1627: Ket Eöregh velencej penz. Hat regy tizenket penzes garas. Danczkaj Garas Jutott Nro: 6. Egik Er d. 33 tt f. 1 d. 98 [Kv; RDL I. 132]. 1629: Ket Eöregh pogan penz. Egy tizenket pinzes garas ... Egy Aranj, Egi taller [Kv; i.h.] 1637/1639: tizenkett Penzes barna Garasck no: 16 f 1 d. 92. [Kv; i.h. 111].

E pénznem történetére, értékére és fajtáira I. Herepei, Adattár III, 579, 582–3; Huszár 106–11.

2. *vhány* ~on *vhány* garasért; pentru ... groş(i); zu/für ... Groschen. 1725: adott el a Molnar egy veka Törökbuza két garason [Lezsenek H; Szer.]. 1774: Azon Dézma Szalmát mindenkor pénzül administáltam kalangyját egy Garasan adván [Szamosfva K; KS. Conscr. 202 Th. Finta (66) jb, prov. vall.]. 1786: az olyan bor, a másoké 6. garasonis jár, de az enyim bár tsak 5. garasan vagy két petakon menne el, mert a Kortsomáros mind azon lamental hogy 4. garasnál fellyebb el nem menyen [Bolya NK; IB. gr. Toldi Zsigmond gr. I. Bethlen Sámuelhez]. 1791: a vajdák árulhatnának legalább 20 husz veder bort tsak hogy fejebb öt poltránál ott nem lehet árulni mert a más uraságok úgy árultatyák én ugyan Inon és Kódön^a három garasan árulatom [Szilágy-cseh; IB. — 'Inó és Kód Sz.]. 1794: a' Török búza 15 garason el ment a' buza 4 márváson is [Hosszú-falu Szt; TKhf Jakab Gábor gr. Teleki Imréhez]. 1796: (A) Szöllőben termő Bornak az árrát közép-szerű időt fel véve vedrit 12. Garason el lehet adni [Cege SzD; WassLt Conscr. 451]. 1805: Vékon gyoltsot 29 singet 12 garasan [Hosszútelke AF; Kath.]. 1822/1823: Vett négy Szál Tutajgerendát 36 garasakan [Mezőmadaras MT; MvREmLt]. 1840: eladtam ... 12 garasan [Asz; Borb.].

3. ~*dval* 'ua.; idem.' 1761: A szappant meg vásárlattam ött ött garasával rugját [Nsz; Ks. Adamus Szentmiklósi lev.]. 1765: (A) jobbágyok és zsellérek tartoznak adni Minden tizedik Bárányos Juhból egyet bárányal ... ha tizet nem ütt (!) pengit mindent Válesanak két Garassával [Topasztkirály K; JHbK LI. 27]. 1797: el-kortsmároltathatik az ilyen Pálínkának fertályja 2. garasával [Szentgothárd SzD; WassLt Conscr. 366]. 1805: Buzát, ... be vittének Kolosvárra 219. vékát és adták vékáját 18 Garasával ... Én magam is vittém bé Kolosvárra 31. vékát, és aztis el adtam. 18. Garosával vékáját [Szamosfva K; BLt 12 Jos. Nagy (38) ns, tt vall.]. — L. még DPaz. 35.

4. ~*dan* a. *vhány* garas áron; cu preţul a atîţia groşi; zu einigen Groschen Preis. 1593: Margit Azzoni Keomiues Esaiasne vallia ... Bamffy Cristophnak egi embere hozza valami ablak ramakat hozzank, es Monda nekem, ezeket az ramakat vram kwldeotte ide be, ... Teolcheres Leorinczel az vr megh zerzeodeot fel fel garasba talmieraert [Kv; Tjk V/1. 321]. — ? b. 'p' 1570 k.: A maradek a garassokban vagion [MKsz 1896. 291].

5. ~*ul* garasban, garas értékben; in valoarea de atîţia groşi; in Groschenwert. 1801: a gyermekek ... a nékiek competálo interesből ... intertenealtattak ruhazattak, tanittattak, holott ha tsak edgyiknek intertentioja napjára két garasul vetodnek fel, kettőnek intertentioja a ruházaton kívül esztendőre 86 mf és 40 pönt tenne [Mv; MvLev. Sánta Antal kezével].

6. Jelzői hasznában; in funcţie atributivă; in attributivem Gebrauch: a. garasnyi; de mărimea unui groş; so (groß/klein) wie ein Groschen. 1791:

egy Garas nagyságu Carnial Gyűrűtske [DLt nyomt. kl]. — h. garas értékű; de valoarea unui groş; Groschen wert. 1742: (A verbunkkal militiára fogott katonáknak) dietim lesz egy-egy garas diurnumok, kenyerekre napjára egy-egy ejtel búzával tartoznak az faluk [Szu; SzO VII, 416]. 1832: a határpásztorok minden személyválogatás nélkül, akárkinek is vetéseken tanáltató marháit, úgy ser-teiseiket is, ... töstént behajtsák; és elsőbben minden marháért egy-egy garas hajtópé(n)zt vegyennek annak gazdájától [Árkos Hsz; SzékFt 154–5].

Szk: *vhány* ~ *dra* *vhány* garas árú/értékű. 1781: 1 Goros ára Kapocs [Berz. 17]. 1792: árkosai Pap István gyalog katoná ... a falu tilalmas erdeiből 6 garas ára fát elvitt, melyet mind ez ideig meg nem fizetett [Árkos Hsz; SzékFt 296]. 1805: 3 Garas ára kórtvét vettünk [Dés; Kornis Mihály naplója 112]. 1850: ezen Legéntől külygen nékem ... két garas ára mag nélkül valo malosa Szőlött [Tarcsva U; Pf. Pálffy Lajos lev.].

Ha. 1793: Garasson [Hadad Sz; JF 36 LevK 371]. 1822: garasan [Nagyernye MT; MvREmLt].

garasnyi garas nagyságú; de mărimea unui groş; so groß/klein wie ein Groschen, in Größe eines Groschens. 1768: Egy egy Garasnyi kereksgű tizenhárom filagrament arany boglárok. ugyan ehez tartazo Filagrament munkával csinált egy egy petáknyi kereksgű aranyból csinált fülben való [Szarhegy Cs; LLt Fasc. 109].

garasocska (félpoltura értékű) pénzermecske; monedă mică (de valoarea unei jumătăți de polturac); kleine Geldmünze (von halber Poltrake wert). 1723: Az apró garasocskáknak bár különböző formája legyen is: a krajczároktól különbözik és kettő teszen egy polturát [SzO VII, 313 gub.].

garasos 1. *vhány* garas értékű; de valoarea unui groş; (von) Groschen wert. Szk: ~ *segedelem*. 1838: Fel kell jegyezni, hogy ... minden évben az Ekklából mennyi garasos segedelem adatott bé ... , hogy visitatio alkalmával ez is Summás ki mutatasbabé iratta(t)hassék [Nagykapus K; RAK 15].

2. 1771: Garasos paraszt elegy belegy Pohár 19 [Nagyida K; Told. 19].

Alkalmasint a 'fitying/krajcár érő' jel-sei számolhatni.

garaspénz 1. garasérme; monedă de groş; Groschenmünze. 1625: Az kassaj Czemmentest Michel Minzert, Kassara akarwa(n) menni, nejve(n) Ezer Polturaval, melliet vrunk eő felge Adot kezebe(n), hogj garas penztt verjenek beleölle, ... vitte el az kuczis Georgj Harom Lova varadigh f 4 d 50 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 203]. 1629: Garas penz poturauval Egiwtt Jutot Wicej Mathenak tt f. 45 d. — [Kv; RDL I. 132] | Garas penztis adott nekik borra valot [Mv; MvLt 290. 184a]. 1658: hagyok az felesegemnek Zaz Magyar forintot potura es garas penzt fl. 100 [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. 1693: Egy Narancs szín czerna óv, Egy kis Ruhaban kötve garas penz 1/70. harom

ezüst dutka Tizenket apro ő penz [Ne; DobLev. 1/38. 8b].

2. pénzbeli papi v. tanítói járandóság; retribúció bāncscā pentru preot sau pentru invātor; Pfarrer- od. Lehrergehalt. 1622: Az Schola Mesternek kett kett veka Buza(t) ad minden haszas ember. Egy egy Garas penz d. 3 [Buza SzD; SzJk 3]. 1655: Meg találván minkeőt Szauaba(n)^a lako Vajda Istvánne Aszszonyom és Szodorai Istvánne Aszszonyom kivana mi teöllünk Szavaban predikator igrívén a Predikatornak ... A falu ... Harom kcoból Boszi vetest, szantast ket keöböl tavaszit ... Garas penz tiz tiz, de ugy ha a' Praedikator takarodót vonsoz(n) minden estue [SzJk 175. — *K]. 1683 k.: Ha penigh buzat vékaval nem adhat, ā mint az buza jar vagy a' mint az Pastoral meg-alkhatik tartozik ugy Fizetni. A' buza melle tartozik garas penzt d. 12 ~ Tizenket penzt adni [Szér Sz; SzVJk 163]. 1722 k.: Proventus Pastoris: Buza a Nemes emberektől Gel. 3. A Darabontoktól Gel. 2. A Parasztag kalangya bert nem ad. Garas penz Dnr 25 a Nemesektől. A Darabontoktól Dnr 20 [Görgénysztimre MT; GörgJk 105] Minden Pár ember ād ... Garas penzt három poltrát [Unoka MT; i. h. 161].

garat 1. őrlőláda; coş(ul morii); Gosse, Mühl-trichter. 1573: Katws Zabo peterne leania Azt valia hogi ... az Igartone leania ... meg kerdette mellyk garatra Foszem (!) fely, Mond az Molnar akar Melykre fely Eotthech (!) [Kv; TjK III/3. 293]. 1593: az Galfi mihaly molnaban az garatbol kj merete(m) búziait [UzsT]. 1687: Vajda Hunyad vára ... Buza őrlő kezi malom egi Keö padon, ket bokor köre Nro 2. Ez minden hozza valo Eszközeivel, köveivel, keö padjival, garattjaval [Vh; VhU 502]. 1737: Vagyon ... a Kászon Vízén edgy fellyül Csapo két kövü malom, ... Kö padgya faragott meczésü tserefākból valo, nyoltz faragott labakon allo; ez felett két pár kö ötöd fél arasznak, van két garat is, mindenik fenyo fa deszkából valo, edgyiken van edgj tsengettyü is [Kászonjakabfva; BCs]. 1747: A Malom Le írása ... Jó Felső kövek 2 Garatt 2 ... Vas Berbenze 2 [Királyhalmá NK; Ks 23. XXIIb]. 1756: nalunk pedig egy Malma lévén az Uraságnak hogy fedetlen majt el pusztul Garagyaban bé esik az esső [Drágavilma SzD; TKI]. 1817: (A malomban) A kö pad jo, ..., vėskāi, garadgyai, Lisztelő tekenyői használhatok [Ördöngösfüzes SzD; Örm-Múz.]. 1821: A' Garadok Tekenyők, és Ajtok tsinása (!) [Radnótfāja MT; Ks 79. 227]. 1824: Az egész Kö pad, Kérgestől, garadastól, Lisztelő Tekenővel edgyütt meg avult rozsal állapotba [Kisjenő SzD; TGsz 51]. 1829: A Malamba egy új garadat tsináltattam [Pókafva AF; Born. F. Ia Bod László tt szám.]. 1837: (A malomházban) otska Garat ... Három otska kö kéreg [Mezőbánd MT; TGsz 50]. 1851: ő fog fel tölteni a garadba [Dés; DLt 87]. 1852: A' garat hasadozott, vas szkábákkal erősítve, korong fazaka vas [Km; KmULev. 2].

Szk: felső ~. 1698: én mint molnár fel tötetém az buzát az Felsőé Garatba [Vizszilvás SzD; Ks].

? Hn. 1632: a Garat ut fön (e) [Udvarfva MT; EHA]. 1737: Garad (sz) [Marosbogát TA; EHA]. 1744/1819: A Garatbann (sz) [Csüddötélke KK; EHA]. 1753: Mentünk ā Garat felső végihez [Marosbogát TA; EHA]. 1770: meg szántatnám a garat véginél valo nagy Dinye földet [Lekence BN; Ks 47. 67. 29]. 1775: Erdő helyl A Garad tetein [Muzsana U; EHA]. 1796: a Garat alatt (ma). Garadallya [Marosbogát TA; EHA]. 1836: a' Garad-fenekben (sz) [Csüddötélke KK; Ks 78. 21. 27 Conscr.].

2. Nemi von. nyil-ban; in declarație privitoare la problema sexuală; in Äußerung sexueller Art. Sz. 1837: előttem Groff Teleki Lajosné ő Nsága egy mostani Meliton nevű kotsissa beszéllette, hogy az Exp(onen)s Ur utrizált Felesége Ferentzi Máriánál ugy esik a dolog mint a Malomba(n), hogy aki előbb megyen, az tólt fel a garatba [Doboka; Bet. 1 Pákai Dánielné Benkő 'Su'sánna (40) dom. bróné vall.].

3. ' ?' 1558 k.: az banyaz es az aranywalto azt kewannya es oroly, hogy a kamora tőue alá Iarion, hogy ő nekik tőb ioion benne fel garattal auagy tőbel | azth kewannyak Mind kőseeg es Mind aranywalto, hogy Jo garattal es bōun walo Nyomással wsse meg az aranyat, de Mīkeppen wthety Meg azkor az pondust, Mikor zwkōn es kōnyw Mertekel agiak be Mind ezwst es Mind aranyath [Nsz; MKsz 1896. 295—6].

A fenti két adalék homályos fog-a nem tájékoztat még hozzávetőlegesen sem a címszó jel-ről. Az EtSz kételyesen — PPB alapján — felvesz ugyan 'tégely; Tiegel' jel-t is, de ezt PPB és későbbi kiadásai téves értelmezésének tartja.

garatos ? (kéreg)keretes; cu văcălie (de scoarță); mit (rindenem) Rahmen. SzK: ~ vasrosta ' ? 1679: Garatos vas rosta āgi nekül nro 1 | Garatos őregh vas rosta, minden eszközevel jo nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 33, 133]. 1692: Vagyon ezen Csűrben egy hosszu garatos keczeres viselt vas rosta [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. 1750: Kézi vas rosta Nro 2 Garados vas rosta Nro 1 [Gycke K; Ks 83].

garatszék garatjáróm/tartó; suport la coşul morii; Goss/Rumpfleiter. 1824: Garad Székek, és garad Tok, Tejkék Lisztes Tekenyők, és a' csigák köteleivel, kö körül lévő kérgével együtt betsültettek 48 Rf [Kisjenő SzD; BfR XXI dobozolt anyag]. — A jel-re l. Frecskay 284, 466.

garattok ' ?' 1824: Garad Székek, és garad Tok [Kisjenő SzD; BfR XXI dobozolt anyag]. — A teljesebb szōv. garatszék al.].

A címszó alkalmasint a Frecskay 284 adta 'kis-garat, garatfók' v. a garatnak vmely más részével azonosítható.

garázda kb. garázdálkodó; scandalagin, dalcăuc; Stänker. Szn. 1587: Garaszda Giorginek az kwichiarnak egi nadragnak valo scariath l 1/2 sing [Kv; Szám. 3/XXX. 40 Seres István sp

kezével]. 1588: Garazda Janos [Kv; i.h. 4/I. 10]. 1595: Grazda Lajos [Kv; h. 6/XVIIa. ifj. Heltai Gáspár sp. kezével]. 1643: Garazda Ur(am) [Gyalakuta MT; Bál. 1]. 1661/1687 k.: Garázda Jánosné [Udvarfva MT; MMatr 427]. 1760: a sólyomkői^a templomban vagyon Garázda Kristóf epitaphiuma, ki is holt még 1586. esztendőben [RettE 107. — *K].

2. garázdálkodás; provocare de scandal; Unwesen, 1592: monda Kúti (!)^a Marton, de ne garazdalkodial, mert en ne(m) arultalak: Mikor ezen keppen zidalmazna ... monda Tot Istuan, te hittuan ember, mit kerez garazdat [Kv; Tjk V/1. 252. — *De uo. Kuti alakban is!]. — Vö a *garázna* címszóval.

garázdálkodás 1. provocare de scandal; Unwesen. 1672: az A is ... illette(n) magha viselesevel, garazdalkodásával p(ro)vocalta az It [Kv; Tjk VIII/11. 194].

2. *belé* ~ beléakaszkodás/kötődés; cäutare de gilceavá; Aussetzung/Neckerei. 1641: menek Arok allara ... , hat ot vagio(n) oz az Lazar Demien az Tot Marto(n) szolgálaua Jancziar Gergjel, otis kizek valanak az belenk valo grazdalkodásban mi onnat ketten el jeűenK Kentelkire, tekinteók oda irkezenek ... Lazar Demien ... mihelt meg vagma mingiart megf futamodek [Sajókeresztúr SzD; BfR Aranyas Gieörgi (35) vall.].

Szk: ~ *t indít* ? veszekedést kezd. 1585: Zilaghy Janos vallia Neha Rezegh Nagy Caspar mikor eoriznewnk kellett Menny, De Palastos Jstwa(n) Capitan lewe(n) haza kwlthe bekeseznek okayert, mert garazdalkodast Inditot [Kv; Tjk IV/1. 418].

E szk-ra — az itt adott jel-sel — az EtSz II, 1057 Mikestől idés egy adalékot, az idézett szövegrészt azonban a tollunk használt kritikai kiadásban nem leljük.

3. erőszakoskodás; violență; Gewaltsamkeit. 1582: Andreas Kuthy fassus est ... Danchak Ianos ... Poch Martont Viczey Caspar zolgaiait arczul vagta vala, enyt tudok garazdalkodasaban ... Bacz Martontis Agion verę az eochyewel, Amy (!) hazunkhoz is Mezitelen Kardal Icott vala be, es ot dult fult ... Anna R(e)l(i)cta Antony Kwthy ... fassa est ... Garazdalkodasa es chintalansaga feleól Azt vallia Amit á (!) eoteodik vallo, meg eó nekies meg vagta volt az vyat [Kv; i. h. 12—3]. 1654: En semi veszekedest lопасat garazdalkadasat nem lattom auanak az giortianosi legennek noha annak elotteis ket Esztendot Szolgalt az mi falunban (!) [Ispánlaka AF; Thor. X/9 Daka Todor (38) jb vall.].

garázdálkodik 1. a face scandal; sein Unwesen treiben. 1584: Eothweos Pal Boncziday Gergel zolgaia vallia, Az Vra(m) haza eleót megf Allapodanak vgmint Negyen, Es Monda eggik egy Nagy Magas feyerbelinek, ky Mikanda volt, Hagy Beket vgmond ennekem Ne garazdalkoggial [Kv; Tjk IV/1. 311]. 1600: Gazdak Janos ... vallja. Az dologh igy indultatek ... kezde kerny fekete Marton ne grazdalkodgyal edes baratom menny ky innet,

Ez vtan ky menenek ... oztan nem lattam minth tusakottak hallottam hogy zitta az lelkelwel fekete Martont | Kannert Jstwan ... vallia ... , mikor az megh holt ember elejben allott volna vgy kezde eoteogetnj Marton Vram ... az megh holt ember mondwan neky eregy menny el Ne grazdalkodgyal Nem tuttcz dolgodra menny [Kv; TanJK VI/1. 420, 509]. 1632: Giöngyösi az ablakon be vete az puskat hogj megf igaziczam az ablakotis mind be szaggatta, s fel tekerem az puskaajt s hat semmi gondgja ninczen az puskanak (igy!) csak hogj garazdalkottok mondom [Mv; MvLt 290. 78a]. 1698: Segesvari Kepiro György ... ettzakanak idejen complex ros zarsaival kialtozott, szitkozodott lövöldözött es garazdalkodott [Dés; Jk]. 1763: kecség kívül garázdalkodott, mert hogy bé ment csak hamar nagy lármát hallok ben a házban, s jajgatásokat | nesztek Atyafiaik vigyétek el innen ezt az embert ne garázdálkogyék a Papunk házában [Nagyida K; Told. 9].

2. fosztogat; a jefui/práda; plündern. 1599: Petri Lukacz felesége Anna Asszony ... vallya ... az kozsak kardgya az hwelyből enkönt^a ki essek ... az Kozak deel útá(n) mind ott graszdalkodot ki szenat vit, ki szalmat, minde(n)hez akarta puskaikat sütni Amazok ... el szaguldottak onnat [Kv; Tjk VI/1. 384—5. — *Értsd: önként?].

garázdas garázdálkodós; scandalagi; Unwesen treibend, zänkisch. 1632: latod mely garazdas az gazda mikor reszegh [Mv; MvLt 290. 63].

garázna garázda; scandalagi, dalcauc; wüst, zänkisch. 1781: égj szoval születésitől garázna szokásos ember volt [K; KLev]. 1827: Férjemmel Nemes Sáska András Urammal 36 Esztendeje a miolta Házassági életre léptem, ... de 12 Esztendőken innen ... részegsége adván magát, ma már olyan grázna ember lett, hogy meg jobbulása felől semmi reméneget nem remélhetek ... ma már valahányon vagyunk mind anyi felé korhelkedünk iszonyu grázna, tsunya természetű Férjem mián: mivel senkit maga körül a Joszágon meg nem szenved [Torda; TLt Praesid. ir. 416]. 1838: (A szökevény) garázna, kötölköző 's parázna, 's különösön nagy kártyás [DLt 1259 nyomt. kl] | Német Jánosnak garázna természetét már esmertem [Dés; Pf]. 1848: Virág László ... sok embert megcsufolt, gazul viseli magát — garázna semmi ember | Virág László garázna kötekedő ember jól tudom [Dés; DLt]. 1855: a Zsibói^a garázna ficzkók idézték elé a verekedést [ÚjfE 267. — *Sz]. — Vö. a *garáda* címszóval.

garáználkodás garázdálkodás; provocare de scandal; Unwesen. 1768: Miolta ide jött Dragos Márkully azolta ismértem; sem Gyilkosságát, sem másokba ok nélkül való gráználkodását nem tapasztaltam ... ellenben mindenkor tud erköltsi, magát jámborul viselő Embernek jomodo és tapasztaltam [Mezőmadaras MT; BK. Atyim Flora (65) jb vall.].

garáználkodik 1. garázdálkodik; a face scandal; sein Unwesen treiben. *XVI. sz. v.*: mjkor az varosbol haza Jóveok vala latam azt hog andorko az Imech Istvan zolgaia garaznalkodjk vala az vton [Szászfalu Hsz; HSzjP Chudor balas njuitodi^a ns vall. — *Nyújtódról (Hsz) való]. 1626: En az oduaron (!) allek uala halloom hogj Istuan molnar es Boczkor Matthias igen zidgiak uala egymast, ... es Boczkor Janos iuta oda es monda hogj mit garaznalkodol mindeltigh te molnar azon ugj kezde wttnai az molnar [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Lestian Janos pp vall.]. 1741: Kindai Ferencz ... az fogadoban megh tsapott, részeg lévén garáznalkodott más bor ivókkal, hogy fel nem támadtam mellette [M. fráta K; BLt 1 Blenke Jeremus (22) jb vall.]. 1763: az Exponens kapujára ment részegen ottan alkalmatlanokodott, Garáznalkodott | Hazara menvén a Kapuja előtt meg állott ott setált alkalmatlanokodott, garáznalkodott [Udvarfa MT; Told. 44/54]. 1786: legkissebbet is nem vétetennek azon Mészárosoknak, sőt mindenkor szépen kérték hogy ne gráznalkodgyanak; s mint Emberséges Emberek úgy mulattanak, mind addig míg a Mészárosok belejek nem akadtak [Torda; KW]. 1822: égtelen káromkodo az embernek Istenit, Szentyit, Pünkösytit káromolja részeges és olyan feslett erkölcsű ember hogy ritkán megyen a Kortsomába is hogy ott ne garáznalkodjék és verekedjék [K; KLev.]. 1843: musikáltattya magát s ottan garáznalkodik, káromolván a' musikust, hogy nékie musikályon, mivel 2 xokat fizetett [Dés; DLt az 1842. evi iratok közt].

2. ~ *vkibe* beleakaszódik/köt *vkibe*; a se lega de cineva, a face scandal; mit jm anbinden/bandel. 1750: akar menyil bort igyik meg az Uraság Korcsomáján, soha az árát meg nem fizeti, hol egy képpen, hol másképpen belejek gráznalkodik és a Korcsomáros nyakaban marad [Szság; Told. 3]. 1751: Ezen Esztendőben ... lévén az en Házzamnal Quartéljos Nemet Nyergesnek Korcsomaja ... történik ... hogj ... Vandor Juonnak egj Taléra csak oda lesz melljért mindjárt az katonákban garaznalkodék, és mondotta tiszszernél is töbster adjátok elé az pénzemet mert valamelyik közülletek lopta el [Balázstelke KK; IB. Georg Rempler (40) jb vall.]. 1768: Drágus Márkulyt ... jámbor, jó Erkölcsű Ember(nek) tapasztaltam; Gyilkosságáról soha semmit sem hallottam vagy hogy valakiben gráznalkodott volna oknélkül; és hogy valakinek Verét, ki ontotta volna [Mezőmadaras MT; BK. Andr. Czerjék (47) ns vall.].

Ha. 1745: garáznalkodni [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1767: Garáznalkodni [Betlensztmiklós KK; BK]. 1768: Gráznalkodott [Mezőmadaras MT; BK. Hodos Sándu (34) jb vall.]. 1785: Garáznalkodtak [Msz; VH]. 1813: garáznalkodik [Dés; DLt 56/1814].

garáznalkodó garázdálkodó; scandalagiú; wüst, zänkisch. 1740: mint hogj a serelmes igen garáznalkodo és sokszor observált káromkodo ember, ... azért injungáltatik Hadnagyunk ő Kglmé(nek) ratione officii mi azon karonkodásáról bővebbenis

inquiráltatván via juris prosequallya [Torda; Tjkt I. 181]. 1768: Miolta ide hozatott Drágus Márkulyt ismerem, sem Gyilkosságát, sem garáznalkodó voltát, sem hogy valakinek Verét ki ontotta, s fizetett és Törvényeztetett volna meg eddig elé nem tudom [Mezőmadaras MT; BK. G. Márton (45) vall.]. Drágus Márkulyt miolta ismerem mindenkor jámbor, jó Erkölcsű Ember(nek) tudom, sem Gyilkos verengező voltát, sem másokban gráznalkodo indulattját nem tapasztaltam, sőt nem is hallottam [uo.; BK. Joannes Veress (20) zs vall.]. 1823: (Róla) és feleségéről mondhatom, hogy a leg garáznalkodob, motskolodobbak, nintsen a' környékbe mind ök [K; KLev.].

garáznás I. *mn* garázdás, garázdálkodó; artagos; zänkisch, wüst. 1745: én Soha illyen veszedő és garáznás embereket Soha Sem látom [Vályebrád H; Ks 111 Vegyes ir.]. 1756: Keregtuz György kezdette a veszedekést, mert ő mikor ivutt garaznas veszedekest indito ember volt [Bencenc H; BK Misc. 1143 Franciscus Gyulmari (140) lib. vall.]. 1765: Imre György Pálinkával kénálta, betsüllettel ra köszönte, nemis egyébből indult a' verekedés, hanem Murvai János mint garáznás személy, ekkor meg taszítottta Imre Györgyöt, és tsak azért kezdetek ketten tépelődni, pofozodni [Torda; Tjkt V. 253–4]. 1786: Ezt már bizanyasan Tudam hogj az Utrizált Tot Fiak igen izgága szerzők Gráznás Emberek hogj minden Emberekben belejek bojtorkodnak és ha lehet meg is verik az Embert az nehai Apjakis olyan volt [Hídvég MT; GyL. Idősb Szóts Jszák (183) vall.]. 1823: Hogy ... Krétsune Nutzuj rend kívül valo részeges lenne nem tapasztaltam, ugy azt sem garáznás veszedő lenne | ... Felesegestől igen garáznás veszedekő kötlőzők káromkodok, tsak engemetis minden igaz oknélkül (!) égtelenül káromoltak [K; KLev.]. 1847: Jobb Simon ... ittás korában megpirasodik, és nagyon gráznás, serény mozgásu [DLt 849 nyomt. kl].

II. *fn* garázza személy; scandalagiú; Stänker, Ruhestörer. 1794: Istentelen emberek mind a ketten, kiknek egész Déva Várossában sintsen mások, gonosz életűek, garáznások főképpen mikor meg itasodnak [Déva; Ks 79. XXVII. 10]. 1801: protestaltam, ... hogy a garáznás embert vetnék ki a házból, de hogy kik voltak a garáznások és veszedekes kezdők Lelkemre mondom most is megkülömböztetni nem tudom [Szucsák K; RKA].

garáznaság garázdaság; provocare de scandal; Unwesen. 1848: iyyetén garáznaságával megbántva érzik magokat [Dés; DLt].

garáznáskodik garázdálkodik; a face scandal; sein Unwesen treiben. 1823: szép szokkal intette fiját, hogy ne garáznáskodgyék többet és tsendesedne már el [K; KLev.].

garboneáskodik kötekedik; a circoti, a gási priciná; sich necken, stänkern, mit jm anbinden. 1796: A' Verekedésre a' bizonyos dolog hogy Gál

Ferentz szolgáltatott okot, mert ő ha iszik mindjárt garbontzaskodik hol égyel hol mással [Bács K; RKA].

garc, gore ? hegyhát/gerinc; coamă, creastă; Bergrücken/kamm. 1724: egy küs kaszaloja ... nap nyugott felé megyen által egy küs kerek Dombocskán egy Arkocskáig es az Arkocskán egy nagy Gorczig vagy barázdáígh [Told. 2]. 1784: az irtás Nevezetű hely(nek) szomszédja) Nap Nyugott felől valo szálás Erdő és a Gyepű ..., mely csik a Megyesi Irotványa felől a Kodori Patak fele le majd a Domb vagy is a Gorcz végéig [Dés; EHA].

Hn. 1659: az porgalaton kiüül ... a' Berec vighinél az vagy Górczo(n) felül valo bércz melj az porgalátra jöü véggel [Gyula K; SLt AQ. 17]. 1673: az Bartalyus Ai virő (!) félin (sz) ... felső szomszédja az Garczon fellyül [Borsa K; BfR, BHn 110]. 1746: A Jakabály Gartzán (k) [uo.; EHA]. 1747: az Jakabály Gortzába (k) [uo.; EHA]. 1753: Az gorczbán (k) [uo.; BHn 114; l. még i. h. 118]. 1754: a gartz allya [F.szentmártonmacskás K; BHn 141] | Keresztáj Gortzaban (k) [Borsa K; MúzBf]. 1798: a Gartz alatt lévő málé föld [Doboka; DHn 15]. 1822: az Gartz nevezetű helynél (sz) [A.szovát*; EHA. — *Később: M.szovát K]. 1851: A' Garczan fellyül (k) [Kérő SzD; EHA]. 1898: Kerekőtgarca. Szénásálygarca [Szék SzD; SzDMon. VI, 424].

A jel-re l. EtSz.

gárd l. gárgya

gárda '?' 1774: 'adott eil ... egy fakó szőrű Metzett 16. Markos hat esztendő Lovat ... Tit. Venetiez Ur(am)na)k, 'a ki Gárdában volt [Pipe U; LLt Vall. 204].

A 'testőrség' jel-sel számolhatni?

gardánfalvi a Gardánfva (Sz) tn -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i a toponimului Gardánfalva/Girdani; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Gardánfalva; gardánfalvi lakosok; locuitori din Gardánfalva/Girdani; Bewohner von Gardánfalva. 1697: Lukácsfalva* az mi Kglmes urunké bizony az határa is eő Nagajé az veszedelmes időben az Gárdánfalviak csak ugy fogtak volt fel [Szilágycseh; BK. Kúmvés Gergely Bethlen Gergelyhez. — *Később: Szamoslukácsi Szt].

gárderob ruhaszekrény; dulap de haine; Kleiderschrank. 1844: Egy gyöngy Szin festékű deszka gárderob [Kv; LLt Csáky-per 530. L. 27]. 1849: Szegény Uram féle garde roban volt Kender Vásson 13 Végel [Széplak KK; SLt 17] | a' régi Takáts házba ... Egy fenyő fa gardé roch (!) vas sarkaival zárjaival és kultsaival — 's két felé nyillo ajtajával [Somkerék SzD; Ks 73. 55]. 1851: Hát az almariomba vagyis garderobomba nem járé valaki a' koltsomat el zártam volt [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

Nyilván ide vonható a köv adalék is: 1873: Egy kék festékű gárderon (!) kults nélkül [Dés; DLt 526/1838].

gárderob-almárium ruhaszekrény; dulap de haine; Kleiderschrank. 1823: Lakirozott diofa Gárderób almárium kettő [LLt Csáky-per 601. L. 1].

gárderob-kaszten ruhaszekrény; dulap de haine; Kleiderkasten. 1851: Egy köntös tarto gárderob kaszten [Dés; DLt 2216].

gardinál l. kardinál

gardinás kává, táj gárgyas; cu ghizd; mit (Brunnen)Kranz. Szk: ~ kút. 1824: Az Udvaron vagyon égy kőből jo moddal s Fenyő Fából ki rakatott gardinás Gemes kut rajta Csüggő Fa vedrivel edgyütt [Mezőbodon TA; Ks 89].

gárdista testőr; gardist; Gardist. 1770: (Br. Inczédi Sámulenek) Maradott négy fia: ... Sámuel gárdista volt s kapitány titulusal lejövend, vette Vitéz György leányát, Vitéz Évát [RettE 230].

gárdolat kútkáva, táj kútgárgya; ghizd; Brunnenkranz. 1840: vagyon egy kőből kirakott fenyőfa gárdolattal levő kut [HSzj kút al.].

gárgya '?' 1779: Gyerőffi Kata ... Bíró Mózesné ... gyermekei: János, igen friss, ifjúkorában hala meg, Mózes, ez olyan gárgya, de különben jó ember volt [RettE 403].

A szójegyzékben Jakó ?-el 'bárgyd, tökéletlen' jel-t ad [i. h. 471]. A ?-es féle jel-t a *eggárgyul ige is támogatja (Szilágyi N. Sándor).

gárgya, gárda l. kútkáva; ghizd; Brunnenkranz. 1588: Veottem az Toromban az kuthoz egy gardat, mynd lab fayawal eoze f. 1 d. 32. ... 18 May Razmannel veottem keet sing vassat ... d. 16. Ezen vasbol chinaltattam a torombelj kutt gardaiara keet kapchiot [Kv; Szám. 4/I. 29—30]. 1590: Az vram ... a' Borbelj egyed haza eleot valo kutban hagyva czondorajat a' gardan hat ez Orsik el lopta [Kv; Tjk V/1. 6 Kemenj tiztito Ianoane Margit vall.]. 1598: Toth Andras vallia ... hallam az gazdamtol hogj monda am Jstwa(n) Deak az kut kardayat mind be vona [Kv; Tjk V/1. 219]. 1653: Ebben az esztendőben* ... kezdtem vala a várban* a szent György felől való fal mellett egy kutat ásatni és meg is csináltattam vala emberül fával; de azután el rothadt a gárgya, és Nagy Szabó Péter bíróságában újolag meggárgyázák [ETA I, 112 NSz. — *1613-ban. ^bA mv-iben]. 1717: Az ház ajtaja alót vagyon egy kúsa kő Kutis Fából az gárgyájais fel róva [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. 1735: vagjon ... egj kőből rakott kutt, Gárgyája és öblí nélkül, most ugjan bé vagjon rakva, hogj valami belé ne essek [Torda; JHb XI/9. 56]. 1773: vagyon egy kőből ki rakott jo Kut felső része Gardjája Cserefából van ki építve Cserefa Ágossa

és fenyő fa Gémje mellette egy Nyárfa vályu [Ksz; EMLt]. 1799: köből ki rakot kút Cserefából készült gádrával (!) jó állapotban [Nyujtód Hsz; HG]. 1813: Kúnn az Udvaron egy Cserefa Blánakkal ki rakott kút, melynek a' gémje jó, a' gém szára vason függ és vas horog a' végiben, de a' kútnak a' gárgyája alacson és rozsz [Koronka MT; Told. 18]. 1824: A Kut Gardjára ugy Fedelére meg kivantato Pa a' Deési Erdőből ki telik [Dés; DLt 424]. 1837: kut gárdja felállítása kaptsokkal [Kv; Pk 4]. 1845: A kertbe a kut ki rakva gárgy nélkül [Borsa K; Bet. 1]. 1851: Kút gémes vederel vasazva tűrhető gárgyával [M.bogáta SzD; Bet. 2]. 1871: a papi kertben egy mély kut gárda nélkül van ... A consistorium köteleességévé teszi az uj gondnoknak hogy a kut gárdáját megcsináltassa [M.bikal K; RAk 289].

? Hn. 1572: az gardan, nagy erdew volth ... Egy kys darab mezochykeys voth oth [M.gyerómonostor K; KP]. 1642: Garda pataka. az Gardan (k) [uo.; KP]. 1658: Gardann (k) [M.gyerómonostor K; KHn 77]. 1679: Az Nagy-Garda alatt (alias) oriás hegy alatt (k) [Nagylak AF; EHA]. 1715: A Garda háton [Kalotasztkirály K; KHn 50]. 1728: A Gardon (sz) [uo.; BMúz.]. 1737: A Garda alatt (sz). A Gorda alatt (sz). A Gorda alatt (sz) [Damos K; KHn 43]. 1737/1792: Gard alatt (sz) [Ormány SzD; EHA]. 1754: a' Gárgya alatt (sz) [M.lóna K; KszRLt Conscr.]. 1756: a Gargya alatt (k) [Mezőbergenye MT; MRLt]. 1770 k.: Gárgyán (sz) [Vista K; EHA]. 1795: A Kerek Gárd alatt (sz, k). A Kerek Gárdam alatt (sz, k). A Kerek Gárdaman (sz, k) [Mezőköbölkút K; BfR Conscr.]. 1833: Gárda (allodiális e) [Marosgombás AF; EHA] | A' Gárgyán (sz) [Gyalu K; EHA].

2. ? kútkáva-gerenda; grinda ghizdului; Brunnenkranzbalken. 1811: Az Udvaron egy kut, melynek gárgyázattya alatt ... valami 14 gárgya rozszsz [Jedd MT; LLt]. 1852: a' város Plattzára készített kuthoz uj gárgyák készítéséért s a fedele meg igazításáért ... fizettem 7 Rft [Dés; DLt 13:3].

3. ászok(gerenda); podval; Ganter, Lager. 1636: Az pincze ... vagyon benne egy feleöl mind veghigh erőd garda auagy Aszok, azon kett atalaghi | Vagyon ... keő pincze ... kett szal hoszu ueghigh erőd garda, auagy Aszok, azon egy eőregh kad tele kapoztaual [Siménfva U; JHb Inv.].

4. gát; stávilár, zágaz; Damm. 1689: oly nagy árvizek löttek szerteszélyel az országban, ... hogy kevés tónak az gátja állotta meg az ki el nem szakadt; mezőségen még az malmokat is nagyobb részint elvitte; az mely gátokat is hirtelen el nem szakasztott, vigyázás lévén reá, hogy félvén az víztől, elválták az kárgyát* és olyan helyt is igeu megszaggatta [VassGy, 79. — *A kiadó jegyzete: „Így; értsd, gárgyát!”].

gárgyájú (vmilyen) kávájú; cu ghizd (de ...); mit (irgendeinem) Brunnenkranz. 1767: kötéses jo kemény csere oszlopokon álló négy szegeletre hegyessen szarvazott ... cserefából feirött csinos uj

gárgyájú köből ki rakott ... bőv vizű Kerekes kút [Szászvevsszód NK; JHbK LXVIII/1. 197].

Szk: *cserfa-deszka* ~ *gémeskút*. 1791: égy ... avadag tserfa deszka gárgyájú Gémes kut ... forrása ... bővséges ... a kut mellijsége három ölős [CU Nalácsi conscr.] * *cserfa* ~ *keresheskút*. 1781: vagyon ... egy igen régi, meg romlodozott Sendelyes fedelű köből rakatott, Cserefa Gárgyájú kerekes Kút [Pálos NK; Hr] * *cserfa* ~ *kút*. 1810: Van az Udvar aréján egy omladozott kő rakásu, négy ölnyi méjségű, cserefa gárgyájú kut [Jenő SzD; Ks 76. 56 Conscr. 540]. 1852: Az Udvar közepében egy jo, körakásu és cserefa gárgyájú, ágosu és gémű Kut, ostorával, és ezekhez meg kívántato minden némű vassaival edgyütt [Felfalu MT; DE 4] * *fenyőfa* ~ *kút*. 1840: Egy köből kirakott fenyőfa gárdájú és Gémű ... kut [HSzj kút al.].

gárgyán l. gvardián

gárgyás kává; cu ghizd; mit Kranz. 1652: Az Bothaz szegeletiben vagyon egy eleven kut 15 agasokon álló, négy szegre csinált avatag zendelyezes alatt, az föld szintűl fogva, erős gardas negy szegre gerezdekbe faragot [Cörgény MT; Törzs].

Hn. 1620/1780: Gárgyos kút felé forduló [Iszló MT; Nyr XXVIII, 382]. 1726: az Gargjas kutra mégjen vegel (k) [Bádok K; BHN 24]. 1774: az Hoszszub(an) az Gárgyás kútnál (sz) [Jobbágytelke MT; EHA]. 1783: A Gárdás Kútnál (sz) [Kecsed SzD; EHA]. *XLX. sz. eleje*: A' Gárgyás kút nevű elhagyott szántó földeken (k) [Tasnádszántó Sz; EHA]. 1813: A' Gárgyás kútnál lévő veszsős és bokros Erdő [Koronka MT; EHA].

Szk: ~ *kút*. 1647: Az Uduar keozepin vagyon egy Gardas kut, egy vasas veder rafta, keotellel, es egy darab lanczal [Nagyteremi KK; BK 48/16]. 1783: a' Sütő Ház megett vagyon szinte a Föld színén egy Gardyás kút, Ágas Gémes Veder nélkül [Mocs K; JHbK XXXI/1. 6]. 1797: a Tekintő megett (k) a' Betzel élen ... sövényből font gárgyás forrás vagy kut [M.bece AF; EHA]. 1825: egy derik bővizű jo forrásu gárgyás és ostoros kut [Szárzapatok Hsz; SzentkZs Conscr. 358].

gárgyázás (kút)káva; ghizd; (Brunnen)Kranz. 1714: (A kútnak) Az cseléd haz elöt köből ki rakott jo két Csere fából valo jo új gárgyázása [Kászonfelsőfalu; LLt Fasc. 85].

gárgyázat kútkáva; ghizd; Brunnenkranz. 1732: Ezen udvaron a ház előtt vagyon edgj Gárgyázott nélkül valo kut [Szászszttjakab SzD; TSb 51]. 1781: Kerekes kút ... fedele régi Sendejzett, de kő rakása, és tserfa négy szegeletű gerezdebe vágott gárgyázottya mind jök [Szentdemeter U; Told. 18]. 1845: egy kő kut jo ujj gárgyázattal [Hagymáslapos Szt; HG. Turman lev.].

gárgyázott kává; cu ghizd; mit Kranz (ver-senen). Szk: ~ *gémeskút*. 1731: égj köből rokott

gargyazott gemes kut [Gálfva MT; Sár.]. 1737: föld szintől fogva Cserefából gárgyázott Gémes Kút [Széplak (melyik?); CU] * ~ *kerékes kút*. 1736: egy Sendellyezett Szin alatt van egy kőből rakatt, Cserefából Gárgyázott kerékes kut, melynek vize meg veszett, és nem élnek belőle [Mikefva KK; CU XIII/1. 167] * ~ *kút*. 1732: vagjon edgj ... cserefa lábokon kötelezve allo Szin, meljnek alatta vagjon edgj kőből ki rakott, csere fából vas kapcsokkal öszve foglalva gárgyázott fris vizes kut, meljből vizez meritnek cserefaból való vas fogantjus, és abroncsos négj öreg öl, tekertes szemü lánczra foglalt vederrel, melj lántzis tekerődik, egj két felől vas csapokon forgó cserefából csinált kerékes tengeljre, meljbe vas, retezfejes szegnél fogva foglaltatott [Kóród KK; Ks 12. I].

garkő '? 1667: Az Olt vízében is senki szikanyal és kappagatóval vagy maszlaggal halászni ne merészellyen maga jószágán kívül; egyéb formán garkúvel, habval* halászhasson, három forint büntetés alatt [Szenttamás Cs; SzO VI, 316. — *A közlésben így!].

A címszóval kapcsolatban az EtSz is — ez idézet felhasználásával — így nyilatkozik: Eredete, jelentése ismeretlen.

gárnélos 1. gárníros

gárnér, gárnír 1. szegélydísz; tiviturá ornamentalá; Bordüre, Borte. 1771: Mlgs G. Földvári Kristina számára vásároltatott ... Sujtásos pántlika fersing gárnírozni 20. sing a' Dr. 24 Hf. 4 Dr 80 Potyolat 5 Sing fersing gárnírnak a' Dr 200 Hf. 10. — ... Két fersing tsinálásért, hogy kiis garnirozták Hf 1 Dr. 70 [Kv; Told. 56]. 1809: Két keskeny vesszőjü Patyolat alsó Fersing, patyolattal gárnérozva ... Két kotszás patyolat alsó Fersing, hozzá való gárnérjával [Koronka MT; i. h.]. 1818: Két Hálo Rékli, válész urkolt Gárnýélal ... 20 Rf ... | Két vékony Gyólts Lapedők urkolt Gárnýállal ... 40 Rf [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina kel.]. 1827: Egy gárnýélos vékony viseltes Lapedő ... Gárnýél nélkült való viseltes 5. Lapedők [Backamadaras MT; CsS]. 1824: Harom darab Czerna Csipke Három sing varrott urkos gárnír [Fugad AF; HG. Mara lev.]. 1823: Kissebb párna héj kettő ezek mind varott gárnýírral vagnak [HG. br. Brukenthal lev.]. 1840: el loptam ... két darab gárnýért [Dés; DLt 1073].

2. Jelzői haszn-ban; in functie atributivá; attributiv gebraucht: szegélydíszes; cu podoabă la tiviturá; mit Bordüre/Randverzierung. 1816: Ágy körül való selyem gárnél firhang ... 35 Rf [Kv; Born. IV. 41].

gárnéros 1. szegélydíszes; cu podoabă la tiviturá; mit Bordüre/Borte (versehen). 1817: égy magyaras batiz fersing az ajja virágos ... égy fejer gyolts gárnýeros fersing ... Ismet egy fejer gyolts fersing az ajja gárnýeros [Mv; LLt]. 1816: Varattas vaper keskenyő 1 Rf. 33 xr ... Más sima gárnélos ... 15 xr [Kv; Born. IV. 41].

Szk: ~ *abrosz*. 1857: Öltöző gárníros abrosz Gárníros ágy takaro [Bodola Hsz; BLt 11] * ~ *dgytakaró* ... ~ *abrosz* * ~ *fersing* szegélydíszes női felsőruha/szoknya. 1840: el loptam ... Egy gárnýeros fejer fersinget [Dés; DLt 1073] * ~ *keszkenő*. 1823: két rend széles Csipkés, Gárníros, batiz pergál keszkenő [LLt Csáky-per 601. L. 1] * ~ *lepedő*. 1812: tudom még azt, hogy két Pikét nyári paplant vévén a' Groff ur eő nsga gárníros Lapedőkkel ... ezts mind a kettőt elvitte a Groffné [Héderfája KK; IB. Bali Jánosné Kis Ersébeth (44) grófi mosóné vall.]. 1820: Tiz Párna — négy van gárnírozva ... Két Gyolts Gárníros Lapedő ... Négy Gárníros Párna haj | Két Gyolts gárnéros Lapedő ... Négy gárnéros párnahaj [Mv; Told. 19, 22]. 1821: Egy gárnýélos vékony viseltes Lapedő ... Gárnýél nélkült való viseltes 5. Lapedők [Backamadaras MT; CsS]. 1826: Két gárníros Lapedő B. B. R.* jeggyel [Fugad AF; HG. Mara lev. — *Értsd: Báro Bánffy Rozália] * ~ *párnahaj*. 1816: gárnéros gyolts Párna haj [Nyárádsztnedek MT; Told. 19]. 1818: négy Fejer gyolts gárnýeros párna haj [Kv; HG. Ádámosi Véghe lev.]. 1820. Négy Gárníros Párna haj | Négy gárnéros párnahaj [Mv; Told. 19, 22] | Gárnéros Gyolcs párna hajak Nro 30 [Felőr SzD; Bet. 5 Fráter Theresia kel.]. 1833: Hat gárnýeros gyolts viseltes fejer párna haj [Dés; DLt 750]. 1835: Magok ágyokra vékony gyolts gárnýeros párna haj harminz kettő [Told. 19] * ~ *szélű lepedő*. 1817: Egy gyapot gyolts gárnýélos Szélű Lapedő RPl 5 [Mv; MvLev. Simonffii Susánna hagy. 2] * ~ *szolup*. 1788: Fekete sima kréditor gyapottal töltött gárníros nagy Szolup ... Fekete kréditor, Tofota gárníru nagy Szolup [Mv; TSb 47].

3. ? díszes szélű; cu margine ornamentalá; mit verziermt Rand. 1848: Kék gárnýeros fedeles leveses tál 4 ... Kék gárnýeros Szotzos Csesze Egy [Szászerked K; LLt Kováts Mihály gub-i írrok kezével].

gárnéroz 1. (szegővel) szegélyez; a tivi, a face cu tiv; bordieren, mit Bordüre versehen. 1789: vettem kezemhez ... 2. Ágyra való vékony ki csipkézett patyalatot garnirozva | vettem kezemhez ... 2 hosszu fűsülő ruhakat garnirozva, mindenik csipkézett vékony patyalattal [Megygyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.]. 1799: keszkenő ... ~ Fáin Bétsi csipkével gárnérozva [Kelementelke MT; LLt]. 1804: két Slesiai gyolts also fersing egyik varat patyolattal, a' másik kotszás patyolattal garnirozva | hálo karsztli három sujtásos patyolattal gárnérozva [Koronka MT; Told. 19]. 1820: Tiz Párna — négy van gárnírozva [Mv; i. h.]. 1824: Egy fáin keresztelő vápör keszkenő rozsa Szin tafota béllésel, körös környül petinét Csipkével gárnírozva [Fugad AF; HG. Mara lev.].

Szk: *fersing* ~ *ni* 1771: Sujtásos pántlika fersing gárnírozni 20. sing a' Dr. 24 Hf. 4 Dr 80 [Kv; Told. 56. — A teljesebb szöve. *gárnér* al.].

2. ékesít; a ímpodobi; zieren, schmücken. 1788/1791/ Két Fűlbe valo, 8t nagy Brilliantal gárnirozva, a Másli középiiben ... Egy apro Brilliantal Garnirozott Gyűrű [Mv; Ks 73. 55].

gárnérozás (kötös) szegélyezés; tivitura (rochiei); (Kleid) Besetzung, Bordierung. XIX. sz. eleje: két Szoknyának Gárnérozása [PFM].

gárnérozott 1. (be)szegett, szegélyezett; tivit; besetzt, besäumt, bordiert. 1782: Czitz Carten fersing kettő. Gyots garnirozott fersing kettő [A.balásiva BN; LLt]. 1789: vettem kezemhez ... Egy arany por Szin babos Creditor garnirozott hoszú angloise köntöst | vettem kezemhez ... 3. Dolgazo Zatskokat, egy aran(n)yal varratott tafutát. 1 Kosarast pántlikával garnirozottat. 1. Tafata pántlikával garnirozottat [Meggyesiva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva lelt.]. 1820: Edgy virágos pergállal gárnérozott vékony gyapattas gyolts lepedő [Mv; MvLev.].

2. díszített, ékesített, ékített; ímpodobit; geziert, geschmückt. 1788/1791: Egy apro Brilliantal Garnirozott Gyűrű [Mv; Ks 73. 55]. 1823: Petiné, Támbrural varott, Tolluul garnirozott Bááli Köntös [LLt Csáky-per 601. L. 1].

gárnérú szegélyes; cu margine; mit Rand/Saum (versehen). 1788: Fekete kréditor, Tofota garniru nagy Szolup [Mv; TSb 47.— A teljesebb szö. gárnéros al.].

garnis 1. karnizs

garnitúr(a) 1. kb. készület; garniturá; Garnitur, Ausstattungk. 1762/1763: adott ... Egy Gorniturnak valo apro Granátot az mely áll két kötesből Flor. 84 [Hsz; Ks 23. XXIIb]. 1789: vettem kezemhez ... Magyaros fátyol garniturok 1. Rendbéli totos munkával varrot garniturt hármás tászlival, s egyéb hozzá tartozoival edgyüt^a [Meggyesiva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel. — *A továbbiakban még babos fátyolt, virágos fátyolt, vesszős fátyolt és fátyolkeszkenőt sorolnak fel]. 1843: instálam Nagyságát, én az fonalrol egyebet nem írhatok hogy ... az vékony Asztalkeskenyőhöz tizenkettőhöz és egy Abraszhoz kivántatik hét darab az durváb garniturhoz hat darab az hoszu Matringakból [IB. Konetzni Ignázt takács lev.].

2. Jelzői haszn-ban; in functie atributivá; in attributivem Gebrauch: (vhány) készületet kitevő; de garniturá; (einige) Garnituren (ausmachend). 1821: a' Tkts Fő Biro Ur adsistentiájával el vétettetett K. Monostoron lako Fusser Richter Miklos által készítettett 2. garnetura Székek és Kanapék [Kv; AsztCSzám. 57]. 1849: Egy garnitur leg fainabb kamuka Abrosz tizenket hozavalo asztalkeskenyővel egy profi Koronával Jegyezve és alatta W.A. [Széplak KK; SLt 17]. 1862: 1 garnitur atzél Csatt [Kv; LLt].

gárnyél, gárnyér 1. gárnér

garos fennhéjázó, kevélykedő; trufaş; hochmütig. 1811: Vagynak Czigányok is a' Völgybe^a felesen ... benne egy nagy jót talállok, hogy földes Urokhöz nagy a hívség nállok, 'S Ahoz nagyon biznak; ugy hogy a' garosabb Köztök, kinek földes Ura hatalmasabb [ÁrEn 67. — *A Czigányok völgyében; Árokalján (SzD) e falurészben laktak a cigányok].

garral. Csak e szk-ban; numai in această construcție; nur in dieser Wortkonstruktion: nagy ~ van hangoskodik; a vocifera; vorlaut sein. 1764: Keczei János uram ... Kethelinek adta azt az két kancát, az egyik öszvércsikót vemhezett, a másik pedig kettőt s mind a kettő megélt. S ha efféléket hoz elő nekik az ember, haraguznak, melyet eb bánjon s ebnek is parancsolnak ha szintén olyan nagy garral vannak is [RettE 172—3].

? gásztru 1. ? tölgyfa szék; scaun de jugastru; ahornener/eichener Stuhl. 1840: A rakás papirossak alatt unterlagun (!) különböző nemű és minőségű detzkák vannak a hiu emeletiben ... és pedig ... két fenyő detzkadarabokból készítettett unterlag 2 ... gastrunak nevezett tölgyfa székek 4 [KMuLev. 2].

2. ? juharfa; jugastru; Ahornholz. 1843: A K Monostori Papiros gyár ... Papiros alá valo unterlagok fenyőfa 11, tölgy fa 1 és 4 gásztru (!) 16 [i.h.].

A címszó — Kelemen Béia véleménye szerint — a r. jugastru 'juharfa' elferdített alakja lehet.

gát 1. malomgát; zăgaz de moară; Mühldeamm/wehr. 1546: chak anya^a zegeny nepeth thartozanak^b menden napon kyldenye feleereel az chenal-thathasra mynd az gathra mynd az malomra: menyeeeth Bogathy Chaspar kyldeth esz adhath az felereel [Panot (? Panád KK); DanielO 6. — *Sajtóhiba lehet anye h. ^bBogathy Anna és János]. 1570: Molnokys penynglen az kyk wolnanak Mindenwth Myndeneknek gattyok keth fele ozlassanak es ky ky az Ew Rezet chynaltassa az Jeowedelme keozteok Meg ozlassek [Bh; Eszt-Mk Magyaró cs.]. 1580: vgyan azon vraink lassak megh Az pap molmanal valo vy gatnak fel vetesset is [Kv; TanJk V/3. 224b]. 1590: aztis mondod hogy az waros volna gattiara warosúl egy darab erdőth tiltotthunk volna meg, mi penig azt mind faastol magunknak feől oztotthwk volna es mostis kezwnkben volna [Szu; UszT]. 1594: Vagion egi Thoo kin egi Malom volt harom kerekeuel, de most az Arviz minden Gattiat el zagatta [Goroszló Sz; UC 113/5. 34]. 1653: Tanko Máthé ... ottan ottan hatalmasul boszszuságára fellyebb, fellyebb vetteti gattyát molnára nyilván valo kárára [Eszt-Mk fej.]. 1682: E nyárban ... valami bakokra csináltata gátot azon helyre, az hol még az régi malomnak is a gattyá volt [Magyaró MT; Told. 1a]. 1702: Látván ... azon Malom nagy Gattyának el szakadasat, hanem ha idejen koran megh Orvosoltattuk, azon szakadasnak fene

modgyara való terjedését [Dés; Jk]. 1768: A Malom árkát meg ásattúk, tsak az Isten vitet adna a Gátot meg földöltük [Eszmény SzD; Told. 5a]. 1774: A Malmok mitsoda állapotban vadnak Gáttyakkal és minden Épületttyekkel égyütt? [T; CU vk]. 1789: azt sem mondatták, hogy az Árvíz a Gátot funditus elvitte, a Malom Silipeit elhordotta, mert a Gátnak tsak egy részét vitte volt el, a Silipek pedig megmaradtanak [Désfva KK; GyL].

Szk: ~ at dug. 1626: az az wtt az hol Lorincz Balint az vizet fel folytotta s gatoth dugott, az eöreökke szabad ut uolt [BLt 3 Marthon Peter Kozmassy* (60) vall. *Kozmás Cs]. * ~ at (be/meg)köt. 1581: Kelemen mesternek hogy fel Jeot az pap molnayától (!) a Gatott segítette kottny attam neky d.12 [Kv; Szám. 3/III. 5]. 1591: Az wyz vettel korron hogy gattot keontenek 5 Nap voltannak Az fertaly az Zemet Byrak ot [Kv; i.h. 5/V. 9]. 1656: az helyetis az hova az gátot keöteottek edgyüt szerzették [Dicsósztmárton; Bál. 85]. 1701: az Maros Vasarhelyi Vámos Hidon aloll, az Maros Vizén által gátat akarnak vala kötni [Mv; Berz. 13. P. II. 25]. 1723: azt tudam hogy köttöttek meg azt a Deési gátot nyoltzor, ugy annyira hogy tsak ne(m) égj aránt volt a gát a partal [Désakna; Ks 25. IV. 5]. 1851: a' gát rég bé van kötve [Dés; DLt] * ~ at köthet. 1560: fellyeb azon vizenn, molnot ne chynalhasson bamfi menyhart ... az gattyat se keöthesse fellyeb annál, amint mostan vag'on [Mv; JHbK XII. 7] * ~ at (meg)kötött. 1617: kellett volt erre az megh neuzet kez hataron valo Maros agara gatatt keottetnem [Meggyesfva MT; Bál. 57]. 1801: Pápai Sándor Ur, az Aszszony ö Ngával köz haszonra birták azon gátot s egyenlő akarattal köttették igazittatták [A.jára TA; BLt 12]. 1806: azon emlegetett gátott én köttettem meg [Erdősztyörgy MT; WH] | 1810: Ezen Malomra Gátot kötetni bajos, mert a' hely ... főnyenes és homokos, a' mellett a' viz mostis szüntelen tovább távozik [Rákos Sz; Ks 77. 20 Conscr. 65]. 1840: Grof Nemes Ádám ... egy gátotis köttetett volt [Bükszád Hsz; EHA] * ~ (meg)kötődik. 1769/1770: az miolta azon Gát meg köttődött a' Viz a' miánn a' Gát miánn ... Semmi kárt nem tett [Széplak KK; SLt évr. Transm. 321]. 1844: égy ujjanon keresztül járo nagy gát köttődik* [Meggyesfva MT; LLt. — *Ti. a Maroson] * ~ at nyomtat' ?' 1840: Petele* Marhássai ugaroltak az otlévo Lábokba — Gyalagassai gátot nyomtattak Soaknan* [Born. G. XXIVb. — *^bMT] * ~ at (meg)tart. 1756: külön helyen vadnak vas futató kolóink, és másutt meszsze külön Hámoraink, hol az vasakat keszittyük; ehez képest már két helyen külön külön kell tartanunk Árkokat, Gátakat [Torockó; TLv. 9/8]. 1763: az Falun fellyül Gátot tartott az Falu [Udvarfva MT]. 1807: a Gátokra nézveis jól tudam, hogy ... a napszámósokra is kellett sokott költeni mivel a Jozságai nem érkeztenek az oeconomiát is folytatni 's a gátokatis napszámósokkal meg tartani [Aphida K; RLt Br.

Josinczi Mihály (40) vall.] * ~ at tartat. 1689: Kovasznan az falun fellyel a' Derek vizen tartott egy gatat [Kovássza Hsz; HSzjP] * ~ at vethet gátat dughat/építhet. 1594: Az mely ponk most otth az vyzben vagion annal felül is Gatott ne vetthessek [F.csernátón Hsz; i.h.] * ~ kötni. 1700: Vöttem az Fenesiektől Gath kötni egy darab berket Flor. 6 Dnr. 30 [Kv; Szám. 40/I. 24]. 1798: ezen erdőbe lehet találni többnyire Magyarofákat, melyek most apro abrancsok[na]k és gát kötni jok [Hagymásbodon MT]. 1840: Soakna* Marhássai vesztöt vittek oda gát kötni [Born. G. XXIVb. — *MT]. 1878: Gát kötni voltak [Etéd U; NkF] * ~ köttetik. 1845: A vizi malomnál gát köttetett [Kékes SzD; WLt] * ~ ra vesz gát alá fog. 1790: Az Fúresz malom arkat most ásátom es fonatom s ha Isten velem leszen ezen ószón gátra veszem [A.árpás F; TL. Mohai Mózes Teleki Ádámhoz] * ~ ra vettét gátéptésre kötelez. 1572: Eo k. varoswl Igen Nehezlyk hogi az my Regy Zabadsagok volt meg haboritotta Byro vram es az Tanach, gatra vettety ki ez eleot ne(m) volt, Mely gat asast eo k. Nem Mywelhetek volna varos hirenelkewl [Kv; TanJk V/3. 65b] * ~ tal tart (vmely helyet). 1701: köttöt gáttal tartottak erősgették azt az helyét [Mv; Berz. 13. II/21]. 1744: Kendeffi Gaborné Aszszonyom tartozik a Thót gáttal tartani két Szaz Arany kötés alatt [Tóhát TA; JHb XI/17. 11]. 1781: Ha minden Esztendőben Gáttal nem tartják a' nevezet Bányász uti Tot s ... ha a' Nagy Esók miá Viz nem gyül beléje szároz [Búrjánosóbuda K; BHn 43] * ~ vágni 1749: gát vágni nem mentünk sőt protestáltunk hogy mi hatalmaskadni nem menyünk [Kissajó BN; BLt 6 Dumbravan Silip (28) jb vall.] * csaptató ~ terelőgát. XVIII. sz. eleje: In Anno 1699 Februariusban ítélt meg az országh Gátot köttethessek a nagy Maroson ragasztatlassam à Maros-Vásárhelyi határhoz, mely csaptato gáttal csaptathassam à Nagy Marosbol à Kűs Marosban à Vizet mint hogi a két árok vagi Viz folyamia egjmas mellet vagion [Mv; Berz. 13. I/16] * herlett ~ fonott/sövényelt gát. 1772: A' Kertelt Gát és a' viznek fel vitele Hfl. 8 [Kisfenes es O.léta TA. JHbK II/17] | vízfogó ~. 1681: Vizi Malom ... à Haczogh vizin vago(n), alol csapó két bokor köre forgo Ezen malomra menő viz fogo gát, mint hogi ighen bomlalomza, renovalni kellene [Hát-szeg H; VhU 603].

2. duzzasztógát, rég dugás; baraj/dig de reñinere; Staudamm/wehr. 1573: Vayda Balas Azt vallia hogi ... mykor tarchazahara akarta volna haytani az abram Iwhaz az Jwhokat az Bornemyzza tava gatyanal holt volt meg 50 vagy 60 [Kv; Tjk III/3. 215]. 1585: Temerdekek fwzek valának az Tonak Gattiaban ... Az Aghaiba(n) Alkolmos zarw fak lehettek volna [Kv; Tjk IV/1. 430]. 1674: die 4 Novembris Szegödtem meg En Gavay Miklos ... Oroz Vaszillyal hogy az also Szovathon az mezőben az Czukas nevű el szokot Tot meg h tölcse mindenűt az gattyat, övig az mint maga viseli az övit addigh fellyeb tölcze

olly széllyesen hogy egy szeker el mehesse(n) az gat tetejen [A.szovát K; Törzs]. 1692: Vagyon ezen Gerebenesi* hatánn (!) egy kis száraz Tó hely, mely(ne)k á Gáttyát, ha jó moddal megh-csinálnak, hasznát vehetnék [Tóhát TA; BK Inv. 29. — *Mezőgerebenes TA]. 1714: Egykor tavaly a Bándi Ton letemb(en) az ot valo Toos Emberekis ot lévén Sibongnak vala, mit tegjenek mivel a Toban mind meg döglük a hal, monda Bándi Kadár Mihály menyünk fel a Betlen László vr(am) ő nga Tavera vagjuk el a gáttyat ha uj viz jó meg marad a halunk, de en nem tudom vagtake el gátot avagy nem [Mezőmadaras MT; BK. Kecskes Juon (28) jb vall.]. 1744: haromszor azon Thórol a gát el szakadott, elsőben semmi károk nem volt, de az utolszori két rendbeli el szakadásakor hala vize el foit, és a Thó helyly szárazon maradt kár lett a halakb(an) [Tóhát TA; JHb XI/17. 7]. 1753: Vagyon ... egy Tó ..., a' mellybe vagyon csuka, czompó, karász, keszeg bőven, ennek a' gáttya a' két végén gyaló meg szakadozott, erősítés kívántatnék nékie, zugója jó vagyon, a' Silipje ros, ujjonnan kellene építeni [Apanagyfalú SzD]. 1855: feketén a togátjánál vagyis dugásnál (k) [Szentimon Cs].

3. partvédő gát; dig de mal/de-a lungul malului; Uferdamm. 1580: az wyznek mind a' ket partyat a' hun zwksegh leze(n) chynaltassak megh vagy bastiakkal vagy gatokkal vagy bakokkal a mint Iobba(n) lehet hogy az Maiorok keozbye valo vt mind ket felől megh epwllie(n) [Kv; TanJk V/3 231a]. 1723: a Berek eleje nevű Közönséges Kaszáló Rétnak Hasznára vagyon inkább ez a Malom, mint sem ártalmára, mivel mig ez a Malom nem vólt, inkább réá ment az ár Viz, Sőt annak előtte Gáttal oltalmazta a Falu a Szakadásnál, hogy a Viz ki ne mennyen réá, de a Malom erectioja után oda nem is kívántatott Gát [Sóvényfva KK; MbK 150]. 1794: a Majoromnak elejít ... az árviz annjéra el szaggatta vala, ... ekkor a Néhai szegénj Atjám azon szakadást és víz mélységét pénzen vett bakokkal, czövekekkel, fűzfákkal és tüvissel pénzes doigosokkal meg rakta s tölteni kezdette s successu temporis jól megis töltötte ... de ezen gatotis ujjabb nagy árviz tsak hamar el szaggatta [Kv; Pk 3]. 1864: Gát hol az esőzésekből gyűlő patak ellen gátok képítettnek (!) [Gyerővásárhely K; KHn 157].

4. csapógát; epiau, dig de calmotaj; Buhne. 1592/1593: az a' porond zygett ... soha tilalmas nem vólt ... latom most, hogy vgian el zarat az viz onnat, chiak zent Benedek* fele vereketet Azt latom hogy gattal ala keoteottek Dees feleol, hogy arra ne folihasson az viz [Szászníres SzD; Ks. — *Déssel tőszomszédos falu]. 1681: házzacska ... Innen mindenik vas futató kemenczének két szakaszban lévő gáttyát (:az kissebbik hámor, avagy kovácsoló házra és az vas forrasztó kohra és verőre, az vas futató kemenczére szolgáló s járó víznek gáttyából más felől szintén úgy szolgál az víz, mintha ezeknek egy gáttyck volna s méltán edgynék is írhatni:) szorgalmatosan meg

járván mindenik gátot, éppeknék tapasztaltuk [CsVh 96]. 1754: az ulj malmon felyül pedig az mely fel vert Czűvek forma fák láczanak még az viz el nem lepte, azon fák Malom Czövekjei voltaké ... hogj gáttal más árokra csaptassák az Nyárad vizét azon dologra fel vert Czűvekeké...? [Nyáradkarácsonfva MT; Berz. 15. XXXII/10]. 1795: Iha a mult esztendei nagy szárazságban a fel allittatott Gátnak Segedelme a két felé ágadzó Vizet egy folyamatba nem szoritotta volna, a' Sós Hajók szászorta nehezebben szállíttathattanak volna le [Déva; Ks 73. 74. VII. 18].

5. akadályoztatás, gátoltatás; impiedicare; Hinderung, Hemmung. 1809: A' mi Vas mivélésünkhezis szerfelett való sok munkások u.m. Bányászok, Szénégetők Koho mesterek, Koho-Segittők, Vas-vágók, Mivelő Kovacsok, Mivelő Segittők, Lohajtok kívántatván, hitel felett való dolog az, hogy minden ujjabb ujjabb Tyrok Statutiojakor, micsoda akadaly és gát vettetik mesterségünkbe, a midőn nehány személy ki allitásáért mindenféle cseledeink 's dolgosink ki hova lehet el rejtven magokat, hivatallyokat nem követhetik, 's annál fogva munkánknek, mind az önnön magunk, mind a' Publicum kárára állani kelletik [Torockó; TLev. 9/43].

Szk: ~ at vet (meg)akadályoz/gátol. 1671: Noha keőtelessegem szerint gjakor irasommal tartoznam Kglđ Meltosagos szemeljet szűksegem dolgon kivűlis keőszöntenem ... de az alkalmatlan údők gatot vetnek igyekezetemnek követeseben [KJ]. 1807: gátat kelletik tehát minékünk vetni az ily atyafiságtalanságnak [Kv; Incz. XII. 4a br. Iusinczi József lev.]. 1834: Alperesseim ... ellenn ... az elmúlt 1833k Esztendőben ... kivittem ... Maros Kereszturra és Nyárad Tőre az Tekintetes Elégtéví Biztosságot de ... Al peresseim az Elégtételt né nem botsátották, annak eleibe állottak és gátat vetettek [Msz; SLt Vegyes perir.].

◇ Hn. 1572/1573: ky mene(n)k az föld zynyre ..., kit To földinek Gatt Zegnek kendor földnekis hñak [Nagyernye MT]. 1579: az gato(n) alol az alard gatiatul fogua az Rosa gattyayg az poliak gatia felol [Néma MT; Told. 31/1]. 1584: Az ket vyz keőzben ... az Nagy gatiglen [Kv; TanJk V/3. 286b]. 1653: Eördeogh gat pataka [Szováta MT]. 1654: az borbelj gatnalj. az Borbeliok gatia [Mv; MvLt]. 1676: az Toh ghattya mellet [Kajántó K]. 1677: az Alszeziek gattick veginel (sz) [Illyefva Hsz]. 1679: az Vankus gattya (k) [Visa K]. 1683: Az Gat szuglyaban (sz) [Nagyfalu Sz]. 1690: Az gath Utyan (sz) [Dányán KK]. 1693: Gáterge [Dés; SzDMcn. II, 216]. 1712: Az Gat közöt (ke) [Borsa K]. 1716: A Gatcn felyül a réten (k) [Csekelaka AF]. 1726: Az Fűzes gát víginél (sz) [Mezőbánd MT]. 1740: Tóó Gáttya [Szamosfva K]. 1751: A János Pap Úr Gáttyánál (k) [Koronka MT]. 1753: A Ludos gáttyában (k) [M.lapád AF]. 1756: Gát forka nevű helyben [Kórispatak U]. 1757: A Pusztá Gátnál az elé jároban (sz) [Nagyernye MT]. 1767: a Gátan alol (k) [Csekelaka AF]. 1773: A

Gát fő n.h.-ben (sz) [Alfalu Cs; GyHn 16] | Platea Gátszeg vulgò sic dicta vicininitibusque ... a' Septemtrione Rivi Kapus vocati [Gyalu K]. 1775: Az Hoszszu vagy is gát szeg nevü helyben (k) [Homoródújfalú U]. 1806: A Csere Gátba (sz) [Búzásbocsárd AF]. 1823: A' Gátan alol (k) [Kisüllye MT]. 1825: A gát szeg nevü helybenn (sz) [Szárzapatak Hsz]. 1841: a' Kert fenekében a' Gátok közt [Borosbenedek AF]. 1843: a' Csonka gátnál [Bágyon TA].

Ha. 1582: az Gattúl fogúa [Kv; KvLt A km-i konvent okl.]. XVIII. sz. eleje: gátott. Gátamnak [Mv; Berz. 13. I/16]. 1723: Gátomat [Sövényfa KK; MbK IV] | gátott [Szásznyires SzD; Ks 25. IV. 5] | gátot [Néma SzD; Ks 25. IV. 5]. 1763: (A) Gátnokis edgyik vége | (A) Gátott [Szecsel Szb; JHb]. 1769: Gátyok. pallojak [Zetelaka U; UszLt XII. 89]. 1777: a gatan innen [Hídalmás K; RLt O.2]. 1779: Gátan feljül [Szurduk SzD; JHb 1. Fasc. S. 83]. 1797: a Gátan felyül [Csombord AF; CU]. 1814: a Gátan [Pusztakamarás K; CU]. 1834: gátyokat. a' gátokat [Dés; DLt 566/1837]. 1843: gátot Csináltak [A.jára TA; BLt 12].

A címszó jelset nélkül adaléka az EHA-ból valók.

gátacska kis gát; stávilár mic; kleiner Damm. 1751: János Pap úr Gáttya nevezetű Gátotska [Koronka MT; Told. 31/4]. 1764: a' Marosnak két ágai közt lévő porondos és berkes helyhez nem igen régen ragasztatott az utrizált gátatska [Vajdasztiván MT; JHb IX/46]. 1784: Törvénytelen, és Calumniosa a' Querulansok(na)k procedurajok, mert elsobben Malmunk(na)k gatatskáját potentiose el vagták, tollalták s annak utánna kiványják a' differentiát Sopiáltottni [Szováta MT]; Jeremiás György és Lőrinc folyamodványa (Mt)]. 1805: Kádár Iuon ... kére minket az íránt, hogy ... mennénk el oculatiojára azon Gátotskának, melyet ő ... köttetett a Cserefalvi határon ... adnánk arrol hiteles bizonyság Levelet, hogy azon Gátotska okozott é valami kárt ... Embereinek Fölgyeikre, vagy nem [Rusor H; Ks 92].

gát-ág gátkötéshez való ág/gally; crengi pentru stávilár; Dammrute/zweig. 1652/1653: az Gát agatis ki hanyatta(m) velek [A.torja Hsz; BLt]. 1666/1793: a Malu közönségesen tsinálják minden hidakat és töltéseket ... egy vagy két Sárbíró légyen a kik meg lássák mint viszik a gát ágat s mint kötik [A.csernáton Hsz; SzékFt 25]. 1687: Mivel pedig az Malmot epitet Agak* hun meg szaporodnak hun megh fogyatkoznak mivel hogy mindenik részre vamtalan örölnék erről igj alkuvának hogj ... Az melyik Agh bővebben öröl bővebben hozza az gát Agatis az lapoczka fatis [Sóvárád MT; Sóváradi Bíró lev. — *Értsd: nemzetség]. 1726: az Somollyai Jobbájak — Marhájokon oda Gát ágat nem hozhatnak [Szentgyörgy Cs; Ap. 1 Apor Péter feleségéhez]. 1760: Keczan Todor ... a' gát ágat el

hordotta s magának fel kertelte [Kóród KK; Ks 17. XXXI]. 1786: itt a' szakadás miatt igen hoszsúra nyult Gát(na)k megujjítására kellene az egész Józsgág erejét fordítani; arra pedig sok Gát-ág kívántatik ... En eddig eleget bajlodám a' Gát(na)k vízivel, mig az nagy apadások (!) volt, mert mindennap dugotsoltattam [Gernyeszeg MT; TL. Málnási László ref. főkonzisztórium pap gr. Teleki Józsefhez]. 1810: (Az erdőt) ő Nagysága a' malomra gát ágnak mind levágatta [Doboka; Ks 76 Conscr. 89]. 1852: Mig a Gát ág es a Zápor tartozhoz meg kívántato Anyagok meg hozatnak ... szükségesnek látnám a Zápor tartó helyit el készíteni [Kadács U; Pf. Pálffy Dávid Pálffy Lajoshoz]. — L. még SzékFt 36.

gát-ásás gáthely ki/megásása; sáparea locului pentru stávilár; Dammgrabung. 1572: Eo k. varoswl Igen Nehezlyk hogi az my Regy Zabadasok volt meg haborította Byro vram es az Tanach, gatra vettyei ki ez eleot ne(m) volt, Mely gat asast eo k. Nem Mywelhetek volna varos hirenelkwl [Kv; TanJk V/3. 65b].

gátbeli 1. de la stávilár; von dem Damm. 1702: Isak Uramekis gátbeli Segettségtől ne vonagassák maghokat [Kadács U; Pf]. 1817: Aztis tudom ... hogy Lendvay Kapitány Ur által le vagatott gátbéli kár két öl vesszőtskével recompenzáható volt [Algyógy H; Born. X. 81 Vegyes ir. Kozma Juon (26) vall.].

2. ~ rész gátrész; parte a digului/stávilárlului; Dammteill. 1842: Az Also Malmas gazdákkal, közös gátban mű is köteleztetünk ... a minket illető gátbeli részt vonakodás nélkül készíteni [Sárd KK; WassLt].

gátboríték kb. gáttöltés/töltelék; rambleur stávilárlului/digului; Dammanschutt/auffüllung. 1715: gátnak valo fát nem találunk ... Istrásán vagyion mint egy 60 szekérnyi ..., az is csak gát borítéknak jo, de hogy az szakadást fodozuk véle igen rövid [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.].

gátcsinálás gátkötés; fácutul/construirea stávilárlului; Dämmen, Dammbau. 1576: Meg Ertettek eo K. Biro vram Bezedebel ... az hatarban valo gatt chinalas dolgat [Kv; TanJk V/3. 137b]. 1589 k.: Tudom azt az Gyepu cziere dolgaban hogy megh tiltok vala az malom gatnak czinalasara, es mikoron rea menteonk volna az gat czinalasra le vagok azt az czieret [Szu; UszT]. 1594: gath csinallasub magath ky nem vontha [Dés; DLt 246]. 1807: Ezen valasztatt Közönség ... Törvényes és fundamentumos okaira nézve kötelesnek nem tarthatván a Gát tsinálásnak fenn tartásában parantsolt terhet magára venni, kén-telen mostis ... Depraecatioja mellett mostan is meg állani [Kv; KmULev. 3].

gátcsináló gátkötő; care face stávilár; Damm bauend/machend. 1844: Gát csáló ember 37 ... Szöllő kert csáló ember 23 [Born. F. IIIb].

gátdugás tógát; stávilár la lac; Teich/Seedamm. **Hn. 1639:** az gat dugasa(n) küüül [Borsova Cs; Bál. 67]. **1786:** egy darab kaszálo, 'a Vizi Márton Uramtól fogva, le 'a gát dugásig [Nagylak AF; DobLev. III/607. 21].

gátfark gátvég; capătul stávilarului; Damm/welrende. **Hn. 1630:** az Retennis egy szel feold Gat fark new helyben [Kilyén Hsz; EHA]. **1666:** A Szotyori Gatt farkon fellyel (sz) [Illyefva Hsz; EHA]. **1694:** Az alsó határb(an) gát farkon egy dölő földdeczke [Kilyén; Hsz; EHA].

gátfej ' '? **Hn. 1754/1785:** Szemerja, és Kilyén között a' Gát hely, vagy a' mint közönségesen hívják Gátfej nevü Széna rétét [Kilyén Hsz; EHA]. **1818:** a' Gátfejen fejjel (k) [uo.; EHA]. — L. még *gátfő* al.

gát-feldugás gátreesztés; stávilare; Dammstauung. **1651:** Az Gatt es Uyz feldugassert, hogy az A. karara feldugta, potentian vagion [Amadéva Cs; Eszt-Mk].

gátfonás gátsövény/sövényelés; impletiturá/impletire de stávilár; Damm-Flechtwerk. **1801:** az Mlgs Horváth Miklos Ur Malma felöl a' régi gát meg vagyon, éppen az víz folyásáig, ... melyben a' régi vastag egerfák, a' gatnak tzővekjel, 's éppen a patak marton az gát fonás meg tettzenek [A.jára TA; BLt 12 Popa Dumitru (48) kol. vall.]

gátforma gátszerű alkalmatosság, gátszerűség; un fel de stávilár; Art Damm. **1765:** valami Gát forma tartya a' határát [Koronka MT; EHA].

gátfő ' '? **1766:** ha az magam helyén kaplak a Nyárád vizéb(en) meg mártalak a' mint hogy azon este meg is esett a' halászon a' Verés meg esvén pedig a' Malom gátfejre fel vánszorgot s ott kiáltozott minket [Koronka MT; Told. 3a]. **Hn. 1771/1817:** Gát Főben (sz) [Jobbágyva MT; EHA]. — L. még *gátfej* al.

gáthely gát körüli terület; teren in jurul stávilarului; Dammgelände. **1721:** ezen az földön mutatnak le az hatart az utig, az uton alol háranatolog (!) mutatnak az Antalfi Gáttyát, ... az Gát helyet nem ott mutatnak az hol Sz: Mihályfalvi Uramnak [Asz; Borb. II]. **1751:** A' Roskáné réti ... le a' Gát helyig ... juta Mlgs Groff Toldalagi László Uramnak [Koronka MT; Told. 31/4]. **1754/1785:** Szemerja, és Kilyén között a' Gát hely, vagy a' mint közönségesen hívják Gátfej nevü Széna rétét [Kilyén Hsz; EHA]. **1807:** mutagattak egy gat helyet, az mellyet mondottak Antalfi Gáttyának és egy csorgo helyet [Asz; Borb. II. A.sinfva és F.szentmihályva közötti határjárás].

gátkötő I. gátfonás; impletire de stávilár; Dammflechten. **1581:** Kelemen mesthernek hogy ... a Gatott segitette kottny attam neky d. 12.

Vgian ezen Gat Keoteskoro(n) kenyrrre bora húrsa sosz halra Molnarokra ment keolchyege d. 51 [Kv; Szám. 3/III. 5]. **1584:** nem keötelemek ... az gatth keötisre [Torda; DLt 212]. **1688/1782:** Mikola László Uram a' Szombati Vámat in perpetuum az Ecclának engedi es conferralja, addalvan ezts ..., hogj az Ecclais valami olys bontsága esvén a' malomnak (:ugj mint gát kötés és egyéb efféle:) tehát az Eccla is illendő segítséggel leszen [Szamosfva K; JHbK XXVIII. 36]. **1750:** ha ... az Néh: Mgos Grofne Aszonyom azon ... igen terhes és bajos gat kötéssel a Marost nem impiedialta volna ... csak egy aradással mind el mosna mind az udvarhazokat mind pedig a falut [Kimpurj H; BK. Joannes Pulya (35)ns vall.]. **1771:** ficzko korunkba a' Gát kötésen magunkis dolgoztunk [Királyfva KK; JHb LXVII/169]. **1806:** a Küküllő vizenek folyomja a' kérdészetett helyről ... Insiner által Gát kötéssel vétetetett el végkeppen [Erdősztgyörgy MT; WH]. **1852:** mikor gát kötéshez fognak anyi munkás kívántatik hogy egyszerre ki állítanunk nem lesz képes (gy!) [Kadács U; Pf. Pálfi Dávid Pálfi Lajoshoz].

2. gát; stávilár; Damm, Deich. **1625:** az Gatt kötesen alol mingiart mint egj három lepesni szellességit (!) ualo porondos köucezes es hozantalalan feoldet ismertwnk hogj által szakasztot volna az uiz [Uszt 176]. **1698:** az Kús Marost, mint étiglen (!) valo viz foljamjából és természeti szerint valo Árkából Gatt kötéssel es töltéssel a nagy Marosra viszá vetette [Kisfalud MT; EHA]. **1806:** a Küküllő Vize ... ő Nagysága Majorja fele tévén a szagatást Gát kötéssel, es Jaszolly kertekkel oltalmaztatván a' romlástol a Küküllő partya felöl [Erdősztgyörgy MT; WH].

gátkötő I. mn gátfonó; care impleteşte stávilár; Damm flechten. **1867:** Lésza fono, gát kötő, vessző valogató és hordo napszamosoknak 925 napszámért ... fizettetett 305 fr. 25x [F.zsuk K; SLt 22].

II. *fn* kb. gátfonó mester; meşter care impleteşte stávilár, impletitor de stávilár; Dammflechter. **1588:** hittak volt Zamosfalwarol egy gatt keoteott attam annak ... d. 12 [Kv; Szám. 4/I. 22]. **1700:** Péenzen kelletett Gath kötőt fogadnom Pers. 20 [Kv; i.h. 40/I. 23].

gátkötő-la gát-ág/fa; creangă/lemn pentru stávilár; Dammrute. **1756:** tudom hogy az Szakaturai Tilalmas Erdőről az Rev Körtővényesiek Szabadoson hordották s Horgyák a jo Mak termő Épültre valo tűzi s Gát kötő fákat [Szakaturá SzD; TKl Bot Togyer (38) jb vall.].

gátkötő-mester gátfonómester; meşter care impleteşte stávilár, impletitor de stávilár; Dammflechtmeister. **1585:** valazzanak bizonios zemelieket kyk Ala Mennyenek az gatot es az Romlot hatar dombotis megh latny, es Amint itilik es Iowalliak epitesset az gatnak, chinaltassa megh

eo kgme. Az Gat keőteo Mestertis Ala Wigyek [Kv; TanJk I/1. 13].

gátlás, gátolás 1. terelőgát; stävilar de deviere; Ablenkungs/Leitdamm. 1577: eo kegmeek varasul semmi keppen Ne(m) akaryak hogy az sok gatlas legyen a Somosson (!)* zeren zerte hanem Mindennek ... Zabad halazasa legien, de gatnel kwl Erre eo kegmeek telley Autoritast adot az ket vasar bironak hogy mindeneot el bonchyak affeek gatlasokat [Kv; TanJk V/3. 144b. — *Olv. Szamoson]. 1610: Az also Stompra szolgálando Arok es Gatolasnak penigh hasonfelett supportallia [Abrudbánya; Berz. 17]. 1762: Hogy ha az Expns urfi ... malmot nem építettett volna és gátlással a viznek egyik ágát oda nem vette volna most is egészsen Magosmart* felé fojna [Kőfarka SzD; SLt XXIV. 6. — *Szamosmagasmart, az előbbi településsel szomszédos falu] | ha az Expns urfi gátlással nem venné az vizett arra az ... árokra most sem menne ott semmi viz [Virágosberek SzD; i.h.].

2. csapógát; epiau, dig de calmotaj; Buhne. 1590/1593: Az Dees feleol valo zyli es parttya azon volt az zamosnak, ahol mostan az gatolas vagion [Szásznýfres SzD; Ks] | Az dirik zamos foliasatis tudom hogy ot volt ahul mostan az Christoff Vram Molnan alol az gatolas vagion az Nagy fwz faak helyén [Bálványosváralja SzD; Ks]. 1773: Bodolán alol Czigány gödre nevű helynél is sokat és Nagy helyet szagatott el a Viz a rend kívül és hir nélkül valo gátlások s töltések miatt | a Prasmariak egyszer is másszor is gátlással töltésekkel addig tsaptatták vették a Vizet erre hogy már eddig jött a hol most vagyunk [Bodola Hsz; EHA]. 1817: A Malmom tul Lévo gátlásokat erős Jászoz gáttal, és rastos töltésekkel meg erősítetttem [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev.]. 1820: a Pál fiak által elcövekelte és gátlással megerősítettett öblögetés ítélet alá bocsáttatik. Ítélet ... a Pál fiak a kereset alatt lévő helyet öblögetés által kapván, annak tulajdonosai lettenek, már hazánk törvénye által; s hogy azt mint magokét oltalmazzák gátlás és cöveklés által, ezt is megengedi a törvény [F.rákos U; RSzF 245].

3. malomgát; zágaz de moarä; Mühlamm/wehr. 1766: (A) Malmot minden hozzä tartozó épületeivel és Pertinentiajival edjütt következésképpen aestimaltuk ... A Gátlás mint hogy in ruina vagyon fűzfákkal és Malomra menő árokkal edjütt Hung. Flor 8 [DobLev. II. 374].

4. ág-töltés; umpluturä de crengi; Rutendam. 1759: A Sáros helyeket mind Padlásos hidakkal, és ág-töltésekkel vagyis gátlásokkal tartják [Dés-akna; JHbK].

5. gátkötés; legare de stävilar; Dammbinden/flechten. 1597: Emlékezem arra hogy Kadachy es Kobatffalva közt ualo gatlasra hittak es kertek volt az zektől Gafalvi (!) Jancst es Antalffy Mattiast, mikor azt az zek atta emberek azt el végeztek volna, az kis kobatffalviak ... penazolkottak volt az zekben hogy ... az úz ki vet

rolla [UszT 12/82]. 1700: Kövétékezik ... Gátolásra, Malom csinálásra, szüretre valo kenyerbeli Erogatiom ... Kezdetünk az Gath csinálásához cum Pers. 12 ... Jöttek be' Merabul az Jobbagjok Pers. 21 Gát kötni [Kv; Szám. 40/I. 19]. 1717: (A hidnak) porond felöl valo végi töltést, gátolást kíván [Dés; DLt 504].

◇ Hn. 1797: A Gátlásnál (e) [Tarcsafva U; EHA]. 1805: A' Gátlásba (sz) [Szkr; EHA].

gátló, gátoló akadályozó/gátoló körülmény; piedicä, obstacol; Hindernis, Hemmung. 1800: (A földet) a tövisből és egyéb a Föld mivclését gátoló bokrokból ki irtván, és azt szőlőfákkal beültetvén [O.péterlaka AF; EHA]. 1838: Az rös (1) üdö betegségem sogorcim itt léte voltak gátlok ígéretem nem teljesítéséb(en), hónap megint az itt rekedet vendégeim léznek oka hogy nem mehetek el [Kiskede U; Pf Imreh György lev.].

gátódik gátoltatik; a se zágazni; gedämmt werden. 1782: tsinaltattak vala egy Zugot, hogy ... azzal az viz ne gatlodnek, de ... az Zugotis majd tsak egészen el nem temette az Iszap ... Sebessége az viznek nem volt, és ami ott le folyt, az az Gáton alol valo árkotis meg Iszopolta ereje nem lévén annak el mosására [Déva; Ks 111 Vegyes ir.].

gátmester gátfonó/kötő mester; meşter impletitor de stävilar; Dammflechtmeister. 1867: Az anyagát megkötésire gátmester fogadtatott Petrás Inon személyében ... fizettetett néki ... 300 fr | A nagy gáton felyül egy nagy Csapó gát készítéséért a gát mesternek ... 30 fr [F.zsuk K; SLt 22].

gátol 1. gátat épít; a face un stävilar/zágaz; dämmen, deichen. 1635: Az mikor az öregh nagy malomnál gátlunk ualá, ... kezelgetunk uala hogy az ágat hordottúk [Mv; MvL 291 43a].

2. (folyóvizet gáttal) csaptat/terel; a bate o apă curgătoare (printr-un stävilar); (Flußwasser durch Damm) ablenken. 1590/1593: az Christoff Vram Molnan alol az fwzek helyreol gatolta az mosteni menisre az derek zamosth [Bálványosváralja SzD; Ks]. 1592/1593: ahul az Christoff deak Vram Molna gattya vagyon mostan, az Kws zamocnek foliasa azon tul volt annak eleotte, Annak vntza hogy Christoff vram az Molnot ot chinaltatte, akkor gatolta zorította ide az mostanj ícliasara az Kis zamost, es vgy veotte el az Régi foliasatul [Szilágytő SzD; Ks]. — Mindkét vallomás-adalék a Dés és Szentbenedek közötti Kis-Szerencsen való gátolásra von.

3. (partot) védőgáttal megerősít; a întări (un mal) cu un dig; (Ufer) mit Schutzdammen bestigen. 1684: Mikor gátlottais, lattem, hogy kövel ganéual, cövekekkel, ággal czinálta, gátolta az(on) helyet megh bagyá, hogy az falu földön ne gátollycn, seöt a megha kertit is tellyel vegje, miuel külyeb tedte (!) volt a' falu földére [Csik-fva MT; Bál. 50]. 1756: Mivel ... az iffiu Máte

Juon részit a viz mossa, és eddigis kárt tett benne, azért az vizet el vetni ... az osztályos atyafiak a' viz vehementiájának obstaculumára egyiránt concurrálynak, aztott gátolyák [Újbárest H; Ks 62. 3].

4. (meg)akadályoz; a împiedica; hemmen, behindern. 1776: Miglen Mlgs Groff Kornis Ferentzné Aszszony ő Nga Kis Aszszonyával egyvtt MVásárhelyt mulatott, latogattae ... Groff Lázár Urffi ő Nga a' Kis Aszszont, avagy ha nem látogatta, maga unatkozásából tselekedte é eztet, vagy másoktól gátolatott, és kik miért? gátolták ..., hogy őszve ne férhessenek? [Nsz; GyL vk]. 1782: már ma ki Gátolja a' Torotzkai Lakosokot, azon Erdőknek élésében, és mi módon? [Asz; TLev. 5/16 Transm. 327 vk]. 1837: A Czel arányos hasznos, Szükséges külső vagy belső gazdasági önkényes szabados építményekben, és elkerülhetetlen javítottásokban, a zálogba vevő Urat gátolni, és korlátozni nem akarván, ez oly formán engedtetik meg: hogy azoknak értéke ... a ki válto által fordítottassék meg [Dés; BetLt 5]. 1852: Kelemen István ... 24 éves, Both Kata 18 évessel ki kérdezettetik, és semmi okok egybe keléseket nem gátolta [Mákó K; Rak 32].

5. korlátoz; a limita; beschränken. 1756: ha valami akadály, a ki hajtható bé jövő marhák Számát nem gátolya könnyen Uraság Proventussat augealya [Déva; Ks 94.24.3].

Ha. 1797: gátalna [Kv; DLt].

gátolás l. gátlás

gátolhat l. gáttal eldughat; a putea zăgăzi cu un stăvilar; dämmen können. 1666: az To helyeket szabadosson birhassák, gátolhassák es felteölthessék [Imecsfa Hsz; LLt].

2. akadályozhat; a putea împiedica; verhinndern können. 1717: a Jóság gondviselésére nem érkezhetem, annál inkább az osztózásra, melyet az időnek vicisitudója (:kit Isten tavoztasson:) gátolhat [Nagyrapolt H; JHb XLVII/18]. 1846: Holtam törtévéen ... minden felkelhető vagyounaim ... minden árva Bfroi befolyas avagy osztályos Vérei (!) belé elegyedése nélkül, senkinek tiltakozása nem gátolhatván, ... egyenesen adasanak által és kezében Kedves Léányomnak Kationa Klárinak [Kv; Végr.].

gátolható akadályozható, akadályozó; care poate împiedica; hemmend, hindernd. 1856: (A) kihirdetés mind két részről megtörtént, 's ezen idő folyta alatt semmi egybekelést gátolható akadály felnem merült [Bádok K; Rak 68].

gátoló l. gátló

gátolat (vizet gáttal) csaptat/tereltet; a abate (cursul apei cu ajutorul unui stăvilar); (Wasser durch Damu) ablenken lassen. 1590/1593: Christoff vram gatoltatta az Regy foliasabol az mostani helyre az Zamost* | Az Regi foliasatis Az viznek ot vallja hogy volt ahol mostan az Nagy fwz faak

vadnak, mellet Christoff^b vram ippitetet es onnet gatoltatta Ide az mostani foliasara az vizet [Bálványosváralja SzD; Ks. — *Dés és a tőszomszédos Szentbenedek határán. ^bKeresztúry Kristóf, Szentbenedek korabeli birtokosa].

gátolatik akadályoztatik; a fi împiedicat; behindert werden. 1776: Miglen Mlgs Groff Kornis Ferentzné Aszszony ő Nga Kis Aszszonyával egyvtt MVásárhelyt mulatott, latogattae ... Groff Lázár Urffi ő Nga a' Kis Aszszont, avagy ha nem látogatta, maga unatkozásából tselekedteé eztet, vagy másoktól gátolatott? [Nsz; GyL vk]. 1847: rabságam mián ... gátoltattam [Dés; DLt 612].

gátor pincegádor/torok; girlici; Kellerhals. 1680: Ezen Pinczenek eleb meg irt bolthajtásos gatora kötéses oszlopokon álló vj Suppos hejazattal vagyon, mely gator(na)k ket felől valo oldalán megjen fel egy gabonas hazra ket karfás garadicsocskak* (lgy!) [A.porumbák F; ALt Inv. 30 — *Megkísérelték a végső k törlésével egyes számú alakra javítani]. 1694: Njülik ott azon Pincze-torokra avaj Gátorra, vas sarkako(n), pántokon forgó, őtt szem lántzocskából álló retezes, retezfejes, fa-rosteltjos Ajto [Borberek AF; BfR ifj. Bálpataki János kúria-lefrása]. 1754: A Pincze felett nintsen semmi épület, hanem a' föld színtől fogva nád soppal fedett hijja melly fedélis már meg sarjadott a' pintze Gátorja felett [Uzdisztpéter K; CU]. 1807: A Pintzeben járo gátor és a pintzeben járo ajto félek haszon vehetetlenek [Dés; BetLt 6 „GyUjFalvi Nagy Ferenc mpr.”]. 1817: a pinczének, valamint a gátorjának is Tégylából valo Bojthajtása vagyon, ... mind a pincze gátor, mind pedig a pincze maga jo Bojthajtásas [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMűz. Inv. 4]. 1836: a pintze gátorbol nyílik edgy Vas sarkokon forgo fényő Deszka ajto ... pinczéhez, melynek Gátrán vagyon edgy Vas sarkokon forgo tölgy fa rostelyos nagy ajto reteszszével [MNY XXXVIII, 132]. 1851: Az udvarház alatti pincze — ennek gátora kő oldalú, zsendely fedél alatt, vagyon rajta egy fél lappancs-ajtó [Erdősztgyörgy MT; TSb 34]. 1875: a papi ház pincze grádicsa felé gátor emeltessék, mely zsendellyel fedessék be s oldalai kővel kirakattassanak [M.bikal K; Rak 320].

Ha. 1775: Kő pintze Gátorja [Buza SzD; LLt Csáky-per].

gátszakadás ruperea stăvilarului; Damm/Deichbruch. 1741: Malombirák atyánkfiai proponálván Nms Várasunk Malmán(a)k immineálandó ruináját, Concludáltuk, hogy a' Csatáni gjalog szeresek fordittasan(a)k, ezen következhető ruinán(a)k reparatiojára, kiket, Malombirák atyánkfiai a' malomból, málével interteneállyan(a)k, 's el se bocsássák mind addig, mig azon gát szakadást meg-nem csinályák [Dés; Jk 548b].

gáttartás gát-karbantartás; întreținerea stăvilarului/digului; Instandhaltung des Dammes. 1744:

a Gát tartásért engedtetet ő Ngának a Malom bírása [Tóhát TA; JHb XI/17. 12].

gatter rács; gratii, grilaj; Gatter, Gitter. 1827: 5 Ablak Gater magam vasából ... 84 ft 16 xr ... 2 Otska Gater levétel ... 3 ft [Kv; KmULev. 3].

gatteresen '?' 1809: Egy fejer kotzkáju Szik-szakos pergált vigánó ... Egy gatteresen varrott fejer sima Pergált vigánó | Egy sima fejer vapór kóntósnak való, az ajján gatteresen kivarva [Korunka MT; Told. 19].

Alkalmasint a 'cskozottan, sávosan' jel-sel számolhatni.

gattervas rácsvas; fier de gratii; Gattereisen. 1848: Gatter vas és Abranca [Dés; DLt]. 1862: Gatter vas ... 10 ft. 55 xr [Kv; SLt Vegyes perir.].

gáttöltés (gát)töltés; umplutură de stăvilă; Dammschüttung/auffüllung. 1798: à Solymostanak azon része mely vagon ... Dél felől a Keresztül menő Gát Töltés ... Szomszedságiban [Dés; EHA].

gáttöltés gátngás; zăgăuire la stăvilă; Dammschüttung, Dämmen. 1674: Igitem* Etele, 8 Veka lisztet, fel veka borsot, 1 veka kölest 1 veka aszsu almat, azonkívül öliert az gat töltésnek 60 penszt [A.szovát K; Törzs. — *A gáttöltő munkásnak].

gáttöltő gátmunkás; lucrător la stăvilă; Dammarbeiter. 1594: Ez estendonek forgasaban Jott ez Malomból 194 keobeol Búza ... Az 15 keoblet Attak az waros Towan walo Gat Tolteoknek [Kv; Szám. 5/VI. 16]. 1647: Volt ados Veres Pal Tótrb(en) bor arraba(n) huszon ket forintal harmincz hat pinzel, Az Tób pinzt azon bor arrabul fizette az gat töltő(nek) ~ f. 17 [Tötör SzD; Ks 42. G].

gátú. Csak jelzős szk-ban; numai în construcții atributive; nur in attributiver Wortkonstruktion; vmilyen gáttal rendelkező; care are/posedă un stăvilă; über irgendeinen Damm verfügend. 1728: Városunk el pusztult Gátu Malmának renovatiojára ... tetczet inkább hozza kivantato necessariumokra pénzt az egész Városra fel vetnünk [Dés; Jk].

gátút gáton átvezető út; drum peste stăvilă; Dammweg. Hn. 1672: a gát utra menő(en) a telek(en) (sz) [Kilyén Hsz; EHA].

A régiségben a tógátakat v. dugásokat a szekérforgalom céljaira szélesre rakták.

gátvágás gátrés, táj surrantó; tăietură/deschizătură la stăvilă; Durchlaß. 1639: az hul eő mutia (!) nem ot az hul az szent Iuany ember mutatia Az Gat vagast ... az hul az szent Ivany

emberek mutatatak (!) ... ot vaktak el az keört-uefyfajak? [BálL 51. — *Körtvényfája (MT) lakosai].

gátvágó kb. gátromboló; cel care taie stăvilă; Dammbrecher. 1611/1687: asztis látam hogy az gátt vágok az zavara léczet le' teorek az vizen ... Látam hogy a zavara léczit le nyomák az gátt vágok [Altörja Hsz; HSzJP Szabo Máthé vall.].

Ha valamely részirtokos egy másik részirtokos, ill. vmely faluközösség vmelyik irtokos építette gátat magára nézve károsnak tartott, a fogamat nélküli hivatalos tiltakozás után erőszakosan átvágta, ill. lerombolta, leromboltatta. Az ilyenféle gátvágás az erdélyi régiségben meglehetősen gyakori, sok perlekedésre, erőszakoskodásra alkalmat szolgáltató cselekedet volt.

gátvám gáttaksa; taxă pentru stăvilă; Dammzoll/taxe. 1841: azon írügy alatt, hogy gáttján keresztül szállittattam fáimat — jelenleg; azon méltatlan követeléssel állott elő, hogj gát vámot fizessek [Dés; DLt 707].

Mint hogy a közúti szállítás a rossz utak miatt nehézkes és így költséges is volt, a régiségben a nagyobb folyóvizeken való tutajos v. dereglyés szállítás virágjában volt. A malomgát-tulajdonosnak a gáton rést, surrantót kellett hagynia a vízi úton való szállításra, de a vízi út használatáért az ilyen úton szállítótól a gátépítő tulajdonos törvényesen vámot nem szedhetett.

gátvessző gát-ág; creangă pentru stăvilă/zăgaz; Dammrute. 1841: Orsova* ... Gyalagassai a portzellán gátját kötötték. Górgény Marhássai ... gát vesszőt vittek a portzellánhoz [Born. G. XXIVb. — *MT]. 1860: Ezen erdőben ... vágatnak ... kalangya karok, a' gátakhoz czapkák és gát vessző [Vécke U; Told. 21].

gátvetés gátépítés/kötés; făcutul/impletirea stăvilărilor; Dammbau/flechten. 1752: ujj Gát-Vetéssel ... az erre Járo Viz fojását mostan szük Viz idejin ugy el fogták, dugták, hogy a közönséges Szentegyház ágára járo Viz tellyességgel elfogyott, száradot [HSz] gát-vetés al.].

gátya 1. lábravaló; izmene, indispensabili; Unterhose. 1530: Benedicto Alemano ad camisiam et ad gatyā dedi den. XXXII [Vh; MNY XXI, 126]. 1568: Paulus Somogy ... fassus est ... Ezt tudom hogy ez istuant Jg fogatta vala meg extendeg, hogy neky, f. 8 ad, Mentet dolmant nagy ragoth (!), es inget gatyat kettőt, kettőt [Kv; T]k III/1. 173]. 1570: Iona Thot Janosne ... vallya ... varratot Zabo Janosne Inget gatyat es gathya kötet [Kv; T]k III/2. 23]. 1586: B. Vram es Tanacz akarattialból wotte(m) az Trimbenek egy Inget ... d. 23 egy Gattiat ... d. 14. és egy hitwan Nadragot ... d. 18 [Kv; Szám. 3/XXVII. 11a]. 1600: hogy Trombitas Antalt el temettek, veottwnk egy lepedeot d 50 Egl Inget gattiat d 45 [Kv; i.h. 9/IX. 31]. 1654: Egl tsuidalatos gagia varas nélkül való [Csapó KK; LLt Fasc. 100 Litt. C]. 1701: edes Anyam ... inget gagyat ket part küldgyön kegyimed

nekem [Ne; BLt 9 Tóth István édesanyjához Toth Balázséhoz (Angyalos Hsz)]. 1736: Vaszilie Terfuluj ... szolgálatra bé nem ment Tisztarto vr(am) meg verette, hogj a gagjajan a' vér által hatott [Récsé F; JHb]. 1759: Hajkul Parkas ... egj Béresnek két Inget, két Gadgyát ... adott [Marosludas TA; TKI]. 1798: 22 darab ing galya és pendely Rhf. 6 xr. 14 [Déva; Ks 73. 74. VII. 137 1/2]. 1813: a Pajtában ... meg találtuk az Utrizált Szósz Pendelyt és Gagját [K; KLev. 9]. 1823: bár a Gagját is vettetek volna el Csernátoni Samuel^a Uramnak [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/807-hez. — ^aKakaskodó férfi]. 1844: jo Erdélyi házi vászony ingeknek és gatyáknak [Szúv; KLev. 15].

Szk: egy ingben és Lban lenge magyarban. 1572: Nehay Zilagy Myhalne Azt vallia ... az kadas legeniek kezdyk bezelleny hogi Lattak volt Zattmary Balas eyel egi Ingbe gatiaba Ment Satoraba^a [Kv; TjK III/3. 30b. — ^aEgy asszonyhoz]. 1573: Anna Zas Imrehne leania Azt vallia hogi ... az kis gaspar leania az Bor Ianosne harom leania Tyz orakor Eyel az Kerites Meget Tachodnak vala egi legennyel az chlak egi Ingbe gatiaba vala [Kv; i.h. 116]. 1585: Ilona Nyreo Istwanne Vallia, ... latta hogj a' legeny egy Inghebe es Gatiaba Ieót ky a leantol [Kv; TjK IV/1. 451]. 1597: Chengeri ferencz ... wallia ... Az legeni ... az aztal eleot al wala egi ingbe gatiaba az kezewel tartia wala az gatiat hogi inaba ne suhadgion [Kv; TjK VI/1. 25]. 1742: egy Ingben és Gagjában vala [Bernád KK; Sár.]. 1768: Tot Mihály ... tsak akkor ment volt ki a' falubol egi ingbe gagyába [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 3a]. 1824: Somlyal Ima János ... szökött el ... Ingbe, gagyába [DLt 1104 nyomt.]. 1855: gyakran egy ingbe és gagyába láttam a Grofot, és Pápainét is pendejbe [Gezse AF; DE 5].

Sz. 1769: Aztis Hallottam hogj Andonia Szimion a Venus Pálcáját Gagjájába nem tarthatta, hanem sokszor Faluban küldette volna czövekelni [K; Told. 3a. — A teljesebb szöve. *cövekel* al.].

2. bő parasztgatya; gaci (izmene largi fărănești); weite Bauernhose, Gatyá Hose. 1530: Ittem Benedicto Alemano ad camisiam et ad gatyá dedi d XXXII | Ittem ad camisiam Thome et eleókeoteó et gathyá dedi d XL [DomH 63, 65; MNy XXXI, 126]. 1573: Eo Nem latta Mint leot chyak az sayra^a keolt fely es fwtamat hatra vdvarara Megh Nadragat vagi gatiat Archwl hajtotak rea [Kv; TjK III/3. 86. — ^aOlv.: zajra]. 1578: vegeztek eo kegmek egez varassul hogj senky ez vtan sem chionka wyu gallertalan, Mentebe, sem chizmaba papuchba sem gattiaba, hanem tanachy laahoz illendeo varassy tyztesseges ruhaba Ieoleenek mind also felseo Tanachbelyek be [Kv; TanJk V/3. 172a]. 1628: Egy Gattyá feier zellel premezet Uya, es gallera [Gyalu/Kv; JHbK XII/44. 8]. 1839: Rostás Gyuri ... ingben és gatjában jár magyarországiason [DLt 1109 nyomt.].

3. német ~ német bugyogó; pantalon bufanți nemțesti; deutsche Pluderhose. 1801: egy Gyapot

Gyolts Nimet Galya Atzél tsattyával [Vargyas U; CsS].

◇ **Szn.** 1647: Gagia Gaspar [Kv; TjK VIII/4. 210].

◇ **Sz.** 1632: Philep Marton ... monda Kata szük à Gatia kurua legjen az Aniad [Mv; MvLt 290. 87b].

Nyilván helyi, esetleg éppen csak alkalmi jeltű, de szólásszerű csúfolódó mondóka.

Ha. 1801: Galya [MvLev.]. 1806: Gagját [DLt 784 nyomt.]. 1829: gagját [i.h. 882].

gatyafoldozás cirpirea izmenelor; Hosenflicken. 1673: Galya foldozásért Cassel. 3 [PatN 4a].

gatyájú. Csak jelzős szk-ban; numai în construcții atributive; nur in attributiver Wortkonstruktion; gatyában járó; cu izmene, care poartă izmene; mit ... Hose(n)/ ... Hose tragend. 1599: Arra is Emlékeze(m) hogj az Leany azt monda mikor az palchual kymet vala rea ..., hogj Az teokelletlen zaros gagiaiu teokelletlen ageb meg eon engemet [UszT 14/39 „Anna consors providi Francisci Rigo libertini” vall.].

gatyakötél (hímzett) gatyakötő; cingătoare (brodată) pentru izmene; (gesticktes) Hosenband. 1597: Istwan kowachne Anna ... wallia ... Tamasnak nem volt gatia keotele, hanem mikor eczaka ki mentis eczwe fogta az gatiat vgi ment ki megh en kerdette(m) hogi miért ne(m) visel keotelet az gatiab(an) azt mondotta hogi ne(m) zokta s nem wiselheti [Kv; TjK VI/1. 34]. 1633: kett kezkenőt adot Zabo Jacobne Abruginak ... Az gatia köteleennis latta(m) hogj Kerekes Ersok uolt araniál varva, kit abruginak adot Zabo Jacobne | Abruginak szep varrot gatia keoteley voltak, az volt rea uarua beöteokell, szíue(m) lelkem Kerekes Ersok [Mv; MvLev. 290. 122b–3a].

gatyakötő 1. gatyamadzag; brăcinar; Hosenband. 1597: Ilona Zabo Peterne Zolgaloia wallia. Immar nyolcz eztendeye miolta Zabo Peterne nel lakom de soha megh nem latta(m) hogi az fia gatia keoteot viselt volna maga en chinalta(m) mind inget gatiat neki de megh gatia keoteonek walo liukat sem engette hogi chinalliak [Kv; TjK VI/1. 34].

2. (hímzett) gatyatartó pánt; cingătoare (brodată); (gesticktes) Hosentragband. 1570: Ilona Thot Janosne hithy zerent vallya ... varratot Zabo Janosne Inget gathyat és gathyá kötet [Kv; TjK III/2. 23]. 1629: Egy gattia keoteo, ér. ... d 10 ... Egy giapott giolcz uiselt lábra ualo ér. ... d 50 [Kv; RDL. I. 143].

gatyamadzag gatyakötő; brăcinar; Hosenband. 1631: (Czetri György) Negj gombos tüt adot neki ezüstöt ennek az Uarga Menyhartenak ..., varga Menyhartne is gatia mazagot adot neki [Mv; MvLt 290. 61b]. 1783: még a' kaptzájatis ki szappanyoztatván Vántza Tisztartónak, De-

metsnétől bé sem vették mangurlatlan, gatyá madzaga is fejez dupla 4. ujnji szélességű vagyton, melyet magam is láttam [Perecsen Sz; IB „Elisabetha Kassai cons. nob. Georgii Sombori” (25) vall.].

gatyamester szoknyapecér, kakas; crai; Schürzenjäger, Schwerenöter. 1585: Cathalin Vincze Lazlone ... vallia, hogy eo egiebet nem halloth Pechy Mathiasnenak Zaiabol* hogy monta hazamnal egy nehanzor gatia mesternek, de hogy hamis hwteunek vagy egiebnak monta volna eo nem hallotta [Kv; T]k IV/1. 398 — *Bonchiday Gergekl].

gatyaszár parasztgatyá, gaci (izmene țărănești); Bauernhose. 1806: maga a Hajos Mester ... a kezébe volt jo vastagsagu paltzájával a Bivalost egy gatyá szárban keményen meg verte [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. 1812: Czigány Ádám ... gatyaszárban, botskorban szökött el [DLt 121 nyomt.]. 1841: Határozás Atya és két Bejáró mesterek hogy adig is magokat a legbetsfleteseben Viselye magát (így!) hét kőznap Gatyá Szárba járhatnak ... tisztesség tiszta Surtzal és aki ez elen hibáznék büntetése 6 Krajtzár [Zilah; ZFaz.].

Hn. 1760: Gatyaszár-utca [Dés; SzDMon. III, 215]. 1807: a' Dési Kő fogadó a Gatyaszár uttza n. Sikátor a Szamos partyátol és a Nagy vámos Hídtol mintegy Húsz Huszonhat ölnyire [Dés; ETP 101. 28]. 1852–1858: Gatyaszár utca [Kv; KvTel. 51]. 1864: Gatyaszár (sz) a Kraszna mellett [Cégény Sz; Pesty, MgHnt. XIV, 182b] | Gatyaszár uttza [Szu; i.h. XLI, 565b]. 1893: Gatyaszár-u [Felvinc; Jankó, TAszT 12] | Gatyaszár-u. [Torda; i.h. 14].

E helynév-alakulatra l. MNY XLIV, 147; AÉ 386.

gaudeál kb. (vmilyen előnynek, kiváltságnak) örvend; a se bucura (de un avantaj, privilegiu); (eines Vorteils, Vorrechts) sich erfreuen. 1765: Cziganyok Inspectorá T. Fejér Samuel vram ... eokeyelmé(ne)k Ország Törvénye szerént szabadtság nem engedtetett az illyetén malefactorok(na)k megbüntetésére, ergo Rézmives Péter ellen maga Törvényit sem láttathatta el, mert nem producaltatik az az activitassa, mely szerént cum Iure Gladii gaudealna [Torda; T]kT V. 279]. 1785: András király ... Thorotzko Várassatis, az több körül lévő Falukkal edgyütt ... Privilegiummal meg ajándékozta és azzal gaudeáltis [Torockó; TLev. 6/1 Transs. 16b].

gaudeálhat kb. (vmilyen előnynek, kiváltságnak) örvendhet; a se putea bucura (de un avantaj, privilegiu); (irgendeimes Vorteils, Vorrechts) sich erfreuen können. 1748: Minthogj az öreg Blenysei István az Attestatio sz(er)int valo Jobbagjokat maga Saját pénzen acquiralta, per hoc az Contributiót eximaltatik addig, mig kezinel lesz; Ezen immunitással pedig tsak az Acquirens gaudeálhat,

az Fia addig, mig Attya kenyérit észí [Torda; T]kT III. 237]. 1764: minden Sokadalmi hasznot vehet Beneficiumival tsak éppen a Balog Iusson biro Possessorok gaudealhassa(na)k [Makva MT; DLev. 5].

gavallér 1. lovastestőr; gardist cälare; Gardekavallerist. 1753/1781: Kun Gáspár a maga részit ki vette, birta, és meg is házasult Kun Miklos ur pedig mint még abban az időben yenge, a Tutor Josika Imre, és a néhai édes anyya keze alatt maradott a' kurutz világ kezdeteiig egyik kurutz lévén a másikk pedig Rákótzí Ferentz fejedelem mellé mene Gavallérnak [Renget H; JHb LXXI/8. 278]. 1765: Holt meg désfalvi Simon uram Újfaluban 80 esztendőös korában. Ez ifjúkorában Rákótzí Ferenc fejedelemnek gavallérja volt, hatalmas, derék, tanult ember ... nagy historicus, derék jurista [RettE 186].

2. ? lovaskatona; cavalerist; Kavallerist. 1710: Gacsájból egy Erdélyi Miklos nevű emberséges ember Miklosi nevű cavallérral jöttek az communiora. Istennek dicsőségés számoson voltunk ... Az öcsém Járai János, a cavallérok egyik foriere is itt volt nállam [TT 1891. 288 SzZsN].

3. úriember, úr; domn; Kavalier, Herr. 1761: Imreh Ur eő Nga mondotta hogj mint kavalert* nem, de mint östét ha meg haragittya bizony meg rokja | ha meg haragitt előmbé kerülvén mint Gavalliert nem, de mint Ecsémet megrakom | Mint Gavalert Josika Danielt nem bantom, de mint eőtsemet meg tanitom [Branyicska H; JHb XXXV/45. 10–2 — *Uo. mások nyilatkozatában: Gavalér és Gavalliert. 1776: Mlgs B. Henter Antal Urffi élvén az alkalmatossággal magát jelentette, és ajállotta mind a Mlgs Groffnéál, mind pedig a' M. Kis Asszony ö Ngánál, hallottam ilyen Szavait M. B. Henternek: Én is tartom magamot olyan Gavallérnak mint Groff Lázár, Enis el tudok tartani egy Kis Asszont mint ő [Kóród KK; GyL. Lad. Lenger famul. (20) vall.]. 1780: A' mi az Contractust illeti az iránt sem nyukhatatlankodom, mivel ... egy született Cavaliernek maga keze írása magabannis elég securitás [Császári SzD; KsMiss 101 gr. Toldalagi Kata aláírásával]. 1786: Az ujj Törvény rendi itt már derekasint fel állott, jo ket Cavallér Assessorunk van, 's az edgyik ugyan tudja is ám a dolgot, a másik csak most jött bé, de mind kettővel dicsekedhetünk [M.régen MT; DobLev. III/615. 2a]. 1817: (Öcséd) azt is tekintse hogy mitsoda sok Gavallérok közt idegenek közt lévén, se Hazájának, se Familiájának, se nekem Szégyent, bút, bánatot ne tsinályan, hanem örömet [Kv; Ks 101 Kornis Imre fiához, Lajoshoz].

4. udvarló du lovag; curtezan, cavalier; Kavalier. 1837: Ferentzi Mária asszony ... Kolosvárt jol tölti az idejét tsak a bál Komedia és Katona Tisztek visitája, ... kedvelte más rendű és rangu gavallérok(na)k is visitájokat [Doboka; BetLt 1 Pákai Dánielné Benkő Su'sánna dom. bróné (40) vall.].

5. fiatalember, ifjú; (om) tinár; junger Mann, Jüngling. 1743: már egynéhány rendbe requirált engemet az Mltg(ols) Vr Máriaffi David Vr(am) testver öccse Maxai Gábor Vr(am) ilyen dolog vegett: lévén eő kegyelmének az Házasságra igyekezete szándékozott az Kglđ Meltóságos uri Házába, s kért engemet hogy Nagyságodnak az eő kegyelm: szándékát insinuállyam ... az Cavallér elég jo forma tisztességes személy látom Kolos varm:gyébe már az Battya után szép respectussais vagyon [ApLt 4 K. Ajtai Cserei György Apor Péterhez]. 1790: most mind kurta mentékben vadnak az Gavalérok, és Dámák, magyar főköntöben, Betlen Joseff magyar Mentében, kurtában, gondolhatya Battyám uram, hogy milyen dolgok vadnak [Nsz; Ks 101 Kornis Anna lev.].

Hn. 1803: Gavallér [Kv; IB. Létzfalvi Szatsvay Sándor lev.]. 1806: gavalér [Mv; Ks 101 Thuroczy Károly lev.].

gavalléri 1. lovas testőri; de gardist cälare; von Gardekavallerist; 1760: Hoc anno 1760 jött öfelségének az országhoz olyan kegyelmes parancsolatja, hogy az erdélyi és magyarországi mágnás és equestris statusból sine discrimine religionis választassanak 120 ifjak, kik Bécsben öfelsége körül gavalléri statusban lévén, praetorianusok, vagy praetoriana turma legyen. Melyre névze minden communitásokból ötön-haton insinuálták magokat [RettE 109].

2. úri; domnesc; herrisch. 1782: a Melgos Groff-is tartozik ötet Cavalleri Parolája szertel ki-fizetni [Drassó AF; TSB 24].

3. gavelléros; generos; generös. 1817: semmiben sem bizom csak egyedül a Nagyságod gratiájában — kit az Isten meg áldott egy olyan Gavalléri nagy lelküséggel, hogy az én tetemes romlásomon segíteni kívánván, kegyes gratiáját tölem méltóztatik meg nem vonni [Déva; Ks 118 Vegyes ír.].

gavalléria lovastestőri szolgálat; serviciu de gardist cälare; Kavalierdienst. 1753/1781: Kün Miklos ur, ..., nem tudom mi októl viseltetvén a Tutor urat kéntelenítettett odahagyni, és Rákotzi Ferentz mellé menni Gavarlerlára (!) [Algyógy H; JHb LXXI/3. 197] | (Kun Miklos) mikor a Rákotzi Gavallériájáról meg jöt volna, tsak a puszta kőfalakat találta, mert a mi volt a Jöszágból gyűjtemény azt mind el hordotta volt a Tutora Rápoltra [Renget H; i.h. 210].

gavallérság úriemberség; atitudine de domn; Kavalierrmäsigkeit. 1764: Hogy pedig én ... Gavallérhoz nem illő ... tsak magam hasznommal s Interressatioval folytattam légyen^a, azt ... tudják mindenek akik benne forgottanak, hogy hazugság; mert én is szeretem az en betsületemet, Világi mulando dolgokért sem kívánom szegény bűnös lelkemet terhelni, sőt tsekély Gavalérsagomat olyan emberséggel örzöm mint a leg nagyobb Generalis [Középlak K; BfR. — ^aAz életet]. 1811: Latzi fijadis valami hivatalt tsak fog maga

eleibe venni. ha katonaságra Nintsenis kedves (!) leg alláb irni olvosni igyekezek meg tanolni és egy kevés ártmetfkat mert a nélkül nem ér Semtis a Gavalérság [Konkolyfa SzD; Ks 101 gr. Kornis Anna Kornis Gáspárhoz].

gaz I. fn 1. gyom; bälarie, buruianä; Unkraut. 1592: Veres Lenart vallia ... Eo maganak penig oli puzta zeoleje vagion, hagi komlonal, teouisnel, gaznal egieb semmi ninch benne [Kv; T Jk V/1. 304]. 1593: Az plebanos hazanal ... Az kertet hagi meg kapaltattam es a' gazbol kj tiztittattam Attam 2 embernek d 24 [Kv; Szám XX/5. 131]. 1681: Mint hagi mind a' Majorsagh reteket, s mind a Bányához valokat a tövis, gaz, ighen elfojtotta valob(an) kevantatnek az tisztitas nekiek [Vh; VhU 587]. 1692: Pávák feleslen vannak; de ... nyári idő lévén ... széllyel a Gyümölcsös kertekb(en) Szőlő hegyen, és a Gazon szellyel az udvarhaz tajakán elődnek [Mezőbodon TA; BK Inv. 26]. 1734: az Dunai ersebet szölei éppek és mivel szőlők, nem pedig gazban es gurdolyban maradtak es miveletlenek voltak [Torda; T JkT I. 30]. 1770: Nyilván tudom, hogy Nagyfalunak olyan törvénye volt eleitől fogva, hogy ha valaki a szőlőt eladta s adja, ha meg nem mivelvén anyi gaz, siska és fű indul a szőlőben, hogy a tűz meg futamodhatk rajta, azon szőlőnek vissza kell maradni ... azon emberre, aki eladta volt azt [Nagyfalu Sz; BfN Martinus Szöcs (60) jb vall.]. 1793: az Öszi vetésekben az téli vizes idő mián, mindenik Lábakban az Buzák, meg borsosodtak; de egyéb féli gaz, és róz s (!) nintsen anyra [Hada Sz; JF 36 LevK 242 Vintze István lev.].

Szk: ~ban hever ellette a gyom. 1772: Ez az idő nagy romlására vagyon a gabonának, ... a búzák sárgulni kezdettek, a töröküzba gazban hever, nem kapálhatják [RettE 277] * belél a ~ beleveszti magát a gyom. 1718/XVIII. sz.: Az Urak erdején aloll vagion egj darab szánto föld már a gaz belé ült [Dabjonújfalu Sz; Berz. 7. 68/1] * elvosszi a ~ 'ua.' 1718/XVIII. sz.: vagion egj darab kaszáló Rét ... némely részét már a gaz el vette [uo.; i.h.] * felveszi a ~ felverni a gyom. 1641: Az Fekete hegyen tudok egy darab puszta szeőleőhelyet melliet gaz öött fel [Inó Sz; GyK X. 30/8]. 1652: Szanto feöld ... regen nem colalva(n) fel ueotte az gaz [Vista K; GyU 99]. 1750/1797: a többi része (!) pedig azon bé kertelt föld(ne)k kin a' gyepü vagyon a' gaz vette fel [Nagydoba Sz; Borb. II].

2. bozót; tufis; tufáris; Gestrüpp, Gesträuch. 1641: Huszár Imrétül én is hallottam, hogy ő látta, hogy az az Lakatos Jeremiás inasa ott kinn az Maros mezein bement az gazban, s az az asszony is ott szedett ürmet, de az vétket nem látta [Mv; MvLt 291. 274b — 7b átírásban!]. 1722: ezen ... széna termő helyet én is irtogattam Pristiný Péterrel edgyütt, mert olyan gaz volt rajta hogy lovas ember is alig láttzott ki belőlle [Algyógy H; JHb XXXII. 41]. 1744: Ö Nsga Tisztartója ... afféle haszontalan gazbol és tövisbol iratata (!) ki ... addig senki annak hasznát nem vette

... mivel bokorral és tövissel telyes volt [Szentmargita SzD; Ks 17. LXXXIV. 27]. 1804: Magyar 20. Esztendeje hogy ezen irtás földet Bozintán Kosztán békességesen éli, birja, és használja, a' miolta az Erdőből és gazból ki takarította [F.berekésző Sz; BfR 12/7 Drentye Vaszi (60) col. vall].

3. bozótos (terület); hãtiş, desiş; Dickicht, Gelände mit Gesträuch bewachsen. 1662: és hogy a sűrű kopjával való hányattatást sűrű lovas seregek tapodtatását a szeménység nem állhatva, a kitül mint lehetne közülök, a gazra szaladozni, bujni kezdettek vala [Szalárdi, SirKr 285]. 1694: rész szerént munkába(n) és műbe(n) lévő, rész szerént Pusztá szőlők, rész szerént pedig gaz és erdő [Dés; Hr]. 1700: A' Bernat Szigettyen belől ... a' Szamos mellett ... engedtünk egy szövevényes gázt kiirtani [Dés; Jk 81a]. 1758: A Tompa Hegyessiben (k) ... szomszédja minden felől a Város Erdelye. Ezt Gazból csinálta (!) [Bh]. 1817: Én értem ifjú koromban mikor ezen helyre a' Beke Uramék elejik, vagy Nagy Attyok telepedtek, akkor időbe ez gaz és Erdő volt [Peleszarvad Sz].

Hn. 1650: Az Hesdati gazon alol valo ret [Borbátfva TA]. 1699: egy Gaz nevű Oldal [M.valkó K]. 1718: A Sorban gaznál (sz) [Egerbegy Sz]. 1718/XVIII sz.: Török Gaz alatt (sz) [Szilágy-cseh]. 1737: A Bikali gaz szélben (sz) [Bh; KHn 12]. 1738: Botos Gazza [Ketesd K; KHn 62]. 1740: a Gaz völgyö* felől [Csekelaka AF; KCsl 6. — *Uo.: az falu folyó]. 1754: A' Gaz nyilán (sz). A' Gáz Réiben [Sárpatak MT]. 1758: A Fiacor Gazban (sz) [Bh]. 1781: Gaz rez [Gysz; DE 3] | A Gaz oldalán (sz, k) [Kányád U]. 1784: A' Bodí gazza alatt (sz) [Szásznyíres SzD]. 1864: Sűrű gaz [Sárvásár K; KHn 134].

A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

4. gally, rőzse; vreasc, gätej; Ast, Reisig. 1726: a régi gáton altallyában jászolgát csináltassék, az egész ns város ágat, tövissel, gázt horgyon és csinállyon [Dés; Jk]. 1734: minden Emberséges ember ... egj kevés jászol gát Csinálására egj egj Embert adni tartozik sub poena fl 1:/:1 Akki pedig gaszt viszen az embert adni nem tartozik [Dés; Jk 443b]. 1806: kőrüdeskőrül gazzal, és Tövissel telke bé kertelve [Barátfva K; LLt]. 1843: A gátra gazat hordot [Hosszúaszó KK; Born. F. II h].

5. gízgaz; bálárii, goy; Gekräut. 1582: Az nagy hidnak az labayhoz hazot volt az arwiz nagysok gázt [Kv; Szám. 3/V. 18]. 1586: Balatffy Sigmond vram ... az zomzedsagott ellenzette hogy ne horgyanak gázt az peres feoldre [Csapó KK; JHb XX/48. 6]. 1627: 27. Nouemb. Tisztítottuk az Nagy gázt az Ispotali palojaról és az Nagi hidrol [Kv; Szám. 15b/XVIII. 14]. 1630: mikor megh fogokis az leany megh valla hogy eö teble valo az giermek ... a moslekos czeberben vetette s ot allot egy ideigh, s a után hogj megh ereöseödeöt eö maga vitte a kamora szekre gáztis eö maga

vetet rea [Mv; MvLt 290. 193a]. 1743: néméljek ... a' szemetet, gázt, Moslékot és akár mellj otsmányságot házok elejében az Uttzára szoktanak sepreni 's ki hánni masok bántásokra [Torockó; TLev. 10/1]. 1794: a mélységet* tölteni kezdtem, minden esztendőben a majoromban gyült televént belé rakattam, sött más majorjábólis pénzés szekérral a gázt oda hordattam [Kv; Pk 3. — "A gátnál.]. 1813: mutatá Nekem a' Buzátt de az üszöggel és egyéb gazzal tele volt [Kilyén Hsz; MvRK]. — L. még RSzF 101.

6. 1687: Koh mester, es kofárok haza ... vagy(n) itt ... sövény oldalul, gazzal fedett Istallo [Vh; VhU 583]. 1822: égy ágasokra épült gazzal bétlet Lo Istállotska [M.köblös SzD; RLt Pataki József hagy.]. 1846: az egész épület rozsl lévő s oldalain csak gazzal lévően bébonyoltva [Dés; DLt 1040].

7. ocsú; codinã; Afterkorn. 1740: efele gabonais epen nincsen mert megj kalongja is elig ad 1 véka gázt [A.árpás F; TL. Mohai Mózes Teleki Ádámhoz]. 1792: ezen búzát meg Szemeltettvén gázza lett 3 véka [H; Ks 108 Vegyes ir.]. 1817: Veres János ... a mult őszszel meg rostáltatta vas rostával a Szép tiszta buzat ... igen, de ... azon két Lábot annak a Szép buzának tsak az rosta allyával vettette be amely ugyan esmészfik is, mert a Gaz nem kelhetett ki, buza pedig tsak imát (!) amot költ ki égy égy Szál az két Ládba [Szász-sombor SzD; IB]. 1833: Mi egy véka buza? ... még meg rostalyuk el hull belőlle a gázza [Torda; TLt Praes. ir. 1534].

Sz. 1675/1688 u.: buzat tisztat vettes mert a ki gázt vet, gázt arat [Borb. I Petki János ut. csfkicsiai jb-bírájához].

8. mocsok, piszok; murdãrie; Schmutz, Dreck. 1593: Mikor az plebanos hazat az sok gazból ky tisztítottuk az Cloaca a' hol be zakadot volt, hogi be dezkaztattam vettem lecz zeget ... d .7 [Kv; Szám. 5/XX. 132]. 1599: Hogi az Masahazot az sok gazból meg tisztítottuk, Attúnk egi Embernek d 6 [Kv; i.h. 8/XVI. 40].

9. becm gazember/fickó; ticãlos, mişel; Schuft, Gauner. 1574: Mond Zigarto gergy ky vagi te Mond Kelemen, En Borbely Kelemen vagiok, Mond Zigarto Nem az vagi bestie ageb hanem) gaz vagy [Kv; TJK III/3 316, „Balint Lakatos peter fia” vall.]. 1801: illeten gazért Annyi méltatlan hurtzoltatást kelletik szenvedni [Ádamos KK; JHb Jósika Miklós lev.].

◇ Szk: ~on csinált. 1797: Te bitang gazon tsinált [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt] * ~on kapott. 1793: He kutya pitsájából esett parasztja Gazon kapott bitangja! [Dés; i.h.].

II. mn 1. ~ erdő bozótos; stufos; buschig, strauchig. 1712/1784: Vagyon égy darab gaz Erdő [Galambod MT; Told. 29]. 1736: az magunk határunkon adunk ő kegjemenek egj darabocska gaz erdőt [Gyertyános TA; Bosla].

2. átv ocsmány; obscen, murdar; niederträchtig, gemein. 1752: Jovallom pedig Imetsnének, hogy a gaz, mocskos nyelvét meg fogja, a Feleségemet ne nyelvéllye ne mocskolja [Torja Hsz;

ApLt 5 Apor István Apor Józsefhez]. 1772: (Széplaki Lajosné) nagy nyelvű, másokat is minden haszontalanságért le gazló, bestelenítő ... egy Szoval gaz Száju nyelven Asszony [K; Cs. Vajda lev.].

3. gyalázatos; miserabil, oribil; schändlich, schmachvoll. 1751: Pestről Kolosvárig az Nehéz időre és rozsz gaz utra nézve probaltam Land kocsist hogy menyiert hozna el es Szaz forintnál alább nem akarta fogadni [Kv; Ks 15. LVII. 28]. 1782: gaz idő lévén nem mehettek a mián [Esztelnek Hsz; HSzJP Joannes Pásztor vall.]. 1826: A' Martiusi Jövedelem hogy kevés volt, a gaz idő volt az oka [Mv; Told. 7].

4. ronda; urit, pocit; scheußlich. 1751: most is ollyan mocskos, gaz irás, Abecista iras jött Kézdiből hogy irtozunk be adni [Nsz; ApLt 3 Dombi János Apor Péterhez.].

5. hitvány; ticálos; mirşav; elend, gemein. 1653: Básta ... az alattvaló gaz gyülevész népet levágatá, és a várat is meglőteté és megvevé* [ETA I, 66 NSz. — *1602-ben]. 1711: (Az udvarház) teli sok gaz katonákkal; rütül praedáltak [TT 1891. 289 SzZsN]. 1752: nekem mint Tisztartónak köteleseembe alvan pirongattam a szolgátot Sot veresel is fenyegettem hogy azon gaz eietenek beket hagyom mivel el nem szenvedem [Abosfva KK; Ks 83]. 1768: menkö születte gaz tselédje [Vadad MT; EMLt]. 1798: molskolta, le ebattázta, gaz és semmi embernek mondotta [Dés; DLt]. 1826: én örvendem, hogy többet azzal a' Gaz Rétsível nem bajlodom [Mv; Told. 7]. 1851: hogy tsalt meg a' gaz díszno — már most nem tudom mi tévős legyek [Kv; Pk 6]. — L. még RettE 189, 192, 195, 232—3.

gáz fátýolszerű női kelme; gaz; Gaze. 1788: Fekete Gázbol tettzin pántlíkára varrott nyulos nyak szorító | Egy fekete gáz varrott hosszu fátýol [TSb 47]. 1801: A Sing fekete Gáz 20 xr [Déva; Ks 120. III. 7]. 1802: 6 Sing fekete Gáz 2 Rf [Déva; i.h. 8]. 1806: 3/4 Sing fekete Gáz [Mv; Told.]. — L. még gájz al. is.

gazda 1. proprietar; Besitzer, Hauswirt. 1570: Ewa azon Kalmar ferenchne, Ezt vallya ... Besterchey Georgh Byrtokaba volt az haz Ew volt az gazda es eoys neky fizette az haz Berth [Kv; Tjk III/2. 72]. 1583: Valaky, Borat chaplarral akaria ky merethny es arultathny Tehagh a' Bornak gazdaia megh Mérettesse a' fwzerrel az ahoz Rendelt es Valasztot Zemeliessel [Kv; PolgK 2]. 1632: Itt uagion mostan Eöt puzta ház, az negienek gazdai el szöktenek az edgikbeöl pedig el holtanak [Grid F; UC 14/38.3]. 1694 k.: az o* Kapun levő szembe valo hasz ... melyben születet Matthias kiraly es kiralyagaban szabadsagal megh ajendekozta a Gazdat fiurol fiura minden nemü terhe viseléstol immunitalta [Kv; ACLev. 46b. — *Értsd: óvári]. 1703: a' hol ... az kémények tisztítatlanok lesznek az háznak Gazdáját ... cum d. 12 büntessek [Dés; Jk 342a]. 1752: azon Marhának Gazdája protegalhassa

maga Causáját [Vice SzD; MvRK]. 1782: (A) pásztorok nem voltak a falu nyája mellett, midőn a tehenek elmaradtak, de az is nyilván vagyon, hogy egy hétig sem egyszer, sem másszor a gazdák is keresni nem mentek [Árkos Hsz; RSzF 215]. 1789: a Faluban ollyan Malmok lévén mely több Gazdák által biratik (így l), azon czimbora malmoknak a hasznait ezen Debitumnak depuratiojara fordittyák [Lövete U; UszLt XIII/97]. 1804: Ha valaki marhája megbetegedik, késedelem nélkül a pásztorok tartoznak a gazdának hírré tenni [Kisbacon U; RSzF 194]. 1847: Köteles a pásztor a bikára jó gondot viselni ... valamely gazdához tehenye után elmégyen a bika, és kirekeszti, elcsapja s kárba menne, az a gazda köteles megfizetni [Zalán Hsz; i.h. 203—4]. — L. még i.h. 192—6, 215, 219—20.

Szk: *kovcsmáros* ~ kocsmatulajdoncs. 1600: Molnar Janosne Kis Sophia azzcny ... vallya ... Meegh minek eleotte az sebesedes es vagdalkozás nem esset vala az egyky darabant az korchyomas gazdanak igen mongya vala Jm lad gazda vram hogy my semmyre okot Nem Adunk [Kv; Tjk VI/1. 455] * *malmos* ~ malomtulajdoncs. 1795: Hogy Molnár Mást tegyek eleget jártam de nem lehet illjen kor aztis talalni mivel minden Malmos Gazda a maga idejeben Ugy meg köti az Molnárjával az bogot hogy illjen kor ha akarnais az Molnár változni nem engedi [Backamadaras MT; NkF]. 1800: Nevezze ki a' Tanu a' Malmos Gazdákatis, a' kik ottan hajdonában Malmokat tartottak [KSz; BFR IV. 58/21 vk]. 1850: A N Kadátsi Malomhoz számot tarto Tartsafalvi Malmos Gazda Urakhoz tisztelettel ... Pálfi Dávid [Kadács U; Pf] * *szőlős* ~ szőlőtulajdoncs. 1737: Nemis pracludatnak a Tordai Possessorok az Negligens Szőlös Gazdák ellen lehető helyes praetensioktol, vgymint Gyepük restauratioja; szőlők miveltetése iránt [Torda; Tjkt I. 148]. 1790: á kár melly Gyűlése légyen a Szőlös Gazdak(na)k á Szőlő Birák rendre Szollongassák meg á Szőlös Gazdákat, és ha kik jelen lenni nem találtnak az illyeneken a 12 pénz Bíróság observáltassék [Karácsonfva MT; Told. 76] * *tutajos* ~ tutajtulajdoncs. 1818: egy Tutajjal Kereskedő Tutajos gazda több mint ezer szál deszkát tőkénként Tutaj formába öszve kötvén ezen rendfelett nagy Tutaját másod magával a vizen lefelé kormányozván ... vgy hozzá csapott irt Malmamház, hogy az azon Szempillantatban izre porrá törtettvén, a vizen el szorva darabonként el ment [Hadrév TA; TLt Közjg. ir. 1527].

2. rendsz. birt. szr-os alakban; de obicei cu sufix posesiv; gewöhnlich mit Possessivendung: kenyéradó, munkaadó; patron stápin; Brot/Arbeitsgeber. 1570: Minden vincerel (!) ... Jamborwl zolgallion es zolgaltasson gazdaianak [Kv; TanJk V/3 12a]. 1582: Jloná Leány ki az eleot Sos Janos zolgaloia volt hwty vtan vallya ... Kowach Janosne engemet kert ereossen Adomaniava Intet hogy en azt vallyam az en Gazdamra Sos Janosra hogy eo ez Kowach Ianosnet teókelletlen Neste lelek kwrwanak zitta volna [Kv; Tjk IV/1. 24]

1599: En Wargha Balas zolgaia wolta(m) ... egykor Wargha Gergely ... Kiraly Ferenczel be leöwenek az vram hazahoz Wargha Balasehez (!), mo(n)da Wargha Gergely, hol az gazdad Isthwan [UszT 15/197]. 1609: Doboli Balas Jobbagia ... fassus est ... szantani elmentunk es zena takarni az gazdammal [Zágon Hsz; HSzjP]. 1643: Veöttem Kednek leueleth melybeöl Daniel neuö Czigany feleöl ir Kd hogi az Varosi beöntetteö mester Vagi hoher szegheödöt szolgália liuñ ighen megh lopta volna eginchani rendbeli lopással az gazdaiat [Sófva BN; BesztLt Miss. 32 Petrus Gavay Andreas Vegh beszti-i bíróhoz]. 1727: ha az Szolga vét* az Gazdát zálogolják érte [Szotyör Hsz; SzékFt 35. — *Ti. ha a gabonába engedi a marhát]. 1745: Illjen actiom vagyon az Jk ellen, hogy ... tolvaj módra még támadván Thordai Nzts Korödi Samuel Vr(am) Boronyai János nevü szolgáját rütül meg verték ... meg kívánom, hogy szolgálók helyet külön külön, magok à Gazdák vér birságon maradgya(na)k [Torda; TjKt II. 61]. 1770: Azon napon bíró uram ökegyelme által meg is jelentettem ifjabb Petö Jánosné asszonyomnak, mint gazdámnak, vagyis gazdaasszonyomnak* [M.hermány U; RSzF 207. — *A rábizott marha elhulltát]. 1793: azt nem tudom hogy volt Gazdám Gál Ferentz Vram ... Kováts Ferentz Vrtol mi formán nyerte volt el azon földet [Mezöbánd MT; MbK XII. 98]. 1829: a panaszlo Ür béresse ... mérész és Gazdája akarattján küjjel el követet cselekedetért 12. páltza utéseket szenvedgyen [Torda; TVLt 260]. 1838: meg látva Béresünket az irt helyen innya, 's megtudva azt, — hogy Láb belijére iszik ... mondá: nem becsületes Gazda az kinek cselédje lábbelijét bé issza [Dés; DLt 8]. — L. még RettE 148; RSzF 274.

Szk: *örög* ~ a gazda apja. 1809: Azt is valja az actor maga, hogy másnap délkor az inctus szolgálja azon megvásárlott ökrököt visszahajtotta Ditröba az actor házához; ahol is a szolga azon ökrököt számba adta, és azt mondotta, hogy: az örög gazdám, Bíró István visszahajtotta, mint-hogy akarattja és híre nélkül vásárlotta a fia az ökrököt [Szárhegy Cs; RSzF 284].

3. (munkaadó) mester; mester/maistru (patron); (arbeitsgebender) Meister, Lehrherr. 1585/XVIII. sz. eleje: Valamely Jambor gyermeke mi kezünkben akar az Mészársznak megh tanulasanak okartt be allani tehat három forint (1gy!) le teuen alhason be es szabad legien mellyk Mesternel akaria megh tanulni ... Mikoron penig három eztendeo mulua az eo aprod eztendeiet ky teoltuen legeniul akarna szolgálni, Eö maga gazdat es Mestert maganak ne valazthasson hanem az wdeösb mesternek tartozzek az Ceh adni [Kv; MészCLev.]. 1635/1650: valamely Eottues Legeny, Jdegen országbol vagy Varosbol Jeone ide Coloswarra, Es it akarna miuelñj. Az Eottues Legenyek Elötteok jaroit, es Gondviseleit az kik Gazdaknakis mondatnak, Azokat talallyak megh, es azok által keressenek miuet az Mesterhez, Hogy ha penigh valamely Eottues Legeny, Gazdaiat el hadna,

Es mas Mesterhez akarna miuet keretñj, vgyan azon Gazdak által keressen miuet, Mert azok tudvan az Cehnek Teorvenyt, es Rendtartasit, szorgalmatosson megh Tudakozva(n) ... az Legeny mint valt megh Vratol Gazdaiatol [Kv; ÖCJk]. 1672: Tartozzek az Inasnakis ... a' Gazdája adni ... egy dolmannak valo Aba posztot avagy Brassait [Dés; Jk]. 1738: Hogy ha valamely Inas az kiis gazdaját akarná Hamissan vadolni ... Büntetése Lészen 16 Lapát [Kv; FésCJk 43. — A A teljesebb szöve. büntetés 1. al]. 1763: Hermány János Uram Inassát által ádtuk Köpöczi János Uramnak, ilyen kondicioval hogj há él hadna minden bákatellajert téhat tob Gázdát néki nem ádunk [Kv; KCJk 43]. 1802: a' miolta ... Ilyés György az ö Nagyságok Maros Sz: Királyi Udvarokbol Enyedre jött és az Asztalos Tézjba bé állott köntösire, lábbellire a' mennyit költött azon summát, a Mostani Gazdájának ... le fizesse [Ne; Incz. XII. 1a]. 1829: azon estve az gazdam kiis akart vetni az Hazbol de az Mászsterné meg nem engedte [Dés; DLt 146] — L. még DFaz. 34, 37; HSzj *hótluvarö* al.

Szk: a *Lh háza* ? céhház. 1802: minthogy Intéseinke nem hajtottak, kitzsigáltuk a Gazdák házából mind a négy verekedöket [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

4. jobbágy- v. zsellérgazda; gospodar iobag sau jeler; Fronwirt/bauer. 1604: Az gywlesben fel vettetet eotwen es huzon eot penzes ado feleol, melyreol eo Naga Basta Vramis paranchyól, tettzet hogy Az derek regestumbol Az ket Ado Zedeo mellet ielen lewen Heltus Caspar Vram es Notarius chinalianak regestumot az gazdakrol, Desertakrol, es Relictakrol, az megh lewen annak vthanna io lelky esmerettel limitalliak kyre eotwen penzt, es kire huzon eot penzt kellessek irnya [Kv; TanJk I/1. 471]. 1687: Vljak Vankuly Vljak Jovanas Vljak Peter Vljak Miklos ... mindenik gazda K. K. V.* de mint hogi egi örökben lagnak, csak egi személy(en) praestallyak a' szolgálatott. Jobbagiok [A.nádasd H; VhU 91. — *Olv.: külön kenyéren vagon/vadnak]. 1725: (A) Jobbagyok minden Esztendőben tartoznak adni karátson Tyukjat kettöt kettöt, karacson Zabjat ugy mind az Négy ökrös Gazda negy Vekat az ket Ökros ket Vekát, az Marhatlan is ket ket vekat adni [Toplica MT; Eszt-Mk Inv. 21]. 1797: Az itteni Lakos Colonusok ... Taxát fizetnek ... azonkívuill ... tartozzék minden két Gazda tzmborába egy hetet szántani [F.gyékyenes SzD; WassLt].

Szk: *házas* ~. 1753: ezek minyásán házás gazdák, s gyermekek emberek [Bukuresd H; Ks 72] **hurubás* ~. 1772: Szabo Mihály ... Egészes szegény Hurubás Gazda [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.].

5. (falusi) gazdaember; agricultor; Landwirt. 1752: a marha nem költ ... az gazdák aprosag bornyakot vásárlottak [Mocs K; Ks 83]. 1757: az Atyám azt hirdette a falub(an), hogj olyan könyörgést mond arra az emberre, az ki ökkrejt el lopta, ugy el vész, hogy gazdának nem leszen alkalmas [Mutos Sz; WLt Pap János (20)

Honorabilis Pap Sándor fiának vall.]. 1763: Minekutánna az ház meg juilladott, az gazdákat fel nem költették [Torda; Tjkt V. 157]. 1796: Piros Tuon ... magános Gyermeketlen, már régi Gazda [Déva; Ks 74. VII. 164]. 1810: most az ősszel pástorság alá tevék több gazdákkal együtt a johainkot [Szárhegy Cs; RSzF 99–100]. 1823: midőn egy estve ... az ország uttyán mentem,* késén amidőn minden jó Lelekkel biro gazdak nyuguttak ő kegyelme^b a Törögbuzákban meg buva lesett [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65. — *Asszonyi vall. — *Csernátoni Sámuel]. 1864: Minden igavono marhaval biro gazda azon esetben, ha a kirendelt időre ekéjével vagy szekerével ... ekklai vagy papi dologra ki nem áll, Egy frt 20 xrral büntetődik [M.bikal K; RAK 251].

Szk: *cselédés* ~ (sok)gyermekes (gazda)ember. 1633/1672: az jó cselede gazdának, az kire az Ur Isten vagy kisebb kevesebb, avagy több adásit bizta, nem illik házát és háza népét bizonyos el rendelés és végső testamentaria dispositio nélkül ... hadni [LLt Fasc. 159]. 1777: Salánki uram nagy Cselédes gazda volt [Dés; Ks 79. 29. 273]. 1784: Cselede Gazda Jobbágy Szabadi István ... ennek fia Minya [Udvarfva MT; Told. 42]. 1802: Nagy Apold* nevezetű Faluban veletlen tűz által meg karosítatot 37 Tselédes Gazdak Segítésekre szolgáló Alamisnálkodás [Énlaka U; Borb. II. Gálfalvi Pál esp. kezével. — *Sz] *nagy ~. 1778: kétannyi költséggel élek, mint kegyelmed, mert gyermektelen ember, nagy gazda* [RettE 391–2. — *Ti. kegyelmed].

6. Jelzői szk-ban; in constructiōi attributive; in attributiver Wortkonstruktion: a gazdálkodáshoz (a jelző jelezte mértékben) értő ember; om gospodar care se pricepe de agricultură (in măsura indicatā de atribut); sich auf die Wirtschaft (von dem Attribut angegebenen Maße) verstehender Mensch. 1681: Masut à jo gazda 8 legh fellyeb 10 köből arpával, vagi kölessel jól megh hizlal egi disznót [Vh; VhU 576]. 1729: Pad, Kár szék, Asztal, Agjfa, Pohár szék minden maradt mint jo gazda Paraszt embernek szokott lenni [TKI Petki-Nagy család szám. 89a]. 1733: e mostani biro jo forma és alkalmas gazdának halloom lenni [Kv; Ks 99 Endes Péter lev.]. 1753/1781: Báro Josika Imre eő Nagysága ... a Jozságot mint jo gazda jo rendben tartotta, és nagy oeconomiat folytatott, sok gabonát és bort takarított bé esztendőnként [Algyógy H; JHb LXXI/3. 191–2]. 1772: Varga Gergelly ... Alkalmas egességű, de vékony igyekezetű Gazda [Szászfenes K; BethKt Mikos conscr.]. 1791: Ngodnak egy oly serény Gazdának terhiere van építésében való akadéka, és várakozása [Fejér m.; BfR 19/17]. 1817: Néhai Érkeserűi Frater Antal Ötsem ... Öröké Szorgalmatos Gazda volt [Felőr SzD; BetLt 5]. 1814: a' Grof rosz Gazda, mindenit Lovakra vesztegeti [Mv; TSb 12].

7. bányászgazda (közös bányatulajdon-rész birtokosa); coproprietar de mine (proprietary unei párji dintr-o mină comună); Grubenteilbesitzer. 1742: egy nagy darab kortozt én hoztam ki*

párban, mellet nekem a' Gazdák adtanak [Torockó; Bosla. Rátz Dani (22) jv vall. — *Ti. a bányából]. 1752: mind Verőb(en) mind Kohob(an) dolgozo Gazda nem különb(en) Beresis Hititt tegye le [uo.; TLev. 8/6]. 1756 k.: ha valamely el hagyott Bányának Gazdái közzfíl valamelyik azon fel hagyott Bányát ujjabban coláltatni akarja, 'a több Gazdák, vagy Társak hire nélkül idegen Társakat bé ne vehessen, nisi post legitimum admonitionem a régi Társak hozzá nem állának [Born. XXXVIII. 8 abrudbányai bányászok törv.]. 1803: A' műszerek kezek alatt meg bomolván, romolván, üdö Vesztegetésével állítatnak helyre, és költséggel, ezen történetben tsak az Gazdák károsodnak [Torockó; TLev. 9/35].

Szk: *stompos* ~ verős gazda. 1756 k.: Az olyan Stompas Gazdák, kik Stompjaikat arendában szokták adni Esztendőnként, ha addig valo Arendásának más Esztendőre Stompjaikat engedni nem akarnák, karatson előtt négy héttel Arendásának hírt tenni tartozzanak. [Born. XXXVIII. 8 abrudbányai bányászok törv.] * *verős* ~. 1805: az szolgak alopattyában tapasztaltat az is hogy a kik a Bányaszi Tarsosághoz nem tartozandok az Verős Gazdák szolgajokat Nagyob fizetést igirven el csaljak [Torockó; TLev. 7/12].

8. kb. tisztartó; ispravnic; Verwalter. 1792: A Szászvárosi gazdát a napokban meg intettem holmi helytelenségeiért s a házak koltsátis el vettem a kezéből, mert egész Bál házat tsináltak volt a katana tisztke a Nsgod Udvarából [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1817: En ugyan az első Levelemben ... írtam volna mindenekről, hanem mint Uj Gazdának akkor nem volt materiam réa ... hanem már most mivel a' Tkts Praefectus Úr által a Jozságbán introductualva vagyok, és által vagyon adva, tudosításomat Nagyságod előtt alázatosan e következendő pontok alatt tészem meg [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev.].

9. majorgazda, majoros; mic gospodar; Meier-(wirt). 1720: Agjagfalvi Bacs Andrasis a' ki akkor a' major haznal gazda volt, ... azt mongja hogy ok mindeneket a mas Batsnak szamba atta (így!) negy milloran kívül [Magyaros U; Ks 96]. 1841: Szegoldtettem be a' Kis mezef Majoromba Dominialis Gazdamnak Szasz nyeresről ide származott Veres Jánost a' következendő Edgyezes mellett [Dés; Törzs. Dési taxálisták].

10. kb. felügyelő; supraveghetor; Aufseher. 1739: Az alsó Porond Gazdájának Valasztottuk Assessor Ntzes Pap Ferencz és Senator K. Szűcs János atyánkfiait ő kglmeket kiknek officiumok légjen, kivált az idén, hogj minden nyilat rendre kezdvén írják fel ő kglmek Nominanter kiké légjenek, és az után, az oda bé bró Gazdákat ki idéztetvén, azon rendel oszszak fel a kertet [Dés; Jk 515b].

11. gondviselő; îngrijitor; Pfleger. 1694: Hidvegi István Vr(am) ő klme lévén eddig a' Harangozás(na)k és az Ecclia sütő hazainak gazdaja, de igen el erőtlendet és betegeskedet ... azert

ő kíme heljében azon hivatalban allitya es valasztya a Tiszt. Consistoriu(m) Tolvaj Istvan Urt [Kv; SRE 25]. 1785: Békéti Sigmund választott Harangozonak és Árvák Gazdájának [Kv; SRE 241].

12. város *~ja* kb. városi számvevő; revizor de socoteli orášenesc; Kämmerer. 1791: város Gazdája Ferenczi Moysesnek a' proba Marha vásárlása iránt ezen parantsolat adattatott ... hogy ... maga mellé vévén ahoz értő 's hiteles embereket vásárolyon öt, hat pár Marhákat, meg-vásárolván azokat hasonlólág hiteles emberek előtt, és által ki vágatván 's minden approlékait pénzé tévén s elarultatván Laistromba adgya bé — mi a' bőrök árra, mi az hus, fadgyubol és egyebekből jött, vgy azt is a' ki vágásra 's egyéb költségekre mit költött fel-jegyezvén hitelesen remonstrályon [Kv; TanJk 72]. 1817: minden obvenialando Proventus egy aránt illeti mind a Civis mind a' nemessi rendet, mellybéli Jövedelem az Alodialis perceptor vagy város Gazdája kezében menyen [UszL VIII. 68].

13. házigazda; vendéglátó gazda; stápinul casel, gazdá; Hausherr. 1570: Margit Brassay Hermanne, Es Geresi (!) azt vallyak hogy egy lege(n)t hytak volt hazokhoz fa vagny ky az fwzessi peter hazanal tartot zallast, Es eok kerdette (igy!) ki banthotta az gazdadat [Kv; TjK III/2. 39]. 1585: Mykort Barat Peter Bonczhyday Gergely ... ala mentenek ... Attak az gazdanak Zena-yert fayert lo allasert f. i d 50 [Kv; Szám. 3/XXII. 58.]. 1592: az Terők kewetneek gazda wolttt vrunk zolgaya, Pettő ferentz ... vgy hagyta Megh B. vram, hogy valamitt kyuana, Mindentt elegett adgyü(n)k [Kv; i.h. 5/XIV. 229]. 1639: az Pragai Tamas szalloja megh ismerte hogy az gazdaja lova s haza hozta nekj [Mv; MvL 291. 201a]. 1736: az gazda rendre kinálni kezdette az vendégeket | a gazda is leül, követi a vendégeket, ugy nem főzethetett amint a vendégek statusa érdemlené [MetTr 324, 458]. 1752: mondá a Gazda hogy nints bor, arra azt mondá Reke:yan Péter, majd hozni kell valahonat [Algyógy H; BK. Bukur Opra (25) jb vall.]. 1762: az én Há-zamnal mulatván az Inasok, ... Kaffai János oda jöve ... s az Inasoktól el akará venni a Hegedüst, melyet ... nem engedtenek az Inasok s énis nem engedtem mint Gazda [Geges MT; IB]. 1782: Szabo István nevezetű ... az Ud-varba bé költöztettem; mivel ember nélkül nem lehetett hadnom az Udvar, emezek pedig már meg nyomult gazdák lévén Házokat el nem hagyhatták volna [Patakfa U; Ks 94 Vegyes lev.]. — L. még ETA I. 150; GyU 55; MetTrCs 459; RettE 249.

14. kb. ünnepi alkalmak ellátási ügyeinek intézője/rendezője; organizator al treburilor cu pri-lejul/unor festivități; Veranstalter/Organisator der Versorgungsangelegenheiten von Festlichkeiten. 1634: mikor padóczy Istvannet hazasita Molnar Imrehne, Haydu Demeter vala gazda [Mv; MvL 291. 24b]. 1736: Az fő-gazda penig mindenkor valami nagy vr volt, annak nagy hosszú aranyos

pálczája, annak osztán sok vice-gazdái voltak azoknak mind hosszu, zöld festékekkel festett pálczák, azokról ismerték meg kik az gazdák | (a lakodalom) másod napján ... az vőfély aztán, akkor gazda lévén, készítette az főlestökömöt és az mézes bort, kit csókos pohárnak híttak [MetTr 380—1, 389]. 1744: Az Verbung háznál valo gazdának borért [Ks 73. 55 Kornis Antal feljegyzése]. 1760: Olyankor szoktak volt örömondókat is előreküldeni, kik is a násznagy szavával a gazdát köszöntették, kiket is az házba vagy szinbe bevívén szörnyűképpen igyekeztek megrészegíteni [RettE 99]. 1787: halnap estve edj hete leszen itt Siklodi Istannit edj Kaláka leszen (igy!) a hovanis Engemet Gazdának kért uala Siklodi István hogy a vendégit ültessem le [Márkod MT; BetL 7 Marton Mátyás (32) ne vall.]. 1811: Gasi Márton Náznyag és Horváth Mihály Gazda [Szucság K; RAK 4] — L. még MetTr 405; RettE 88, 119—20, 184.

Szk: *prebenda-osztó* ~. 1736: (A lakodalomban) az alábbvaló cseledekét ... számba vették, ... azoknak is külön prebenda-osztó gazdájok volt ... az vendégeknek szolgáló mentenek az praebenda-osztó gazdához ... az prebendaosztó gazda azon szolgálóknak czédulát adott, azt vitték az prebenda-osztóhoz, azok annyi prebendát adtanak az mennyi az czédulában írva volt ..., de az prebendát bővön adták [MetTr 423—4 — L. még *cédula* 15. al.] * *vigasztaló* ~. 1786: A Teme-téről elne hagy avagy tsak keservesek vigasztalo Gazdájának el hivj [Bolya NK; IB gr. Toldi Zsigmond gr. I. Bethlen Sámuelhez].

15. (vmilyen alakulat) feje; šef (al unei formații); Haupt (irgendeiner Formation/Einheit). 1595: 21. January: Ióvenek az Lengyel kiraly köuetenek az Apat Urnak elől küldöt szolgálai ... Es Wrunk egyyk Talnakya Stanislaus Galitzky volt körületek Wrunktot paranczolatot és hagyatott Gazdák [Kv; Szám. 6/XVIIa. 158—9 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1738: Tekintetes V. Ispán Palotkai László Uram ő kglme ... benűnket p(rae) moneálván, hogy ha Sokadalom fog Városunkb(an) Celebrálatni, tehát szemesek lé-gjünk, hogy holmi lezzengő és Csavargo Emberek a sokadalomb(a) ne Confluállyan(a)k Concludátott azért, hogy minden uttzák(na)k fejzeire szorgalmatos Vigyázó Strásák állittassanak, kik(ne)k Gazdájok légyen Boér László atyánkfia ő kglme [Dés; Jk 495].

16. vevő; cumpărător; Käufer. 1590: Az vasak dolgarol ... ha be hozza a' hatarba vgy hogy it valo bizonios gazdaia veweoje még Ne(m) volna tehát a' piacra Ieoyeon, harmad Napig publice arullia eggienkent, tizenkent Zazonkent Adhassa [Kv; TanJk I/1. 126]. 1850: Malom kő el van készülve a kő tsnalom nálám járt azt jelentvén hogy a kő készen van s hová hamaréb menyünk utánna mert szüksége van az árára ha pedig el nem hózzuk másnak adja mert készen van a gazdája a ki mingyárt el viteti [Kadács U; Pf].

17. 1705: Vad(na)k sok idegen kereskedő emberek, kik Varosunk Privilegiuma ellen Városunk-

ba(n) sokféle szín és p(rae)textus alatt gazdát tar-
ta(na)k annak házához bört, mézet, méh sert,
vasat és egyéb kereskedésre való jószágot bé hoz-
vá(n) le szoktanak rakni s minden vásárnapokon
hír nélkül szokták árulni [Dés; Jk 348a].

18. férj, soj, bárbat; Gemahl, Mann (einer
Frau). 1609: Vadnak relictak mellicnek Gazdaiok
külen külen helyeken az Hadban holtak aüagy el
veztek, hazaknak Adaiat relaxaltuk [Kv; Szám.
126/IV. 450]. 1823: Csernátóni Sámuel ... a gazdá-
kat Hízaiktól el lesvén Feleségeikre menve parazna
indulattyanál fogva külömbb, külömbb, féle modon
minémü erőszokokot tött? [Radnótfája MT; TLt
Praes. ir. 65/827-hez vk]. 1826: Azt mondá az
Iffiasszony hogy a' Hajdut Mérészségéért dorgálta
és mégis midőn a' Gazda ... kérdezte ki van itt,
az Iffi asszony azt felelte, hogy itt senki Sints
[Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

19. Megszóltásban; ca termen de adresare; in
Anrede. 1582: Zolitiak, es mongiak hon vagyé
gazda Vram [Kv; Tjk IV/1. 97]. 1598: Ioue egy
legeny vgian az tehenes ember Zolgaia, monda,
gazda vgymond az tehen megh borizuot [Alparét
SzD; Ks]. 1603: Regel hozam Jöue az katona
Monda hogj Edes gazdam Jol tartal az Estue
[UszT 17/22].

◇ Szn. 1602: Gazda Marthone [Réty Hsz;
HSzjP]. 1694: Gazda Andras Nobilis [LlLt].
1744: Gazda Mihály plájások Hadnagya [Zágon
Hsz; ApLt 1]. 1804: Gazda Mária [Dés; DLt
198/1807]. 1829: Ns Vit(éz)lő Gazda Ioseff ...
Armárista Ns Ember [M.kölpény MT; TSb].

◇ An. 1754: (a) Kanczák közülis az edgjik
fejér szörü vala, Kölpénjből égy Gazda nevü
embertől vette volt ő Nga; a mint hogj a Kán-
czátis Gazdának hivtuk [Gernyeszeg MT; TGSz].

◇ Szk: egy ~ k közös háztartásban élő embe-
rek; oaméni care tráiesc in aceaşi gospodárie;
Personen, die in gemeinsamem Haushalt leben.
1846: ök* égy gazdák s égy kenyeren vagynak
[Dés; DLt 315. — *Ti. a szóban forgó zsidók]
* juhos ~ juhtartó gazda; gospodar cu oi;
Schäfermeister. 1784: Simon János ki is ...
Esztena biro lévén a' Johos Gazdákkal egybe a
bé hajtott Johokat kezükhöz vettük vala [A.
csernáton Hsz; HSzjP] * kepéző ~ képét (pa-
pibért) fizető családfő; cap de familie care plă-
teşte preotului contribuţie în cereale; Familien-
oberhaupt, der Getreideabgabe für den Priester
zahlte. 1843: minden kepéző Gazda külömbség
nélkül fizet 25 krt., az oszporások 12 xrt [F.torja
Hsz; i.h.] * lovas ~ lótartó gazda; gospodar
cu cai; Pferdehalter. 1814: A pásztorok bérét az
ökörpásztoroknak fizeti Biro Ferenc, a tehen —
és medü-csorda pásztoroknak pedig a lovas gaz-
dák [F.rákos U; RSzF 180] * marhás ~ igaz-
állattartó gazda; gospodar cu vite; Viehhalter.
1823: a' Kozárváriak közül kik és menyit fizette-
nek tilalmas rontás szine alatt a Déési Kerülök-
nek, Csovásoknak ... Ezen pénzt a Marhás Gaz-
dák kiknek adták kezekben ... hová adminiszt-
rálták? [Dés; DLt vk]. 1829: Minden helységet
akár legyen, akár ne legyen marhadög, tizedekre

osszák ... Minden tized külön tizedest, ki ügyes
még pedig marhás gazda és a czébra alkalmas
ember legyen, nevezzenek (egy l) [HSzj tized al.]
* nyilas ~ nyílföldben részesülő gazda; agri-
cultor gospodar proprietar de pământ primit prin
sistemul tragerii la sortii; Landwirt, der an durch
Losziehung zugeteiltem Feldstück Anteil hat.
1800: a ... Török Buza földes nyilas Gazdák,
a Kaszálóba esztendőnként, a Szántással bé ha-
rapozván el foglaltanak volt [Backamadaras MT;
Hr 1/40].

Ha. 1807: Gazdának [Dés; DFazC]. 1840: Gaz-
dákot [Dés; DLt 930].

gazdaasszony, gazdasszony 1. Az előtag rendsz
birt. szr-os; primul element al îmbinării de cuvinte
de obicei e cu sufix posesiv; das Bestimmungswort
gewöhnlich mit Possessivendung: feleség;
sojtie; Gemahlin, Frau (eines Mannes). 1570: Dawid
varga ... vallia hogy az ew Annya vyttth volt
egy gereznat Zeoch Gergnek chinalny, Mely
gerezna keoz volt az Job Annyawal az ew Annya
halala vtan, ... Az wtan vgj kwlte volt Az gaz-
daya azzont es az Job Annyat hogy ky valchyak
[Kv; Tjk III/2.161]. 1575: Ezewsteomett Aran-
iamath Rwhaymath es egieb Ingo bingo es allo
morhaymat ... hagiom az en zeresmes gazdam
azzonnak [Nyárádsztanna MT; BfR 99/8]. 1578:
Azert en ilyen wallasth es foghadasth tezeok,
mind en zemylyemben, mind ghazdám Azzony és
maradekym gyermekymnek kepeken [Dés; DLt
202]. 1589: felesegen wzj volt az en keues bar-
momatth az zabad Nyomasra, ez al peresek eleibe
alúan túlaidon hatalmokkal meg teritteöttek gaz-
dam azzonit mind barmostok [UszT]. 1603: poka-
falwan kjs kereke(n) az mj porczjoja volt leanjom
Annjanak ..., azon ket falwba(n) ez Mostanj
gazdam azonnakjs porcioia vagjon [Csapó KK;
JHb XXV/1. 23]. 1617: En Gialakuthy eós fiú
uagiok hanem gazdam azzonra zallottam oda
a'hol most lakom [Nagygalambfva U; BfN P.
Nagy alias Molnar (80) lib. vall.]. 1633: Varga
Menihart ... beszelli vala egikor Vra(m)nak, el
megjek sogor egy keuisse had tanollio(n) az gazda
Aszoni [Mv; MvLt 290. 111a]. 1716: gazda Asz-
szont hoz az házhöz, ha csak egy izni gyermekeis
had maradgyon [Nagyida K; Told. 22]. — L.
még ETA I, 122.

2. úrnő; doamnă; Herrin. 1790: hogy Ngdot, a
kedves drága Grófné Aszszony(un)k(a)t 's jó
Gazda-Aszszony(un)k(a)t, vgy a' Ngtok Mlgs Uri
Szerelmesseiket ... kívánatos állapotb(an) tisz-
telhessem, tökéletes szivel kívánom [Nsz; TL.
Málnási László főkonziszt. ref. pap lev.].

3. 1758: az Leanjok magok voltak Gazda Asz-
szanjok Anjok holta utan olyan kontöst tsináltak
az minemít szerettének [Aranyosrákos TA; Borb.
II Nic. Ballo (54) vall.].

4. háziasszony; gospodină; Hausfrau. 1574:
Marta Zalay Mihalne Azt vallia ... hogy latta
Az Istwant Be Ieot hazaba Margitnak ha hon
nem volt margit eo teolle meg kerdette hwl az
gazdazzon [Kv; Tjk III/3. 382]. 1633: az gazda

Azzoni ne(m) uala ho(n) [Mv; MvLt 290. 127b]. 1676: Egjéb ... dīb dāb házbeli porteka maradt Bethlen Kata Asszonjánál mint hogj uj gazdaasszonj [Torda; BfN. VI 225/20]. 1758: Elsőben vette volt feleségül Décei Rachelt, ki is egyéb aránt derék asszony volt s jó gazdaasszony [RettE 58]. 1772: mostan-is vagyon az olyan Gazda Asszony keziben, a' ki gondot tud réá viselni [Drág K; TSb 21]. 1787: Csiszér Josefnet mind éltig ... jo Gazda Asszonynak tudom [Komolló Hsz; HSzjP. — Clemens fagyvas vall.]. 1794: a férfiak nem háborgottak annak előtte egy más-sal, de a' két ház gazdaszszonya sokat civodnak egy mással [Dés; DLt 1799. évi iratok közt]. 1814: Azt is magától a' Grofnétól hallottam mondani hogy a' Grof rosz gazda, mindenit Lovakra vesztegeti, de a' Grofis mondotta a Grofnéról hogy rosz Gazdaszszony [Mv; TSb 12]. 1835: azon ház gazdaszszonya a' hol folyt az esketés ki s be sétifikált [Zsibó Sz; WLt].

Szk: *kerti* ~ kertészkedő háziasszony. 1818: Irad mijen jo kerti Gazdaszszan vagy én azan ugyan örvendek tsak hogy egyebekbeis jo gazdaszszan légy [Kv; Pk 7 Pékei Krisztina férjéhez].

5. vendéglátó v. szállásadó (házi)asszony; gazdá de musafiri; Gastgeberin, Hauswirtin. 1570: Margith pal deakne ... vallya, hogy egy lean zabo Janosnenak rokona egy estwe Ment volt eo hozzaya es kery volt Az azzonya zawawal, hogy ott hadna halni mert zabo Janos ky verte az hazbol, eo otth hatta halny, Es Masnap zeoleyebe Ment Mywelyn, Mykor haza Jeot volna az gazdaya azzon zalay Myhalne bezellete hogy otth az hazba voltak Zabo Janosne Trombitással Mayd estweiglen [Kv; Tjk III/2. 26]. 1582: Byro vram akarattyabol attam az Gazdanak es az Gazda azzon(n)ak Tiz pogan penzt es eg Negiedrez forintt | Baratt Peter vramwal mentem feierwarra az Gywlesre ... Az Gazdaazzonnak Gazdasagertt attam) d. 32 [Kv; Szám. 3/VIII. 31. 41]. 1629: Hallottam, hogy hitta az katona az hiuban, hogy jónél fel, gazda asszony, nyírjük meg ezt az bört, mert én elme-gyek az kvartéljban [Mv; MvLt 290. 150b–3b átírásban!]. 1729: Kotzob Tamást a Quarteljossa sokszor keménjen megverte ... a Gazdat Gazd-aszont és minden tseledgjit télnék idején ki kergetvén házából [Sóvényina KK; TSb 51]. 1783: Beresztelkén bé mentek egy Házhöz holottis pálinkát idtak, ... ók ugyan azt sugták a Gazda Asszonynak hogy mongya hogy nintsen több Pá-linka [Faragó K; Gyl. Blága Thodor (40) jb vall.].

6. (lakodalomkor) a vendégellátásban segédkező asszony; femeie care ajută la servirea oaspeților (la nuntă); (bei der Hochzeit) in der Versorgung der Gäste Hilfe leistende Frau. 1736: Mindenik nap* penig kalács elég volt, az gazdasszonyok megkérdezték mindenkor, hogy ettenek-e az kalácsban, ha mondották: jól ettenek, azon örven-deztenek, ha penig mondották hogy nem ettenek, azon megszorodtanak; de még az házi gazd-asszonyok is megharagudtak ha az kalácsból az vendég nem evett [MetTr 391. — *Ti. a lakoda-

lom mindenik napján]. 1765: 28-dik Augusti volt a Varsányi Ferenc lakadalma ... hitta ... Keczei Sándort gazdának s a feleségit gazdaasszonynak, hogy megmutassa azt, hogy nemcsak a tiszteknek vagyon miből lássanak jó szívvvel emberséges embert, hanem másnak is [RettE 184].

7. kenyér/munkaadó asszony; stápiná, patroană; Brot/Arbeit(s)geberin. 1570: Kyrál Matthe ... valya ... Seotet haynalkorba hallia hogy az kert aytai megh Nylt volna ... Es latta volna Zeoch Demetert ott ... Es az zolgalo lean ky Jeot volna ... Ezt Montha volna neky Mit Jars It Te Zeoch Demeter, Meg Jedeth es azt Monta hogi eo nem gonoz Jaratban volna hanem azert Jeot volna hogi az leant ely kerne az gazdazonthwl, hogy cheresneye volna egy egy fawal es azt zedethne Megh, Es Be vytté volna az gazdazzon eleybe, Es az gazdazzonyal zolt [Kv; Tjk III/2. 81]. 1753: Katalin Nehay Nagy Menhartne ... Azt vallya hogi ez Niarba zent Antal Nap eleot volt hogi az eo gazdaia Mazas Balintne hon nem volt, az gyermeke az vchara ky Ment volt Iaczany, az Mazas peterne gyermekeis kynn volt es egywt Iaczanak volt Azomba Archwl chapia az eo gazdaia Azzon gyermeket az Mazas peterne leankaia [Kv; Tjk III/3. 271]. 1736: a szolgálója nem akarván magátt ugj viselni mint szolgáló hanem mint Gazda Asszonj az melyértis szükségés kep-pen kellett meg nehezteni [Szentgyed SzD; TKI Sebesi István (56) ref. pap vall.]. 1793: Alexander Deák ... fatetur ... eő kegyelme igen bajos cseléd tarto, simbolódó Gazda asszony [Angyalos Hsz; HSzjP]. 1814: azon Gazdaszszonyom-nak Kertyébe ... két nevezetes Szilva fák voltak [Dés; Ks 79: 29. 793]. — L. még RSzF 207.

8. házvezető; menajeră; Wirtschafterin, Haushälterin. 1598: az gazdazzont giortiaert keldő-otewk wala [Kv; Tjk V/1. 149]. 1687: Az gjapia-kot most jo volna el adni az régi gazdaszszonnak abból meg fizetni [ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez]. 1734: Tudom hogj az Asszony az Ur-fiak mellett olyan Asszszony embereket derék gazda Asszszonyokat tartatt, hogj husz, harmincz forintokat is meg adatt egnek, a mell(ett) szol-gálot, moso Asszszonyt [Szentpál K; TKI Mária „Ladislai Hegedűs jb-is rel. vidua” (50) vall.]. 1783: felettébb éles kenderek termettek az idén ... eztis Medgyesi Gazda Asszszonyunk vásár-lotta [Ádámos KK; Pk 2]. 1818 k.: ha meg engedi Ngod ... hogy tartsak magamnak egy vén gazdaszszonyt [Kv; Gyl. Székely István lev.]. 1824: A Gazda asszony fizetésiben* [Dés; DLt az 1826. évi iratok közt. — *Köv. a fels.]. 1837: az ezüst annakutána veszett-el minekutána a' gazdaszszony a' háztól elidézettett [Doboka; BetLt 1]. 1859: vagyonkaimot ... Butyka Roza gazdaszszanyomnak és gyermekei neveltetésekre, és boldogításakra szánam, és rendelem örökre [Kv; Végr.].

Szk: *főző* ~ szakácsné. 1829: a Főző gazda asszonynak 11 Rf 20 xr ... a' Nyári Examentkor 10 Rf [RLt O.4 Rettegi Imre költségjegyzéke].

1731: a' Husvét utáni Diligentian ... a Főző Gazda a(sszony)nak 28 Rf [i.h.].

Alkalmassint ide vonható a köv. szk. adaléka is: öreg ~. 1826: az öreg Gazda Asszony is szorgalmas tsak hogy mint öreg Asszony Simbes [Mv; Told. 7].

9. (jobbágy- v. zsellér)gazdáné; sojia gospodarului (iobag sau jeler); Fronbäuerin. 1797: minden Gazda két Kalongya Kendert tsap 1 Napra; minden Gazdától egy héhellőnek ki kell telni: 1 Napi etsetelés az Asszony ó Nagysága számára minden esztendőn, el nem marad; 2 font kender fonás; minden Gazdaszszonytól meg kívántatik [Cege SzD; WassLt Conscr. 681].

10. mesterné (mesterember felesége); sojia meşterului; Meisterin. 1630: Feniegetőzesett elegett hallotta(m) Zalaj Gieörgynek, hogj feniegete az Eötueőseöket, az gazda aszontis az eötueősnett [Mv; MvLt 290. 204a]. XVIII. sz. köz.: Hogy ha valamely Legény az Vra házából a Szót ki viünné vagy imitt amott Gazdját Gazdaszszonyát gyalázná az ilyen Legénynek Lészen büntetése Demar 60 [Kv; FésC Jk 45]. 1804: a' melly szalonára hivta az Exponens Asszony Gazdaszszonyomat, hogy azt meg vegye; ... rothatt és meg lágyult volt erőssen [Dés; DLt 198/1807-hez Kováts Josef (14) Nemes Krizbai Josef inassának vall.].

11. tulajdonos(nő); proprietăreasă; Besitzerin. 1729: az Tehén meg nem áll az Gazda Asszonyának, se Bornyának [Dés; Jk].

12. Megszóltásban; ca termen de adresare; in Anrede. 1573: Virag leorinch, Zemliesyteo Marton Zeheny azt valliak hogi eok voltak az este az Zemlyesiteo Istwan hazanal otth Mwlratnak volt az Boron ... Azomba Ieo az ablakra Paisos Ianos Mond hogy Nisd meg az ayot gazdazzon Bochas Be [Kv; Tjk III/3. 137].

Ha. 1599: Gazda Azzoniwal [HSzj éptt al.]. 1654: gazdazony [Kv; ACLev.]. 1671: az gazdá Asz(szo)ny [Kv; Tjk VIII/11. 153]. 1794: gazdaszszonyak [Koronka MT; Told. 42/1]. 1818: Gazdaszszant [M. fráta K; KLev.]. 1835: Gazdaszszany [Vaja MT; Told. 9].

gazdaasszonyi 1. háziasszonyi; de gospodină; hausfraulich. 1833 k.: Kötelességemnek tartottam en ... Gazda Asszonyi Kötelességemet 'a lehetőségig meg tenni [Borb. II].

2. gazdaszszonyak/háziasszonyak való; pentru gospodină; für die Hausfrau (geeignet). 1837: Egy nagy Gazdaszszonyi ros Almárium [Szentbenedek SzD; Ks 73. 55]. 1841: Egy fenyőfa feje Gazdaszszonyi almárium [Egeres K; Ks 89].

3. házvezetőnő; de menajeră; von der/einer Haushälterin. 1781: Csizsér Josefne ó kímél a' míg itten Komollon Gazda Asszonyi hivatalt viselt minémű keresőnek ismérte a Tanu? [Komolló Hsz; HSzjP vk].

gazdaasszonykodás háziasszonykodás; conduce treburilor casnice; Wirtschafte, Haushaltsführen. 1814: 'a feleségem az este rosszszul lett,

igen el strapacirozta magát 'a kerttyivel, és az gazda asszszonykodással [Borsa K; EMLt Bodor Pál ir. Bánffy Ferenc lev.]. 1838: Volt s vané kedve az utrizált Asszonymak falusi gazda asszszonykodást (!) fojtatni? [Dob.; BetLt 1 vk].

gazdaasszonykodhatik háziasszonykodhatik; a putea conduce treburile casnice; den Haushalt führen/wirtschaften können. 1731: Borsán* Gazdaszszonykodhatnékis ó Kglme [Gerend TA; Told. 21. - *K]. 1731/1768: Tisztsegem után járandó fizetésemből kezdettem újonnan, lassan lassan ... el pusztult Jozságitam, ab ovo réstaurálni, zállagosokat ki-váltogatni, Ezüst és Arany művet szerezgetni, köntösököt tsináltatni ... , Feleségem ide haza a' púsza Jozsáigba gyarlón Gazda-asszszonkodhatván [Kv; Ks 14. XLIIIIa Kornis Zsigmond végr.].

gazdaasszonykodik 1. háziasszonykodik; a face pe gospodina, a conduce treburile casnice; den Haushalt führen, wirtschaften. 1806: jobb lett volna othon gazdaszszonykodnék* [Dés; DLt 250/1808. - *Ti. a szóban forgó asszony pletykahordás helyett]. 1820: ekkor Drégannét gazda asszszonykodva látam és mondtam hát ked meg eskutte mert engem meg eskettének az ingert, ó felelé van gondam réája, tsak ma nem lehet mert Gazda Asszszonykodom, hanem holnap énis bé fizetek néki [Aranyosrákos TA; JHb Fasc. 48 Kováts Anna Budai Péterné (46) vall.]. 1837: Ferentzi Mária asszszonyak Dobokán nem igen tetzet lakni ... nem igen szerette Dobokán gazdaszszonykodni [Lozsárd SzD; BetLt. I Hosszu László (40) ns lev.].

2. (férfi létére) háziasszonyként foglalatokodik; (ca bárbat) se ocupă de treburile casnice; (als Mann) wirtschaften, den Haushalt führen. 1801: a' Néhai Groff Urnak kellett gazda Asszszonkodni-is [Mv; Told. 42/56]. 1839: gazdaszszonykodom mint a' tűz [Kv; Pk 7 Pékei Lajos lev.].

3. (asszony létére) gazdálkodik; (ca femeie) conduce gospodăria; (als Frau) Landwirtschaft treiben. 1848: Vonyiga Urszuj özvegye ... maga Gazda asszszonykodott, nem vesztegetett; söt gyűjtött és takarított [A.szócs SzD; RI.t].

gazdaasszonyság 1. háziasszonykodás; îndeplinirea treburilor de gospodină; die Ausübung der Tätigkeiten einer Hausfrau. 1763: Sz Iványi Mária Asszony ... az Exponens Urral háborán élvén, nem ügyelt a gazdaszszonyságra [Nyárádsztlászló MT; PS]. 1789: Nem el hiszem (így!) hogy Nsgodnak telyes contentuma lehessen ebbe a székely asszony gazdaszszonyságában, mert ha a kezeis olyan lenne mint a nyelve, ugy sokat érne [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1796: Gazda Asszszonyságáról tudom ... hogy nem bé kereső, hanem kikereső [Dálnok Hsz; HSzjP Veres Ferentz (25) ns vall.]. 1797: a Menyetske is ... mint illik Keresztyén asszszonyhoz férjét meg betsülje ... serény jo gazda asszszonyságot mutasson [Szilágycseh; IB. Dombi János prédikátor nyil.].

1801: láttaé a' ... Baronissa Aszszonyinak ... olyan belső takarékos gyűjtő és Szparitto ... belső gazdaasszonyiságát? [Mv; Told. 42/56 vk]. 1821: Négy esztendeje hogy feleségét el űzte Nagy Miklos tolvajságáért és ros z gazdaszszonyiságáért [M.légen K; KLev.].

Szk: ~ot folytat gazdaszszonykodik. 1799: Prokator Gecse Benjamin Bátyám ... engemetis Enyedről Devára maga melé hozat, az holat én az Gazdaszszonyiságát, a Bátyám a Prokatorságát folytattuk feles Esztendőkgig [Déva; Ks 75. VIIIb. 130] * ~ot viselő háztartással foglalatoskodó. 1776: magam sok nyomorúságok tereh viselések alá reszketetett egjedül valo szegenj, Gazdaaszszonyiságát viselő, gyermekeimet nevelő Aszszonj Ember lévén a Tks Táblán jelen mindenkor nem lehettem [Sf Korondi Kedel Jánosné Lázár Klára lev.] * herti ~ gazdasszonyi kertészkedés. 1818: Irad mijen jo kerti Gazdaszszan vagy én azan ugyan ör vendek tsak hogy egyebekbeis jo gazdaszszan légy a kerti Gazdaszszanság mind hijába valo még Kolosváratis ha a Férje nintsen álapotban (így!) [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina férjéhez]. * viheti a ~ot gazdasszonykodhatik. 1852: hogy vihető a gazdaszszonyiságát nem untadé meg? [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

2. házvezetőnői tisztség; funckia de menajerä; Amt einer Haushälterin. 1790: a felesége gazda asszszonyiságot folytat, az Aszszonj Groff Bethlen Dávidné asszszonyom eö Nga Udvaráb(an) frajoskodot, alkalmas keze fogása vagyon [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

3. gazdasszony, háziasszony; gospodinä; Hausfrau, Wirtin. 1770: mentünk Gorbóra^a gr. Haller János úrfihoz ... Udvarat és abban helyesebb rendtartást ma Erdélyben senkinél különbet látni nem lehet, asztalt tisztességebb készülettel akár kenyerére, akár borára, akár abrosz, keszkenő, tál, tángyéroknak tisztaságára, akár étkeinek szép s jó móddal való készítésére nézve. Megbocsásson még az olyan úri udvar az hol híres gazdaasszonyiságnak tartatik is az asszony, de ezzel nem ér^b [RettE 229. — ^aCsáki gorbóra (SzD). ^bÉrtsd: fel nem ér].

4. kb. gazdasszonyi erény/(jó)tulajdonság; calitate/insuşire de bună gospodină; hausfrauliche Tugend/(gute)Eigenschaft. 1770: De hogy a szégeny br. Inczédi Sámuel úrra térjek, ... Maradott négy fia: ... Sámuel gárdista volt, ... vette Vitéz György leányát, Vitéz Évát, ... az asszony ... öreges s rút is. Gazdasszszonyiság pedig igen kevés [RettE 229–30].

gazdácška kics 1. jó gazda; gospodar bun; guter Wirt. 1763: az én Dobai Györgyöm ... amig ide haza az én kezem alatt lakot, olly virtuosus Gazdácška volt, hogy nem tsak a Rettegi hanem mind a körül valo Nemesseg tsudalkozot az io szorgalmatosságn [RettE SzD; TL. Árva Bágyi Susanna lev.].

2. birtokos; mic proprietar; kleiner Besitzer. 1790: több Mezőségi Gazdácskákkal édgýütt égy

kevés ősz buzámnál egyéb Semmim sints [Sztré-zakercesora F; TL. Wessényi Dániel jószágig. gr. Teleki Józsefhez].

gazdaember 1. (paraszt)gazda; agricultor; Landwirt, Bauer. 1653: (Az) ekék és eökreök mellett, nem Soldosok, hanem ott lakos gazda emberek (:az kiben az szer lenne az be jövetelre:) legyennek, hogy tudgyanak szolgálj emberül és hasznoson [Cege SzD; WassLjt.]. 1687: Valamely Innepb(en) Száraz Korczoma observaltatik; Mindenkor minden gazda ember (:valakik külön kenjeren vannak, ambar egy örökön lakjanakis:) tartozik egy egi Tyukkal, es öt öt Tyukmonnyal [Mogyorósd H; VhU 82]. 1716: Szilvát, almát vaczkort, minel bővebb(en) aszaltassa(n) ... Eféle vad gyümölcsöt peniglen minden gazda ember az örökös jobbágy egi egi koblót tartozik adni s a sellér felit [Szászerked K; LLt Lázár Ferenc ut.]. 1722: Minden gazda embertől Buza harmadfel Kalangya, ha Buzaja nem terem örökseges Emberek harmadfel vekat, ha seller leszen ket vekat ... ad [Sárpatok MT; GörgJk]. 1758: nékik, hozzájuk illendőképpen mind Gazda embereknek vagyon keves javotskájok [Betlenszmiklós KK; BK]. 1778/1813: Deserta egész Sessio vagyon a' Falu közepiben ... Ezen egy Gazda Ember minden meg kívántato épületeivel együtt meg férhet [Kettősmező Sz; JHb LXX/6. 115]. 1827: Minden Gazda ember a maga marháját hajtsa a maga nyájába [F.rákos U; Falujk 161 Barrabás Áron pap-not. kezével]. 1840: 7a Főbr házamboz jöven Tks Vajda Pál és Vajda György Urak — a' Tks Magistratus rendeléséből hogy Házamat — és Telkemet matozzák fel ... mint kender természetű Gazdától tsepüiten vittek — mintha még más Gazda-Embernél nem lenne, a ki kender szokott dolgoztatni [Dés; DLt Balogh László foly.]. — L. még RSzF 156.

Szk: jó ~ n. gazdálkodáshoz jól értő ember. 1734: mind holtig jó Gazda ember vala maga ... iffiabb Tholdalagi János Ur(am) [Koronka MT; Told. 29/28]. 1778: jó gazda Embernek ismertem ideiben Etken Andras Vramot szaporította az Magaét [Albis Hsz; BLev.]. — b. tehető gazda. 1823: igaz hogy mind jo Gazda Ember rendi szerént iszikis s enis sokszor ittam vele Kortsoman mint jo Embereimmel de soha nem tapasztaltam hogy valakibe belégaráznalkodott volna oknélkül [K; KLev.]. — c. derék/jóraváló gazda. 1772: egy pápista sincs, hanem kálvinista vagyon egynehány jó gazdaember; úgymint ezek a Siposék [RettE 265] * kalibás ~. 1761: Kalyiba Taxa. Minden kalyibás gazda ember Esztendőnként Hf.1. a Viduák penig Dn 50 loco Taxa, azért hogy a Város földin laknak, fizetni tartoznak [Töröcsvár Br; BrÁLT Conscr. Dom. Töröcsvár 110–1. — Binder Pál kijegyzése] * kaputartó ~. 1780: Azért ... olyan gondot viseljen minden mezőre kijáro kapu tarto gazdaember, hogy akárminemű kára legyen rajta ... soha a communitás meg nem fizeti [Árkos Hsz; RSzF 146] * lovas ~. 1737: minden Ókrős és Lovas Gazda

emberek ... eg(g)j eg(g)j Szekér vagj Szán tövissét vigjen vagy vitessen ... hasonló képpen minden ökrös és Lovas Gazda Ember eg(g)j eg(g)j Szekér porondot és követset vigjen vagy vitessen* [Dés Jk 470a. — *A gát megerősítésére] * *marhás* ~. 1737: Concludáltuk azert hogj minden marhás Uraink 's Gazda-emberek egj egj nap porond hordásra küldjék szekereket [Dés; Jk 482b]. 1752: Karátson fáját is, mind Jobbágy, mind sellér, minden marhás gazda ember szokott égj szekérral vinni Udvar számára [Somkút SzD; JHbB 247] * *ökvös* ~ → *lovás* ~ * *porciófizető* ~ adófizető gazda. 1768: Providus Triff Isztratyit ... igen jól úsmertük ..., nem különben az Fiat Togyert is jól ismerjük a mi Falunkba lakik igen jó portio fizető Gazda Ember [Melegföldvár SzD; Born. XL. 80].

2. házasember; om cásátorit; Ehemann. 1736: Az Incta ... Más betsülletes Gazda-embereket I(ste)n és a Nms Haza Törvénye ellen magához alliciált, úgy annyira, hogy egynémellyek Feleségeket majd halálra verték a Divortia Incta miá [Dés; Jk 202b]. 1774: Ezen Jozságokból Jobbágyok manumittáltattanaké, ha igen ki által, mennyiben mikor, Gazda Embereké, vagy Iffiu Legények, Cselédesek voltanaké vagy magtalanok [K; KS vk].

Hn. 1747: h.: Gazda embér [Torockó; TLev. 2/1].

gazdaférl jobbágygazda; gospodar iobag; Fronbauer. 1765: írja az Migos Groff Aszszony, hogy a Jobbágyok ... tavasszal el akarnak szólni ... azért én bizony tavasz előtt mind az Tömleczre hányatnám az régi Gazda Férfiakat, abban Tiszt uraimékis segélhetnek [Somogyom KK; Ks 8. XXIV Tolnai János öz. gr. Kornis Antalné Petki Annához].

gazdag I. mn 1. bogat, avut; reich. 1570: mykor az orwoth* az Andrast megh Talaltak volna, Mond eo andrasnak Bezzegh kazdagh legen voltal Te hogy egy Ladaert Arangyereowel fizettel [Kv; Tjk III/2. 68. — *E szó a bezzeg III. 2. al sajtóhibával]. 1573: Kalara nehai Hegedws Matene Azt vallia hogi Eo esmerte Varadon Iob deakot Ormandy Laiosnak az attyat ky kazdag* Ember volt [Kv; Tjk III/3. 173. — *I.h. 68. 1-on: *gazdak volt*]. 1585: giermekseghemtwl foghwa mi(n)d perlett palfalwa Kechetfalwawal az hatar weghett, es mindenkor az palfalwi loffeiek, miwelhogy ghazdaghbak voltak, azok iartak futottak nagiobban minden peresert [UszT Jacob Kowach fej-i jb vall.]. 1602: Az teobbit penigh ... hagiom az en Atyamfiaynak mind Zegennek gazdagnak [Kv; RDL I. 73]. 1630: mikor Gal Mihaly ide jöue az Varasra ... eleg h kazdagok valanak [Mv; MvLt 290. 210a]. 1640: Dobos Jstuan Taualy ment el kazdag ember volt [Sólyomtelke K; GyU 63]. 1670: ezek jó Ertekes gazdagh jobbagjok valanak ..., az vta(n) Daniel Istva(n) Vram mod nélkült való szolgáltatasa mia el szegenyodenek [Szentpéter U; Ks T. 33]. 1736: Mindenik

religiön való papoknak nagy, majd az dereka középig lefüggő galléros mentéje vala; az is ki rókatorkokkal az gazdagabbaknál, ki rókanyakkal az alábbvalóknál, meg volt prémezve [MetTr 436]. 1775/1781: Fitzkó lévén* akkor ... gazdagok voltanak a parasztemberek [Nagyalmás H; JHb LXXI/3. 426. — *Értsd: a vallomástevő kamaszkorában]. 1796: én nem perlek véllé, mert ő gazdag ember erőszakos, én pedig Szegény ember lévén, éngem elhurtzolna, 's megis a kárral maradnék [Bács K; RKA]. 1818: egy Brassai gazdag Görög [M.fráta K; KLev.].

Szn. 1554: Gazdag balynt [Kv; Szám. 1/IV. 52]. 1570: Erzebet Kazdak Janosne [Kv; Tjk III/2. 114]. 1586: Kazdagh Georgy* [Kv; Tjk IV/1. 577. — *Ugyanazt a személyt lennebb *Kinches* Georg-nek másutt *kazdag* Georgy-nek írják]. 1625: Gazdag Georgi [Kv; Szám. 16/XXXV. 55]. 1632: Olah Vasarhelt* ... Iako Kazdagh Ferencz Uram [Ks 42. F. — *SzD]. 1635: Georgius Kazdag [Tompaháza AF; EHA]. 1639: Az Vitezleő Kazdagh Sandor ... Szaz Czegeöbe(n) Doboka uarmegie(en) [Borb. I]. 1642: Kazdag Janos ... Ez beztercei fiú [Gyalu K; GyU 78]. 1690: Kazdagh Pal es Gazdagh Janos nevü jobbagiok [Kál MT; Berz. 2. 39/40]. 1714: Kazdagh Márton jb [uo.; i.h. 12. 91/131]. 1801: Gazdag Mária [Dés; RKAK 92].

Hn. 1719: Az Gazdag vápában (sz) [M.sárd K; KHn 229].

2. a. (anyagában, díszítésében) dús; incärcat (cu materiale, ornamentatie); reich (an Verzierung). 1574: vagion ... egy twdzeöt Jngual gazdag aranal gieöngiel es Jslogal | Vagion ket fw keöteöm ..., az Eggiel gieöngieös gazdag [Gyf; JHbK XXI/12. 5]. 1576: Wagion egy homlok eleo gazdagon gynges. Wagon egy homlok eleo Annalys gazdagh gyeongyel [Szamosfva K; i.h. XVIII/7. 4]. 1651: Egy Szederjes Barsoni zoknia Eöt rend regi kazdagh prem az alian ... Ennek az valla igen gazdag Arani s ezöst czipkeuel czinalt [WassLg Vass Judit kel.]. 1723: Vagyon ... kilencz sing régi gazdag perém ... öt sing másféle gazdag perém [Koronka MT; Told. 29/2]. 1749: Egy Borostyán virág Szim Poszto Mentét igen Szép Gazdag Arany Varással [uo.; i.h. 12/2]. 1768: Gazdag ezüstes palatni ing [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 109]. — b. (ércben) dús; bogat (in minereu); (erz)reich. 1757: 'a Mineralis Vénát tarto Hegyeknek hol egy, hol más részében találtatnak gazdag Vénák [Zalatna AF; JHb Borsai István kezével]. 1775/1781: a Bányások köz beszédében vették völt akkor ... hogy jöllehet példa beszédben azt tartják: Máj bune o Czare bune, ka o Baie bune, de a millyen gazdagok voltanak azon Bányák akkor, el merték a Bányások mondani azon Bányáról: Máj bune ó Bajé bune ka aeszta a Josiki, ka o' Czare bune [Nagyalmás H; JHb LXXI/3. 424].

3. vmiben bővelkedő; abundant/bogat in ceva; reich an einer Sache. 1833: A nagy agy belseje (: massa:) lágy, színe verhenyeges számos vér pontokkal, gazdag, oldal üregeiben kevés verhe nyeges víz találtatott [Dés; DLt 200 orvosi lát.

lelet]. 1864: Szokásos az erdélyi fával gazdagabb helyeken azon határrészt, mely vetés alatt van az ugartol kerteléssel elkülöníteni [M.valkó K; KHn 112].

4. *dtv is* bőséges; imbelsugat; reichlich, ausgiebig. 1562: Onnat Balassi^a indult Szakmárra, és a nyereséget Szakmárban mind egy házba rakák, hogy ők jövődében nagy gazdag kótyavetyét hánynáuak [ETA I, 18 BS. — *Az áruló Balassi Menyhárt]. 1640: Az ditsőseges diadalommal fel tamadot Ur Jesus Christusnak kazdag áldását kivanom kegđ(nek) kedvessivel egyyut [KJ].

5. busás; bogat; reichlich. 1654: némelyek ... nem követségben, hanem annak alkalmatosságával, ország és urunk látni^a és velle esmerkedni s barátságot szerezni jöttek volt a követekkel; kiket urunk nagy becsülettel fogadvan, nagy sok gazdag fejedelmi ajándékokkal meg is ajándékozza [ETA I, 157–8 NSz. — *1654-ben II. Rákóczi Györgyöt].

6. ~ *reményű* ígéretes, sokat ígérő; (mult) promiátor, care promite mult; vielversprechend. XIX. sz. eleje: Gazdag reményű Töröküzás és fekete borsos termő helyétt el pusztította [HSz] *töröküzása* al.].

7. ~ *rozs* tiszta rozs; secară curată; reiner/unvermischter Roggen. 1736: Gazdag, vagy tiszta ros metr. 15 [A.idecs MT; CU XIII/1. 47]. 1850: 80 véka gazdag rozs ... 158 véka gazdag rozs — ebbe buza is volt vegyítve [Algyógy H; Born. F. II].

◇ Szk: ~ *poltura* '?' 1653: De mind garassa, mind polturája apró és igen rezes volt — úgy vettem eszembe hogy, három lótos is szükön volt. Így azért Binyára vitték a kinek gazdag polturája volt, és garast kell belőlle veretni, de az is nem volt jó^a [ETA I, 140 NSz. — *Az 1622. évre utaló feljegyzés Bethlen Gábor pénzgazdálkodására von.].

II. gazdag ember; om bogat; Reiche. 1570: az Meg hólth Banffy Menyhár (!) Jozagy keozwl Mynden falwhol Nevezetes Zemelyeket ... Ereos hytre Meg eskettwk es azoknak vallasok wthan hasonlokath hasonlokai gazdagot gazdagal Zegent Zegennyel^a Eghbe hasonlythwan Nylath wetetwk Rea czedwlanlent [Bh; Eszt-Mk Magyaró ca. — *A jb-ok vagyoni helyzetét illető megjelölés]. 1533: vag zegeny vagy gazdagh lezen az eleobby vezeres zarent eo kgmek hatalmot Adnak minde-ne(a) az Adot Meg venny [Kv; TanJk V/3. 271a]. 1595: Adot ... kazdagon zegenyeken egi arant zegiek [Kv; i.h. I/1. 261]. 1717/1793: Ehez^a tartsa magát ... Erös és erőtlen Gazdag sgyá-moltalan [A.csernáton Hsz; SzékFt 31. — *Ti. a falu törvényéhez]. 1727: az Falunak lévén kö-zönseges bőv Széna fűvei, mikor abban osztnak, nemelylek a' Szegényebbek közzül, kettő, három áll egy rudra, a' Gazdagjabbak közzül penig edgyes két, három rudott kaszáll [Mezőcsán TA; Ks 15. XLI. 5].

Sz. 1764: Mind a gazdagság mind a szegénység különbben az Urtol vadnak, Gazdag az aki meg nyukszik az (Iste)n akarattján, s a maga kevéssét haladatáson költi [Középlak K; BFR].

Hn. 1582: gazdagbat [Kv; Tjk IV/1. 66]. 1630: gazdagak. kazdagh [Mv; MvLt 290. 210b, 224a]. 1807: Gazdag [K; KLev. 7].

gazdagabbacska módosabbacska, tehetősebbecske; mai bogat/instárit; Wohlhabendere. 1760: Szántó-Földekre, és Széna retekre nézve mellyik részre jutott jobban nem tudjuk. De Marhásabb és gazdagabbatskák, és jobb Gazdák mentenk (!) Mlgos Groff Bethlen György Vr ő Nagys(á-)g(ána)k [Somkútpataka Szt/Kövár; KS r. tanú vall.].

gazdagít gazdaggá tesz; a face bogat; reich machen. 1678/1683: az hűsegh igassagh, az igassagh hamissagot nem kivan, de azkj magat, az masebol akarja hamis uton gazdagitanj, mas embernek megh romlása nélkül nem lehet [Ks Kornis Gáspár kezével].

gazdagodik meggazdagodik; a se imbogáti; reich werden. 1597: Nyreő Miklos.Coloswary ... wallia ... En Elek Janosnak sem kazdagsagat sem zeginseget ne(m) thúdom, ... hanem wagy zeginyedat wagy kazdagodot de ennek az mostani relictajanak ideiebe(n) volt mind kazdagúlassa zegenyedese [Kv; Tjk VI/1. 16]. 1734: Constal azis hogy annak előtte szegény ember volt, osztán pedig hertelen gazdagodott [Torda; TjkT I. 35]. 1751: Réti Pável ... fiai fel nővéni vagy egyébünnen gazdagodott én azt nem tudom [Szépkényerüsztmárton SzD; Ks]. 1769: Szegény ember volt, hanem osztán Biroságb(an) Gazdagodat, de mi formán aszt nem tugyuk [Nagyercse MT; Told. 3a]. — L. még RettE 254–5.

gazdagon 1. dűsan; abundant; reich, üppig. 1574: vagion ... ingual teőreők varással varroth ezwst Arannial gazdagon vagion zedetue [Gyf; JHbK XXI/12. 5]. 1576: Wagon egy pattyoloth feyre walo ... A hozza keres kereol warroth tereok warrással gazdaghon [Szamosfva K; i.h. XVIII/7. 6]. 1651: Egy kek vont ezöst zoknia, az Vallais azon fele gazdagon Arani es ezöst zipkenel czinalt [WassLt Vass Judit kel.]. 1692: Selyemmel varrot agyra valo gyolcs lepedők Nro 14. ennek egyike gazdagon arannjal varrot [Bilak BN; JHbK L. 36]. 1711 h.: Három vankos hej; az egyik sok színű Selyemmel aranyal és ezüst Csipke mogyara merőben igen gazdagon varrot Az másik karmasin Selyemmel, és aranyal ezis kazdagon varrot [LLt Fasc. 115]. 1727: Egy Gazdagon ezüstös rosa Szin Szoknya Szelyes ezöst kötes rayta Vallastol [Marossztgyörgy MT; Ks Gr. Petki Zsuzsanna kel.]. 1763: I. Ferfi Imegh régi modi arannyal ezüsttel es Selyem(m)el gazdagon varva minden felől [Nsz; Szer. Özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes lelt.]. 1793: egy kitsin kard atzél brilliantokkal gazdagon rakott [TL Conscr.]. 1849: Öt pár nagyon gazdagon aranyazatt leg finumabb modon alakitatt virágosan ékesített Fin'siák tá-laival [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

2. fényűzően, pompázatosan; luxos, pompos; prunkhaft. 1780: Cserei ... mondotta nékem, hogy már szóba vették mely gazdagon ruházza s tziírzza a Feleségit [Bethlen SzD; BK. Juliana Ersekujvári conjunx Stephani Butzi (24) vall.].

3. bőv(é)ben, fölöslen; cu prisosință; (von einer Sache) im Überfluß (sein). 1797: mindenek voltanak gazdagon; a mely vagyonokkal is ő Nagyságok a' magok Házakat elő menetelesítették és szemlétemást gyarapították [O.fenes K; JHb].

Szk: *vki vmivel ~ van* bővében van vminek. 1753: Anna Botthues Elekne Azt vallia hogi ... az Azzony Rwhazatal parta Eowekel gywreokel kapcal gazdagon volt, Latta Nagy sok kapcayt ... Latta hogi elegben voltak de Eo Nem Twgia ... hwl veottek [Kv; Tjk III/3. 169].

4. bőségesen; din plin, cu indetulare; reichlich, in Fülle. 1690: 17 Novembris mentem ki Apahidához látogatására az Badensisnek ... igen specialis affectatioval látott és meg is vendéglett az maga sátorában gazdagon [IIAMN 327. — *A badeni őgrófnak]. 1709: hideg szelek, nagy hovak, fergetegek és erőss hidegek voltak ..., az juhok példa nélkül szertesélylyel Magyarországon elromlottak, elholtak, nem használván semmit azoknak is, az melyeket gazdagon szénáztak [TT 1890. 761 SzZsN].

Ha. 1837: gazdagan [Hodor, Doboka 551].

gazdagság 1. bogátie; Reichtum. 1597: Nyreő Miklos Coloswary ... wallia ... En Elek Janosnak sem kazdagsagat sem zegineset nef(m) thudom [Kv; Tjk VI/1. 16. — A teljesebb szöv. *gazdagulás* al.]. 1626/XVIII. sz.: légy janbar elj bar gazdagságban [ItK 1931. 85]. 1776: B. Henter Urffi is méltoztatott mondani hogy a' gazdagságért nem vészem, hanem a' maga Szépségéért, és alkalmaztatásáért a Kis Aszszont (igy!) [Egrestő KK; GyL. Joannes Tompos de Csík Sz. György (66) és fel. Catharina Szeredai (54) vall.]. 1807: most nem régieben váltám ki a Csáni portiomot, ebből is 300. forintotska árendát kapok, így élek én nyugadalmoson, senkinek gazdagságon meg nem illetődem, sem hogy más gazdagabb nállamnál, bennem nyukhatatlanságot nem csinál [Kv; Incz. XII. 3a br. Josinczi József lev.]. — L. még Met-TrCs 447; RettE 284, 326, 410.

Szk: *elég ~ban van* elég gazdag. 1630: mikor Gal Mihaly ide jöüe az varasra enel az Bozedi Ferencz Annia (!), elegh kazdagsagba(n) valának [Mv; MvLt 290. 210b]*nagy ~gal bír igen gazdag. 1765 u.: Zámbo Dániel ... in anno 1765 privaltaték propudiose a főispánságtól. Köszönje a telhetetlenségének s a szegénységen való elődésnek, pedig nagy gazdagsággal bír [RettE 96] *nagy ~ra ment nagy vagyonra tett szert, nagyon meggazdagodott/vagyonosodott. 1773: Egy Apor István nevű alávaló, háromszéki procatorból szörnyű nagy gazdagságra ment ember testált volt 80 ezer forintot azon kolozsvári jezsuitáknak [i.h. 312–3].

2. vagyon; avere; Vermögen. 1597: Nicolaus Kalmancschi fassús est ... Elek Janos sok ideigh

büdosek adossaga eleot ket eztendeigh leön oda, de mint hogi en semmi kazdagsagat nem ertette(m) azt en ne(m) thudom oda fizettee minde(m) marhaiait az adossagba wagi ne(m) [Kv; Tjk VI/1. 14]. 1629: az szegeny Borbely Ferencz igen szegeny allapottal vala ... de hogi en kazdagsagat tudna(m) en nem tudom, mert nemis volt ... de hogi erre az felesegere penze s valami kazdagsaga marat volna en nem tudm [Mv; MvLt 290. 166b]. 1651: ha Isten engemet, maghtalanul talána kj venni az vilagból, minden jovaim mobilis gazdagsagim eo kemic* legicnek [Doboka; JHb III/8. — *A férjé]. 1792: Zoja Sára Aszszony mig egészséges volt maga gazdagságával meg tudot élni [Recsenyed U; Pf]. — L. még RettE 372.

Szk: *viszi a ~ot* kezeli a vagyont. 1807 h.: Szekelly Mihaly Urm ... nékem maga panasza, hogy eleget adtam a Léanyomnak meg is felém sem jó — ha ez a fiam nem volna nem tudam mit tsinálnék, E tart tűzzel, ez Oeconómizál ... Szánt vett minden edgyet masamat Szorgalmatosan Curallya magam is láttam tapasztaltam, hogy az Expns vitte a Gazdagságot* [Sinfva TA; Borb. II Gombosi Péter (26) ns vall. — *E szó tollvétség is lehet *Gazdaságat* h., és akkor a kijegyzés a *gazdaság* címszó alá tartoznék].

3. érték, vagyontárgy; valoare, bun/obiect de valoare (in posesia cuiva); Wert, Besitzstück. 1572: Farkas Palné Anna Azt vallia hogy eo semy kazdagsagat Nem latta Benchoknenak, Twgia hogi varrasawal elt Mynekeleote Fottues Janos ely veotte, egeb rwhayat sem tugia epi fekete zoknialan egeb ezwt mywet Nem latta egy herpadozot poharnal es egi partha Eonel [Kv; Tjk III/3. 42]. 1600: lattam ez Bwday Catha azzony vyaban valami gyeoreeket, de Akyweol semmi oiy gazdaksagot Nem lattam [Kv; Tjk VI/1. 481]. 1632: az migh bira pattantiusne magat addig kalmarkodek, de enneke(m) nem mutogatta semmi gazdagsagat megh [[Mv; MvLt 290. 106a]. 1766: minden gazdagságát bé hozták, mégis jó gondot nem viselnek reája maga nem kell s nemis kellett, hanem csak a vagyonya [Csicsó Cs; Ks 92]. — L. még RettE 190.

gazdagságú. Jelzős szk-ban; in constructii attributive; in attributiver Wortkonstruktion: (a jelzett mértékben) gazdag; bogat (in másra indicatá); (in angebenem Maße) reich. 1758: Danczkai József ... híres gazdagságú emter Fehér vármegyében Igenben* [RettE 57. — *M.igen AF]. 1771: Egri János ... Kolozs vármegyében nótáriusságot és viceispánságot is viselt ... Jó tehetségű és gazdagságú emter volt [i.h. 255–7]. — L. még RettE 92, 111–2, 226, 263, 311, 359, 388.

gazdagul ige (meg)gazdagodik; a se imlogáti; reich werden. 1656: ide olyan szolga kell ... nem kemplár, pénzüjtő, sobrák, tudatlan, az ki csak azért jó, hogy gazdaguljon; az vra, s nemzete, hazája méltóságának, jó hitnek, nevének mocskolója [RákDipló 458 Jac. Harsányi

a fej-hez]. 1772: senkinek is más káralval gazdagulni nem szabad [Kük.; JHb LXVII. 22a]. 1814: mind ezenn vagyonjait könnyű volt Tiszteletes Uramnak szerezni, mert minden Észteendőben egy egy Asztag Buzát, egy egy Kalongya Szénát és egy egy Hiu Török-Buzát ki szakaszt a' Grofnéjébol, s ezeket pénzé tévén könnyű Gazdagulni [Banyica K.; BfR 117/1 Mester Vaszilie (60) col. vall.].

gazdagul *hsz* gazdagon; bogat; reich. 1736: az koporsót ezüst, aranyos fejű szegekkel igen gazdagul külyel bé verték [MetTr 404].

gazdagulás (meg)gazdagodás; imbogápire; Bereicherung. 1597: itt az tw Capitansagtokban, kinek kinek gazdagulasat, neukedeset, es Apadasat, marhaiban megh mondiatok Igazan [Kv; Szám. 5/VIII. 35]. 1597: Nyreö Miklos Coloswary ... wallia ... en Elek Janosnak sem kazdagsagat: sem zeginseget ne(m) thüdom, ... hanem wagy zeginyedet wagy kazdagodot de ennek az mostani relictajanak ideiebe(n) volt mind kazdagulassa zegenyedese [Kv; Tjk VI/1. 16].

gazdai 1. gazdához illő; potrivit unui gospodar; (zu) einem Wirt/Hausherrn passend, angemessen. 1849: a Cseh Ur udvarába minden napi voltam, ... s láttam, hogy ot egy telyes Gazdai Rakot ház van [Héjjasfva NK; CsZ].

2. a gazdálkodásban szokásos; uzual in agriculturá; in der Wirtschaftsführung gewöhnlich. 1827: Egy Kalongya buzát raknak 30 közönséges gazdai kévékből [Balásháza Sz; WassLt].

3. ~ *hivatal* (ünnepi alkalom) gazdájának tiszte; functia de organizator (cu prilejuri festive); Amt des Gastgebers (bei einer festlichen Gelengenheit). 1764: 22-da temettetett a szegény Décsei Zsigmond bátyám Borsán. Itt gazda voltam Sombori János öcsémmel ... Décsei Zsigmondné ... Öszeve akart zürni-zavarni mindent ... ökegyelmére nem hajtottunk, hanem gazdai hivatalunkat követtük [RetE 169].

gazdailag (jó) gazda módjára; ca un gospodar (bun); nach der Art eines (guten) Landwirts. 1851: A' tavaszi szántás alá tartozó földeket, javát, rosszát — köteles Máthé György — mihelyt az idő anyira ki nyilik, gazdailag jól meg szántani ... jó-tiszta maggal ... tulajdon magvából bé vetni [A.esküllő K; RLt O. 4].

gazdajobbágy (telkes) jobbágygazda; iobag (cu esie gospodărească); Fronbauer (mit Grundstück). 1759: azon ... Jobbágyok közül két Gazda Jobbágy, a' mallyik nékem fog tettezni, nékem maradjon magok Sessiójival cum earum Appertinentiis Colonialibus és magok Facultássával [Moha NK; TSb 2]. 1783: Lévéen két szolgáló gazda Jobbágyok ..., tehát ezek is Nyil Vonás szerint oszlottak ekképpen, hogy tudni illik az öreg Pilbárt György János jutott ... a három egy Testvér Fiu Haeresek(ne)k, az ifju Pilbart

Györgj pedig ugyan az egy Testver fen ki nevezett három Leányok(na)k [Zoltán Hsz; Borb. II.].

gazdálkodás 1. (meg)vendéglés; ospätare; Bewirtung. 1576: Az postaknak zallastartasat es gazdalgodasat (!) Rendeltek eo k. az Safar vramhoz hogi biro vram haza zabad legien teollek [Kv; TanJk V/3. 135a]. 1589: Keolt az Kazdalkodaskor pankohra es Eteken 2 Ejtél vaj [Kv; Szám. 4/X. 56]. 1595: Ajandek el küldezesere, es idegen vendegnek gazdalkodasara az mi költ* [Kv; i.h. 6/XVIIa. 157 ifj. Heltai Gáspár sp kezével. — *Köv. a fels.]. 1625: Az Vrnuk eo Felge vdvári nepenek valo gazdalkodas vacziarara ... Attam Estwere 65 kopianak ... Hust: lib.: 50 Czipot nro 160 Az Agarak mellett Tizenhett Embernek Hust lib: 8 Czipot nro: 20 Bort Eytt: 4 ... Attam az madaraszoknak es az Solymok szamara ... Hust lib: 8 Czipot nro: 14. Bort Eytt: 3 [Kv; i.h. 16/XXXIV. 162]. 1665: Radnothra Bonyhára megh irta(m) mikepe(n) gazdalkodgya(na)k ... olvasd megh, az szerént legyen az gazdalkodas [Gyf; UtI]. 1690: Hadnagy vram azon idegen Bort Varos szamara vonatossá ell; jóvők jarok Gazdalkodasokra jo lesz [Dés; Jk]. 1703: Az Varosba szallot be Colonellus ö Nga ... kezdetttük el az ö Ngok konyhájaiara (!) valo fa hordast strasallast es gazdalkodast [Szu; UszLt XIII/94]. 1765: (A) Fogados ... Tolvajokkal valo Társalkodását ... és azoknak lett Gazdalkodását láttae a Tanu bizonyoson ? [A.preszáka F; Mk III. LXIV/67]. 1799: azon Széknek Tisztjei a' midőn kerületekben, vagy Processusokban közönséges szolgálatban utaznak, az általak a' Falus Biráktól vett ingyen gazdálkodásról mindenkor Quietentiat adjanak [Asz; AszLt Reg. 207 nyomt. gub-i körend.].

Szk: ~ *forog rajta/vkin* megvendéglés/vendéglés terhe van rajta/vkin. 1649: Kgmetek hólczen megh itilheti esztendot által menyé sok fele inség, szolgálat, Postaságh, és gazdálkodás foroghion raitunk, es ezekre sohonnán semmi jovedelm(ü)nk ninczen [Dés; DLt 424] * ~ *sal van* ellát vkit. 1625: erkezw(e)n Fejerwarrol Ferenczj Pech Nemet Capitanj ... felesed maghaval leven ... vrnuk eo felge serio demandalt, hogy beőseges gazdalkodással lennenk [Kv; Szám. 16/XXXIV. 18]. 1645: Ez levele(m) praesen(talo) negy kurtant ... Kglteket kere(m) azert szeretettel mindenüt bekevel bocslatva(n), sohut megh ne haborgassa, illendeo gazdalkodassal legjen [BesztLt 146] * *derek* ~ kb. a vendéglátással kapcsolatos teendők java része. 1609: Ezen kwwl valo gazdalkodast Jstuan vram az Collegam veot magara az derek gazdalkodással eggiwt en az Teoreokeoknek valo gazdalkodastol it supersedealtam [Kv; Szám. 126/IV. 398].

2. mezőgazdasági tevékenység; activitate agricolă; Landwirtschaft, Wirtschaft. 1833: ha az embernek minden földgye edgyütt vann, nem kell a határt dolog idején, edgyik földgyéről a másikig bé futkosni, s így az üdött, mely a gazdálkodásban

meg betsülhetetlen kints ok nélkül vesztegetni [K; IB. Ajtai György szb kezével].

3. kb. gazdaságos felhasználás/fogyasztás; in-trebuinjare/folosire economicoasă; haushälterische/wirtschaftliche Verwendung. 1726: Gyergyai Turoval és Sajtal való gazdálkodás [Fog.; LLt].

4. kb. foglalatosság, foglalkozás; in-deletnicire; Beschäftigung. 1846: A sokszor említett malmokali gazdálkodást az Uradalmi Nagy Méltóságú Administrátor Ur ó Excellentiája engedelmé nélkül senkinek sem subárendálhatom [Kv; KmULev. 2].

gazdálkodhatik 1. ? elláthatja maga magát; a se putea aproviziona; sich verpflegen können. 1603: Zolgaianak Gergelnek enn] adasson ghazdalkodhassek [UszT 16/43].

2. elláthat vkit, gondoskodhatik vki éllemezéséről; a putea aproviziona pe cineva; a putea avea grijă de alimentația cuiva; jn verpflegen/sorgen können. 1639/1650: Henzler Eottues Gergelnek, egy Eottues legény fia, az anyek vilagból ki mulua(n), ... az keserues Attyafiak, adanak az Kolczuos Mester kezében ket forintot, hogy keozólyyek az Eottues legényekkelis, mivel hogy egyeb arant ne(m) volna modgiok benne hogy oda ki gazdalkodhassanak, hanem szerezzenek az penzel magoknak etelt [Kv; ÖCJk].

gazdálkodik 1. étellel(-italal)/ellátással szolgál vkinek; a întreține/hrăni pe cineva; jn bewirtschaften, verpflegen. 1570: filep Gërgh ... valya Azt Thwgya hogy Trombitas Demeter zallast Thartot Zabo Janos hazanal Es oda Jart Ebedre Vachora Mert aztalt Thartot Neky Zabo Janos ... az Trombitas Zabo Janosnak egyszer Mynden rea valo keolchegereol megh fizetet, es elj keowetzet Theole, De Zabo Janos Nem bochatta, hane(m) azt Monta hogy vgian gazdalkodny akar nek] mijjlen Jdeje Thartya [Kv; Tjk III/2.20]. 1585: Hauaselfoldebol Juta Vrúnkhoz Egy Boer kowetsegen Vrúnk megh Jsene B. Vramnak hogy Gazdalkodgiunk Nekie ... Gazdalkottam Azert Nekie Tizen harmad Napig* [Kv; Szám. 3/XVIII, 31a-2a. — *Köv. a fels]. 1597: Az Debreceny Birakis nala(m) voltak zallason B. vra(m) paranchyolta hogy gazdalkoggyam nekiek [Kv; i.h. 5/X. 33]. 1605: ilyen kellemetlenwl bányk velünk minden rend mind Nemes Nemtelen, ... holott nem tárgyuk az Nemessegnekis házok népesteol mindenek eleott ky gazdalkoggiek es zolgalyon inkab, es eoremesben nallunknal [Kv; TanJk I/1. 504]. 1623 k.: Georgeot Barcha Gergeline inkab szerette inkab gazdalkodot neki hogy sem mi(n)t az vranak [Mv; MvLt 290.29]. 1639: Az Statutokor harmad napot mi ott ne(m) mulattunk, mert hofi Statualok ... latok hofi sohonnán senki ne(m) gazdalkodik s — mi el jövnek onnan [Kiskereké AF; JHb XXVI. 16]. 1667/1678: Egy uy kantort alitatak fel probara anak Gazdalkatam etealel italal [Mv; MvRLt. — Tomai László kijegyzése]. 1683 k.: (A dézmálók) Az Falusi birohhoz szálnak mindenik Falu-

b(an), es az Biro Tartozik gazdalkodni mind magok(na)k s mind marhajok(na)k [Somlyó Sz; SzVJk]. 1733: Nimet Uraknak Szalai Szóts János Uramni gazdalkottunk kenyérral 6 pénz árrával [Kvh; Bogáts 7]. 1776: mint kedves vendégeit igen jo szivvel látott és tractált sohuvá az házától még tsak egy nyomigis ki nem ment hanem velünk gazdalkodott [Kadács U; Pf]. — L. még ETA I, 154-5.

2. (állatot) ellát; a da mîncare (unui animal); füttern, mit Futter versehen. 1723: a lovak számára a falu gazdalkodott [Hodák MT; VGy].

3. fogyaszt; a consuma; verzehren. 1787: ne gondolják Nsgtok hogy igen bővön gazdalkodjam a Nagyságtokéból, mert nem szokásom [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

4. vmit él/használ; a folosi/utiliza ceva; benutzen. 1774: abbol* a' jövő járok gazdalkodnak [MNY XXXVIII, 206. — *Ti. a réthől]. 1807 k.: Tudom hogy Felesege után Földel vadnak s mind eleitől fogva voltak, és a Felesege Testvere Földitís mindetig Szántatta és Titt. Miko Lorintzenénekis Szántat Felib(en) és ezekből taplalta magát, s ebbol gazdalkadat [Asz; Borb. II. Fülep Mihály (49) ns vall.].

5. takarékoskodik; a face economii, a fi econom; sparen, sparsam umgehen. 1801: tsak nem tsalhatatlan reménségem vagyom a' pénznek ki-tsinálása iránt tsak hogy ez egy holnapnál elébb bajoson léssen-meg azért édes ötsém egy gazdalkodgyék, hogy rövidséget ne szenvedgyen [Kv; SLt 17 P. Horváth Miklós öccséhez]. 1831: tiszteessegen, de mind azon által nagyon gazdalkodva el temettettem [Dés; DLt 263].

Szk: *takarékosan* ~ takarékoskodik; a gospodári în mod chibzuit; sparen, sparsam umgehen. 1801: az egész dolog iránt tehát ne-nyughatatlan-kodgyék, de azomban a' Költségbe vgyan takarékosan gazdalkodgyék kedves Ötsém [Kv; SLt 17 P. Horváth Miklós lev.].

6. 1799: a' Fák ... mértékletes ritkítására Gazda kell, vgjan csak gazdalkodnak és kertészkednek azak aránt a' Szarvas Marhák és Sertések, a' Szarvas Marhák hogy csokrosabban nőjjenek a' tetejeket azok(na)k el rágják, a' Sertések p(edi)g; hogy inkább trágyázodgyék a' tövet fel turják [Aranyosrákos TA; Pk 7].

Gúnyos haszn-ban hozzávetőlegesen a '(gazdaként) buzgó-kodik/serénykedik' jel-sel számolhatni.

7. '?' 1665/1754: Az mely jámbot Iffiu Társ legénnyé akar lenni ..., légyen fejr kretéja kezében, és az Asztalnál lévő betsülletes Személyeknek tángyéron kretéval gazdalkodjék; annak utánna rajszollyon egymáson által bútatva két Asztalos mű szért, tudni illik fa és vas némüt [Kv; ACLev. 21-2].

Ha. 1677/1678: Gazdalkatam [Kv; MvRLt].

gazdálkodó 1. vendéglátó; gazdă, amfitrion; Gastgeber. 1678: az gazdálkodó törököt kérük, hogy az szerezzon valami kevés bort [BTN 81].

2. Csak szk-ban; numai în construcție; nur in Wortkonstruktion: ~ *kanál nagy/tálató* kanál; polonic; Vorlegelöffel. 1703: Edgj öreg gazdálkodó kalán [Zabola Hsz; HSzjP]. 1748: Néhai Korda Sigmánd Ur eő Nga Özvegye Nemes Iulia Asz-(sz)ny, dolgoztatott velem ... egy gazdálkodó kánált, s közönséges asztali ezüst kalányokat, vgy hólmi kávés kalánotskákot [Kv; Szentk. — Sam. Jónás; (42) vall.]. 1767: Nagy Gazdálkodó kalán 16 1/2 [Mv; Ks 20/X]. 1771: egy Lapos nyelvű Gazdálkodó nagy ezüst kalán [Kendülóna SzD; TL. Teleki Pál hagy.]. 1793: egy gazdálkado horgos kalány ... egy horgos gazdálkado kalány [Mv; KCsI 5]. 1816: Egy gazdálkodo lapos kalány 9 3/4 Lóthok [Kv; Born. IV. 41]. 1833: Egy gazdálkodo Lavesos on kanál [Dés; DLt 750]. — L. még MNy XXXVIII, 132 * ~ *kondér főzűst*; *cazan de bucătărie*; Kochkessel. 1756: Két nagy gazdalkodo Kondér [i.h.] * ~ *kés szelő/szeletelő* kés; *cuțit de tăiat/de tăiat felii*; Schnitzel/Transchiermesser. 1739: Egj pár nagj ezüst nyelvű gazdálkodo kés, és egy nagy gazdálkodo kalány [Szászterked K; LLt Fasc. 96].

gazdálkodtat ellátásáról gondoskodtat; a face să se asigure aprovizionarea; versorgen/pflegen lassen. 1609: az Lengiel keoneteknek Vrnk Izenuen Biro Vramra feleolle hogi gazdalkodtasso(n) nekiek Adtam Swtni feozni ualo hust lib: 18 d 36 [Kv; Szám. 12b/IV. 319]. 1621: Gubernator V. eo naga meg izenue(n) B. Vramnak hogy az Vajda zolgajnak tiztessegesen gazdalkottassan* ... attam nekjk* [Kv; i.h. 15b/IX. 59. — *Másutt a forrásban *gazdálkodtasson* alak is olvasható. *Köv. a fels.]. 1679/1681: Idegen emberséges emberek birtokban szálván bé házamboz, azoknak is az en hőczületemert ... illendő keppen (: tavoztatván à felettéb való tekozlást:) gazdalkottasso(n) [Vh; VhU 678].

gazdálkodtatás; ellátás, vendégletés; aprovizionare, ospățare; Versorgung, Gasterei. 1600: zeoleomyweseknek etel Adatatasana(k)k, [és korchyoma(n) való gazdalkotatasnak tilamat biro vram kialtassa megh az ennek elotteotte (!) való vegezsek zerenth [Kv; TanJk I/1. 361]. 1649: Exitus Ouim (!) ... Vrnk eő Nga gazdalkottatasara attana(n)k nro 51* [Kv; Szám. 26/VI. 497. — *Ti. tojást].

gazdáltat ellát, a aprovizionare; versorgen/pflegen. 1765: Banatusi embereket magok házaknál allotomban gazdaltattak, 's ottan ottan ujjabb ujjabb Lovakat láttam nálók [Fintoág H; Ks 113 Ve-gyes ir.].

gazdáné-asszony feleség; soție, nevestă; Frau, Gemahlin. 1599: Bórbth Georgy ... vallja: ... Kechety Georgy betegesgeben ... mindeneket valamé Vagion minthogy az gazdany* azzonnyal eggyeot kereste nekye hadgya [Kv; TjK VI/1. 342. — *Olv.: gazdání (értsd: gazdáné)].

gazdaság 1. gospodărie; Wirtschaft. XVIII. sz. eleje: Neha az Attyak Szep Leanyokot Joszágra Gazdaságra nézve megh vecsemedezet Familiaba adgyák [JHb 17/10 lórtási ut.]. 1758: Gazdaságom s gazdagságom nem nagy, mert generose szerettem élni — amidőn kítölt [RettE 79]. 1796: az Esponens ur ... Vásárhelyen sok időkig Doctori cura alatt élt költségesen, a mellyek mián gazdaságában nagy tsonkulást kellett szenvedni [Ilencfva MT; DLev. 3. XXXV/4]. 1817: az ide való Tisztartomot el kell tsapnom és már itten Sem leszsz senkim a' kire a' Gazdaságomat bizhatom [Mezőkapus TA; BfR Székely János Bethlen Sámuelhez]. — L. még RettE 371; RSzF 121.

2. gazdálkodás; gospodărire; Wirtschaftsführung, Wirtschaft. 1593: Egez Tanaczul az Jdes wraimmal egiwt wegeztenek kgmek hogy agyanak Zakaczy Janosnak 8 eztendeig walo gazdasagert f 100 melliet megattanak es az köwetek eleot leweletis adot Ennekem az ado zedeo wraim attak be f 100 [Kv; Szám. 5/XXI. 65]. 1679/1681: Az jo gazdasagh es Oeconomia az eppetés* után legh inkább ismerszik megh à földnek Coláltatásában [Vh; VhU 668—9. — *Értsd: építés]. 1738: én pediglen 1703ban házodosodvan mingyart kurucz világ támoda ... mikor ki szabadultunk mindent pusztán találtunk ... gazdaságot vjvolag kellett kezdenünk [Ks 14. XLIIIa Kornis István végr.]. 1752: a' ml az Tisztartó Uram maga viselését nézi, s' gazdaságot, igaz hogy háboruán élek ő kegyelmivel, s' nemis tūrhetem [Szentdemeter U; Ks 83 Süke Mihály lev.]. 1797: gazdasághaz nem tudó ... Uduari Gondviselőket tartatt [Mezősámsond MT; Berz. 15. XX/9]. 1820: A' gyalog Szeres Marhátlan Emberek ... bé járnak Kolosvárra napszámra, ahol a gazdaság, és Szőlő művelés pénzes napszámokkal tractáltatik [Jegenye K; KmUlev. 2]. 1852: látad milyen bajas a' gazdaság [Kv; Pk 6].

Szk: ~ot folytat gazdálkodik. 1770 h.: Koronkai Janos ... nevezet Constitutionkat invigorálni praesumalta ... ilyen ... okból. Hogy irt Koronkai János maga Fiától különös Gazdaságot főjtattna [Torockó; TLev. 9/14]. 1792: minden házi gazdaságokat együtt folytatták* [Lapugy H; Ks XLVIII/7 Popovits Juon alsólapugyi gk pap vall. — *Papa Péter és az anyja] * ~ot folytathat gazdálkodik. 1809: Vas nélkül senki semmiféle Gazdagságot (!) nem folytathat [Torockó; TLev. 9/43] * ~ot követ gazdálkódást folytat. 1794/1795: tapasztalasa a M. Fő Consistorium-(na)k az hogy a' Belső Hivatalba levő személyek mellyek a' Papi öltözetbe illetlen gazdaságot követnek, és Nemelyek nem Hivatalyokhoz illendő öltözetbe jelennek meg a' Közönséges Hellyeken [M. bikal K; RAK 18] * ~ra jut gazdálkodásba kezd. 1724: több kárt tett nekem a hörsök ... talam miolta gazdaságra jutottam oly keves gabonám nem lett mint az idén [Darlac KK; ApL. 2 gr. Haller János anyósához] * házi ~ saját gazdálkodás*. 1797: meg-igértém a 20 Rforintokat, ... hogy ne raboskodtassam, és tovább ne bajlodgyam, hogy aunál fogva házi gazdagságom (!)

ne akadályoztassék [Koscsd H; Ks 115 Vegyes ir. — *A rég 'aloldialis/majorgazdálkodás' jel-sel is számolhatni] * *viszi a ~ ot* gazdálkodik, vezeti a gazdaságot. 1807 k.: az Exps ... az Felesegetől jöt ökrekkal és edgyütt Felesegevel Szerzet s ennek jovaibol Szerzet Marhákkal vitte a Gazdaságot [Sinfva TA; Borb. II]. 1870: Tsia Joseff vigye ez után is a' gazdaságot [Héderfája KK; IB]. 1836: Mihály ... a háznak terheit, ugy a külső gazdaságot is erejéhez képest közösen viszi [Szentimre MT; BalLev.].

3. (vendég)ellátás, *rég* gazdálkodás; ospátarea musafirilor; Gasterei, Versorgung. 1582: Indulának Byro vramek feierwarra ... Attam az Gazdanak mynd menett Jeowett valo Gazdasagaertt es faianak egetesseiertt d. 18 [Kv; Szám. 3/VIII. 29, 32]. 1599: Tordan Biro vram parancziola az Gazdaszonnak az ket uttal ualo Gazdasagaertt attam d 62 [Kv; i.h. 8/XIII. 43 Szabó András sp kezével].

Szk: *foly a ~ folyik a vendégeskedés. 1841: Foly a' gazdaság, fürdés, mint a' patak* [Kv; Pk 7].

4. gazda-rend, a gazdák; simbraşi, gospodari; Stand der Wirte. 1778: Csíkszereda városi mostani cántor Marton Ferenc pretendálván, hogy pro anno 1777 ordafőző üstit az taplocai esztenára. Csíkszereda városi Jakab János az esztenán levő bácsnak szavával kikérte, hogy az esztenabíró és egész gazdaság akarja; az mely ki is adta; de az alatt elszökvén a bács, elvitte azon üstöt, és ára megfizetésit pretendálja. Melyre ífttetett, hogy irt Jakab János, minthogy azon üstnek elfogadását (: ámbár ha esztenabíró és gazdaság neve alatt vett is:) mindazonáltal az esztenabírónak és gazdaságnak meg nem jelentette, amíg el nem károsodott, azért, hogy ötödreszit [fizesse] s a többit azon esztenán levő gazdaság — megegyezvén a károssal — megfizessék. Az üst dolga: mához tizenötöd napra 9 márijást megfizessenek [Taploca Cs; RSzF 182]. — L. még i.h. 184—5.

Szk: *szőlős ~. 1826: a' Magistratus a' Hiuz Aroki szőlős Gazdaságnak Panaszos Instantiájára az Oculatorokat es Investigatorokat ki rendelte* [Dés; DLt 880/1821-hez].

5. gazdaságos eljárás; procedeu economicos; ökonomischer Vorgang. 1847: hogy őszig mind Istállon legyen*, s a kész Szénát egye, nem látom gazdaságnak [Dés; DLt 758. — *Értsd: a bika].

6. ~hoz tartozó gazdasági vonatkozású; referitor la gospodărie, de natură economică; von ökonomischer Beziehung, auf die Wirtschaft bezüglich. 1828: Usorások és Gazdasághoz tartozó elegyes Jegyzések 1828k esztendőre [M.köblös SzD; BetLt3].

7. (lakodalmi, temetési) gazdai tisztség; funcția de organizator (la nunți, inormintări); Würde des Wirt(e)s (bei Hochzeit, Begräbnis). 1771: Egri János ... Temetéseken, lakadalmakban gazdaságot sokszor viselt, melyre capacitasa volt [RettE 256—7].

8. (vkinek) gazda volta; calitatea de gospodar a cuiva; die Qualität eines Hauswirt(e)s. 1797: a Férfi káromkodásra, szitkozódásra puzdor (!)

indulatait szelid, jámbor és keresztyén indulatokkal váltsa fel Feleségével tsendesen bányon, Serény gazdaságát bizonyítsa [Szilágycseh; IB. Dombi János prédikátor nyil.].

9. *harangoztató ~* harangoztató gazdai tisztség (a harangoztatási jövedelem kezelői/ellenőrzői tisztség); funcția de manipulator/controlor al veniturilor de la trasul clopotelor; Amt des Glockenwirts (Verwaltungs/Kontrollamt des Galäuteinkommens). 1720: Huszti Vram butsvan Harangoztato Gazdasagátul, meg marasztatik [Kv; SRE 138]. 1757: Sas János Uram a' Harangoztató Gazdaságot le-téven, surrogáltatott az ő Kglme Officiumába Nemz. Telegdi István Uram [Kv; SRE 190].

gazdaságbelli 1. a gazdaságot illető; cu privir la gospodărie; die Wirtschaft betreffend. 1814 A kérdett Grof Ur eő Nagysága gazdaságbelli tsonkittatására, és lehető pusztulására ... főbb okat nem tudok, hanem hogy szükség, és szám felett való Lovakat, és ... cselédeket tart [Ne; TSb 12].

2. a gazdasággal kapcsolatos; in legătură cu gospodărie; in Verbindung mit der Wirtschaft, wirtschaftlich. 1832: A Márkosfalvi Jobbágyoknak szolgálatyok nem volt meg allitva eddig elő hanem az Udvarnak a mi gazdaságbelli baja volt vitték, szántottak, vetettek, arattak, kaszáltak, s mind azt beis takarítottak — a magok kenyereken — egyéb adományyokra nem szorítottak [Márkosfva Hsz; BetLt 1].

gazdaságfolytatás gazdálkodás; gospodărire; Wirtschaftsführung. 1731: Fát tudom hogy Kolozsvárra ... Sz. Párol, és Vajdaházáról hordatott a Nagy Ur*, innen minden nap két szekérel vitte nek, mely miá nehány kor nagy tsonkulásais esett a Gazdaság-folytatásban. az eő Nga különös Jóságából pedig még tsak edgy szálatskát sem vitenek egyszeris [Szentpál K; TL. Bara András (94) jb vall. — *Gr. Teleki Pál].

gazdasági 1. a gazdasághoz tartozó; apartinător gospodăriei; zur Wirtschaft gehörig. 1837: A Cél arányos hasznos, Szükségcs külső vagy belső gazdasági önkényes szabados építményekben ... a zállogba vevő Urat gátolni, és korlátozni nem akarván, ez oly formán engedtetik meg: hogy azoknak értéke ... a ki váltó által fordítottassék meg [Dés; BetLt 5]. 1842: gazdasági portékák el posztullák (!) minden lábcs marháit el fogytak mivel maga Hannagy Mihály nagyon az itkamos-sagba lévén el vegyedve sem mire ügyelete se levén [Malomfva MT; Ben.].

2. a gazdaságot érintő; privitor la gospodărie; die Wirtschaft betreffend. 1848: Havasi Gazdasági Károk ... Numerosus vasak tiz (bélyegző vas) [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

3. mezőgazdasági; agricol; landwirtschaftlich. 1848: Marha okolbeli Gazdasági eszközök [Msz; i.h.]. 1858: a tulajdonos Grof Urtoł át vett gazdasági eszközök, marhák és vetések vissza adása

hasonló betsérték mennyiség és minőség szerint kikötve van [Kendllóna SzD; TKhf 15].

4. ~ *gyakornok* practican agricol; Wirtschaftspraktikant. 1849: (Krizsán Máriának) férjhez menetele után született egy fia köztudomás és az ő elesmerése szerint egy gazdasági gyakornoktól, ki jelenleg a báró Wesselényi pártfogása alatt Zsibón van [Kv; Végr. Vall. 2 Kelemen Benjámin vall.].

gazdaságcso kics gazdaság; gospodărie mică; kleine Wirtschaft. 1793: azon alázatosan instálók Nsgodnak gazdaságotskájok fojtathatásában Méltotassék hozzájok grátiát Mutatni [Kályán K; JF 36 LevK].

gazdaságos hasznót hajtó; rentabil, care aduce venit; ökonomisch, wirtschaftlich. 1840: szép jövedelmű Gyümölcsös és benne egy gazdaságos Szilva asszalo jó állapotba megkívántato Lészáival edgyütt [HSzj szilva-asszalo al.].

gazdászkodás 1. gazdálkodói tevékenység; activitate de agricultor; die Tätigkeit als Landwirt. 1756: akkora Urfi Sándor Ur ő Nga Gernyeszegi Gazdászkodásának első Esztendőben tudom hogy sok marhák Szalonnák Bor Buza és minden féle Naturálék voltanak [Sáromberke MT; TSb 21].

2. gazdaság; gospodărie; Wirtschaft. 1781: nekem ... az Faluban, tsak most kezdett, egy kevés Gazdászkodásom lévén nagyobbra is akarom terjeszteni [BetLt 4. St. Ujjvársy lev.].

gazdászkodik 1. gazdálkodik, gazdálkodást folytat; a gospodări, a face agricultură; wirtschaften. 1755: Teleki Sandor Ur kezdte itten gazdászkodni [Gernyeszeg MT; TGsz 35]. 1764: Tudja é a' Tanu ... Hogy ... Öregebb Hoszsú Vonu nevű Jobbágya azon földet ... a miolta meg házasodott s gazdászkodik ... birta és kaszálta volna békességben? [Dob.; JHb IV/13 vk]. 1791: Pap Gligor ide valo Hazafia volt, Bordás Vaszi pedig tsak jövevény ... edjik Sem gazdászkodott közüllök az ... Fekete nevezetű Praediumban [Berz. 14. XIX/33]. 1810: Keménytelki Jozságotskám is a' Héderfáival edjüt halálom után is edjüt administáltassanak ... és Tsia Josef gazdászkodjek benne [Héderfája KK; IB gr. I. Bethlen Sámuel végr.]. 1835: miolta a' ... Báró Ur ő Nagysága kezdett gazdászkodni, az olta a' restantias nem vetetődik olly szorossan. [Zsibó Sz; WLt]. 1849: Béres szekeret ha bár kettőt nem állhatunk teljes lehetetlen gazdászkodni illy moddal [Hosszúaszó KK; Born. F. Ie Bartha György Török Emánuelhez]. 1873: ha a birtokot kezemhez veszem nem ugy kezelem mind erre fellé látom gazdászkodnak hanem marosszékelig [Szombatfva F; Pf].

2. gazdaként/tulajdonosként tevékenykedik; a-și desfășura activitatea ca gospodar/ca proprietar; als Wirt/Besitzer tätig sein. 1849: A Malomba a vámot a Falus Biro és az árendás mérették ki — s mit tsináltak véle nem tudom — ott a Molnár

Gazdászkodot leg főbb képpen [Héjjasfva NK; CsZ. Podor Péter (68) vall.].

3. gazdálkodik (pénzzel, javakkal); a folosi/minui (bani, bunuri); wirtschaften, Haushalten (mit Geld, Gütern). 1803: Az Ispány a' Spotály Jovaiban nem tsak vgy tartozik Gazdászkodni, valamint egy jó Gazda maga tulajdon Józsgágában igyekszik [Kv; AggmLt A. 117]. 1838: Udvarhelyt létemben nagy meg veszett alapotomban ugy gazdászkodtam hogy en haza egy xfort (!) Sem hoztam [EMLt Palffy Gergely lev.].

4. (vki) ellátásáról gondoskodik; a avea grijă de aprovizionarea cuiva; für jsr in Verpflegung sorgen. 1768: Az szolgálaton fejlű szoktunk az Uraságnak egyébbel is Gazdáskodni, vgy mint ... Pisztranggal, és más féle hallal [Parkasmező Sz; Ks 74/56 Conscr. 77].

Ha. 1763: gádzaskogyanak [Nyárádsztlászló MT; Sár.].

gazdasszony 1. gazdaasszony

gazdatiszt administrator de moșie; Wirtschafts-/Gutsverwalter. 1849: Lévén Gróf Teleki Sámuel Urnak a Pagotsai határon ... sok szép erdőbeli része, melynek gyapját ... a Pagotsaiak ... le vágták — Ezenn levágott erdők árra meg tértítése felett tehát meg békéltettek a Pagotsaiak a tisztelt gazda Tiszt Urral* [TSb rtlen. Horváth Imre pagotsai jegyző „bizonyító írás”-ában. — *Köv. az egyezés pontjainak fels.]. 1851: el ősmérem Kovács Ferentz gazda tiszt [M.bogáta SzD; BetLt 2].

gazember 1. aljas/hitvány ember; om jasníc/míršav; Schuft, Gauner. 1722: Antion Gazda ... meg szeppent ... meg pirangattam mint vakmerő gaz embert [Fog.; KJMiss.]. 1758: anyám ... sok becsületes, jó emberek kérték ... de nem menű egyikhez is. Hanem in anno 1724 eljőve egy Kolose vári Dániel nevű, haszontalan, semmirekellő gazember ... Igenből, ..., valami Visolyi nevezetű jó embernek özvegyét elvévén, azután mint gazember az szegény árvákat mindenekből kipusztítván ... s idejövén ... az szegény anyámat ... eljegyzé s el is vevé [Rette 59—60]. 1764: A vadolo pedig a gaz ember kétszeris szemtelenül publice belém garazdalkodott [Középlak K; BfR]. 1806: bé jőve a Gazda és Doda Ádám Ur, belé akadat mondván no te Gaz Ember miért mentél Vásárhelyre [M.sáros KK; DLev. 4. XXXVIII]. 1814: Dobai Mihály Uram ... Enyedi Andrást és Balog Istvánt is sok izben le tsufolta, le gázolta; s a' Czéh előtt Gaz embernek mondotta [Dés; DLt 56.4]. 1844: Szakmári Ferentz ... mind Örökké gaz ember volt, most két hete is sok mocskolodo szokkal elszipta Cseresnyés Danielnét [A.sófva U; DLt 1441]. 1851: meg nyugodva képzeltem Jánossal magamat sütés és főzés dolgába s meg tsalodtam a' gaz emberben [Kv; Pk 6].

2. gazfickó, csirkefogó; pezevenchi; Spitzbube, Gauner. 1806: egész nap gaz ember voltam tsak a rosztanulással évessel őltözéssel [Dés; Ks 87 KMN]. — L. még gaz I. 4. al.

gazemberez gazembernek szid; a face (pe cineva) ticălos; Gauner nennen/lästern. 1846: Virág László ... meg látván Darvas Jánost oda ment hozzá – s kérdezte hogy miért gazemberezte [Dés; DLt 530/1847. 18].

gazemberül aljasul, gazember módjára; josnic, in mod mîrșav/ticălos; als Schuft/Gauner. 1849: Kelemen Béni hunszfutul és gaz emberül mondgya mert én pénzéhez Soha se nyultam és nem is nyulhattam mivel pénzt örökké magánál tartotta és hordozta [Kv; Végr. Vall. 48].

gazerdő bozótos erdő; pădure stufoasă; strüppiger Wald. 1712/1784: Vagyan egy darab gaz Erdő [Galambod MT; Told. 29]. 1713: Szombati erdő(en) egj darab erdő mely is többire tövis cseplsz gaz erdő [Fejérd K; EHA].

gazgyepű rőzse/töviskerítés; gard de spini/de mărăcini; Dornhecke, Dornenzaun. 1831: Ezen Ajtótól kezdve az Istálló Szegeletéig jo gaz gyepe [Mezőbánd MT; TGsz 50].

gazhordó. E szk-ban; in această construcție de cuvinte; in dieser Wortkonstruktion: ~tekenő szeméthordó tekenő; albie de cărat gunoi; Mist-/Mülltrog. 1740: Gaz hordo Tekenő nro 1 [Pálos NK; Ks 11. XLI. 32].

gazkaró '?' 1796 k.: azon Kerti Szőlőben ... betsültenek Tőbnyire haszonvehetetlen 110 gaz karot – /48 [DobLev. IV/265. 1a].

gazkert rőzse/töviskerítés; gard de spini/de mărăcini; Dornzaun. 1847/1851: az udvartol kezdve az uttzárolí bejárásig uj sövény kert, az uttza felöl gazkert [A.szovát K; Pk 3]. 1862: A' Curia kerítve van avult sövény vessző kerteléssel, s also fele gaz kertel [Mezőbánd MT; TSb 39].

gazlás pocsékolás, kártétel; risipă; Vergewundung/schwundung. 1722: Hát ... menyí Gazlások vad(na)k az Servit (?) fák(na)k dolgaban [Fog; K.J. Rétyi Péter lev.]. 1745: Fő Biro Úr ... mondá uéki miért cselekszenek oly helyetlen dolgokat, mert nem azért küldötték kenteket ide hogy ily gazlást húzást vonást tselekedgyenek [Kiscég K; Ks 5. X. 6 Kerekes János (24) zs vall.]. 1792: az Arendatorokat fegyveres kézzel ki verték belölle most csépeltek nagy gazlással a Gabonátis [Br; Ks 101 Tamási András lev.]. 1827: Az idénis aratás előtt, ki ki nem éjtzaka kaszával ottan tsuf gazlást csinált [Apahida K; RLt O. 2 Szutségán Ursz (45) vall.].

gazlás (bele)gazolás/taposás; călcare (în ...); Hineinstampfen. 1792: a mái Gázláról, és Gabonábann tett kártételeknek Törvényes meg keresését maga uttyánn revindicálni el nem múlatom [Ádámos KK; JHb XIX/35].

gazlat pocsékká tesz; a dístruge; zugrunde richten. 1757: Gáborffi uram kezdé háborgatni

itten eöket, és a' füvet gazlatni [Gyszm; DE 3]. 1782: tudom oljan potentariusok negyen is a marhajok mellealnak (!), s ugy gazlatyák a tilalmasokot [Szörce Hsz; HSzjP Alexius Donat (27) nb vall.].

gázló gázlőhely; vad; Furt. 1693: Az Csombordi gazlo előtt ... vett hét hold kaszálo Rét [Ne; DobLev. I/37]. 1723: az nagy Szamos Sem levén penig most nagy mert az reveken gazloban mindenütt által jarhatni rajta [Szentbenedek SzD; Ks 25.IV.6 Sám. Szaniszlai de Bálványos Varallya^a jud. nobilium vall. – *SzD]. 1766/1770: Hogy pediglen azon gátnak meg tölese (!) mián a Viz ... az közönseges Küküllőn által járo gázlonakis, hogy veszedelmére lett volna nem tudgyuk [Széplak KK; SLt évr. Transm. 320]. 1793: (A) Curíanak szomszedji (!) egy felöl a Maros folyamattyának partya, más felöl ... a Maroson által jaro gázlonak uttya [Szászújfalú/Marossztkirály AF; DobLev. 447.7].

Hn. A' gázló nevezetű helyben (k) [Ádámos KK; EHA].

gázlódás gyalázkodás; ocară; Schimpferei, Lästerung. 1844: (Szakmári Ferenc) most vasárnap is olyan gazlodást tett le, hogy a' mikor a Templomból jöttünk a' nép csudájára állott. – az ő gazlodásának nints ideje, mert örökké részeg éjjel nappal egyaránt [A.sófva U; DLt 1441].

gázlódik 1. gyalázkodik; a ocări; schimpfen lästern. 1740: minden nap részegen jár s velünk gazlódik [Szermerja Hsz; HSzjP]. 1753: Rákosi Pál Uram kérte volna Kovácsi Sámuel Urat, hogy menyenekbe az eö kegyelme Házához ne gazlodgyanak [Kvh; i.h.]. 1768: egy alkalmazosággal ... Illyefalvi Kovács Páál betsületes Legeny egy Leanyotskámnak Látogatása véget mulatságba eredvén egy más között, oda jove Simon Mihály es György Uzomban Lakók, midön eö kegyelmeket betsülettel Látták volna, nem elegendenek meg azal hanem rutul tusakodni Gazlodni kezdenek [Uzon Hsz; Kp IV Sám. Kovács (64) pp vall.]. 1844: Szakmári Ferentz ... mind örökké gazlodott, a menyemet szidta [A.sófva U; DLt 1441 Cseresznyés Dánielné (69) vall.].

2. fajtalanodik, vég fertelmeskedik; a se dez-măta; Unzucht treiben. 1767: Láttam s halattam az Ersebet Annját hogy a katonával bé küldötte maga a Leányát a kamarába s ott gazlított [Ditró Cs; LLt Fasc. 149].

gázlőhely gázló; vad; Furt. 1826 k.: a megye rettye több kaszálóinkal az ásando uj ároknak innetső partján feküsznek ... a küküllő vizének Gázlo, s szabad itato helye az uj ásando ároknak tulso partjára esne [Gyalakuta MT; GyL].

gazoecska bozótos helyecske; loc/petec de loc cu tufiguri; Gestrüppchen. 1728: körülötte vagyon azon halmoknak egy darab gazocska [Maladé Sz; BfN].

gazol 1. ganél, ganéz; a se báliga; drecken. 1591: akkor chieôteörteôkeôn uwnk* enniek uachiorat az aratoknak es mi mind nap estigh ot uoltnuk ... olikor ieottwnk penig my haza onnat hogi megh chiak lowainkat sem uihettek ki az Vizre gazolni [Kv; T]k V/1. 146 „Banai Geörgi Deakne, margit azzoni” vall. — *Olv: vünk; értsd: vivénk].

Szk: szájába ~. 1725: nyomoruzott, nyuzottozott, hamisgatott, salvum sit szajunkban gazlott, törvényenköt hamisgatta [Kvh; HSzjP]. 1765: az I. Bernád Joseff ... az első A.nak* szoval a szájába gazlot égtelenül teremtettézte [Karatna Hsz; i.h. — *Ti. Székely Sigmondnak].

Sz. 1829: nem becsületes madár az, a' mely a' maga fészkiibe gazol [Kv; MészCLev.].

2. mocskol, piszkol; a murdári, a face murdärie; schmutzen, schmaddern. 1730: Mi ketten porontsoltuk megl hogy az Szekereket és az hintokat tisztítsak megl az külső udvaro(n), hogy az belső Udvaro(n) ne gaszollya(na)k [Abosfva KK; Ks 83].

3. pocsékol; prédál; a präpädi/imprästia; verschwenden/geuden. 1682: ot gazlottak az erdön, az marhaval ... de az vetesen nem latta ... Mondotta aztis az szolga ennekem, hogj eö nem hajtia az erdeöre, hogy ot gazollion vele, hanem inkab hajtia zabra vagj vetesre [Mv; MvLt 290. 169a]. 1727: Az itt valo barom Pásztor Peter felöl irhatom Ngod(na)k hogj igen sok szenát gazol és veszteget el, 17 juhot tart itt szenán mod nélkül adgja nekik [Szemerja Hsz; ApLt 2 Bara Sigmond Apor Péternéhez]. 1734: a szenát hordok senki fűven ne járjanak s ne gazollyak ... és a kartis megl fizessek [Dés; Jk 449b]. 1753: szerte szélyel gazolták az ö Nga ökrei akkor az kaszálatlan füveket [Kóród KK; Ks 15. LXXVIII. 7]. 1754: (A) Gabonāt ā Groff Teleki Lajos Ur Ménesse gazalta [Gernyeszeg MT; TGsz 33]. 1755: ily felele ö kglme hiremél nem vólt, mindazonáltal, ha elgazlottak is a magamet gazlották [Gysz; LLt]. 1775: a két Asztagbol mintegy negyven kalongyányi ősz Gabonát téptünk ki, más helyre hordottuk, Gazlottuk [Karatna Hsz; HSzjP Mich. Kun de Karatna (34) vall.]. 1781: Láttam ... kertében az Andrásí Pál és János sertésseket, otan turkáltak és áskáltak, Sarjuját gazlották [Malomfva U; Ben.]. 1796: Vész pataka mellyéke ... ennek egy részét az utazok gazolyák, lévén nyugatti részén hosszan az ut rajta [Csatószeg Cs; EHA]. 1849: Én meg szídtam hogj ki tette ötet oda Kortsmárosnak de nem gondolt véle — Ugy a káposztatis ott ették gazolták [Héjasfva NK; CsZ. Héjasfalvi Krisán György (50) vall.].

4. vkit gyaláz/mocskol; a vorbi de rău, a huli/ocări; beschimpfen, lästern. 1687: há az bíro Miklos Peter az ö feleségit ugi gazlotta volna mint az Annyat [Szentlélek Hsz; HSzjP Kőnczei Mihajné vall.]. 1737: Szida Apor Peterne Aszonyomot ö Ngat, lelkitis gazla [Kanta Hsz; i.h.]. 1741: azt sem tudom hogy az birákott verte, gazolta, es Tömlöczözte volna Egri János Vr(am) [M.fráta K; BLt 1 Fazakas Stephan (32) zs vall.]. 1752: A kocsár legényünkis félek, hogy ide hadgya az

udvart, mert aztat igen felette gazolya [Szentdemeter U; Ks 83]. 1754: vén Bolondnak ... szídtá gazlotta [Altörja Hsz; HSzjP] | ha valahova ebédre hivattott is ... el nem merészlett igirkezni, mig felesége ... fel nem fogadta, hogy ottan nem fogja czirmolni és gazlani [uo; i.h. Cath. Márton (15) vall.]. 1765: miglen az parancsolt summát az után ki tölthettük, addig rajtunk ültek az Executorok s ottan gazlottak, szídtak, kötöztek, öntöztek [Ompoica A'; Eszt-Mk Vall. 19]. 1774: szemérem ki mondani, mely fertelmes, motskolodo szokkal gyalázta, s gazlatta [Bábahalma KK; Ks 19. VII]. 1779: nem igaz embernek szídtá, gazlotta [Martonfva Hsz; HSzjP Juditha Bod Uxor Ladislai Német (22) vall.]. 1782: Tekintetes Praefectus Uram Sakó Mihályt nem gazolta nem fenyegette [Torockósztyörgy TA; Thor. XX/2 Vonya Gergely tt vall.]. 1784: András Pálné erősen nyelvelte, szokása szerént gazolta az Exponens eö kglmit [Malomfva U; Pf] | Kassai Márton uram ... vellem szüntelen veszekedik gazol szid mocskol so-hunnáréz tolvajoz út ver körmöl [Mv; LakCLev.]. 1814: Dobai Mihály Uram Horváth Josefet az egész Czéh előtt le gazolta, fattyu Gyermekek nevezte szégyenletiben el butszván el ment a' Czéhből azt mondván: No Czéh Mester Uram ha kend engem ily gazol én el megyek a' Czéhbol [Dés; DLt 56]. 1843: (Az) Arendások szídták gázoltak (!) — szentyit, Khristussá gazolták, és Istenit karomlották* [Moson MT; TSb 49. — *Ti. a grótot]. — L. még MNY XXXVI, 269; RettE 61.

5. kb. gyalázatoskodik, pogánykodik; a se purta mirşav/nemilos; sich schändlich/heidnisch/auf heidnische Art benehmen. 1767: Lengyelországban a muszka rítul gazol, a templomokat, melyek régen a protestáns és görög valláson valóké voltanak, szedi s adja azoknak vissza [RettE 212—3].

Ha. 1780: gazalták egy mást [Ne; DobLev. III/540. 5a]. 1798: gazlatta [Ádámos KK; JHb XIX/58]. 1825: Szídtott-gazlott [K; KLev. 11].

gázol 1. összetapos/tipor; a călca în picioare, a strivi; niedertreten. 1775: feles Lovas hadak lévén a' Sácnczban, az eö Her(czge)se Fűeit, vetésit Gázolták a határba(n) ... , kivált Sebesel helyben levő Rétnék fűének edgyik esztendőbe(n) sem vehették hasznát mind edgy Cseppig el Gázolták Lovokkal [Fog; Ut]. 1744: Földvári Ferencz Uram Marháí Lovai Szőlőinket bekökbán, nyügökben gázoltak, sok károkat tettenek [Szászsztjakab SzD; Told. 11/81]. 1763: Marháji ... buza vetést, kaszáló fűvet, Sarjut gázolták [Udvarfva MT; i.h. 44/15].

2. (sárban, vízben) jár, lábol; a trece; waten. XIX. sz. m.f.: Meguntam már hozzád jární Sáros uccában gázolni* [Asz; EMKt Egyes versek gyújt. — *Tánczó].

3. a da năvală, a se năpusti (asupra cuiva); über ju treten. 1657: a tatár annak* nyomán ment bé reájok a sácncba, másfelől a tó felől gázolt reájok [ETA I, 165 Nsz. — *Ti. árulásnak].

4. *átv* kigázol/vergődik; a scăpa de ..., a se elibera de ...; sich herausarbeiten/loswinden. 1843: a dologal is nagyon el vagyunk maradva ... Közölebről meg foglak látogatni tsak a dolgokból gázoljak [Görgény MT; SLt évr. Matskási Ferenc lev.].

gázolás gyalázás; hulire, ocărire; Schmähung, Lästerung. 1843: minden igaz oknélkül réám támadott, kegyetlen nagy gázolásokat tett rám [Dés; DLt 1371].

gázolhatatlan átgázolhatatlan; de netrecut; und durchwatbar. 1822: felis járták az Erdőt; de a Sok, és szakadatlan esők mián olly vízbe vagynak a fák, hogy a hol alkalmasabbak (így!) fák találattanak mind gázolhatatlan Tókba feküsznek [JF].

gázolkodás 1. gyalázkodás; hulire, ocărire; Schmähung, Lästerung. 1751: Vándor Iuon ... kialtozott a' nemeteket bestelenitette ..., az Lejdinánt is meg unvan gázolkodását halgatásra kényszeritette ... háromszor vagj négyszer Puskával meg döfte [Balázstelke KK; IB]. 1759: Gazdájának ... sok gázolkodásait, szidalmazásait és irtoztato káromkodásait nem álhatta volna [O. kocárd KK; Berz. 1. 10/38]. 1793: Vajna István Urnak az Ifju Aszszony veszekedése, tzihodása, gázolkodása miat nyugta nem volt [Páva Hsz; HSzjP Karátson Ferencné Gáspár Klára (20) vall.].

2. gaz/gyalázatos bánásmód; tratament rusinos/infam; schmäliche Behandlung. 1741: az fogados Kinda Ferenc ... Boka Bumbult és Blenke Jeremost eddigh elé háromszor megh verte ... én magam mondatam Ieremusnak az fogado előtt hogy ha ugy bánik vélle, menjen addigh az mígh az szemével látt, készeb lészek két ókrótt adni érette, mivel igen Sajnáltam vélle valo gázolkodásátt, mert nékem Atjámfia [M. fráta K; BLt Góscza Szimion (36) zs vall.].

gázolkodik 1. gyalázkodik, mocskolódik; a huli, a ocări; schmähen, lästern. 1574: Dorothis Zigarto Georgine Azt vallia ... ky Ieo ferdés ... es Indwl az Sorosba talalia otth az vrat es meg fogia hogi az Sarba tazicha Es vgi tazitia hogi az twlso falban tartozik meg, Mond az vra lassan Zomzed ha Iambor vagi Ne gázolkodial bezededel [Kv; TjK III/3. 318]. 1741: Boka Bumbuly házára ment Kindai ok nélkül ott gázolkodatt vélle, megis akarta verni [M. fráta K; BLt 1. Pap Makává (60) lib. vall.]. 1751: az Német nyerges ujjobban kérte szépen, ne gázolkodgjék ne fogja az katonákra* [Balázstelke KK; IB. Georg. Remppler (40) jv vall. — *A lopást]. 1767: monda az Exponeus mit csinálsz Mihály mit gázolkodol hiszen én Semmit Se vétettem [Búzamező SzD; Ks 17/LXXXIV. 41]. 1762: az Utrizált Házhoz jöve Kaffai János gázolkodni es a Hegedúst az ott tánczó Inasoktól el akarja valo venni, melyet hogy nem engedék ... tüzes Lánczos teremttével öszve szida bennünket s rutul gázolkodék

[Geges MT; IB. Martz. Molnár (18) jv vall.] | Molnár Jánosné mondá néki hogy ne gázolkodgyék, hanem mennyen el onné mert rosszul jár [uo.; IB. Barbara Antalfi (15) vall.]. 1767: azon potentiarius embertelenkedet, gázalkadatt, az Egetboros Űvegeket, kantsokat az Asztalhoz ütven mind öszve rontotta? [Majos MT; Told. 26 vk]. 1771: Kis Sándor is szokta szánszándikkal a Rétre hajtani a marháját is hogy bé akarom hajtani gázolkodnak velünk* [Dés; DLt 321. 6b. — *A csöszökkel]. 1783: az leanjok peng pirongatják vala Bartalis Antalt hogj ne gázolkodjék, de Semmi haszna nem volt [Lengyelva U; Ben.].

2. disznólkodik; ocsmánykodik; a face lucrurúsinos; schweinigen, zoteln. 1763: egyszer a' Falu gyűlésiben az Bíró Házánál egy ... Jobbágy S.V. el talállya fingani magát, melyet a' Bíró halván Szidni kezdi, miért nem keres más helyet, hogy illyen Társaságban gázolkodik [Udvarva MT; Told. 44/15].

Ha. 1755: gázolkodik [Názánfva MT; Berz. 13. VI/24]. 1764: gázolkodott [Középlak K; BfR]. 1783: gázolkodék [Udvarva MT; Told. 44/54]. 1785: Gazalkodott [Hsz; WH].

gázolkodó gyalázkodó, mocskolódó; hulitor, ocăritor; schmähend, schimpfend. 1799: gázolkado [K; KLev.].

gázoltat 1. pocskoltat; a face să prăpădească/să strice; vergeuden lassen. 1727: Valaki más ember fiuit kaszával hordaná, marhájával gázoltatná* 33 pénz a büntetése [HSzj gazol al. — A SzékFt 32. I-ján ugyane forrásból közölt adalékban a gázoltatná helytelenül átfirt alak lehet!]. 1769: Valaki Más Ember Gabonáját, Sarjuját és Szenáját orozva praedaltatya vagy gázoltatya az is 12 forintokon maradgyn [Zetelaka U; USzL XII. 89]. 1794: az eő Nsgok akkori Tisztye ... meg ért Gabonámat hatalmasul gázoltotta tapodtotta [Ádámos KK; JHb XIX/41]. — L. még RSZF 154.

2. gyaláztat, mocskoltat; a face să hulească/să ocărască; schmähen/schimpfen lassen. 1806: a Tulajdon cselédjeinekis nem általlatta csufoltatni gázoltatni* [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Kováts László felesége Hegyes Maris (50) vall. — *Ti. az anyját].

gázoltat 1. összetapostat/tiportat/tiprat; a face să calce în picioare/să strivească; zertreten lassen. 1730: a' Falusi Lovakott láttam ... szabadosan engedték a' Sarjutt gázoltatni [Türe K; Told. 28]. 1744: minden Tilalmasokót, Szőlököt, Bóngórdokót, Gabonakót Kaszáló földeket Szántsándékkal gázoltatta volna ókzeivel, Lovaival [Szászsztyakab SzD; Told. Fasc. 11]. 1754: Kászára valo Fűveinket Gabonáinkat maga marháival soha nem gázoltatta, vesztegette [Gernyeszeg MT; TGSz 16]. 1778: Dáda nevű Sellér ... a Darabontnének ... csak Málíciaiból ókrit szekerit kenderire hajtotta a Sárba tapodtatta gázoltatta [Bethlen SzD; BK szám.].

2. gázoltatással fűrészt; a spála (caii) trecin-du-i prin vad; watend baden. 1731: az Mén lovakatis gyakran jártassák annak rendi szerént, vizre küldvén le őket gázoltatni, mikor nagy sár nem lesz [JF lovászmesteri ut.].

gazos 1. burjános, gyomos; buruienos; mit Unkraut bewachsen. 1606: 94 kalongiat, es 16 keuet, el cziepeltetűen, mint hogj zegeny apro gazos töuisses buza nala ... igen zegeniwl ezerte [Kv; Szám. 12a/I. 5]. 1750/1797: Tudok az Akós bértze véginél egy darab gazos szántó földet [Kisdoba Sz; Borb. II Hatos alias Szathmári Jóseff (20) vall.]. XIX. sz. eleje: A' Vájott kőnek a' te tején egy darab gazos szántó föld [Kide K; BHN 103]. 1805: Őszi Rosz (!) s Tavasbuzabéli vetések szűkebben termet a közép szerű termésnél, mivel gazos, fűzőges, és lélás, igen keveset ereszt kalamgyai (így!) [Torda; TLt Köz. ir. 1182 Szaniszló Zsigmond szb kezével].

2. bokros, bozótos; cu tufe, cu tufáris; buschig, heckig. 1717: eő Excellentiájának adtunk ... edgy darab kerek gazos Rétet [Dés; Ks 26. VII]. 1735: Ramocsa István hajgott az Ecclá(na)k* ... négy rúd gazos földet [SzVJk 151. — *Ti. a nagy-és kisdobainak (Sz)]. 1739: azon közönséges Rétet ... mivel igen gazos volt ... ő Exclja irtattatta ki [Dés; Ks 28. V]. 1752: a Jázi határon ... a mely Gazos földet fel fogtak 's irtogattak ... azon földet birták é Borzáék békeségesen az olta mi olta fel fogták ? [Kv; BK vk]. 1768: Marosan Gavrilla ... azon Helyet elsőben fel fogta volt, de minthogy felette Gazas volt azon Helly felben hagyta az el kezdett irtogatást [F.borgó BN; BK]. 1785: a Bük nevezetű helyen égy kis cserés, bokros, gazas, és tövisből álló erdő vagyion [Varsolc Sz; Born. XXIXb. 20/382 Kornis Krisztina conscr.]. 1804: (A) meg irt irtást azon Erdős és gazos állapotában által adta 's testvérjének [F.berek-szó Sz; BfR III. 12/7 Pintye Vón (56) col. vall.]. 1815: A Bokrok között ... egy haszonvehetetlen Bokros gazos hely [Bálványosváralja SzD; Ks 77. 19 Consr. 1185]. 1836: 112. quadrát ól kiterjedésű gazos gyümölsős [Kv; Pk 3]. — L. még BHN 90—1.

3. szemetes; plin de gunoi, murdar; mistig, schmutzig. 1587: attak kezwnkben ... vetni valo buzat Cub 13 ... Ennek az alia miért hogy gazos vala leott Cub. 7 [Kv; Szám. 3/XXXII. 3,7]. 1680: Egy cseberben gazos öszvű (!) fiült lencze metr. 1 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 16]. 1686: Fazakas Jánost látta(m) hogy Gazos Árpát és Tavasz Buzát hozot a' madarasi határról [Madaras Cs; BK]. 1700: Percipialtam ... elegjés Gazos Buzát az Spotaly számara [Kv; Szám. 40/I.5]. 1744: Borsos gazos Lencze tanálatott met. 1 [Ádámos KK; JHbK XXVIII/11]. 1756: égy méh kosár, melyben fél vékányi gazos Borsó van ... Avatag szuszék, melyben vagjon Gazos Buza met. 22 [Branyicska H; JHb XXXV. 35]. 1766: égy köbőlni gazos utoly gabonát bele hintettek [Árapatak Hsz; Eszt-Mk]. 1776: percipialtam ... Czikudi Tavasz Buzának Elejit metr. 52 Inst.

8 Rosta allyát Harmadgyával edgyút metr. 17 NB. Ennek Másadgya nem lett, mert igen gazos és vad zabos volt [Mezőmés TA; WassLt]. 1849: Kelemen Béni ... a' menyetskének küldött ... két véka gazas buzát [Kv; Végr. Vall. 59].

4. '?' 1843: Ezen Tonak ... Szélein egy kevés Nád terem, de az is gazos vad kákás | a Királyi Fiscus idevalo Köteleni három darab tos helyén teremni szokott gazas apro nád [Köteleni K; SLt Vegyes perir.].

gazosan gizzagosan; cu murdärie, cu goz; kräutig, mit Unkraut bewachsen. 1763: ennek előtte circit 40. 50 esztendőkkel e nevezet Bagszid nevű Rétet ... a' Szamos Vize, más Válura szakasztván magát, úgy Tóson s gaszoson el-hadta [Széplak Sz; Ks 92].

gazosoeska kissé bozótos; cu puține/cu ceva tufe; ein bißchen strüppig. 1761: a' Rét nehöl gazosotska lévén irtogattam ... egy Bogjatska szénára valot [Illyésfva Sz; BfN 45/9 Brállya Maityej (48) -zs vall.].

gazosodik ellepi/felveri a gaz; a se umple de bălării; von Unkraut überwuchert werden. 1717: az szőlöt ... meg leveleztettem és most kapaltatom hogy inkább ne gazosodgyék [Gyeko K; Ks 96 Bíró János lev.].

gazság 1. aljasság, hitványság; josnicie, mîrşävie; Schuftigkeit, Gemeinheit. 1653: Teobbi keozot irhatom kegyelmednek aszonyo(m)nak busulasatis Damokos Vr(am) embertelensege mia, noha nem illenek talam megh inrom de nem turhetem az eo nagy gazsagat, mert már az Cziki Vrajm keozul még czyak latogatasara sem mehet senki oly ... kit le ne(m) szidogat [Szarhegy Cs; Törzs. Lázár István apósához Petki Istvánhoz]. 1787: hogyan lakhatot itten Kovásznai Kata Aszony aszt okozta a maga gassága mert nem volt külömb mint az pokrotzos tzigányné [Besenyő Hsz; HSzJP Conjux] Gabrielis Tott* (50) vall. — *Csak így!].

2. Jelzői jell-ű haszn-ban; în funcție cu caracter de atribut; in attributivartigem Gebrauch; silány; de calitate proastă; gering, schlecht, dürf-tig. 1656: Az mely gazsag Fejer ruhát jnetis el kellett (!) hozni: Azokatis, in toto az teób fejer Ruhak keozul aszimáltak es sumáltak [Doboka; Mk Inv. 15].

gaztett gonosztett; neleguire; Übeltat. 1844: Nemes Udvarhely széke Ns Tisztsége által — also Sofalván tartozkodott, 's több rendbéli gaztettei-ért le tartoztatott ... Déesi születésű Szakmári Ferentzet illető irományokat hivatalosan kfldjűk* [Dés; DLt 1441. — *A dési városi tanácsnak].

gazul 1. istentelenül; straşnic; gottlos. 1763: a mi a Franczat nézi és Isten ugj álgja meg az lelkeket hogj ha vaj barbój vaj más valaki annak mandatta volna ... el mentem volna tsak nem

hiresettem volna ily gazul [Kóród KK; Ks LII. 18]. 1759: öszve szida gazul [Fejér m.; Told. 21].

2. ocsmányul; scírbus, urít; abscheulich, niederträchtig. 1848: Virág László ... sok embert megcsufolt, gazul viseli magát garázna a semmi ember [Dés; DLt].

gazuta *átv* gaz, szemét; murdar; schuftig, gemein. 1605: valami gazuta népet bocsáttak (!) volt Gyulafi mellé [MonIr. XXXIII, 57 Gyulafi Lestár felj.].

A jel-re I. Juhász Jenő: MNy XXXII, 227 és EtSz *gazuta* al.

gázvég ? tüll-maradék; capät de gaz; Gazeende/rest. 1788: Holmi dírb darab rongy, ezzel együtt valami hulladék gáz végek [Mv; Tsb 47].

gebe 1. hitvány ló; mirtogá; Klepper. 1566: A gebét nem illeti hintószeker [Heltai'ab. 47]. 2. sovány, göthös ember; om uscäiv; magerer Mensch. Szn. 1602: Gebe Antal [Vacsárcsi Cs; SzO V, 226]. 1794: Gebe János [Györgyfa K; RAK 20]. 1827: Gebe Kata [uo.; RAK 87].

gebendező kb. sinylődő; suferind; schmachtend. 1820: ha oly sziv vona sok tsillagos köntösü minster melyében menyivel boldogabbok nem lenenek az el nyomattatás sulya alatt gebbedező országok [M.zsombor K; Somb.].

A szónak szövegbeli ikerítéses alakja a *gebéd* alapigének az erdélyi köz- és tájnyelvben ma is általánosnak mondható (*meg-gebéd* ejtésével magyarázható. Ez az ejtés egybként táj-, sőt esetleg köznyelvi szinten is, úgy látszik, országos jell-ű lehet [I. erre MTsz, EtSz, TESz]; a szerk. maga is ezzel az ejtésváltozattal él.

gebely '?' 1570: az kérdire Lakatos Myklos hyty zerent valya hogy hon nem volt Sala Jmre mykor Balasy Lazlo ky Bontotta volt ez keozt mely keoz Sala Jmrehnek Twlajdona, es Latta hogy egy dezka hellen allatot fely egy labfat, Az talp fatis az Sala Jmre Talp fayara bochatta, ... Latta aztis hogi az Sala Jmre gebelye Mind az keoz dezka fely volt Teorwe | Zigarto Gergh, Azt valya hogy, Az Sala Imre felesége hytta eotet latny Balasy Lazlo fely Bontatta volt az eo Jgenes gebelyet eo hyrenelkwl es akaratyá nelkwl ... Jgh zolt Balasy lazlo Jo azzonyis ha myth ely bontottha(m), az tyedbe Esmet beh chinaltatom vy zendelliel [Kv; Tjk III/2. 60a]. 1829: Epitteni kívánván ... Cseléd Házat, ... a Ház alá Pintzét, egy Kéményt Gibejjel Párkánnyal égygyütt [Demeteríva MT; Pf].

A címszó jel-nek megállapításához fogódzót szolgáltathat a Kis-Küküllő mentén feljegyzett jelenkori *geber* 'végeszterha' tájszó [KK. Népm. 40]; ennek láttán ugyanis a rokon helyi képzésű *r* és *l* (*ly*) cseréjével keletkezett alakváltozatra gondolhatunk. Vö. az ir. német *Giebel* 'oromzat' szóval.

gebelya '?' 1803: (A) Templom ... Dél felől valo részín négy kő lábakon álló Gebelfa frontis-piumum Tornázt [Désíva KK; UVjk 182].

Az előtag talán erdélyi százból kölcsönzött *székely géber* tájszó (erre I. EtSz) hangalaki változata lehet, és így némi valószínűséggel az összetételnek 'die Bretterwand unter dem Hausgiebel; szerkezet az utcára néző ház homlokzatán: 'a házföldnek deszkából alkotott bütiije, fala' értelmezésével számolhatnánk.

gédeleg teng-leng; a-și tîri zilele; sein Leben/sich fristen. 1793: Mi olta Kolosvárról ki jöttem mind szüntelen betegeskedem tsak alig alig gédeleg [Drág K; JF Tollas György lev.].

gédelget 1. kb. nyomorúságosan táplál, tenget; a hráni/nutri mizerabil; kümmerlich füttern. 1771: senki más rajtunk Falusiakon kívül az mi Erdőnk-ből nemis vágatt, nemis irtatt, aztis ollyankor cselektettük, mikor a Széna és szalmabéli kostunk egészszen el fogyatt s nem volt mivel gédelgessük éhel halásra jutatt marháinkot | ekkoris szénájakból s szalmájakból ki fogyván kéntelenítettének fákat vágni, s az le vágatt fáknak rügyeivel táplálni s gédelgetni Marhájakat [Batrina H; JHb 93. XIX. 6]. 1797: a Groff Urfi eő Nagysága maga pénzen vett szénájávalis tavasz felé Gidelgette az eő Nagysága marháit [Csapó KK; Llt]. 1837: kéntelen vagyok az mások Műhelyeiben dőlgözni akiknek segedelmezéseikből gédelgetem a Házamat [Dés; DLt 1176].

2. ~i *magd* nyomorúságosan/tengődve táplálkozik; a se hráni mizerabil; sich kümmerlich/fristend speisen, ernähren. 1817: kéntelenek némelly helységeken Török buza Csuszából, s az Erdőken tanáltható Galaganya Gyümöltsből készítettett egészségtelen Kenyérrel gédelgetni magokat [TLt 1095].

3. kb. gyámolt; a sprijini; jm beistehen, jm unterstützen. 1591: Baniabwki Janosne Anna azoni ... vallia, Lattam ezt hogi Nagi Antalne Nagi Demeter kwrwl forgodot es keduet kereste ... Eget bort, mezes bort hordot neki, es minden nel gedelgette [Kv; Tjk V/1. 140]. 1817: most előre irom a' költsont^a fel szedjük külön kasba töltjük majd Tavaszal ujra oda adjuk Gedelgessük hogy Pusztá Házunk^b ne legyen [Kv; IB Gróf Korda Anna lev. — ^aTi. a falusiaknak adott gabona-kölcsönt. ^bTi. zsellérház, amelyet szabadon évről évre adhatnak ki zselléri szolgálat fejében, és így ha a zsellér ott nyomorog, odahagyja, s más földesúrnál keres megélhetést]. 1840: házamnál a sints aki kevés eteletskeinket meg keszitvonn gedelgesse őreg voltam tisztálással és egyéb házi szükséges dolgokkal [Dés; DLt 948].

Az 1817. évi ide tartozó, egy kissé zavaros szövegrész alkalmazsint az évenként kiadott zsellérházakban lakó zsellérek helyben tartását célzó igyekezetre vonatkozatható; nem csekély bizonytalankodással így is értelmezthük.

gédelgetés gyámolgatás; sprijinire; Unterstützung, Beistand. 1848: semmi tehetségem sints, 's gyermekem gédelgetésére szorultam [Dés; DLt].

gége 1. légső; trahee; Kehle. 1629: kerekés Züfe kepeben jeot rea ... megh fogia ot tikoktatya aul fenyegeti hogy az Zablyat az gegejenek

veti es mind ala ketteo hasitya [Kv; TJK VII/3. 121]. 1840: Béll Sámuel csak a szerencse mentette meg a haláltól — mert gégégjéjétől csak egy hüvejknyire esett a szurás | Béll Sámuel meg vizsgálván Teste Sebére nézve, ... a Nyelő Gégén az Ádám Almáján által hatva, — de az Gége portzogóját meg nem sértve, külemben a hasítás fel felé hatva a' bőr ki fordulást tette, mind azon által nem Halálos [Dés; DLt 848, 848b].

2. *nyelő* ~ bálrszing, nyelőcső; esofag; Speiseröhre. 1840: Béll Sámuel meg vizsgálván Teste Sebére nézve, ... a Nyelő Gégén az Ádám Almáján által hatva ... a hasítás fel felé hatva a' bőr ki fordulást tette [Dés; DLt 848b. — A teljesebb szöveg az 1. jel. al.]

gégeporcogó cartilajul laringelui; Kehlkopfknorpel. 1840: Béll Sámuel meg vizsgálván Teste Sebére nézve, ... Az Ball felől valo részín a Nyelő Gégén az Ádám Almáján által hatva, — de az Gége portzogóját meg nem sértve, külemben az hasítás fel felé hatva a' bőr ki fordulást tette, mind azon által nem Halálos [Dés; DLt 848b orv-i látélet].

? *geges-almafa* almafa-fajta; un soi de măr; Art Apfelbaum. 1679: tudok Hegj vpayaba(n) egy Gege (!) Alma Fát [Vadasd MT; Told. 41].

A címző előtagja valószínűleg a Vadasd közelében fekvő Gege település nevének -i képzés származékaént — az összetétel mgh-s szókezdető második tagja miatt — hangűrmegszüntetással vezethette el szövegi mgh-ját.

gégesorvadás atrofia laringelui; Kehlkopfschwindsucht. 1856: halt meg Rácz Péter Mészáros 62 éves korában gégesorvadásban [Dés; RHAK 77].

gejzós pálinka törkölypálinka; tescovină; Treber. 1843: Szilva pálinkával elegyített Geisós pálinka [Dés; DLt 664].

gelét ólom oxid-máz; email de litargă/de oxid de plumb; Glätte. 1596: Bornemissza Gergely W. hazatol, vittek Wrúnk ő fge zaamara Gletet Deesig, 28 Berbentzeffel ... f 4 [Kv; Szám. 6/XXI. 17]. 1599: Gall Jianos Hozot. Baniarol. 5. Masa glethet 1/40. [Kv; i.h. 8/XIV. 30 hj]. 1629: Fazakas Pál vram ... Giulay Eötwes Martonnak az Ifyabbiknak Glet Arraban ados tt f. 25 d — [Kv; RDL I. 146]. 1666: Urunk eő naga Ur(am) Szeredáigh itt fogh mulatni, ha azert kegmed jo igireti szerént egi czedulat adna, el küldenék Betlenben az Glétért [Szűv; BLt 9 Nalaczy István lev.]. 1669: Máz avagy glét Ur. 26 [Fog; Ut]. 1687 k.: glétet sokat küdök be [ApLt 6 Kálnoki Sámuel a fej-hez]. 1688: Egy Mása Reztől f — //75 Egy Masa Vas Ercztől f — //37 Egy Mása Glettől f — 37 1/2 [BFR Vect.]. 1753: Edgj pappirosban Gelét [Mezőzák AF; Told. 18]. 1808: Pál György atyánkfia instantiájára, kérésére megengedte most a gelétet árulni fontját l garasával azért, hogy Bányán drágább az ára

és a költség is megszaparadott [Dés; DFaz. 35]. — L. még ZFaz. font al.

Hn. 1630: Gletet [Kv; Szám. 18b/IV. 49]. 1699: glet. gletet. gletnek [Dés; Jk 279a]. 1810: gelétet [Dés; DFaz. 35]. 1828: Glétett [Zilah; ZFaz. gelétmérő al.].

gelétes geléttartó; pentru păstrarea litargii/oxidului de plumb; Glätte haltend. 1836: Egj Etzetes Berbentze m.é. 3 vedres és 3 Gelétes Berbentzék [Dés; DLt 905].

geléthordó mázhordó (munkás); muncitor care transportă litargă; Glätteträger. 1864: Fő-Czéh-Mester Kedves atyánk fija elé Terjeszti hogy mivel már Nadudvari Györgynek az szeggődöt ideje eltölt tehát most ulyaban Kel gelét hordot fogadni [Zilah; ZFaz.].

gelétmérő I. mn mázmérő; pentru cintărearea litargii; zum Glättemessen (dienend). Szk: ~ asztal. 1844: Van egy Glétmérő Asztal [Zilah; ZFaz.] * ~ fontos mázmérő edényke. 1832: a két Erdéli Samuelnek a Czéba ésadot Instantziája hogy a Glét m්රő Fontost és serpenyőt egyedül a Czéh Mester hibáztata volna meg [uo.; i.h.] * ~ serpenyő. 1844: Vagyon egy Glétmérő Serpenyő Pléből [uo.; i.h.]. — L. még előbb ~ fontos al.

II. *fn* mázmérő (munkás); muncitor care cintărește litargă; Glättemesser (Arbeiter). 1828: ismét 14dik Julii az határozatott hogy ennekutánna az Glétett az Glét Mérő tartozik magához Vítetni [uo.; i.h.]. 1836: Szathmári Sándor Mester tarsunk kéri, maga helyett Gelét mérőt mást rendelni | Szavazatok többsége által Molnár Jősef Kis Czéh mester atyánkfia Gelét mérőnek meg választatott [uo.; i.h.].

gelezna 1. gerezna

gém 1. kűtgém; cumpăna fintinii; Schwengel. 1589: 12 Septem(bris) ... Chinaltatam az feredeo haznal fel az Gemet hogy el zakat volt, Alchy Lukachial atta(m) f. — d. 40. Ahoz az Gemhez veottem 2 Aprovassat ... d. 16 [Kv; Szám. 4/VI. 40—1 Stenzely András kezével]. 1595: Biro Wram hozatot. 1. Agast az Kűthhoz ... f 2 d 60 ... Asattam fel az Agast Acz Boldisarral es tetettem fel az ghemet [Kv; i.h. XVIIa/6. 249 ifj. Heltai Gáspár kezével]. 1636: Vagyon az Uduaron egy keő kutt, felúl az föld szinen hitua(n) aullt fa gardazattya, agassa, és gemje az szerent [Siménfva U; JHb Inv.]. 1680: ezen kut(na)k lé vono gemje, ágasa, es az Gemnek vegihen valo le vono rudgyát az közepin vassal foglalták őszve [A.porumbák F; ÁLt Inv. 18]. 1694: vagjon az Kűth, Agassán állo Ghemje készségevel [Kisenyed AF; BFR néhai ifj. Bálpataki János lelt.]. 1794: Egy kö kut hitván gárgyájával ágossal gémmjével és ostorával együtt [Gyalakuta MT; TSB 17]. 1813: Kűnn az Uduaron egy cserefa Blánokkal ki rakott Kút, melynek a' gémje jó, a' gém szára vason függ, es vas horog a' végiben

[Koronka MT; Told. 18]. 1816: Mikor a kutadhoz a' Gémet tsináltattad, akkor jobb lett volna Akasztó fát csináltatnod hogy akasztottak volna fel réá [Dés; DLt 99]. 1829: A kut gárgyástol gemestől vallustol ágostol [Félfalu MT; DE 2].

— L. még HSzj *kütgém* al.

2. ? kapusorompó; bará la poartá; Torschranke. 1574: Minden kapun Minden Nap egy egy tyzed Eoryzzen, ... Egyk mindenkor az gem Mellet legien, Es ha valamely Idegen Esmeretlen Ember az kapura Ieowend Meg kerdeznek honnet Ieo es ky Embere [Kv; TanJk V/3. 103a]. 1587: 12 Juny az keozep kapwhoz Gemnek valo Gerenda fat veottem kiert attam — /38 [Kv; Szám. 3/XXX. 16 Seres István sp kezével]. 1593: veottem ... 1 zal kozoru fat az monostor kapun kwol walo gemnek f — d 60 [Kv; i.h. XXI/5. 19]. 1609: Az Hiducza kapubelj Gemheoz veottem Kerekes Georgiteol egj zaal fenjufat ... d 75 [Kv; i.h. 126/IV. 168]. 1703: Az varbely kapura Gemre ajtokra szegnek vettem ... vasat fl: 3/6 [Szu; UszLt XIII/94]. 1730: Hid kapu belső gémejhez 3 ölös kötélért Den. 15 [Kv; Szám. 56/XIX. 17].

Szk: *felvonó* ~ '?' 1694: Arx Keövár ... Az leg also es külső kapuja eleiben menven ki az Varnak ... Ezen belől mindgyart van, egy kőből rakot Arkocska, mely Arkon van egy Vastag Tölgy fa Deszkabol csinaltatot Fel- s levono Kapu, annak felső zapia vegin, mind ket felől hozzája alkalmaztatva, ket hosszú nagy erős Vas Lancz az mely ket Lancz az Kapu felet jaro ket fel vono Gemek(ne)k az ket Vegekre van kötözve, mely ket Gemek(ne)k az belsőb vegekenis egy egy darab vekonyab Vas Lánccz függ; Ennek az Kapu vono Gemnek az Közepin, az Tengelye vas karikas ket felől, Vas kavakon forog, erős vas segezzel vad(na)k az Gemjei az Tengelyb(en) segezve [Kővár; JHb. Inv.] * *kapuvonó* ~ '?' ... *felvonó* ~ * *levonó* ~ '?' 1694: az Külső Kapu előt va(gyo)n egy hegyes fakkal meg veretet Le vono Gem, az hatulso vegire harom nagy darab fak vad(na)k hozza kötözve es ezen Gem is hatulso ket Agu fa oszlopaban nagy erős Vas fejes Szegeken forog, azon Gemnek másik vagy első Le vono vegin semmiis most nem leven, mindazáltal annak le vonasa alkalmatosagára csinaltatot es az földben jól be asatott nagy erős Tölgy fa, hasonló Oszlopon Va(gyo)n vas retez, be foglaló veset es ki faragot helye [uo.; i.h.].

3. '?' 1528: I lignum instrumentum cum quo solent levare pondera wigo gem [Vh; MNY XXXI, 126].

Némi valószínűséggel vmi 'emelőrud'-féle jel-sel számolhatni.

4. löfegyver-alkatrész; piesă/parte a unei arme de foc; Teil des Schießgewehrs. 1595: Biro W. ... ada ennekem ket puskához valo vassat, es hagyja hogy 2. Jo puskat czjnallassak belőle. Wlrich Mester tisztította, és csinalt raita farkok (?) vassat, Aranzot és 2 ghemet plehestől | Lakatos Tamas czjnalgatot az Varos Szakalossin, mikoron Biro W. kj atta volt in Julio: I. Gemet

Tisztított vesztől és annak plehet, és I. sűtu szegzet ... d 35. [Kv; Szám 6/XVIIa. 130–1, 313 ifj Heltai Gáspár sp kezével]. 1599: Lakatos Adam az Szakalosoknak czinalt gemet es serpeniöt ... attam f I ... Sarosi Janos czinalt gemet Niomitot Serpeniöt ... attam teoleök f 3 d 50 [Kv; i.h. 8/XIII. 44 Szabó András sp kezével]. 1652: Az kú falhoz ragasztot 11 fogasokon, őregh s apro szakállas agyaival, gemjeivel, vesszeivel egyött, vagyon N. 116 [Görgény MT; Törzs.].

Szk: *gyűjtő* ~ '?' 1637: Ala bard uagion n 13 Sutus Gujto Gem ... n 2 [Ebesfva; Uti].

5. ? szűrkegém; Ardea cinerea; stirc cenușiu; Fischeiher. Hn. 1718/XVIII. sz: Gémszegben (sz) [Monó Sz; EHA]. 1762: A' Gémszegben. Gemszegben (sz) [uo.; EHA]. 1767/1779: A Gím-szegben (k) [uo.; EHA].

Némi valószínűséggel ide vonhatók a köv. talányos bu-ndalékok is: 1657: Gém Sas alatt (sz). Az Gem Sas Tetein (sz) [Féjerd K; EHA].

◇ Szk: *vízmerő* ~ '?' 1815 u.: ezen ... Palinka Főző ... tézsen és a' Szamos parton épült víz merő Géennek betsű Szerént valo Árra 90 ~ kilentzven R forintokat [O.nemegye BN; Ks 77. 19 Conscr. 496].

gémbell ? *kütgémre* való; pentru cumpăna fintinii; für/zum Schwengel. 1692: Gembell (!) harog [Szárhegy Cs; LLt].

gémésinálás kapusorompó-készítés; confectionarea barei la poartă; Verfertigung der Torschranke. 1596: Ach Gergelnek fizettem hid vca kapuba egy gem chinalastol ... d 40 [Kv; Szám. 6/XXIX. 78 Bachi Tamás sp kezével].

gémés 1. (puska)gémmelellátott; prevăzut cu *gém 4*; mit *gém 4.* versehen. 1677: Egj io Acelos hozú Puska gemes. Egj io zamzery [Kv; RDL I. 88]. 1637/1639: Egj szep mereo csontos agju puska kocsiban ualo Aczelos es Gemes, aestimaltuk ... f 8 d. — [Kv; RDL I. 111].

2. *kütgémés*; cu cumpănă de fintină; mit Schwengel versehen. 1783: a' Sűtő Ház megett vagyon szinte a' Föld színén egy Gardgyás kút, Ágas Gémes Veder nélkül [Mocs K; JHbK XXXI/6]. 1815: Az Udvarba a kapu Sarkánál van egy Gémes jó kőkut veder nélkül betsűtetett 30 Rf [Koztesd H; Ks 111 Vegyes ir.]. 1857: Kút gémes vederel vasvazá tűrhető gárgyával [M.bogáta SzD; BetLt. 2].

3. ? *gém*ben gazdag; bogat în stirci; reich an Reihern. Hn. 1664 k.: Gémes oldal alatt egy darab rét [Makfva MT; MMatr 190]. 1693: A Nagy Gémesben (k). Az Kús Gémesben (k) [Nagynyulas K]. 1722: A Gémesb(en) (sz) [Barátos Hsz] | A' Gémesb(en) [Páké Hsz]. 1764: Gémes allya Nevezetű heljben (k, sz) [Makfva MT]. XVIII. sz. v.: A' Gémes (sz) [Zabola Hsz]. 1819: A Gémes Cseréb(en) (k) [Légen K]. 1827: Gémes oldalba (k) vicinussa egy felöll ... az Erdő [Makfva MT].

1832: in Gémes (sz) [Nagynyulas K]. — A forrás-
jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

◇ Szn. 1573: Gemes Anna Semy (!) Jacobne.
[Kv; T]k III/3. 50, 68].

gémeskút fintinā/puț cu cumpănă; Galgenbrun-
nen. 1688: Ezen Gabonás ház és az Istallo között
van egy kőből fel rakott Gémes kút [Kozmás Cs;
Esz. Inv. 6]. 1732: egy kőből kereken ki rakott,
cserefa gárgyás, gémes kut a kut gémen vas lán-
czocsán függ egy fenjő rud, meljnek végiben
lévő vas kávában, csinált vaskávás és abroncsos
cserefából való víz merengető cseber van [Kv;
Ks 40 Varia XXVIIIc]. 1759: itten vagyon egy
Gémes kut [Girbó AF; JHb Trif Rula (60) jb
vall.]. 1761: egj Curialis is vagyon a Falunak
alsó vége felé ... mellyenis ... vagyon ...
kőből ki rakott gemes kút [Martonfva NK; JHbK
LXVIII/1. 382]. 1781: vagyon egy ... kőből ra-
katott, Cserefa Gárgyjú és ugyan Cserefa Gémű
alkalmos jószágú Gémes kút [Pálos NK; Hr]. 1805:
a' Kis Kerthen Gémes Kut [A.jára TA; BLt 9].
1819: egy arbotz fas es Gemes Kutt vasas Kút
ostorával és vedrével [Nagypacal Sz; Berz. 8.
Fasc. 72] | egy Kőbol rakatt Gémes Kut a Ma-
joros udvarara rá ki nyulo csatornájával alatta
lévő itato vállujavall és fa abrantsu merittő ved-
rivel edgyút [Baca SzD; Tsb 6]. 1842: Találtatik
az udvaron égy Gémes Kut ... mely belől egész
a föld felső színéig patak kőből van ki rakva a'
föld színétől pedig mintégy fél ölnyire ki van
gárgyázva a' gémfához az ostor vagy merittő
rud 9. szemből álló lántzal van csatolva égy
horog és káva által — alolrol pedig 10. szemből
álló láncczal köttetik égy merittő vederhez [Opra-
kercsisóra F; Tsb 51]. 1849: égy gémes kut —
mellette egy itato válu [Somkerék SzD; Ks
73. 55]. — L. még KHn 325; MNY XXXVIII,
132.

Hn. 1797/1800: a' Gémes kútnál az erdő alatt
(sz) [Mezőmadaras MT; EHA].

gémfa kútgém; cumpăna fintinii; Schwengel.
1842: Találtatik az udvaron égy Gémes Kut ...
a' gémfához az ostor vagy merittő rud 9. szemből
álló lántzal van csatolva [Oprakercsisóra F; Tsb
51. — A teljesebb szöveg. *gémeskút* al.].

gémfás kútgémes; cu cumpănă; mit Schwen-
gel (versehen). 1738: Ezen Sütő házon fellyül
vagyon ... jo Tölgy fa ágasos, és gem fás kút
[Szászvevessződ NK; Born. XX. 12].

gémhaj ? gémtoll; pană de stirc; Reiherfeder.
1629/1676: az szegeny Attyok 50 Tallért kért vala
tölem Lippán(n), edgy Jakopot vett vala rajta,
egj bokor Ge(m) haját, kitt ollyan(n) Fejedelmi
ember(ne)k illendeő ajándek(nek) itélt mint
Básta 32 Nestet [Somkerék/Segesvár; WassLt
Steph. Erdély lev.].

gémkút gémeskút; fintinā/puț cu cumpănă;
Galgenbrunnen. 1821: az ablak alatt vagyon egy

fenyő bornákkal ki rakot bővséges vizű gem kut
[Udvarfva MT; Told.].

gémcsár (kút)ostor; präjină de fintină; Brunnen-
stange. 1813: Kúnn az Udvaron egy cserefa Blá-
nokkal ki rakott Kút, melynek a' gémje jó, a'
gém szára vason függ, és vas horog a' végiben
[Koronka MT; Told. 18].

gém tartó sorompórúd-tartó; suport pentru ba-
rieră; Schrankenhälter. 1592: Az Hiidt kapúra
walo kelchyege ... Lakattos Balinttol Chynaltotom
az gem tartto Cimertt fizyete(m) Nely f 1 d 0
Vettem ezen gem tartto Cimerhöz 3 Apro vasatt
f — d 24 Telchyeres Adamnok attam hogy megh
plehezte az gem tarttot f 5 d 0 ... Ettwess Ba-
lastol vettem Az Gem ttarttonak egy gerendatt
f 1 d 40 ... Az Achy fabyanok fizetem az Gem
tartto faragastol f — d 40 [Kv; Szám. 5/XIV. 266
Eppel Péter sp kezével].

Szk: ~ *cimer* ' ? 1592: Lakattos Balinttol Chy-
naltotom az gem tartto Cimertt ... vettem ezen
gem tartto Cimerhöz 3 Apro vasatt f — d 24 ...
Telchyeres Janosnak fizettem hogy Megh Irtta
az Cimertt f 1 d 0 [uo.; i.h.].

gémű vmiylen gémes; cu cumpănă de ...;
mit (irgendeiném) Schwengel. 1781: vagyon egy
kőből rakattott, Cserefa Gárgyjú, és ugyan Cserefa
Gémű alkalmas jószágú Gémes kút [Pálos NK;
Hr]. 1852: Az Udvar közepében egy jo körakású
és cserefa gárdgyájú, ágosu és gémű Kut [Felfalu
MT; DE 4]. — L. még HSzj kút al.

genealógia 1. nemzetségi/vérrokonsági leszármá-
zás, származás/nemzedékrend; genealogie; Genea-
logie. 1571/1578: Az mynt az eo felsege paran-
chiolattyaban meg declaraltam genealogiamoth
meg kywanom(m) Az Diuisiott teolle mynd az mely
falwkath Az paranchiolatban meg neweztem,
mynd hozza Tartozokkal egyetemben [Gyf; Bál.
79]. 1575: Mostan az Donatariusok es Contradic-
torok keoziben egebet Nem zolunk, hane(m) ty
kegek Eleot Solemniter p(ro)testalunk, hagi akar
Mint forogion eo keoztek az per, De Minekwta
az genealogia dolga Teorweny zeren keoztwk
veghez megien ... Nem Engedywk senkinek Meg
keresswk teorwenyel [Kv; Tan]k V/3. 118c].
1602: Azert hitta Peter Deak hogy az haz kje
wolt ahoz az emberhez valo Genealogiat vallja
megh [UszT 16/74 „Prisca relicta quondam pri-
mipili Joannis Theorek de felseő Bodoghaszon-
ffalwa” vall.]. 1648: az Inuentariumba(n) jol
deducaltatot az genealogia, azt parba(n) ueotte
az Inctus [Kv; T]k VIII/4. 277]. 1675: Az Gene-
logia felöl azt Tudom ... Uayda Abram fia
Vayda Josa ... Uayda Janos ... maradekj defi-
cialtak [Abrudbánya; Törzs. Ioan Patzko sen.
(85) vall.]. 1717: A Gyenealogiat uti primus Janos
... tudom [Celence Hsz; Beth. 7 „Gáll János
nb de Hilib” vall.]. 1753: a' Tatár familiához
... Bédgye Vaszilnak és Ursznak ... tudom-
hogy Atyafiságak vagyan, Tatár Jozságtis Bir,

nak, de gjaenealogijákat (!) deducalni nem tudom [Dombro*; Born. XL. 50 Muntyán Todor (40) ns vall. — *Dombro TA] | Bédgye Vaszilia, és Thodor ... az Atyafiságot mais fen tartják a Tatár familiával, de én nem tudam gyenealogylájokat [uo.; i.h. David Danilla (66) jb vall.]. 1765: Tudom hogj Néhai Borbélj Samuel(ne)k ... az Atja volt Borbélj Istvan alias Samuel István, ennek az Atjátis Néhai Thordai Samueltis ismertem ... tovab az genelogiáb(an) nem tudok semmit [Aranyosrákos TA; Borb. I Bíró András (88) ns vall.]. — L. még RettE 173, 331.

Szk: felviheti a *~ját.* 1704: Ezen levekből (!) az Palotkai familia, Genealogiáját, fel vihethi éppen, az igaz Jankafiakra [BLt 7 „Palotkai István Kolos v(ár)(megy)ei Fő Biro” vall.] *felviszi a *~ját.* 1774: Butyka Péter ... midőn maga familiáját vagyis genealogiáját igen fel, id est egynéhány saeculumra igyekezett volna felvinni ... a tábla nem absolválta [RettE 267] *megbizonyítja *~ját* igazolja a leszármazását. 1584: meg bizonytom a' mint kiuanad feleletedbe(n) genealogiamat | az zek deliberalta volt, hogj genealogiada<t> meg bizonychiad [Mv; BálLt 80]. 1586: Passio Sophiae Teremy Gregor(ii) Vrberger* ... Mikoron pedig en az Lukacz Deakne marhaiaerth perlöttem volna es az en Genealogiamath megh bizonyította(m) volna, hogj Jgassagom vaglo(n) ahoz az marhaloz, en per keozéoth mikor megh holt volna az en zegeni vram en ream es az en Giermekimre szalla ez pör [Kv; TjK IV/1. 617. — *Tollban maradt: consors]. 1604: ha ezeket tagadna, hogy my Mi(n)d urek nem uolnank az Eoreoksigekhez boczjasson ky az kiegietek teoruentye az Genologyamot (!) megh bizonytom [UzT 18/85] *megmondja *~ját.* 1580 u.: mind felülis megh mondotta(m) Gyenealogiamat En ahoz Jllien ver atia fiw vagiok mi keppe(n) Genealogiamat be attam) es Illien atiam fia vagy [UzT]. 1600: Talaltük megh Nalad egy hazünk erekségünkett (így!) ... mind(en) hoza tartozowal az kj eosteol maratt meg kewanywk teoled mert minkett illeth mj werek wagyunk hoza megh mongywk Genealogiankott* | Az az erőreökseg Jlyen verre Illet Engemet Az mint meg montam genelogiamoth [i.h. 15/55, 91. — *Köv. a nemzedékrend elősorolása] *produkálja *~ját.* 1606: az öröksegek engemet ig Illetnek Illien werre melj Genelogiamott igj produkalok Kegték elöt* [UzT 20/7—8. — *Köv. a genealógia részletezése]. 1625: ha p(ro)ducualno(m) kel genealogiamat kez uagiok | Gienelogiamot Jgj producualom* [i.h. 24a, 48a. — *Köv. a fels.].

2. családfa: arbore genealogic; Stammbaum. 1580 u.: mind azokról reowidenen cziak Jllien valazt teszke mind felülis megh mondotta(m) Gyenealogiamat En ahoz Jllien ver atiafiw vagiok mi keppe(n) Genealogiamat be attam) es Illien atiamfia vagy [UzT]. 1661: A mint kegyelmed az Pekete részről fr, ha a gyenelogiát kegyelmed megküldi, jure kegyelmedet és szerelmes gyermekit illeti [Mv; SzO VI, 230 Petki István sógorához,

Gávai Péterhez]. 1680: (Bernhard deák) Anyaval volt egy Conradus Istvánnal az eő keme jobb Attjával, a' mint az genealogia mutattya [Kv; RDL I. 158]. 1714: A Fejedelmi Apafi Hazn(a)k Genealogiai mesterseges es szep irással figurakkal le irva [Kv; AH].

3. kb. nemzetség, vérokonság; neam, rudenie de singe; Geschlecht, Blutsverwandtschaft. 1629: Emlekszem mindenekben az Frataj es Suki Genealogiakra, ugi mind az elseo vallo [F.szovát K; SLt Michael Szekely (60) jb vall.]. 1751: Ezen Genealogiának ab antiquo vólt birtokáb(an) az kőpataki határon két darab szántó földje, melynek pacificum Dominiumában actu is vadnak [SzentkZs Conscr. 35b]. 1753: az gyenealogjiánk bol az utrizalt Bédgye alias Tatár Vaszilt, Todort, és Kozmát énis ki nem tagadhatam, sőt ... igaz vér szerént valo Atyamfianak lenni recognosciam, s' két testvér Atyafiai unokai vagyunk [Dombro TA; Born. XL. 50].

Ha. 1591: genealogiamat [UzT]. 1599: genealogiaiat [Kv; TjK VI/1 347]. 1606: Genealogiamott. Genealogiankot [UzT 20/123, 187]. 1629: genealogiat [Kv; TjK VII/3. 179]. 1656 k.: Gyenealogiaja [Hsz; BLt].

genealógia-ág családfa-ág; ramurá a arborelui genealogic; Stammbaumzweig. 1853: Méltosztason édes Néni az Újfalvi, Mátéh és Kispál családok genealógiaágokrol annyit, a' mi eszibe jut leírni s nekem el küldeni [Kv; Kp II Újfalvi Sándor Kispál Lászlóné Mátéh Klárához].

genealogiális. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ levél kb. leszármazást/családfát feltüntető irat; act care indică arborele genealogic; Genealogieakt. 1821: A Néhai Pataki István subscriptioja alatt költ Genealogialis Levél, sine authentia [M. köblös SzD; RLt].

generál, generális (országos)főparancsnok; commandant suprem (pe țară); (Landes) Oberbefehlshaber | tábornok; general; General. 1594: Keouettkezik rend zereñt az eorizeo Darabantokra valo keöltsegh, a kik ... Zeoleo hegetth, zena-fwueth ... Eoriztenek Generalis vram. Es vrunk eo Nagha Jtth letelekor [Kv; Szám. 6/X. 1]. 1600: A. replicat hogy ne(m) tartozik wele, mint-hogy az vtan hogy Generalis Zawa megh hatta hogy teörweny zereñt el igazodgyek keoztek teörweny keozbe wamiat s wassat el hordottak* [UzT 15/264. — *Ti. a malomnak]. 1604: Basta Georgy ... az Romay Cziazar Erdely Generalissa [Sóvárád MT; Berz. 15 XXXIX/3]. 1653: Fogarasban szollita engemet a generalisunk, hogy velle bémjenek a várba a gubernatorhoz [ETA I, 125 NSz]. 1687: hogj sem az het szaz Tallert, sem azért Lovakot ne(m) kültél, az General igen nehezeltte [ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez]. 1690: az gyeneral megh mondotta neki hogy vala hol ... fel talalya aszt az Embert mindgyarast által löje [Jobbágyfa MT; Bál. 50] | 21. Augusti jött bé ebben az hazában Havasalföldiből

által az vajdával, törökkel, tatárral, az töröcsvári passuson Tököly vram hostilitér, holot is Hajzler general vagy négy regimenttel ... és Teleki vram* a székelységgel ellene állván ... az szegény Teleki uram elesett [IIAMN 326. — *Teleki Mihály kancellár]. 1702–1764: Virmon gjenélar ... ada nagy szabadságot az ezüst futatasra [Torockó; MNy IV, 233]. 1724: az Mlgs Gyeneralis s Gyeneralis nagj bocsületet tettenek nekem [Illyefva Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbára férjéhez] | az marha dógi iránt ... azt írja az Generalis hogy ha megis szot az emberek nem fogadnak, ki atta már az ordert az militianak, hogy az embereket addig verjek, az mig el unjak [i.h. Apor Péter feleségéhez]. 1737: Szent keresztü ur Egy Gyeneralisval Csikbol le jöven ... [Kvh; HSzjP]. 1738: Generalis Gilányi János Ur ő Excellentiaja Adjutanttyának igértünk Discretiot e szerint* [Dés; Jk. — *Köv. a fels.]. 1756: ezen Uttrumban specificalt földeket, én még akkor birtom mikor General Montekukulli it Beszterczén volt Quartélyban [F.borgó BN; BK]. 1760/1767: a' kurutziaaba ezen Falu Szalántzi Istvánné Aszszonyomtól hetven veder Bort kért, melyet egy Német Gyeneralisnak ajándékozatt [Szentmargita SzD; Ks 92]. 1782: ama nagy emlekezetű Meltosagos Liber Báro, és Gyeneralis* Branyicskai Josika Joseff Ur ... Springi Udvarházánál Testamentumot tett [Kv; JHb V/9. — *Az iratban többször *Generalis* alakban is]. 1804: Groff Haller Péterné nem apprehendálhatta egyenesen a' Generalis Belezsnainétol hagyott summákat [Kv; Ks 101 Thuroczy Károly lev.]. 1807: A Generalisokat Erdélyből akfk voltak meg a pensionatusok (!) mind Szebenbe tztálták még nem tudatik miért [Dés; KMN 361]. 1822: Szomszédjai ezen helynek ... a Mlgs Divéki Gyeneralis Ur kaszálója és Töröküzás helye [Bodza Hsz; Szentk.]. 1829: mit érdemelt régen az olyan Generalis a' ki a' maga Sergét (!) el árulta? [Kv; MészCLev.]. — L. még BethlenÖn. 34–5; MetTr 411, 416–7, 440; RettE 66, 84–5, 88, 111, 127, 133, 142, 144, 149–50, 152–3, 177, 191, 216, 229, 266, 280, 282, 300, 316, 377.

Szk: *erdélyi* ~. 1697: Miltoságos Erdelyi Gyeneralis nekem jo Uram [Szilágycseh; BK. Kómfves Gergely Bethlen Gergelyhez] * *fő-kommandírozó* ~ fő-hadparancsnok. 1707: Erdélyi fő-kommandérozó generalisnak, felségs urunk kimenvén, hadta gróf Pekri Lőrincz uramat [IT 1890. 323 SzZsN] * *hadí* ~. 1817: Hadi Generalist Néhai Viscontit én nem úsmertem [Vályebrád H; Ks 79. 10] * *kommandírozó* ~. 1722: elsőbben is Di-aetalis Ország Gyülése, ... indicaltassek ad 19num ... February, most Mlgs Commederozo Generalis Ur eő Extja betegeskedésére nézve Szeben városában [Ks 18/XCIII. gub.]. 1731: ugy halatik it hogy a ki az Comenderozo Gyéneralistul Pasust nyerhetne hogy által menne havasal földire az német Reszere ot igen olcson meg vehetnék az kölést [Pálos NK; Ks 83 Géczy László lev.]. 1737: Komenderrozo Gyeneral Exscselencaja eleibe ment Bfiro Uram [Kvh; HSzjP]. — L. még RettE

113, 248 * *kommandáns* ~. 1737: a' io vigjazo Comendans Generalisnak most ebbe(n) az Zenebonaba(n) történek halala [O.fenes K; Ks 99 Mikola László lev.] * *ország* ~ a. 1662: érkezék Havasalföldébül Pan Spotár ország-generalisának egy szolgája postán Péter Deák uramhoz [Brasó; Veress, Doc. XI, 9 Cserei Parkas Apafi Mihályhoz] * *székely* ~. 1736: az székely generalis az székelyeket vezette [MetTr 411] * *váradí* ~. 1736: Volt egész ország főgeneralisa, volt váradí generalis, az székelyeknek külön volt generalisek; az váradí generalis volt az Partiumbelieknek generalisa [MetTr 411].

Ha. 1568: Gyeneralisval [Kvh; HSzjP]. 1605: generalisunkot [Barabás, SzO 355]. 1690: General [Törzs. feji instr.]. 1715/1761: Rabutin General [Nsz; Berz. 17a]. 1718: Gyeneralis [Branyicska H; JHb Fülel Csak Ferencz gondv. kezével]. 1735: Gyeneralis [Kvh; HSzjP]. 1737: Gyeneral [Kvh. i.h.]. 1750: General Purpurat [Kv; Szám. 69/XXV. 7].

generáladjutánt főhadsegéd; aghiotant general; Generaladjutant. 1730: General Ajutant(na)k Discretiob(an) 6. aranyakat Hfl 29 Den. 52 [Kv; Szám. 56/XIX. 13].

generalátus (országos) főparancsnokság, főparancsnoki tisztség; comandament general (pejará), funcția de comandant general; (Landes-)Generalkommando. 1722: Kgltek ... akármely rendbéli morosus Creditorok ellenis a Szegénységet protegállya, és manuteneállya, vagy ha nem manuteneállhatná a Guberniumhoz recurrállyon várván a Generalatus assistentiájatis [Kv; Ks 18/XLIII gub.]. 1744: ment volt Kglde)k szoros Commissioja ezen Guberniale Consiliumtol ... de ugy Látczik a dölgot nem exhaurialta jól, és minket nem tudosit genuine, és a miatt a Generalátust informalnunk nem lehetett [ApLt.1. — A gub. Apor Péterhez]. 1782: azon Nagy emlekezetű Meltosagos Generalis Battyoknak mobiliai rész szerint maga Szebeni Szállásán a Generalatus Petséttye alatt, rész szerint pedig, a Jozágokban szerte széjjél osztathatván ... el vitette nek és fel osztattanak egy mas között [Kv; JHb V/8].

generálauditor fő-hadbíró, tábornok-hadbíró; magistrat general; Generalauditor. 1750: General Auditor eő Nagának Így fejer kenyeret d. 24 [Kv; Szám. 16/XXV. 7].

generális I. m.n 1. fő-; suprem, general; General-, Ober-, Haupt-. **Szk:** ~ *kapitány* főkapitány/parancsnok; cáptan/comandant suprem; Hauptkapitán/Oberbefehlshaber. 1591: Theleki Istvan ... vallia: Tudom azt hogy megh fizette Baczy Peterne, Tobias Bayz (!) leuelere, az Cassaj generalis Capitan zolgaianak Cassai Jancsnak, marhauel, tizenket zaz eginchani írcintot [Kv; Tjk V/1. 76]. 1606: My Petky János urunknak ő felségének tanácsa és az egész székelységnek generalis

kapitánya és Mikes Benedek, Orbai széknék fő királybírája, Ferencz Geréb, és Nemes Balás Péjérvármegyében fő emberek és commissariusok [EOE V. 427–8]. 1615: Hadgiuk es paranchioliuk is ... minden ember ... ki ki maga szemelliben jwtest ieioen Generalis Kapitanunktul Balassy Ferencz Vramtul halgatvan, hogj valahoua kuantatik minden ok vetetlen oda megh indulhasso(n) [Törzs.] * ~ *kommendáns* (országos) főparancsnok; comandant suprem (pe țară); (Landes) Oberbefehlshaber. 1711: szükségesnek lenni ítél-tük, Meltságos Generalis Commendans Uram tetzése is lévén; ... az Arany, Oroszlános Tallér és Oláh Zlotok válorá iránt e determinációt tenni* [Nsz; KvLt I/201 gub-i rend. — *Köv. a hat.]. 1719: (A jóvátételt) meggyrte vala a m. generalis commendans uram ő excellenciája [Csz; SzO VII. 262] * ~ *perceptor* főszámvevő; contabil-revizor principal; Oberrechnungsverwalter. 1663: mennél hamarébb azon Porta contentatiojara rendelt mindenik fele pénzt szedgye fel kitől ki-től egészen... administrallya az generalis Perceptor kezében, megh irván mellyik micsoða fele penz légyen [UszLt IX. 75. 57 feji rend]. 1752: a Juhokat ... Kovács János Generalis Perceptor Uram vötte kezéhez [Kv; Szám. 69/XXVII. 10] * ~ *perceptorság* főszámvevőség, főszámvevői tisztség; funcția de contabil-revizor principal; Oberrechnungsverwaltungsm. 1736: Kalnoki két fele tisztség utannis jár, mert az Generalis Perceptorsagra is van inclinatioja, s az Secretariussagra is [Nsz; ApLt 4 Petki Dávid Apor Péternéhez].

2. országos; pe țară, general; Landes-, Staats-. Szk: ~ *dézmálás* országos dézmaszedés; staats-recea díjmei pe țară; Landeszehntbeheben. 1680 k.: Végeztük ..., hogy az generalis Dezmalsanak ideigha ha kik szená vagy Guza hordani ki jarnak az Kalonyak között sub poena fl 1 ki eresztene ne mereszlyenek [Dés; Jk 16b] * ~ *expedíció* országos/általános hadfelkelés; insurecție generală; Landes/allgemeines Aufgebot. 1615: az Orzagh vegezese szerint mi hiúwnk Banffi Janos, az Lippay Generalis expeditiokra, minden Jozagrol Tizenket Louast kellett volna bocziatani, miuel penigh cziak Hatot bocziatot volt, ez okon minden Jozagat Confiscaltuk vala [Gyf; Told. 1] * ~ *főstrázsameszter* kb. országos főparancsnok; comandant suprem; (Landes) Oberbefehlshaber. 1704: Parantsoltunk ... Tekéntetes Nemzetes Toroczka István Generalis Feő Strasa Mester Hívúnknék, hogy Hadainkat afféle állapotott el könetni semmiképpen meg ne engedgye [UszL IX. 77. 79 gub.] * ~ *hassza* kb. országos (köz)penztár; casierie publică pe țară; (öffentliche) Landeskasse. 1750: az Super Auctionalis Summa ... incassáltassék az Generalis Cassankba [Nsz; ApLt. 3 „Ioan Dombi jun.” lev.] * ~ *komisszió* országos (fő)bizottság; comisia supremă pe țară; Landes(haupt)komitee. 1703: az Nemes Ország ... Lépett ... a leg közelebbik Gyülesben arra, hogy az egeszsz Országra ahöz illendő Instructioval bocsáttassanak az Harom Natiobol Investi-

gatorok, kik mellé a sok gyanuknak el háritására adjungaltassanak mind az Mltgs Generalis, mind az Mltgs Cameralis Commissio embereiis [UszLt IX. 77. 61 gub.] * ~ *mustra* országos lustra (katonai számbavétel/szemle); muștră generală (militară); Landesheerschau/inspizierung. 1629: rendeltünk keglmesen hwseglteknek Generalis Muștratt ez mostani Pwnkeősd után való Szere-dara ... az Barothi réten lenni. Keglmesen had-giuk annak okaert ..., ez leuelunktet lattvan, mind fejenkent, Lovasink io Ruhaval, Loval, kopiaival, s egieb lovasi io szerzammal; Gialogink penigh azonkeppen io ruhackal puskaval, porral, es goliobissal kezen leven, Pwnkeősd után való kedde(n) szálljon az Barothi Réttre hogi ott szeredan io reggel az mód szerent eöket general(i-te)r megh muștraltvan eokett más nap házokhoz boczatthassuk [i.h. VIII. 72 feji rend.]. 1695: Kászon szekben Jmper falvaban ... Jmreh Deak Nobilis, ezen szek(ne)k vice kiraly biraja ... nemes hazanal generalis muștra alkalmazos-sagaval ... tőnek előttünk ilyen még hihatatlan Contractust* [BCs. — *Köv. a szerződés szöv.].

3. általános; general; allgemein, generell. Szk: ~ *insurrekció* általános nemesi felkelés/felülés; insurrectio generalis; insurecție generală; all-gemeine Adelsinsurrektion. 1663: az el kerülhetetlen szükség ... okoztat bennünket Generalis Insurrectoria kénszeritem keglteket, parancsolvan igen serio minden Nemes, lofú, drabant, es puskasz rander levő hadak ... ki ki szemelje szérnt josszagarolis az meny lovassal tartozik fel ülven, mindgiarást jo hadi apparatussal es elégedendő elésél ... jötést joüön mellénk Taborunkban [UszLt IX. 75. 58 fej.] * ~ *komputus* kb. általános (felül)vizsgálat/számvetel; revizie/suprave-ghere generală; allgemeine Revision/Aufnahme. 1691: A státiobéli főcommissarius Minden héten Specialis Computust tetesse(n) es mind(en) holnap-ban G(ene)ral(i)s Computust maga jelen létében Peragaltasson az Státiobéli Commissariusokkal es iki hivatallyát mint viseli szorgalmatosan inves-tigállya, s, ha kibem mi fogjatkozást tapasztal kévántato modon orvosollya [Kv; Törzs Instr.]. 1739: méltoztassék ... az Generalis Computusra valo comparisonkat competens terminusra figalni hogj szüntelen valo bajoskodásunk között azan Computusra kévántato praeparatoriumakat perfiálhassuk [Szentgyörgy H; Ks 35 Zeyk István lev.] * ~ *plenipotencia* általános felhal-talmazás; imputernicre generală; allgemeine Bevollmächtigung. XVIII. sz. v.: legottan ex con-cluso bé frunk (:mint hogj küllömben, Generalis Plenipotentiam nem lévén, velem a' dolgot meg kötni magok részekről bátorságosnak lenni nem tartotta:) Fejérvára a' Káptalanba 2 kaptalan urak után [GyL. N. Solymosi Kontz József nyil.].

4. általános, teljes; general, complet; all-gemein, generell, völlig. 1806: a' bőv viz itallal a gyomrot meg lotsositván, el hidegiti, es a func-tioira alkalmazatnáná tévén azután a' tagokra is generalis gyengeséget Szokott hozni* [Mv; Ks 94 Vegyes Lev. — *Ti. a jelzett gyógymód].

5. ~ *gyűlés* a. országgyűlés; diéta; Reichstag. 1758: Az miképen ez generalis gyűlésben végeztünk volt a juhokat, berbécseket hogy ez országból senki ki ne merje vinni, azon állapotba hagyjuk mostan is [EOE III, 139. — A kv-i országgyűlés hat.]. 1599: Mivelhogy penigh oly dolgaink is occurraltanak, kikreol kewantatik hogy orzagwnkbely hiweinkel tractalliwnk, es wegezzwnk, tanachiwnkn akarattibol, rendeltwnk ith Feyerwarath ez ieowendo Zenth Lukachy napiara ... Generalis giwlist celebratadni [Törzs. Báthory Endre egy-i meghívója]. 1614/1616: (A kolozsiak) mondtok azt, hogy az Orszagot meg talalyak, es az mint ertettem Anno 1612 Szebeni generalis gyuleskor megis talaltak volt az Orszagot [Kv; RDL I. 100]. 1628: Orzagunknak Regi szokassat keouetue(n) ... keletett ... kilenczedik napiara, ez keouetkezendo Szenth Georgy hauanak Feieruary varassunkban Generalis gewlest Promulgatnunk [UszLt VIII. 69 fej.]. 1634: rendeltünk Orzagul huseghteknek generalis gyulest Feiervari varassunkban celebralni [Thor. X/1 fej.].

b. vármegyei, vidéki v. székely széki közgyűlés; congregatio generalis seu marchalis; adunarea generală a comitatului, districtului sau scaunului secuiesc; Landtag des Kreises, des Landes oder des Szekler Stuhls. 1744: N. Bihar v(a)r(m)egyé(b)en ... a Generalis Gyűlésen, viritim felkiáltottak minnyájan, hogy Fegyvert fognak s fel ülnek [Déva; Ks 101 Pogány József Kornis Antalhoz]. 1805: 1738 Januarius Sikán Almási Donáth An(dras) és István, ezen Nemes Udvarhely Szék Generalis Gyűlésén Armálisokot producval, valamint ez előtt a köz terü viseléstől exemptusok voltak, akkoris azon Exemptioban meg hagyattak ugy a Mlgos Kir Táblais mind olyan nemeseket azon szabadságál élni meg határozta [Szu; Borb. II]. — L. még RettÉ 196.

c. egyházközségi közgyűlés; adunarea generală a diecezei; Generalversammlung des Kirchendistrikts. 1685: nagyob resze(n)t az ő kglmek^a voxa arra ment hogy az Úgynek eligazitása, haladgyon az Generalis Gyűlésekre az Papoknak, mert az előtt is az Generalis igazított ilyen igyeket [Fog; Blt 9. Horti István Mikes Pálhoz. — *Ti. az espereseké].

d. (évi) céhközgyűlés; adunarea generală (anuală) a breslei; (Jahres) Generalversammlung der Zunft. 1806: die 4dik Januarii céhát gyűjtetvén céhmaster uram, még pedig generalis gyűlést, amelyben is feljelenté céhmaster uram hogy az legénységek articulust kívánának, hogy megengedné a nemes céh [Dés; DFaz. 33].

6. ~ *céhgyűlés* 'ua.; idem' 1833: Die 18dik Januarii Gyeneralis Czéh gyűlésünk lévén Egyenlő akarattal meg határozta az egész B: N: Czéh, hogy ha valamely idegen Land Meisternek akarna állani tartozzék fizetni 25. fl [Kv; KCJk 22a].

7. ~ *konfluxus* széki közgyűlés; adunarea generală a scaunului secuiesc; Generalversammlung des Szekler Stuhls. 1712: Nemes Maroszek(ne)k akar holot közelőb celebrando Generalis Confluxussa [Koronka MT; Told. 26].

8. ~ *országgyűlés* országgyűlés; diéta; Reichstag. 1650: Feiuarat ... celebratato Generalis Orzagh Giulesbe, innet Colosuar megeibeol az teob Controuersiaban leueo es be adot, Fiscalis ioszagok keozeot, Mezo Syluastis be attuk az Nemes Orzagh eleiben Controversiaban [Papíva K; JHbK XXIV/2]. 1687: tetczet Kglmetek(ne)k ... ide Fogarasban, Generalis Ország Gyűlését promulgatnunk [Thor. XIV/9 fej-i rend.]. 1698: el maradván edgy nehany szükséges nagj dolgok, azoknak el igazítására rendeltük ... G(ene)ralis országgyűlését Segesvárrá [UszLt IX. 76. 63 gub.] * *ország* ~ *gyűlése* 'ua.; idem'. 1607: Az orzagh Generalis gieolesenek ideien Rakoczki (I) Sigmond Fejedelemségeben Szekelj az vagy Marosvarshelt mikor volnank [Berz. 15. XXXIX/4]. 1668: Akarván ... az Nemes Orzagh Generalis gyűlést hosszas halogatás nélkül kgték(ne)k ki szolgáltunk, mely(ne)k celebralása(na)k helyét Fejérvári Városunkb(an), napját penighlen az nemsokára közelítő 1669. esztendő(b)en Jannarius(na)k 25 napján lenni rendeltük [UszLt VIII/70 fej.].

9. a vármegyéi, vidékei v. székely székek közigazgatási szervzetében; in organele administrative ale județelor, ținuturilor sau scaunelor secuiești; in der Verwaltungsorganisation der Kreise, Länder oder Szekler Stühle; ~ *gírás* szék vármegyei, vidéki és székely széki közgyűlés; congregatio generalis seu marchalis; adunarea generală a comitatului, districtului sau scaunului secuiesc; Generalversammlung (Landtag der Kreise, des Landes und des Szekler Stuhls). 1733: Tktes Nemes V(ár)megjének lévén 16 July Arpaston Generalis Gírás Székj hovais alázatos Instantiankat kell be adnunk^a ... nyomorult Városunk sok Terehvisesej iránt [Dés; Jk 438b. — *Köv. a felsorolás]. 1751: az Generalis Gírás Szék itten curralt az közel helysegbeli nemesség utconue concurrált vala, de meszeb valók nem tettek tojongást [Abosfva KK; Ks 83] * ~ *kongregáció* 'ua; idem'. 1756: akárholott legközelebb celebrando G(ene)ralis Congregatio [Msz; VH] * ~ *sedria* ek derékszék (kb. vármegyei főbíróvárszék, a székek székekben, Maroszék kivételével, fellebbviteli bíróság); sedria generalis; scaun general de judecată; Komitats/Kreisobergerichtsamg ... Olajos Judith Asszonyt az Exponens ő kglme nevével N(e)m(e)s Maros szek(ne)k Mvásárhelyen közölőb Celebrando G(ene)ralis Sedriájára ad Svam Diem Törvényre mint Evictrixet [Mv; SLt 16. MV 20] * ~ *szék* 'ua.; idem'. 1692: admoniallya ... kld az Meltosagos Urat ... Colos var(me)gy(én)ek közleb (I) léendő Gyeneralis avagy Partialis szekire [Told. 21]. 1730: az Nemes Doboka vár(m)egyei Gyeneralis Szek dolgat az mi illeti en ha Isten egessegb(en) meg tart Sollymossi Ura(mma)l edgyút Compariálök egy vagy ket napal az elót az M: Ur(na)k kötelességem szerint udvarlok [TKI Mohai Mózes Teleki Ádámhoz]. 1735: mint hogy criminalis dolog Gyeneralis séket (I) kel neki varni [Tóvia

AF; ApLt 4 Lőrincfi László Apor Péterhez]. 1763: két. Generalis széken megis nyerte Rosnyai uramat, a betelelenségért [Koronka MT; Told. 33/27]. 1796: A Mgs G. Fő Ispány Ur 4ta 7bris Sz Csehen Sietve keresztül ment Cikora*, az Generalis Szék léssen 19na 7bri: [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev. — *Szamoscikó Sz]. 1820: éppen mikor a Cancellista Urak Eskettenek itten Rákasan Kövendyre Generális Székre úgykezve Pálffy Jánossal edgyütt Tőtöri felé azért mentünk, hogy mint Generalis Szék Assessora jöjjen velünk [Aranyosrákos TA; JHb 18 Pálffy Mozes székbró vall.]. — L. még RettE 116, 133, 141, 309 * ~ *székezés*. a derékszék törvénykezési ülészaka; perioada de judecată a scaunului general de judecată; Sitzungsperiode des Komitats/Kreisobergerichts-amts. 1807: a közölebb tartatott Generalis Székezés alatt ... meg pereltetvén [Balázstelke KK; DLev. 4. XXXVIII] * ~ *törvény(es) szék ek derékszék*; scaun general de judecată; Komitats/Kreisobergerichtsamt (in den Szekler Stühlen). 1669/1726: (A) Causak appellatioba(n) bocsáttasának a nemes vármegye Gyenerális törvényes székire [Dés; Jk3]. 1693: Fejer varmegyében Nagy Enyeden a Nemes varmegye Generalis Törvényes szeki Celebraltatasakor ... contrahaltanak Uolt [Ks 67. 46. 24b. — A teljesebb szöve. *celebráltatás* al.]. 1801: Minek utánna ... sinor mértékül fel-vettük volna, mindenek felett Ns Kolosvarmegye Generalis törvényes-szekének ... a M.N. Sombori Terrenumnak, fel oszthatásáról hozott. Itéletét. ..., ez következendő s meg másolhatatlan édgyezésre léptünk Communi Consensu [M.nagyzsombor K; Somb. I]. — L. még RettE 101—2. 131—2 * ~ *vármegye gyűlése* vármegyei közgyűlés; adunarea generală a comitatului; Komitats/Kreishauptversammlung. 1776: gyenge Gyeneralis varmegye Gyűlése leszen [Szókefva KK; Ks 96 Bíró Márton lev.]. * *törvényes szék* derékszék. 1701: Tekintetbe vétetvén ... Groff Al-Torjai Apor István Vr ő Nga Articularis (l) maga mencsége, hogj az eő Felsőge és az Nemes Haza Szolgálattában valo ő Nga Solicituskodása miatt mostan az Nemes Vármegye Törvényes General(is) székin nem compareálhatot [Dob.; WassLt]. 1755: akar holot és közölebb Celebralando Törvényes G(ene)ralis (:vulgo derék:) Szék [Mv; Berz. 2. 24/18]

10. a ref. egyházszervezetben; in organizatia bisericescă reformată; in der reformierten Kirchenorganisation: ~ *szinódus* egyházmegyei közgyűlés; adunare generală a diecezei; Generalversammlung der Superintendentantur. 1651: Találá meg a' szent generalis synodust ... Bontz-nyires* nevű falu képébe(n) Phülöp nevű oláh Esperest, kérvén a szent Generalist, hogy ... engedné a parochialis ház helyet neke^b [SzJk 177. — *SzD. — ^bA teljesebb szöve. alább II. 2. al.]. 1837: A Generalis Synodus leszsz Szilágyóságban [Vaja MT; HbEk.]

11. ~ (szent) vizitáció egyházmegyei/esperesi vizitáció/látogatás; vizitá (de control) diecezan/protopopai; superintendentale/inspektorele Visita-

tion. 1694: A dohányzás felöll a' melly delibermatumot tött a' g(ene)ralis Visitatio a széki társaság(an) hogy valaki azzal contumacit(er) él, deponaltassék [SzJk 284]. 1730: Tetzett a Supr(emum) Consistori(umna)k azon Kolosvári Reformata Ecclesiában és Collegiumban téendő Generalis Visitationor valo Determinationot ob angustiam Temporis a mostani alkalmatosságról differálni és dilátálni [Kv; KvRLt X, A, 39a]. 1775: az akkori Megye birot tertio se provocalvan a' Dálnoki Generalis Szent Visitaciona [Lécfva Hsz; HSzjP. Franciscus Keresztes (49) ns. vall.]. 1866: hol a gen. visitatio keresztül megy illő elfogadás intézteszék [M.gyerőmonostor K; RHak 16].

12. ~ *vikarius* rk püspöki helynök/vikárius; vicar episcopal; Generalvikar. 1776: a M. Praepost, és Generalis Vicarius urtol értettem, hogy azért dispensalt a Kis Aszszonnyal*, hogy Szegény a Kis Aszszony [Egrestő KK; GyL. Joan. Tompos de Csik Sz. György (66) vall. — *Ti. gr. Kornis Annával].

13. ~ *amnestia* közkegyelem; amnestie generală; Amnestie, allgemeine Begnadigung. 1705: Kglis Vrnok eo Felsőge ... Eleinek dítsiretes jo példájára az miképpen Birodalmának kezdetit k(e)g(ye)lmességen akarta fundalni, ugy mostis ... Gratiat és minden eddigh valo tselekedetektől generalis Amnestiat offeral [Nsz; KvLt I/192 gub-i rend.].

14. ~ *rész* kb. nagyobb részjóság; domeniu parțial mai mare; größerer Teilgut. 1781/1785: Herepén ... nints több négy generalis résznél, ugy mint az első az. Elekesi rész, második a Paczalai, harmadik a Pekri, negyedik a Kővér [M.herepe AF; DobLev. III/596. 20].

◇ Szk: ~ *nyíl* 'p' 1793/1794: a' ... Conscriptioban ki tett Commune Terrenumokot ... három egyenlő G(ene)ralis Nyilakra az három részen allo Compossessoroknak Jussai szerent ki tsinálván, azon Nyilakot, a' Keresztesei, és Bányoni részen valo Compossessoroknak elejkebe adá a' végre, hogy azokat maguk között bővebben is meg vizsgálván ha valami megigazittásra valo Reflexiojok lenne, azt terjesztenék a Comissio eleiben; Kik is minek utanna a' Nyilakat meg vizgálták volna, azt a' Commissio eleiben viszsza adták oly Declaratioval, hogy ezen G(ene)ralis Nyilaknak ki csinálásával tellyesen meg volnának elégedve | Az három Generalis Nyilak ... a Commissio által ki tsináltottan(a)k [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 16b] * ~ *repartíció* 'p' 1814: Gentsit kérttem, hogy copíazza a' Generalis repartitiot [Déva; Ks 117. Vegyes ir. Rápolti Sz. Mihály ügyvéd lev.].

II. *fn* 1. kb. főgazda; curator general; Oberwirt. 1621: Krájinik László a generalis ott a gondviselésben, és egy Tamás deák a székelységből viczéje [ETA I, 125 NSz].

2. *ref. un* egyházmegyei közgyűlés; adunare generală a diecezei; superintendentale Generalversammlung. 1651: Találá meg a' szent generalis synodust ... Bontz-nyires* nevű falu képébe(n) Phülöp nevű oláh Esperest, kérvén a' szent Gene-

ralist, hogy ... engedné a parochialis ház helyet nekic; es Meg tekintvén a' szent Generalis eökeöt, meg engedé nekiek [SzJk 177. — *SzD]. 1685: nagyob resze(n)t az ő kglmek voxa arra ment hogy az Ügynek eligazítása, haladgyon az Generalis Gyűlésekre az Papoknak, mert az előtt is az Generalis igazított ilyen igyeket [Fog.; BLt Horti István Mikes Pálhoz]. 1711: Vegesztetett azért hogj a modo deinceps senki Esperestyre hirenelkül semminemű causajab(an) sohüva imediate ne fojamodgjek, hanem Tiszt. Püspök Urunkhoz es a Sz: Generalishoz [SVJk 1728—52]. 1743: Tiszteletes Uram haza érkezven a generalisból Vacsorán polgari Uraimek is Büro Uramit jelen voltanak kenyeret s enivalot d. 120 [HSzjP].

generálisné, generálné 1. (országos) főparancsnokné; sofia comandantului general (pe țară); Frau des (Landes) Oberbefehlshabers | tábornokné; sofia generalului, generáleasă; Frau des Generals, Generalin. 1687: az mely 18 lovat masodsor Szigetre hoztak vala, penzen el ne(m) attam 8 benne, hanem kit az Generalne hintocskajaert, kiű török aszanyokert, gyermekest [ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez Nagybányáról]. 1724: az Mlgos Gyeneralis s Gyeneralisné nagj bocsületet tettenek nekem [Illyefüva Hsz; i.h. 2 Apor Péterné Kálnoki Borbára férjéhez]. 1730: A G(ene)ralisné hintoja kenni hájért Den. 18 [Kv; Szám. 56/XIX. 12]. 1796: Gyeneralisné Asszonyom eő Nagysága Tamás neví udvari emberének Curájáért a' Percsernek adta(m) 12 ft. [Déva; Ks 95]. 1806: a Generalisnéhoz mentünk vatsorára [Kv; KMN 183]. — L. még RettE 282.

2. udvarias hivatkozásban; ca termen de curtoazie; in höflicher Bezugnahme: ~ asszonyom főparancsnokné asszonyom; doamnă a comandantului suprem; Frau Oberbefehlshaber | tábornokné asszonyom; doamnă generáleasă; Frau Generalin. 1695: Szebenbe(n) bé mente(m), az Ngod számára vásárlando Lovak dolga véget, ... Találtam ... az Generalisné Assz(ony)om ő Nga Istállóiba(n) edgy fekéte, edgy sárگا pej, edgy derés, edgy Tarka, edgy szürke szepét, és edgy világos szürkét [Gyf; KaLt Recsey István kezével]. 1697: Voltam ... ebéd után generálné as(s)zo(nyom)nál^a [AIN 150. — *Rabutin erdélyi osztrák főhadparancsnok felesége]. 1708: Generalisné asszonyommal ő nagyságával eleget disputáltunk az religio dolgból [TT 1889. 494 SzZsN].

generáliság 1. kb. (országos) főkapitányság/főkapitányi tisztség; căpitănie supremă (pe țară); (Landes) Polizeipräsidentium/Amt des (Landes) Polizeipräsidenten. 1609: Kornis Boldisar uramat, Tanachunkat, eleőbbi Tiztibe(n) s Generalissaghaban az mi io akaratunkigh meg hadtuk [Ks NN. 5 fej.]. 1678—1683: ifjú Rakoci Fejedelem edes Atiamot meg követven, sok maga ajánlasarol, remenkedve kerü hogj az Nemes varmegiek Generalissagat fel vegie [Ks Kornis Gáspár kezével]. 1750: ezen Magyarokereki ... Portiot ...

Teleki Mihály Vr(am) eő Nga Erdelyi Generalisságában apprehendalta volt ... Mikola László Ur(am) eő Ngától [Magyarókerék K; JHbK XXXIII/3 Andreas Szénasi de Pánczél Cseh* (73) jurassor Dobocensis vall. — *SzD].

2. tábornokság/tábornoki tisztség; funcția/rangul de general; Generalschaft/Amt des Generals. 1753: Idősbbe Csáki László a ki Magjar országról be jött vala a Tordai Gyűlésre Generáliságában az váltotta ki valamellyik Kemenytől a Szurdoki Jozságot [JHb XXX/9 Andreas Szénasi de Pánczél Cseh jur. ass. Dobocensis (73) vall.].

Szk: ~ra megy (dolga) felviszi a tábornokságig. 1759: Második fia* Ádám, ... most generáliságra ment [RettE 92—3. — *Ti. Bethlen Ádámnak]. 1772: Ez*, noha hadi ember volt, de mégsem hagyta el vallását sőt generáliságra ment dolga [i.h. 256—6. — *Ti. Bethlen Ádám]. 1779: A Teleki Imre Úr részére való inquisitorában a volt, hogy egy Knöbel (:foghagyma:) neví Trautmansdorf regimentbéli obrister, aki nem tudom melyik provinciában lutheranus papnak fia, aki generáliságra is ment volt [i.h. 403] * ~ra promovedittatik tábornoknak előléptetetik. 1766: Jó-sika József úr is megholt ... Generáliságra promoveáltatt ezen mostan is tartó prussussal való háborúság alkalmatosságával [i.h. 116]. — L. még i.h. 202 * kommandirozó ~ főhadparancsnoki tisztség. 1774: gr. Hadik András, aki ugyan általvaló prosapiából való, de maga virtusai által sokra, nevezetesen generáliságra és ezelőtt erdélyi gubernii praesességre jött volt bé ... ugyancsak öfelségétől Magyarországbán a magyarósi és futaki dominiumokkal megajándékoztatott, jő be mind gubernium praesességre, mind a commendirozó generáliságra [i.h. 323]. 1777: Gyulai Sámuel ... most commendirozó generáliságra rezolváltattott öfelségétől [i.h. 374].

3. főparancsnoksági kerület; districtul comandamentului general; Kreis der Oberkommandantur. 1687: A generáliságokat ezeknek most ugy osztották onnét felyül; Kolozsvártol fogva Besztercéig es onnat Maros Vásárhelyig mind a Taff regimentye is legyen a Piccolomini commandoja alatt ... asztán Fejérvártol fogva mind le Vaskapuig Vetterani commandoja alatt [Nsz; Danielo 73—4].

generálkommandó főparancsnokság; comandamentul general; Oberkommando/kommandantur. 1784: most a katanasággalis annyü bajam vagyon, mert szinte két hétig hirtzoltanak ála s fel, ... de még nem tudom hogy a Generál Commodo mire viszi dolgamot [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

generálmajor kb. vezér/vezérlő tábornok; general comandant; kommandierender General. 1759: Csáki Kata ... volt elsőbben kászoni Bornemisza Jánosné, ki is generalmajor volt [RettE 92—3].

A címszóbeli rang aligha azonosítható az újabb német katonai nyelv 'vezérnagy' (NMSz) jel-ű rendfokozatával.

generálmarsall főparancsnok/vezér; comandant suprem, generalisim; Oberbefehlshaber. Generalisimus. 1704: Karácson előtt urunk gróf generál-marschal Forgács Simon urat ő nagyságát beindítja feles hadakkal | Gróf generál-marschal uram Forgács Simon uram ő nagysága is német és magyar hadakkal beérkezik Kolozsvárra feleségestől egész pagásiával [TT 1890. 318 SzZsN].

generálpardon közkegyelem; amnistie generalé; Generalpardon. 1806: parantsoltatik ... h(ogy) ... a 9286dik Nrus alatt való General-Pardont három egymás után következő Vasárnapokon a' Prédikáló székből felolvassuk [M.bikal K; RAK 37]. 1809: még több izbenn is szökött volt-el, es vagy Generál pardon jött vissza, vagy el-fogattott [DLt 489 nyomt, kl] | az ezen Honap^a 15én költ Udvari Decretum által ide küldett General Pardon oly parantsolattal adatik ide zárva által Kegyelmeteknek (Igy!), hogy aztot ... ki hirdettetni ... elne mulassák [Uzslt ComGub. 1737. — *Október].

generozitás nagy/nemeslelkűség; generozitate; Generosität, Großmütigkeit, Edelmüt. 1746: A' Sz. Iványi Ekklesia^a nem igen régen fundaltott Tktetes Donát János Ur(am) önként maga Generositásából, ... magára vállalá a' Curatorságot, hogy tellyes tehetsége szerint gondot visel ezen Infáns Ekkle(s)ia dolgaira [SVJk. — *Ti. a sepsisziványi (Ház) ref. egyházközség]. 1758: (Barcsai Jánosnak) scribája voltam, de meguntam volt, mert rettenetes hígeszű, sok gyermeki dolgú, levis ember volt szegény. Különböben generositas is elég volt benne [RettE 65]. 1778: Ez az Csáki István apja volt Csáki Zsigmondnak, kinek jó híre-neve, generositása még imitt-amott emlegettetik [i.h. 387]. — L. még i.h. 221.

generozitásban nagy/nemeslelkűben; mai generos; generöser, groß/edelmütiger. 1767: Bölts Consiliumatis vévén Groff Toldalagi László Ur(am)nak igen jó léssen az Ur Mediatorsága által, ha mentől Generosiusobban de expensis accordal Sogor Domokos Peter Urral, aztis Supleáljuk [Cege SzD; WassLt Wass Miklós lev.].

generozus nagy/nemeslelkű; generos; generös, groß/edelmütig. 1775: br. Kemény Miklós úr is megholt ... Derék, értelmes és generosus úriember vala, de promotiót nem érthete [RettE 349]. 1779: Bethlen Lajos ... szörnyű fősvény ember volt ... pedig csak az édesanyjáról hatvanezer forintot osztott fel az testvéröccsével ..., melyből, míg élt, egy pénzt sem költött el ... El tudja költeni Bethlen Gergely úr (:kit most Magyar Gergelynek neveztek, mert egyik az hogy generosus úr, más az, hogy feles gyermekei vagynak;) [i.h. 400–1]. — L. még i.h. 378.

géniusz ör/védőszellem, vezérlő szellem; spirit protector; Schutzgeist. 1800: a' Borból még kostolot-is előre küldeni méltoztatot! Meg is kostol-

tuk kedves Feleségemmel együtt, ... azon kedves Italt; és olyann(a)k talált(am), hogy ha az én Szegény Geniusom jelen- lett volna ann(a)k ki-választasan, ennél Gustusommal egyezőbbet az sem találhatott volna [Mv; IB. Borosnyai Lukáts Simeon ref. pap lev.].

? **genyeteg, genyetek** kb. alávaló, gyalázatos; mirtsav, infam, josnic; schuftig(er), nichtswürdig(er), niederträchtig(er) (Mensch). 1568: Edes sophiazzon elegeth Jarnak effele Genyetek (!) effele Nyomorwlt azzony vtan, de azert semmit ne(m) kaphatnak. Eleget zol vgmond. Bezzek kaar vgy mond hogy effele Jo parnath Illyen roz dizno zaggiattia [Kv; Tjk III/1. 145].

A szerk. a címszót — a TESz *genyett* címszavának útmutatása alapján — e szó -k kicsinyítő képzővel v. -g nyomatékosító llemmel megtoldott, ma-i jell-ű szárm-ának véli.

geny purói; Eiter. 1846: Gábor uram nemcsak hogy nyult a szopornycizás lóhoz, hanem ujjával vágta ki annak orrából a' genyt [Wlt 20/160 Wessclényi Miklós leveleskönyve].

genyedség gennyesedés, geny; supuratie purulenta; Eiterung. 1696: az Feleségem ... az Pleuritisben igen nehezen meg betegedék ... ma tiszta véres genyetségetis pököt [Gernyeszeg MT; MT; BK. Kemény János Bethlen Gergelyhez és Elekhez]. XVIII. sz. eleje: A melly lo vagy Kancza fel borzadva vagon, bágyatul viseli maghat, vony kégyo fű gyökeret, á melye hegesibe annak minden részeiből egybe vonnya a rút genetségnet, és mind á Szugyin folyik ki [JHb 17/10 lótar-tási ut.]. 1805: a' Genyetség az Orran ki nem foly, hanem magát a lo fejére, Vaszarájára, és hátulso Lábaira veszi [DLt nyomt. kl].

genyedséges elgennyesedett, gennyes; purios; vereitert, eitrig. 1797: Györgyi mind (!) mon-dotta az egyik lo nem ivut s roz kedve van (Igy!) s hamarjába amit tsak tudunk véghez vitük a kováts után Magam el Nyargaltam előre de mikor be esteledet meg dögöltt tegnap a Lépe genyetséges és egy resze el volt rothadva [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

? **genyűszög** kb. tályog; abcessus; abces; Abszeß, Eiterheule. 1859: Betegség neve: geny-tűszeg [Kv; RHAk 138].

genyvér orv genyvérűség; septicaemia; septicämie; Septikämie. 1868: Betegség neve: Genyvér [Kv; RHAk 249].

genyvér-nyirkedénylob orv kb. septicus nyirokér-gyulladás; lymphangitis septico-pyaemica; limfangitá septicopiemicá; sepsische Lymphgefäßentzündung. 1869: Betegség neve Genyvér-nyirkedény lob [Kv; RHAk 262].

geográfia földrajz; geografie; Geographie, Erdkunde. 1774: Mappak Geographiahoz valo No 6

[Nsz/Fog.; AH. 57]. 1804: Geografiát nem tanul-tam mert az időt el vesztegettem [Dés; Ks 87 KMN 12]. 1807: Letzkét tanul-tam Olasz ország Geografiájából, de nem igen fájin volt [Dés; i.h. 226].

geográfiai földrajzi; geografic; geographisch.
Szk: ~ *játszó mappa* '?' 1714: Egj Kötésetske Geographiai jazdo mappat magab(a) foglalván (igy l) [Nsz/Fog.; AH 11] * ~ *mappa* térkép; hartá; Landkarte. 1714: Mappak Geographiahoz valo No 6. Geographiai regi Mappak No 4 [uo.: AH 57].

geometra földmérő, közn lábász; geometru; Geometer. 1801: Mínthogy Geometra ő kegyelme-is ... az M. N. Sombori Com(m)une Terrenumok-(na)k fel mérését és felosztását magára válolá, és kötelezi is arra magát ... hogy az M. N. Sombori Com(m)une Terrenumokat minden hiba nélkül fel mérí, ki-tabláza [M.zsombor K; Somb. II]. 1811: ezen ... Helységben egész határ Osztályo Celebráltván ... a Felső Határon lévő Forduló a Geometra Ur által őt principalis Lineakra fel is osztatván, minékünk is ... négy Antiqua után jutott hat Szánto Táblánk [M.köblös SzD; RLt]. 1817 k.: Tegnap a' Geometra itt járt a' Tiztség rendeléséből hogy a' Küküllő vize kártételei ellen bé adott Instantiára, meg nézve a helyet, tégye meg a' reflexiot [Héderfája KK; IB. Útő Bálint tt vall.]. 1823: Kéntelen lészen a' Nemes Szék Geometráját ... a' Hely Szinéreis Mvásárhelyről ki hozni [Erdősztyörgy MT; Tsb 35]. 1831: Köetsi (!) János geometra [Torda; TLt Praes. ir. ad nro 340/831].

geometrial mértani; geometric; geometrisch. 1818: a nevezett Mechanicus az általa feltalált Machinának Modeeljét, vagy tökéletes leírását és rajzolását annak Geometrial Scálájával edgyütt adgya bé [Kv; DLt 456 sz.].

georgiánus georgiai, grúz; gruzin; grusinisch. 1653: Ott azért Galatában Konstanczinápoly mellett a tengerszakadék vagon, közöttök egy olosz város volt, kik mostan is ott laknak nagy békességben, de azért elegy vannak törökkel ... Annak felette egyéb nemzet is, ugymint: görög, örmény, sidó és a georgiánusok — kiki az ő rendjét tartja. Bizonyára hogy jobban vagon a török birodalomban dolga a kereszténynek hogynem itt [ETA I, 118—9 NSz].

A *georgiai* a magát kartvelinek nevező kaukázusi nép régebbi, a grúz ugyane népek újabban közkeletűbb neve.

gép masiná; Maschine. 1842: (A fűrészkerék meggörbült gerendelye) rángattya a gépejt, s a' gépet rongallya [Kv; KmULev. László János mérnök kezével]. 1848: Egy nagy szecska vágo gép [Bilak BN; LLt]. 1853: Egy új szecska vágo gépp [Nagynyulas K; TGsz].

gépely 1. felvonó gépezet; masiná/dispozitiv de ridicat; Aufziehmaschine/vorrichtung. 1639: egy veres Deres herelt lovat ... loptanak volna el ... Thordarol ... mas egj loval eggyütt, kik az eő Naga Gepeliben valo lovak voltak [Mv; MvLt 291. 205b]. 1664: az Nagy Akna kepelyet fel vet-tetven, (: mivel meg rokkant volt:) annak igazita-saert fizetet eo keglme ... egy veder bort [Kolozs; BLt]. 1674: Die eodem* adam a gépelybe az régi szürke lovat, melyet die 15 Martii Anno 1665 vettem vala Székhalmi urantól pro fl. 36/80, szolgált 9 esztedeig és három hónapig [Fog.; Rétyi Péter naplója. — *20 Junii. — Átfrásban!]. 1692: Kis oroszfalvi al(ia)s Soaknai* hataron egy ő veszni tert, sillyedni kezdet tőgy fa talpokra, agosokra epitet Soakna, Gepelye alol tőkebe be eresztve, vas csapon fordul, vas karikával őszve szoritva felső felin fa csapja. Ezen Gepelyben vagon tőgy fabol csinalt által jaro ostor, ahoz egy istrangal foglalt hamfa, jo fel hamjával, istrangjal edgyüt [Görgénysztimre MT; JHb Inv. — *Görgénysóakna MT].

IIa. 1675: Tudom hogj azt az Veres Patakj Stompot ada Uayda Janos az Ur(am)nak ... az Gepely Rettel edgyütt [Abrudbánya; Törzs].

E címszónak és alábbi -s képzős szárm-ának jel-re nézve 1 PPB: *Gépely*; Machina tractoria; eine Zieh- oder Heb-Maschine *Gépelyes ló*: Equus machinarius. ein Pferd das solche Maschine treibt oder ziehet. — A hn-i adalék — a *gépelyes 1.a.* alá iktatott 1782-i adalék útmutatása alapján — a *gépelyhez*, ill. a bányaknázhoz tartozó vontató, teherhordó lovak legeltetésére fenntartott rétre vonatkozhatik.

2. '?' 1846: ezen folyó 846ik évben két versen nagy viz áradás lévén a Bácsi völgyön mely miatt egyszer a kardosi gát szakadt el, Mászodszori áradás a fűrész Malom gépelye alatti falakot döntötte őszsze, és Zsilpekek alatti töltéseket Zuszta szét [Bács K; KmLev. 2 Kósa Dénes bácsi ke-zével].

I. még *gépelyráma* al.

gépelyes 1. ~ *ló a. gépelyvonó/vontató ló*; calul care acionează a masina/dispozitivul de ridicat; Pferd bei der Aufziehmaschine. 1625: Sofalvj Tamas Deak ... Fejerwarrol ... Hat kepelies Lovat hozvan vrunk eő felge szamara, mellietek nagj Banjara visznek [Kv; Szám. 16/XXXIV. 118]. 1782: midőn a Dési határbán Kád Bükkin lévő holt Aknak magok épségekben voltanak ... akkor fogatott fel azon darab hely a' Képelyes Lovak számára s azota mind Déésaknához biratik [Dés-akna; EHA]. 1831: a Képelyes Lovak mellett másak voltak [Dés; DLt 332. 4]. — **b.** érchordó bányaló; cal la miná care transportă minereu; Grubenpferd gebraucht zur Erzbeförderung. 1780 u.: azon terhünkötis az Uraknak elejekben terjesztyük, hogy mindenütt a' képelyes lovakért adó nem adatik tsak itt minállunk holott az igaz képelyes vagy clitellaris lovainak mentnek kéván-nok s kérnök, mellyekkel nagyobb részén eszten-dőbe midőn tsak az ég minéműsége meg engedí

értzet, szenet és vaskövet hordunk [Torockó TA; TLev. 14/2].

SzD^a e címszó értelmezéseként ezt írja: malom-hajtó ló.

Hn. 1693: az Gebeljes lovak tilalmasában (e) [Kolozs; EHA].

2. ~ *kocsis* gépelevonó lovakat hajtó kocsis; argat care mină calul de la mașină/dispozitivul de ridicat; Kutscher, der die Pferde bei der Aufziehmaschine treibt. 1831: ott hált három Képellyes Kotsiskis, kik közül az egyik a Csonka kezű | Meg lehet hogy te akkor nem voltál ott, de a több képellyes kotsisak ott voltak | Constitualtatik Albert Marton az Eszenyei Janos tavallyi Képellyes Kotsissa ... meg hűteltetése után ki kérdeztetvén és confrontáltatván, szemébe mondgya Dregán Vonutznak ezeket* [Dés; DLt 332. 3–4 — *Köv. a nyíl].

3. kb. gépelevonó lovakat hajtó személy; persoană care mină calul de la mașină/dispozitivul de ridicat; Person, der die Pferde bei der Aufziehmaschine treibt. 1677: Az Gépeles Lová [Görény MT; UtI. — Az adalék az 1. jel. alá is tartozhatik].

Szn. 1585: Kepelyes Janos [Kv; Szám. 3/XXII. 1]. 1590: Kepelyes Janos [Kv; i.h. 4/XXI. 75 Kis István sp kezével]. 1591: Kepeljes Janos [Kv; Tjk V/1. 152]. 1598: Kepelies Janos Fogta 6. loat az algiú eleiben az taborigh vittek [Kv; Szám. 8/V. 167].

gépeleskedik gépeles lovak mellett kocsiskodik; a mină caii care acționează mașină/dispozitivul de ridicat: bei den Pferden von der Aufziehmaschine als Kutscher dienen. 1740 k.: Széék Varossában nevedtünk fel, és egész Ifjúsgunkban az Thordai, Colosi Szeki Aknakon Kepelyeskedtünk [TKI].

gépegyára kb. a fűrészmalom gépi vágószerkezetének kerete; rama părții mecanice tăietoare a joagărului; Rahmen der Schneidemaschine in der Sägemühle. 1842: A' mult évbe a' fűrész malom viz felőli fala le omolván, a fűrész kerék gerendelyet oda nyomta — e miatt ez görbeséget is kapván ma már alig sem* használható — mivel rángattya a' gépejt, s nem tsak az azt hajtó erőt csökkentti, hanem még magát a' gépegyarát is helyéből ki mozdította 's a' gépet rongálta [Kv; KmULev. 2 László János mérnök kezével. — *E szó utólag betoldva].

géra ? sós talajú/sóvirágos terület; teren sărat; salziges Gelände. **Hn. 1631/1664:** Az Geraba(n) [Sásvári*; EHA. — *Eltűnt település Mv és Koronka között]. 1764: A Géra nevű széna fű tetőn (sz). Géra (sz) [Szamosfva K; EHA]. 1775: a' Géra-b(an) (k) [Muzsna U; EHA]. 1857: nagy u(nd) kisgera (k) [Szamosfva K; EHA].

gérás ? sós talajú, sóvirágos; cu teren sărat; von/mit salzigem Boden. 1808: Ezen föld ... közep szerű egy része gérás [Kv; Aggm. B. 43].

? *gerelna* női bundafajta; un fel de blană pentru femei; Art Frauenpelz. 1736 u.: Gercinát* is viseltenek a régi magyar asszonyok, még az alálvaló renden valók is; idvezült nagyanyámnak Apor Ilonának is volt olyan gercinája [MetTrCs 466. — *Apornál: gelezna (L. pl. MetTr 341)].

Feltűnő, hogy Cserei Mihály éppen Apor MetTr-jához írt jegyzeteiben használja ezt a szót, de a szerk. kezén megfordult egykori iratokban több adalékot erre nem talált, és a NySz meg az OklSz szerkesztői sem találkoztak vele. Vajon nem merő elírás Cserei kezén vagy nem olvasati, esetleg sajtóhiba a kiadványban *gerelna*–*gelezna* h.? (Ezt 1. *gerelna* 3. al.)

geresáva l. *gircsáva*

geréb 1. falusbíró; primar sătesc/comunal; Dorfschulze. 1559: Ezt akarok te ke tudasara adnonk, hog kultron kegelmed hazahoz Mostan Balas Gerebtol Eg kush ladath kyben Mynden priuilegiomonk Benne vagon es okleuelonk [BesztLt 58 Nic. et Fr. Boszasy Suchy Lenarthoz Beszt-re]. 1560/1665: az Bethlenfalvi vitézlő János Geréb és Zsófi asszony, az vitézlő Hestfalvi* Gergely felesége az ő fiával Pállal ... tűnek ilyen cserélést [SzO V. 77–8 fej. — *A fej-i átrásból kiadott cserelével Hestfalván kelt, de a szerk. Erdélyből nem ismer ilyen települést]. 1570: Takacz Gergne Angalit azt vallyá, hogi hallotta Az geréb leania panazolkodott hogy Hoz Bartosne gonozwl tartotta [Kv; Tjk III/2. 968]. 1572: Elseo thano vgyan phwsz kutthy Keller (?) Peter Ghereb Miko Janüs (!) Jobagya [Fűzkút K; JHbK XVII/26]. 1573: Mennek az Ghereb hazahoz es ott venneok be az wallast [Sófalva (BN) kör.; RLt 0.5]. 1577: galfy peter fiatfalwy boldissar geréb Jobagya [UzsT]. 1586: Bogach Janos Madarassi, Es Sook Thamas Danffalwy Nemes Emberek ... azt vallak, Mynkett kewldeót vala az zegin Janos Geréb Becz Palnehoz, Es Becz Imrehez, hogy megh kerneób az eo Igagsagath az Jozagokbol [Csz; BK Misc. 1145–78]. 1591: most Geörgy Gerek biria az helyet. Kochis Peteris lakek raita az Gerebek szamara egy kis hazachkaba | Thudo(m) Kereztrwrfalua also vegeben egj puzta Malom heljet Benedek Gerebnek mellyet az nagj Miklos Geréb adott vala neki [UzsT]. 1610: egikor hogi Janos Gerebnek adok az falut, vgi foglalak ki kezebeöl, Az Jt: az Donatarius zallitotta bele [Bethlenfva U; i.h. 35b]. 1629: Gauay Peter Phleger Balintot mely Sofaluan* mostanis geréb ... Gauay Vramnak hon nem leteben hazanal ualo maga uiselesert megh fogatta Volt [Ks 41. I. — *BN]. 1644: Zenas Leorincz geréb [Csépan BN; ETF 208.7]. 1680/1685: aztis tudom mikor Gegő Andrassäl iartam, akkor sokszor mondotta hogy ha megh hal maradvá nélkül mind az ioszaga, s mind iobagy Ianos Geréb uramra maradnak [Csicsó Cs; KvLt Fasc. I no. 183 István János pp vall.].

Szn. 1417: Iohannes Geréb de Mortonfolua*. Iohanne dicto Greb [TelO I. 429. — *Hsz v. NK?]. 1418: Ladislao Geréb [i.h. 437 Pipo de Ozora comes Themesiensis lev. erdélyi familiárisaihoz]. 1428: Simon dictus Geréb inhabitator de

Bogach* [i.h. 213. — *K v. KK?]. 1445: Johanes Gereb* de Vingart* [i.h. II, 18. — *Erdélyi vajda. *AF]. 1477: Petrus Gereb de wyngarth (: Wayuoda Transsiluanus:) [SzO III, 98]. 1507: Martinum Gereb [Barabás, SzO 225]. 1532: Petrus Gerebh de Bethlenfalwa nb [SzO III, 248]. 1553: Emericus Toth iudex ... unacum Petro Gereb iudice [Retteg SzD; Makkai, SzDPuszt. 49]. 1570: Gereb Balas [Kv; TjK III/2. 36]. 1591: Tudom Kereztfoluuban az Gerebeknek egy hazokot [UszT]. 1594: Greb Marton [Kv; Szám. 6./III. 7]. 1597: Gereb Istwanne Christina [Kv; TjK VI/1. 28]. 1604: Georgius Gereb Serarius [Kv; PolgK 109]. 1630: Gereb Andras [Ne; Bállt 82]. 1729: Geréb István uram [Császári SzD; Wass-Lt]. 1757: Haraszkeréken* ... Geréb familiaban Leány ágon valo Vérek, Atyafiak és Successorok megosztoztak [VH. — *Harasztkerek MT]. 1759: Petrus Gerébb (64) [Borsova Cs.; EHA]. 1800: N. Geréb Joseff Vr [Kórod KK; Ks 94 Vegyes ir.]. — L. még Telo Mut.

Hn. 1591: tudok egy thot melljet Benedek Gereb taüanak hynak [UszT]. 1756: a' Gereb nevezetü helyben (sz) [Kilyén Hsz; EHA]. 1818: a' Geréb Rétytibe (k) [Kilyén Hsz; EHA]. 1820: A' Geréb Rétytibe (k) [Körtvélyfája MT; EHA].

Szk: *falus* ~. 1575: el mene(n)k Symo(n)telkyre* szent Lucza azzon napph vtán valo pinteken ... es az hataros szomszedokat be gwtwyn Twdni Illik Kyrat bwdakrwl Aknay Georgne Jobbagyt, Achacijs gerebet ky falus gereb es Zayko Adamot polgar tarsatli [JHbK XIX/24. — *BN]. — L. még *falusgeréb* al.

2. esküdt; jurat; Geschworene. 1561: My cereny gaspar es Zalay gaspar kechety menihart Agywk emlekezetre ez my leueleunknek rendyben hogy hozak mynekunk az felesged paroncholattyat az Beztercey Wraim kyben nekunk paronchol vala te felesged hogy my eli menek(!) ... Az peres feoldre es ky hyuatok az soofalui espant es gerebeket* ... az peres feoldre es megí kerdeok Ewket hogy ha mondanak ellene anak az rez feoldnek mert my az kyraly nemetyeket* beleye jktattuk es bene hagyuk [BesztLt 21. — *Köv. a nevek fels. *Királynémet (BN) Sófálvával tószomszedos település]. 1698: Martonfalvan az Falus birot es az Gerebeket ... rez joszaganak Arendajaval meg kinnljam | Falus Biro ur(am) az Gerebekkel egjut [Martonfva Hsz; LLt 32/23-4].

gerebeletlen gerebenezetlen, gerebeneletlen; nedárcit; ungeraffelt/hechelt. 1694: Gerebelt Kender ... Gerebeletlen Len [Kővár; JHb Inv.].

gerebelt 1. (meg)gerebenelt/gerebenezett; dárácit; geraffelt/hechelt. 1681: Gerebellet Kender, 34 Kalongiaból való [Vh; VhU 562]. 1694: Gerebelt Kender ... Gerebeletlen Len [Kővár; JHb Inv.].

2. Múltbéli cselekvésre vou.; cu privire la o acțiune din trecut; auf eine Tätigkeit in der Vergangenheit bezüglich: gerebenelö, gerebenező (gerebennel dolgozó); care lucrează cu darac; mit

Hechel arbeitend. 1758: a' Kotsis Ferencz Malaczát a' Vintilla Péterné házánál meg kötötte volt a' meg nevezett időben ott Gerebellett Czigányné [Betlensztmiklós KK; BK].

gerebely 1. gereben

gereben darac; Hechel, Raffel. 1647: Egj bokor Gereben [Marosillye H; Vlt 55/5415]. 1694: 1. bokor gereben [Torda; Told. 11/34]. 1700: Gereben egy bokor, Lehel nro 1 [Csicsó Cs; Bál. 71]. 1723: Három hehel .. Négy pár gereben [Koronka MT; Told. 29/2]. 1733: Len Hehel 1 Szösznek Valo edgj pár Gereben [Marosztkirály AF; i.h. 2]. 1762: üstött hozot 3mat ... héhelt 3mat gerebent kett part ... gyapot fono kerekét kettött [Oltszem Hsz; Mk RN. IX/109]. 1787: Két tsép, két Gereben, és egy felező seprő [Mv; MvLev. 8]. 1790: Szölvő osztováta egy uj más régi ... Két gerebely (!) egy Gyapjuhoz, más kenderhez [Déva; Ks 76. IX. 24]. 1850: egy pár gereben [Kiskázon*]; HSzjP. — *Később Kézdisztlélekebe olvadt].

gerebeneoeste kies gereben; darac; Hechelchen. 1836: edgy pár Ujj modi Drot fogu gerebenetske [MNY XXXVIII, 132].

gerebentfog dinte de darac; Hechelzahn. 1679: Gereben fog (: öregh vas gerebenhez való :) nro 7 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 82].

gerebház faluháza; casă comunală; Haus des Dorfschulzen. 1690: Vizaknan a nemes es Privilegiomos Gereb haznal [Kath.]. 1691: Fejér Var megjeben Vizakna Varossában a' Nemes Geréb háznál [Vizakna AF; Törzs. Váradí Daniel kezével].

gereblye 1. greblá; Rechen, Harke. 1528: VI instrumenta ad lavas vel linum wlgari gereblye [Vh; MNY XXXI, 126]. 1756: Széna gyűjtésre ... villával és Gereblyével két háztól vagj bordelytol egy egy jo dolog tehető embert ... supeditálni tartoznak [Roskány H; Ks 101]. 1779: egy Gérébje levén ... kezébe [Kszeg; BfN Bh-i csomó]. 1816: egy Szatska vágohaz valo jo gereblye négy vas fogokkal [Bányabükk TA; MkG]. 1845: János Czigány(na)k 1450 létz szeg tsinálásáért és egy kis gerebjéért fizettem ösz(vesen) 4 ft 8 x [Dés; KvNJ 16].

Szk: *vasfogú* ~. 1782: Ót vas fógó gereblye [Nalác H; CsS]. 1810: Egy vas fogu gereblye ... xr 45 [Mv; MvLev. 19 Trincseni Mihály hagy.]. 1856: egy vasas fa áso két vasfogu Gerebgyével [Mihálcíva AF; HG].

2. keverő ~ papirosmalom keverő szerkezetének része; parte a instalației de amestecat a morii de hirtie; Teil der Mischvorrichtung der Papiermühle. 1840: a KMonostori Papiros Malomnál ... A keverő gereblye emelethez való tölgyfa 1 [KmULev.].

gereblyél 1. gereblyéz; a grebla; rechen, harken. 1726: (A napszámosok) az kertet gerebjélték, és az

udvart tisztították [Kv; Ks 15. LIII. 4]. 1841: Adoriány ... Gyalagassai ganét gerebjélték a Lutzernán [MT; Born. G. XXIVb].

2. gereblyével szénát gyűjt; a aduna fin cu grebla; mit dem Rechen Heu machen/heuen. 1819: Kretsun Joszivhoz menván, azt az udvarán találuk eg széna kalangyája körül gerebélyve (!)* [Déva; Ks 116 Vegyes ir. — *Még egyszer így!].

3. (szénásszekeket) gereblyével megfésül/gereblyéz; a grebla/curăți cu grebla (un car cu fin); rechen, harken. 1764: a szekeket melléje allított egy tsomo szénának s meg rakák belőle derekasint, és midőn már körül a szekeket Gerebjélték volna mű is akkoron oda menénk és meg réasztván mondónk mit kerestek itt(en) Étzakának idején [Kóród KK; Ks 19. I. 6].

gereblyés 1. ? rojtozott, rojtos; cu ciucuri; gefranst, fransig. 1788: gerebjés gyolts belső gallér | Egy pár vékony gyolts gerebjés égyes Tászli hasonló két belső gallér égyik ki urkolva a' más ki gerebjézve, vékony gyolts Ing váll, hasonló ki-gerebjézett előruha [Mv; TSb 47].

2. csapós; cu cerc; mit Korb. 1846: egy Gerebjés fa kaszanyél [Erked Sz; LLt].

Szk: ~ *kasza* csapós kasza. 1765: Gerebjés Gasza (!) I [Kóród KK; Ks 19. I. 6].

Képet 1. SzamSz 1, 134; a vele való aratást 1. MNr¹ II, 171-2.

gerébne bfróné; soția primarului; Frau des Dorfschulzen. 1573: Nyolchadyk vallo, Menhartt Gherbne Margytt [Simontelke BN; RLt O. 5]. 1595: eo nekj kezebe engette Janos gerebne azt az Arúa (?) feöldet ... es hogy tizedebe atta vot Janos Gerebne az Actornak [UuszT 10/71]. 1600: En Janos Gerebne azzoniom zolgaloia woltam [i. h. 15/52 Kovach Mihalyne Katalin Betle(n)falui vall.]. 1603: Betlenfaluj Janos Gherbne Asszonio(m) szabaditattja az szabad eredet mag(a)nak es Jobbagynak elesre | Nagy galambfalwy pal gerebne Annazoni | Alperes miklos gerebne azoniom [i. h. 16/43, 86, 17/27]. 1604: egj ladat adott uala megh Peter Gerebne nek Boros ferencz [i. h. 16/28].

gerébség ' ? ' 1618: Totalem et integram Domum seu Curiam suam ... vulgo Gerebsegh vocatam in possessione Peczel* in Sede Megyes et Comitatu Albensi Existen(te) [KmULev. 452. — *Elfrás lehet a Medgyes közelében fekvő Ecel (NK) h.].

A címszóan 'falusbfróság, falusbfrói tisztség' jel-t tulajdoníthatnánk, ha a levéltári darabból kijegyzett szöveg nem vonatkoznék — érthetetlenül és értelmezhetetlenül — udvarházza.

gerenda grindă; Balken. 1582: 15 f(eb)r(u)ary veottem az tanachy hazhoz egy eoreg gerendat attam erette d. 42 [Kv; Szám 3/V. 9 Lederer Márton sp kezével]. 1590: Byro vram Akaratyabol Chinaltattam meg az espotaly hidat, Torot volt meg 3 Gerendaya [Kv; i. h. 4/XX. 17]. 1623: Az Istalok(m)ak minden faytt zep fakboll Czzenaltassa

Ereős Talpban allassa labaytt, azokott megh beöteözsek Joll az karokoty s mind az Talph fak(b)a vessek, zepen megh gerendazzak, de az gerendakott vgy haniassa, hogy mind(en) keth Eölnere harom harom gerenda jusson [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1653: a szent György-utca* meggyülda ... Nékem: csüröm, házam, asztagom és házhoz való gerendám, deszkám, léczem ... ott elége [ETA I, 140 NSz. — *Mv-en]. 1690: Sütő Ház Gherendai padlása fenyüfa [BK Kentelki* inv. 5. — *SzD]. 1729: az Hajduk házába(n) ... Fentő vagj küvő az gerenda(n) 200 [Marossztygyörgy MT; Ks 23. XXIIb]. 1777: gerendának valo Cse-re fak [Medgyesfva MT; LLt 28/531]. 1797: a Gerendához Szegezett kétt jukas deszkátskáka egy fenyő rud [Kórispatak U; Pf]. 1817: A Szent Ivány^a felől járo Hid a patakra építette áll 4 czövekeken, mellynek tölgy fábol valo hídlássa két gerendának áll [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz 9. — *Az előbbi településsel tőzsomszédos Vassassztiván]. 1825: Nagy Gerendakot forgato vas [Dés; DLt 595].

? Hu. 1754: a' Gerendán (sz) [Kispetri K; KHn 290]. 1774: A' Gerendán (sz) [uo.; i. h.].

Szk: *fogas* ~. 1590: Az Malomra valo keoltseg ... veottem egy zeker fat az fogas gerendak eleiben az vyzvetelnek zuksegere az nagy gathozis vittu(n)k benne [Kv; Szám. 4/XIII. 3 Greg. Wass malomreg.]. 1592: Az nagy Gáton vonattam fogas Gerendakat Altal [Kv; i. h. 5/XIV. 47 Eppel Péter sp kezével] * *hónaljköti* ~. 1838: Honyaly köti gerendák (: Sprengband :) a hid meg gyengült részének meg erősítésére [Dés; DLt 794].

Sz. 1775 h.: más Szemibe meg keresi a szálkát magájába pedig nem a gerendát [K; Cs. Vajda lev.].

gerendáeska grindă mică; kleiner Balken. 1589: Egi kwfeoldi (!) emberteol veotte(m) egi gerendaczkat d. 8 [Kv; Szám. 4/X. 58-9]. 1594: vőtünk ... vgian Ezen Hidaczkakra Egi ttolgi (!) ... d 15 gerendackanak [Kv; i. h. 5/XXVI. 22]. 1732: Az udvar felöll valo köz kert mellett vagon edgy hosszu, szalmával fedett török buza kas, mely hat földb(en) ásott ágasokra, nyujtott gerendátskáka veszsözvel font [Erdőszengyel MT/Szentjakab SzD; TSb 51]. 1754: az Hazocska alá Nagy Gyorgy ... gerendaczkakat vonagatot pitvarat maga tsinalta Tapogatással s fedellel [Dés; Hr 5/27].

gerendadarab bucată din grindă; Balkenstück. 1794: 9 darab rososz gerenda darabok ... lenne belöllek égy szekér tűzifa [Szentmargita SzD; Ks 68. 49. 41].

gerendafa gerendának való fa; lemn pentru grindă; Balkenholz | gerenda; grindă; Balken. 1585: vettem labfanak es gerenda fanak az két kapúnak d. 85 [Kv; Szám. 3/XVII. 6]. 1590: 15 July Byro vram Akaratyabol Chynaltattam meg. Az Zena vczay kys Aytton (!) kyweol, Elscoben veottem ket Gerenda fath egy kywfeoldy ember-

teol f. 1 d. 75. [Kv; i.h. 4/XX. 12 Hooz Lőrinc sp kezével]. 1626: vetetet Eotues Benedek ... fakat ez szerent. Negy szál gerenda fat Jot ... Eot koszoro fat ... Egy eoregh szál nyár fat ... harom szaru fat [Kv; i.h. XXVII. 24–5]. 1737: A nagy Bikkes mellynek Verőfényében, Talp és gerenda fáknak valo Fák vadnak [Nagyida K; EHA]. 1745: Ezen Szegény Gyermekek adgyanak kegyelmetek* ha mod van benne két ágas fát, 's egy gerenda fát, had tsinálhassanak egy hurubát [Torockó TA; TLev. 5/16. Transm. 291. — *A torockói bírák és esküdtek]. 1792: ha ... a Szomos vizin a Tutajozás fel állana, tehát 12 gerenda fából álló tutajért fizessenek egy polturát [Egeres K; Ks 89].

gerendafácscsa kics lemn mic pentru grindă; kleines Balkenholz. 1595: vöttem Ezen Brett fü kis higiahoz nigy gerenda faczkatt [Kv; Szám. 6/XV. 64].

gerendaforma gerendaszerű; ca o grindă; balkenförmig/artig. 1756: Vékony Gerenda forma fa 14 [Nagyrapolt H; JHb XXV/35. 17].

gerendájú gerendás; cu grindă; mit Balken. 1758: vagon egy jo Molnár Ház is építve, ex fundamento jo Fenyő fákból kész Gerendájú jo Padlással a Malommal közönséges jo szalma egy fedél alatt [HSzj molnárház al.]. 1810: A Kapu Sarkánál egy Szalmával fedett, Bükfa szarufájú, gerendájú, cserefa, ágasokon álló árnyék Szin [Doboka; Ks 76. 56a Conscr. 52]. 1825: egy kamara ... avadag deszka padlású és gerendájú [Zágon Hsz; SzentkZs Conscr. 278–9].

gerendányi gerendavastagságú; de grosimea unei grinzi; balkendick. 1752: A Gardányban levő Delnicza egy egy Gerendányi vastagságú tölgyfákból álló tilalmas [Pókafva AF; JHb XXV/73. 21].

gerendás gerendázott; cu grinzi; mit Balken versehen. 1652: Padlása* fenyő gyalult szurkos gerendas deszkas tapaszos [Görgény MT; Törzs. — *Ti. a háznak]. 1679: Ezen kamarabol nyilo Arnyek Szék Kamarája sövényes oldala kívül belől tapaszos gerendas, deszka padlásos [Uzdiszt-péter K; TL. Bajomi János lelt. 10]. 1681: Szegelet Bástya .. Ezen also Contignatio felett levő, Kő ház, mely réghen Udvarbírák, Porkolábok Lovázmesterek hazais volt, gerendas, deszka padlásos [Vh; VhU 502–3]. 1726: A pitvarnak bal kéz felől való ajtajnak belől való hitván, gerendás, rossz padlású kis házocskának a' falai meg erőtlenedtek [Ne; DobLev. F. 124]. 1758: Ezen ház gerendas deszka padlásos [Déva; Ks 76. IX. 8].

gerendásan cu grinzi; mit Balken. 1681: Az folyoso fából kar faso(n), alol gerendaso(n) vago(n) épétve [Vh; VhU 531].

gerendavég capăt de grindă; Balkenende. 1788: loháton mervén egy némű némű estve Csibán* ... Csibai Nagy Miklos árnyéka alat mely az utra volt ki dölve midőn sebesen ott ment volna egy gerenda vég a lorol le ütette érvén az ágyékát | Balás Mihály ... egy Gerenda végbe ugy bele tsapodat hogy fél halva Vittük be [Nyarádkarácsonfva MT; Told. 76. — *MT].

gerendázás 1. gerendázat; grindis, ansamblu de grinzi; Balkenwerk, Gebälk. 1623: Az Zeker zenek ... kapuya es gerendazasa oly magas legyen hogy az superlatos Zekerek es tarzekerek be ferhessenek akadaly nelkwl [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1681: Vajda Hunyad vára ... Délről valo Szegelet kő bástyaja ... Also Contignatio-janak felső gerendázását el metélték, csak harom gerendaja vago(n) [Vh; VhU 502–3] | Tornácz ... felső gerendázása deszkazatlan [Bretttye H; VhU 590–1] | Vago(n) az Istallok gerendazasara fel rakva, fenyő új deszka Nro 98 [Hátszeg; VhU 601].

2. gerendával való munka; aşezarea grinziilor; Balkenarbeit. 1724: ma már el kellett kezdeni az gerendazast, az kapu hatuljat, mar tegnap bé boltoztak volt [Nyujtód Hsz; Ap. Apor Péter feleségéhez].

gerendázat gerendaváz; schelet din grinzi; Balkenfachwerk. 1692: (A) patak marton, vagon egy tölgy fa talpokra, köteses fakra, sasokra epitet kovacslo haz ... kő kiminnye, kiminy allyaval, gerendazattyaval meg lehet, jo fedel alat [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. 1753: ezen háznak Gerendázatja, padlása avadékos [Veresegyháza AF; Told. 18]. 1867: A templom cseretalpakra sasok és gerendázat közé rakott téglá fállal alkalmas állapotban van [Abafája MT; ETF 107. 197].

gerendázatlan fără grinzi; balkenlos. 1681: (A) Szegelet Kő Haz ... a feli gerendazatlan [Vh; VhU 533]. 1687: ezen belso udvaro(n) mostan kezdetek építeni edgy fedél alá három házat pitvarostol talpra sasokkal, mely mégé Szarvazatlan fonatlan és gerendázatlan vago(n) [Mocs K; JHbK LVI/6].

gerendázatú gerendavázú; cu schelet de grinzi; mit Balkenfachwerk. 1761: (A szoba) le omladozott tapaszú, az esső mián meg rothadozott gerendázatu, és majd egészen a rothadás miatt el hulladozott padlású ... és ablakok nélküli valo [Pagocsa MT; JHbK LXVIII/1 14–5].

gerendázott cu grinzi; mit Balken versehen. 1761: Az Ház vagon az Udvarnak felső résziben, szinte az közepe tájat ... fenyőfából szépen ki faragott gerendakkal gerendázott, szarufazott és léczezett ... újj fedéllel építette vagon nyolc cserefa ágosokra tétetett, tserefa talpokban eresztett, cserefa sasok között elegeyseg metzetett es rakott Cserefa, es fenyő fadészka oldalú, fenyőfával

gerendázott, szarufázott és lécezett ... Gabónás [Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3].

gerendázott cu grinzi; mit Balken versehen. 1761: Ezen ház^a bellől alkalmas tapaszos oldalú, nem igen vastag négy szegre faragott hét fenyő kereszt gerendákkal és vastagabb ugyan fenyő Mestergerendával gerendázottat, gyalult fenyő fűrész ép deszkával padloltatott [Pagocsa K; JHbK LXVIII/1. 13. — *Értsd: szoba] | Frontispiciumán ... az also contignatióban levő házaknak külső Pitvara felett ujj Sendelj fedelű különös Tornynos szarvazatu fenyő fűrész deszkákkal párkányoson bérelt ... ujj tsere gerendákkal gerendázottat, és fűrész deszkával padlott alju Filegoriás Tornázt [Siménfva U; i.h. 41].

gerendely 1. malomkeréktengely; fusul/osia roții de moară; Mühlradachse, Wellbaum. 1582: az vysz az koloswary feoldeon zellel, mynd ky Torlott es Arat vala ... Az Plebanos Molnays az Gerendelyeg mynd be fagyot vala tellyessegel, hogy egyet sem fordulhatot [Kv; KvLt VII/42]. 1585: Chenaltattam az Malomhoz egy Gerendeltt Attam a' chenalasatul d 50 | vettem ismet vglan az malomhoz Razmannetul kett eoreg wasatt az eoreg vasakbul, meljbul chenaltattam eczer is maskor az perpenzet, es Gerendeliere valo vas karikakatt Atta(m) mindezektl Mywewel egiete(m)be(n) f. 1 d. 32 [Kv; Szám. 3/XVI. 37, 39]. 1625: Az Malomra valo költseg ... Az egy Grendel Csapia es egi korong Karika forraztasahoz adta(m) egi toroczka vasat f 1 [Kv; i.h. 16/XXXII. 8]. 1688: Kétt kövü malom fellül csapo, annak kétt bél kerekai vas karikások, vas csapjai annak rendi szerént, azok(na)k gerendellyi vas karikások vas csaposok | Vagon az vizi Malom fellül egy Dürüczkölő, rajta egy alul csapo kerék, az gerendelye mindenik felol valo végin vas karikák és egy egy vas csap jo [Csicsógyörgyfa SzD; BK]. 1736: Malomhoz kívántato vas eszközök heverők Korong vas 2. Korongra valo karika 4. Gerendely végire valo karika 4 ... Gerendely végibe valo vásott tsap 4 [Mikefva KK; CU XIII/1. 172]. 1781: két folylo Malom követ, egy ujj gerendélyt Zsilibeket ujjakot tanáltatott [Királyfva KK; LLt 24/25]. 1824: A Gerendej alatt lévő vánkások elhetők [Nyárádszbenedek MT; Told. 37]. 1842: A' papiros malom mellett ... van egy kút ... A' kút mellett ... van a Simitó, hol a' papiros ki simittatik ... ezen Simitóban nyúlik el egy nagy gerendely, melynek végén kívül a' vizben kerék van, melnél fogva a' gerendely forgattatik, belső végén fa fogak vagynak, melyek a simító kalapátsokat emelik azoknak nyeleiknél fogva [Km; KmULev. 2]. 1851: A' dürüczkölőben A' bélkerékek mind jók, a' viz kerekai merőbe ujjak, mindenik gerendelyen két vas karika, csak az egyik gerendely bikk, a' más kettő csere fák; hasonló képpen a' dürüczkölő gerendelye is tölgyfa [Érdősztyörgy MT; TSb 34].

Szk: kis ~. 1825: a Kis bontonál ... a kis gerendej nem jó, két vas karika két vas csap jó

van rajta [Dés; DLt 186] * nagy ~. 1782/1799: Silibnek valo, Viz Kereszteknek, nagy gerendelynek, 's kö padnak valo fákat, és egyebetis ... vettenek, 's hoztanak egyebünnen is [Torokó; TLev. 1/16. 343].

2. ekegerendely/rúd; grindei la plug; Grindel. 1587: 13 Juny Veottem egy Ekeheoz walo Gerendelt Desy Imrehteol d. 35 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 2–3 Zabo György isp. m. kezével]. 1600: veottem eg' Ekét ... d 65. Az gerendelyere csinaltattam egy vas karikat, az korma(n) dezka vasat d 12 [Kv; i.h. 9/XII. 65. Ígyarto Simon isp. m. vall.]. 1650: Egy bokor szanto vas. Egy bokor Eke taliga, Gerendeliestwl [Sólyomkő K; SLt GH. 5]. 1673: Egi kerüleo ekere valo lapos szanto vas ... Ittem ekenek kerek nélkül valo gerendelje [WassLt Borsar István hagy.]. 1679: Köpot 5 Csoroszlya nro 4. Gerendely végebe(n) valo vas Csapnak 3 vekonyabbik fele darab nro 1 | Eke minden szerzőmával jó nro 8 Ehez Lapos vas nro 8. Csoroszlya nro 8. Ósztöke nro ... Egi Gerendelyen, vas karika nr 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 71, 136]. 1736: Válto beres Eke Szij patingjaival vásott vasakkal 2 mellynek Gerendellyen jo vas Karika kormányán vas karikas vas horgok [Mikefva KK; CU XIII/1. 172]. 1786: Egy barazdalo Eke Gerendellyel egy Lapos Vassal [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36].

3. ? gerenda; grindá; Balken. 1799: égy nagy Lapos Gerendélyt vágo Fűrész [F.zsuk K; SLt Vegyes ir.].

◇ Szu. 1597: Gerendely Lwkacz [Kv; Szám. 7/XIV. 17 Th. Masass sp kezével]. 1599: Gerendel Lukaczi [Kv; i.h. 8/XIII. 59 Szabo András sp kezével]. 1600: Gerendel Lukach al(ia)s mezaros [Kv; Tjk VI/1. 403].

gerendely-betétel gerendely-beállítás; asezarea fusului/osiei roții de moară; Einstellung der Mühlradachse/des Wellbaumes. 1750: Ez előtt 3 esztendővel hevert (így!), Malom kerekét meg indítván, gerendely be tételre H Flor 30 d 50 [Kv; Szám. 70/VIII. 18].

gerendelyesap gerendelyvég-csap; piron de la capătul fusului/osiei roții de moară; Stift, Bolzen, Zapfen am Ende der Mühlradachse/des Wellbaumes. 1587: Az Gerendely Chyapot hogy meg Igazítottak attam f. — d. 8 [Kv; Szám. 3/XXXIII. 11 malomszám.].

gerendelyfa 1. lemn pentru fusul/osia roții de moară; Holz für den Wellbaum. 1581: veottem harom Gerendely fat egyet masnak fizettem f. 5 d. 32 [Kv; Szám. 3/I. 3–4]. 1585: Kötetkezik az my az púska por Malomra költt ... Az Gerendely faert Atta(m) f. 1 d. 10 [Kv; Szám. 3/XVIII. 36–37a Gellien Imre sp kezével]. 1596: Az Alparetty Malomhoz vettem Egi Grendel fatt f 2 [Kv; i.h. XXII/6. 5]. 1625: az Malom Mesternek ... Hogy az Mester zolgalost Grendelfat keresni ment az erdőre adtam nekik borra husra ... d 50 | Az Gerendeli fak meg hozasara Csinaltatt(m) az

taraczk kerekéhez ket tengelt nyutot agast es rudat fizettem kerekas Istua(nnak) f 2 [Kv; i.h. 16/XXXII. 10]. 1639: Voltunk Mogiorosra^a Gerendely fa keresni [Mv; MvLt AAl. 5. — *Nyárádmogyorós MT]. 1717: Kákucz Ferencz Fentövel fizetet ... Nagy Mihály gerendelj fával ... Fizetett [Marossztyörgy MT; Ks 67. 48. 31].

Az utolsó adalékban az 'ekegerendelynek való fa' jel-sel is számolhatni.

2. malomkerékgerendely; fusul/osia de moară; Mühlradachse, Wellbaum. 1753: mikor egy kis-ség meg ujjult volt a Nyárad a felső kereknek a Tengelly vagj gerendely fáját is fel érte a viz [Nyárádkarácsonva MT; Berz. 15. Fasc. XXXII/7].

gerendelyhorog ? malomgerendely-kampó; cirligul fusului/osiei roții de moară; Haken an der Mühlradachse/dem Wellbaum. 1625: Az Malomra ... Azon Grendel horognak adtam megis három toroczkaj eoreg vasat [Kv; Szám. 16/XXXII. 8–9].

gerendelykarika 1. malomgerendelypánt; inelul fusului/osiei roții de moară; Eisenring an dem Wellbaum. 1587: Az Gerendely karyka meg zakot volt Chnaltatasara (l) attam) f. — d 10 [Kv; Szám. 3/XXXIII. 9 malomszám.]. 1685: Malom gerendely csap vasak nrő 6. Gerendely karikák nrő 4 [Fog.; UtI].

2. ekegerendelypánt; inelul grindeiului plugului; Eisenring am Grindel. 1647: egy Eke vagy(n) kormány nélkül es Gerendely karika nélkül ezen kiüfl minden kezsége megh vagy(n) [Sólyomkő K; SLt GH. 5]. 1734: Vagyon egy eke két jo vasával, gerendely karikával, kormány harog (l), karikajaval, és köldök vassal edgyütt [Datk NK; JHbB Fasc. D/1. gr. Bethlen Farkas inv.]. 1747: Váltó eke három köldök Vasával, és két gerendely karikaival együtt [Borsa K; Told. 24]. 1771: Eke egy azon gerendely karika [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 158].

gerendely-vaskarika ekerüd-vaspánt; inelul grindeiului plugului; Eisenring am Pflugbalken/Grindel. 1748: Eke tanáltatott Talygástol együt nrő 2 Szánto Lapos vas nrő 3. Szánto hoszu vas nrő 3. Gerendely vas karika nrő 3. Ekere valo vas kapocs nrő 2 [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13].

gerendelyvég-cőmpöly '?' 1824: A Malom Ház előtt ... egy Malom Gerendej vég Czőmpöly [Nyárádszbenedek MT; Told. 37].

gerény. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: háta ~ e hátgerinc; šira spinării; Rückgrat. 1807: Egy üdös, setét pej szőrü Kantza, két tsono van az háta gerényén, nyerges hátú [DLt 391 nyomt. kl].

gerezd 1. (szőlő)fürt; ciorchine; Traube. 1570: Az ket Trombitas azon hitre vallyak kywel az varasnak hitések, hogy ez elymwlt vasarnap eo-

nekyk vyt volt az ferench egyknek harmat Masiknak ket gerezd zeoleot [Kv; TjK III/2. 108b]. 1585: Venkler Ianos vallia, Homlitok vala a' Ludnich Lukach zeoleyebe Aprox valanak a Gerezdek es kere hogy Akik A' verembe esenek a Gerezdek, Azokat le zedneok [Kv; TjK IV/1. 483] | Az byro adot vgyan keczhyke czhyeczhyö zöllot 7 gerezdet. d. 10 [Kv; Szám. 3/XXII. 66]. 1639: az egjk aszonj szede ... egj vagj ket gerezd egrest az Gergely Deak szelejebe(n) [Mv; MvLt 291. 179]. 1747: akoron is feles Gerezdeket talál-tak el-hanva [Mezőzáh TA; Told. 28]. 1762: La-tam ... Buda Gligornak Feleségét az eő Ngá szölőjebe(en) Sétalni, meg szolitam, mondván adj vagy kétt Gerezd szölöt azanban szakasztvan kétt filleng Gerezdet ide ada [Kóródsztmárton KK; Ks 17/LXXXI. 21]. 1775: Marosán Urszul ... az Erdőpasztorral ... ki menvén az deutralt szölő Hegyre, és minden Pászma szölőlőből, két három gerezd szölőt vettunk Deszmálás képpen [Topasztkirály K; JHbK LVII/21. 4. 11]. 1782: Nagj része pedig azon Uj Szöllőknek megszűnően hozott olyan szölőtök a' micsodáok ezen a' helyen nem találtatnak, mert sokkal' nagjobbak a' Gerezdek [Ádamos KK; JHb XIX/22. 34].

2. (fokhagyma)cikk; cäfel (de usturoi); Zche (des Knoblauches). 1644: pestis ellen edes Atiam-fia illien oruossagot chinali, egy tista üvegben tegi egy eitell igen io fele erős echetet ... három fő foghagymának az gerezdét ... bele haniak [LLt Gyulafi László feleségéhez].

3. fészkelés, rovátkolás (a boronaház v. kút-káva fészkeléssel/rovátkolással egybeillesztett gerendavégeinek szegeletrésze/sarka); imbinarea (capetele imbinate ale banelor de birne); Kamm(verbinding). 1632: mikor Eötuös Istua(n) Szigjart-Giörgiel megh uettek vala azt a hazat ... , ket fele mereök s ugj intezeok akkor hogj az keöz kert merenne(n) szinte(n) az haz gerezdire az kiben Eötuös Istua(n) lakik [Mv; MvLt 290. 74a]. 1652: a kü rakas végibe(n) van bardoit fabol gerezdek-be csinalt pusza ház, léczes, Porkolab ura(m) csináltatta | Az Bothaz szegeletiben vagy(n) egy eleven kut ... erős gardas negy szegre gerezdekbe faragot [Görgény MT; Törzs]. 1746/1837: a' Csúr alsó Gerezditől fogva szogál által a' Linea a gyümölsös kerten [Szentdemeter U; Told. 38]. 1761: Az Ház vagy(n) az Udvarnak felső résziben, szinte az közepe tájot, jo Cserefa talpokra, fenyőfabol magossan fel rakott, gerezdekben metzset oldalával [Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3]. 1763: vagy(n) egy Gerezdb(en) Csere fából rakott és szarvazott, szalmával fedett, de a tetejébe meg romlott három szakaszokból álló tornáczo Istálo [Szakatura*; TGsz 70 — *Később: Szakadás SzD].

E jel-re l. SzD^a, Vadr., MTsz, TESz. — A fészkelés/rovátkolás módjára l. MNépr^a I, 130–1, 136, ill. az ETF 104. 43. l-ján a kszegi és a székely faház építést szemléltető vázlatokat.

Szk: ~be ró/rólat fészkel, berő (a sarkokon a boronaház gerendavégeit rovátkolással egybeillesz-ti). 1757: Rakatatott az Istálo Rakofából, Szegletes Gerezdekben rotatván, Közepette Sasok kö-

zött [Nagyernye MT; LLt Fasc. 129]. 1792: Tisztartó Ház ez építettét Tolgyfa talpakra fenyő fa boronákból gerezdbe rova [BfN] * ~ *be rótt*. 1652: Ugyan eze(n) akolban az erdeo feleol vagyon egy uj Major ház sasokba(n) gerezdekbe(n) rott, boronakból fel rott, szalmával fedet pozrás, tapasztatlan, szobajával, pitvarával, pinczejevel csak üszögébe(n) [Görgény MT; Törzs]. 1736: ezen első Uduaron ... van egy ... Sövény Jászolyos Pajta ... ennek felső részében azon fedél alatt vagyon, mindenféle fákból négy szegre Gerezdbe röt kopo ol [A.idecs MT; CU XIII/1. 43] * ~ *be vág* fészkel, berő. 1792: Istáló ugyan Tölgy fa talpakra fenyőfa boronákból gerezdbe vágva 13 fenyőfa gerendákra fenyő deszkával megpadolva [Bh; BfN Bánffy Sándor conscr.] * ~ *be vágott*. 1781: Kerekes Kut ... fedele régi Sendejezett, de kö rakása, és tserefa négy szegeletű gerezdbe vágott gárgyázottya mind jók [Szentdemeter U; Told. 18].

4. ? a gerezdes/makkos fazár része; parte a závorulú de lemn cu mîner; Teil des Bolzenschlosses. 1732: ezen ket Istállonak deszka ajtaja fa sorkokon, gerezdel es fa zárral az vdvarra nyilik ki [Nagyida K; Told. 11. 70].

A jel-re I. Viski, Makkos fazáraink. Bp, 1931. Kny.

5. ötv. kb. mező (az edénynek ötvösmunkával részekre osztott felülete); cimp (suprafája impáritá in cimpuri a vasului prin munca giuavergiu-lui); Feld (durch Goldschmiedearbeit aufgetellte Oberfläche des Gefäßes). 1699: Egy öreg hat gerezdű egészen aranyas kanna melynek három gerezde trebellett harma tzipas nyom 8 girat 23 nehezéket [Kv; KvRLt X. A. 43b].

6. nyíl/földpászma; postatá, fišie de pämint; Landstreifen, Striegel. 1755: azzal mentette magát, hogy mással szántatta földjeit és két három gerezd földinél több nincsen egy forduloban [Mar-tonos Hsz; HSzjP].

gerezdelés horzsolás; frecare; Reibung, Streifung. 1638: Azt lattam hogi az sok szeker jarassal gerezdelesel, mind el romlot az fal, ... killieb jöt az Fal, de az szeker vontatas miat [Mv; MvLt 291. 163a].

gerezdelet gerezd (boronaház fészkeléssel/rovátkolással egybeillesztett gerendavégeinek szegeletrésze); capetele imbinatē ale barelor de birne; Kamm(verbindung). 1759: az őss házának Bod András Ur(am) éppen a Gerezdeletire vitte a kertett hogy semmiképen belé nem járhattanak ma sem járhatnak ha az ablakon bé nem buknak [Albis Hsz; DobLev. I/292/2b]. 1810: az Haz elein az Borona fa alatt vagynak kövek rakva, de ez hátulso oldalának aljan nintsen töb tsak az gerezdeletek alatt [Aranyosrákos TA; Pk 7].

A jel-re 1. gerezd 4. al. a jel-t és a hozzá csatlakozó jegyzetet.

gerezdes 1. fürtös; cu ciorchine; traubenartig. Szk: ~ *jövés* (szőlő)fürthajtás/sarjadzás; mugure

de ciorchine (la struguri); Rebling, Weinreis. 1721: ultimis Dieb(us) Aprilis ... Szőlő hegjeink(ne)k szép reménységű gerezdes jövésit mind el sültötte az, hóharmat [Ne; Ks 95 Brullyai György lev.].

2. kb. rovátkolt, vésetes; cu crestături; (ein)gekerbt, geschnitzt. Szk: ~ (fa)kulcs rovátkolt/vésetes makkos fazárkulcs; cheie de lemn cu crestături la závorul de lemn cu mîner; gekerbter/geschnitzter hölzerner Schlüssel für Bolzenschloß. 1680: ezen kapu mellett vagyon egy kised gyalog kapu szeris (így!) gerezdes fakolcsával, leven csak egj vas retesz benne [A.porumbák F; ÁLl Inv. 26]. 1743: Járnak be ... az udvarba ... gombos kötésekkel erősített s kötött kapu^a alatt ..., a kapu ... bemenet balkézre levő cserelábba belévéselt, fakávába foglalt cseresarkon, jobbkéz felől való cserelábra szegezett eléütő fazárral, vagyis gerezdes kolcsal jár^b [Erdősztyörgy MT; ETF 108. 14–5. — *A sajtóhiba javításával. — *A „veteményes kertbé fából csinált gerezdes kolcsolóval s gilincsel záródó ajtón” mentek be az összeírók] * ~ *faszegező* ? makkos fazár; závor de lemn cu mîner; Bolzenschloß. 1680: egy új Gyalog szer kapu, melynek gerezdes fa szegezője [A.porumbák F; ÁLl Inv. 28] * ~ *kulcsoló* → ~ *kulcs* [1. ott a ^b jegyzetet] * ~ *kulcsos* gerezdes kulccsal nyitható, gerezdes kulcsra járó; care se deschide cu cheie cu crestături; was mit eingekerbtem Schlüssel zu schließen/verschließen ist. 1680: Ezek(ne)k az hazok(na)k az nap nyugat felől való szegeletire fordulván, nyilik onnan az hazok meget valo kerthe fa Sarkon egy gerezdes kolcsos kapucska | fordultunk az Udvar hazokon kívül való Süttö haz(na)k le irassára, melyre nyilik az kö hazok felől fa Sarkon gerezdes kolcsos egy hitvány kapu | nyilik az Istalok es az Szeker szín elot való udvarra fa Sarkon fa szegezős gerezdes kolcsos bikfa paraszt ajto [A.porumbák F; i.h. 22–3, 25].

3. ? rovátkolt/vésetes (fa)kulcsos; cu cheie (de lemn) cu crestături; mit (ein)gekerbt/geschnitztem Schlüssel. 1699: vagyon Tisztartó lova Jstállócskája mellyis fűz vesszőből támasz nélkül Sással meg fedetve építettett. Ennek ajtaja fenjő deszkából álván meg lehetős mellyéki pengig Csere fakból való és zárja gerezdes [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.].

Viskinek gerezd 4. al. idézett tanulmánya az itt és az alábbi adatékokban élénk kerülő zártajtat *makkos/hölkes fazár*-nak nevezi. A hivatkozott fejtegetések útmutatásának és a szerk. néprajzi megfigyeléseinek tekintetbevételével a címszóbeli jelző minden valószínűséggel arra a zárhoz tartozó, rovátkolt, ill. vésetes fakulcsra vonatkozhatott, amellyel a fazárnak a tökerésébe hulló kölcet v. makkjait feltolták, a zár reteszszere tőlcéjét v. tönkjét féltrehozhatták, és így az ajtót v. kaput kinyithatták. A fenti jel-t — némi fenntartással — e megmondolás alapján vettük fel.

Szk: ~ *cserefazár*. 1695: Bémenvén a belső udvarra ... a nagy kapunak alsó sarkán vas karika vagyon, vas csapon forog ..., gerezdes cserefa zár lévén rajta [uo.; i.h.]. 1699: A nagy kapunak also Sarkon vas karika van ... Gerezdes Cserefa Zár lévén rajta kolcsostúl, edgj 9 lyuko

kalodais vagjon ezen kapu között [uo.; i.h.] * ~ *fazár*. 1732: (A) Curiában menek bé ... nagy kapun, és ugyan mellette gerezdes fa zárral hasonló fa Sorkon és horgon fordulo deszkázatu gyalog ajton [Nagyida K; Told. 11/70]. 1732: (A) Vete-ményes kert(ne)k ... Csere deszka ajtaja gerezdes fa zárral nyílik bé az Udvarrol | Méhes kert ... vastag Csere deszka ajtaja, gerezdes fa zárral fa sarkokon nyílik bé [Dál K/Szentjakab SzD; TSb 51] * ~ *zár*. 1591: Miklos egykor halla(m) kezdé mondani Tars bocsa be tars migh en az gherezdes szarh az malo(m) haszo(n) megh nytam Adhigh az Malo(m) hasz eleott le vaghak, En keotem be az sabeth, en vyer (!)* az lohosz is [UzT 13/70 „Joannes Demeter de Thelekfalua” j b vall. — *Olv.: vim; értsd: vivém, vittem]. 1695: Ezen nagy kapun vagyon egy gerezdes zár kolcsával együtt jó. — A fáskertbe vezető kis kapun vagyon egy jó gerezdes zár kolcsostol ... A jégverem(n)ek cserefa sorkú és hevederű, fenyő deszkával deszkázott ajtója, gerezdes zár rajta kolcsostól [O.csesztve AF; ETF 108. 7 Gyulaiffi László inv.] | Vagyon bükfa dezakából valo kapun ... jo gerezdes zár kolcsostol [Szentdemeter U; LLt] | Lo Istalo ... ajtaján gerezdes Zár kolcsos-tol [uo.; LLt Inv. 7] | Ezen ajto(na)k gerezdes zárja [O.csesztve AF; LLt Litt. C]. — L. még ETF 108. 11 * ~ *zárú ajtócska*. 1699: menénk bé második közönséges Cserefa deszkából való gerezdes Zárú ajtócskán ... edgy kised vetemenjes kertb [uo.; i.h.].

4. *ötv* ' ? ' 1637/1639: Egj gerezdes bertű(s), geongjeos granatos bokor kapocj njo(m) M.l. p. 4. aestimal(tuk) ... f. 20 d. — Jtem mas Gerez-des, bertűs gjeongjeos, türkeses palastra valo Kapocj, az nyeres agaban almadia nyom p 39. aestimal(tuk) ... f. 18 d. — [Kv; RDL I. 111]. 1685 e.: nyílik az nagy házra Záros bellet ajto. Melyben vadnak: Eöreg Pohár Szék Nrö 1 ... Szegeletes on palacz Nrö 3. Gerezdes on palacz Nrö 1. Bokály tálak Nrö 14 [Borberek AF; Mv-RK Urb. 12]. 1693: Edgy párta Eöveczke hét Gerezdes Tall. — 8// 1/2 [Ne; DobLev. 1/37. 4]. 1697: Öreg Aranyas ajaku gerezdes holyagos ivo Csésze [KGy]. 1699: Egy kerezdes (!) kívül belöl aranyas trebellett ezüst kanna mely nyom 10. girat [Kv; KvRLt X. A. 43b].

Frecksay 320 felsorolás szerűen említ ugyan *gerezdes-ponczol-t* és ezt németül 'Rosenpunze'-nek értelmezi, de magával a poncolóajtával végzett műveletre nézve nem tájékoztat.

Szk: ~ *üveg*. 1679: Eget bornak valo gerezdes üvegh nro 2 [Uzdisztpéter K; TL Bajomi János inv. 29]. 1699: Gerezdes fél ejteles üveg Nro 2 [O.csesztve AF; LLt Gyulaiffi László inv.]. 1733: Edgy pár gerezdes üveg, Nyakas üveg 13. edgyik kicsiny [Marossztkirály AF; Told. 2]. 1753: Gerezdes ajakos üveg [uo.; i.h. 18].

gerezdesen kb. fészkel/rovátkolt borona/gerendavéggel; cu capete de grinzi crestate; mit Kammverbindung (am Balkenende). 1761: vagyon egy majorkodtató Csüros hely ... mellynek is kö-

zепette táján szalma fedél alatt ágasokon áll egy jo épségű Felso részéb(en) ... Cserefa boronák-ból négy szegeletré gerezdesen fel rött szalma fedelű és jo épségű egy majorház csak egy pitvarával [F.gezés NK; JHbK LXVIII/1. 396] | egj Curiá-lis vagjon a Falunak also vége felé... mellyen-is boronák-ból gerezdesen fel rött szalma fedelű Szaszos haz vagyon [Martonfva NK; i.h. 382] | negj tsere ágasokra hasogatott bikfa boronál-ol gerezdesen negj szegeletré fel rakva Szalma fedél alatt különöson negj sertésre valo s attol el rekeszt-ve Majorság hizlalo, ol [Siménfva U; i.h. 46].

gerezdű gerezdes (mezőkre osztott); impärtit in cimpuri; in Felder geteilt. 1699: Egy öreg hat gerezdű egészen aranyas kanna [Kv; KvRLt X.A. 43b. — A teljesebb szöv. *gerezd* 5. al.]. — A jel-re l. *gerezd* 5. al. a jegyzetet.

gerezna 1. (kikészítetlen) prémbör; blaná ne-prulcratá; (nicht geberbt, ungar) Fell. 1570: Zeoch Kelemen, Zeoch Pal, ... vallyak, hogy Lattak My kor Zeoch Gërgh által hywatta Az Dawyd new legent ... Es ezt Mongya volt nekj. Jo Atthiam fia Azon kerdelek ha megis Azt Mon-dodeh* hogy az gereznat kyt hozzam atthal chin-alny, ha vgian Megh chinallyam, Az Dawid azt Montha neky, hogy azt akarom hogy vgian meg-h chinallyad Mert en ky valtom teoled, megh Adom az mybe veled megh zegoottem [Kv; TjK III/2. 161. — *Olv.: mondod-é]. 1615/1628: Egy Czi-nalatlan gereznabol tartozik Kis Annának* f. 1 d — [Kv; RDL I. 96c. — *Ti. az apja].

2. szörme; blaná; Pelz. 1579: Az 10 Júly hoz-tanak onnet kywol waradrol ö Naganak azonunk-nak gereznat barsont kamúdek atlaczo es zokna-nak valo abronchos belest [Kv; Szám. 1/XVIII. 23]. 1659: Egy gelezna pegimet mál | Két gelezna nuszt mál belles [Cszs; LLt 118. C]. 1700: Egy Viseletes Gyolcs Vánkos hajban egy pár Gerezna Nuszt láb bérlés [Hr 1/20].

Szk: *rókahát* ~. 1620: Egy Roka mal Gerez-natul f — /50. Egy Roka hat Gereznatul f — /50 ... Egy Roka lab gereznatul f — 25. Egy Niers roka beörtül f — /2 ... Negy Roka maltul f — /50 [Kv; KvLt Vectr II/69.4 hj] * *rókahál* ~. 1620: Egy Roka lab gereznatul f — /25. [Kv; i.h.] * *rókahál* ~. 1620: Egy Roka mal Gerez-natul f — /50 [Kv; i.h.].

3. női bundafajta; un fel de blaná pentru femei; Art Frauenpelz. 1567: Anna, Rita Pauli Eothwoş ... fassa est ... filia Magdalena dictu(m) huc fecisset En Maid Meg fogom az foltos gereznatli raytad Es ky tollak Thalam chak Morgani Jottel ide [Kv; TjK III/1. 94]. 1568: Matteus Kowacz iur(atu)s fassa est Ezt szememel lattam Mikor szoch Carspar (!), Kadar Markosnak, 30 forintot adot volt Es Egy szoknyat s egy kwswnywth adot vala ... chyak Egy hytwan Gerezna Marada hatra | Michael zöchy iur(atu)s fassus e(st). Ezt tudom hogy egy zolgalo leanyomtol egy gereznat vittek vala el az zolöbol, es azt az gereznat mo-nostoron En Kochys lazlonal lettem meg [Kv;

i.h. 194, 199]. 1574: az En viseleő zokniam es Gereznam es Egy ranczos Inguale ezt mihelt meg halok mingiart aggiak kezibe Peruananének (!) [Gyf; JHbK XXI/12.5]. 1589: Gergel kowaczne Susannazony Deesy ... vallia hogi Feyerwarat az harangozonewal volt es gereznatis veot neky ezt hallottam mastul [Dés; DLt 226]. 1593: Catalin Kalacsu teo ferenczne vallia, Swtet estwe Ieowe hozza(m) Janos deakne ... sem gherezna sem palast Nem vala ezkor rajta, Kerdem hol hadta Az Ghereznat, s monda hogy fejer Tamasnit hadta volna [Kv; Tjk V/1. 431]. 1630 k.: Aztalos Janosne az gereznat rea veve s el mene onnet [Mv; MvLt 290. 44a]. 1644: Egj feier gereznat* es egj parta eouetis Adot Vala Nekj [Mv; MvLt 290. 437a. — *Az adalék *fejer* jelzőjének értelmezésére l. alább a jegyzetet]. 1654: Egy palast Egy Gelezna Es Egyeb Aposagh ruha nemw [Told. 21]. 1684: (Desfalui Miklosne) az Asz(sz)onnak hadta az viseltes gereznat de azt sem attak meg | eregj tova te rossz Aszonj, mert te neked nincze(n) it egieb annal az tetves gereznadnal, heverj abban [Torockó; Pk 7]. 1692: Egy rózsz palast Egy beleletlen gelezna [Szarhegy Cs; LLt]. 1736: Nem értem de hallottam bizonyosan, hogy régen az főasszonyok geleznában jártak ki-ki maga állapotjához képest, kinek nyusztból való volt, kinek neszből, kinek petymetből, egyszoval akitől mint tőlt ki, amint hogy gyermekkoromban magam is láttam az nagyanyám, Imecs Judith petymetből való geleznját, s hallottam bizonyosan, hogy más régi főasszonyoknak is még akkor az geleznják megvolt [MetTr 341].

E viseletdarabot 1870 táján elvéve még viselték Torockón; ott akkor a darab neve már *gardzna* formában volt járatos. A torockói garázna a fehér irhájával kifelé fordított szőrmeből készült [L. erre és a további népviseleti vonatkozásokra: Nagy, Tor. 26–7].

Szk: *báránybőr* ~. 1636: Egj Viselt Báráni beor gerezna. Anna viselj [Kv; RDL I. 109] * *feles* v. '?. 1584: Clara Herczegh Caspar vram felesége vallia ... Azon Ieowendeo eyel az leankammal othon mint Zegeny eozwegy Azzony le fekwem, es Egkor ezen Sos Janosne kepeben ream Ieowe a' haiamat megh foga, Es egy feles Gerezna vala raita Zertelen igen bewdeos vala [Kv; Tjk IV/1. 243] * *morvai* ~. 1599: 13. January. Chany János. Hozot Bechy Marhatt. 11 Hordoban 12000. Jglay Siueget ... 60 // — 25. Múrway gereznatt ... 5 | Balog Mihaly Hozot Bechj Marhatt. 2 Ball. karasiatt ... 20 ... 1 Ball galler giolchot 2 // — 2700. Posony Siueget ... 13 // 50 10 Murway gereznat ... 2 [Kv; Szám. 8/XIV. 2,6]. 1629: uala egj hitua(n) moruaj gereznaja az aszonnak [Mv; MvLt 290.159a] * *nyúlbőr* ~. 1630: mikor ez az iffiabik Kerekes Marton meg hazasodek, akkor egj tiz forintos nyl (!) beör Gereznat vit vala utanna az matkaianak [Mv; MvLt 290. 209b]. 1662: Egy Cibokas uiselt Niul beör gerezna [Kv; RDL I. 146] * *pegymetes* ~. 1627: Egj pegimetes Gereznat aestimaltunk f 12 d. — [Kv; i.h. 135]. 1658: az Mostani felesegemnek attam

... Egy petymetes Gereznatis, mellyet mar elis viselt Jobresent [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. 1673: Egj kek perpeta mente Asszoni ember(me)k valo rokaval bellet. Egj viseletes pegimetes gerezna [WassLt Borsai István hagy.]. — L. még a pegymetből készült gereznára fentebb 3. al. 1736-ból a MetTr adalékait. * *pegymetmál* ~. 1620: Bérlesekrül es Subakrül. Egy Nust Subatul f. 5. ... Egy Pegymet mal gereznatul f — /50 [Kv; KvLt VectTr. II/69. 3].

gereznadarabocska szőrmedarabocska; bucäticü de blanä; Pelzstückchen. 1576: Egy giolch Sachkoba walamy gywlwez walamy postho zel igen Roz walamy gerezna darabochkak es walamy Nest fark es egy nehan orso [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 9].

gereznás '?. **Hn.** 1701: csipkés nevü helyben ... egy darab Szánto földet ... szoktak mostan hini Gereznás Földnek [Kide K; BHn 87].

gergellec, gergelleés l. gergerice, gergericés

gergelyfáji a Gergelyfája (AF) tn -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i a toponimului Gergelyfája/Ungurei; mit -i Ableitungssuffix gebildet Form des ON Gergelyfája: I. mn din Gergelyfája/Ungurei; von Gergelyfája, Gergelyfájaer. 1727: a Gergelyfái és Springi Falusi Hites Birák Esküttek és tőb Commetaneusak [JHb XXVII/1]. 1761: Erdő ... áll többire vékony csere veszőkből, mivel a Springi* és Gergelyfái^b ... eő Ngok Jobbágyai Vdvar, es magok számára szőlő karok(na)k erőssen el vágták [Kisened AF; JHbK 2 VIII/1. 778. — ^{a-b} Két tőszomszédos településről való]. 1795: a' Gergelyfái osztály [Gergelyfája AF; EHA].

Hn. 1672: Gergelyfai patak mellett (sz.) | Gergelyfai hid [Vingárd AF]. 1732: a Gergelyfái Utt [Gergelyfája AF]. 1745: A Gergelyfai útnál (sz.) [Veresegyháza AF]. 1767: Gergelyfai Akasztófa alatt (sz) [Gergelyfája AF]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból való.

II. gergelyfáji lakos; locuitor din Gergelyfája; Einwohner von Gergelyfája. 1732: az Springiek mondtak volna hogy nem az ő határok volna az, h(ane)m a Gergelyfaiaké [Gergelyfája AF; JHb XXVII/7. 5].

gergelylaki Gergelylaka tn -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i al toponimului Gergelylaka, din Gergelylaka; mit -i Ableitungssuffix gebildet Form des ON Gergelylaka; Gergelylakaer. **Szn.** 1644/1775: Mivel Gergellaki* Janos es Miklos nekünk adott hiték es erős Reversalisok ellen hívsegünk mellől el álván, magokott Ellensegimkel conjugaltak ... Ez okon minden nevel nevezendő Ingo bingo Jovakat es Jozzagokatt ... Nemes es Vitezlő Trauzner Janos Hivünk(ne)k adtuk [DobLev. II/460. 9b–10a fej. — *Az eredetiben alább *Gergelylakai* alakban is].

Csak Sáros megyében van *Gergelylaka* nevü település.

Gergely pápai sokadalom március 12-i v. a táji országos vásár; tîrg de țară din 12 martie; Jahrmarkt vom 12. März. 1676: Gergely Papaj sokadalomkor vôtte(m) hat sing Patyolatot singie hatua(n) penze(n) teszen flo. 3 [RLt Lit. O].

Gergely pápa-nap március 12-e; 12 martie; der 12. März. 1570 k.: (Ezt) is végeztük egyenlő akarattból, hogy egy ifjú <m>esternek is egész terhet ne legyen szabad vinni ... sem özvegy asszonyoknak, az ki kézével nem csinálja Szent Gergely pápa napjára [Dés; DFaz. 10]. 1763: Kolosvarott lako Civist Kis Istvánt és Feleségét Pap Evat, kiket a felyebb el múlt Esztendőben Sz. Mihály Napig külön vetet(t)ünk volt, minthogy akkor nem Comparealtanak most ezen külön vettetéseket prorongaltuk (!) ezen Esztendőben teendő Gergely Pápa Napig [Kv; SRE 208]. 1774: A mely Pap^a fizetést ... percipálja mindenkor Gergely Pápa napkor [GörgJk 137. — *Ti. a ref. pap]. 1831: 14a Nov(em)bris el adtam egy Nyíl erdőt ... Rödi^a Puj Juonnak, ugy hogy ha Gergely Pápa napra meg uem fizeti, tartozék 5 Rftot adni vinculumul [Györgyva K; RAK 11. — *Az előbbi településsel tőzsomszédos Ródról való].

Gergely pápa-napi március 12-i v. a táji; din 12 martie; von/um 12. März. Szk: ~ sokadalom. 1795: De Bonis Ecclae a' Curatorok számot adjanak ... és Visitatiokor be adjak vagy a' következő Gergely pápa napi Sokadalomkor leendő Partialisra el készítsék [M.bikal K; RAK 21] * ~ zsinat. 1845: A' Gergely Pápa napi részletes 'sinat 11ik Martii fog lenni [Szucság K; RAK 70].

gergerlee zsuzsok (gabonaféreg); gärgäritä; Ge-treide/Kornkäfer. 1780: azert hogy egészen el ne veszenek a rüdeg^a sertések keves braha közt ... velek meg etettünk 20 napok alatt 13 köből ... még az asztagba gergelicetől nagyon meg ett rosot [Buza SzD; TSb 24. — *E szó bráha 2. al. sajtóhibás]. 1814: a' szegény szolgáló Emberek nagy fárattsággal, sokszor éhséggel öszve gyűjtik a' sok szép Gabonát ... azután készen öszve gyűjtve Asztagba a' ritka nagysága Egerek s sok Gergeritzék szorgalmatosan meg eszik [Banyica K; BfR 117/1 Násztá Stéfán (58) col. vall.] | hallatlan példa volt eddig előttem, hogy a Gergeritze Asztagbanis megegye a Gabonát, de ezt elpusztította volt [uo.; i.h. Andr. Csatt (58) ns vall.] | ugy jártak a' Gergeritzék az Asztagba mint a Hangyák a' Hangya bojba [uo.; i.h. Hiriska Pável (26) col. vall.] | A' Jozság jövedelme pusztítójának egyenesen a' nagy fel hizott Egereket és a rettentő sok Gergeritzéket lehet tartani, melyek Legiokent vagynak az Ő Nagysága Csüre körül lévő Asztagokra, ugy annyira hogy mikor későre hára Asztagokot kezdenek, a Gergeritzéktől a' Csürös Kert fekete, a tsudálkozásig — az egerektől pedig büdöss a' betegségig [uo.; i.h. Asztalos Ilia (40) col. vall.]. 1832: A Gabonást, Csürt, leg tisztabban tartani szoros kötelességének

ösmérje^a hogy a Gergeritzta el ne szapardjon [Csapó KK; Berz. 20. — *Ti. a számtartó].

gergerleés zsuzsokos; cu gärgäritä; mit Korn-/Getreidekäfern. 1775: 1 Szekrény s abban valami gergeliczés borsó x 20 [Déva; Ks 76. IX. 18 1/4]. 1788: ugyan Guraszadán két ó asztag tsépeletlen, de eddig talán ki tsépelték, mint hogy gergelitzés alig várhatni belöllek 200 vékát [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1795: Borsó ... Gergeritzés haszontalan 2 Kob(öl) [Déva; Ks 108 Vegyes ir.]. 1801: Gergelitzés Másod buza prebendanak valo [Mundra AF; Mk]. 1814: egy Asztagot a Groff Ur ó Nagysága eltsépeltetvén ... alig jött ki belölle Nyoltzvan Véka Költes, egér ette, Gergeritzés Gabona szeműll [Banyica K; BfR 117/1 Ladislaus Barta (48) col. vall.]. 1842: gergelitzés o tiszta buza 10. kupa [Csekelaka AF; KCsl 3].

gerine 1. hátgerinc; coloana vertebrală, șira spinării; Rückgrat. 1852: a lo ... girintzin egy kis fejérség volt [Dés; DLt 1066].

2. háta ~e 'ua.; idem'. 1644: ket feleséget megh eolte Monar Görgy ... az második Felesegenek is tudom hogj mind megh süteogette czombiat mint he vassal; Lattam hogj az hata girinczeis ki czuczat (!) vala. ugia(n) az középső felesége-nek; s mondotta szegeny hogy az fejsze fokaval ütötte az Ura | aztis lattam hogi nagi Cziomo volt az hata gerinczin hogi megh czimosodott az fejsze fok miat | Monar Giorgi ... ugi megh verte rontotta, mind első s második feleséget, kival keppen az második feleségenek illien volt az hata gerincze, mint az eökleöm, hogi megh romlot s megh Czomozat az hata gerinczie az fejsze fok ellen (!); ugia(n) kys rothadot az Teste az feleségenek [Mv; MvLt 291. 414b, 417]. 1684: Gyomorra való Plastron. Háta girinczre való Plastr(om) [UtI]. 1788: az háta Girintzén^a ... egy kis-sebb (!)^b vagon [Kv; DLt. — *Ti. a lónak. — *Olv.: kis seb]. 1810: a gyermeknek két hibája vagon, a háta gilintze velejének el romlása, és a fejébe is talám viz, most Szegény-nek a feje is el dagadott [Buza SzD; JHb Jósika János lev.]. 1844: (A) kancza ... háta girinczén szürke szőr létez [DLt 964 nyomt. kl].

gerjed 1. fellobban, gyullad; a se aprinde, a lua foc; entflammen. 1763: maga járt az ház hiuján gjertyával, és ugj talalta az szöszben vagj mint más mongya szalmában sütni, melyből gerjedet consequenter az tűz [Torda; Tjkt V. 158].

2. a nyavalya gerjedten ~ terjedve terjedez v. futótűzként terjedez a betegség/ragály; boala se räspindește cu iuteala focului; die Krankheit-/Epidemie verbreitet sich wie ein Lauffeuer. 1604: Myerthogy az Nyavaliak vgyan nem Zwynth(ene)k megh, amikeppen Zemeinkel lattjuk, hanem howa towab inkab gerjetten geryed (Igy!) és varosunkra teorekedeo ellenségek tamatton tamadnak [Kv; TanJk I/1. 485].

gerjedés fellobbanás, gyulladás; izbucnire în flăcări; Auflodern/flackern. 1794: gondviseletlen-

ség által a Csűrös kertben valaholott el ejteni talált tüztől lette (l) azon tűznek gerjedése, és támadása? [Kük.; BK Szászvolgyi ir. vk].

gerjedetesség gerjedezés; inflācārare, ardoare; Entflammung. 1567: Myuel hog mynd az tizesseges okosság mynd penig, es fewkeppen az istenhes (l) es atiankfiahoz ualo zeretet azt mutatya hog az hallottaknak wtoso es wegsew zolgalattyokbaes ielen legw(n)k hog az my eg mashoz ualo zeretetwnknek geriedetessege megy mwttatassek [Kv; ÓArt.].

gerjedezés felgerjedés/lobbanás; pornire/inversunare (impotriva cuiva); Erbitterung, Grimm (gegen jn). 1662: Barcsai Ákos uram ... gyermekségétől fogva édes atyánk^a udvarában felnekedvén, mind ónagságától s mind magunktól tisztekkel, értékekkel, nagy hitellel tetéztetett ... a tömösvári passa által sollicitálta ura székibe való ültetését, sokaknak az ország közül szívekbe konkolyt hintvén, elidegenítette tőlünk, De remélvén ókegyelme abbéli engedelmisségünket^b is, ... dissimulációkkal olajt töltöttünk ókegyelme ellenünk gyűjtött tüzeinek gerjedezésére [SKr 461—2 II. Rákóczi György vádja a szerencsétlen lengyelországi hadjárat után 1658-ban vele szemben fej-mé választott Barcsay Ákos ellen. — *I. Rákóczi György. "Értsd: engedelmisségünket].

gerjedez(ik) 1. *átv* buzog; a arāta zel; quellen. 1671: Keresztyen Religionkhoz^a Ngd klmes Urunk mely nagy indulattal gerjedezzen, lattyuk; Istenünk aldjuk erette [SzJk 117. — *Ti. a ref. valláshoz].

2. dühösködik; a se infuria/minia; sich wütend benehmen. 1770: Szekely Mihaly vram ó kglme helytelen maga viseléséért ... semmi jót nem végezhetett a nemes Céh, sőt midőn dorgálással mások intették is, annál jobban gerjedezett és ... haszontalanul esküdt, káromkodott [Dés; DFaz 28].

3. *haragja* ~ *vki ellen* haragra gyúl/lobban vki ellen; a se infuria impotriva cuiva; gegen jn in Zorn entbrennen/geraten. 1778: Alázatosan instálok Nagodnak, ne gerjedezék Nagod haragja ellenem [Jedd MT; Told. 6].

gerjeszt 1. *átv* is (fel)éleszt/szít; a aŷta; anschüren/fachen, erregen, erwecken. 1688: Fő Ispán Ura(m)ek ... Uri Parancsolattya jött hozza(m), hogj kegltek között való difficultasokatt igazicsam, melyre nezve tüzött akarva(n) oltani hogj olajjal tüzött ne gerjeszszünk első(en) magok közt szép csendesen discuralvan kgltek, maga meg bantodasitt s difficultassit írásban adgja elő | az zenebonanak lassan égő es meg csendesedett tüzött nagjubra ne gerjeszse [Dés; DLt 449].

Szk: *életre* ~. 1854: Pygmalion forró ölelései életre gerjesztik a szeretett kőszobor hideg követ [ÚjÉ 4] * *tűz* ~eni. 1679: Tűz gerjeszteni való fuvocsa nro. 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 27].

2. *átv* felkelt, szít; a excita/provoca; erregen, erwecken. Szk: *haragra* ~ haragra lobbant vkit, megharagít vkit; a infuria pe cineva; jn erziuren. 1813: Minthogy illy sok rendbéli vakmerőségét látván ... Dobolyi Mihály Uram Baratosi Joseffnének, tehát ez által haragra gerjesztette az Exponentst, kéntelen volt asztán keményebb Eszközökkelis az engedelmességre hajtani [Dés; DLt 56.8] * (*vkinek*) *nehézségét* ~i felkelti vkinek a neheztelését; a stírni supárea/indignarea cuiva; js Unwille, Groll erwecken. 1674: Több busittátását szenvedni ne(m) akarúá(n) az dolgot az utolsó deliberatioja szerint executio(a) vetettyuk ne is busits(on) Tovab bennünköt, ha kglsegünkkel akar elni maszokrais (!) nehezségünket ne gerjessze [Törzs. Bornemissa Anna hat. Galgai Rác Istvánné kérelemlevelére] * (*vkinek*) *haragját* ~i vkinek haragját éleszt/szítja; a aprinde/stírni minia cuiva; js Groll, Zorn anfachen. 1669: En Boer Sigmond ... boszabol, vajj masok instigatiojokra az en ke(gye)lmes vramra Kegjelmes Aszonjomra, az Nemes Orszagra, haragjat annak az hatalmas Nemzetnek^a nem gerjesztem [Gyf; Törzs. Boer Zsigmond portai kapikiha esküszövege. — *Ti. a török nemzetnek].

3. készlet, sarkall; a imboldi, a indemna; anregen/spornen. 1706: egy kuruczczal sem Czimboraltam, sőt hogy Sezenből vissza jöttem edgyet latvan előtte el buttam, senkit kuruczszágra nem gerjesztettem, se innen^a se Havasalfoldiból vélek correspondentiam nem volt [ApLt 1 Apor Péter nyil. — *Hsz-ből].

4. uszít; a aŷta; (an)hetzen. 1752: ne hogy kivanta volna engesztelni a' Mlgs Testvér Urak között való Controversiat, veszekedést, atyafiságtalanságot sőt gerjesztette az Urakat edgyiket a' másokra és haragittani kivánta s ügyekeszte [Bodok Hsz; Ks 22. XXIB].

gerjesztés gyújtás; aprindere; Anzünden, Zündung. 1801: Sándor Jantsi nevezett azon uj paraszt Colonussát ... nem is esmértem oly modon mind addig, mig ... Sándor Jantsi nevezett Colonus ... eő Nagysága Erdeiben tűz gerjesztésével okozott kartételért el nem fogattatott [Erdősztgyörgy MT; WH. Nagy Dániel (37) szabad székely vall.].

gerjesztetés gyújtatás; aprindere; Zündung. 1763: Boros Miska által eset azon tűznek gerjesztése [Torda; TJKT V. 159].

gerjesztetik gyújtatik; a fi aprins; (an)gezündet werden. 1764: világosan ki nem lehet tanulni, hol gerjesztetett tűz, melyből azután esett az égés; midőn nemellyek azt fateállják hogy az méheskert tájot gyujtatott tűzből lett az gfuladás, mások azt vallyák, hogy az A. szenafüviben éget bokorbol jött ki a tűz, s az miá égett el az oldal [Torda; TJKT V. 244].

gerjesztett gyújtott; aprins; (an)gezündet. 1762: (A felperes) ki hozza, hogy nyilvánoson azon I.

által gerjesztet tűz miat történt az A. eőkegyelme szénájának elégetése | ä maga széna fűvének allyában meg gyujtott egy tövis bokrot ... az I Ó Klme által gerjesztett és tövis bokorbol indult harap előtt az actionalt helyben semmi harap égés nem volt ... mig az I Ó klme Szena fűvében gyujtott tűz ki nem ment az oldal se meg égvé, se meg perselve éppen nem volt [Torda; TJKt V. 102, 108a]. 1801: Esmérem ... Új Paraszt Sándor Jantsit, aki ... eő Nga Erdejét meg gyujtván abban okozott kár meg fizetéséért el fogattottván ... akiis midőn a mányével Árgya Evával együtt lévén általok gerjesztett tűz miat következett [Erdősztyörgy MT; WH. Nagy Sigmond (44) szabad székely vall.].

gerlice 1. gerle; turturea; Turteltaube. 1660/1741: Mikor Gerlicze jutand árvaságra Mind addig sem akar szállani zöld ágra Sem siet repülni tiszta viz itala valamig nem talál el veszet társára [EM XXXVI, 141 Köröspataki B. János históriáséneke Vadadi Hegedűs András (Torda) másolatában]. 1672 k.: Gerlice: Turtur [PPG]. 1690: Ki ki mind az Ó utára indul ... még az esztrág is az égben meg ismeri az ő idejét, az gerlicze, az daru, az fecske tudják mikor el kell menni [VGyN 114]. 1704: Szomorú özvegyek tü is magatokat Mint árva Görlitze az ként meg vantátok Elesék fejetek ékes koronája árva fejeteket már hova hajtjátok [EM XXXV, 274 gyászének]. XVIII. sz.: Soha ne si(rass)a bús gölice társát, Se az édes any(a k)isdede halálát Hane(m csak) egyedül szomorú rabságát [Barabás, SzO 390. — A közlő szerint egy brassai székely rab éneke; az éneken azonban alig van — az itt közöltön kívül — nyelvjárási alak].

Az árva gerlicére von. — szinte közhelyszerű — utalás XVII–XVIII. századi régiségbeli és népköltési változataira I. Balladák könyve 632–3. — E motívum középkori hiedelemgyökereire I. Eckhardt Sándor, Középkori természettudományok a magyar költészetben: EPHK LIII, 13–9 és kny.

Hu. 1733: Az Gelicze szegben (sz, k) [Szentháromság MT; EHA]. 1765: A Gerlitze szegben (sz) [uo.; EHA]. 1785: Gölitze szegben (k) [Nyárádsztlászló MT; EHA]. 1816: Költsos nevezetű hely(en) misként Görlitze Szeg(en) (k) [Nyárádgálva MT; EHA]. 1831: A' Göllitze Szegbe az Utan fellyül (k) [Szentháromság MT; EHA]. 1847: A' Költsos alias Gelicze szegben (k) [Nyárádgálva MT; EHA].

Sz. 1847: Roza rendkívül szereti^a, ugy mind galamb buzát, gelitze páriját, szüntelen mellette, kőrülte, nyalja, falja [Kv; Pk 7. — *Ti. a kistestvérét].

2. 1736: Az válogatott étkek sokaságát^a le nem írhatni, ... mindenik asztalon különb-különbféle tészta-műből, sokféle színű festékekkel, nagy öreg tálakban lévő pástétumok voltak ...; az szarvasokot, őzeket ... úgy kicsinálták, görliczékét, galambokot az fákon [MetTr 396. — *Gr. Székely Ádám és gr. Bánffy Anna gyalui lakodalmán (1702)].

3. 1640: O'áh Jantsitól hallottam, hogy Beörvein

nevezgette el őket kit hadnagnak, kit gellicének, s kit mézesnek, kit kapitánnak | Hallottam ilyen szókat, hogy Btró Pálnét dobosnak, Börveinét gellicének, s kit hadnagy uramnak híttak, de én azt nem tudom soha közülök melyik másik [Mv; MvLt 291. 233a–51a átírásban!].

gerlicegalamb gerle; turturea; Turteltaube. 1703: Nekem most Istennek hálá testem meg vekany egességben nyugszik, de mint az társátol meg fosztatott Gerlicze galamb egyedül nyög es szomorkodik, így énnekemis egyesegyedül lévén Szivem bänkodik [Ne; MvRK Alvinczi Mihály lev.].

gerlicemadar gerle; turturea; Turteltaube. 1679: Gerlicze madar, égi pár Par. 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv.].

geryne 1. rözse; vreascuri; Reisig. 1592: tudom hogy egyczer megh tiltottak vala Nywladot az fanczaliak hogy az Gernyet ne horgiak beleolle hallottam hogy eök birtak [UszT; „Petrus Thelekfalwy de ZKirály” (34) vall.]. 1605: az Atiafiak my nekeonk ghernyiet attak ott az peres hely taúat, bekeüel be hoztuk ott az vton, ... senk] ne(m) zolitott megh rülla [i.h. 19/43 „Petrus Osúat de Betlenfalúa” (43) lib. vall.].

2. kb. vhány rözsenyalábnyi; civeva legüturi de vreascuri; einige Handvoll Reisigbündel. 1864: Gernyész völgy mert régen ezen helyről hoztak a falusi szegényebb emberek egyégy Gernye fát a hátakon [Csöb U; Pesty, MgHnt LVII, 101b].

gernyefa aszúfa; copac uscat; Raff/Dürrholz. 1599: Voltam az lengielfalui zallasba rege(n) battia(m)mal iffiu koromba ghernie faerth ... ot abban a' zallas heljben Agoston Demjant megh eöklettek uala keppel [UszT 14/12 „Joannes Cheuder de Zenth Thamas” (65) lib. vall.].

gernyész kb. rözszés, rözsegyűjtő; care adună/stringe vreascuri; welcher Reisig sammelt. Hn. 1864: Gernyész völgy mert régen ezen helyről hoztak a falusi szegényebb emberek egyégy Gernye fát a hátakon [Csöb U; Pesty, MgHnt LVII, 101b].

gérokk szalonkabát; redingotá; Gehrock. 1827: Az számtartonak készült egy gerok (!) ... Istvánnak készítetttem egy fordított gérokat [LLt]. 1831: Bé vivén Imre Piamat Csinaltattam 1. Gerokkot, 1. pár pantallont, Leiblit, és 1 pár Csizm(át) 30 Rf. 40 xr [RLt O.4 Rettégi Imre költségjegyzéke]. 1836: visel ... egy gérokkot szürke damentuchbol bársony gallérral és selyem gombokkal [DLT 37 nyomt. kl]. 1847: Ujfalvi Sándornó Nagysága számára a legényinek Egy ótska Gérokat fordítottam és kisebbre vettem 5* [Kv; Újt. 1. — *Értsd: ft]. 1848: 1 Sötét Zöld Gérokat vásárolt az legénynek [Mv; MvLv. 2]. 1850: Egy zöld geroch 20 f — egy szederjes viselt téli kabát 15 f — 2 nyáti geroch 7 f 30 xr —

egy új seegeltuch geroch 7 f [Algyógy H; Born. F. I.].

Szk: *krepper* ~. 1848: Egy Krepper Gérok [Dés; DLt 1388] * *nyári* ~. 1850: 2 nyári geroch 7 f 30 xr [Algyógy H; Born. F. II] * *posztó* ~. 1850 k.: Miklos almáriumában 1 szek-fűszin új posztó gérok [Pk 2].

gerundium diák-furkósbót; máciucá, ciomag (studentesc); (Studenten) Knüppel/Knotenstock. 1870 k/1914: Gerundium nagy bunkóju rövid nyelvű farkas bót; átfurt nyelén karbahúzásra; felakasztásra való szíjjal ... midőn valakinek veszélybe létéről jött híradás, égés vagy nagyobb összeütközés volt iparos ifjúsággal sőt az ötvenes években a polyák és gránicer ... katonasággal szólott a kiáltás: *ad gerundium, ad arma!* s ilyenkor egy kész hadsereg omlott ki az öreg kapuk alól, mely ritkán tért vissza sikeres munka, győzelem és zsákmány nélkül [MvÉrt. 14. — I.h. további tájékoztatás].

gervágó '?. 1850/1851: Két fűrészmetsző és gárvágó [EMLt].

gespenszli felsőruhafajta; un fel de imbrăcăminte pentru deasupra; Gespenst. 1800: Egy veres bársonyból készült gespenszli (:vagy Ijesztő:) hozza való világos kék tafota Szoknyával [LLt].

gestál gesztikulál; a gesticula; gestikulieren. 1798: kezével gestál, sött beszédgye közt sokszor az ajkához kapdos [DLt nyomt. kl]. 1828: Turi Péter ... a' két kezével gestál beszédje közbe [DLt 835 nyomt. kl]. 1832: maga ki beszéllése alatt mertégleten (!) tűzességgel verte kargyát a földhez, és kezeivel mások fejek felett gestált [Balázsfa; KCsl 6].

gesztenye castană; Kastanie. 1582: Biro V es az tanachy walaztak Bornemiza Gergely Vramat feyerwara veottem az vtra melyet el ayandekozot 3 lb Geztenyet d. 48. Tizen nyolcz naranchyot f. 1/50 [Kv; Szám. 3/V. 16 Lederer Mihály sp kezével]. 1585: 9 Janua: Jowe az Kalmar Myhaly zolgaya Myhaly deal, hoza vrunk zamara ... Egy chyberbe czytromot zaraz lemonyat. Egy Sak geztenyet [Kv; i.h. 3/XXII. 1]. 1588: Vacey Caspar vramtol veottnwk Zaz Naranchiot ... f. 10. Eottwen Zaraz Lemoniat ... f. 7. Harmincz font gezteniet ... f. 3 [Kv; i.h. 4/I.23]. 1591: attam ... Allmat Zellet kgeztenyet (!) ... d. 8 [Kv; i.h. 5/I. 14—5]. 1594: 19. Ianuary) ... Zeghedi Ghaspar es Stencil András vram Lonara Kendi Sandorhoz hogi me(n)enek; Ayandokba valo Olaz Gwmeolceoth es Gheztenieth veottem [Kv; i.h. 6/VI. 5]. 1595: Vöttem ... Gesztenyet örögöt p(ro) d 26 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 154 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1620: Egy Masa Grispanatul f — /50.^a ... Egy Masa Gesztenietul f — /20 [Kv; KvLt VectTr II. 69. 13. — *Ti. a veendő harmincad]. 1673: Fejes varra szálítottanak Fagarasbul ... Soos Citru(n) egy

tonnaival. Gesztenye egy tonnaival ... Sós egres egy Tonnaival [Fog.; Törzs]. 1797: kesztenyere 10 font per 6xr 1 — [Cserei Helena jk 43b]. 1793: Mostan küldök ... Ót 'Sák Birsalmát egy veka Gesztenyét, és két Cseber Csápkét ... Három Tábla Szöllött [Hadad Sz; JF 36. LevK 358 Benkő Elek Vincze Józsefhez]. 1805: Gesztenyét kaptam és Pityokat [Dés; KMN 141].

Szk: *bécsi* ~. 1585: 7 feb. B. Vram es Kiraly B. Vramek Menenek Lonara Kendy Sandorhoz, waros wegezesebol wettek Aiandeko(n) Nekié 12 Naranchot ... d. 96. 3 font beczy gezteniet ... d. 45 [Kv; Szám. 3/XVIII. 19]. 1595: Ez harmad napy három Ebedre hozottam ö km(ek) eleiben 2 pfont Beczy Geztenyet p(er) d 40 [Kv; i.h. 6/XVIIa 15 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] * *olasz* ~. 1598: (Vettem) mas fel lb olaz geztenjeth ... 37 1/2 [Kv; i.h. 8/V. 6].

gesztenyefa castan; Kastanienbaum. 1753: a' gesztenyefán tul imit amott van egy szőlőtő [Apanagyfalu SzD; EHA].

Hn. 1604: A' Gesztenye fánál (sző) [Dellőapáti SzD; EHA].

gesztenye-krumpli burgonyafajta; un soi de cartof; Art Kartoffel. 1815: A' Krumpinak Fajtái ... Eredeti fajtáknak a' mi Hazánkban ezeket nevezhetjük. 1. Diszno vagy Tehén krumpi. Solanum anglicum Englische Schwein = oder Viehkartoffel ... 2. Szederj vagy Gesztenye Krumpi Solanum castaneum Kastanien Kartoffel [Kováts Sámuel, Utasítás a' Krumpi termesztésére (H.n.)].

gesztenyemag castană; Kastanien. 1844: küldök ... egy fél vékányi gesztenye magvat [Széplak KK; SLt évk. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

gesztenyés I. mn 1. gesztenyefával beültetett; plantat cu castani; mit Kastanienbaum bepflanzt. Hn. 1806: A' Gesztenyés Hegye (sző) [Kusaly Sz; EHA].

2. *gesztenyeszállító*; cu care se transportă castane; Kastanien befördernd, Kastanien-. 1593: Catalin fazakas Janosne vallia, ... estwe kesen ... ez Janos deakne ot hagdos vala fel a' gheztenies zekerre ... Mongya vala Az Baniay Azzony Janos deaknenak, Ne hagy fel, Ne hagdos mert keseo vagon gesztenieis kewes vagon [Kv; Tjk V/1. 431]. 1636: Zabo Marton szabliat vont, es hatul ugj vaga teten szeöcz Szeöcz^a Marton Ugja(n) megh roszana (!), s eő maga elfuta, itilem hogj egi geztenies szekeren hágot altal jetteben [Mv; MvLt 290. 75. — *Így kétszer!].

3. ~ *asszony* gesztenyeáruoló kofa; vinzătoare de castane; Kastanienhändlerin/bräterin. 1593: Kadas Jstvan Coloswarat lako vallia, Estwe kesen ez Napokban Jaydulast hallek, oda a' fele keőzelgetek, hat ez Baniay azzony a' seotetbe chak egyedwl akkor (így!), s monda, Mit Jaigacz felele az Geztenies Baniay Azzony, Im Minde(n) penzemet 40 vagy 35 forintomat el loptak [Kv; Tjk V/1. 430].

II. fn gesztenyefás terület; teren plantat cu castani; Gelände mit Kastanienbäumen bewachsen. **Hn. 1652:** Geszteniesb(en) (sz) [Póka MT; EHA]. **1767:** A Gesztenyés alatt (sz). Gesztenyés(e) [uo.; EHA]. **1769:** Gesztenyés (szö) [M.igen AF; EHA]. **1804:** a Gesztenyés és örökös Somai réz Szöllő [Dellőpáti SzD; EHA].

A hn-ek keletkezettek eredetileg csak egy-egy szelídgeszte. nyelvével kapcsolatos szemlélet alapján is.

gesztenyeszín 1. gesztenye/sötétbarna; castaniu; kastanienbraun. **1815:** Ezen Levelünket mutató Nem:as Személy Domokos Miklós Lakhelyére nézve N. Torda Vár(me)gyében Körtvélykapun Lakos és Arendátor ... Termete Magos Sugár Ábrázata kitsiny kerekded szöke Szemei kékek Orra tompa vastag Haja gesztenyeszín körödés körül el vágva Bajussza szöke [Torda; TLt 1237]. **1848:** haja veres szürkés, 's némelykor festi portubák(szín) és gesztenye színekre is [DLt]. **1849:** Egy Gesztenye színre lagrozott-festékű fain ágyfa [Somkerék SzD; Ks 73/55].

2. Jelzői haszn-ban; in functie atributivă; in attributivem Gebrauch: **1748 u./1770 k.:** Méltóságos Groff Ifjabb Iktari Bethlen Sámuel Ur ő nga ajándékozott ezen Ekklésiának egy gesztenye szín arany virágos tsipkés szélű keszkenőt [Noszoly SzD; SzConscr. 106]. **1762:** egy sellyem gesztenye szín szoknya [Msz; Berz. 15. XXVII/12]. **1817:** Balás Mihály ... burzolos (l) gesztenyeszín bajusszu [DLt 562 nyomt. kl]. **1829:** Szathmár Vármegyei Thotfalusi ... Földvári Ignátz ... vékony Sugár egyenes termetű, gesztenye Szín hajú ... gesztenye Szín szemöldekű [Kv; DLt 9]. **1835:** Egy gesztenye szín Festékű — 4 bikfa lábu felyül stráfos Szőnyeggel bévont kisded deszka Asztal [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

Szk: ~ formájú gesztenye/sötétbarnás. **1791:** kitsin tepslez gesztenye szín formájú bé font haja [Torda; DLt] * ~ hajú. **1769:** Gyerman Ignát ... Gestenye szín hajú, a bajussza szépen Serkedezik [UssLt XIII/97]. **1804:** Irimia Surdár Kalános Czigány ... Gesztenyeszín hajú, olyan burtokos Bajusszu, és kitsin Szakállu [DLt nyomt. kl]. **1846:** Deutsch György ... Segesvári 33 éves ... barna gesztenyeszín hajú, bajusszu és pofaszakállu [DLt 1200 uo.].

gesztenyeszínű gesztenye/sötétbarna; castaniu; kastanienbraun. **1759:** Tizenhat sing gesztenyeszínű gazdag aranyos virágos új materiát [Nsz; TSb 7]. **1767:** Egy onn fedeles és talpais onba foglalt gesztenye színű, miniummal és arannyal virágozott Aradi három fertályos Bokáj; Szász Városi Tzeténi János Collátuma: a' fenekén ilyen írás vagyon: „Tz. J. 1766. S. Sz. K.” [Sepsiszkirály Hsz; Herepei: Néprajz és Nyelvtudomány VII, 126]. **1807:** Fridrich Vilhelm Frantz ... Negyven Esztendős Catholicus Pap ... gesztenye színű haja, szemöldöke 's szakállu [Kv; DLt 66/808 gub-i nyomt. kl]. **1846:** Müller Vinóze ... gesztenye színű hajú [DLt 1114. ua.]. — **L,** még RettE 270.

gezemüza gizgaz; pliviturá; Gekräut. **1801:** valami Orotvánt készítvén magunknak azt tisztítottak, hogy Török buzát vessenek belé ... s minek utánna a gezemuzát égetésre meg gyujtoták a Mlgos Groff Exp(onen)s Aszszony eő Nga Erdeje meg Gyult a szel fuvan ... azon Erdőb(en) sok kár következet [Erdősztyörgy MT; WH. Lázár György (76) cig. vall.].

gídó gida, gödölye, rég, táj (kecske)olló; ied; Zicklein. **1724:** Anno 1724 Die ultimā Jan(uarii) van megh olvasva Juh es kecske mindenestül szaz harmincz Gidoval es barannyal eggjütt [Lezsenek H; Szer.]. **1742:** Öreg ketske 8 Esztendős gido 3. Esztendős nőstény ollo 1 [Kisborszó SzD; TL, 42]. **1798:** Bárány, Gido, Malacz [H; Ks 108 Vegyes ir. 55]. **1805:** Két Fejős Ketske Gidojával. ... Két Fejős Ketske Gido nélkül [A.jára TA; BLt 9]. **1831:** Két Gidozo ketske három Gido [Mv; Berz. 20].

Szk: nőstény ~. **1648:** Ez idei nőstény gido ... no. 6 Ez idei czap gido ... no. 2 [Gyalu K; RákGir. 538–9]. **1722:** nőstény Gido 1. Czap gido 5 [Katona K; UtI]. **1726:** Fejős kecske volt 7 meddő 3. Tavalyi Gido 3. Idei cáp gido 1. Idei nőstény gido 1 [Abosfva KK; Ks 4. 14]. **1786:** Idei Nyösténj Gido ... Idei Czáp Gido [Bányabükk TA; MkG].

gídóbőr (kecske)gidabőr; piele de ied; Kidleder. **1647:** Czavalt Gido bőr nro 6 [Marosillye H; VLt 55/5415]. **1657:** Juxta Inventarium percipaltam ... Kecske Bőreket N.3. Gido Bört N. 5 ... Apro Gido Bőreket per fl. — //20 N.5 (így l) [Borberek AF; Wass]. **1691:** Kecske Bőr nro 3. Czap Bőr nro 1. Gido Bőr nro 10 [Beszt.; UtI]. **1749:** Gidó bőr [Borsa K; Told. 24]. **1795:** Két Nagyob Gido Bőr [Monostorszeg SzD; Bet. 5]. **1810:** Három fejer bárány bőr 's egy gidó bőr [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 4].

gídóbőr-sapka sapcă din piele de ied; Mütze aus Kidleder. **1847:** viselt fekete prémű fejer gídóbőr-sapkát [DLt 1241 nyomt. kl].

gídó-cáp bakgida/gödölye; ied; Bockkitz. **1755:** Öreg maddó Ketskék Nro 6 ... Gido Czáp Nro 10. Nőstény Gido Nro 1. Fejős Ketske Nro 11 [Batiz H; BK Naláczai conscr. sub nr 1020]. **1839:** Idei nyösténj Gido 3 ... Idei Gido Czáp [M.kapus K; Berz. 20].

gídófalva a Gidófalva (Hsz) tn -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i a toponimului Gidófalva; mit -i. Ableitungssuffix gebildet Form des ON Gidófalva; din Gidófalva/Ghidfalau; Gidófalvaer. **1694:** Mű birák Ghidoffalvi Csiszér András Pap Ecclesiastica; persona, és Gazda Andras Nobilis Sepsí szélei Rétyi [LLt]. **1700:** ha valaki a kereskedő-rendeket azért habortgatna, hogy az Ghidoffalvi sokadalmát el mulatván Szentgyörgyre men-
tenek, azoknak menedekseget fogad [Sszgy;

HSzjP]. 1738: Gidofalvi Jancso Rebeka ... mostan(n) Tiszt. Hermányi Diénes József, Enyedi Rf. Predikator Felesége [Dés; Jk 493a].

Szn. 1670: Ferenczi Istuan es Gidofalvi Peter mind ketten ezen Nemes városnak Hfítos Assessor [Dés; DLt 443]. 1678: etfalvi* Gidofalvi Sámuel uraimék [SzO VI, 348. — *Hsz]. 1682: Petrus Gidofalvi de Des ductor nobilium oppidi Dés [Jk]. 1801: az Nehai Gidofalvi Antal uram el-hagyatott árvái [Albis Hsz; BLev. Vall. 3]. 1826: a Gidofalvi atyafiak [Albis Hsz; BLev. Vall. 5]. 1842: Gidofalvi Domokos ur [Albis Hsz; BLev.].

gidós gidás, gödölyés; cu ied; mit Zicke/Kitz. 1795: Gidos Kecskék szaparodása [Déva; Ks 95].

gidózó ellős rég, táj ollózó; fátátoare; zickelnd. 1837: Két Gidozo ketske három Gido [Mv; Berz. 20].

gilline l. gerinc

gillines l. kilincs

gillszta vmilyen bélféreg; o specie de viermi intestinali; Art Madenwurm. 1687: Adamko gjomra fájása hihető attól va(n) hogj az csecstől el valt, s változik természeté, ... tala(n) az gelesztais bantya, az ellen fereszteni kellenék borsó szalma lévben, s gjakorta penig [Ap. 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez Nagybányáról]. 1785: W ... curalja azt — mondja, hogy az geleszta hideg és ha el hadgya az hideg a Gyermeket azután Geleszta ellen orvosolja [TSb 18].

A bélférgek közül főként a köv. négyre vonatkozhatnak e címszó és e szóbokorba vonható címszók adalékai: 1. cérna-v. fonalféreg; oxyuris; oxuri; Madenwurm; 2. orsóféreg ascaris lumbricoides; ascarid (limbric); Spulwurm; 3. ostorféreg; trichuris trichiura; trichocefal; Peitschenwurm; 4. galandféreg, pántlikaféreg/gillszta; taenia; tenie; Bandwurm.

gillsztaba) boalá pricinuitá de viermi intestinali; Wurmkrankheit. 1852: Én, Trési gyermekek jól vagyunk, Roza péncsereg ottan ottan, vagy nővése okozza, vagy geleszta baja van [Kv; Pk 7].

gillsztahideg bélféreg okozta hidegrázás; frisoane pricinuite de viermi intestinali; Schüttelfrost verursacht von Madenwürmern. 1785: Mária Hétfőn kedden ki lelte az hideg nagy forosága volt de ma Istennek hálá nem jött olyan erősen az foroság réá es sokkal jobban vagyon W ... curalja azt — mondja, hogy az geleszta hideg és ha el hadgya az hideg a Gyermeket azután Geleszta ellen orvosolja [EMLt]. 1854: halt meg Incze Roza 4 éves korában geleszta hidegben [Dés; RHAK 58].

gillsztakór boalá pricinuitá de viermi intestinali; Wurmkrankheit. 1851: halt meg Miklos Ilka 2 éves geleszta kórba [Dés; RHAK 35]. 1860: halt meg Kis Károly oskolás gyermek ... 9 éves és

2. honapos korában geleszta kórban [Dés; i.h. 112].

gillsztaláz bélféreg okozta láz; friguri produse de viermi intestinali; Wurmfeber. 1856: halt meg Pap Péter leánya Roza 16 honapos korában gillszta lázban, hulla kémlelet mellett [Dés; RHAK 82].

gillsztás ? földgillsztában bővelkedő terület; teren bogat in rime; reich an Regenwürmern. Hn. 1715: Az Gelesztason (sz) [Magyarókerke K; KHn 91]. 1720: a Gillsztáson (sz) [uo.; i.h.]. 1737: A Gelesztáson (sz) [uo.; KHn 92]. 1880 k.: Gelesztás [uo.; KHn 95]. — L. még i.h. 92, 94—5.

gillsztasorv bélféreg okozta betegség; boalá pricinuitá de viermi intestinali; von Madenwürmern verursachte Krankheit. 1858: halt meg Daroczi Juli fia Károly 4 éves korában geleszta sorvban [Dés; RHAK 98].

? gim szekérrakatrész; parte a căruței; Wagen-teil. Szk: szakállas ~. 1652: Egy szakállas gim (!). Két Fél hercz vas, egyikbe (!) el törött. Két tengely tón fojto szeker karika [Görgény MT; Törzs].

? gimán ?? 1586: 16 Julj vittetem esmeg egy altalag bort. 47 vedrest eszt meg nem lhatak mind hane(m) ot arwltunk ki harom veder bort ki teót d. 48 az maradekiat az Menes pasztornak attam Balasnak tisz veder gimant (!) hogi adion f. 1/50 keolt ebben az kaszasokra 34 veder teszen az arra f 5/44 [Kv; Szám. 3/XXIV. 28. — A szövb. utója zavaros fog.].

gimfi ?? ózgida; ied de căprioară; Rehkitze, Kitzbock. 1647: Óregh Recze nro 5. Recze fi nro 34. Egj kotlo allja Recze fiak. Egj Gimfi [Maros-illye H; Vlt 55/5415].

gimnasztizálás testgyakorlás, torna; gymnastică; Gymnastik. 1853: vívásért (:egy cursus 24 ora.) 6 tallér ... gimnasztizálás (: 1/4 évre:) 1 tallér [KCSl. — Berlinben tett feljegyzés]. 1870: egyik némileg avatottabb növendékünk által megkezdettük a gyermekek gimnasztizálását [Kv; Borb. I. Szeremley Lajos nyomt. felterjesztése].

gimnázium középiskola; gimnaziu; Gymnasium, Mittelschule. 1761: Állítottak volt is Balázsfalvára oly gimnasiumot, melyben ötszáz tanuló megvolt [RettE 117]. 1793: Zigethi Gimnázium alumniaja 16/40 [Wlt. Cserei Heléna jk 59a]. 1874: jól ismertem néhai Szabó Elek ó kegyelmét ... az Udvarhelyi Gimnasiumból [Dálnok Hsz; HSzjP Tusa Joseph (68) gyalog katona vall.]. 1867: arra kérem még édes apámat hogy mikor levelet ír nekem titulája ily formán A Kolosvári unitárius Gimnáziumban tanuló Pálffy György fiannak szeretettel [Kv; Pf. Pálffy György apjához Pálffy Lajoshoz Tarcsafára (U)].

? gimó gím, szarvastehén; cerboaică, ciută; Hirschkuh, Hindin. 1662: lesi, lövöldözi vala* az igen nagy medveket, erdei disznókat, vadkanokat, hatalmas nagy szarvasokat, gimókat [SKr 282. — *A vadászatkedvelő I. Rákóczi György].

gipsz 1. ghips; Gips. 1789: A' Stellasok tetején ... 3. Gipsből való Vázák, 3 kised fejr Statua, egy antic fő aranyos Rft 4. xr 30 [Mv; ConscrAp 44].

2. gipsz-ásványminta; mostră de minereu de ghips; Gips-Mineralmuster. 1796: a mit az Enyedre küldöt Stufákra, és a' Gipsek Catalogussa lefratásira költöttem, mindegyütt 145 Rfl. 44 xra megyen [ETF 182. 75 Gyarmathi Sámuel feljegyzés].

gipszkép? gipszdombormű; basorelief din ghips; Gipsrelief. 1849: tíz gipszh (!) képek [Somkerék SzD; Ks 73. 55] | két gipsz képek [Szentbenedek SzD; Ks 73. 55].

gipszkutya ciine din ghips; Gipsshund. 1848: Egy fekete gipsz kutya ládába [Szászkerked K; Llt Kovats Mihály gub. írnok kezével].

gira 1. súlyegység; unitate de măsură de greutate (parte a unciei); Art Gewichteinheit. 1507: vala Nalam zalagon Eg torot serlege melben <vagon?> harom Nehezek hyan ket gyra tyzen het forint eg l<o zabo>la (?) fekestul [Kv körny.; NyIrK VI, 187 Cheh Istvan végr.]. 1558 k.: egy libra tezen keth girath es egy uncia tezen keth lototh [Nsz; MKsz 1896. 281]. 1560: Voltak valamely gombok Ezwst wolth egy gyrah benne [JHb. Temeswary János reg.]. 1574: Vagion Egy nagy Eöreg Eöuem vonth Ezwstre czinalt kibe vagion het gira Ezwst [Gyf; JHbK XXI/12]. 1582: Eotwos Mihál Zigethy ... valya hog ... Daroczj Balintol veótt Bekessy Ianossal ketten harom pohart es eoth kalánokath harom Ghyrat es tizen eóteód fel Nehezeketh [Kv; Tjk IV/1. 26]. 1628/1635: egj arannias Nemet kupa fedelnekul ualo, tizen niolcz nehezeket es ket gyrat nyom Egi fedeles Nemet arannios kupa, harom gyrat nyom. Egi zeoleo gerezdes fedeles arannias kupa, negjed fel gyrat nyom [Bodola Hsz; BLt 5. Néhai Béldi Kelemen inv.]. 1676: Beliyesi György Eotvóshöz adtam Gránallott finom ezüstöt mas fel tallertis adván forrasztásara es aranyozásara Aranyott negyet adván ... Eöszvésszeggel ezek nyomtak harom Girat ket nehezekett M. 3//p 2 [Uti]. 1715: Az veres Czapas Ezüst Szegekkel vert nyergen valo kengyel Gira 4 Lot 1 ... Egj kis Czapas Pohar Gira — Lott 10 1/2 [BIR].

Szk: ~ számra. 1582: Kis Imreh ... vallia ... a' poharokat es kalanokat ... Daroczi Balint-hoz Adam Zaloghwi, D: Daroczj Balintol hallot-tam az vthan hog, megh Zwkeolkeodeot es Bekesi Ianosnak Adtha Gira zamra eóreók Arron [Kv; Tjk IV/1. 25].

2. (rendszer a forinttal és a márkával egyenlő értékű) pénzegység; unitate monetară (de obicei avind valoare egală cu cea a forintului sau a mărcii); (in der Regel dem Florin und der Mark gleichwertige) Geldeinheit. 1708: Gira: Marca, Talentum [PP]. 1787: Gira: Marca, Talentum, ein Mark, ein gewisses Silber- und Gold-Gewicht [PPE].

Bartalnál a *gira* 'unus florenus' értelmezéssel szerepel; ugyan-csak nála. — PP-re való utalással — a *márka* és a *gira*, úgy lát-szik, egyenlő értékűnek tekintett pénzegység.

3. nehéz ~ négy forint; patru florini; vier Florin. 1767: Gira: Egy forint. Nehéz Gira Négy forint: a' Székelyeknél pedig 50 pénzt* téssen [PPB 605. — *Értsd: dénárt].

Szk: (vhány) ~n konvinkállat (vhányszor) négy forinton marasztaltat el. 1693: az negj száz huszon három sertések(ne)k aestimatiojan bokranak valora f 16 // ... mindenikért külön külön három nehéz Girán, Giráját négy forinttal számlálván kívánván az Itt ő ngatt Convincáltatni [Fejér m.; Ks 67. 46. 2] * ~n konvinkállatik (vhányszor) négy girán marasztaltatik el. 1737: (Az alperes) Uj Torda Varosanak Szenafűveiben talalván égy Santa Simon nevű Pakulár Város közönséges terhit viselő ember Juhait (:senki az It mező pasztornak nem constitulva(n) sem az határnak dolgait az Ire nem bizván:) be hajtotta négy Juhait el vette ... meg kívánom ... nehéz girán Convincaltassek, költségemnek faradsagomnak refusiojával [Torda; TjkT I].

PPBI-nek — a nehéz girának a székelyeknél szokásos értékére von. megjegyzése a szerk. számára nem világos. — Egyébként a 3. alá sorolt két szk a 4. alá is tartozhatnék, de minthogy az 1693. évi adalék igazolja PPB értelmezését, a szk-ot a szerk. inkább ide iktatta be.

4. (gíraban meghatározott) bírság; amendă (stabilită în gira); (in gira bestimnter) Geldbuße. 1590: Minden fele Ghyra az házhoz* Jár [Tiborc]; GyU 19. — *Értsd: az udvarházhoz. *Kv közvetlen közelében elpusztult település].

Szk: ~rajuval keres vhány gira bírságot követel. 1593: Azert engem Girarais keres vala az hiúatalt [ÚszT]. 1738: Hadnagy atyánkfiá(n)k köteleességébe(n) állyon, hogy a Csatáni őkröket Girájával, idegen Szolgabiro által keresse ő kglme; mell őkröket Dioszegi Mihály atyánkfia ő kigjelme hajtatótt bé nyomásból es ... minden nap dolgoztat véllék [Dés; Jk 497a]. — I. még vhány ~n ejt al. * ~ra rátesz → vhány ~n ejt * a ~ vhire (rá)lér a bírság vkire járul. 1594: Deliberatum. Mjert az I. az felperes ellen bizonsagara azon fogott volt hogj dolgok vezesbe (?) wólt, es Azt forgatta hogy eótet megh nem gyraztathatta volna. Á hogy megh gyraztatta es dolgok hatra maradúa wolt, az ghira rah térne. per hoc. nyert megh bizonyította az I. Actioiat. Az ghira az Actorra Boldisar Ambrústra tér mely keczeri ghirazas f. 2 [ÚszT 10/81]. * vhány ~n agrավաճառիկ vhány gíra bírsággal sújtatik. 1600: Wegezetre hogy teotweny kezdbe rea me(n)tek marhaiokkal Juhokkal, azert az nagy hatalomnak terhén negy

giran agraualtatnak [UzsT 15/71] * *vhány* ~n *ejt* vhány grányi bírságfizetést követel. 1593: Mikor az királybírák Cirkalason kin valanak valami tilalomert engemet fel zolita azt mo(n)da tilalmat teott az eo Jobbagya ellen Theoreok Pal ellen, kire ráis hitta(m) az kiraly birak eleibe(n) Azert engem Girarais keres vala az hiuatalert ... Az teorwenis azt Itele hogy megh kel bizo- nitani ha giran akar engemet ejteni az Bizonitas- nak heliet Z Kiralyra* hagiak az kiraly biro vrain ... az teorweny azt Jtele hogy el eset keresetitul az Girarais ra teot kire engemet kereset ra Jtele az teorweny nemis apellala vele ky fogok s meg bizonito(m) Azert engemet vgy keres mint pat- varost [UzsT. — *Később: Székelysztkirály U] * *vhány* ~n *hagy* vhány gra bírságon maraszt- alt el. 1573: Az felperes penig hogi lelekel es egieb fertelmes zytokal zitkozodot 10 giran hagiak Erte [Kv; T]k III/3. 203]. 1590: az dúloknak megh laboritasokert Gothart Balast hagia az szek 24 Ghiran [UzsT] * *vhány* ~n *konvinkhált* vhány gra bírságra ítéltetik/marasztaltat el. 1625: myert az foldre le wtót erte huzon negi gira(n) keuano(m) conuincaltatni az ream tamadasertis kwlón huzon negi gira(n) uagion az J, testem za- kadasat uere(m) ki folliasiat sem akarta(m) volna ottvö(n) forintert, mert öröke ualamigh ellek felzegi ember lezek [i.h. 1152] * *vhány* ~n *marad* vhány gra bírságra ítéltetik/marasztaltatik el. 1590: Ha mikor teórueny forogh az biro előtt az ki marad eot Ghyran ide fele az Hazhoz zolgal- tatic [Km; GyU 13]. 1596: Tarchafalui Boer Marton Ahogj hazara menth volth Tarchafalui Albertnak 24 ghiran marad Boer Marthon [UzsT]. 1597: mykor aziert az teórwenbe mind az ket fel eleo keoltt volna Simon Janos Nagy sok gyra- kon Es maradságon maradoth volt [Berz. 15. XXXVIII/3]. 1693: azért azt kévanom hogj minden ejen (!) valo bèn halasert három három giran maradgyon [Szentegyházsoláhfalu U; Törzs] * *vhány* ~n *maraszt* vhány gra bírságfizetésen marasztaltat el. 1610: azt mondom hógy az menemy keresety en rajta(m) volt, az hogy 24 Gyran mar- raztot volt, az maga rezze zerint el esett attol [UzsT 20/275] * *vhány* ~n *vagyon* a. vhány gra bírságfizetésen marasztaltatik el. 1590: Myuei pedigh hogi fegiueres keszel vtunkot megh Allotta azt mondgiuk hogi az vt Allasnak terhen kylen kylen 24. negj ghiran vagjon Ellenénk [UzsT]. 1600: Mferthogy az Zeknek iteleti zerenth har- mad napra leótt mind ez ideighis az hat forintoth megh ne(m) atta az Actornak, engedtelensighnek terhin vagyon 24 Gira(m) affelet tartozik az penzitis meg adni [i.h. 15/69]. 1602: Myertt penig Kereztt wr varosarol, Kereztt wr falúaba vitt, az kereztt úrj biro hazahoz nem vitt, ezertis kile(n) terhen 24 gyran vagion [i.h. 17/19]. — b. vhány gra bírság/nyelvvaltság fizetésére köteleztetik. 1606: az felperes ... égj nehani versen zidott bestie lelek kuruanak, ... fijaval ketten ... ot niomot- tak az foldon mint Zerettek, Isten otalmaza megh teolek, az sok iambor altal hogj meg nem eólenek ... Azertt miertt igj hatalmaskodott rajtam teor-

uin közben az felperes, fijaua! egetemben, az mondom az zitokert nielen uagion, mertt en nem uagiok bestielelek kurua, ha zukseg toruin viselesselis kez uagiok, az foldre ejtesnek terhen 24 ghiran, Affelett ha az toruin megh engedj ut alasnak terhen hollot az eó maga tilalmara húa, oda pedeg az falu giuleó heliere, es az alat czele- kette, azért feyen keuano(m) agraualtatni, mind fiaual Egietemben kullon kullon [i.h. 20/275] * *vhány* ~t *mond hozzá* vhány gra bírságot kíván/ követel (az alperestől). 1596: Az Jelen valo 1596 ezt(endeo)ben mikor en lette(m) volna Thibold Antalne Azzonyo(m) hazanal púnkest nap utan kedden Jeott oda eó kegme valamyre valo gondol- taba ejnek veztegegebe, teób zolgaiaua! egye- tembe ... mikor ott alutta(m) volna az aiotot be teórtte ra(m) az migh akarth addigh el vert vagott, az foldre le ytett, chak seb kilench uagio(n) raitam, Annak felette ytes, Si Iuris azt mondo(m) myert eo kegmis nemes ember, az foldre ytesert 24 ghiat mondok hozzá, faidalmomerth ... 25 forinton zollok [i.h. 11/51] * *vhány* ~val *remít- tálhatja az apellációt* kb. vhány gra bírságfizetéssel elengedtetethi/érvénytelenítheti a fellebbezést. 1584: Myert hogy ez dologba(n) Teoruenj leon kiuel az Actor meg ne(m) eledue(n) apellala, az apella- tiot esmet remitalni akaria, es az eleobby teoruenit hatra akaria hadni, tehát az Actor három gyra- val remitalhattia mert az zek auual eelt (!) [Mv; Bál. 80] * *vhány* ~val *tart vmit* vhány gra bírság terhe alatt tart magánál vmit. 1591: Az diznokot hogy megh ne(m) Attak hat napon ha- ro(m) haro(m) ghiraual tartottak [Uzs; UzsT]. 1598: az Alperesek valamjre valo gondolatok <bol> vitték el zekereken vgyminth hetue(n) eótt kalon- giara valo keúe buza(m) <t> ... Azertth azt mon- do(m) hogy valamenj nap tartottak Attú! foghán (!) minde(n) nap haro(m) haro(m) ghyraual tar- tottak [i.h. 13/17].

◇ Szn. 1614: Gira Georgine jb [Aitorja Hsz; BethU 308].

gira-bírság girában fizetett bírság; amendá pláititá in gira; Strafe bezahlit in Gira. 1589 h.: Masodczor azért eset az gira birsagh hogy az ay kapuiat beraktak vala varas akarattiabu! [Szu; UzsT].

giráeska álv talentumocska (szerény tehetség); capacitate modestá; von bescheidener Fähigkeit. 1636: igyekezetem az vólt mindenkoron, hogy én-is az én Istentol kezemben bizatott Giratskával vgy kereskedhessem, hogy jó szolgáltán találtas- sam és az en Istenemnek velem tött sok kegyel- mességét* ... valami kis tizikkel hálá-adásomnak segédjét ő felsegenek be mutathatnám [ÖGr 3 I. Rákóczi György sk aláírásával zárt előszóban tett nyil. — *Célzás a bibliai talentumok példá- zatára. bÍgy, de sajtóhiba kegyelmességéért h. ?]

girándó-gyertyatartó díszes talpazatú, karos gyertyatartó; sfeşnic cu braşe şi cu suportul ornamentat; Armleuchter mit gezielter Unterlage.

1823: Nagy Girándó Gyertya tartók [LLt Csáky per 601. L. 1].

gírás 1. vhány gíra súlyú; greu de citeva gire; einige Gira schwer. 1568: Paysos Lukach ... fass(us) est hogy amikor feyerwary Jmretol veúe othues lorinc az felső Parthat, hallam hogy Egy Gyras partha Eouet Jgyre erette Jmre peng azt monda hogy Egy Gyra legyen es három Nehezek, othues lorinc penigh azt monda hogy o ne(m) toldoz foldoz erette han(em) Egy Gyras Eouet ad [Kv; T]k III/1. 222] 1622: Egj mérték keő 32 gyras egj serpeniönel egíwt f. 4 [Kv; RDL I. 119 Néhai Tótházi Eötves Mihály ötvös műszereinek lelt.]. 1633: az en feleségemnek ... hagyok ... egi Giras shima Vdűari pohart, három apro mügyl pohart egyk mereő Aranyos az kettej feyer felyül Aranyos az szeli [Kv; RDL I. 101]. 1658: Az My keves Ezüst Marhaczkza vagion Tudgyak az gyermekim hol vago(n). Azokból hagyok az feleségemnek egy Ezüst pohart egi giras pohart [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. 1696: Egy Czapás pohár harmadfél gírás [LLt 102/24]. 1722 k.: Vagyon egy magos kívül belől aranyas mint egy három gírás ezust pohar [Abafája MT; GörgJk 164].

2. vhány gíra értékű; cu valoare de citeva gire; einige Gira wert | vhány gíra súlyú; greu de citeva gire; (einige) Gira schwer. 1573: Dorko azon Zep Martonne Azt vallia hoga Twgia Mindent valamit Apatinenak az Annya hozot volt mykor darochy Matiashoz Ment, Es az myt Ieg Rwhaba neky adot volt Darochy, Mindeneket ely vit Apatine, Meg az felet egi parta Eowet adot neky darochy mely egi giras volt [Kv; T]k III/3. 157]. 1600: Erdeody Imreh ... vallya: Engemet keres vala keoteluereo Thamas Az bathianak valamly kewes Adossagaert ky feleol egy Giras szablyaban c(om)ponalek velle [Kv; T]k VI/1. 511].

gírás-gyűlés megyei, vidéki v. széki közgyűlés; adunare generală de comitat, district sau de scaun; Kreis-, Landes-, od. Stuhlgeneralversammlung. 1792: a Nemes Vármegye Tktes Rendeinek V. Hunyadon tartatott Gyírás Gyűlések [Déva; Ks 73. 74. VII. 98]. 1867: Gírásgyűléseknek (marchales congregaciones) nevezetnek a magyar vármegyék s vidékek és székie székek közgyűlései [Dósa, EJogt. I, 186; ugyanitt és a köv. lapokon a gyűlés jellegéről, időpontjáról, tartása módjáról és tárgyairól részletező felvilágosítás].

A gyűlésen való megjelenés — különösen a nevezetesebb alkalmakkor (hűségkötés, iustia, hadfelkészítés tárgyalása stb.) — kötelező volt. Az indokolatlanul távolmaradók 3 gíra (forint, márká) büntetést tartoztak fizetni [Ember Győző, Az újkori magyar közigazgatás története. Bp, 1946. 523].

gírás-kő gírás mértéksúly; greutate pentru cín-tárit; Gira-Maßgewicht. 1655: rá találánk az arany porra, vala egy Irháb(an), Serpenyőtől, es gírás kövestől, ... az por arany mint egy száz tizen egy vagy tizen két nehezék vala [Kv; CartTr II

Stephanus Korpos vall.] | Tudom aztis hogy az merő Serpenyő es Gírás köis Rázmány Istvané, mert én is ismerem [Kv; i.h. Petrus Szavaj ötvös vall.] | Az gírás kött es serpenyőtis hogy ki adgyuk kért hogy szollyak a társimnak az mellyel por aranyat mérték az berekb(en) [Kv; i.h. Stephanus Varadi ötvös vall.]. 1783: Egy öreg Giras követ Enyedi Ötvestül Serpenyőjével vette(m) f 10// [UtI].

gírás-per marhakártétel ügyében indított per; proces intentat pentru paguba făcută de vite; Prozeß geführt in der Angelegenheit des Viehschadens. 1716: Az idege(n) marhák bé hajtásáb(an) ugj vigjazza(n) hogj rea(m) Gírás pert ne hozzon hane(m) ország törvénye szerént ad 3tiu(m) certificaltassan és törvény szerent procedallyon ellene; ugj jóságomba meg fogott potentarius ellenis [Szászerked K; LLt Lázár Ferenc ut.].

A per illetékes törvényszéke a szóban forgó (törvény)hatóság derék-, ill. alszéke. Az ottani perfolyásra I. Dósa, EJt III, 273-5.

gírás-szék 1. megyei közgyűlés, eh gírásgyűlés; adunare generală de comitat; Komitat-Generalversammlung. 1727: Hadnagy Atyank-fia eő kglme Industriaskodgíék mig a Gírás Szék lenne [Dés; Jk 371]. 1751: az Generalis Gírás Szék itten curralt az közel helysegbeli nemesség utcunq(ue) concurrált vala de meszeb valók nem tettek tojongást [Abosfva KK; Ks 83. Borbándi Szabó György lev.]. 1789: a mi Vármegyénk(en) a mult héten Gírás szék volt s minden Nemes embert szabad akorattyára hagytak, hogy kinek a mije vagyon, abbol adjon a Császári Ármádia számára élést: mi nem tudtuk mit tévők legyünk s a Nsgtok parantsolatja nélkül mit igérjünk, s ez okon a Gírás székre meg se jelentünk, de már ujra fogjak szorosobban egybe gyűjteni a Nemességet, ... akkorrá nékünkis meg kellett jelennünk, és mit méltoztatnak Nsgtok parantsolni hogy tselekedjünk? [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1820: Instálljuk azért alázatosan a' Tekintetes Nemes Gírás Széket, Méltoztasson hathatos közbe vetésivel ezen Vectura beli uj organizatiot meg akadályoztatni [UszLt VIII. 6/68]. — L. még RettE 242.

Szk: ~ et űllet megyei közgyűlést hív egybe. 1773: Méltóságos Grof Fő Ispány Vr! ... ugy esett értésemre, szándékozik Nagyságod es folyó holnapnak napjaiban a N(eme)s Vármegye Tisztei változtatására néve Gírás Széket űlletni [Nsz; Borb. Motok András lev.].

2. generalis ~ 'ua.; idem'. 1733: Tktes Nemes; V(á)r(meg)jenek lévén 16 July Arpaston* Generalis Gírás Szekj hovais alázatos Instantiánhat. kell be adnunk, nyomorult Városunk sok Tereh-viselesej iránt [Dés; Jk 438b. — *SzD].

3. megyei ítélőszék; scaun de judecată de comitat; Komitatsrichterstuhl. 1679: en általam certificaltaták ... nagj János vra(ma)t Nemes; Kolosvármeg(yene)k legj közelljeb esendő Gírás székire panasz tételre [K; SLt P. 27/168]. 1753: ;

Az mi az N. Doboka Var(me)gyeit illeti itt is csak Girás és nem Törvényes Szék lévén, Kékesen, nem is folytat semmi Törvényes dolgok, hanem Commissiok olvastatak, Quartelyos hazak epiteSSI iránt valo Concertatiok [Kecset SzD; TL. Váradi Zsigmond Teleki Ádámhoz].

gírás kb. bírságolás; amendare; Verhängung von Geldbuße/strafe. 1594: Deliberatum. Mjert az I az felperes ellen bizonsagara azon fogott volt hogy dolgok vegezesbe (?) wólt, es Azt forgatta hogy eótet megh ne(m) gyraztathatta volna, A hogy megh gyraztatta es dolgok hatra maradúa wólt, az ghira rah térne. per hoc. myert megh bizonyította az I Actioiat ... Az ghira az Actorra Boldisar Ambrúsa tér. mely kézzeri Ghirzas f. 2 [UszT 10/81].

Mínhogy a bírságokat grában (ill. márkában) rótták ki, innen eredhet a címszóbeli elnevezés.

gírázat ? bírságot rovat ki; a dispune stabilirea unei amenzi; Geldbuße über jn verhängen lassen. 1589: Stanislaj Peter Mester homorod Zent Marthony Giraztatia Thoria antal Zetelaki drabantot [Usz; UszT]. 1590: Az szek kergető lewletis ad az Anak. Aszokon (!) hagiak eo kegmek sententian miert hogy ornak mondgia az A az It. Alias ha ornak nem mondana, chák ghiraztatnak eo kegmek [l.h.].

Némi valószínűséggel a 'gírás székre idézet' jel-sel is számolhatni.

gírbe-gurbán kanyargósan, tekervényesen; in-tortocheat; krumm. 1777: mindenütt a Vále Ködminusului választya két felé a két Falu Határárt akár egyenesen s akkor gírbe-gurbán foljón [Resztoles^a; JHbK LVIII. 28. — *Később: Hosszúrév SzD].

gír-ból a Gír-bó (AF) tn -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i al numelui topic Gír-bó; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Gír-bó; din Gírbova; Gírboer. 1736: Gír-bai Czigány Job-bagy [Vaja MT; VH]. 1740: Vadveremi, Fugadi és Gírboi Jobbágyi ... házoknál Cselédestől éhel halo nagy Szükségbe vadnak [Orb.]. 1750: a' Gír-bai Sitarokkal veszekedtenek s verekedtenek [Gír-bó AF; Told. 3] Gír-bai Vonya nevű fitzkoval negjen voltunk a kertbenn [Ohába AF; i.h. 25]. 1770: a Gír-bai Határ [Fejér m.; JHb]. 1771: Gír-bai Jobbágyok lennének, és a Mosiájokat máig is Mosia Bagjuluinak nevezik [Gír-bó AF; JHb. Nikoje Patru (70) jb vall.].

gír-sáva civakodás; gílceavá; Zwist. 1838–1845: „Gír-sáva” (románul „gílcsáva háborgás, kötelőzés; igéje: gílcsáveszk) romon értelmű a tájszótári gír-sáva-val, de csak” romános „magyarok használják” [Erdély; MNYTK 107. 21].

A Tsz és CzF gír-sáva alakban iktatja a betűrendbe, a MTsz származékaival együtt hozzánk hasonlóan szerepelteti ezt a román eredetű kölcsönzót, Bakos, MREI. Mut is a gír-sáva címszóra utal.

gír-ne l. gerinc

gírlandos füzérmintás; cu motiv în formă de ghirlândă; mit Girlande verziert. 1832: Egy rozsa gírlandos aranyos Findsia [LLt].

gírlandú füzérmintás; cu motive în formă de ghirlândă; mit Girlande verziert. 1846: Chinai forma aranyozott Findsia ... égy más törpe aranyozott fülű sárga virágos gírlandu, égy más fejér zöld gírlandu findsia tálával [SLt].

gírland-virág (virág)füzér; ghirlândă de flori; (Blumen)Girlande. 1807/1818: 3. Gírland virág [Mv; Told.]. 1808: 3 Gírland virág [Mv; i.h. 22].

gítár chitară; Gitarre. 1857: Csengetyű 2 Gítár 1 [Bodok Hsz; BLt II. 11].

Aligha tartozhatik ide ez az adalék: 1840: a Gítáron (sz) [Szabéd MT]. — De hova? Jel.?

gítároz a cinta la chitară; Gitarre spielen. 1807: délután Josika Jánosne Gítározott énekelt [Dés; Ks 87 KMN 366].

gítter-vas rácsnak való vas; fier pentru gratii; Gittereisen. 1845: Egy mása, és 20. font vas fele sparing, fele gítter vas [Dés; DLt 440].

gizgaz l. mindenféle gaz; tot feluri de bálării; allerlei Unkraut. 1784: mindenik^a pénze tehető jok, nem pedig giz gazok [Buzd AF; Eszt-Mk — *A széna és a törökbuza]. 1826: a pataknak árka következés szerént iszappal, s egyéb giz gazzal megtelendik, mellyből a következik, hogy Kele-mentelke határára vissza útné, és ottan kárt téjend [Gyalakuta MT; GyL].

2. Jelzői haszn-ban; in funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: gizgazos; cu bálării; verunkrautet, krautig. 1780: azon televényben megtalálják a szegény Báthory Boldizsárt^a egészen. És mínhogj csak egy s más giz-gaz televényből állott ott az föld, meg nem rothadott volt. [RettE 411. — *1594-ben Báthory Zsigmond ölette meg].

gizgazos gizgazzal benőtt; năpădit de bálării; mit Unkraut bewachsen. 1806: azon ... Kaszálo igen nagy giz gazos és Fűzfa bokros miveletlen hely volt, és nagy munkával tötte Ókós György Kaszálová [Zentelke K; BfN].

gíancpergál (csillámló) pamutszövet; stofă de bumbac (lucioasă); Glanzperkal. 1845: Két lájbi tsinálása varosejmmel és egyébb hozzávalokkal égyütt 4 Rf az egyikhez ... glanzpergal 1,12 [Kv; Pk 6]. 1854: Sing fehér gíanc pergál [Kv; HG].

gíandinációbeli makkoltatási; pentru îngrășare cu ghindă; von Eichelmast. 1769/1802: a Mlgs Possessoratusnak szabados dispensatioja a midőn látná hogy egyik Falu májd minden gíandinatiobeli

beneficium nélkült volna, dispensal kinek kinek maga kvantitássá haz [Torda; T]kT III. 25].

glandinálódik makkol; a se ingräsa la ghindă; mit Eicheln mästen. 1761: Az Őszel harmintz darabból álo idegeny Sertések ... bizonyoson erdönkőn glandyvinálotak [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.].

glandinált makkoltatott; ingrásat la ghindă; mit Eicheln gemästet. 1761: az itten glandinált sertései 30. darabból valok voltak [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.].

glaubersó nátriumsulfát (hashajtó); sulfat de sodiu (purgativ); Glaubersalz. 1849: 4 Loth Hánytató Borkő 2 f 8 x 10 Loth Szalamia 23 x 18 Loth Glaubersót 18 x [Dés; Bet. 3].

glazíroz mázzal beken/von; a smältui/emaila; glasieren, emailieren. 1823–1830: (1795) 15-ik febr. 10 óra-kor ... elmentünk az úgynevezett japónia palotába (Japanische(s) palaisba)* még pedig itt is előbb a porcelán gyűjteményeket néztük meg. A föld(szint) való első boltban bemenet vagynak Petiernek veres és fekete porcelánjai itt is előbb a porcelánjai, bal felől metszettek, jobb felől pedig glazírozva. Ez a Petier volt az első feltalálója a porcelánoknak ... Az ezután való boltban voltak kínai, az harmadikban japóniai porcelánok. Legnevezetesebbek ebben a gyűjteményben 1-ször az III. Augustus utolsó király monumentumának modellje glazírozva, melynek húszakkorára kellett volna a burg vagy hercegi udvar eleibe menni, csak a modell 12000 tallérba^b került^a [FogE 182–3. — *Drezdában. ^bHihetetlen nagy összeg! ^aFolyt. a fels.].

glazírozatlan (fény)máz nélküli; färrä smalt; unglasiert. 1837: Hat sö tarto, és hat úrmós Findzsia, égy ovalis Fedél 13 darabb hozzávaló aufsatz, mely ál 5 figurák* glazírozatlan fejer portzellanból aljastol | Égy Fejer glazírozatlan Hébé figura aljastol [Szentbenedek SzD; Ks 88 Osz 9, 38. — *Így, de nyilván elírás figurák h.].

glazirt-kesztyű glazékesztyű, (finom, fényezett bárány- v. kecskebőr-kesztyű); mänuşă glase; Glacéhandschuh. 1850 h.: 1 pár új glazirt kesztyű [Pk 2].

glazirtos E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ bőrkésztyű glazékesztyű; mänuşă glase; Glacéhandschuh. 1804: glazirtos bőr hoszu és egy kurta kéztyű [Koronka MT; Told. 19].

gléda katonai rend/sor; şir/rînd de ostaşi; Glied, Reihe. 1789: a' pakulár ... a glédáknak háta megett kezdé a' legényeket rendre nézni [Andrád, An. I, 140–2].

glét l. gelét

globa bírság; gloabă; Strafgeld, Geldbuße. 1760: hallottuk, hogy Tilt. Boros Ur(am) a mi részünkről való Popa Petruval ide jövé az Falunkba, a Tilt. Henter István Ur Földire vagyis helyire akarván helyhezetni a Papunk Házát, de a Falunk félvén a globától közönségesen Contradicált mondván, nem tudjuk mit kérnek azon helyért, inkább békét hagyunk, ki tudgya mi kerül ki belőlle, szegény a Falu s nints honnét meg fizesse [Magura TA; Szentkgy. Bircz Szimion (35) zs vall.]. 1763: az ide való szakaturai Birotol percipialtam Lonarol el szakat aratokra vetett Globat fr. h. 15, tizen ött M. forintokat [Szakatura*; TL. Gál János gr. Teleki Ádámhoz. — *Később; Szakadás SzD]. 1765: velünk kötöztették el Confrontator uraimék a Celatoroknak marháit a büntetésért ..., miglen a celatorok eö kegyelmekkel meg békéltetnek ..., de hová tették azon globát, magok tudgyák [O.girbó AF; Eszt-Mk Vall. 311].

globáz (meg)bírságot; a amenda, a pune să plătească gloabă; jm eine Geldbuße auferlegen. 1768/1771: a mostani Dsugyánk Tyiu György sokakat, kit 24. forintokig, kiken pedig többelis meg globázott és globázni Szokott még máigis az olyanokat, á kik á tiltott erdőt irtyák, ő ugyan azt mondgya nekünk, hogy az Udvari Tiszteink parantsolatyokból globázza annyira á Jobbágyokat az erdő Irtásért [Bukuresd H; Ks 112 Vegyes ir.].

globázás bírságolás; amendare, punere să plătească gloabă; Auferlegung von Geldbuße. 1868/1871: egy Szóval ha Sokáig Dsugyáskodik Tyiu György mi rajtunk, készek vagyunk el pusztulnunk a' Sok verés és ok nélkül való globázásért [Bukuresd H; Ks 112 Vegyes ir.].

globázó bírságoló; care pune să se plătească amendă/gloabă; Geldbuße auferlegend. 1768/1771: mostani Dsugyánk Tyiu György felette globazo és vono ember [Bukuresd H; Ks 114, 61].

globis-stuce karabélyfajta; un fel de carabină; Art Stutzen. 1797: Fegyvere maradt: 1 pár Damascirt ezüstel készült Pistollya, melylyet ... hozott volt Bétsből ..., Két Globis Stutz, és két Slösszpisken Vadász puska [Cege SzD; WassLt Conscr. 565 Török István ref. pap kezével].

globusz ? gömb; glob; Hohlkugel | golyó; bi-lä; Kugel. 1806: haza mentünk portékát vittünk haza, globusokat is el vittük [Dés; KMN 171].

A 'földgömb' jel-sel is számolhatni.

gloriálódik l. kárörvend; a se bucura a necazului altuia; schadenfroh sein. 1722: Talám Isten njakára fordittya némellj(ne)k, a' kik Glorialodta(na)k a mi rajtunk történt bestelen investigation mint az jo sogor Váradi is; Ha meg emésztheti őis á menyi jármat megszáraztatt Fogaras földin

és aklot meg írsített szerencsés ember lesz | Van már ittis nagy hire, Publice is bezellik, sött glorialodikis edgyükünk rajta ... tudom edgj ember-séges ember(ne)k is bestelensége nélkül ne(m) léssen, kivált annak a ki szereti becsületit [Fog.; KJ Rétyi Péter lev.]. 1779: én részemről örö-mest költek*, azt tartom mások sem vonnyák ki magokat ... csak ne hadgyuk markunkban szakadni a dolgot, mert különben bizonyos hogy nagyon glorialodnának kivált abban hogy az Ur ellen ... triumfalhattak [Nagylak AF; DobLev. III/528. 1b Gabr. Fogarasi Jos. Dobolyi de Köb-lös-höz. — *Ti. a szóban forgó perre].

2. dicsekedik; a se fáll/láuda; prahlen, sich mit einer Sache rühmen. 1755: glorialódott is eö Excellenciaja Sokak előtt, hogj Gernyeszegröl eö Ex(ce)ll(entia)jának mennyivel kedveskedik Sándor Fia [Mezőkölpény MT; TGsz 51].

gluga csuklya; glugä; Art Kutte. 1744: a Pinytilla fiát ... meg fogtuk vala, kiis a Glugajatt ki uettuén a nyakából ... maga el futa [Gyeke K; Ks]. 1766: a fen forgo kantza lovaknak, czondra, pokroc, guluga el lopásban részessége iránt valo gjanu, ... illö büntetésnek elvételére érdemessé teszik az It [Torda; TJKt V. 334–5]. 1776: Punse Lupuj le töre a' más ember török buzájából, két tsö Sütni valo Török buzát Utrizált Sornye Simon Török buza Pásztor lévén meg látta és a' Glugáját el vette ... öszsze szidá ... haza fele jövőleg Simon Gavrilla Vram, s parantsolá hogy a Glugat adgya viszsza [Mezősztyörgy MT; MkG 36. 5/4]. 1817: (A) Sertés Pásztornak vettem Dobrán Egy Glugat f. 5 [Déva; Ks 100]. 1824: 3ik Béres Logyin Kondrátyi ... Sz. Györg, napig valo Bére Kész pénz helyvet edgy bornyus Tehenének és négy Iuhainak teletetések ugy edgy gluga, Köntössiert hat gyapju [M.köblös SzD; RLt]. 1827: 1 a Augusti vettem A három béresnek és a Bátsnak egy egy Glugát fizetésekbe egy Glugáért adtam 3 Rf 20 xr. ... Kis Pista beresnek vettem egy Szüirt vettemebe azert adtam 4 Rf [Budatelke K; Born. F. Id]. 1840: Popa Iuon Tomé Alexa Nutz Vaszilia ... zálagot hoztak, egy glugát 3 Rf 10 xí(an) [Torockó; Bosla].

gós kb. (kemence)kuckó, sut; ungher/cotlon (la cuptor); (Ofen)Winkel. 1803: magam fáradt Csíplő ember lévén a' gotzba bé fíltem [Berekeresztúr MT; Berz. 3 Fasc. 5. B. 1].

A góg címszóhoz SzD³ ezt a magyarázatot fűzi: gótz, mely alatt fízelnek. Gótz alatt ülni, fíttözni. — A gótz al. viszont értelmezésként ez olvasható: kementze, gotzik, kutzik, góg [i.h.].

góczaljas kuckós; cu ungher/cotlon; mit (Ofen)-Winkel. 1857: A' Lóczi fogadó ... az első ház simpla fenyő deszka ajtóju ... Van egy góczalyas ráamáju cserép kemence [Erdősztyörgy MT; TSb 34].

gocsmány 1. egyházi; gociman; Gottesmann. 1702: Anno 1702 Bácsfalusi Gyerko Mihály Gocs-

mány Uramnak költése | Gocsmány Uramnak adtam buzát Cub 1 [Bácsfalú Br; BRALt T.B.V. 25. — Binder Pál kijegyzése]. 1759: Dregàn Nyà-goj oláh templomi Gotsmán [u.o.; i.h. 38. — Ua]. 1787: a Kantai Oláh Pap ottan hált és a mondotta, hogy nem tart olyan Gótsmánt, a ki estve későn el megyen hazul [Martonfva Hsz; HSzjP Mceses Gaál Miles Pedestris (45) vall.].

2. kb. malombfó; gociu; Mühlenaufsichtsbeamte. 1637: Opre Alde ... Gotsman, molnok vamjara uisel gondot [Herszény F; UrbF 515].

◇ Szn. 1614: Goczman Jstua(n) jb [Esztelnek Hsz; BethU 321] | Goczman Imreh fia Balas ppix [Maksa Hsz; i.h. 288].

gogánváraljai a Gogánváralja (KK) tn -i képzős alakja; derivatul cu sufixul -i al toponimului Gogánváralja/Gogan-Varolea; mit -i Ableitungssuffix gebildet Form des ON Gogánváralja: din Gogan-Varolea; Gogánváraljaer. 1772/1785: Török Kata Gogány Várolyai * Arkosi Adámné Aszszonyom [Marosköppánd AF; DobLev. III/596. 382. — *Alább azonban Várolyai alakban is].

gógány 1. (tapasztott) sövénykémény; horn din împletitură lipită; (gelehmer) Rauchfang aus Geflecht. 1786: A ház oldala a' mely Sövényből állot ... eldőllve lévén; a Gogány is leromolva [Berekeresztúr MT; Bet. 6. Mich. Kósa (57) ns vall.].

1. e jel-re még 1792: Gógány: vesszöböl font kémény, kürtö [SzD³]. — 1. még MTsz gógány 2. al.

2. (tapasztott) búbos/sövénykemence; cuptor țărănesc (lipit)/din împletitură (lipită); (gelehmer) Bauernofen aus Geflecht. 1794: a kertész hazba ... talaltatott ... egy vesszöböl készült Gogány [Backamadaras MT; CsS]. 1797: ezen házba egy vesszöböl tsinált gogan ... tanáltatik [Kőröspatak U; Pf]. 1816: A' Pitvarban* vagyon a' Sütö Kementze, a' Kamaráb(an) pedig, mellyet egy ablak világosit egy úgy nevezett Gógány [Vadad MT; UnV]k 215. — *Az unitárius tanító házában]. 1840: Egy Gogány, elromlodozott kályha fíttöjével [Szentanna MT; MvLev. 8]. 1854: becsültek ... egy gogányt 1 Frt [Etéd U; NkF]. 1862: A' kuton alol van a' dominalis biroi lak — sárból verve — nádfedél alatt ... van ezen lakszobában egy földtűzhely, mellyen van egy gogán és egy veres kályha fütö [Mezőbánd MT; TSb 39].

? ◇ Szn. 1603: Paulus Gogany [Somosd MT; SzO V, 250]. 1614: Gogan Gergely lib. [Bergenye MT; BethU 35].

? ◇ Hn. 1793/1794: A Gogány nevezetü Nagy oldal Szélében, épílt uj szöllö [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 17b]. 1864: Gogány (e) [Bögöz U; Pesty, MgHnt LVII, 89a] | Gogány (e) [Nagygalambfva U; i.h. 266b].

gógánykemence (tapasztott) búbos/sövénykemen-ce; cuptor țărănesc (lipit)/din împletitură lipită;

(gelehmtér) Bauernofen aus Geflecht. 1797: Ezen jóságon vagyon egy borona fából rakott régi ház ... Sövény vagyis gogán kementze benne [Bözödújfalú U; PÉ] | (Molduán Danuilla házának) gogán kementzéje [Kőröspatak U; PÉ]. 1813: Ezen Házban vagyon egy gogány kementze [Folyfva MT; Told. 18] | az Házban van egy hitvány cserepes fűttőivel ... az Házban egy viseltes gogány kementze edgy vas lábón álló cserepes fűttőivel | van az Házban egy hitvány és dőlő félben lévő gogány Kementze egy avatag kájha fűttőtkskéivel [Udvarfva MT; i.h. 42]. 1851: A' Kamara ... van benne egy kis ablakhely, és gogán kemence [Erdősztygörgy MT; TSb 34].

gohérszölő szőlőfajta; uu soi de viță de vie; Traubenart. 1843: Bakatör ... Lámpor ... Kóvér (:Gohér:) ... Fejér Járdovány ... Vékonyhéju vagyis boros ... Fekete szőlő ... Riesling [KCSl 13 Kemény Dénes kezével].

golda kocadisznó; scroafă; Sau. 1632: Disznok szama. Teőmeősj Artany uagion N 25. Teőmeősj Golda N 50. Kan Dizno N 1 [A.porumbák F; CÚ 189]. 1646: Disznok Hizlalo artany uagion ... no. 20 ... Eoregh golda ... no. 176 [Örményes TA; RákGIR. 601]. 1773: Török Iosziúne Léánya Kristína ... Vajda Josef Vramnak ... maladzo goldáját egy nagy kutyával mardostatta | Láttam az irt goldát hogy szép és nagy hová hamaréb meg malatkozot volna [Déva; Ks 113 Vegyes ir.].

golya 1. barzá; Storch. 1708: Golya: Ciconia, Pelargus [PP]. Ha. 1721: az Golya Thónál egy kaszáló réth [M.gyerőmonostor K; EHA]. 1763: a Goja tetőn (sz) [Jákótelke K; KHn 39].

2. *kissé gány* VI. gimn-i osztályt végzett diák; elev absolvent al clasi a VI-a; új VI. Gynnasial-klasse absolvierter Schüler | új osztálytárs; coleg de clasă nou; neuer Mitschüler. 1870 k./1914: Golya: ez volt neve a subscribált első éves deáknak, s általában az újan érkezett osztálytársnak [MvÉrt. 14].

golyó 1. ágyú- v. puskagolyó; ghiulea, proiectil de tun sau glonte de armă; Kanonen- od. Gewehrkugel. 1850: a szebeni hegyen egyszerre hatat üttet le a gajo es őis kőzte volt [DLt 860 Erdődi Károly dési ujonc lev. Gyf-ról].

2. biliárdgolyó; bilă de biliard; Billardkugel. 1849: A Bielartozo asztal igen szép és pompás alkotásu — őt hozzá tartozo golyoival edjút [Somkerék SzD; Ks 73. 55].

golyóbis 1. (ágyú- v. puskagolyó); ghiulea sau glonte de armă; (Kanonen- od. Gewehr)kugel. 1577: ezen Ieowe hetfén az varos'nepet fertallonkent ... megh latogassak ... Azonkeppen az varosnak Trazykait golobisit porayt lassak megh [Kv; Tau]k V/3. 39b] | Myert pengiz az harom zek az ket olah orzag zelien vagion es gyakran teoreokek ... miat rablas esset, vadnak keozzeot-

tek magok oltalmara epített ereos Casteliok es Cynteremek kyket nagy keolchegekkel puskakal zakalosokal porral goliobissal valamennyre meg ereositettek volt [SzO II, 331 a székelység panasza az ogy-hez]. 1573: Hozzwazay peternek felesége: valla, ezeketth hogy latta volna az gwlyobyst es aztis hallotta volna ... hogy leottek volna az varbol [Boldoc TA; Thor. XII/21]. 1590: Hallam az lowest hogy Pribek Gergely leowe keozikbe(n), de nem twdom ha volte Goliobis benne [Szu; UszT]. 1595: Egy zekeren 206 Gollyobist vitt kőrosi Gergely 6 loúal [Kv; Szám. 6/XVIIa. 80 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1637: Rez Tarazk Jelen uagio(n) n 7 ... Edregi Giólióbis Tarazhoz (!) ualo n 23 Keozep seozúr Tarazk Gioliobis n 200. Annalis aprob Jelen Tarazk Gioliobis n 328. Zakallas Gioliobis Jelen n 2890 Muskoter Gioliobis Jelen n 7. On Gioliobisok Jelen n 1012 [Ebesfva; UtI] | Rosnai Szabo Miklos ... monda Nanasi Istuannak hogi tars ugi leői aval az puskakaval hogi goliobis vagion benne [Mv; MvLt 291. 94a]. 1687: Nebojszi Bástyá ... Mint hogi pattantyusi mesterseghez valo eszkozok itt ninczenek, ... azert ki mennyi fontos lövő szerszamok valo golyobis legyen külön külön, meg nem tudathatott [Vh; VhU 557]. 1736: A vadhoz, akkor stuczból, tersényiből, pulyhákból, egyes golyobissal lőnek vala [MetTr 372]. 1759: láttam halva ... Zaharia Gavrilát, és a Gollyobis ment bé a jobb szemén es jött ki a bal füle táján [F.(szász)újfalú BN; BK]. 1809: el küldöttem Székünk Janitorát Boda Lajost ... hogi ... a használható gollyobisra valo Stutzokot vegye Számba [UszLt ComGub. 1753]. 1842: Hozattam MVásárhelyőr puskakaport serletett (!) és Gojobisokot 21 Rf 15 xr [Görgény MT; Born. F. Vc]. — L. még ETA I, 164; Kem-Ön. 379; RettE 154, 188, 297, 351.

Szk: ~ *formában* golyóalakban. 1655: mutata Valja Petre kötesekben es golyobis formában annyi aranyat, hogy en soha nem lattam annyit, az mint vélhettem lehetett 300 nehézek arány többis [CartTr II] * ~ *sal fenyeget* lövéssel fenyeget. 1796: Én sem Pál Ferentztől, sem mástol nem hallottam hogy Zugatták volna, hogy Turost gojobissal fenyegette volna [Bács K; RKA] * *láncos* ~. 1685 e.: Szász sebesen Piheni Peter Uram hazanal vadnak ... Láncos golyobis Nro 1. [Borberek AF; MvRK Urb. 18, 20] * *tűzes* ~. 1620: Az Felseő Varba minden szerszamostol Leőveő szerszamok: ... Twzes szerszám No. 4. Twzes darda No. 17. Tűzes Faklya No. 12. Twzes Golyobis No. 6 ... wres Chyupor No. 56. Kész Twzes Chyupor 83 [Kővár; Borb. II].

A láncos golyóbis lényegében olyan kettévágott ágyúgolyó volt, amelynek mindkét felében beépített vasfüllet vaslánc kapcsolódott. Ez a félgolyópár kilövés után szétnyílt, és az ellenség zárt soraiban súlyos pusztítást okozott. A tűzes golyóbis viszont azonos lehet azzal a lövedékfajtával, amelyet a huszti vár 1669. évi leltára tűzes gránát néven említ [L. ezekre RMFgyv. 181, 184].

2. ~ *csapni* (játék)golyóval játszani; a se juca cu bile (joacă, joc); mit (Spiel)kugel spielen.

1584: Vrsula Theolcheres Janosne vallia hogy ... ez Iffiw Istwan deak ... gyermek vala oskolaba Iaro ... de megh az Etele sem volt megh, vegre chak otta(n) kalachswteo ferencz veowe kezehez, es eowis Iartata A scolaba ... semmit Rea Ne(m) biztak, mert nem arra valo volt hane(m) Jatekra es goliobis chapny [Kv; TjK IV/1. 323].

3. *szeme* ~ a szemgolyó; globul ochiului; Augapfel. 1816: Krotskevits Károly Ur az Orvosi tudományak Doctora és fel-eskütt Bétsi practicus, Szem orvos, ajánlja szenvedő felebarátjainak a' szemek minden némü nyavaljában a' maga kész segedelmét. Nevezetesen teljes bizalommal foljamadhatnak hozzája azok, a' kik szemek gojobissa, és héja meg-rögzött gyuladástól szenvednek [DLt 103 nyomt. kl].

4. mérlegsúly; greutatea cintarului; Waagegewicht. 1815: Méré Vas Schlág golyobisostól [Majos MT; Told. 35].

5. kb. gombóc; gálusca; Knödel. 1573: Ersebet Zabo Martonne zolgaloia Azt vallia hogy Eo tawali Eztendeobe zolgalt Borbel Balintnal mykor az felesége Beteg vnt, Nagy zoksor Monta es vgian halalig mynd Azt kyaltotta vgian az vranak zemebeis azt Monta hogi Eo neky az Irmes Bor Miat kelj meg halny mellyet meg adot Innia, Mert azonnal meg Erzette hogi Mint egi globis meg allot az giomraba, ha eo azt ky vehetne ottan Meg gyógyulna [Kv; TjK III/3. 114].

◇ Hn. 1770 k.: Golyobiskön (sz). a Gollyobiskün (sz) [Vista K; KHn 271]. 1853: Az Eprésen a' Gollyobis Fogonál (sz) [Szentkatolna Hsz; EHA].

golyóbisarany ? aranygolyó; bilá de aur; Goldkugel. 1630: Egy nehezék goliobis Arani aestim. tt f. 2 d. — [Kv; RDL I. 147].

golyóbiscsináló golyóöntőmester; turnátor de gloanțe; Kugelgießer/macher. 1684: Az Golyobis csinálónak attam f. 10/15 [UtI].

golyóbisforma golyóöntő forma; tipar/formă de turnat gloanțe; Kugelform. 1703: Azon kamorában vagon ... serpenyő csináló ülő nro. 1, golyóbis forma nro. 1 [CsVh 118].

golyóbiska puskagolyócska; glonțisor de armă; Gewehrkügelchen. 1666: Syskák* és szakaloshoz való vár golyobisok ... Golyóbiskák [MNY XXXVIII, 133. — *A közlésben sajtóhibával].

golyóbisolvasztó. E szk-ban; în această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ *kalan* golyóolvasztó kanál; lingură pentru topit gloanțe; Löffel zum Kugelschmelzen. 1637: Gioliobis oluasto kalanj n 2 [Ebesfva; UtI].

golyóbisos 1. golyótartó/tároló; pentru păstrarea gloanțelor; zur Kugelaufbewahrung (dienend). 1652: Az Golyobisos boltrul eleb menvén Job kézre, az horgas ház alatt valo Plnczebe(n) nyilik,

egy félszer szinlet, vas sarkon panto(n) forgo deszka Ajto [Görgény MT; Törzs].

2. golyós; cu gloanțe; mit Kugeln (versehen). 1808: Egy kissébb golyobisos 'Stutz ... A Dámen-siltre uj Srofot xr 12 | Egy kissébb golyobisos 'Stutz a gyujto Jukat bé tsínálni xr 24 | A' Kő-zépszerű, golyobisos Stutz(na)k ... Két nagy rézli Rfr. 1 | A' Nagyobbik golyobisos Stutzb(a) uj Far Sutu Rfr. 3 [Kv; TKhf puskaműves számla].

golyóbisöntő I. *mn* golyóöntő; pentru turnarea gloanțelor; Kugel gießend, Kugelguß. Szk: ~ *kalan* golyóöntő kanál. 1720: Golyobis öntő kalan egj [Köröspatak Hsz; HSzjP] * ~ *kőforma* kőből való golyóöntő forma. 1681: Külömb külömb féle golyobis öntő keő forma [Vh; VhU 540] * ~ *vaskalan* golyóöntő vaskanál. 1656: Egy golyobis eonteő vas kala(n) [Doboka; Mk Inv. 3]. 1669: egj goljobis öntő Vas kalan [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a].

II. *fn* golyóöntő forma; tipar/formă pentru turnarea gloanțelor; Kugelform. 1817: Egy gulyobis (!) és selét öntő — egy vége el törött [Mv; DLcv. 3. XXVIII. A].

? **golyóbis-stuce** golyós puszkafajta; un fel de pușcă cu gloanțe; (Kugel)Stutzen. 1827: Gollyobis* Stuttzak [DLt 1261 nyomt. kl. — *Nem elírás *Gollyobis* h. ?].

golyóhistartó golyótartó/tároló; pentru păstrarea/depozitarea gloanțelor; zur Kugelaufbewahrung dienend. Szk: ~ *faházacska*. 1694: va(gyo)n egy faragot Tölgy fabol csinalt eoszve eresztet es bardolt Golyobis Tarto fa Hazacska [Kővár; JHb Inv.] * ~ *láda*. 1681: Ezen garadicz alatt levő ... kis házacska kőboltos ... Vagyon itt: öt fontos vas golyobis Nro 2 ... 2 1/2 fontos vas golyobis Nro 30. 1/2 fontos Taraczk golyobis Nro 236 ... Golyobis tarto Apro Láda Nro 7 [Vh; VhU 515].

golyva gușă; Kropf. 1671: Udvarhely Szekben Uyaluban Iako Simon Jstvánnak veszvén el gonoszul faluja hataráról ket eőkrei melynek edgyike rőt kayla, másik szeőke ugyan kayla szaruu, az rőtnek az álla alatt job felől golyvája va(gyo)n [Kv; TjK VIII/11. 167]. 1773: (Vintze Peternek) Nagj Golvaja vólt a Nyakán, mellyis halála előtt három negy Napokkal ki fokadvan, azon Nyavalvája miatt megis holt [M.léta TA; JHb II/3]. 1794: Nem vehetem észre a' szajából é vagy golyvájából folyt a Vér [Letka SzD; TSb 32]. — L. még RettE 349.

golyvás gușat; kropfig. 1570: Kosa Myhal hithy zerent vallya, ... hallotta hogy Eotthues Adoryanne Illen zowal zytta Nagy Symont, Te egy golwas, chigan, kwrwas Bestye kwrwa fya vagy [Kv; TjK III/2. 167]. 1609: Ment ez borok mellet az golyuas kadar el adtam keoltseget neki az vtra f. — d 50 [Kv; Szám. 126/IV. 402]. 1763: számtalan Sak it nem tsak az Météjes hanem a

Falubanis olyan gajvásak az Marliák hagy én többet olyant nem láttam, az Fédervájszat is mind fel kenettem az inyekre vaj az faghusára de Semit sem használát [Kóród KK; Ks CU. 18 Szarka József tt lev.]. 1787: Vétetik két font Réz víz két font bűdös kő, két font Balfü mag két font száraz Egerfa burjánj, két darabb Ördök borza gyüker, az melyekis az kemenczébe meg aszaltattván, az ordök borza gyükernek mertekilhez képest két anji meteljes Ju vétetessék, nem külömben ött font Tyuk Ganéj, ezek mind együtt porrá tetetessék, es negyven vaj ötven font közé fog elegyütetni (!) és osztán métejes Gojvás vagy hümlös Juhoknak nyalására kel adni s osztán meg irattassanak [ÚszLét X. 80]. 1799: himlőhelyes, száraz, és halovány ábrázatu, golyvás [DLt nyomt. kl szeméylefrásban].

Szk: ~ nyakú. 1814: Pipifer Onutz, ... hoszu golyvás nyaku [i.h. ua.].

gomb 1. nature; Knopf. 1567: Eg mester se mereszelen az legennyel tarsul miuelnj ... mi-keppen Es eg' mesteris az o miheliebe az legennek ne haggion az ommaga zwksegere tobbet chinalni hanem eg' ruhara ualo gombot egy felsw ruhara ualo horgot [Kv; ÓCART.] | Voltak valamj gombok Ezwst wolth egy gyrah benne | Tyzen Negy gomb araniás Ewregek Bértésök [JHb QQ Temesvari János reg.]. 1585: Zentmiklossy Gergely* Tudom hogy chinaltam Daroczy Peternek gombokat ezwst-beol es karikakat dolmanyara valot [Kv; Tjk IV/1. 397. — *Tollban maradt: vallia]. 1628: Egj galleros zederles skariat nestel bellet mente vitez kotessel czenalt öregh tizenket gombok rajta [Bodola Hsz; BLt 5 Béldi Kelemen hagy.]. 1713: Egy Mentére valo aran fonalbol szótt jukatos Csipkés paszamány gomb Szár. a gombjai s pik-kéjé (!) szíronyosan vannak kötve [WassLét id. Vass Györgyné Nemes Mária hagy.]. 1748: Néhai ... Daniel Ferencz Uramnak róka torkos Bogár-látu Sinoru arany fonallal kötött Gombokkal rókával berlett menteje egy [Vargyas U; CsS]. 1766: Egy Király Szin hozzu Simma bársony mente ... a' mellyin pedig, és ráuczain tizen egy pár Arany pontispán rojtos gombok s pikkelyek ahoz valo pontispán, és szarka lábakkal edgyütt [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96]. 1789: Mente gamb ót rend pikejell vasárlatt ... 1 rendbili gambat 3 rendel [Mv; Berz. 7. 69/1]. 1800: Molnár Uramnak készítettem ... egy Mentét kék mellertes posztobol Ót rend sujtással, ót rend gombval [Déva; Ks 120. 10/1]. 1820: ót nagy fillegrán Gombb [Mv; Told. 19].

Szk: ~ formára gombalakúra. 1681: Két gyöngy-ből gomb formára kötöt fülbe valo mindenik végiben egy kis boglároccka az boglár közepib(en) egy gyémánt s az boglárnak vigib(en) egy orientá-lis gyöngy [WassLét] * ~ kötmi. 1570: Sofya Kanna Jarto Gergel hwga hythy zerent valya, hogy Eotet az Batthya zabo Janosnehoz attha gomb keothtunj [Kv; Tjk III/2. 29] * aranyfonal ~. 1710: Egj publican szin velentzei Granatt, hiuz Mallal bellett ferfi mente hat öreg rend vitez

köteses arany fonal gombok rajta [Told. 19]. 1723: Egy fa héj szin Selyem kamuka dólmány, a' mellyén 32-pár arany fonal gombok [Koronka MT; i.h. 29/2] * aranyos ~ aranyozott gomb. 1717: Egy hollo szin dolomány aranyas gombok rajta [TSb 26]. 1732: Egy hollo szin Uy Sellyem kámélotbol valo nyári dolomány aranyos kapcsok-kal Gombokkal | Mente Viola Szin bíborbol valo rövid Angliai Nyul béléssel, Arannyos Gombok Sinor nélkült [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 5] * aranysköfium ~. 1714: Narantsszin s Viragos Barson Férfi Mente, Nyusztal bélélt, 8. par aranj Paszamánnjal s aranj Skofium jókora gombokal fl. Hung. 584 [Nsz/Fog.; AH. 8]. 1773: Tizenöt arany Szkofium gom (!) pikejestől együtt tizen három gombnak az tetejen apro kis jo féle szem gyöngy vagyon [RLt Salánki Ráchel lelt.] * ezüst-aranyos ~ aranyozott ezüst gomb. 1560: Harmycz (!) három Ezwstth Aranyas gomb dolmanrah walo [JHb QQ Temesvári János reg.]. 1675: Szeldeli (!) kisseb Fiának volna zálagb(an) nálla két ezüst aranyas gombja in f. 1/150 ... az gombok(na)k nehézkéjé adgya per d. 27. mivel aranyas [Kv; Tjk VIII/12. 27]. 1752: Apro ézüst arannyos gömbölyk gombok 54 [Marossztkirály AF; Told. 19]. 1764: Az Inctus Nemes Szukrol Nemes Timándi János Vr(na)k egy lovát, ... és egy roka torkos mentéjé ezüst aranyos gombal, edgyütt el lopván, a gombokat tiz forintokon el adta [Torda; TjkT V. 223-4] * ezüstfonal ~. 1752: egy Viselt Caffé színű Mente, ezüst fonál gombokkal [Eszk. gr. Petkiné* lelt. — *Csak így!] * ezüstös ~ ezüstözött gomb. 1796: Tizen három Csiga formájú hoszszuko apro arany(ös) és Ezüstös gombak [Sólyomkő K; RL Özv. Ladányi Jánosné Patonai Eszter lelt.] * gömbölyeg ~ → ezüst-aranyos ~ * gyöngyös ~. 1686: Tizenket Apro Gomb tisztá gjöngyből rakva; Tizen három Selymes Arany fonalas Gyöngjös gomb [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina lelt.]. 1692: Egy tetszin metzet bársony mente, széles ezüst csipkével prémezve nuszt lábbal bélet, gyöngyös ezüst fonalbol valo gombok rayta [Bilak BN; JHbK I. 36] * makkos ~. 1658: Balpataki Uramnak adott Barcsai Akos Fejedelem, dalmanra, mentere valo failandist, melynek csináltatásara valo Ezközeket vettem, Zöld makkos Gombokat, per fl. 2 [Borberek AF; WassLét Perc. 51] * pikkelyes ~. 1736: A M: Urfinak a nagy Vas Szin mentéből kóntóst csináltatván, 15 sing sinört vettem hozzá ... és a mentére, dolományra két felől valo rojtos pikkelyes gombokért szarka lábért, és mente kötőért ... fh. 10 Den. 52 [Kv/Szent-benedek SzD; Ks 72. 53] * rostélyos ~. 1693: Egy kis rostelyos gomb [Ne; DobLev. I/38. 8b]. 1723: ezüst aranyas rostélyos gombok és Pikkely 16 pár [Koronka MT; Told. 29/2] * srófos ~. 1798/1821: Aprobb Srofos gombok Nro 12. hozza tartozo pikkelyekkel 11 próbás [Kv; Pk 5] * sujtásos ~. 1628: Egj galleros Veres skariat öregh arannias kaftannal bellet mente, tizenket suitasos gombok rajta [Bodola Hsz; BLt 5 Béldi Kelemen hagy] * száras ~. 1595: Egy vy granat falseo

ruha Zaras gombok rajta ... f. 22 [Zsombor K; SL Reg.]. 1657: Vagion niolcz bokor szaras zeöld gomb vitez keoteses [Mihályfa NK; JHb XXII/42] * szarvas ~. 1628: 5 szarvatlan gomb ... Valami Mentere Dolmanra fekete szarvas gomb [Gyalu/Kv; JHbK XII/44. 5] * szarvatlan ~ → szarvas ~ * vítézhötéses ~. 1704: Egj hai szín angliai mente ezüst fonalbol valo 10. bokor vitez köteses gombok raita nestel berlet [L/Lt Fasc. 75].

2. (mázás) csempégömb; glob de cahlä (smäl-
tuit); (glasierter) Kachelknopf. 1745: Kementzé-
hez való ... Avadég mázos gombok nro 10 [Ma-
rossztkirály AF; Told. 18]. 1796: A Kápolnában
egy fejár mázas vak Kementzet nagy kallyhákbol
Mellyben ment Lapos kallyha 10 ... Szegelet
kallyha 10 ... Hoszszu Párkány 21 ... Párkány
Szegelet 8 ... Csipke kallyha 13 ... Gomb 3
[Déva; Ks 120. 4/33]. 1810: a' nappali haz, ...
Vagyon benne egy fejár mázu kerek czilinder for-
maju párkányos ujj modi Czifraságu magos, kívül
fütö kementze, fejár kerek gomb a tetején [Doboka;
Ks 76 Couscr. 40]. — L. még HSzj párkány al.

3. (fém)gömböcske; globuşor (de metal); (Me-
tall)Kugelchen. 1560: Egy kys labas Ezwst serleg
pohar keoz Nagy Andrassal ... Egy wyragos koro-
nas Aranyas kwpa keoz. Mas Aranyas kwpa gomb
az tetyen keoz. Harmadik aranyas kupa annakis
gomb az tetyen keoz [JHb QQ Temeswary Janos
reg.]. 1580: 6 sima ewzst Colan 8 Aranyos nieles
kolanok gomb az vegén [MNY XXXV, 56]. 1658:
vagion egy eyteles sima kanna ket gomb az fe-
dele(n) [Kv; SzCLev.]. 1700: jütat ... Gasinak
... Egy ezüst kalány, melly(ne)k az vegiben egy
gomb, és egy ember kep vagyon öntve [Ne; Dob-
Lev. I/50]. 1704: Két ezüst kalánok, egyik aranyas
és nagjabb egj gomb az vegin az másik fejár és
kissebb [Kv; WassLt]. 1837: Egy ezüst ibrik fejár
filigran munka gombal [Völcs SzD; Bet. 1].

4. ötv nyélgomb (fémpoháron); buton de metal
(la pahar din metal); Stielknopf (am Metallbecher).
1745: egj ... Pohár ... száran lévő gomb aranyas
és; virágos [Sárd KK; UnVJk 115].

5. gyertyatartóköpü; rozeta sfeşnicului; Tülle
am Leuchter. 1723: Két réz gyertya tartó gombjával
edjütt [Koronka MT; Told. 29/2].

6. fülbevaló ~ gömbfülbevaló; cercel în formă
de globuleţ; Kugelgehänge. 1742: egy fa edényets-
kéb(en), hat darab fülbe valo gombok és egy
ezüst gyűrű [Kisborszó SzD; TL. 42 Kifor család
lelt.].

7. kézre való ~ közelögomb; buton de manşetă;
Mauschettenknopf. 1788: Egy tokba ... egy pár
kézre valo gomb [Mv; TSb 47].

8. süvegtüggomb; gămălia acului de căciulă;
Haubennadelknopf. 1736: Az ifjak penig nyárban
ugyan hasonló fekete süvegeket viselének, de
csákóst, abban szintén úgy az oda fel leírt forgó-
kot; az süvegnek az csákóját ezüst tövel sűrűn
megrakták, az tőnek az gombja aranyos volt
[MetTr 21].

9. asztallábgyolyó; bilă pentru piciorul mesei;
Kugel am Tischfuß. 1799: egy Bikfa Lábakan, és

Esztergált Gombokan álló Záros Tojokájú négy
szegetű kissebb Fenyő fa asztal [F.zsuk K;
SLt Vegyes perir.]. 1855: Az étterem közepén
kihüző asztal, négy nagy gombon álló erős bikfa
lábakon, köröskörül „Isten fizessé'nek nevez-
tetett széles párkányzat, min kényelmesen nyug-
zik a láb [ÚjFE 177].

10. (arany)gömböcske; globuşor (de aur); (Gold)-
Kugelchen. 1576: vagion egy partha ew kybe va-
gion eot gyra, ... nagy ereogh ket chattya ...
nagy hozw lancia Egy ereogh gomb A wegebe
[Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 2].

11. bútorgomb; buton pentru mobilă; Möbel-
knopf. 1637/1639: Az felseo palotaban uagjon egj
teorpe labu szeles io njoszolya az agj feonel az
gombiai aranjozottak ... f 1 [Kv; RDL I. 111].
1648: Kupas Peter csinalt harom niuzoliara valo
gombot [Kv; ACJk 63b]. 1802: A' Nappali Szob-
ában ... Egy Chinai festésű nagy alnáriom, a
tetejin két gombokkal, vagy vásákkal; és ahoz
illő kosárral [Mv; TGsz 51].

12. (gomb)fogantyú; mîner (in formă de buton);
(knopfartiger) Griff. 1852: Az Istáló Ablakaihoz
5 uj vñkkihaknit 5 sainhaknit 6 kéglit 1 Gombot
4 forairet tsináltam es felszegesztm 5 Rf [Kv;
SLt Vegyes perir. Géng Ádám lakatosmester ke-
zével].

Szk: behúzó ~. 1852: Az égyik Ajtora uj béhúzo
gombot tsináltam 45 xr [Kv; i.h. ua.].

13. guzsalygomb; glob pe furcă; Kunkelknopf.
1756: Gusoly teteire valo Gomb esztergáb(an)
mettzett [Somkerék SzD; Ks Gr. Bethlen Imre
lelt.].

14. kopjagomb; măciulie de sulită/lance; Speer/
Spießknopf. 1600: Az Hadakozasra valo költseg
... Az kúpassok czjnalnak 533 kopiara valo gom-
bot, solútum fl 7 d 99 1/2 [Kv; Szám. 9/III.
37–8]. 1625: az kopiakhoz czjnal Gombot,
Éndres Reitt kupas nro 505 ... az megh Irt kop-
ia Go(m)bokba(n) penigh, Eggjet egj penzre
tűdva(n) fizettem ... f 5 d 05 [Kv; i.h. 16/XXXIV.
271].

15. buzogánygomb; tîntă pe măciulia buzdu-
ganului; Keulknopf. 1714: Vas Magjar Bozdó-
gán, a gomb(na)k teteje ezüst bagjossal s a'
Markolatljanak penig also része meg aranjozot
ezüstös Virágokkal ki rakott fl. Hung 12 [Nsz/
Fog.; AH 6].

16. kapubálvány/kapufélgömb; glob pe stîlpul
porţii; Torpfostenknopf. 1585: Az Eoreg faknak
ratioia ... vettem Negi fenywfat a két kapunak,
az arra tezen d 64 ... Az két kapunak gombjanak
walo fakat vettem az arra d. 10 | Az Király wczaj
Teolcheres Janosnak hogy a két kapú (!) valo
gombokot megh plehezte es a Czymereket rea chi-
nalta attam attul neky f. 2 [Kv; Szám. 3/XVII.
6, 13].

Szk: bádogos ~ bádoggömb. 1725: Az kis kapu
felett lévő bádagos gombért fizettem fl hung.
3 Den. 42 [Kv; Ks 15. LIII. 5].

17. (ház)tetőgomb/szarv; glob pentru acoperiş
(de casă); Dachknauf auf dem Haus. 1585: chi-
naltatunk egy apro sinwasbol egy hozw wassot

megh haytotot, kywel az masa hazan walo felem haylot gombot megh zegeztetuk, vassert es chinalassatol attunk ... d. 13 [Kv; Szám. 3/XIX. 39]. 1593: Vettunk Vicy Matetol. 27. onos plehet ... f l d 89 Azokat chynaltattuk az kis templumon valo harom gombra, Arra karikakat chynaltattunk lakatos Balintal attunk neky f — d 8 Az gombok plehezesetol az haromtol Attunk Teolcheres Leorincznek f 5 [Kv; i.h. 5/XX. 124]. 1679: Masodik rendbeli Házak ... sindelyezese jó. A két végén valo gombja, Szárával együtt badoggal burított nro. 2. Ezek felet Pleh vitorla nro 2. Pleh hold nro 2. Pleh czillagh nro 2 [Uzdiszt-péter K; TL. Bajomi János inv. 13]. 1699: A Lugosok közepiben vagyon egy nyári ház ... jo szarvazás, es Sendelyezés alatt kerekén szipen csinálva, a teteiben vagyon egy gomb, azon feljül egy vitorla [Szentdemeter U; LLt]. 1712: egy két gombra Szarvazott heljen heljen hejanos Sendelly fedely alatt ... valo udvarház ... Vagyon egy ... gerendás Padlás nélkül valo két gombra Szarvazott ... gabonás ház [MNY XXXVIII, 133].

Szk: *csillagos* ~. 1732: A Kolosvári Ház van Külső Monostor Veza Eszak felől való Sorjában ... Észak felé térvén, következik egy kő fundamentumon négy szegre rakott kicsiny kápolna jó cserép fedél alatt, meljnek tetein vagyon két pléhes, csillagos gomb [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc Néhai gr. Kornis Zsigmond conscr.] * *csokros* ~ '?' 1732: edgj Négy Szegre jo kő fundamentumon rakott ujj kő Épület jó ujj két Szarvazatu az közepin csatornáson jó Sendelj fedél alatt ... az ... két rend szarvazás végeib(en) penig négy pléhes csokros gomb [Kóród KK; Ks 12. I] * *pléhes* ~. 1680: Kertben valo Filegoria ... hollyagoston kar fásson vagyon Sindelyezve es czifrazva az Tetején vagyon egy pléhes Gomb [A.porumbák F; ÁLT Inv. 9]. 1732: (A háznak) két teglából négy szegre ki rakott kéménj nyulik ki a fedelin, teteib(en) van három csokros pléhes gomb [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc Néhai gr. Kornis Zsigmond conscr.].

18. *toronygomb*; glob de turn; Knauf (auf dem Turm). 1878: A régi toronyról a gomb levételért frt 2. ... A toronygombok igazításáért frt. 4. — Festékre a gombok festéséhez frt. 1 kr 12 [Nyárszó K; ETF 107. 17].

19. *torony* ~ja 'ua.; idem' 1871: A Torony kicsi gombjában is van emlék irat [Burdjánosbuda K; Rak 117].

20. *ágas* ~ja ágasfagomb; máculia prepeleacului/crăcanei; Pfostenknopf. 1731: Az gyermek Lovak(na)k meg hátsításá(na)k modgyát ... eszserént akarom hogy ... az mely két ágos az udvaron vagyon oda kell vinni egy tanult rest Loval edgyütt, és ahoz kétfele jo erős kötelekkel szorosan meg kell kötni fen az fá(na)k az gombjaihoz [JF lovászmeisteri instr.].

21. '?' 1586: Egy kis olwoso wagio(n) kyn egy őtt penzes gomb wagio(n) [Kv; Szám. 6/IV. 47].

Ha. 1748: gombokot [Torda; Borb.]. 1756: gombok. gombak [Bácsi H; BK]. 1805: gombat

[Szamosfva K; BLt 9]. 1825: gombak [DLt 834 nyomt. kl].

gomba 1. ciupercă, burete; Pilz. 1713: egy keves Gombatt aszaltottam az ur szamara [Ks 96 Árva Kemény Kata leányához]. 1738: A meltosagos grof Forgacs Urnak szekes mestere Biro Uramni jöven annak fel kupa bort de. 9. kenjeret gombat kolbaszt szalonat de. 9 [Kvh; Bogás 8]. 1740: mostan küldöttem G(róf) Ur(amna)k két vad madarat egy fazek gombát egy fazekban ott beli Sos halat 12töt [Kercsesora F; TKI Mohai Mózes Telesi Ádámhoz]. 1790: Semmiféle Finakok, Gyermekek vagy Léányok sőt még nagy emberekis még a' kíknek vagy Szöllőjek vagyon is, a ki nevezett Szöllő Hegyek(en) annál inkább a kíknek nínsen, ott szévedezni (!) Vírágot Gombát vagy akár mímű leg kisebb ott lévő Dolgokat, a más Szöllőjében Szedegetni s, abban járni ne mérészellyen [Karácsonfva MT; Told. 76].

Szk: ~ *forma* gomba alakú. 1788: Egy téj pfito vas lapátotska, egy gomba forma réz, és két hitvány Sarlo [Mv; TSb 47] * ~ *heresni*. 1595: vgy vegezönk egy massal mikor el valank egy mastol gomba keresni, hogy megh varjuk egy mast az maior haznal [UszT 10/57].

2. *Szent György* ~ja '?' XVIII. sz. kőz.: A Jobbágyok annualis Taxája ... egy egy ejtel száraz Szent Györgj Gombája [Szarhegy Cs; LLt Fasc. 152].

Az adalék valószínűleg a koratavaszi ehető kucsagombák (Helvellaceae család) valamelyik tagjára, esetleg éppen a közönséges kucsma gombára *Morchella esculenta*; sbitciog; Morchel' vonatkozik.

3. kb. *taplógomba*; *Fomes fomentarius*; iască, vácălie; Zunderschwamm. 1595: Az eleött valo zombaton volth eó ott, zakasztott gombat le Arrúal az farúl de Akkor az a' fa a feölden fekűtt [UszT 10/58].

A bizonytalan jel-re nézve 1. *gombatapló* al. a jegyzetet.

4. gyertyatartóköpű; rozeta a sfeşnicului; Tülle am Leuchter. 1688: Gyergja tarto egy forma gombastol [Beszt.; Ks Misc. 2]. 1735: Csigáson készített két Gyertya tartók gombájokkal, s egy koppanto [MNY XXXVIII, 133]. 1739: Két ezüst Gyertya tartó egy Sorofon jaró gombástól [Szászkerked K; LLt Fasc. 96].

5. Jelzői haszn-ban; in funcție atributivă; in attributivem Gebrauch: ? gomba alakú; in formă de ciupercă; pilzförmig. 1778: Harom lábu vagy gomba Alvinczi Tál fedél 2 [Csapó KK; Berz. 4. 8. Lit. C. No 18].

6. '?' 1697: Aranyas virágos ezüst Palaczk gombástól [KGy].

gombafánk fánkfajta; un fel de gogoasă; Krapfenart. 1849: Egy Gomba fánkot készítő pléh kalán [Somkerék SzD; Ks 73/55].

gombafánk-forma gombafánksütő-forma; formă de copt gogoşi in formă de ciupercă; pilzförmig

Krapfenpfanne. 1809: Egy pléh gomba fánk Forma [Koronka MT; Told. 19]. 1821: Gomba Fánk forma Sárga rézbol vas nyéllel [Backamadaras MT; CsS].

gombafánk-sütő formă de copt gogoși în formă de ciupercă; pilzförmige Krapfenpfanne. 1857: Gombafánk sütő [Bodola Hsz; BLt 11].

gombafánk-sütő-forma formă de copt gogoși în formă de ciupercă; pilzförmige Krapfenpfanne. 1821: Egy gomba fánk sütő forma. van kettő [Nsz; Told. 19].

gombás gombaszerű; in formă de ciupercă; pilzförmig. 1842: Czifra Mihály ... rövid gombás forma orra [DLt 1455 nyomt. kl].

◇ **Szn. 'p'** 1614: Gombas Andras fia puer lib. [Altörja Hsz; BethU 305]. 1751: A Gombás familiat nem tudom deducalni, de azt tudom, hogy a Gombásék is Gazdag Jozságot birnak it Oláh Vásárhelyen* [Szépkönyerüsztmárton SzD; Borb. I. — *Az előbbivel tőzsomszédos település] | N(eme)s Gombás János, és Nemes Gombás Kata Aszony [Ördögösfüzes SzD; i.h.]. 1803: Gombás Ferentz Vram [Páncélseh SzD; RLt O. 1]. 1858: Gombás Imre ... Hurubás cigány [Bádok K; RAK 10]. 1889: Gombás Mária napszámosnő [uo.; RAK 82].

◇ **Hn. 1604:** ghombas patak [Abásfva U; EHA]. 1699: Gombas patakban (sz) ... vicinussa ab una ... Gombas névű erdő [Csöb U; EHA]. 1753: A Gombás Oldalan (sz) [Bálványosváralja SzD; JHb IV/12]. 1860: Gombás árka [Csomafája K; BHn 63]. 1860–1870: A Gombás ösvényben [Kide K; BHn 102].

gombásodik a se umple de bureți; schwammig werden. 1722: A mellj öreg Gerendak vad(na)k itt az Udvaron ..., ha elég hosszszak volná(na)k arra az szükségre lehetne fordítani, az Nadgjából ki faragtatvánn, edgjet edgjet I. szekeren el vinné(ne)k, máskéntis mind el rothad(na)k, mert már gombásodni kezdett(ene)k Tavaszig Semmire kellők lesz(ne)k [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.].

gombasütő tigeie pentru fript ciuperci; Pilz-Bratenschüssel. 1736: Egy Réz Gomba sütő [Kv; RLt].

gombász gombászó; care duce la ciuperci; Pilzsucher-. **Hn. 1835:** A' Gombász Utnál (sz) [Bodola Hsz; EHA] | Délről a' Gombász ut [Nyén Hsz; EHA]. 1842: a Gambász uton alol [Bodola Hsz; EHA].

gombaszedés gombagyűjtés; culesul ciupercilor; das Suchen von Pilzen. 1681: Az mikor per bonam Industriám (!) az officialis által illendő keppe(n) kénszerítettnek ezen Hatzogi Districtusb(an) levők, Makk, vad, alma, vad körtvely, kökénj, gomba, komlo szedessel, s gyümölcs aszalással is Tartoz(na)k [VhU 201].

gombászik gombát gyűjt; a culege ciuperci; Pilze suchen. 1811: nyárba ... ök* járnak gombászni [ArEn. 7. — *Árokalján (BN) gr. Bethlen János és felesége].

? **gombatapló** '?' 1815: Egy parasztos Kos tők, egy néhány darabotska gomba toploval [DLt 862 nyomt. kl].

Valószínűleg: bükkfa/tűztapló; Fomes fomentarius; iască, vácălie; Zunderschwamm, esetleg hamis tűztapló; Phellinus igninarius; Feuerschwamm.

gombázik gombászik; a culege ciuperci; Pilze suchen. 1775: az felesége ottann Gombázott [Óraljaboldogfva H; KfMiss].

gombázó gombaszedő, gombászó; culegător de ciuperci; Pilzsucher-. **Hn. 1771:** a' Gombazo utonn [Kide K; BHn 94]. 1825: Gombazo Utba [uo.; BHn 100].

gombesináló gombkötő; năsturar, persoana care face nasturi; Knopfmacher. 1743: én egj kevés pénzetskét jól lehet Borbol Congeráltam s pálinkából de az Ngad parancsolatja szerint szebeni Majorost és Gombesinálot kellene ki fizetnem [A.árpás F; TKI Váradí Zsigmond Teleki Ádámhoz].

gombfa kopjarúd/szál; prăjina sulitei/lancei; Speerholz. 1625: Atta(m) az Kupasnak, Kapiakhoz valo gomb faert ... f 2 [Kv; Szám. 16/XXXV. 149].

gombház cheotoare; Knopfschlinge. 1723: Az Urfinak magá(na)k ... Vétetett menté(ne)k, dolmány(na)k, nadrág(na)k négy sing s három fertály kávé szín fantzia (!) posztót fl. 11/31. Selyem gomb ment rea tizen öt. Gomb házis tizen öt. Sinor tizenhárom sing Selem ment reá //27 [TKI Huszti András kezével].

Szk: makkos ~. 1723: Egy szegfű szín Angliai Poszto Dolmány, fejr bogár hátú sinórral, harmintz apro ezüst gombok s makkos gombházzakkal, az ujján pedig 24-pár ezüst kaptok [Koronka MT; Told. 29/2] * *vitézkötés* ~. 1696: Meczin bellet nyári mente; vitézkötéses gomb házokkal s gombokkal [LLt Fasc. 24].

gombkötés gombkötőmesterség, meseria năsturarului, meseria de a face/impletii nasturi; Knopfmachen. 1602: Mezaros Mihalne leánya Anna ... negy eztendeigh latott ok* az gomb keotesen, de semmi gonozt nem latott hozzaya [Kv; TJK VI/1. 564. — *Czibere Gergeline-nél].

gombkötő gombkötőmester; năsturar, meşter care face/impleteşte nasturi; Knopfmacher. 1609: Attam ... Madaraszoknak ... hust lib. 6 ... Gombkeotenek ... hust lib. 4 [Kv; Szám. 126/IV. 195–6]. 1640: Vagion egy Gombkeoteose kinek kekedí Sig(mond): adot egj fundust [Km; GyU 48]. 1650: Az Vrunk eő Naga Lengyel Gomb

kötőjnek Haro(m) personara Gaz(dalkottam) [Kv; Szám. 26/VI. 361]. 1700: Gombkötőnek valo osztovata //1// [Szászkered K; LLt]. 1716: a Gombkötő munkájáról ... a szarka lábért Menté kötéért kíván 4 Má(r)jást [Nsz; Ks 95 Incze János lev.]. 1746: Ez országban pedig minden Sokadalmas Czéhetlen helyeken, az eddig practizalt Czéhek(ne)k Szokása Szerint a posztot áruló Sátorok(na)k végiben mingyárt Szakaszzsanak ezen Gombkötőknek miveknek alkalmas árulásnak valo helyet [TJKt III. 104 egy-i végzés]. 1772: attol részeges Gombkötőtől az Zlotat meg nem vehetem [Nsz; Ks 96 Bornemisza Imre lev.]. 1809: Csináltottam Thordán a Csakora vitéz kötést és egy bojtot vagyis Rosát ezért fizettem a Gombkötőnek 3 Rfr. 30 kr [Várfva TA; KW].

Szn. 1590: Gomb keotheo Mihál [Kv; Szám. 4/XV. 7]. 1666: Gombkötő Istva(n) ns [Gyf; Incz. III. 5a]. 1668: Szebembe(n) lako Gomb kötő János Szebeni Concivis [DobLev. I/22]. 1674: Gombkötő Jstván Hunyad Varossa Biraja [VhU 451]. 1680: Andreas Gombkötő [Dés; Jk]. 1681: Trinczeni Gombkötő Györgj Jövevény. Trinczenből [Vh; VhU 36]. 1688: Gomb kötő Laczkó és Péter [Fog; Törzs]. 1697: Gombkötő Lőrincz ns [Kv; KvLt I/186]. 1700: Petrus Gombkötő de Déés. [Dés; Jk 312a]. 1702: Gomb kötő Pál ns [Pulyon SzD; WassLt]. 1703: Gombkötő János [Uzon; HSzjP]. 1722: Sövenfalván^a lako Gombkötő Panna [BfN X. Reg. 2/113. — *KK]. 1727: Nicolaus Gombkötő Vasarbiro [Dés; Jk]. 1735: Gomb kötő Samuel [Kvh; Bogáts 12]. 1760: Gombkötő Trintsini Joseff [Mv; Hr 1/9].

Ha. 1714: Gombkötőnek [Nsz/Fog; AH].

gombkötőcéh breasla năsturarilor; Knopfmacherzunft. 1746: az említett Ns Enjedi Gombkötő Czéhnek immediatē az Erdelyi posztós Sátoroknak végiben szakaszzsanak illendő helyet [Torda; TJKt III. 105].

gombkötőeszköz ucealtă pentru făcut nasturi; Knopfmacherwerkzeug. 1756: Sinórt verő Gombkötő eszköz 1 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 23].

gombkötőinas ucenic de năsturar; Knopfmacherlehrling. 1672: adtam^a ... az két Gombkötő Inasnak Petinek s Láczkónak no 2 [UtI. — *Ti. pokrócot].

gombkötőkerék roată pentru confecționarea nasturilor; Knopfmacherrad. 1756: egy Gombkötő kerék [Gernyeszeg MT; TGsz 51]. 1768: Vas gomb kötő kerék [Mezősztygyörgy K; Ks 23. XXIIB].

gombkötőkészület '?' 1820: Egy Veres Merinosz (!) Iberok gomb kötő készülettel [Felőr SzD; Bet. 5 Fráter Theresia kel.].

gombkötőmesterség meseria de năsturar; Knopfmachen. 1659/1681: én^a mindenkori szorgalmatosagommal igyekezven mind Boldog Eleimnek di-

cseretes példajoknak követesében ... melto consideratioban vévén ... VHunyadi városomban lako vitezlő Gombkötő Istvannak ednehany esztendőktől fogva valo azon Gombkötő mestersegevel valo jambor es hűsleges szolgálattját ... Var uca nevű uczaban ... levő házat ... maganak, es ket agon levő maradekinak, Legatariusinak is adom száz hatvan forint summaban minden hozza tartozo öröksegevel [Vh; VhU 223-4. *Nic. Zolyomi]. 1679: Gomb kötő mester-seghez valo, sinor verő deszka nyereg nro 1. Sinor verő szék, Maicz veréshez is jó nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 101]. 1681: Gomb kötő mestersegehez valo Szkoifiom sorlo kerek nro 1. [Vh; VhU 539]. 1710: Az Nemes Tanács Parancsolattjából az Gombkötő Samuel Jnventált Javaiul ezeket vittük el es kőz keznel hatuk. Műszer: Sodro keréket (!). Egj Seljem vizsgáló fa kéreket. Egj Sinor verő fa njerget. Egj Sinor verő fa Széket. Egj Ládát egjéb aproság műszerrel egjűtt az mi az Gombkötő mestersegehez kívántatik [Kv; TJK VII/2. 3710].

gombkötőné a gombkötő felesége; soția meșterului care face nasturi din fire (de ață); Frau des Knopfmachers | gombkötő asszony/nő; femeie care confecționează nasturi din fire (de ață); Knopfmacherin. 1737: Gombkötőné [Kv; KvLt Dica-jegyzék].

gombkötőtábla ? gombkötőasztal; masă pentru confecționarea nasturilor; Knopfmachertisch. 1692: Gombkötő Tabla no 1 [Mezőbodon TA; BK 5].

gombóc galușcă; Knödel, Kloß. Szn. 1758: Gombocz Kata [Bethlensztmiklós KK; BK]. 1767: Gombocz Joseff [uo.; BK].

A címszót közzszóként PP és másik négy kiadása nem ismeri; ilyenként levéltári gyűjtés közben sem került a szerk. elé.

gomboeska 1. năsturel, năsturas; Knöpfchen. 1588: Vagyon tizenhat Apro gheombelegh Gombochkak kopot Aranasok (így!) [Kv; KvLt Inv. I/2. 13]. 1776: Hét Lot Ezüstből álló Gombotskák [M.köblös SzD; RLt O. 1. 34]. 1785: kis gombotskært — 30^a [WLT Cserei Heléna jk 10a. — *Értsd: dénár]. 1807: lājblira valo gombotskák [Körtvélyfája MT; LLt].

Szk: *aranyfonal* ~. 1711: Egy fejer Scárlát Dolmán, az allyán fejer Viragokra aranyassan szűtt béliésű apro arany fonal Gomboskák rajta [Told. 19]. 1714: Baraczk szín Seljembul valo Dolmanj az uyan ... 16 aranj fonal gombotskakkal, es anyyi követsekkkel ékesített fl. Hung. 24 [Nsz/Fog; AH] * *ezüstskófiom* ~. 1759: Egy szederjes sima bársony Aszszonyi mentét ... ezüst szkofium gombocskákkal meg gombozva [Nsz; TSb 7] * *fejérezüst* ~. 1682/1687: Attam Egj Uy Angliáz Ueres Mentett, Ez is uolt megh premeuze egj rend feier ezüst galonnal, Tizen Niolcz feier ezüst gombocskak raita [Fog; Borb. II Rákosi Anna kel.].

2. gömböcske; globuşor; Kugelchen. 1596: Vagion Negy nyoszolya kettye himes az egyknek gombochkak raytha aranyasok, az masik rakot az feyetewl [Kv; RDL I. 65]. 1714: Korbatsotska liet szegletes Kristaljomos nyelével, mind a' ket végén arannjal borított s alab valo Türkesz követskekkel ki rakott, ostorocska penig arany s ezüst skofiummal borított s aranj Scofium, apro gjöngjekkel ki rakot gombotskaval ekesített fl. Hung. 30 [Nsz/Fog.; AH 36].

3. kivonó ~ ablakgomb; buton la fereastră; Fensterknopf. 1764: Egy ablak rámákra szegeletes Sorkokért, által foglaló vesszőkért, kivono gombcskákkal és bezáró fordítókkal I Rfl. 8. xr. [HSzj által-foglaló-vessző al.].

gombolya gombolyag; ghem; Knäuel. 1768: Csepű fónal gomboláb(an) meg tekerve 50 [Marosztgyörgy MT; Ks 23. XXIIB].

Szk: fonal ~. 1660: Harmincz fonal gombolya [Lázárfa Cs; LLt Fasc. 117] * gyapjú ~. 1660: Hat gyapiu gombolya [uo.; i.h.].

gombolyáska gomolyácska; ghemulet; Knäuelchen. 1748: Gyapot fonal egj Gomboljáska [Nagyida K; Told. 11/95].

gombolyag, gombolyég I. fn 1. gomolyag; ghem Knäuel. 1647: Saknak valo Giapjura gombolyekokban attanak ki szöni Tomnatokra (!)* ... Gombolyégot Nro 62 [Marosillye H; VLt 55/5415. — *Tomnatek H]. 1677: Hat matola nyálás fonal, és hat kis gombolyagok [Kv; RDL I. 155b]. 1693: egy nehany Gombolyagban levő Fonalaimat hatalmasul el venén felis szötette [Dés; Jk]. 1741: Szapulatlan szála fonál három darab és két gombolyég [Mocs K; JHbK XLIX/25]. 1744: fejér Szőr gyapju fonal 8 gombolyék [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. 1756: Egj Sákban Gyapju fonal Gombolyog(an) fejér 10. fekete 8 [Somkerék SzD; Ks Gr. Bethlen Imre lelt.]. 1807: Fejér gombolyogba Maradt gyapju fonal [Körtvélyfája MT; LLt].

Szk: szöszfonal ~. 1849: Egy roszz kosárba két szösz fonal gomballyig [Somkerék SzD; Ks 73/55].

2. vhány gomolyagnyi; de (cîteva) ghemuri; von einigen Knäueln (viel). 1608: Harom falka fonal, kett Gomboliagh fonal [Kv; RDL I. 83]. 1615: Haro(m) falka fonal, No 13 gomboliak fonal egywtt beochwltek f. 1 [Kv; i.h. 97]. 1636: Egy nihani gomboliagh fonal [Kv; i.h. 109]. 1735: Tavalyi szötetéstől maradt nyölcz gombolyag fonal [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIB]. 1741: Szápuított gombolyek szász fonal 8. Szapulatlan szála fonál három darab és két gombolyég [Mocs K; JHbK XLIX/25]. 1805: Két Gombolyék Kender fonal [Szamosfva K; BLt 9]. 1815: 1 Gombollyog szőr fonal [Nyarádsztbenedek MT; Told. 50]. 1836: Egy rudon Hét Gombojék szösz fonalak [MNy XXXVIII, 133]. 1840: 13. gombolyig fonalat Szarka Mihalyné* [Dés; DLt 456. — *Ti. vett meg].

3. kb. vhány kötésznyi; de (cîteva) legáturi/mänunchi; von einigen Bündeln. 1693: Vagyon Pappirosban takarva, valami ezüst Porteka, ugy mint Tizenöt gombolyeg öreg sima mentere valo ezüst gomb [Ne; DobLev. I/38. 8b].

4. kb. gúzs; gínj; Wiede, Fessel. 1714: Bajori Ferencz ... parantsolt az maga keze alatt levő katonaknak, hogy vigjék be ... Nyisztor Miklost ... az maga házához és ott kezeit kötözvén üstöket az lábai nagj ujjaira kötözvén gombolyégban, ki mondhatatlanul meg verette, a Tüzben taszigáltatta [Berekszó H; Szer. Polta Togyer (70) jb vall.].

Szk: ~ba(n) köt(öz)/kötöztet. 1714: Bajori Ferencz Uram Nyisztor Miklost ... gombolyégban kötöztevén meg verette kénoztatta igen rutul s ki mondhatatlanul [uo.; i.h. Marian Danila (26) jb vall.]. 1729: Maga vólt egj a meg kötöztetet személy Capitanj Vr(am) maga jellen létében kötöztetet meg, maga Capitanj Vr(am) disponálván a Falubeli paraszt Strazanak meg kötözésének modjáról, ugj kötöztevén meg mint a Boszorkánjokat szokták kötözni kezét, labait, horgas ina alá rúdat húzván gombolyagban kötözette [Sövényfva KK; TSb 51]. 1754: Donáth Uraimék magok ugyan negyed magokkal egy estve felé nap világon szállottanak az Néhai Miske György Uram Vonya Pantya nevű Iobbagyara, de az több Jobbagyokat is ... éttzakának idején zaklatták és fogdosták el es ... Ilia Bukurt kegyetlenül gombolyogba kötöztettek [Vecsérd NK; RLt]. 1765: oda vetődék a lárma a Sertés pasztoris, és aztis gombolyégban kötözé, s az udvaron lévő potsolyában vetteté egy hogy majd belé nyvadott [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 163] | a Commissáriusok ... pogányhoz is nem illő kegyetlenségekkel ... néha gombolyékban kötöztek s marha ganéjos vízzel öntözték Biráinkot, néha ismét gombolyégban ugyan (: mint a Boszorkányokat szokták:) kötözvén az kapu zábéba ütött szegben mint a kancsot fel akasztották [Karkó*; i.h. 227. — *Boroskrakkó AF] | az Executor ugj nyomorgatta, Sárba ültette, és hóra, meg furván a gerendát, szakállát, vagy haját oda szegzte fa szeggel, gombolyokban kötötte, s e képpen a Contribuens népet nyomorgatták | (Az executor) Biráinkot, s lakossainkot gombolyékba kötözték, hogy nemis mozdulhattak, ug meg szoritották tekerő fával a kötést, mint az fával meg rakott szekeret, hogy ábrázatunk, s körmeink meg feketedtenek, mint a holt szén [Kisened AF; i.h. 298—9].

II. mn 1. gömbölyű; rotund; rund. 1735: Gombolyég nadal tekert hosszu nyakas buteliák 7 [Kóród KK; Ks 66. 45. 17]. 1742: Egy gombolyég és egy Lapos Reszelő [Kv; TL 90 lak.]. 1767: Epültre valo fák ... Gombojég borona fa Nro 129 [Siménfva U; JHb. XXIII/31. 19]. 1812: Egy gombójég ros z jukaszo xr 3 [Mv; MvLev. Szabadi József hagy. 11 kov.].

Hn. 1864: Gombojag bánya [Ditró Cs; GyHn 34].

2. henger alakú; cilindric; walzenförmig. 1765: Egy hitvan bőrös vasas gombolyig ket singes Záros Lada 1 [Kóród KK; Ks 19/I. 6-hoz].

A szerk. ilyen levelesládát az F.M.L.t levelesanyag-őrző láda-gyűjteményében még maga is látott.

Ha. 1814: gombójégokat [Buza SzD; LLt Csáki-per 131. L. 38]. 1819: Gombolyig [Baca SzD; TSb 6].

gombolyagocska vhány gombolyácskányi; de (cítve) ghemulete; von einigen Knäuelchen. 1746: Egy kis gyomboliegocska* czérna [Vargyas U; DanielAd. 255. — *Így az eredetiben, de nyilvánvaló tollvétség g -s szókezdett h.]. 1840: Egy gombolyagotska fonalat Eperjesi Mihály* [Dés; DLt 456. — *Ti. vett meg].

gombolyéqfa ? gömbfa; lemn rotund; Rundholz. 1799: Damokos matiatol hozattam gombalieg fat 16 Szalat [Kv; Szám. 8/XIII. 25]. 1797: az Kis kapu vagyon tsnálva gombolyég fába vésőleg belé eresztve [Kórispatak U; Pf]. 1843: nékie egy gembejeg fat ... által adtam [Dés; DLt 1300].

gombolyég-horog harisnyakötő eszköz; unealtä pentru împletit ciorapi; Werkzeug zum Strumpfwirken. 1836: egy Püigrán munkájú karba akasztó Srimf kóteshez valo gombajég horog [Apahida K; RLt O. 4].

gombolyító 1. tekerő; depänator; zum Haspeln dienend. Szk: ~ láb fonaltekerő láb. 1679: Gombolyító Level Par 4 Gombolyító Láb nro 6 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 63] * ~ levél fonaltekerő levél. 1679: Gombolyító Level Par 4 [uo.; i.h.].

2. gömbolyító; rotunjitor; (ab)rundend, Ab-rund-. Szk: ~ fogó. 1691: egy medue fogó két singh fogó, egy kalán fogó, két gombolyító fogó [CsVh 114]. 1703: Kovácsok vagy vas veretők eszközei: gombolyito fogó nro. 2 [i.h. 118].

gombos 1. cu nasturi; mit Knöpfen versehen. 1633: Attam egj Ezeóst korda eouett gombost [Ks Vesselini Kata kel.]. 1656: Cziontos Geörgy mind az vtan szerzette az eszwstós gombos dolmant mentet ... mikor Czianadi Margitot el veotte [Balástelke KK; Kp III. 82 Deak Marthon (30) vall.]. 1735: ezüst s Aranyas gombos Zöld Anglia mentét ... ki adni nem akar [Dés; Jk]. 1788: Egy pár fekete síma bársony csipkés gombos kesztyű [Mv; TSb 47]. 1815: Ezen Levelünket mutato Nemes Személyly Domokos Miklós ... Visel két poszto fejer gombos kurta Lájbit, szürke poszto Magyar Nadrágot [Torda; TLt 1237].

2. ? gombbal díszített; ornamentat cu buton; mit Knöpfen verziert. Szk: ~ firhang. 1849: Ezen szobának egy ablaka előtt égy fejer gyolts gombos Forhang — Nyil formát mutato, a két végibe aranyozott gombos rudjával [Somkerék SzD; Ks 73/55].

3. csempegömbös; cu glob de cahlä; mit Kachelknöpfen. 1699: Kemenczeje nagj örög feier bokaly kalyhabol rakot, teglakra csinalt labokon allo, csipkes három gombos a teteje [Boroskrakkó AF; BfN dobozott anyag VI]. 1726: Zöld mázos kályhákából rakott, fellyul tsipkés, gombos, belöll szenelő kemencze hosszan vas az szájában, tűz helyi párkánya fábol van czifrán tsnálva, és az szegelete vas kaptsokkal öszve kaptsolva [Görgény MT; Born. G. VII.23]. 1732: ezen házunk ... faragott köből valo tűzhezre rakott, Sárga, zöld és kék virágokkal szépen rajzolt fejer bokaly unicornis czi-meres csipkés, és gombos káljhákból rakott füttös kemenczéje [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc]. 1810: Vagyon a' Léányok háza, ... vagyon benne égy négy szegeletű, kék nagy tábla káljhákból Francia módira csinált, téglá tűzhelyen állo vas pántra rakott, kettős tetejű, gombos párkányos ajto nélkül valo kemencze [Doboka; Ks 76 Conscr. 37]. 1819: Az Első házban 4 fa labon allo új modi vas ajtoju gombos cserep Tüzelő [Nagypacal Sz; Berz. 8 Fasc. 72].

4. fedőgombos; cu glob de capac; mit Knopfdeckel. 1761: On Edények. Öreg Leveses Tál gombos fedelével Nro 2 [Vessződ NK; JHb XXIII/31. 25]. 1790: Leveses, és Étél hordozo Csesze Gombos fedellel szijuba Nro 6 [Sv; Ks].

Szk: ~ borító. 1848: Üveg Némük ... Harang forma gombos borito 16 [Szászkered K; LLt] * ~ fedelű. 1803: Hat pár kék Üveg gombos fedelű Ugorkás, és Tzéklás edények [Ne; DobLev. IV/858. 2b] * ~ ónkanna. 1630: Két Eyteles Abbronzios gombos on kanna [Kv; RDL I. 147] * ~ ónpalack. 1681: Negi szegű öregh on Palaczk Sotustol 3 Kissebb, Sotus gombas ón palaczk 2 [Vh; VhU 540].

5. gombos fejű/végű; cu capătul hombat; mit einem Knopf am Ende. 1633: Tiz ezeóst kalan regy forma araniás az Nyele gombos [Ks Vesselini Kata kel. Zanthay Ferenc kezével].

Szk: ~ horog. 1780 k.: az kuthaz valo két vedernek az egyiknek az két fülit ki tottam xr. 6. a másíknak is az ket fülit ujbol amagam vasambol xr. 12. egy nagy Gombos hargot hozzája a magambol (!)* xr. 4 [Szászváros; BK. — *Helyesen: a magaméból; értsd: a magam anyagából] * ~ lábú. 1753: Az Ur házab(an) gombos labu ostablás Asztal 1 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII] * ~ nádpalca. 1714: Gombos Nad Paltza ezüst almaval fl. Hung. 4. — [Nsz/Fog.; AH 37] * ~ nyelvű. 1735: Egy Gombos nyelvű és égy öz Láb formájú két Kalánok 7 Lot 1 Könting [Kv kör.; RLt]. 1752 k.: Egy gombos nyelvű és égy öz láb forma kalán 7 Bécsi lot 1 könting [Kv; RLt].

6. ~ (vas)szeg nagyfejű szeg; cui cu cap mare; großköpfiger Nagel. 1592: (Vettem) Darabos Janostul 69 Gombos szeget kiert attam) f 1/38 [Kv; Szám. 5/XIV. 376]. 1799: A Fal oldalára fel szegeszetetett Hét Gombos, és Srofos vass szegekkel készült Fogasotska [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

7. gömböcskével díszített; ornamentat cu globulete; mit Kugelchen verziert. Szk: aranyos

~ rama. 1789: Az Nchai Vladár Adám Familiája Czimere Sellyem Materiára ki rajzolva, aranyos gombos egybetűző Rámájával Rf 1 [Mv; Conscr- Ap. 5] * ~ láncc. 1637/1639: Egj regj viragos fűzeott parta Eö ... f. 34 d. 66. Egj mas Mereoe Eo, geongjös türkeses, almadinos, hoszu gombos Lancelal njom. M. I. p. 36. — f. 28 d — 8 [Kv; RDL I. 111].

8. bútorgombos/gömbös; cu buton pentru mobilă; mit Möbelknöpfen (versehen). 1637/1639: Az elseo nagj hazban az bolt aito mellet vagjon egj njoszolja az agj feoteol rakot gombos, az labaj geombeoljegek gjntaros, f. 3 [Kv; i.h.]. 1749: két ládát, egyik zöld gyontárral festett, a másik gombos rakot láda [Papolc Hsz; HSzjP].

9. gombfogantyús; cu mîner de buton; mit Knopfriff (versehen). 1736: Az hintó derekában, az hol az hintóban felültek, kétfelől volt két csap, az kiben ... az ablak borítójának gombos két lyukát belé tették, s az tartotta [MetTr 365]. 1761: németes csere ajtó fél fák között csere fűrész deszkákból onozott lapos fejú vas szegekkel bérelt, ugyan onozott vas pántos Sorkakon két felé nyíló gombos onozott vas rantoju, ugyan onozott borított Záru uj Ajtó Nyílik be a Nap nyugat felől való majos boltozatú ... Istállóban [Vessződ NK; JHbK LXVIII/1. 212]. 1813: a' Háznak az ajtaja két vas sarkokon magyar zárjával, fordítottjával, ütőkőzöivel, koltsával és gombos bé húzójával [Polyfva MT; Told. 18].

10. gomb/gömbfejú (gomb/gömbszerűre faragott); (sculptat) in formă de glob/buton; kugelförmig geschnitzt. 1732: (A) tornáczból Eszak felé njulik egj esztergáb(an) metzett piramisokon, gombos cserefa könyöklős, cserefa lépcsős gradies a gyümölcsös kertbe [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc Nchai gr. Kornis Zsigmond conscr.]. 1761: (Az) Istállóban vagjnak hét paripákra való cserefákból négy szegeletre faragott gombos östömpőjök között, majd uj fenyő fűrész deszkákkal bérelt különös hét állások [Szászvessződ NK; JHbK LXVIII/1. 198].

11. '?' 1732: ezen hinto szín gerendáin fen táltunk ... két nagj gombos deszkázatlan ló szánat [Kóród KK; Ks 12 F].

12. tetőgombos; cu glob pentru acoperiș; mit Knauf. 1681: Lugas kert ... Ezen kert közepi-b(en) volt, nyolcz kü lábón állo, 8 szegre valo filegoria; mostan csak a kü lábak állanak fenn; ha ezen kertet szépen megh épete(ne)k a filegoria keő labait fellyeb rakvan, ahöz illendő szep forma felít csinálnanak, gombos sindelyezessel szarufazással, szep recreatoria valo hely volna [Vh; VhU 573]. 1761: (Az udvarház) épületnekis Észak, és Dél felől való végeinek közepeken ... két két contignátios meg hulladozott, és majd omlo félben álló Torony formájú, gombos el hulladozott Sindely fedél alatt Filegoriás két Bástyák vadnak [Siménva U; JHbK LXVIII/1. 40].

13. '?' 1743: Járnak be ... az udvarba ... négyszegre kifaragott, földbe beasott s felállított hat.cserelábú, a két első tekervényesen cifrázott, a középső paraszt ... gombos kötésekkal erősített

s kötött kapu* alatt [Erdősztgyörgy MT; ETF 108.14. — *A közlésbeli sajtóhiba javításával].

14. ? gombkötő; nasturar (persoana care face nasturi); Knopfmacher. Szn. 1562: Blasius gombos [Kv; Szám. 1/VIII. 43]. 1573: gombos gergel [Kv; Tjk III/3. 278]. 1586: Gombos Jmreh [Kv; Szám. 3/XXIV. 55]. 1590: Gombos Marton [Km; GyU 10]. 1625: Gombos Georgy Tordat faluj lo fw [UszT 57c]. 1761: Gombos Kristof [Koronka MT; Told. 26]. 1783: Gombos Ferenc és fia Gombos Ferkó (inas) [Kv; CsCJk I. 184a]. 1788: Gombos Kis-Anna [Kv; RkAk 45]. 1800: Gombos Miska. Gombos Pista (inas) [Kv; CsCJk 227a]. 1830: Gombos Getzi (inas) [Kv; i.h. 285b].

◇ Hn. 1778: Gombos Tanorokba (sz) [Kőrispatak U; EHA]. 1816: Gombos hidon alól valo fogadonál (sz) [Andrásfva MT; EHA]. | Gombos hidon felyül (k) [Sepród MT; EHA]. 1824: Gombos tanorokja nevezetű helyben (sz, k) [Kőrispatak U; EHA].

gombosan tetőgombosan; cu glob pentru acoperiș; mit Knauf. 1736: Ezen Gyümölcsös közepiben van egy hulladozott, régi, Gomboson Sendelyezett ... fődél alatt Négy szegre Csere talpokba álló kilentz Sasolt Cserelábfákba, fenyő boronából ki rakott ... Nyári Gyümöltstarto ... Filegoriatska [Sárpatak MT; CU XIII/1. 71]. 1737: Ennek* Szarvazattya gomboson és Siposon sendeljeztetett [CU Petrichevich-Horváth Bold. Conscr. — *Ti. a tornácnak].

gombostű 1. ac cu gămie; Stecknadel. 1576: Wagon walamy waro theo, gombos theo mynth egy tyzen keteoygh valo [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 16]. 1584: Martha Dely Marthonne valia ... Eregy eregy essez Curwaffy ket penzen Meryk ot a' sinornak singit es gombos theowel talliak (!) fel, de en harom penze(n) Adom singit, Illie(n) zokat hallotta(m) [Kv; Tjk IV/1. 334]. 1599: Garay Andras. Hozot Crakay Marhatt ... 9 keotes parazt theott — 1/4 ... Gombos theo. per d 36 [Kv; Szám. 8/XIV. 20 hj]. 1627: Ket keotes igen apro gombos teo | 20 leuel gombos Teő tt f. 1 d. 50 [Kv; RDL I. 132, 134]. 1667: Holmi áprollek gombostöt s egjeb varrotöt vettem fl. 2 [UtI]. 1676: vöttem ... Három Papiros gombos tött f 1/8. Töyert egy papirossal f = 75 [UtI]. 1711: 6 kötés Lyppsiái Töő ... 1/80 6000 Gombos Töő 4/80 [ApLt 5 Apor Péter inv.]. 1729: Gombos töt ... 15* ... [Born. XXXIX. 6. — *Temetésre vásárolt holmik közt]. 1802: (Vett) 1 Levél Gombostöt [Mv; DE 3]. 1806: 1 Levél gombostö — 7 [Déva; Ks 119b]. 1810: 1 Levél Gambastö [Mv; Told. 74]. 1813: 1 Levél gombastö 2. — [i.h. 19 gr. Teleki József temetési jegyz.] | 1 Levél gömböstö [i.h. 74]. 1816: Pakét gombostö ... 10 xr [Kv; Born. IV. 41]. 1845: Két darabba Gombos Tök [Dés; DLt 1388]. 1862: 5 pack hajtó 1 levél gombostö [Kv; LLt].

Szk: bécsi ~. 1684: Ezer becsi apro Gombos tot ... f 1/20 [UtI] * fekete ~ fekete fejú gombostű. 1852: 2 levél fekete gombostö [Kv; KCSl

11] * ? *horspádi* ~. 1807/1818: 3 Levél Korszpádi (!) Gombostű [Mv; Told.].

Sz. 1772: ilyenén szokall kénszergettek enge-met: Tsak meg kell mondani mert a' Bárois meg fog még azonn eskünni, és egy gombos töig mindeneket elé kell adni [Drág K; TSb 21].

2. (vmilyen) díszítű; (un fel de) ac ornamentál; (irgendeine) Ziernadel. 1637: Czetri Giörgj ... oda ment Varga menyhartnehez s ... ket gombostütis adot volt az Aszonnak | (Czetri György) Negj gombos tüt adot neki ezüstöt ennek az Uarga Menyhartnenak ..., varga Menyhartne is gatia mazagot adot neki [Mv; MvLt 290. 54b, 61b]. 1637: Az masik eöczemis ket gombos tüt adot volt oda az eö leaninak s az is oda vagjo(n) [Mv; i.h. 291. 118b].

gombostű-esináló gombostűkészítő mester; mes-ter care face ace cu gămăliu; (Steck)Nadelmacher, Nadler. 1820: Isidor Svodoba ... Cseh Országi Bitschover nevű Kerületből ... Gombos-tű csináló [DLt nyomt. kl].

gombostűs. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ párna gombostű-tartó párna; perniță pentru ace cu gămălie; Nadelkissen. 1839: Egy gombos tős párna [Kv; DLt].

gombostűtartó I. mn Szk: ~ párna gombostűs párna; perniță pentru ace cu gămălie; Nadelkissen. 1772: 1 Gonbos (!) tő tarto párna [Egeres K; Ks].

II. fn cutiuță pentru ace cu gămălie; Nadelbüchse/behälter. 1846: Egy gombostű tarto czi-pőtske alakban [Dés; Berz. Lelt.].

gombostűzött gombostűvel odatűzött; prins cu un ac cu gămălie; angenadelt/geheftet. 1841: a' hol ők a tsikom lába el törését mutatták, semmi ottan akkor frissibe található látható vérességre jegyre, Az A alattiloz* gombostűzött serény szőrin kívül, amit ők a farkából valonak lenni állítanak nem találtatott [Dés; DLt 1541. — *Ti. az A alatti irathoz].

gombos gombbal díszít; a ornamenta/decora cu nasturi; mit Knöpfen verzieren. 1675: az D(omi)-na A(ctri)x az Eövet oda adta gombozni [Kv; TJK VIII/12. 75]. 1699: tenger szín selyem sinor eöv szkofium ezüstel gombozva [Szarhegy Cs; LLt Fasc. 150]. 1736: De az urak, főrendek, nemesek temetésire ... mentől közönségesebben lehetett, ugy öltöztenek, sőt azféle alkalmatosságra nem csak gyászkontöst, hanem színes posztóból valót külön tartottanak, szederjes, violaszín posztóból valót, azon csak selyem sinor, selyem gombok voltanak, az nagy uraknál is olyan színű mint az kontös, selyem övet külön tartottanak az is csak selyemmel volt gombozva [MetTr 406]. 1788: Fekete Selyem sinor öv ezüst gomboskával gombozva | Egy Sárga Selyem öv ezüst szkofiummal gombozva [Mv; TSb 47].

gombozás 1. gombokkal való díszítés; ornamentare/decora cu nasturi; Knopfverzierung. 1725: Ezen Fekete Kontöshöz fekete Sodrás öre Gombozásával edgjütt erogalodat pénz Flor. 1 Den. 78 ... rojtos pikkelyű gombokra flor. 1.,44. Sodrott selyemre 32 pénz [K; TK1].

2. ? gombolás; imbumbare, incheiere cu nasturi; Knöpfen. Szk: ezüstszkofium ~. 1746: öv ezüst szkofium szíronyos Gombozással [Nsz; Told. 19].

Némi valószínűséggel az adalék az 1. jel. alá is tartozhatik.

3. csempögömbös díszítés; ornamentare cu globuri de cahlä; Verzierung mit Kachelknöpfen. 1772: égy sima zöld mázos kallyhákbold allo, alof fellül keskeny csipkes párkányos kementze találatik, az melly fellül duplás Csipkézéssel, és négy Szegeletin valo Gombozásokkal készítettett [Szász-sebes; BethKt Mikes conscr.].

4. pitykés; joc cu nasturi; Knopfspiel. 1870 h./1914: Gombozás: a tavasz első szabadban fűzött játéka. Mihelyt ... szárazon lehetett mozogni, mindjárt sorjába fűrattak a tenyéryn yi lyukak s folyt a lyukbavetösi. E célra előkerültek a lapos csont, a bádoggal bérelt csendör s katona részgombok ... s régi lejárt sustások mint jó vetők; a nyeremény volt a felfűzhető könnyebb csontgomb és „spencil” pityke. Innen a játék neve sok helyen pitykés volt [MvÉrt. 14].

gombozott kb. gombozással díszített; ornamentat cu nasturi; mit Knöpfen verziert. 1693: Egy zöld selyem Sinor öv, Szkofiummal gombozot [Ne; DobLev. I/38.8b]. 1710: Ruhaba takarva egj karmasin szín selyembül valo Török sinor ezüst szkofiummal gombozott Eö [Told. 19]. 1748: Selyem öv Szekfü szín szkofiummal gombozott [Vargyas U; CsS]. 1760: Téglá szín Ezüst Fonallal és Selyemmel elegyesen gombozott Selyem öv [Mv; TGsz].

gomboztat gombozással díszített; a pune/dis-pune să fie ornamentat cu nasturi; mit Knöpfen verziieren lassen. 1759: Értem azt is, hogy alávaló embernek tartatott, akinek szárközépig s alább is érő hosszú deák-tóga forma mentéje nem volt. Még a cancellisták közül is sokan viselték. Annak felette minden nap dolmányt öltöttek fel s arra öveket kötöttek, régenten csak olyant, akin öt vagy hat, id est igen kevés gomb volt, azután osztán az öveket husz s negyven gombbal is gomboztatták, akitől kitölt [RettE 89].

gomboszár kb. gombakasztó (zsinór); șnur pentru chitoare; Knopfschlingel(schnur). 1697: Egy mentére valo ezüst Gomb száár [Szentdemeter U; Ks 31. XXXa]. 1700: Egy Hiuz lábbal berlet teczin Skárlát mente Tiszta fejer ezüst Gomboszár rajta Szkofium ezüst Gombjai | Egy Nuszt lábbal berlet teczin Skárlát mente Tiszta ezüst fonal széles Sarga Szkofium virágú Gomb szár rajta Szíronyos Szkofium Gomb rajta [Hr 1/20]. 1735:

Egj hoszu mente Teczin Angliai Posztobol Aranyal Sinorozva, njolcz par paszamantal Csinált gomb Szárral hasonló zaraka lábakkal [Sv; Hr].

Szk: *paszamány* ~. 1713: Egy Mentére való aran fonalbol szótt jukatos Csipkés paszamány gomb Szár a gombjai s pikkéjei (!) szironyosan vannak kötve [WassLt id. Vass Györgyné Nemes Mária hagy.].

gombszárás '?' 1688: Egy publikan szín gomb szárás Nyári mente veres kafftánnyal berlett [Beszt.; Ks S. Misc. 27].

gombú vmilyen gombos; cu nasturi; mit Knöpfen verselen. 1637/1639: Egj teczin kamúka szoknya, az vallan tizenhat gombu aran keotes [Kv; RDL I. 11]. 1669: Boer Sigmond Ura(m) ... adott ... egj szederjes Gránát Mentet, szárós gombut, ezüst fonalual szóttet [Fog.; Szád.]. 1764: az I ... Tordára vetődven, ötet elfogták, hogy földős Vrának lovát roka torkos aranyos ezüst gombú mentéjét el lopván kezín találtatott s ugy fogatott el [Torda; Tjkt V. 224].

Szk: *arany* ~ *nádpálca* aranyfejes/gombos nádpálca. 1732: Arany gombu gyémántokkal körül rakva Nád pálca [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 5].

gómer *diák* ételhordó fazék; oală pentru transport/dus mincare; Essenträger(topf). 1870 k./1914: Gómer: az a nagy fazék volt, melyben a szegény tanulóknak a jobbmodú családok által felajánlott, ... jó húsos, gombócos, laskás főtt ételeket az erre kirendelt szolgák behozták ... s a kegykosztosok ebből ebédelték [MvÉrt. 14].

gomolya 1. gombolyag; ghem; Knäuel. 1678: Az Lengyel takács megmirigyesedven az elmúlt 1677 esztendőben szóttetni kiadott fonal között regett volt nála Len szősz fonal Libr. 86 mellyet most meg méretvén az sok hanyodásban találtatott gomolyakban Libr. 39 és fél vetveis tiz sing kész szima (!) vaszon [UtI]. 1755: Fekete nagy gomoja gyapju 18. Kissebb ugyan fekete gomoja 6. Fejér gyapju gomoja 5 [Ludesd H; BK sub nro 1020 Naláci conscr.]. 1768: Édgy darab tekeretlen, és két gomolyag kék Kender fonal, a' gomolyákat el vitte Pálffy Ferencz Uram [Csikfva MT; Pf]. 1788: Négy Lora való veres szőrből szótt rongyos gyeplok ... üstök fono Sárga rojt 6. pár, egy gomojába való sárga Sinorral együtt [Mv; TSb 47]. 1829/1830: Egy matring és egy gomolya czérna xr. 36 ... 198 font Len, és Kender fonalak, — ugyan a' féle gomolyák, és Csők [Zabola Hsz/M. légen K; TLT Köz. ir. ad 196/830].

Szk: *csepűfonal* ~ kenderkóc-fonal-gombolyag. 1821: 51. Csepű Fonal Gomoja [Backamadaras MT; CsS] * *szőszfonal* ~ kenderszőszfonal-gombolyag. 1755: Nyoltz szősz fonal Gomoja [Bencenc H; BK sub nr. 1020 Naláci conscr.].

2. vhány gombolyagnyi; de cíteva ghem; von einigen Knäueln. 1629: Egj gomolja czerna [Gysz; LLt Fasc. 155]. 1736: Nyoltz Gomollya szór fonal [Várhegy MT; CU]. 1775: 12 Gomolya kender fonal

x 51 [Déva; Ks 76. IX. 18 1/4]. 1777: midön .. profugus Haderán Alexa Házához mentünk volna. ... Más Lepedőben tétetünk az Agyból tiz sing kender vásznat ... huszon nyoltz gomolya fonalat [A.detrehem TA; DobLev. III/1a]. 1829/1830: Egy matring és egy gomolya czérna xr. 36 [Zabola Hsz/M. légen K; TLT Köz. ir. 196/830. — A teljesebb szöve. előbb az 1. jel. al.].

3. boř/cocoș de brinză de oaie; Klumpen von Schafquarg. 1775: Rápolti Sándor olly személy, a' ki a' Túróból gomolyát tsinált. Pótsa Dávid uram azt panaszozza ... egj Désa Túróját mind fel gomojázta [Szárzpaták Hsz; HSzJP Clara Kerekes (33) vall.].

4. földgomolya; bulgäre de pämint; Erdklumpen. 1826: a' Csulokáj nevű völgy torkától ... a' patak árka hossza a' Küküllőbe szakadásig 998 öl lévén, ... azon nagy föld gomolyákat melyeket magával hoz a víz részszerént az árok keskenysége miatt, részszerént azért, hogy megnőtt állapotjában sem elegendő arra hogy olyan mesze levegye, rendszerént az Ország utján keresztül üt, s ... mind a' szántó földeket mind a' kaszálókat el iszapolja, a' melynek elkerülésére más mód nincsen, hanemha a' völgy torkától kezdve olyan mély és széles és egyenes árok ásattatik, a' melyen a' patak legrövidebb uton lefolyván a' Küküllőbe, sebességével bírhasza meg a' völgyből hordott gomolyákat a' Küküllőbe vinni [Msz; GyL].

5. *Łba köttet* kb. guzsa köttet; a dispune să fie legat fedeleș; knebeln lassen. 1738: ezen Servicz pulturaert oly kemény executiot Szenvedünk, hogj ... Zágomban a falu hűtös polgarat gomolyában köttetvén, és jeges vízzel meg öntöttettvén az hideg aerre ki vitette az hol is az nagj hidegben annyira meg badgjadott, hogy fél holtan lévén tandem ugj bocsáttatta ell [Hsz; Ks 99]. 1739: Kercsedbe ... a Kapitány a Commissariusokkalis a szegény panaszo Embereket az kik(nek) panasznak is igaz volt, gomolyába köttette ugj hengergettette [Harasztos TA; i.h. Orbán Elek lev.].

◇ Szn. 1578: gomolya Imre. Gomolya ardras [Nagyborosnyó Hsz; HSzJP]. 1602: Gomolya György darabont. Gomolya Tamás lófő [Nagyborosnyó Hsz; SzO II, 201]. 1607: Gomolia Pal [BLt 3. — *Ez egyházi, azaz egytelkes ns].

gomolyag vhány gombolyagnyi; de (cíteva) ghemuri; von einigen Knäueln. 1768: Édgy darab tekeretlen, és két gomolyag kék Kender fonal [Csikfva MT; Pf].

gomolyagos gombolyagba tekert; fácut ghem; geknäuel. 1736: Ezen Gabonás Ház(b)a)n vadnak ezek ... Gyertya belnek való Csepű fonal nyoltz pászma Nyoltz Gomolyakos fonal [Pinárd*; CU XIII/1. 94. — *Később: Várhegy MT].

? gomolyok gombolyag; ghem; Knäuel. 1756: Voltanak sok régi len és gyapott fonalak, rész szerint gomolyokba [Jedd MT; TSb 21].

A címszó hangalakjára nézve 1. a MTsz székelységi gomolyák 'göngyöleg' szavát; emennek a címszó olyanféle hangalaki vál-

tozata lehet, mint amilyen az *ajándék* : *ajándék*, *hajlék* : *hajlok*, *szándék* : *szándék* és *szurák* : *szurák*-féle alakpárokból találkoztunk. — Jóval kevesebb valószínűséggel fel lehet azonban fogni a kijegyzésbeli adalékokot egy *gomoly* tájszó (l. erre MTsz) toldalékozott tbsz-ú formájának is, sőt lehet a kijegyzésbeli adalék a *gomolyag* merő hangalaki változata is.

gond 1. grijá; Sorge. 1570: Borbely Janoshe hithy zarent vallya, ... egy Nap haza Ment volna Talalta hazanal Alcz Gasparnet, Es azt Mongia volt az vranak, Am Mogioro Esthwan 13 ftra Engede Az Adossagot, ... Az vrah azt Monta, hogy ... teoled veotte^a ha hattra hagiót az eo gongya valamyt chelekeztek zabadok legetek vele (igy!) [Kv; TjK III/2. 174. — *Ti. Mogioro Esthwan a szőlőt]. 1573: vam leweletis olinak agion eo k.^a kynek Eoreksegek vagion, hagi az vam lewel ely tetwiedwen Bwt gondot Ne hozzanak az varosnak [Kv; TanJk V/3. 75. — *A bíró]. 1649: Hogy azert ngdotis ennyi uttal ne kellessék busitanunk sok országhos gondjai kezeöt ... [Dés; DLt 429]. 1721: Nagöd füres lehet nagyobb gongyaitól [Alvinc AF; Ks 95 Gillyén Daniel lev.]. 1791: Engem ugyan nem kitsiny gond fogott a Ludesdi épülettel, mert sok pénz kell materialákra és mester emberekre [Bencenc H; BK Bara Ferenc lev.].

Szk: ~ot ad. 1801: Az Ur Isten eö Ngokat sok szép gyermekekkel szerette meg, azok mellé sok dajka Inas fizetése, ruházattya nem kitsin gondot adott [Noszoly SzD; JHb LXVI/48] * ~ot és bút hoz. 1573: vegeztek volt eo k. varoswl Ez ely mwlt gywlesben, Az leszgeeo (!) haydwk es egieb Jeowen (!)^b Emberek feleol kyk az varosnak gondot es Bwt hoztak ..., Ne engedjek az varos Newe alat elny kereskedny eoket [Kv; TanJk V/3. 75b. — ^aErtsd: lézengő. — ^bTollvétség Jeowen h.] * ~ot hagy. 1608: Nem akarua(n) ... zere(lm)es Vranak nagy gondot es busulast hadni, hanem igy disponala (e)leöttwnk Jouay feleöl [Kv; RDL I. 85] * ~ot hoz. 1583: feleönk attwlis, hogy az sok Boerneke ky futassa, nekeönk is ide valamý gondoth az portarol ne hozzon [Báthory, ErdLev. 71 az erd-i hármastanács Báthory Istvánhoz] * ~ot szerez. 1581: Mikor penigh az Aratas el kezdetyk Byro vram eo kegme tanachyawal, az előbby mód zerent, kialtassa megh hogy ky ky mind vgy chelekeggiek Mind dezmalasba mind egieb dologba hogy Bironak, varosnak, gondot ne zereze(n) es kartul magat oltalmazza [Kv; TanJk V/3. 241].

2. gondviselés; grijá; Fürsorge, Sorge. **Szk:** ~ja legyen. 1569: Az sirasas penigh. az iffiw mesterek gong'a legen [Kv; ÖCART.]. 1588: sok gonoz bw(n)ben eleöket erteken es varosban ... Legien gongioik Zorgalmatoson hogy ez illien zemlieket ky tiztichak, minden zemely valogatas nelkw, Ez illie(n) gonoz zemeliekre hiteok Alat Az Capitauoknak gongioik legien, Capitansagok Alat ha mely zemelt gonoznak es ketsegesnek ertendenek be Aggyak [Kv; TanJk I/1. 60]. 1605: Az ennek eleotte valo vegezes es sors zerent az Colosy Camaranak gonduselesere valasztottak Teleky Istvant ... Az be Iktataskor legyen gongyok Zam Ve-

weo Vrainnak ... az elebby Camara Ispanokis mellettewen s' vgy bocsassanak mindeneket Inventarium zere(n)t kezeben [Kv; i.h. 497]. 1732: Hites Bor biro leven szoros gongja legien az obtingens veder bor számmal egj Seriesben töjbet Se titkon se nyilvan edgijk Possessor reszin is ne aruljanak [M.gyerőmonostor K; MNY XXXV, 263] * ~ja lesz vkire|vmire a. gondot fordít vkire|vmire. 1570: Keryk ... Byro vramat ... hogy eo kme(ne)k legien valamý gongia az Nagy hydra, me<rt> Nagy panaz vagion hogy Jge(n) hyttwa(n) [Kv; TanJk V/3. 11a]. 1578: Az kertekre feö gongia legien, feökeppen Kys falwdon, hogy Jol hozzaik lathasso(n) [Kisfalud AF; OL M. Kamara Instr. E—136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104—6 V. Kovachoczy ut. Math. Niary gondv-höz]. 1678/1681: arra légyen gondja^a hagi a' mikor a várban, vagi a vár körül dolgozo emberek vannak csak hejjá-b(an) ne üllyenek, hanem dolgozza(na)k serenye(n) [Vh; VhU 665. — *A porkolábnak]. 1779: né légyen nékem arra gondam [Csicsómihályva SzD; LLt 34/16]. 1786: Az Biraknak szamaltatásak mikent fojt, s foj ma, nem lévén arra én nekem gondam mint Aszszony embernek nem tudam [Torockó; TLev. 4/13. 36]. — b. kb. rajta tartja szemét vkin. 1637: Mosa Gergeli ... protestal azon hagi eö az teörueni talalasa szerent el varta Demökeöt hagi Juramentomat de ponallia (!), de miuel nem compareal s nemis jural ez uta(n) gondja leszen rea, es az suspiciotis rajta tartia [Mv; MvLt 291. 106b] * ~ja lesz vkiröl|vmiröl. 1575: Az Negi lato vrainnak dologt eo K. varoswl Mas gywlesre halasztottak ... Eo kegnek varoswl gongioik leszen rollok [Kv; TanJk V/3. 114a]. 1581: Az Monostorj vca chiordayat Az monostoryak be haytottak, Biro vram(e) eo kegme lattassa megh, honnet leot Az behaytas, ha az my hatazunkbol haytottak be, legie(n) gongioik eo kegmekek rolla, es keressek megh Az vrokot felölle [Kv; i.h. 242a]. 1673: In foro Orbán Catha felöl hallatva(n) oly dologh, hogy tudnijlik Vra büjös bajos, hoszorkan(na)k kialtotta volna, azert az Directorok p(ro)testal(na)k arrol, hogy suo tempore gongioik lesze(n) rolla [Kv; i.h. VIII/11. 305] * ~jára bír. 1856: A Jozság bérlet iránt beszélgetésünk szerént ezennel biztositom hogy még ez égy 1856 évben ... kezim hagyom s gondjaira bizom [Gagy U; Pf Pálfi Mihály lev.] * ~ját fogja gondját viseli. 1569: az toth Janos felesige megh bolondwla de Hog mywel Bernald balas attyfaya vala az azzonnak wgy Mynt csak tutorul foga az Jozagal Egyetemben gongyat az azzonnak Es az gyermekek [Kv; Bál. 78] * ~ja van vki felöl. 1573: Kalachsito ferencz Azt vallia ... hagi mykor testamentumot tenne puskar, Eo emlyt eleotte az elebi felesiget ha vagion valamý gongia az felcol [Kv; TjK III/3. 170] * ~ja van vkire|vmire. 1566: felsigednek gong'a uag'on az felsiged szegininek gong'a uiselsire [SzO II, 188]. 1572: Zabo lazlone Azt vallia hagi Zok egymasra valo feddeodeseket hallotta Zeoch Benedekme es parta zeowe katalin keozet de gongia Nem volt reaiok [Kv; TjK III/3. 18]. 1597: az azzony ... Az kire ...

vallast tezen arra az Directoroknak gongia lewe(n) citaltassak es prosequalliak theorwennel erette [Kv; Tjk V/1. 134]. 1638: Ura(m) á kast czenallia be kgd, mert el esik az Dinnie, s mondotta az Ura hogy ne uiseli gondot te rea, mert gondom Uagion ennekem arra [Mv; MvLt 291. 147a]. 1670: (A) privilegiomos leveleimet ... többre soha által ne(m) olvasta(m) vegigh, hanem csak most hogy parialtam, mivel hogy gondo(m) nem volt ra [Beszt.; BLt 9 Nic. Gavay Béli Pálhoz]. 1784: Nyir viritsre vagon gondjak edénytis jot szerzetek számára [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1780: ekkor Drégannét gazda aszszonykodva látam és mondám ... engem meg esketének az ingert, ő felelé van gondam réája ... holnap énis bé fizetek néki [Aranyosrákos TA; JHb Fasc. 48]. * ~ja van vmihez. 1582: Zalay Ianos keomywes vallia, hog eo senimit Nem latot, mert az eo lewesehez volt gongia [Kv; Tjk IV/1. 51] * ~ot tart vmire. 1726: En ... ezen Egyhaz fiui liivatalomban ... a Tiszt Eccla(na)k Sz. Sacramentomokra rendeltetett edenyire szorgalmatos gondot tartok [Kv; SRE 154]. 1790: A Szőlő Birák kötőléségek ez is hogy a meg nevezett két Szőlő Hegyekre, azoknak Gyeptüre, Kapuira, Pásztoraira s, azokrol szollo minden Törvényneire Hítek szerént gondat tartanak [Karácsonfa MT; Told. 76] * nincs/semmi ~ja vmire. 1591: Kis Thamasne, Angalit vallia ... Thimar Peter igi zol vala, egi Esse lelek kuruanakis nincz az en zurdokomra gongia [Kv; Tjk V/1. 167]. 1646: Fodor Mihályval volte compositioed nem volte arra semmi gondom Nem volt mostis ninczien [Kv; TanJk VIII/4. 140]. 1752: Hunyadiné Assz(onyom) korcsomáját aki szokta visitalni, visitalya én nekem nincs réa gondom [Kv; Szám. 69/XXVII. 7].

Sz. 1629: Hogy kimenének penig az kapun, kérdé Varga Mihály, hogy hova tudsz immár ma menni? — s az asszony mondá: Ahova mehetek. megyek; ebre viselj gondot ennek utána [Mv; MvLt 290. 150b átírásban!].

3. gondosság; atentie, grijä; Sorgfalt, Vorsehung. 1575: Találtam egy tytkos Jeles bölchesseget*, kit soha Nem hallottam Mastol es Nemis latam Mastol, hanem Isten uelem leuen Magam meg kisirtem bizony Nagy gondol es felelemmel [Nsz; MKsz 1896. 294. — *Vagy az aranyfinomítás, vagy az aranycsinálás titkára von.].

4. baj; necaz; Übel. 1629: mikor Czimbalmos István az lovat berben attá volt, ..., akkor az egy kapta tetemen kívül semmi nyavalyaia nem volt; ...; az utolyanak nem volt semmi gondgya [Kv; Tjk VII/3. 60]. 1637: szanto Martonnak az eggik szeme fai vala; de az masiknak nem vala akkor semmi gondgya, az uta(n) oza(n) hogj eret vagatot a homlokian hallam ..., hoga nem lat szanto Marton eggik szemevelis [Mv; MvLt 291. 97a]. 1693: en giogitottam Kocaba Demetert az Verekedes utan megis giogitottam semmi gongia nem uolt, az utan fono hazbanis iart [Szeszárma SzD; BK. Hítikas Todor jb vall.].

Sz. 1632: ennekem most kisebb gondom is nagyobb annal [Mv; MvLt 290. 62b].

5. dolog, baj; lucru, treabä; Sache, Arbeit. 1584: Es monda No keonyew gond az, Az veotte el teyedet, Eregy hiasd ide chak [Kv; Tjk IV/1. 244—5].

Szk: ~ja érkezik. 1639: immár enny gondo(m) érkezvén nem reméllem hogj it ben mulathassak [Homoródsztpál U; Szád. Nagy Tamás de Fogaras szu-i várprovizor lev.] * ~ja van. 1572: Vegezetre eo k. varoswl az falwnak feleknek Es az Erdeonek gongya viselesere valaztottak az Zaz vram keozzwl, chirbes Balkot Es Balint deakot hogj Zorgalmatos gondot viseliének rola, ... Nem eo k. gialazatiara vagi Boswsagara chelekettek, hane(m) az (!) Tekintettek megh hogj eo kegnak Byro vramnak azon kywlis Elegg nagy gongiyai vadnak varos dolgaiban [Kv; TanJk V/3. 59a]. 1590 k.: Egikor Balas Marton az fel peres hazamhoz Jeoue s monda Nem Alkotat megh Matthias Kouachal, ... Monda esmet En neke(m) Jarasom gondom vagio(n) [UszT] * ~ja van vkivel. 1570: Chelego peter, Azont vallia ... Ezt hallotta hogy Benedek Emlegette hogy megh gondom volna Antal Battyamal az Attiantkwl Marat feleol Mert az enymet megh ky ne(m) attá beleole [Kv; Tjk III/2. 138] * mi ~ja vkivel? 1567: Magdalena Benedicti Balog Helena Antony Kis iur(atae) fassae sunt ... audissent dictum ab vxore demetry barla wallyon melly bozorkany bazo bestye hyres kuruanak mi gongia az en fiammal. az en gyermekemmel [Kv; Tjk III/1. 82] * mi ~ja vmire? 1745: Nyégya Kovács Mihálynéval özve szollalkozván, mondotta Nyégya Kovács Mihálynének, hogy te tartasz a kamarádb(an) égy Mester Asszont, melyre mondott (!) Kovács Mihályné, Ha tartok is mi gondod reá [Szentbenedek SzD; Ks] * mi ~ja van? 1584: Moldowan Mathene vallia, Immar 8 esztendeie vagon megh fogtattam vala Kaiantay Ianost es monda az pyacson ez Asszony, No my gondod vagon, mosd meg minde(n) testedet borba, es a' bort ved wwegbe, es ad enneke(m) chak megh Adom Innia, es tegeted el kell venny [Kv; Tjk IV/1. 246] * mi ~ja van imiul? 1770: eö Kegyelme* azt felelé nekünk, hogy mi gondot vagon az Atyátok Mosiájával [Girbó AF; JHb Togyer Bányulni (60) és Gligor Bányuluj (60) jb vall. — *Szentpáli Ferentz tt] * nincs semmi ~ja vkinek. 1594: monda Boldisar Amb(r)us, ninchen mara sem(m)j gondgya kegdnék* [UszT 10/81. — *Ti. Pal Gergelynek] * (nincs) semmi ~ja vkivel. 1604: mondanak az(on) warosiak hogj tugiuk my hol létwk meg az mi marhankot, mi nekeönk Ez giermekel semy gondunk ninczien [i.h. 20/316 Demien görgj Zent Ersébeti zabad zekel vall.]. 1722: azt felelé Fekete Joseff Vr(am) hogj Semmi gondgya Maurer Vrammal, Szabo Samuelné Assz(onyom) jországát ictáttya (!), s elis ictatta [Kézdiszék; BLev.] * semmi ~ja ne legyen vmihez. 1565: Kerem Keket mynth yo wraymat, Komaymat, hogj az En Marhaimhoz senkynek semmy gongya ne Legyen [Kv; BeszLt 5 Konth János nyil.] * semmi ~ja nem lesz. 1730: mondottam mikor az Savanyo vizzel meg indultak az Emberek(ue)k ha Tokaigh (!) mennek is velle

Csak mindenütt jól be legyen Csinalva Semmi gongya nem lesz [Abosfva KK; Ks 83 Bakos József lev.] * *semmi ~ja nem lesz umiből.* 1586: Olaios Georgy vallia, ... Az leantol esmegh ezt hallotta(m) Ieotennek az toronyba hozza(m) sok Azzon Nepek Intetennek Azon hogy meg tagagya(m) hogy sem hire(m) sem tanacho(m) Ne(m) leot volna az en felelete(m) be Adasaba(n) Igittekis hogy Neke(m) semmy gondom Ne(m) lenne ozta(n) beleolle [Kv; Tjk IV/1. 596] * *semmi ~ja nem lesz umire.* 1568: Georgius Takach Franciscus et Simon Ambro Tymar ... fassi sunt pariformiter, ... Ezth monda akor Alch Antal, hogy semy gongia Ne legyen arra, Mert vagy penzwl vgy hogy, de eo meg fizet Kalmar Janosnak [Kv; Tjk III/1. 230].

◇ Szk: *~ja érkezik kb. felgerjed; a se infierbinta/excita; hitzig werden.* 1612/1613: Czereny Gaspar ... mikor ollian gongia érkezett el küldöt valahova, vagy meh kertbe vagy paitaba, mingiarast utannam iött, ott dolgat tötte velem ... ki aluatot volna ollian nagy erős embernek ellene* [Szászszombor SzD; KJ. — *Női vall.] * *~ját felveszi kb. ügyeinek intézését felvállalja; a se angaja laja lua asupra sa aranjarea treburilor lui; die Verrichtung js Angelegenheiten sich annehmen.* 1560: vgy vette fel bandedak vram gongyat suky Jlonasszonnak az ew hugának azon zerzes alatt [Kv; SLt ST. 6]. 1726/1793: Miklos Anna Aszszony minden hazul hozott penzit is Jozsagát transferalya Férjének Nobilis Etkzen András Uramnak keresett Jozságaival és Szántó földjeivel, melyeket Legálhassan annak a ki ő kegyelmeknek gondjokot fel veszi [Albis Hsz; BLev. 7 Transs.] * *~ját itéli kb. megítéli vkinek dolgát/ügyét; a judeca treaba/chestiunea cuiva; js. Angelegenheit beurteilen.* 1673/1681: Haroban* lako Najia (!) Parkas valaszsa. Udvarbiro Ur(am) beszélyen vele, s mentül jobba(n) lehet itellye gongyat [VhU 447 Thökölyi Imre vál. — *H] * *~ját viselheti vkinek/uminek a putta avea grijá de cineva/cuiva; für jn/etw. sorgen könenen.* 1592: Byrak vram talalliak meg az Zamwewo vramath eo kegmekkel keolchyeoneoztessenek, Hogy Mind Az Ajandekoknak s mind Egieb zwksegeknek eo kgmek Birak vram viselhessek idejekora(n) gongyath [Kv; TanJk I/1. 205]. 1644: Ihon az Azoni Nepe las hozzaiok ... En ne(m) viselhetem gondokat (!) [Mv; MvLt 291. 423b] * *~ját viseli vkinek/uminek; a avea grijá de cineva/ceva; für jn/etw. sorgen.* 1507: Az En Aruaymnak hagyom go(ndv)yselesekre es otalmakra gergel deakot Zent Egedyt* Eucemat hog tekyncen az Istenre vsyelye gongyokat es otalmazza [Kv körny.; NyIrK VI, 187 Cheh István kezével. — *Szentegyed SzD]. 1554: Az Malomrol ilyen keppen Wegetzw, hogh Illyessy Christoph az Malomban harinados, ilj okkal az cynalast keozwl cinalljak az assonnyal, es az malomnak minden gongyat wyselye [Bölon Hsz; SzO II, 115]. 1567: Visellyetek gongiat istenert az zegen arwanak [Kv; Tjk III/1. 52]. 1590: szaldoboson ... Elszozor (!) oztottak keoztunk az viz elen valo teoltest mely-

nek az ket Rezt thw nektek Rendeltek hog meg teolchetek ... azt fogadtak hog meg teoltod gongyat viselied melinek the Semykepen teoltessenek Gongyat nem viselted [UszT]. 1600: Siluester ferenczy kouaczis fel fogada Busi miklosnak hogi valamj az eo Thehettség lezen nem hadgia ha nem gondgiatth viseli es megh oltalmazza minden haborgatoktol mint zinten az eo magath [Vaja MT; Törzs]. 1620: Fazakas Albert ... Panchely chehy Doboka uarmegyebely (40) ... igr valla tudom ezt hogi mondotta czinige Antal hogy erebuel haytotta(m) az leanomatt az bekessegre mert az vra nagy Pal ne(m) visele gongiat [Páncélcseh SzD; RLt O.5]. 1632: Hallottam azt az szott Rethi Istva(n) Deak vramtol hogi mo(n)dotta, hogi az Pado(n) valo feöldet prokatorsagaba(n) adta volna eo keglmének Keouer Istua(n) vram; Eó keglmejs az mibe(n) lehet arra igjire magat, hogj gondgiat viselj [Karatna HSz; Borb. I Thomas Marth(on) (50) prov. vall.]. 1683: ugy visellyek gondgyat az szállónek hogy ne apadgyon hanem eppülljön [Lecsmér Sz; SzVJk 59]. 1717: adott volt ... ket ökröt kezehez hogi visellje gongiat elödgjek utánna [Tarcasfva U; Pf]. 1803: Basa Dantel Uram ... számadásom alá adá azon öt darab sertéseit, hogy viseljem gondjokat [Dés; DLt 82/1810 Cismás Vonutz (40) vall.] * *~ját viselteti vkinek/uminek a face să aibă grijá de cineva/ceva; für jn/etw. sorgen lassen.* 1581: Az zaraz malom zerzamat az benne lako azzontwl keryek eleo es vsyeltettek gongyat hogi el ne vezzen [Kv; TanJk V/3. 237b]. 1774: A Tisztek Saját Marhájakat az Udvari Naturalékbol kimiletlenül Competentiajokon kívül tartották azoknak gongyikot Udvari Emberekkel viseltették? [Kv; Ks vk]. 1819: az Atya Mester ... a Mester Legényeknek ... betegségekben jo moddal gongyokot viselye, s viseltesse [Kv; MészCLev.] * *~ot felvesz kb. vmylen dolgot/ügyet felvállal; a se angaja să facă un lucru; irgendeine Sache/Angelegenheit annehmen.* 1583: noha az elött(is) Sombory Lazlo atal Jelentette volna eo felsege Lengiel kiraly, hog papawal egietembe el vegezet es teokellet Intentioja volna, az eg nehany zamw Iffiaknak be iktatasa es hozasa ez varosban epitet collegiumba az Jesuitak keozibe tanitasat okaert ... , Biro vram tanachawal venne fel ezt Az gondoth hogy az Iffiaknak hazat es zallast mütatna es Adna fizetes feyeben [Kv; TanJk V/3. 271b] * *~ot visel a purta grija cuiva; für jn/etw. sorgen.* 1586: 12 Noemb(ris) ... az tó vagatashoz hogi Jobban gondot viselien az korchiolias az regi Jo zokas zerent keodmeonre attam — f 1 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 38]. 1625: Engemet az J hazahoz fogadott volt leanyara Kovaczy Katara ... a menyegzeo után enis Vgy Viseltem az ott valo mind kwlseó es belseó gondot az en tehetsegem szerent a mint illien szegeny legeny ertekem szerent fogiatkozoz nekwl [UszT 107a]. 1659: az hatalmas Jstenert Nagk, s, KeGYelmetek visellyen gondot, valami uton, modon teolcze ki bar czak az nyolczvan ezer Tallera, mely az Adó [Borb. I. Erdélyi követjelentés Konstantinápolyból]. 1768:

valamely Cselédgye jó gondot nem visel, s jól meg nem őrzi a tilalmas helyektől marháit, eő Nagának jelentsük meg [Nagyajta Hsz; JHb XVIII/29] * ~ot viselhet *vhire/umire* a putea purta grija cuiva; für jn/etw. Sorge tragen können. 1581: En Sok wdeoteólfogwa nagy Betegse(g)ben es niawaliaban fekwtem niomorgottam nem viselhettem Semmi dolgomra Gondot [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez] * ~ot visel *magára* a avea grijă de sine (insuși); um sich sorgen/kümmern. 1570: Az Aros ember feleol ... Erthlyk ..., hogy ... adoth aggyon, az Eztendeo penigh megh zenth Myhal napba Telne ky ... bekeseg legem az Jdeiglen, Es kepe szerent valo adot vegenek Rayta, hogy az Jdeo alat gondot visel Magara mynth Az Tawaly Thanacz eleybe atta, Jo hwl nem (Igy l), Az vtan Nem (l) engedyek seh arwly seh Ith lakny [Kv; TanJk V/3. 13/b] * ~ot visel *magáról* 'ua.' 1694: Tövissi Mihalynak meg engedtetek hogy esztendejét töltse ki, az mint az Eccl(ana)k nagyobb része meg marasztotta de csak terminusig az ut(a)n viseljen gondot magyarol [SzJk 234] * ~ot viselhet *umire* a face să poarte grijă de ceva; für etw. sorgen lassen. 1571: Aggyak ertenwnk hogy, Az myuemeo Vetes Buza, Zab kender es egyeb Majorság, az mezeon vagyon, kynek gongia vyselesere hytesek voltak, Most e valtozasba, Mynd feo nep lo feo mynd keosseg, Barmawal etetne Nyomtatattatna karossytana ..., kegyelmeteknek legyen gongya a meg corzetesere hogy el ne vezzen, Barom mya ..., es a be takarasarays vyseltessen gondot [SzO II, 337 Báthory István az usz-i királybírákhoz]. 1578: eo kegeme viseltesse(n) gondot ... az Nadason el bomlott hydnak meg epytessere [Kv; TanJk V/3. 169a]. 1666: Kolosvárt lako Váradí Szöcz János Urunk, beteg ágyában lévén ... ilyen keppen testála ... Ha azert aránza kégyd Jstvándi Uram, hogy elnehezede, a' külczokat vegye kezéhez kégyd s viseltessen gondot réa [Kv; KvRLt VII. 6–7 Tolnai István préd. és rektor kezével]. 1744: tsak egyedül Kendeffi Gaborne Aszszonyom viseltetet gondot a gátra [Tóhát TA; JHb XI/17. 19]. 1776: a Marhákra, Lovakra igen jó gondot viseltessen; hogy szaparahassanak valaha [Mv; Berz. 20] * ~ot visel *vhire/umire* a purta grija cuiva/ceva; für jn/etw. sorgen. 1542: az hazara N. gondoth wysylen [Fog; LevT I, 19]. 1561: En ara gondot nem viseltem [Rátou Sz; Bál.]. 1570: Az Thornyok Epi-tesse feleol eo k. Azt Mongyak, hogy Byro vra(m) eo k. hywassa be az cheheket, Es haggya megh Nekyk hogy vyssylenek gondot Rea [Kv; TanJk V/3. 9a]. 1597: Es ha az haro(m) liannak valamelly-kenek hazzasításra nalo gondgia leze(n), Az ket fy egy araut hazasichiak: Azonkeppen ha az Aszonj Demeter Deakne ky megienis az neubeól egy araut viselnyenek gondoth ra [UzT 12/129]. 1603: kerem eo kgmtt Alárd Gaspar vramatt es kenszeritem az eleo Istenreh, hogj Maradekimra eo kegeme visel-ljen gondot [Csapó KK; JHb XXV/23]. 1638: mondotta az Ura hogy ne uiseli gondot te rea*, mert gondom Uagion ennekem arra [Mv; MvLt

291. 147a. — *Ti. a kas megigazítására]. 1682: az Borsos Uczai Kapura Kőrösi Mihály vram, <a> Hidon valora az vamos, az Varga Uca vegen valo K<apura> Kuppán Boldisar vramek viselnyenek Gondo<t> [Dés; EHA]. 1710: ne(m) vagyok én a szek(ne)k szabadossa, hane(m) ha eő kglmé bé hajtattya bé méresiré es el takarítására* gondot viselék [Vacsárcsi Cs; BCs. — *Ti. a faluőrző zabszolgáltatásának]. 1730: megh hadtam jo gondata viselje(ne)k reajok, az hintótt el ne dő-csek [Abosfva KK; Ks 83 Bako Josef lev.]. 1751: arra gondat nem visel [Marosztkirály MT; Told. 29]. 1798: fogattam meg Drassai Béres Bironak Gligor Jakobot ... tartozik minden szekerekre és Ekékre vagy az egész Ókrökre jo gondot viselni, és viseltetni [Drassó AF; TSb 24] * ~ot visel *vmi felől* a se interesa de ceva; um etw. kümmern. 1577: Az dezma felol ... vysylenek gondot eo kegmek [Kv; TanJk V/3. 153a] * ~ot visel *vmiről* a avea grijă de ceva; für etw. Sorge tragen. 1572: zorgalmatos gondot viselienek rola [Kv; TanJk V/3. 59a]. 1676: Mivel Iste(m) után ez haza(na)k meg maradása, áll egyedül csak az ország adaja(na)k a Fenyos Portára idejekorán és minden fogyatkozás nélkül valo beszolgalatasab(an) Mel-lyet hogy ennek utannais jolmoddall el keövethes-sünk akarván idején korán gondot viselnünk rola; a végre ... keözbeónseges Ország gyűlését akarunk celebraltatni [UzLt IX. 76. 3 fe] * *minden ~ja alája* megj maga alá rondít; a-si face nevoile în pat; unter sich misten/machen. 1684: Tudom bizonyoson hogi olljan el eset személy volt* hogi mind(en) gondgia alaia ment mostani betegsege-be(n) ha mas ki ne(m) vite magaval ki nem mehetet [Torockó; Pk 7. — *Ti. Desfalui Miklosne].

Ha. 1542: gondomoth [Fog; LevT I, 17 Petrus Oroz lev.]. 1579: gongiok [Kv; TanJk V/3. 182b]. 1584: gondaym. gongiok [Kv; MNY XXVI, 77, PolgK 6]. 1631: gongyok [Abrudbánya; Törzs. Georg. Egri (54) jur. civis vall.]. 1707/1711: gongyok [Kv; JHbK LVII. 43]. 1771: gondjak [Nagy-muncsei H; JHb 13. XIX. 6.]. 1820: gondam [Ara-nyosrákos TA; JHb 48 Kováts Anna Budai Pé-terné (46) vall.].

gondatlan 1. hanyag; negligens; nachlässig. 1840: Bosla Ferentz ... élte párja ... Arendás Szöllőjinek Fogadatt Vintzellérjeit a rozsz mivelés által esett Szöllőjinek betsúje mellé meg hívatta* ... Turgyán Jakobot úgy is mind a Szöllő hegnyek gondatlan pásztorát [Mészko TA; Bosla. — *Köv. a fels.].

2. meggondolatlan; nechibzuitt; unbedacht. 1846: Desewffy Emil, ki szokása ellen, kissé leitta magát egy kerti asztalnál, mint mondá „sincerisalni” kezdett ... Ó gondatlan vádokat szort az ellenzékré [SzgyÁLt Kemény Zsigmond naplója (Benkó Samu kijegyzése)].

gondatlanság gondviseletlenség; negligenz; Achtlosigkeit. 1732: Opris Iuon ... Jósika Mária Aszony Fölti Jobbágya gondviselése alá bizatott egynehány Szarvasok és Suták kőrül való gond-

viseletlensége miatt az előttis némely szarvasok el-halván el veszvéen most közelebb ismét szemlato-mást valo gondatlansága ál(tal) egyik erő-szakoson meg halván; az említett Mgs Uri Aszszony ... incaptivaltatta [Folt H; BK ad nr. 1124]. 1764: a Pásztor gondatlansága mián egy Birkának alája törvén az Pajtáb(an) a feje reggel dögölve tanálatott [Kóród KK; Ks 10. I. 6]. 1774: Voltak fogyatkások Tiszt Uramék Gondatlanságok mián a Termésben ... 1772-ben Bálint Uram Tisztartóságában 15. Szekerre valo Széna az Ordástina alatt lévő Réthben kaszálatlan maradot, és Oda Veszét fűvül a meg irt Tisztartonak Gondviseletlensége mián [Mocs K; KS Conscr. 78-9]. 1833: Porongyos- és ugy nevezett Borsos kert, a Molnárok gondatlansága miatt nem eléggé szem ügy alatt tartatván, a Szomszéd birtokosok azokból sokat foglaltanak [Bardóc U; EHA].

gondnok 1. gyám gondnok; curator; Verwalter. 1844: Gagyi Pálffy Elek ... ország szerzte vesztegetőnek ki hirdettetett a nékie ... ki rendelt Gondnoknak hivatalába kellett bé igtatása ... az ellene hozott ... ítéletek teljes elégtételben vétele folyamának bé végzése [Uzsl XI. 85/1. 26].

2. (árva)gyám; tutore; Vormund. 1860: ha ... körülményei ezen gondnokság folytatását meg nem engednék, az esetben egy alkalmas gondnokot maga helyett ajánlyon [Kv; Végr.]

3. egyházigondnok, kurátor; epitrop; Kurator. 1850: Temettetett el Ns Török István ... 7 évig volt Gondnoka az Egyháznak [Gyalu K; RAK 218]. 1880: Kozma János gondnok a temetővel határos kertrész megvétele iránt a néh. Kozma Bandi András örökösével alkudozásba ereszkedett [M.bikal K; RAK 346, 354].

gondnoki 1. (árva)gyámi; tutelar; vormund-schaftlich. 1844: ki iratván az ítéletesen kinevezett Gondnoknakis Gondnoki kötelessége folytatása ... [Uzsl XI. 85/1. 29].

2. egyházigondnoki, kurátori; de epitrop; kura-torisch. 1877: kik gondnoki hír nélkül vittek a méz gödörből, ... Sz. György napjág beszámol-janak [Búrjánosóbuda K; RAK 114].

gondnokság 1. (árva)gyámi tisztség, gyámság; tutelá; Vormundschaft. 1860: ha ... körülményei ezen gondnokság folytatását meg nem engednék, az esetben egy alkalmas gondnokot maga helyett ajánlyon [Kv; Végr.]

2. egyházigondnoki tisztség, kurátorság; func-tie de epitrop; Amt des Kurators/Kirchenvorste-hers. 1879: Kozma János gondnok ... a gondnok-ságot 3 évre ismét felvállalta [M.bikal K; RAK 344]. 1880: Kozma János gondnok aia jelenti, hogy bokros elfoglaltatásai miatt a gondnokságot tovább nem vihetvén lemond [uo.; RAK 346].

gondnokválasztás egyházigondnok/kurátorválasztás; alegere de epitrop; Kuratorenwahl. 1876: Elnök gondnokválasztásra hívja fel a gyűlést a

szabályszerűleg kijelölt 3 egyén, u: m: Kozma János, Víg Pál és Víg János közül [M.bikal K; RAK 322].

gondnokváltozás egyházigondnok/kurátor-csere; schimbare de epitrop; Kuratorenwechsel. 1868: minden gondnok változáskor formaszzerű leltáras átadás történjék [M.bikal K; RAK 266].

gondol 1. a (se) gíndi; denken. 1592: az vrak keozwl talalianak megh akkiket gondolnak [Kv; Tan Jk I/1. 181]. 1653*: Elméne azért a ki elszalad-hata Móseshhez^b, és megmondák a dolgot neki, kin igen búsula, úgy hiszem azért, hogy volt mit gondolni, de mindazonáltal megindula és általméne az Apácán [ETA I, 82 NSz. — *1603-beli esemény-re von. ^bA fejedelemségre törő Székely Mózesh-zel].

Szk: ~ja magában. 1723: edgj marhamat el lopták az nimetek s most bontják eszt gondolám magamb(an) majd bizo(m) oda megyek Talam bé latthatok hozzájuk az ajto hasadékjain [Kisde-vecser SzD; Ks 39. XXIII. 1] * mit ~, mit nem. 1843: akkor mit gondolt, mit nem asz(sz)ony-ságod meg nyakasztván magát, mind e' mái napig azokat^a ki nem adta [T; Tolvaly lev. — *Ti. az adósságbeli kontraktusokat].

2. ~ vkire/vmire rágondol; a se gíndi la cineva/-ceva; denken an jn/etw. 1540: Jgaz ydeye mynden-re eunekyek es gondolny [Kv; TLev. 4/192 Petrus Líterati Nic. Thelegdyhez]. 1570: Sos Matthe hythy zerezt vallia, hogy ... az Sentenciát Bras-say Janos Jria volt, ... Mond ... arra Zabo Symon Ne gondollyon K. Semmit arrah chyak Jrd meg [Kv; T Jk III/2. 3]. 1842: Anyám kezit tsokolam gondoljan réám [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

3. ~ vmit vmi felől gondolkozik vmin; a se gíndi la ceva, a chibzui asupra unui lucru; über etw. nachdenken. 1807: instálom hogy méltóztassék gondolni alapatom felől, mivel igen sokot busulak magamba, hogy olyan keserves alapatakba jut-atam [Mv; SLt 17 P. Horváth Trézsia atyjához].

4. kigondol vmit; a náscoci/inventa ceva; etw. ersinnen. 1653*: A több közönséges had a mi volt azt úgy igazgatták és instruálták, hogy mutasson elfutó képet és fusson ki a táborból, mindent a sátorban hagyván; mert tudta azt — valaki volt a ki ezt az okos stratagemát gondolta és dirigálta is — hogy a magyar kapsznak szokott esni, és úgy könnyebb vele bírni [ETA I, 49 NSz. — *1596-beli eseményre von.]. 1750 k.: En a' meg bantodast vagy offensat négy Classisban helljheztem: ... A negjedik, midőn mi Sem Szonkal, sem tselekedtünkkel valakit meg nem bántunk hanem a' mi Szonknak vagj tselekedetünknek nem helljes vagj bal magjarazattjával magunk Szerzünk, gondolunk és itülünk vagj tsinalunk magunknak offensat [Ks 83 Onadi Szakács Mihály lev.].

5. vél; a socoti/crede; meinen. 1572: nehay Somogy Andrasne Martha, Azt vallia hogy az Kis boldyzarnetwl ... hallota ezt bezelly volt az Thakachne mykor Igen beteges vala hywatot hozza

hogi be kezkenoedim Eolteztesse(m) egykor hogy sokaig Nem hywatot volna gondolom hogi talam Igen eiy Nehezedet volna [Kv; Tjk III/3. 43]. 1589: Mert nem afféle ember vagiok en az mith the gondolz [Dés; DLt 226]. 1606: ugi emlekezem rea hogj l ueka buza es l kenieret adot uala erte az zegeni attiam ugi gondolom uagjon 8 uagj 9 eztendeje mikor meglu uotte uala azolta bekessegesen birta lukaczj wramis [Uoszt 20/201 Var állay (l) gjeorgne Kws Kedey anna vall.]. 1664: Jankónak egy olá asszony dajkát hoztak, jól tud magyarul azt gondolnám, hogy jó volna [TML, III, 325 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz]. 1703: azt kgd ne gondollya hogy most béli ültem, enyém* [Kv; Eszt. Serédi Zsófia bátyjához, Gáspárhoz. — *Ti. az elfoglalt jószág]. 1716: hadgy bekít az ebuek, mert mentől inkab veszik ezekben hogy haragszol, annal inkab azt gondolják, hogy bszonthatnak [ApLt. 2 Apor Péter feleségéhez]. 1767: Bizonyoson nem tudom mandani, hanem gandalom, hogy tsak maga hasznáért tiltotta meg a falusi aprobh Marhákát, az Ókör tilalmasbol, hogy a maga kantzainak jobb fűvelő helyek légyen [Búrjánosóbuda K; JHbK LVI/5. 12] | (A föld) gandalom, hogy léssen, mint egy 10 kőbőlre való [Tótszállás SzD; i.h. XXX/1]. 1769/1784: magam is jelen voltam egyszer, gandalom elsőbször [Galambod MT; Told. 29]. 1793: Serbán Péter ... attya, a Somlyo Csehi Fogadóban lakott, ugy gondolom az oda valo emberek többet tudnak nállamnál 'a kérdések szerént valani [Récse Sz; TKhf 13/14 Fr. Utó de Komolo 4) ns vall.]. 1808: ugy gandalom hogy az Groff Ur udvarában bé vitétt két ökröknek két Tulkoknak, egy Bornyus Tehénnek és egy kotzának Nyári és Téli intertentiojak könnyen eddig fel került 300 vfarintokra [Szászkerked K; LLt Szent Mikelyán Toma (33) vall.]. 1812: Talam azt Gondolja hogy egy darab Jozságotat kapna el ha hirtelen mind a ketem (l) meg Szoritananak [Sárd AF; KmUlev. 3 Szilágyi Ádám lev.]. 1830: ugy gondolom hogy az ottan lévő pálinka főzetés nem káros [Kv; Aggm.]. Szk: ~ni való. 1653: Minémü nagy félelemmel mentünk vissza a nagy sűrű sátorok között olyan sötét időben: gondolni való: ha nem kellett é veszedelemtől félni [ETA I, 129 NSz].

6. ~vmiből vmit gyanít, vél vmiből vmit; a bānuj/presupone ceva din ceva; aus etw. vermuten. 1767: már most 12 ház helyre szaparította az Plebanus Ur maga részit hallottam hogy Eő Ngát illetné, abbol gandalom, hogy az Plebanus Ur Emberei megszaparadván a házakat is kellett szaparítani [Gyurkapataka SzD; JHbK LIV/28. 12]. 1820: (Dréganné) felelé ... tudgya ked Szomszéd Aszszony, mennyi baja volt Josikának s Boriskának velem ... ezekből Mária (l) gondolom hogy harakszik a Báronéra [Aranyosrákos TA; JHb Fasc. 48]. 1843: (Szabó Jánosné) azt felelte: — hogy várazozzék* míg a' Pérye hazajó, azért egy katanát mint Executort ott hagyatt, — melyből gondolom — hogy kezdődött az egészsz Czi-vakodás és verekedés [Dés; DLt 586. 12. — *Ti. Pekárik Josef, a collector, azaz adószedő].

7. vmilyennek/vminék ~ vmilyennek/vminék (fél/talál; a socoti/considera într-un fel (ceva); für etw. halten. 1764: Nem marada gyermeke, felesége is bontakozott elméjében a miá, hogy viselőnek gondolta magát egykor s megcsalatozott benne [RettE 176]. 1782: a fiát ... primásságra vagy micsoda nagy papuraságra emelte őfelsége. Melyet én nem gondolok lehetetlenségnek [i.h. 418]. 1844: ha az ut is engedi mehetek ... , Lelkem kedves Jo Miklosom mikor te jonak gondolad [Kv; Pk 6 Pákel Krisztina férjéhez].

8. ~vkivel/vmivel törődik vkivel/vmivel; a avea grijă de cineva/ceva; sich um jn/etw. kümmern. 1491: Quid curo aliquos canes Si alicui cani displicat faciet (con)tra hec wigo mit gondolock es agebeckwel ha valla mel ageb banya tegen rolla [Kv; MNy LX, 497, SzE 473]. 1570: Hary Jmreh hithy zerent vallya ... feyerdy Bali(n)t Mond* semyt ne(m) gondolok vele ha megh haragwtalis mert az myt en Monta(m) megis byzonito(m) [Kv; Tjk III/2. 114. — *Mezaros Myklosnak]. 1588: rea Ieowenek mind darabonket vagdaltata teteol fogwa talpig, maga tiltottam mynd feyedelemre vramra hogy teorwenyng ne banczyak de nem gondolának velle hanem le vagak ell puztitak [Zsák-fva Sz; WLt Mich. Talas jb vall.]. 1589: Ertem hogi bannya Matyas deakne hogi az Vra Ide jar de en azzal nem gondolok [Dés; DLt 226]. 1589 A.: Tudom azt hogy Maglarj Thamas varas akarattial eleezeor meg tilta az hatart egy forintba(n), de miel hogj áual igen keüesett gondolnak vala megh ugy giwte be az varost az biro vgj tolta megh Varos akarattialbul vizontagh 12 forintal [Szu; Uoszt]. 1629: en nem gondolok Uele ha labbal fel akaztiakis az Uradat [Mv; MvLt 290. 151b]. 1700: Mikola László uram ... tiltatta az Diakokat hogy el ne foglaljak Jozságát, az tilolom penig volt a Határ szélyben: de aval nem gondolván az Deákok, meg indulának az Deákok az Falu felé [Búrjánosóbuda K; JHbK LVII. 38]. 1747: az Incta ... nem gondolván Ferje(ne)k adott hűtivel kötelességével, edgy Czigány legennyel el szökött [Torda; TjkT III. 137]. 1752: Ördög adta nagy Urai a Szegénységgel nem gondol(na)k [MNy XXXVI, 270]. 1764: én bizony semmit sem gondolok vele [Cserefa MT; Told. 30]. 1776: Vajvod Gligorás ... részeg Bányamat Mejen meg ragadván ugy meg ragatta, hogy merevalójáról vagy ket Gomb leszakadoza ezt látván En, Sietséggel oda menék, és mondom Bányámnak nem Testvéred, nem Véred, hogy békét, ne gondaly másokkal [Katona K; Born. VI. 14 Király Josi (34) jb vall.]. 1783: Groff Boros Jenő Korda György Ur eő Exja ... azon pénznek megadására hátra lévő Interessiuel edgyütt admonialtatattis, de Tü meg adni máig sem akarjátok azan tett admonitioval semmit sem gondoltatak [K; IB. Kászonyi Nagy János szb kezével]. 1849: megmondtam akkor is hogy ne tegye azt a kárt mert ő számol rolla, de nem gondolt véle [Héjjasfva NK; CsZ. Héjjasfalvi Krisán György (50) vall.].

9. magdt ~ja egyet gondol (hirtelenében vmilyen elhatározásra jut); a lua o hotárire bruscă;

plötzlich einen Entschluß fassen. 1585: Kis Ianos pello valia, ... takach Andrasnenakis megh Monta(m) hogy viselle(n) gondot Marhaiara, Mert el Nem vezy a' baniabuky ember ... Az vta(n) sok wdeouel A Baniabuky ember magat gondolta es vgy vitte volt el [Kv; TjK IV/1. 513]. 1596: Ha penigh az kit valamely tizedbeol el walaztananak magat gondolwa(n) eleb allana, es el ne(m) menne, tehát annak az zeokeot embernek marhayabol hüz forintigh dúlhassanak [Kv; TanJk I/1. 288]. 1617: magat gondoluan azért Nagi Miklos hogi Zabo Janos kezeliab ualo uer uolna hoza es wtet illetne az az w ioszgabol szakadot uolna ky, minden peór patuar nekwl meg erezte Zabo Janosnak, ... Zabo Janosis meogh elegette Nagi Miklost az Tiz forintrul [Diós K; JHbK XXIII/4]. 1643: Szent Egleden^a lako Nagy Janos talala megh az Eccliat egy Margit neuő leania feleől, a kit annak eleőtte jedzet volt el egy Szekely Ferencz neuő Legeni Jövendő hazassagra, de ... eők mind ketten fel kelven el szeőktenek, es mintegy holnapigh vandorlottanak. Az Leány magat gondolua(n) vizza iőt Attiahoz [SzJk 61. — *SzD]. 1757: ő nga parantsolt Sokszor hogj 3. napnal többet ne szolgáltatassa Kozma a' Jobbágját de azt nem nézvéen valamikor magát gondolija csak edgjet hajtya [Marossztkirály MT; Told. 20]. 1837: Ferentzi Maria aszszonyt esmérém ... ha itt megunta, magát gondolta s bë ment Kolosvárra [Doboka; Bet. 1 Pákai Dánielné Benkő Súsána dominális bíróné (40) vall.].

◇ Szk: ~od-é vmi bűnödöt tudatában vagy-e vmi bűnödnek; esti constant de vina ta; ob du deiner Sünde bewußt bist? 1844: ézed-é, vagy gondolodé valami bűnödött [A.sófia U; DLt 144 vk] *nem ~vön vmit nem nézvéen/-tekintetbe nem vévén vmit; a nesocoti/a nu lua in consideratie ceva; etwas außer Acht lassend/nicht beachtend. 1592: (Az alperes) Nem tudo(m) honatt walo Indulattboly ment Rea egy Irtas feoldemre ..., melj feoldet ennekem osztas zarent attk wala az oszto bírok ..., aznak az megh allassara hwzeon (l) eot forinth keoteltett wetek^a wala keozink ..., w pedygh Nem gondolwan az Jgassagott az keszink walo keotel wetest attyafiwsgott ment Rea es kj fogalta keze(m)-beol twlaydon hattalmawal [UszT. — *Olv.: vetek; értsd: vetettek].

Ha. 1722: gondolam [Dombó KK; Pf]. 1758: gandyolán [O.péterfva AF; Told. 23]. 1768: gondolánok [Torockó; TLev. 9/12]. 1814: gondolam [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1815: góndoljan [Kövend TA; i.h.]. 1857: gondolam [Dés; DLt 606].

gondolás törődés; sinchisealä, grijä; Kümmern. 1770: a tiltással valo nem gondolasokért toties quoties büntetödgyenek külön külön [Torockó; Bosla].

gondolat 1. gnd; Gedanke. 1780: Alazatosan jelentem édes Aszszony Anyámnak hogy a több gondolataim között egy gondolatam érkezett [Kp III. 203 Újfalvi Sámuel édesanyjához]. 1828:

Albisi Nemess Baktsi Boldisár Ur özvegye ... Baktsi István urat általunk modo Legitimo requiráltattya az okon Nem láthatya által az említett Asz(sz)ony az Ur gondolattyaít hogy szüntelen Instructioival háborgattya a' földének ki váltása iránt de pénzt egyszer sem küld [Hsz; BLev.]. 1854: Ily gondolatok közt lepett meg a „Héti Lap” egyedüli erdélyi folyóiratunknak azon számaival, melyekben báró Naláczy Jóssefnek emlék iratait közlé [ÚjFE 5].

Szk: ~okat forgat elméjében. 1690: azt a' napot az Isten sohá en reám fel ne hozzá az mellyen ő Felsege ellen vecsék (l) ne is vellyen(n) senki olyan alkalmatlan embernek hogy olyan gondolatokat forgatnek elmében [Göröcsön Sz; Eszt. Serédi Benedek fiához, Gáspárhoz] *vmilyen ~ra jön vmilyen gondolatra jut. 1844: Már ara a' gondolatra is jöttem volt hogy itt fogadjak lovakat, de le beszéltek rolla [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. 1846: arra a gondolatra jöttem hogy a Nyitrai Sikátorján jöjnek le [Dés; EHA].

2. vélekedés; párere; Meinung. 1584: Ha valamely Chiaplar hibát thenne wagy fogiatkozást, valamely gondolattíából az Borna korchiomallasaban Tehagh az vasarbirak az panazra valo kepest a hordot megh meriek [Kv; PolgK 12]. 1592: az a(ctrix) jobbagia ... fiastol valamire valo gondolataba, ott engemet ... feoldre wert, vagdalt, veremet ontotta [UszT]. 1602: ha ... zerekzay^a Many Opra az Vitezleo Machkasy Ferencz Vram Neue alol, Es feölderwl ualeminsw gondolatiab(an) el tauoznek ... tahat ... Akmari^b Kenéz Kritzian neuw, Es Kerzte Mihaly ... kwleón kwleón ötuen ötuen forinton maradgnak [Bokaj H; BK. — ^{a-b} Szarakszóról, ill. Akmárról (AF) való]. 1617: ha penig valamj gondolatyaban el szöknejek, es mas wratt kezdene maganak fogny ... [Nagyfalu Sz; Told. 1a II].

Szk: vmilyen ~tal viseltetik. 1679: nem tudom micsoda gondolatoktul es okoktul viseltetvén ... [Dés; Jk]. 1747: edj Odor nevü Pakulárt kézben kérettem leg(it)mo mo(d)ó Citoriam(ab) meg irt dolog végett, de eo Kglmek mi gondolattal viseltetvén denegáltak [Torda; TjKt III. 148].

3. kb. elgondolás; idee; Vorstellung. 1699: én idegennyé vagiok Donath Mihajnak de Soha lekem rá nem vitt volna, hogi oly conditiokra szorit-sam, oltalmazzonis Isten csak gondolattiatolis oljan dolognak [Tövis AF; Bál. 1].

◇ Szk: ~aban sem volt vmi esze ágában sem volt/fordult meg, meg sem járta az esztét; nici nu i-a trecut prin minte; er/sie dachte mit keinem Gedanken daran, es fiel ihm/ihr nicht im Traum ein. 1719/1724: még gondolatomban sem volt hogi most ilj rut időben ide fáradgjak [Torda; JHb XIV/6.59] *~a sem volt vmire 'ua; idem'. 1816: Kotsis Szamuilának híznak ... wagyok származásomra nézve ... F. Detreheimi 18 Esztendőő Egygyesült Görög vallása ... En az igaz hogy tréfából beszéltem az ide valo Szakátsnak a konyhán hogy az emberek szöknek olá országba s miis el megyünk, de én nevetve tréfából beszéltem gondolatom nem volt az el szökésre [Gyéresszt-

király TA; TLt 1215] * ~jában sem öllődik észbe sem jut/villan; nici nu-i vine în minte; es fällt einem nicht ein. 1736 u.: Az akkori időben* kevés keleti volt a spanyolviasznak, ostyával, közönséges viaszszal, néha csak kenyérbéllel is pecsételtének senkinek gondolatjában sem ötlődött hogy apprehendálja [MetTrCs 461. — *A fejedelemkor utóján] * ~jában sem ütöközik 'ua.; idem'. 1736: Az akkori időben kevés keleti volt a spanyolviasznak, ostyával, közönséges viaszszal néha csak kenyérbéllel pecsételtének, senkinek gondolatjában sem ütöközött, hogy apprehendálja [MetTr 360] * bizonyítalan ~ban lehetett bizonytalan vélekedésben élhetett/lehetett, bizonytalankodhatott; trebuia să fi fost în dnbui, putea să se îndoiască; unsicher sein können. 1653: az ifju János király* ... bizonytalan gondolatban lehetett a vallás dolgában [ETA I, 27 NSz. — *Az 1550-es években János Zsigmond] * vkinek a ~a oda jár vki arra gondol; cineva se gândeste la ...; an etw. denken. 1807: a Mgs Báro Ur valakit plenipotentiázson, mert az én gondolatom oda jár, hogy én egy Divisiot Sollicitállyak, melynel fogva osztodgyék fel a Praedium, hogy ki ki tudgja mi legyen az övé [Kv; Incz. XII. 4a Br. Josinzi József lev.] * vkit maga ~jára hagy ?kb. vmit vki megfontolására/mérlegelésére bíz; a läsa ceva la aprecierea/judecata cuiva; etw. in Erwägung js anheimstellen/geben. 1596: Mikor peresit Mateh Vra(m) Statuáltata Palfoluat akkor Statuáltatta uala, de Zechy Peter zola eo kegnek felölle s maga gondolattira hagia, az uthan vgy hallotta(m) hogy be bochatta vala [UzSt 11/49/].

Ha. 1799 k.: gondolatam [Kv; Aggm. C. 114].
1840 k.: gondolatam [Kv; KLev.].

gondolatlan I. mn meggondolatlan; nechibzuít; unbedacht. 1672: teöbbé effele alkoholmatla(n) gondolatlan káromkodást importalo szoktol az I(ncta) tavozzék [Kv; TJK VIII/11. 197]. 1809: Ezen kopatz és gondolatlan mentségével az én Jo Procuratorom magát vádolja, mert a maga állítása Szerént az én Peresémmel edgyet értvén azon egy perben alattomban machinalodott ellenem | ha mingyart igaz volna az, hogy az én Procuratorom az ellenkező peresimnek egy perben ellenem documentumokat vett kezéhez, vagyis hite ellen tselekedett, de ezen maga ellen ki koholt gondolatlan iratásának hitelt adni nem lehet [Szu; UzSt ComGub. 1655-höz].

II. hsz Szk: maga ~ meggondolatlanul. 1694: Eo kegmek megh emlekezuen az mi elejnknek io magok viselesereol, vegeztek ezt egienleo akarattal, hoi ennek vtanna, az Zaz vrain keozswl valaki, maga gondolatlan ... az mas felt vagi akar mellyket tizteletlen zoual, vagi oli bozu bezeddel, ki el twrhetetlen volna, illetve, ... az varos zez Arany forintot vegien raita [Kv; Szám. V/6. 41].

gondolatlanság I. meggondolatlanság; nechibzuință; Unbedachtsamkeit. Szk: maga ~a.

1684: ha mi maga gondolatlanságából, vagy maga viseletlenségetül viseltetvén ... el szöknék ... [Dés; DLt 448]. 1754: magok gondolatlanságokból vagy mások szaparátlan (?) Tanácslásokból az Erdélyi Méltóságos Királyi Gubernium előtt helytelen s minden igasságon kívül valo vádakkal bé vádalván ... [Koronka MT; Told. 22].

2. '?' 1844: Csép Tamás ... mindenféle szidalmokkal szidalmazott oként azt adván, hogy én gyümölcsit ... el oroztam volna ..., de ezen velem valo bánást gondolatlanságból nem felejtettem, és azzal boszultam meg, hogy egy Puskáját a Tornáztzából el loptam [Bágyon TA; KLev.].

gondolatlanul meggondolatlanul; nechibzuít; unbedacht. 1684: Ha valamely mester ember az céh házánál kapná magát, az céhet ott hagy(ná) vagy csak gondolatlanul az cé(hnek) becstelenségre kocsomára menne s ott inn(ék az)tán elmarad érette sz. dr. 99 [Dés; DFaz. 12].

gondolhat I. elgondolhat/képzelt; a-și putca imagina; sich vorstellen können. 1542: the k. koniergwkn, agyon thanussagoth, honnan varywk megh my az myenketh, merth soha nem gondolhathywk mint ilhessewnk el [Fog.; LevT I, 20]. 1596: gondolhattia kegd, hogy az Erdelnek vgiem propriuma volt mindenkor hogy affele hireket oly nagion es bizonnial hordoztanak, azert nem chiuda ha mostis azt chielekezik [Törzs. — A fej. Keresztury Kristófhöz]. 1771: Tavasz vetest né(m) vettéthém többet 31 köből Zabnál, és edgy véka Arpánál, a zabot egy szémig parlagba vettük, gondolhatya az Ur eo kgame micsodas leszen ha az idő néki nem jár [Vacsárcsi Cs; BCs]. 1767: Amint a circumstanciák mutatták gondolhatni hogy Orgazdákis Lennenek [Fintoág H; Ks 79 XXXIX. 1.]. 1795: ha tudtam volna, és gondolhattam volna, hogy illjen bizonytalanságba ejtem magamat, Ócsém Uramnak nem alkalmatlanoktam volna azon pénznek fel vételivel [Szentbenedek SzD; Ks 34 Szásznyires I. 8 gr Kornis Zsigmond kezével]. 1821: gondolhatod hogy ugyan folyt nállam, a patikázás s' elis bizonyodtam volt a sok orvosság-tól [Kv; Pk 7].

2. vélhet; a putea crede; meinen können. 1667: negj esztendeje hogy ferje el ment hirt nem hallotta sem levelet azolta nem vötte, meljből azt gondolhattjuk, hogj meg holt [SzJk 100]. 1778: én vagta(m) ki égy felöl az haz odalát, s azon mente(m) be az hazb(a) s meg neszte(m) jól az kemenze alatt de én ne(m) latta(m) többet 3 vagy negy füzögöcskenel ... nem gondolhatom hogy onnet gyult volna meg az haz [Branyicska H; JHb]. 1764: Mi vitte légyen Bátyám Uramat Hátár osztásra, maga tudhatya leg jobban Bátyám Uram ..., de mint hogy régi mondás: Jo atyafi a Kas Buza, Senki nem gondolhatya olyan nagy Gazda Uról, hogy egy ilyen atyafiért ... ne sajnálat volna annyi költséget tétetni [Középlak K; BfR].

Ha. 1784: gondolhattom [Mv; Told. 20].

gondolható 1. elgondolható/képzelt; de in-
cipuit; denkbar/vorstellbar. 1655: a svéczia^a
minden várost és királysékit elfoglalá^b, és ország-
szerte mit töltött el minden rendeken, de főké-
ppen a papi és szerzetesi renden, gondolható [ETA
I, 160 NSz. — *A svéd. ^bLengyelországnak]. 1710:
Horváth Görgi Ur(am) is obligálá magát, hogy
akár Császár, akár molduvai, akár Havasalföldi
Vajdák földin találtassék avagi másutt is akár hol
az meg jrt kezesek Horváth Györgi Urhoz felese-
gíhez, és Gyermekéhez is ... hozzájuk szabadon
nyulhassanak ... sőt akár holott, akarmi féle
országokon akarmi fele gondolható utakat moda-
kot ... hozzányulásáb(an) az pr(ae)jnszerált keze-
sek el követhessenek [Csikszereda; Borb. I].

2. feltehető/tételezhető; de presupus; annehm-
bar. 1668: Ha kik falubéliek s mások is a Maros
mellett sóval akarnak kereskedni, s el akarják
azon falukban sójokat rakni, tovább egy hétnél
egy helyben ne tartsák, hanem vigye el a mely
felé akarja vinni kereskedésre, mivel ebből gondol-
ható dolog, hogy hajóra akarja adni és iktatni
[Beszt.; EOE XIV, 330 törv.szöv.]. 1718: Lat-
také nagy tűzét az hazb(an) vagy lángot az kürtő
torkán honnan gondolható volna belső tüztől
gyült(!) meg a ház? [H; JHb vk].

gondolkodás 1. gondolkodásmód; fel de a gíndi;
Denkwelse. 1840: olyan kevés kedvem vagyok
mind ezekhez, Látván a fiaim gondolkodásokat
is, hogy jó szível mindent félben hagjok, bár min-
denemet által adhatnák nekik, ... próbálják ők
is a világot s csipje meg a Lug a nyakokat talán
az edgyik veszt valamit az Indolentiájából, s a
másik is meg győződik benne, hogy a Czime (?)
el nem tartya a világon [JHb Jósika János fele-
ségéhez Bécsből].

2. elmélkedés; meditatie, reflexie; Betrachtung,
Meditation. 1678–1683: Egi kis rövid politia mel-
ljét nem magam elmém mutagatasara sem mas
politicussabbak tanulasara, hanem Is(te)n az
kiket az Kornis hazban megh maraszt, iovoltabol
azoknak tanulsagara, nem artolmosnak itiltem
pennara venni, sok fele latogatasi közt az felseges
Is(ten)nek, buskodo gondolkodasim közben [Ks
Kornis Gáspár kezével]. 1741: magam szerencsét-
len allopotaimatis alázatossággal Nagyságod elei-
ben terjesztetni kívánt Levelem által, melj talám
Nagyságod Uri személye eleiben nem ment, vagy
ha elmentis, elmés gondolkodási között könnyen
feledékenységre mehettem dolgajmmal édjben nagy-
ságod előtt [EMLt L. Ónadi B Jozsef alumnus
gr. Teleki Ádámhoz Francofurti ad Oderam-ból].

3. gondolat; gínd, idee; Gedanke. 1607:
keszen legyen eő keg(ye)lmek egez orszagul es
Jelen az testnek^a fogadasara [Törzs. Cédula-
melléklet Petrus P. Alvinczi, Paulus Eórwíndj
és Simon Pechynek a szállásági Lompértről
1607. febr. 12-én az erdélyi rendekhez írt levelé-
ből. — *Ti. Bocskay István Gyf-ra viendő holt-
testém]. 1663: *nem félek, hogy azon büntetés-
ben essem, nem lévén sem akaratom, sem gondol-
kodásom arra, hogy török urammal czimborálód-

jam [Kővár; TML II, 556 Teleki Mihály Kászoni
Mártonhoz. — *A cimborálódik al. sajtóhibás év-
számmal!].

4. töprengés; främntare; Grübele. 1632: Sok
gondolkodasom utannis elegseges valasz tetelem
lehette az kd leulere cliak amaz reghi mondas:
uert uiszen uerlent [Kv; EMLt]. 1653: Onnat
Báthori Sigmund el szakadván^a, a kikkel lehet
haza jöve, de számtalan lövő-szerszám oda marada
az ellenségnek. Azon télen nyugovék, de elég szor-
músággal és gondolkodással [ETA I, 50 NSz.
— *1596-ban]. 1764: Sok gondolkodassom es puha-
tolodassom Utan recomendáltanak egy bironak
valo Embert [Esztyén SzD; Told. 29].

5. megfontolás; chibzuire; Überlegung. 1653:
Ti mindnyájan árulók vagytok! és előttek halá-
lotok, látjátok! De im, hagyok gondolkodásra há-
rom órát, mind nektek s mind magamnak^a [ETA I,
85 NSz. — *Básta 1603-ban Erdély rendeihez].
1776: Mikor ... Mlgs Praepost Ur azon Reversal-
ist az Exponens Urfi ő Ngával subscribáltatni
kivánta, subscribáltae akkor, vagy gondolkodásra
valo haladékot kért magának? [Nsz; GyL hiv.].

Szk: ~ra vesz fontolóra vesz. 1586: Baniay
Ianos hwty Vtan vallasat Irwa Aggia be. Marton
deakis gondolkodasara veotte ... Pazman Palis
gondolkodasara veotte [Kv; T]k IV/1. 584] *
~ra veszi a dolgot fontolóra veszi a dolgot. 1621: Én
ezt hallván, gondolkodásra vóm a dolgot [ETA I,
128 NSz].

6. gondoskodás; grijā; Sorge. 1585: meg tekint-
ven Az Reghy Attiainknak faradasat es gondolko-
dasat az Juhoknak ky rekesztese feleől ... , Azon
Wegezes Maraggyonn megh illien bewntetes Alat,
hogy elseobe megh kialthassa Bíro vram hogy har-
mad ezten Napigh ez Waros hatarabol minde(n)
ember Akynek Iuha vagyon A hatarbol, ky wigye
vagy el Aggya [Kv; Tan]k I/1. 12].

gondolkodású. Csak jelzős szk-ban; numai in
construcții atributive; nur in attributiver Wort-
konstruktion; vmiylen gondolkodású; de o men-
talitate oarecare; von irgendelner Denkart. 1826:
Middón Czéh gyűlése hirdettetik, már előre a borbéli
provisio meg tétetvén, a magokat elő adando dolgok
eligazítása nem mindenkor az igazság és Artikulu-
sok szerént határoztatik el, hanem részre hajlás
szerént, számba se vétetvén az öregebb és jobb
gondolkodású Tagoknak velekedések [Dés; DLt
581]. 1833 k.: A Közönségnek jobb jobb gondolko-
dású tagjait bizonságul hívni merészlem [Usz;
Borb. II].

gondolkodhatik gondolkozhatik; a se putea
gíndi/reflecta; denken können. 1586: Ezen Kara-
chon eleot Valo harmad Napon... Az vy zaz embere-
kis fel gywlicnek es Akor eskeggyenek, Az Vniot-
is^a Akor el olwassak Es az Reghy Attiainktól
rendeltetet 37 Articulus^b hogy Az vy zaz embere-
kis oza(n) Zent Istua(n) Napiaigh^c gondolkod-
hassanak, hogy Io itilletbeol valazthassanak byrot
es polgarokat [Kv; Tan]k I/1. 38. — *~^a ma-
gyar és a szász náción egyenlőségéről szóló egyezség-

jevelet és artikulusokat. *Kv-t a bíró-, királybíró-és hites polgár-választást hagyományosan mindig István mártír napján, azaz karácsony másodnapján (dec. 26) tartották].

gondolkodik 1. gondolkozik; a se gindi; denken. 1573: Matthe kowach Azt vallia hogy eo haza eleot wlt volt leh feiet leh haytwan gondolkodyk volt [Kv; Tjk III/3. 209]. 1598: kerde(m) menyit kyldett s mo(n)da hogy tizen hat tallerth, s esmet egy keuisse (?) gondolkodek, s mo(n)da hogy, no tezen tizen niolch tallerth [UszT 13/81]. 1653: ő kegyelmenek meg mond, mind az ketten öreg emberek vagyunk, gondolkodgyek, tegye le az oknel kül valo haragot [Sófva BN; Ks 41. E. 31]. 1654: Gieröfi Ianosne azonlom ... gondolkodnek mas kepen mert immar Göröfi Giorgi az Giermekseghből ki költ Sui juris iozagh nélkül ne(m) elhet [Szamosfva K; Ks 90]. 1679: gondolkogyek kemetek [Dés; Jk]. 1692: Kglmed edes Sogór Ura(m) ne gondolkodgyek semitis, hane(m) tsak ehaz tartsa magát [SLt AU. 54 Pókai Sárasi Zsigmond kezével]. 1752: gondolkodám, hogy utána Lővök, hogy inkább meg-edgyen (l), aminthogy Lővök is [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 29].

Szk: ~ magában. 1577: Eleozeor magokba iol gondolkodwan, senky ketelensegebeol zabad akarratiok zerint Illyen wallast teonek [KvAKT Mss 343]. 1606: Jsmet gondolkodnak magokban [UszT 20/227]. 1620/1754: azon villogo határt meg járván szorgalmatosan meg nézegetök ... Végteére Jakab Deák Uram magában gondolkodván azon peres helynek színén monda* [Ompoica és Metesd Af; Told. 22 fejevári káptalanok nyil. — *Köv. az idézet]. 1653: Báthori Sigmond ... arról kezdé magában gondolkodni*, hogy esmét német császárhoz adja magát [ETA I, 68 NSz. — *1602-ben] * ~ vki/umi felől. 1575: Eo K. varosswl Intik es keryk eo K. byro vram es Az Tanacsot hogi eo K. vgi gondolkodik es chelekedik az eo keoztek valo egienessegnek meg tartasa feleol hogi Ez fele dolog ... az keozseggen az Eorzisben, Mostan penig az zokadalom Idein valamy kapdosas teolek neh legien [Kv; TanJk V/3. 415b]. 1581: bodogh az varas a ky az bekessenek Ideye(n) gondolkodyk Az hadakozas felol [Kv; i.h. 241b]. 1594: Chizar Jacob vallia ... Im gondolkodom feleolle [Kv; Tjk V/1. 471]. 1607: kglteket zeretettel keriw mw feleöllünk minden wdeöben wgy gondolkogyek, mint igaz haza Fiay kmetek zolgai barati es Attiafiay feleöl [Törzs. Petrus P. Alvinczi es társai az erdőlyi rendekhez]. 1617: Barca Gergelne ... mondotta az vranak ... vgy gondolkodial feleolle, hogy az mi ennekem vagio(n) ne(m) tollio(m) az orrodra hanem En Gyeorgyteol* soha el nem szakadok te eredet [Mv; MvLt 290. 28a. — *A szeretőjétől] * ~ vmi iránt. 1781: Kádárné Aszszony akar mint gondalkodgyék az Atyafiság iránt Nem közeleb valo Atyafiak Gyermekieink Negyed iznél [Kövesd MT; Kp III. 206 Újfalvi János lev.] * ~ vmiről. 1570: Zabo gergne ... azt Mongia hogy gondolkodyk rola, mert zamvetese vagion vele [Kv; Tjk III/2. 4]. 1593: Minden eo

kgmek keozswl erreol iol gondolkogyek [Kv; TanJk I/1. 213]. 1653: Eltelven valami nagy sok veszedelmes állapottal az az esztendő* a kastélyban^b lakánk, sugorgánk, annak az ő építéséről gondolkodánk [ETA I, 78 NSz. — *Ti. az 1602. év. *A mv-i várban]. 1679: Fizesem remediumáról gondolkodgyek kmetek* [Dés; Jk 39b. — *, Joh. Soti pastor eccl." panasza]. 1717: némely jóságok(na)k mi voltarol szüksegh lett volna külemben gondolkadni, és egy más közödt inká Conferalni [Nagyrápolt H; JHb XLVII/18]. 1831: Balagné ... a' bu mellet a' férjhez menetelről gondolkodik [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. — I. még MetTr 417—8.

2. úgy gondolkodjál úgy gondold/tudd meg, vedd tudomásul; aša sã stii, aša sã iei la cunoștință; du sollst es wissen. 1636: ugy gondolkodjal te Zabo János, hogy az folyato ebnel fertelmesebb vagy [Mv; MvLt 291. 67a]. 1777: Vévén ezen levelemet: ugy gondolkodgyék, hogy most vagyon e' világi első es utolsó orája, ... a' közelebb jövő héten szerdán, vagy inkább kedden virradatkor tústént Szt Ivánba* nálam legyen [BLev. — *Sepisziván Hsz].

3. vélekedik; a fi de pärere; meinen. 1732: látám is az magam levele légyen, és fel szakaszatlan is vot, így gondolkodtam, hogy sok alkalmatlan leveleim már velem edgyüt tudam is unalmas az M: G. Vr előtt [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.]. 1784: már ki ki ugy gondolkodatt hogy ki takaradtak Városunkbol* [Torockó; TLev. 4/12. 2b. — *A felkelők]. 1797: aki közönséges bort akar innya ott van az 10 xros ez mint hogy az közönségesnel elébb valo apránként talán inkább meg iszák most mint máskor ugy gondolkodtam [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

4. gondoskodik; a se ingriji; sorgen. 1635: mikor Molnar Jmrehne igen nehez betegseghben ualá, ... monda(m) Azzonyo(m) mjért ne(m) gondolkodol az Leanyodrol [Mv; MvLt 291. 54b]. 1765: meg parancsolta eő kegyelme néki, hogy midőn vagy maga eő kegyelme, vagy pedig az vármegye Lovas Legénnyei valahonnan meg érkeznek arra vigyázzon, és Fűröl previe gondolkodgyék [Borbánd Af; Eszt-Mk Vall. 330].

5. ~ vmivel vmin tőri a fejét; a-și bate capul cu ceva; über etw. den Kopf zerbrechen. 1763: Megtudja, miképen szomszéd Falujában Bosban* a' Bodoni János Sessiohoz Désen laknának némely Praetendens Atyafiak, 's nyomban Contractussal gondolkodik s szerentséjét vitatja [Mv; Told. 33/26. — *Valószínűleg Székelybős (MT) és nem Kolozsbős].

Ha. 1586: gondolkodnam [Kv; Tjk IV/1. 587]. 1591: gondolkoggiam [Gyf; Bál. 93]. 1602: gondolkodgyek [Kv; i.h. 606]. 1616: gondolkottanak volna [Kv; RDL I. 101 And. Junck kezével]. 1653: gondolkodtanak [ETA I, 138 NSz].

gondolkodó gondolkozó; ginditor; denkend. 1791: Groff Gyulai Josefné Báro Josika Maria Aszszony ... álmélkodással hallotta az Exponens Ur ő Nga minémű admonitiot tétetett Ngd ő Nga

ellen ..., melyet ha egy jól gondolkodó elmé az igazságnak serpenyőjében meg fontol, egy szót se nem talál olyat mely, az igazsággal ne ellenkezők [Kv; JHb XLIV/4]. 1854: Születésem évétől ... 1792 ... nagy idők, fontos események vonultak el a' világban s abban Erdély feletti melyeknek ha nem is tényezője, de gondolkodó tanuja valék [Újfe 3].

gondolkozás 1. gondolkodásmód; felde a gíndi; Denkweise. 1804: a' Méltóságos ur hibás gondolkodásának, és igen léhás okokra épített tselekedeteinek gyökere, és nyilvános fel-fedezése [Berz. 21].

2. gondolás; gíndire; Denken. 1723: en úgy vagyok, kivált azon törvényre való gondolkodás miatt, hogy én meg mostis se nem ehetem, sem nem alhatom, rettenetes fő szédülés vagydon rajtam [Ap. I Apor Péter feleségéhez].

3. rá gondolás; gíndire la cineva/ceva; Denken an jn/etw. 1778: Öcsém Uramis irhatna ... kiváltképpen a Nagy Aszszony ő Nganak, a kiis vaj ki nagy szünteleni gondolkodásokkal, emlegetésekkel, s Istenhez való fohászokodásokkal van Öcsém Uram iránt [Kv; Ks 96 Gyulai Ferenc lev.].

gondolkozhatik gondolkodhatik; a se putea gíndi; denken könnyen. 1784: úgy gondolkozhattam, hogy ha meg-juhászik másképpen beszél mindenekről [Mv; Told. 20].

gondolkozik 1. gondolkodik; a se gíndi; denken. 1590: Gondolkozuán el telúen Eo gondola (!) hogy keues Az fizetes el zeokek onnag [Kv; Szám. 4/XVII. 9. — A fog. ilyen zavaros!]. 1657: Kegyelmed ne gondolkozzék, mert bizony nem adom az édes némem asszonyinak az Kegyelmed kis Boriczáját [Ebesfva; TML I, 75 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. 1747: a' mely gyermek lovat látam az Inai^a hatarban ... gondolkoztam hogy meg vegyem [Szilágycseh; Ks 27/XVII. — ^aInó (Sz)]. 1805: hallok valami keserves füttyöt, mikor gondolkoznám ki füttyöl hat azomba hozzánk érkezik a füttyölő Gyurka Istok [Szarázajta Hsz; HSzjP]. 1841: abból esett az hiba hogy ... úgy gondolkoztam hogy meg nyertem Engedelmit [Fordátfva U; Pf Márton Perentz lev.].

Szk: ~ *vki/umi felől*. 1642: gondolkozáván azért ... Trauzner Kata, azoknak az el zalogosított Jobbagyoknak ki váltasa vagy Redimalások felől, mind peniglen vastosabb szolgálatyok felől, az Ura hazához közölyeb leven lakások indítatek ez okokra nevez a megh nevezet Trauzner Kata, az őzőbik Battyához Confugiálni [Hadrév TA; DobLev. II. 12]. 1758: Bátoriságotam nem volt hol experiálhassam, mindazonáltal úgy gondolkozom magam felől, hogy magam szelétől nem ijednék meg most is [RettE 79] * ~ *vki iránt*. 1758: Mínthogy szépecske volt, kapott a szem rajta, különben is; formosae famosae. De mindazokat posthabeálván gondolkozni kezdék iránta, mert személyét, természet, magaviselését igen szerettem [i.h. 75—6] * ~ *umin*. 1758: Most nem régiben szintén úgy jártam vele, midőn Símon Jánostól

egy Ébénit-házhelyet ki akartam volna váltani. Megtudván, alattomban azt írta neki, hogy ki ne bocsássa nekem etc. Másképpen gondolkozáván azért azon, feladtam [i.h. 69].

2. gondol vkire/vmire; a se gíndi la cineva/ceva; an jn/etw. denken. Szk: ~ *vmire nézve*. 1863: nép oskoláink hanyatlásának főbb oka az, hogy óskola tanítóink kéllőleg nintsenek dijjazva ... Tanátskozni, és gondolkozni kell a visitatioig az oskola tanítok dijjazására nézve [Gyalu K; RAK 83] * ~ *vmiről*. 1733: Már az údó hideg, házban való lakásról kell gondolkozni es nem sátor(r)ol [Nsz; Ap. 4 Gavr. Bálintit Apor Péterhez]. 1758: Fellette megunván azért az ilyenekre s egyéb alkalmazásra nézve az özvegyi életet, házasságról kelle gondolkoznom [RettE 72—3]. 1805: Nagyságod semmi superadditioról se transactionról ne gondolkozzék [Mv; Ks 92].

3. azon gondolkozik/töri a fejét; se gíndepte la ... ísi frámlintá capúl; sich über etwas den Kopf zerbrechen. 1787: A Torotzkai Verős Kovatsi Communitas ... gondolkozott mind maga, mind a több Contribuensek fel segettesekre egy közönséges Vas valto házat fel allítani [Torockó; TLev. 9/25].

4. is meggondol/tekintetbe vesz vmit; a se gíndi la ceva, a lua în considerație ceva; bedenken, in Betracht ziehen/nehmen. 1642: Gondolkozáván azért ... Trauzner Janos is az Huganak ... Trauzner Katanak Jo dologban való igyekezetet, Attya Fiu szeretettől viseltetven hozzaja, megh ada mi előttünk az Jobbagyoknak Summajokat az Zalogh szerent [Hadrév TA; DobLev. I. 12].

5. ~ *vmiről* vélekedik vmiről; a avea o părere despre ceva; meinen über etw. 1770: azon kis helylyettkén ... egy Kurucz Tivodor nevezetfi szabad ember épített leg elébb házat, úgy gondolkozáván rolla, hogy falu közönséges fölgye volna [Búrjános-óvuda K; JHbK LVI]. 1857: a Láposra öszve se reglett ... K. K. Tisztek közzül egy sints vadász ember, s töbnyire úgy gondolkoznak a vadászatrol, mint a besztercezi szilva le rázásáról [Kisdebrecen SzD; Újf. 2 Tecsý Sámuel lev.].

gondoló 1. vmivel tördő; a-i pása de ceva; sich um etw. kümmern. 1728: Az militaris Tisztek úgy mint Colonellus ur(am) és az stabalis Tisztek szállásain kivántó Eszközök Csinaltatások sok expensusáib(an) lévén az Nemes Város(na)k, kiket Valamelly Törvennyel nem gondoló Emberek nappal és étczakanak idejen kit lopva, kit erőszakoson el rontotta(na)k hordotta(na)k erre nézve imponaltatik Hadnagy Atyankfiának eő kgl(ne)k hogj ... azokat az Embereket in jus adrahálván prosequállya [Dés; Jk 379b—80a]. 1821: A' köz haszonnal es az adozó köznép javával keveset gondoló előre nem láto Földős Urnak lehet azt tartani, a' ki a maga Embereit, a' ki (!) után ő is él 's a' kiknek romlásával az Eő Felsege aeráriuma szenved gengíteni, és nem erős(it)jeni kívánnya [M.zombor K; Somb. II Sombori Farkas kezével].

2. ~ *ra vétetődik vmi* fontolóra vétetik vmi; a fi cüntárit/cumpáuit; erwgen werden. 1787: ezeken

kívül némely temonda hirekről is inquiraltattak az Inctusok, az Actorok ellen ... ha jozonon gondolora vétetődik a Fatenseknek Passiojok ... tsupán tsak temondán fundáltatik [Martonfva Hsz; HSzJP].

◇ Szk: *vki vminek még ~ja sem volt* vki még gondolni sem gondolt vmire; cuius nu i-a trecut ceva nici prin minte, nici prin gând; etw. kam einem nicht einmal in Gedanken vor. 1770: Keczei Sándor átkozódással menté magát, hogy még gondoloja sem volt^a [RettE 242 — ^aA Rettégi elleni áskálódásnak].

gondolomra hiszemre, találomra; la nimeréalá; aufs Geraterwohl. 1785; a mint szokták mondani Gondolomra mutatnak egy metát [BfN Szilágy-somlyói csomó].

gondolt vélt; presupus; gemeint. 1842: Kereskedő Amberboj Josefne Alexander Mária ... szolgálóját ... egy a' kemenczébe hagyott sületlenül maradt kenyérnek e' lopni akarását gondolt gyanyájából fel indulván, meg ragadta, hajánál fogva az Udvarra ki hurtzolta [Dés; DLt 1452].

gondoltában. E szk-ban; in áceastă construcție; in dieser Wortkonstruktion: *vmire való ~ (less vmit)* valamilyen gondolattal (cselekszik vmit); (a face ceva) cu un gând/cu o intenție oarecare; mit irgendeinem Gedanken (etwas tun/handeln). 1590: Ezerth hittam teörne(n)hez ez J. ... S. Jakab taúat, valamire való gondoltában, Jeótt hazamra egynek czendessegeben, hazamnak talpa alliaith megh asta, onna(n) zalonnamoth egyeb marhamatis ... el vitte [UzT]. 1593: ez Alperesek cheleketek ezt valamyre való gondoltokba(n) zant zandekkel, egy Jobbagio(m)nak ... egy eóket le vertek taglottak vgy Annira hogy touab ne(m) mehetett [i.h.]. 1604: Zent Jakab tayat valamire való gondoltában Jeot ez Alperes hazamra ... , az meg newezet hazamtól chyreombeol vitte el byzonyos ruhazatimoth [i.h. 18/15]. 1625: nekünk erdeo paztorunk nolt, megh hattuk annak hogj az A emberet ne banczia, de az valamire ualo gondoltaba' megh szaloglotta [i.h. 83].

gondolattik kb. értetődik; a se ințelege; verstanden werden. 1757: A Tsúr helyly nevezetű gódrós helyly mind két felől mellette lévő erdős két ódalotskakkal együtt, azon két életakéknek közepéig hosszúra gondoltatván [Koronka MT; EHA]. 1759. adta(na)k volt ... az Dési határban, a Nagy Rétenn Szent Benedek Falu ellenében egy darab Rétet (:Désről gondoltatván:) [Dés; Ks 28. V].

gondos 1. gonddal járó; cu bătaie de cap; sorgenvoll, sorgsam/fáltig. 1663: Azomban az en dolgornulis több gondos dolgaj között ne feletkeztek el seot azonrul tudositany méltoztassek [KJ]. 1701: eó kglmek(nek) mint Condivisionalis Attiafiak(na)k kevés jorzágok imitt amott lévén majd

semmi hasznát sem véheti, csak az sok utánna való haszontalan jártatások s költések vagyon, ebben az gondos portiozásbannis [Cege SzI]; WassLt].

2. sok gondot okozó; care produce griji; Sorge verursachend/machend. 1585: Herczegh Caspar vram feő Biro lewen Jgenbeól^a vgmint Negy vedres Altaigban zan zandekal Felekre hozta, ky korcho-marlasnak okaert az idegen bort, holot ... senki-nek nem volt Zabád, az Idegen bort se az Warosban se penig hatariba be hozni ... Egienleo voxal tablara larwan zoltanak ezenkeppen ezen gondos es nehez dolog feleol, hogy Caspar vramath semmi-keppen a' eo tudatlansaga meg nem menthety [Kv; TzD]k I/1. 7. — ^aM.igenből (AF)].

3. gondoskodó; care poartă grija/se îngrijește; fürsorglich, besorgt. 1795: Meg ujittatik ... a' Sárdi Gen. Sz. Synodus(na)k ... Határozása mely minthogy nem regibe is Circulaltatott, kötelezet- nek a T. Esperetek meg tartasokra (!) is olly gon- dos vigyazásra, hogy a Papok illyen illelen magok viselesekkal^a a Clerusnak meg vettetest ne szerez- nek [M.bikal K; RAK 18 püsp-i rend.kiv. — ^aTi. paphoz nem illő öltözködéssel].

Szn. 1630: Gondos Márton [Kv; Szám. 18b/IV. 66]. 1681: Gondos Gyorgy [HSz] faragó-ember al.]. 1743: Gondos István [Vajdasztiván MT; Bál. 86].

Szk: *vmire ~ lesz* vmire lesz gondja. 1842: Anyámnak más patsent ily hirtelen nem kaphat- tam az enyimet küldöm adigis de mátra is gondos leszek [Kv; Pk Pákei Krisztina lev.].

◇ Hn. 1655/1757: in promontorio Gondos (szó) [M.igen AF; EHA]. 1745: a Gondos hegy [Boros-krakkó AF; EHA]. 1801: a Kis Gondos kezdetén (szó) [M.igen; EHA].

gondosan cu grijă; sorgfältig. 1833: mindezek a' Matriculába gondoson fel jegyeztessenek [Vaja MT; HbEk].

gondoskodás gondviseles; grijă; Sorge, Fürsorge. 1834: a Czéh sem fogja meg vonni aránta való gondoskodását [Kv; ACLev. HatProt. 3]. 1862: Én Tamás Anna — férjem Boér Károlynak, velem szemben tett gondoskodását lelkekre véve, ... én is éppen azon szerű végrendeletet teszek vele szembe, mint a minót ő ... velem szembe tett [Kv; Végt.].

gondoskodik 1. gondot visel; a avea grijă de ... ; für in/etw. sorgen. 1807: esedezem méltoztas- sék a' Felsőleges Királyi Fő Kormányozo Tanács atyalképpen gondoskodni, hogy ... az inséggel küszködni ne kéntelenítessünk [Ks 73.55 gr. Kornis Gáspár kezével].

Szk: ~ *vki körül*. 1820: a' Báro Ur ... Sok- szor ebéd felett béhozattatván^a, nem tsak gondos- kodott körüllette, sőt száma nélkül mondotta; bár az Isten 10 vagy 15 Esztendeig éltetne, hogy nevel- hetnem ezen Kedves Fiatskámot kedvem szerint [Várfva TA; JHb 48 Biro igmond (49) hűtes assz. vall. — ^aTi. a csecsemS ifát] * ~ *vkiről*-

vmiről. 1819: a' Decán ... az halattas Házoknál idején jelenjék még, ott amik Szükségesek azokrol gondoskodjék ..., és mindenképpen arra törekedjék, hogy mindenek Szép rendel, és helyyesen folylyanak [Kv; MészCLev.] * ~ *vmivel. 1673:* Az Szőlő öröksegeknek dolga felől ... lön az osztozo felek között egy kis controversia akarvan az idei természet el venni mindenik Szőlőnek közönsegesen az két reszesz (l), az harmados penigh contralvan, mint hogy ő faradott es illjen erőtlenségébenn is ő gondoskodott volna eddegh velle [Kv; RDL I. 154].

2. intézkedik; a lua másuri; verfügen, anordnen. *1807:* azokat*, kik el mulatják kötelességeket jól vinni, ebbeli hivatalyokból vessék ki, és más alkalmasnak helyében töstént való iktatásáról gondoskodgyanak [Kv; TLt Köz. ir. 1045 nyomt. gub. körend. 6668. — *Ti. nótáriusokat]. *1825:* minthogy ... keskeny Piatzunk, az Városunkban Országos Vásárookra jöni szokott Vásárosok(na)k illendő bé-fogadására tsak nem elégtelen, — gondoskodott városunk az aránt is — az egyébránt nem szélesedett Piatzunk miként azokat magába bé-foglalhassa [Torda; TLv. Köz. ir. 252]. *1831:* A Házam, mint régi Épület rozslévén, ... erre nézve instálom, egy új Ház fel építése iránt, gondaskadni, mert az szinte lakhatatlan [O.kocsárd KK; Pf Duka Szimion lev.].

3. ~ *vmi iránt* gondolkodik *vmiről*; a se gindí la ceva; über etw. denken. *1798:* hogy itt ezen helyen a Doduj Háza után való ... rész meddig terjed s hol határozodik, minthogy az iránt soha se gondoskadtam meg nevezni vagy ki mutatni éppen nem tudom [Nagykristolc SzD; JHb Bornemiza Anna Mária lev.].

Ha. 1797: gondoskadni [Kv; DLt]. *1830:* gondoskodat [Kv; Pk 6]. *1837:* gondoskadjék [K; KLev.]. *1846:* Gondoskadván [Nyárádmogyorós MT; MvR-Lt]. *1865:* gondoskodjék [Kv; Végr. 4].

gondoskodó gondviselő; care se îngrijește de ceva; Sorge tragend. *1610:* A quartáról gondoskodó uram fizetésébe ... rendeltének (így) ... az tanács gabonának az quartajat, azonképpen az penna mustnak is quartajat [Kv; TanJk II/1. 86].

gondoskodtat intézkedett; a dispune să se ia másuri; verfügen/anordnen lassen. *1824:* a' Felsőbb rendelések szerént különös Ispotály fránt gondoskodtasson [Dés; DLt 1003].

gondosság. Csak hr-os alakban; nunai in constructii adverbiale; nur mit Adverbialsuffix; ~gal gondal, gondosan; cu grijă; mit Sorgfalt, sorgfältig. *1749:* Minthogj pengig ... midőn sok p(rae)vie tött intésekreis magok házát ne(m) corrigáltak, és nagjob gondossággal a' meg esett romlast az Ik p(rae)ventalni nem igyekeztek, annyit tézsen mintha szántszándékkal támasztották volna a' tüzet [Torda; TJKT III/265]. *1862:* leányaim ... engem ... mostani agg, és beteges koromban jo leányokhoz illő gondossággal ápolnak, dajkálnak [Kv; Végr.].

gondoz gondját viseli vminek; a avea grijă de ceva; für etw. Sorge tragen. *1856:* (Az) ígért bé-rért nevezett Duma Vaszília pakulár tartozik ... hogy a keze alá adott juh nyáját jól őrzi, gondozza [Torockó; Bosla]. *1873:* (A haszonbérlet) inkább gondozza a magáét mint a mását [Szombatfva F; Pf].

A címszóbeli igei származék újabb keletkezésére l. NyÚSz; a TESz szerint először 1847-ben fordul elő Jósika Miklósnál. Talán Erdélyből s feltehetőleg éppen Jósika útján terjedhetett el.

gondviselés 1. gondoskodás; grijă, îngrijire; Sorge, Fürsorge. *1567:* mywel hogy Engemethys Nez valamj Rezebol wramek uthan az wram Jozagara valo gondwyseles k: Egy neha(n) zowal akarok az dologrol Irnia [Görgény MT; BesztLt 10 Joh. Baranj provisor Ar(cis) georgi(n) Gr. Timar beszt-i bíróhoz]. *1575:* Meg tekintven eo K. varosswl az Mostany zwkseget vegeztek azt, hogi az Tyzedekbeol keszitessek Az varosnak oltalmara zaz gialog De Io gondwyselessel [Kv; TanJk V/3. 123a]. *1591 k.:* Az postasag dolga miat el Nyomorottak az zegensig miwel hogy Nem fizethetnek nekik eo Naga* Rendelne kegyelmes go(n)dwiselise által oly segítsiget hogy lehetnenek elegek az tereh viselésre [Dés; DLt 233. — *A fej.]. *1600:* lattiuik kegyemeteknek sok gongyait, reank walo sok gondwyselesith [UszT 15/252]. *1623:* az recuperatusok ... meltokka tegiek magokot ez mostanj eo Fel-sege kegyelmessegera, es arra az szabados állapottra melyben mostan vyolagh allottanak az my Keg(y)e(l)mes wrunk eo Felsege gondwyselesse uta(n) [Cskszereda; Törzs. — Célzás a besztercei országgyűlésnek a székelység szabadsága ügyében hozott végzésére (vö. EOE VIII, 106)]. *1656/ XVIII. sz. eleje:* a' Széplaki Ecclesiára valo gondwyselesemből látván a' Párochiális házatt, illeten és a' Sz: Egjházott távol való helyen lenni ..., ugjan a' sz: Egjházhoz közel való helyen adtam más házatt érte ... örök Prédikátorság után járo háznak [Széplak Sz; SzVJk 200]. *1719:* hogy ezen nagy huzásnak, vonásnak a m. gubernium eleit vegye és az eddig valonak is refusiojáról atyai gondwyselese szerént prospicialjon instálunk alázasosan [Csz; SzO VII, 263]. — L. még Báthory-ErdLev. 151.

Szk: ~ *alá vess. 1706:* (A harangoztató mesteri tisztre) választott ... Nagyalvi János Atyánkfia újabb Instructioval, mely szerint mind a' Sütő Házakat jobb gondwyseles alá venni, mind pengig a Harangozástol való pénzt ... maga tartozik percipiálni [Kv; SRE 97] * ~ (e) *less vhire/vomire. 1653:* Bizonyos dolog azért, hogy ha lágyan visel-tük volna magunkat és kemény gondwyseles nem lett volna reánk tehát el nem kerülhetttük volna soha, hogy lábbal nem vontanak volna ki onnat [ETA I, 77 NSz]. *1679:* Scholara is nagyubb gondwyseles legyen [Dés; Jk 39b]. *1789:* Azon Malomra ha jo gondwyseles lett volna, és előre valo vigyázás, az ár viz annak Gattyát el nem szaggatta volna [Abosfva KK; GyL. Gligor Vaszily (50) col. vall.] * ~ *e less vmi felől. 1584:* Ez ide ala megh irt limitatlorol wgy teczet ew kgmeknek hogy

mikor Isten drága es zewk ydeot bochiat reank chiak ackor obseruattassek, ha penigh Isten olchiosagot adand ackor ew kewleomb gondwiselek tractusok lezen feleolle [Kv; PolgK 13] * ~ *e less umihez*. 1603: kerik eo keget mint tizteletes vrunkat Birankat hogy az Tellére valo zéna takartatashoz legyen zorgalmatos gondviselése [Kv; TanJk I/1. 459] * ~ *sel forgódik*. 1589/XVII. sz. *oleje*: Minden Mester oly gondwiselessel, nigiazásal forgodgiek az eó megh szegődoet miue keorniw, hogy az Gazdaknak ualamikeppen kárt ne hozzanak [Kv; KómcArt. 18] * ~ *sel lesz/wan vki mellett*. 1555/1560: kerem Mykola Ferenczet az En Jambor wyr szerint walo Attyamfyatis hog' ... legien mynden 'Otalommaly es gond viselessely, az eo k. szegen Apro Arwaymmal egyete(m)-be (igy l) [Zsuk (melyik?) K; SLt A. 33]. 1585: Mikor Adiudicatawal felettete Mihál deak az palfalwj teteon az Kechetiek ellen, azkor az lofeiek is minden keolchegekkel ghondwiselessel Mihál deak mellett woltak [Firtosvárálja U; UszT]. 1622: ligien minden gonuiselessel [Nagydoba Sz; LLt Fasc. 71]. 1663/1695: Thuri Ferencz Uram is tartozek az eó kgle feleseginék mind halalaig, avágy Emaratioiaigh hasonlo oltalommal es gondwiselessel lenni [Hsz; Borb. I] * *isteni* ~. 1767: (A lakodalmon) az isteni gondviselés által minden, valami kellett bővön elég volt, elég is megmaradott [RettE 207] * *menyesei* ~. 1846: minekutána a' Sors engem Saját kedves Gyermekeimtől meg fosztott, főb képpen Szívemre kötöte a' Menyei gondviselés ... Katana Klárit kit én másfél Esztendő s korától fogva Anyai Szeretettel neveltem [Kv; Végr.] * *nincs ~ sel uhire*. 1628: az tób Giermeki semmi gondwiselessel ninczenek rea; nemis woltak; hane(m) tsak Szabo Istuan [Kv; RDL I. 136].

2. gond; grijã; Sorge. Szk: ~ *ere bix vki gondjára biz/hagy vmit*; a lása ceva in grija cuiva; etw. js. Sorge überlassen/Obhut anvertrauen. 1577: Mynd Ezeket es egyebetys kyk ez tyzt dolgat Nezyk Es az ew Nags. haznath hatta es byzta ew Ngs az ew keygelme hywsegere es gondwiselesere kyben megl Nywgoth [Ks Báthory Kristóf lev.]. 1604: Myert hogy ennek eleotte ualo wdeokban az Tempulum kwrewl walo boltokat, es kamarakat eo kgmek Varosul biztak volt az Egyhaziaknak gondwiselesekre, mostannis azert eo kegmek ez felywl megh irt Egyhaziaknak hwseges gondwiselesekre bizzak [Kv; RDL I. 77] * *legyen ~ e umire* legyen gondja vmire, vigyázzon vmire; sã aibã grijã de ceva; soll für etw. sorgen. 1578: Few gondwiselesse az maiorkodásra, Zantásra wetesre legyen, kynek heley (!) feó keppe(n) Kysfalydon es Dorombaron* wadnak [Kisfalud AF; OL. M. Kamara Instr. E-136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104-6 V. Kovachoczy ut. Mathias Niary gondv-höz. - *Drombár, később: Dombár AF]. 1584: Vegezetre feokeppen valo gondwiselesek legien erre az wasarbiraknak es vigiazasok hogy senky se gazdag se zegeny eledet ne agglon, se walamy zyn alat ne Adhasson az Boron luoknak [Kv; PolgK 12]. 1600: az mely boer fy Vegh Andrasnal vaglon arra gondwiseles

legien hogy el ne zalagion [Hurm. XII, 1067 Gyerőfi János Beszt-hez]. 1621: Az Temeteb kertre meneó vtra legie(n) olj gondwiseles, hogj menteó Jobban czjnallassék megh [Kv; TanJk II/1. 320].

Szk: *nagy sok búsulása ~ e van* kb. nagyon sok baja, gondja-baja van. 1605: nem hogy az mas Ember marhait wöttem volna kezemheöz tartanj Illyen vezedelmes wdeóben de söt Jnkab az magamenak meg tartasaban nagy sok busulasom gondwiselesem volt hun tartsam meg [UszT 19/9].

3. gyámoltás, istápolás; ocrotire; Beistand. 1555: Az minth hattam wala Az keeth gyermekym fewel mostan Js wgyan azon keppen hagyom Few keppen hattam az wr Jstenre az Ew gond wyseleseket [JHbK XLIII/21 Mikola Ferenczné Melyk Anna végr.]. 1584: az Bolond Azony vgia(n) ot Barat Istwannal hala megh, az eo Gondwiselesse Alát [Kv; TJK IV/1. 379 Margit Zeech Kozmane vall.]. 1598: Az mi pedig az oczeim gonduiselessit mizi ... [Bál. 51 Kowachoczy János lev.]. 1608: ha valamikor Ideo jartaban Valakj eo keglmit Moricz Janosne Azzoniomat, Vagj az eo keglme giermekit es Eoreokeos successorit, teoruinniel vagj azon keoueol, akar mj modon keresné es haborgatna, tehat az ollian haborgatok ellen minden terhet gondwiseleset magamra vezek (igy l) [Dés; DLt 300]. 1679: az Gazda azt írja hogy az felesége szinten halo felb(en) volt, ő eliktelen az Gondwiselesire [Ajton K; WassLt Ebeni Éva lev.]. 1807: mint hogy az Szüleikhez s Szüleik körül kevantatot gondwiselesben nem restelkedet producalt Esketesevel meg bizonyította olvassak meg az Esketést [Aranyosrákos TA; Borb. II].

Szk: ~ *e alá ajánl/hagy*. 1631: az szegeny aszszoni allatok mikor Vroktoł megh fosztatuan eoszegiegsben maradnak meli ighen giamoltansagra iussanak, es mely igen szwkeölkeodgyenek otalam nélkül es gondwiselesnel kül, enis az en szerelmes keduem szerint valo feleseghemet Borsuai Ersebetet elseóben az Istennek kegielmes gondwiselese es oltalmazása ala aianlom enis ... feleseghemet ... kedues atiamfiainak tutorsagok es gondwiselesek ala hagiom [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 2 Sükösd György végr.]. 1684: háro(m) neveletlen gyermekeit, ugy mint fiát Sighát, es Leanyit Calarat es Theresiat hagyá ... Tutorsághok és ghondwiselesék alá [Csapó KK; Berz. 2. 27/13]. 1733: Siető hibás írásomról követem Atyafiságon edes Angjam Asz(szo)nj kglét, és Ajanlom Isten kglmes oltalma es gondwiselese alá hugam asz(szo)nnyal edgyütt kglét [Borosbocsárd AF; Borb. II Récsel Boér Samuel lev.] * ~ *e alá jut*. 1584: Nyreó Calman ... vallia Tudom hogy mikor megh hala Veres Thamas, ottan az eó bolond felesége Angalit Azzony Minden Marhastol eóreóksegesteol es mindenestől az ven Barat Istwan Tutelaia gondwiselesse Ala Iuta [Kv; TJK IV/1. 281] * ~ *e alá küld*. 1772: A mostohalánya azalatt megviselősödött, melyet észrevévé Bánffi Dénes, kiküldötte ... Savetenei Sándorné gondwiselese alá [RettE 271] * ~ *e alá szorul*. 1760:

23-tia holt meg a szegény Varsányi Benedek is, ... szorult volt ennek az haszontalan számár Somai Gergelynek (ki is unokája) gondviselése alá [i.l. 107–8] * ~e alatt tart. 1731: Tudom azt hogj mind az Groff Teleki Samuel Urat mind az Urat Barcsai János Urat a Néhai ... Széki Teleki Pál Ur(am) itt Kolosvárt maga Házánál tartotta maga gondviselése alatt feles időkgig [Kv; TK1] * ~e alá vesz. 1643 k.: Mivel az magyar orszagii urak, nemessek, feő nepek, Varasok, az nemettől szabadsagokban ighen megh bantodtanak mar sok ideoőtől fogva ... talaltanak meg minket, hogy fel kelven ... seghitsegekre menunk, es eöket vennök az mi oltalmunk es gondviselésünk ala az nemet kemeny birodalma ellen [Törzs. fej.] * ~ere biz/hagy. 1507: Az En Aruaymnak hagyom go(udv)yselesekre es oltalmakra gergel deakot [Kv kör.; NyIrk VI, 187 Chieh István kezével]. 1603: az en zerelmes leanjomuak Kozarvari Borbaranok, Gondviselésere bizom ... az en fel(esegeme)t Torma Borbarat [SLt AB. 7 Vizakna] Jeremias bizai prédikátor végr.] * ~ét felveszi. 1507: Zabo Bartosne Anna ... wallia. Az leannak az Iob Annia ... hiwata wala hozzaya hogi ... mennek Gellienne Azzonyomhoz kerue(n) azon hogi az leannak venne fel gondwisseleset Stenczel Andrasne azzonyommal egygyewt [Kv; Tjk VI/1. 56] * ~ét magára veszi. 1596: Barat Peter vram protestal mint Legitimus Tutor, hogy ha az gyermek newelésebe(n) valamj fogiatkozast latna ..., tehat ew maga akarya magara wenny az gyermek gondwisseleset mint uer zerint ualo attyafianak [Kv; RDL I. 65] * ~ét würe aija. 1626: az Istenbe(n) el Niugott Kolosuárj feo Plebanosnak Geocz Palnak, mind maga es felesege holta vtan, minden Jouainak, es Giermekinek Tutorsaga, gondwisselesett, Az Beoczules Tanacz es az Attiafiakis rea(m) adua(n): Miuel az A(ruak)nak az Aniokkal egj volta(m) [Kv; SLt FG. 6].

4. gondozás; ingrijire; Pflége. 1578: Az varas proccatorawal eo kegnek zerzeoggienek megh az eo gondwisselessereöl es zolgalattiarol [Kv; TanJk V/164a]. 1590: Az wendegh fogado hazat ertyk eo kegnek, hogy gondwysseles nelkwl wagio(n), ky myat feleo hogj Nagy wezedele(m) es twzz myat valo karwallas ne essek [Kv; i.h. I/1. 153]. 1620 k.: Az Soljmkath kgd mjud. Czikbol Giorgiobol Kaszombol ualahal mi leszen igen io gondwisseles; alath Jadicza kj [M.Ny XXXV, 262 Bethlen Gábor keze írása]. 1679: Tehen feleshez valo Major Markus Laszlo Pasztor gondwisseles alatt [Uzdisztpeter K; TL. Bajomi János inv. 114]. 1708: hajtattam be Szebenbe) ... Köver Sertéseseket ... meg parancsoltam nekik jo gondwisseles alatt lassaczka(n) hajcsak bá [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. 1772: Török buza a' rozg Gondwisseles miatt igen meg veszett wolt nem adhatták olly árban a' mint illett volna [Hídvég Hsz; HSzjP]. 1833 k.: Férjem ... a Kezén levő jóvaimat, Fizesse ki, hogy az azokkal valo Gondwisseles által s azoknak tartásokkal magamnak nyughatatlanságot ne okozzon [Üsz; Borb. II].

Szk: ~ alatt/~sel tart gondoz, gondot visel vmire. 1676: Épületeket, kerteket jo gondwisselessel es fedelettel tartásák [HSzj fedelet al.]. 1737: Az Madefalvi daszkkakott meg porontsoltam hogj jo gondwisseles allatt tartásák mig Nagyságod porontsolyátt Ujabba(n) veszszik [Szentiván Hsz; Ap. 4 Henter János Apor Péterhez] * ~ alatt tartatik. 1681: (A) pusztás Erdő is ... hogi ighen jo gond wisseles alat ... tartassek. szükséges [Szentkirály H; VhU 90]. 1826: (A Csulokáj völgye patakának) árka mostis ha jó moddal kitisztittatik, 's jó gondwisseles alatt fog tartatni; a wizez minden nevezetes kártétel nélküil, valamint ez előtt régen bévitte, ugy ezután is bé fogja winni a' Küküllőbe [Msz; GyL] * ~e alá ad/jadat. 1711: Tudode, láttade, hallottade, hogj ... lett volna ... Vesselenyi István ur(na)k eő Ngának Gjergjoban valami menesse, waji egjeb Lúbas marhája, melyeket az előtt valo Esztendőkbe adott wolt Lázár Ferencz Ur(am) gondwisselesé s provisioja alá? [Gysz; WLt vk]. 1790: Negyedfü, sárga es hodos kantzsa Lovam, Rovások es gondwisselesek alá lévén adva, elkárosodott [HSzj rovás es sárgaholdas al.] * ~e alá hoz. 1682: Sáfár Mihály ur(am) ... hozott gondwisselesem ala tizen egi számu lovakat [Görgény MT; UtI] * ~e alatt wagyon/wan. 1632: Mehes kert. Alde Koman mehez gondwisseles alatt uagio(n) negyuen kosar meh No 40 [Mondra F; UC 14/38]. 1751: (A széna) az kezesek gondwisselesé alatt wolt [Gagy U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.] * ~e alá vesz. 1750: Edgj Tehenet wöt ... azon edgj Tehen a melljet wöt wolt it maradot ... Convincaltatott edgj ökör áráb(an) melljet ... keze ala adot wolt az Ur ... osztán más emberrel maga gond wisselesé ala wötte [Záh TA; Told. 22] * ~ere biz. 1584: Nem Tudom ... melyk dolga legyen az en kar wallassom, mert en Nenem gondwisselesere byzta(n) wala [Kv; Tjk IV/1. 300b].

5. (birtok/wagyon)kezelés; administare(a bunurilor/averii); Guts/Vermögensverwaltung. 1578: eo kegnek egez warasul tablara Iarwan, walaztottak az ket Malomnak gondwisselessere Az Magar Vraim keozzwl. Kowachj Balast Az zaz vrain keozzwl Gallus Mant [Kv; TanJk V/3. 160a]. 1587: 15 May Bachy Peter vram Bochyata kezemhez. Az waralya Mallomnak gondwisseleset [Kv; Szám. 3/XXXIII. 1 malomszám.]. 1623: Jo Rationistatt keresse(n) olliat az ky ige(n) teskelletes es igaz okos tudos lgyen az Eő Tisztib(en) es aztis oktassa tanyczia szoktassa maga mellet az gondwisselesre Mayorkodasra teöruenynek discussiayara (!) [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1647: Aszszonyom Anyamis, mint gyengüe Aszszonyiallat nem erkezhetik mindenekre, ugy, a' mint kivantatnek keves józagunk gondwisselesere [WassLt]. 1717: a joszag gondwisselesere nem erkezhetem [Nagyrápolt H; JHb XLVII/18]. 1772: azon Malomnak defectusát a rozg gondwisselesnél egyéb nem okozta [Sövényfa KK; JHb LXVII/2. 358].

Szk: ~e alá ad/biz. 1605: Tothazy Eotwes Mihaly ... wallia ... Colosy Istwanne Nem eoreok-

ben, sem nem zallagban Atta Andras deaknak az zeoleot hanem bizta vala chak vgy gondviselése ala hogy az vallonok miat el kellett bodosay, hogy viseltesse gongyat [Kv; TjK VI/1. 709]. 1618: az mj penigh az Catta Azzonjtol valo ket Aruaknak Jouait illetj azokat az mint megh vadnak ez Inuentariumba(n) frua vgia(n) Catta Azzonak gondviselése ala attúk [Kv; RDL I. 104]. 1802: (A) Szattlerné Fököstőjét, Máaliját és Keszenyőjét ... az öreg Kő Mivesnének Gondviselése alá adtam [Déva; Ks 115 Vegyes ir.] * ~e *ald engedtetik.* 1835: az 1622k Esztendőbéli által adásról szollo Contractus Szerént a Felső Sinfalviak(na)k gondviselések alá, ugj engedtetett vala az Also Sinfalvi Praedialis Hely hogy a Határt őrizzek, el foglalni ne engedgyék [Asz; Borb. II] * ~e *ald hagy.* 1602: Istenrejs kinszeritujn az Jaraj predicatornak Kidej Janosnak hagjá ... az mj kjezinje uagio(n) mindeneket az w gondviseljse ala hagia [Jára MT; Berz. LXV/9] * ~e *ald resignál* kezelése alá ad/bocsát. 1687: Nemzetes Marthon Peter Ur(am) szerelmes házasságának Nemzetes Tisza Maria Aszony(na)k, ugy mint egy testvér Nennyének kezében es gondviselése alá Nehai Maros- Nemethi Horvat Adam, es felesége Nehai Tisza Barbara Aszony elő kglmek két fiainak ugy mint Miklosnak es Jankonak, viszont leányoknak Susánának reajok maratt illyen ingo jovait reszignálá mi előttünk mint Tutrix kezében [Déva; Szer.] * ~e *ald tartozik.* 1679: ezen kamoraban levő egygetmas(na)k nagyub része szemet modon lévén, jó rendb(en) nem is vétethetett; Az kinek gondviselése alá tartoznak, vgian az ha szépen fel tisztitana es hit kit helyere rakna ... ugi irattathatna(na)k mindenek szep rendel fel [Uzdiasztpéter K; TL. Bajomi János inv. 30] * ~e *ald vehet/vesz.* 1693: az ket Tutor Atyafi, ugy mint Szanto Marton es Dobai Ferenczre Szanto Maria Aszszony s ő hglme Ura, Nemzetes Dobaj Janos Uram Inspeciojok es Gondviselések legyen rajtok* mind addig mig ember kort ernek, es magok gondviselések ala vehetik [Ne; DobLev. I/38. 3. — *Ti. az árvákon és a hagyományozott ingatlanokon]. 1747: Vagyon egy erdő, mely Pap erdejének iratatik, melynek conserválására nem lévén capax a' Pap, mely miá majd el pusztult az erdő, annakokáért az Ecclia gondviselése alá vette s conservallya mind ez ideig [Ádámos KK; BHA] * ~ébe/ ~ére *ad/hagy.* 1596: Az peng az en zolgám meg betegdeden testamentom zeren Jamborok előth mind(en) marhaiat hatta az en gondviselésemmre [UszT 11/43]. 1609: Attiamfiat Silvester ferenczy kuaucioth tutorul es oltalmul vallo(m) ... hazamath marhamoth s ... vala mi eoreoksegeom enuekem vadnak az vaiay hatarban, mindeneketh az eo gondviselése hagiok [Vaja MT; Törzs]. 1622: (A javakat) Tiburcy Anna Azzonak mostani Boncidaj Gergeljne Azzoniom(na)k jó gondviseléseben es Tutorssagaban attuk [Kv; RDL I. 119] * ~ébe *vesz.* 1595/1603: (A) ladat veottem, oly gondviselésemben, hogy ha, az vristen, Az en keves Marhamat Megh tarttya, Azúal egygüt

gongyat viselem [Hadad Sz; Ks P. Zarkandi Anna nyil.] * ~éhez *bizik.* 1578: Byzwan Niary Mathiasnak yo magha wiseleséhez es gondviseléhez, attam neky ez en ytt valo yozagomnak, wgy minth Kysfalwdnak Dorombarnak, Ompayczanak, felseő Diodnak, es Magyar Galdnak tyz-tith es gondviseléseeth [Kisfalud AF; OL. M. Kamara. Institutiones E-136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104—6 V. Kovachoczy ut. Mathias Niary gondv-höz] * ~ére *biz.* 1604: ennek eleotte uslo wdeokben az Templum kwrewl ualo boltokat es kamarakat eo k(e)g(iel)mek Varosul biztak volt az Egyhazfiaknak gondviselésekre [Kv; RDL I. 77] * ~ét *uminek magára vállalja.* 1697: En, Hosdátí, Iffiab Antalfi János ... szabad joakaratom Szerent vállaltam magamra, Nemzetes Borberekí Alvincj Péter Uram, Borberekí s Hosdátj házai(na)k ... gondviselését [Borberek AF; Mk Alvincj Péter inv. 15] * ~sel *forgoldók.* 1592: Nyreo Marton es Palastos Jstwan directorok zamadása. Az Waros Priwiligiama mellet ki keolt az Maghva Zakat embereknek az varosra Zallando Jozagokrol, eo kgmek io gond visselessel forgolodwan Attanak proventust a' varosnak ez ezten-(de)ben f. 159/47 [Kv; Szám. XI/5. 21].

6. ellátás; indeplinire; Versehen. 1600: Az Kamara Jspansagra valo valasztast halasztottak es kgmek Veres Thamas es Zeoleossy Peter Vramnek megh Icowersere ..., valazanak annak az tizt(n)ek gondviselésere kamara Jspant [Kv; TanJk I/1. 363]. 1601: zollianak eo kgmek feleolle ky lenne elegendeo es illendo annak* gondviselésere [Kv; i.h. 377. — *Ti. a kamaraispáni tiztségnak].

Szk: a *per(ek)* ~e a *per(ek)* ellátása/lefolytatása. 1585: Atta Biro vram Az varos eleibe minemeo Nehez perey volnanak az varosnak, feokeppen az hatarok feleől Es procuratorok kellenek azoknak gondvisel-ssere [Kv; TanJk I/1. 5]. 1586: Pechy Istwan Coloswarat lakozo ... ezt vallja ... mykoron En perletem volna Maglas Tamassal Nemy-nemeo eott forjnt feleol kyt En ed Neky zolgalatjaba(n) attam) volt valamj perekneg Gond viselesebe(n) Engemet Jgarto Georgj Igazgatot es Tanachiozot kyt vallassak Maglas tamas Elle(n) meg az perbe(n) [Kv; i.h. IV/1. 584a].

7. intézés; aranjar; Verrichtung, Erledigung. 1592: effele dolgoknak gondviselésest nem az zaz vramra, hanem az Safar polgarokra szoktak biznj ... mierzthogi az varos pinzeis es kezekbe jar [Kv; TanJk I/1. 190]. 1603: (A) fel dezmanak fel takartatasara teticzet eo kgneg hogy inneth felywl valasztassanak az varos keozzeol ket Vraim kik eztendeot teolchenek benne es annak az fel dezmanak gondviselésere! eztendeo Zenth Janos napban adgyanak zamot [Kv; i.h. 447].

8. felügyelet; supraveghere; Aufsicht. 1573: ha az vristen oljkort venne ky ez vilagbol mykor Immar az quarta az eo k. keolcegewel es gondviselésewel Be takartatwa lenne, ky adwan kynek* mynd az eo Igassagat Beleole, Az my meg Marad ayzh legien kynek eo k. plebanus vram) akaria hadni [Kv; TjK V/3. 75a. — *Tollban maradt:

kynek]. 1591: Az sokadalomrol vegeztek varosul, hog' itt benn legien, de zorgalmatos gondviseles vigiazas legien mind kapukon, kis Aitokon; es egieb zwkseges helieken: Es minden hazak alat viz beoueon legien [Kv; TanJk I/1. 165]. 1601: (A barmok) megh beliegettessenek, ... az beliegzesnek gondviselesere az Chęmesterek heottel legyenek keotelesek [Kv; i.h. 382].

Szk: ~e alá általađ. 1842: a' nevezett Erdő Páztornak ezen ... Erdőket gondviselese, és számadása alá ezennel által adtuk [Kakasđ MT; DEĒ 2].

9. ? kb. dolog, ügy; treabă; Sache, Angelegenheit. 1598: En ugymo(n)d Regy ven el esett beteges ember vagiok, vallom es hagio(m) oltalmul minde(n) gond viselesemben az Veomet velem lako Keleme(n) Thamast vgy hogy minde(n) gondaimba ugy agalhasso(n) minth zemely zere(n)t en maga(m) perembe es minde(n) igyeimbe minth gond viseleo(m) es prokatoro(m) [UszT 13/55].

gondviselet gondviselés; grijă; ingrijire; Sorge, Sorgfalt. 1691: Az mű kegyelmes urunk eő nagysága és méltóságos tanács urak eő nagyságok s eő kegyelmek, ... paranczolatlyokbol az csiki uas hákori gondviseletnek tisztire introducálván tekintetes, nemzetes Sándor János uramat, mű általunk inuentalattanak az eő nagyságok csiki uas hámorán leueő, és ahoz tartozando bonumok [CsVh 113].

gondviseletlen 1. gondatlan, hanyag; negligēnt; nepăsător; nachlässig. 1582: Aki penigh ... a' Kis Aytonak kolchat tarthia vadoltatik gondviseletlennnek lenny, ... Biro vram eő kegme Az hellebennys valazzon es keressen mast hogy gondviseleob legien Annal [Kv; TanJk V/3. 269a]. 1593: Karaz Leozincz valia: ... Caspar deak, ... igen gondviseletlen kertire, seot mostonnis puztaban all kerti ... mostannis vegigh all nitua Aitoia [Kv; i.h. V/1. 435]. 1682: az én feleségem nem ki kereseo (!) tékozlo, idejét nem héában teo-teo, nem kár téveo, az eő csiekely rendiben állapattyához képest nemis gondviseletlen [Kv; RDL I. 160]. 1692: Causa Visaien(sis)* Pap Istvá(n) válást kíván feleségétől Seres Katátul ez okon hogy tellyességgel gondviseletlen, az asszonyi állathoz illendő házi dolgokra tellyességgel alkalmatla(n) [SzJk 258. — *Visa K].

2. elhanyagolt, gondozatlan; neingrijit; vernachlässigt. 1772: a kérdésben forgo Adámosi Malma ... eő Exljan(a)k soha jo nem volt, sőt örökke gabona vesztegető gondviseletlen Árva Malomnak tudom Lenni [Sövényiva KK; JHb LXVII/2. 376].

gondviseletlenség 1. gondatlanság, hanyagság; negligēntă, nepăsare; Nachlässigkeit. 1561: Az chę mesterekis penig hog' ha gondviseletlenségbe talaltatnak duplaual az az ket annyn maraddianak [Az chę(mes)terek gonviseletlenségeknék (!) B(ysag)arol* [Kv; ÖCART. — *A második adalék

i.h. Mut.]. 1578: Az ispanokis vgy wysellyenek gondot mindenekre hogy, az eo gondwysseletle(n)sęgek myat valami kart ne hozzanak az warasra [Kv; TanJk V/3. 160a]. 1600: Az kett eőkret es az wneöt hogy Lenar Pal megh atta, azt chak hallotta, de az buzat hogy megh atta, es az fel peres azzony gondviseletle(n)sige miat veze azt nyilwa(n) tuggia [UszT 15/268 „Nagy Andras Zentleleki” vall.]. 1629: Simonfine ... monda ... el megie(n) szolgálni, mert el nem alhattia az Uranak nagj gondviseletlensęgegt [Mv; MvLt 290. 187b]. 1660: az męsér ... az eo gondviseletlensęge miat folyt el [Kv; TjK VII/3. 270]. 1700: az Anak ... Supplicatioja hijanos es csonka: mert csak a' vagyon benne hogy kerte a bardott az J az Atül: de nincsen az hogy oda adta a' bardott es gondviseletlensęge miatt vezett el [Dés; Jk 303b]. 1749: Harko János ... gondviseletlensęge miatt, s.v. 3 szép tehén marhám, Égy biva j borju két esztendős, egj tehén borju esztendős, és 24 sertes malacz el döglött el károsodott [Torda; TjKt III. 275]. 1768: valamely Cseledgye jó gondot nem visel, s jól meg nem őrzi a tilalmas helyektől marhát, eő Nsgának jelentsük meg, mert büntetlen nem szenvedni ell gondviseletlensęgit [Nagyajta Hsz; JHb XVIII/29]. 1804: azon Boltok(na)k ... Ajtojaira (!) oly gondot viseljenek a' fenn nevezett Boltosok, hogy ha a magok gondviseletlensęgek miat kár esik benne* magok tartoznak meg tsmátatni [Szu; UszLt ComGub. 1201u. — *Az ajtóknak és záráknak]. — L. még HSzj őrdh-fal al.; RSzF 179, 211, 215, 288; SzO VII, 103.

2. gondozatlanság; neingrijire, lipsă de ingrijire; Vernachlässigung. 1714: az oláh deákok magokra maradván csak el szélednek; a monaszteria is gondviseletlenség miatt el kezd pusztulni [Déda MT; MúzBf]. 1770: annak utánna nem tudom a Királyfalvi malom okoztaé vagy az malomnak sülyedése, vagy gondviseletlensęge [Ádamos KK; TjKt II. 126]. 1789: A Kis Küküllő vizin épült malma mi némű állapotban volt midőn ... által adatott árendába ? ... Ha jo állapotba volt, nem de nem gondviseletlenség, és előre valo vgyázatlanság miatt rontatta el annak gátyát az ár víz annyira, hogy minden haszon nélkül állt hat Esztendőknek elfolyása alatt ... ? [Kük; GyL vk]. 1849: a Csűr fedele is a Gondviseletlenség miatt el van pusztítva a Varjak által [WassLt]. Ha. 1698 h.: gond viseletlensęgből [Dés; DLt].

gondviseletlenül 1. gondozatlanul, gondviselés nélkül; neingrijit, fără ingrijire; ohne Pflege/Sorge. 1634/1667: egy Eél (!) Bálint nevű vér szerént valo Báltya ... deficiálván ..., minden jovai ... gondviseletlenül szellel maradtanak [Ks NN. 25 fej.]. 1681: sem mint ket helyen levő nagj költésęges munkas epulet allyon gondviseletlenül, jobb volna csak az egynek viselnek jól gondgiat [Hátseg; VhU 149]. 1696: Gjula Fejérvárott a' Szamartato házban gondviseletlenül találtatott, exactoria hitvá(n) ladabéli Lévelék Registruma [Gyf; BfR].

2. gondatlanul, hanyagul; negligens, nepásátor; nachlässig. 1575: Vagion panazolkodas kapubely Drabantok feoleol hogi Igen gondwisleetlenwl vadnak es Nem vizagnak Neha fele Neha chyak ket-teo harom vagion ott [Kv; TanJk V/3. 119a].

3. gondoskodás nélkül; fără îngrijire, fără cele necesare; ohne Fürsorge. 1682: megh tekintvén az en feleségemnek Harinal Tsap Angalit aszszony-nak mindennémű boldogh, s, boldogtalan állap-tamban hozzám valo jámbor, teokélletes, igaz hűségés magaviselését, ... s velem édgýűtt valo szorgalmatos mukálkodását, jo gondviselését ..., Azért nem akartam gondwisleetlenül io dispositio nélkül hadni [Kv; RDL I. 160].

gondviselő I. m 1. care poartă grijă; für etw. sorgend, Sorge tragend. 1582: Aki penigh ... a' Kis Aytonak kolchat tarthia vadoltatik gondwisleetlennek lenny, ... Biro vram eo kegme Az heliebennys valazzon es keressen mast hogy gondwisleoleb legien Annal [Kv; TanJk V/3. 269a]. 1594: Erreolis megh fenychek valoba Zent palit, hogy Jo Gondwisleole embert tarchion a' haznal hogy vigiazzon zolgallion az varos keozibe, mert ha mj teoritenik vezedelem, eo lezen oka, eo zenwedj a' karatis [Kv; i.h. I/1. 231]. 1645: minden értelmes es jo gondwisleole czeledes hazi gazdaknak, ez az eo Tisztek es hiuatallyok, hogy mikoron az eo edes hazok nepe keozűll hazoktol el tauozuan ualami tauoly ualo feoldre menni igyekeznek, addigh megh ne indullyanak miglen hazok nepenek bizonyos instructiot hagynak, hogy ... tudhassak magokat mihez tartani [Erdőszengyel MT; Told. Ia II]. 1745: Usurely Péter ..., Nyitra Sandor ..., Kete Juon ... vállalának kezességét Folti Maria Aszony eo Nga Ungur Péter névf Folti Jobbágya Detentio(an) levő Feleségéért Gura Ersokért, illy Conditio(an) alatt ... Hogy ... ennek utánna helyt állo, jo szo fogado, Tehenekre es szárnys majorságra hűségés es szorgalmatos jó gondviselő Majornéja léssen eo Nsgának [Bábolna H; BK ad nr. 1124].

2. gyámoltó, istápoló; sprijinitor, ocrotitor; beistehend. 1624: kalacsuteő ferencz ... mynd az Anianak kiczin Jouaczkaiaual Eggiut viselhes-sen oly gondott rea^a, hogy Istenteol aldast es az Emberekteol Jo hirt neuet vehessen es az fianak ha isten Eltetj adhasson kezeben, fogiatkozasnelkul mint Jo gondwisleole Attia, az eo Jouajtt [Kv; RDL I. 123. — *Ti. fiának vagyonára]. 1738: az kis Unokamot (így l) hagyom gondwislelesit Antal fiamra, ha aszt az üdöt éri neveltesse az apáczak közöt, ha kedve lesz ot maradásra jo ha pedig világi életre ki jün legyen jo gondviselő nevelője [Ks 14. XLIIIa Kornis István végr. fog.].

Szk: ~ Isten. 1631: eo szent feleséghe veghetetlen irgalmassagabol engemet, ez uelagra teremtuen az eo igazan valo szent esmeretinek uelagos tudomaniaual megh aiandekozott volt megh esmer-tetuen eo szent feleséghe magot en velem hogy eo legyen az egiedűl valo mindenható hatalmas tem-rempteo es gondwisleole eőreok Atja Isten [Nagy-

teremi KK; JHb XXI/1. 1 Sükösd György végr.]. 1688: Isten s ország Törvénye ... ellen valo dolgokb(an) es vétkekb(en) elegyitven magamat, az Teremptő es gondviselő edes Istenemet Jo akaro Vr(aima)t, Városi betsűlletes nemes feleimet meg bántottam [Dés; Jk].

3. felügyelő; supraveghetor; Aufsichts-, überwachend. 1596: immar egy falka Ideoteol fogwa az Schola gondwisleole Tanito Mester nelkewl vacalt [Kv; TanJk I/1. 2].

II. *fn* 1. gondviselő (személy); persoana care poartă de grijă; Fürsorger. 1571: My keppen eo k. varosswl Ennekeleoteis Mindenkor megh Beochwilettek plebanos vra(m) zemelyet Mind egyhazi gondwisleoleoyeket Mostan is eo k. ahoz tartyak magokat [Kv; TanJk V/3. 46b]. 1599: Eztis tudo(m) mi vtatul fogwa hazas ember^a meg ertt erkolczbe viselj magatt Jámborull minden dolgaib(an) az eo Jouajtnak pedig mind Jozaganak, meg eorizoie es zorgalmatos gond viseloie [Bh; BLt I Bokor Ferenc jb vall. — *Ti. Bamfj mihaly]. 1614/1616: az szolgam volt abban^a gondviselő [Kv; RDL I. 100. — *Ti. a gabonabehordásban]. 1650: Feő gyamolul es gondwisleolejul az en edes Feleségem(ne)k ... hagyom Tekentetes es Nemzetes N. Kemeny Janos Vramat eo Ngat [Kv; JHb III/7].

2. gyámoltó, istápoló; sprijinitor, ocrotitor; Beistehet. 1598: Kerem penigh azon az en zeresmes giermekimet^a, ..., vgj mint holto(m) vtan feo tutorokat hogj az en szerelmes feleségemet megh ne haborgassatok, az en leanyommal Ilonaua egietemben, ... hanem mind(en) engedelmesseggel es zolgaltattal legietek nekj, mert tudom hogy ha gondwisleoletoeknek akariatok esmernj karat nem vall(iatok) [Gerend TA; Törzs. Gerendj Pál végrend. — *Köv. a fels.].

3. őriző, vigyázó (személy); pázitor; Wächter. 1583: Amikoron penig el hiak^a, oly gondwisleleót es vigiazoit haggion az Toronyban hog az eo tisz-tiben az varosnak vezedelmenelkwl Iarhasson [Kv; TanJk V/3. 270b. — *A trombitást menyegzőbe]. 1597: Geobeol Thamas vitte 4 Loan zekeren vrűnk zamara valo penzt Thordai Andras volt az penzre Gondwisleole Desig f 2 [Kv; Szám. 7/XII. 63 Filstich Lőrinc sp kezével]. 1609: az Bathori embernek harmad magaua ki az Vru(n)k Boral melle rendeltetett gondwisleoleonek Adtam harom font peczyeniet d 6 [Kv; Szám. 126/IV. 323]. 1711: akkoris maradott volt nálam 9 Tulok, mellyek közűl azon Kűs András adott vala Ujfalvi Kozma Thamásnak, egj nestes Süvegért egjet, annak a társrát a kérdezett marhák mellett valo Gondviselőtl vette vala megh [Ujfalu Cs; WLt Georg. Kastaly (45) ns vall.]. 1745: az J ... az elő es Mindenható I(ste)nt, ki ez egész roppant világnak teremője, mindnyájunknak így az Inek is gondviselője tartója es táplálója ... Szentséges nevit Szidalmazta [Torda; Tjkt II. 99].

4. gondozó; ingrijitor; Betreuer, Pfleger. 1849: miolta itten ... Cseh Joseff Ur birtokos lett: azonnal Juh nyájja gond viselője lettem ... a

Cseh Ur udvarába minden napl voltam mind szokott a pakulár [Héjasfva NK; CsZ III. C. 26 Fodor Péter (68) vall.].

5. kb. intéző, tisztartó; administrator; Verwalter. 1619: Leszai Gaspar Urunk eő Flge Fogaras Varaban es Videken leveő Udvarbirai es Gondviseleoje [Fog.; Szád.]. 1654: Czonka Demeter nevo Jobaga Illen Valaz tñn Azzonjom ü kigelme Jthon nincen en Gondviselloje nem vagjok Azonjomonak hanem Czak majorja megj mondom az ü kigelme gondviselőinek [Szűkerék SzD; RLt O.5 St. Szavaj de Dees ns vall.]. 1685: Tudom hogy az Sándor János uramék gondviselőjök Gáspár Uramnak adta volt hogy megj kaszáltassa azt az Kisseb Vizi Péter joszága között valo kis daraboczká joszágot [Altörja Hsz; Borb. II Joannes Bartos (36) pp vall.]. 1711: Enis vettem ... 2 Sárga Szörű ökröt a' Lázár Ferencz ur(am) akkori Szárhegyi Gondviselőjétől Becze Mártontól [Kilyénfva Cs; WLt Emericus Kemenes (55) pp vall.]. 1799: Bfiro Elek ... Grof ... Teleki Samuel Ur ö Exclja Erdő Szt Györgyi Udvara gond-viseleje [Makfva MT; DLev. 5]. 1820: nem győzők ... eleget tszűdalkozni az Exp(onen)s Vr A Illosvai* Gondviselőjének erőszakosságán [SLt évr. — *A. illosva SzD]. — L. még Barabás, SzO 383—4; CsVh 94, 106; GyU 72, 142; RSzF 97-8.

6. kb. felügyelő; supravahetor; Aufseher. 1573: Az Molom chinalas feleol Ertyk hogy az Zaz vrain kezvl kewanna gondviseleot [Kv; TanJk V/3. 81b]. 1613: Hyd vczaba(n) iako Hary Mihaly Deak, az Colosuary Toronjbely Harangoknak gondviseleoye [Kv; i.h. 409]. 1638: Az Urak valoban fizik az Szegenyseget az Bania mivelesere, en vagyok egyik gondviselő benne [Torockó; Thor. XVI/1 Fr. Gal (35) jb vall.]. 1681: Az mi kegyelmes asszonyunk eő nagysága felcsfkszéki vas hámorai es szépmezei harmiczad gondviseleöje Endes Miklós uram reversalissa [CsVh 88]. 1743: az Emptor Bartok András már mint egy rézes a' megj irt bányáb(an), annak szeme, füle, jo gondviselője legyen [Torockó; Bosla]. 1787: itten is a' Szabad Erdőnek gondviselője a' falus Biro [HSz] szabad-erdő al.].

7. kamaraispán; span cameral; Kammergespan. 1601: Az Kamara Jspansagnak gondviseleole valasztasat halaztiak eo kgmek az Ieowendeo keozelbik be gyeolesnek napiaigh [Kv; TanJk I/1. 377]. 1602: Myerthogy az Aknak gondviseleonekeol nem lehetnek, elseoben eo kgmek egez varosul megj Alkuwan azon hogy mind az ket Aknara az ket natiobol* ket embert valazzanak sorsot vonwan annak okaert az valasztanak előtte, hogy mellyk Aknán mellyk nemzetbeol legyen gondviseleo ... az Sors vgy hozta hogy az Szaz rendreol valo legyen ez Jelen valo eztendeoben az Colosy Aknán, Az magyar rendreol penigh legyen az Zęky Aknán [Kv; i.h. 409. — *Ti. a magyarból és a szász-ból].

8. gyám; tutore; Vormund. 1572: hazaba: Jozágaba germeky keozeot oltalmoknak gond viseleoknek hagyja fyait Frathay Janost es Miklost Zorgalmatosson kerwen es Intwen Frathay Ja-

nost zemil zerynt my eleottunk hogy egy maas zeretheok lennenek es ... ew hazanak Jozaganak dolgat d(i)rigalna [Fog.; SLt S. 10]. 1598/1635: Ezeknek penigh Gondviseleojul es fő Tutorul, hagio(m) es uallo(m) az fellül megj mondot Jstuan diak Uramat, es eo kgme uta(n) Borsos Thomast [Mv; MvLt A Pol. I. 68]. 1604: Etedi Nehaj Istuan hannagi fia Mihál] es leanya Orsolia valliak oltalmul gondviseleowl magoknak marhajoknak iozagoonak, eoreoksegiknek ... Hannági Ferenczet [UszT 16/53]. 1683/1751: ha é mostani betegségemben meg halok, hitvan Fiam Taborban vagyon, a' míg haza jő, az én kitsinimnek gondviselője legyen Zágoni István Uram, és Thamási István [Süketfva MT; DobLev. I/95a]. 1746: edes Atyam ... Nemzetes Tordai Marko György és szent Györgyi Andras Uramék, mint ezen dologban adhibitus Regiusok előtt ... engemet maga tutoranak es gond viselőjenek be vallott [Torda; TJkT III. 88]. — L. még ETA I, 40.

9. gyámol; sprijin, stfip; Stütze. 1560: oltalmul hagyja ... Ghermekinek es Azzoniomnak felessegenek ... Mester Vramat Vesseleny Myklost ... ha Neki Teortennek eleozar halala hat mester vram az ew germekinek felessegenek es Jozaganak oltalma lenne ha penig Mester vramnak lenne e vilagbol előb valo ky mulassa hat Gergel vram lenne Azzoniomnak felessegenek germekinek es Jozaganak oltalma es gond viseleoie [Fog.; SLt S. 10]. 1575: legien Gazdamazzonnak es gyermekymnek kegielmes otlalma es gondviseleoie [Nyárádsztanna MT; LLt 99/8].

10. kezelő; pástrátor; Verwalter. 1864: (A papok) a' leg első köz gyűlésen tegyenek kérdést az iránt, kik lennének hajlandok a' magtár számára alyánlot gabonát most meg adni, és a' nép által választádo gondviselőnek mérődjék át [Gyalu K; RAK 88].

11. kurátor, (egyház)gondnok; curator (bisericesc); Kurator, Kirchenvorsteher. 1668: nemzetes Auner Gabor vram(m) az Vnitar(ia) Ecclesia Curatorinak kepekben az nemes varos eleott teon illjen jelentest, hogy tudni illik az vnitar(ia), Ecclesia gond viseleoij faradoztak abban mikepben az Maytini Andras vr(am) successzori kezeknel leneo Corod* nevű zalagos falut ki valthatnak [Kv; KvLt Fasc. I. 180. — *Kóród, a város tőszomszedságában].

12. 1671: az mely Canonokot kereszttyen Ecclesiaink es annak gondviselői csináltanak azokat minden részbe(en) megj tartsak ... melyre magunk(na)kis léssen vigiaztunk, es azok ellen senki se mereszelyen cselekedni [Sz]k 116].

A kifejzésének e címszó alá tartozó szava esetében hozzátétvelegesen az 'előjáró' jel-sel számolhatni.

Ha. 1645: gondviseleie [Tötör SzD; Ks 42. C. 31]. 1673: gondviseleje [Fog.; Törzs]. 1689: Gondvisselő [Almakerék NK; ÚtI]. 1713: gondviseleje [Kv; SRE 121]. 1720: gondviseleje [Recsenyéd U; BLt 11]. 1722: Gondviselével [Velkér K; Kf 7. XV. 6]. 1724: gondviseleje [Kilyén Hsz; LLt]. 1726: gondviseleje [Sajókeresztúr SzD; BLt 7].

1730: gondviseleje [Szentgyörgy Cs; Ap. 2 Bochkor Janos Apor Péterhez]. 1737: Gondviselője [Cintos AF; KA. Fr. Olcsvári de eadem vall.]. 1745: Gondviselőjeh [Boroskrakkó AF; BfN VI]. 1751: Gondviseleje [O.kocsárd KK; Ks 8. XXV.10]. 1764: Gondviseleje [Csobotfva Cs; Ks 94 Bartalis János Petki Klárához]. 1765: Gondviselőjek [Gerend TA; KS. Joan Somlyai de Fogaras (40) ns vall.]. 1767: Gondviseleje [Jakabfva Cs; BCs]. 1772: Gondviselője [Ádám KK; JHb LXVII/2. 340]. 1778: Gondviselője [Mezőmés TA; WassLt Irsán Vaszília (70) jb vall.]. 1802: (az ő) gondviselőjek [Felőr SzD; Bet. 6].

gondviselő-bíró kb. udvarbíró; jude doménial; Hofrichter. 1644: hiua el engem oculata reuisionak okaert ... Diosi hatarnak Tíborcz felel nalo fordulojara ... Bornemiza Lazlo Vram heótós gondviseleo biraja Nagi petriben ... lako Benedek Janos [Diós K; JHbK XVIII/29]. 1661: Szász Zalakaról* az Lazar Georgjne aszoniom joszagarol administralt kezembem az eo kegielme Stramb Jakab nevu gondviseleo biraja az Szent Marton napi Arenda penzben hat forintat [ETA V/2. 11. — *Szászalatna KK].

gondviselői. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ *hivatal/tiszt* gazdasátság, gazdasági alkalmazás; funcția de administrator de moșie; Verwalterschaft. 1756: Balog Uram Gondviselőji hivatalban lévén minekünk ugyan személyünkben kárunkra nem volt de elő kigyelme Gondviseletlensége miatt Tilalmasainkban elég kárunk eset mivel az Marhák szüntelen dulták Tilalmasainkat s nem védelmezette mint elő kigyelme előt Tisztek [A.fentős Szt; TKI hat r. zs vall.] | Balog Uram Gondviselői hivatalában az Uraság Economiaja Csökkent Udvar házai pediglen Pusztulásra jutottak [Drágavilma SzD; TKI 4 r. jb vall.].

gondviselőség kb. gazdasátság; funcția de administrator de moșie; Verwalterschaft. 1737: en Ngos Aszonjom megis azon könyörgők hogj heljettém kü<lgyen> mas Gondviselot mert en elegtelen vagjok a Gondviselosegre az Szam adashoz nem tudok [Noszoly SzD; Ap. 4 Hatházi Kristóf Apor Péternéhez]. 1754: N Enyedí Giras széki alkalmatosságával ... jelenttem volt, hogj az kglđ Battya midőn Egeresi Gondviselősegeből maga Phantasiajabol minden ok nélkül ell szökek ... leveleit ... egyben szedettem [Egeres K; BLev. gr. Mikes István lev.].

gondviselősködi kb. udvarbíráskodik; a in-deplini funcția de jude doménial; Amt des Hofrichters verrichten. 1778: azon palánkban vétetett helyet nyerte meg ... azon Fatens Földes Ur(am) ő Nga azon időkbem gondviselőskedett ide valo György nevezetű Jobbágyátol egy pár Csizmát adván néki ajándékba [Mezőmés TA; Wass. Perperitze Pével (36) jb vall.].

gondviselő-szolga gondviselő; supraveghetor; Sorge tragender Diener. 1637/1821: (Torockai jobbágyaink) Gondviselő Szolgáinknak szemekben egynehányszor mondták. Ha akarnak el mennek dolgunkra, ha nem akarnak, nem mennek [Torockó; TLev. 8/1]. 1656: Kesz penz is talatatott az Dobokaj haznal ... Ebből az penzből szüsesgeskepe(n) kellett szakasztani az keőzelb valo szolgáknak, szolgálok(na)k, ugy mint az szolgálonak sarut, es az szolgá(na)k fekete köntöst, tartozik ugya(n) azon Laszlo neűd gondviselő szolga, annak idejeben szamot adni rolla, kit hona tött el benne [Doboka; Mk Inv. 8]. 1710: mas szekekbé a szám ado es gond viselő szolgák sem(m)it ne(m) Contribuálnak [Kászónújfalú; BCs].

gonosz I. *mn* 1. hain, rău la inimă; böse. 1569: Felseges kegyelmes vrunk ... kegyelmesen emlékeztek megh, ez el mult wdőkbe az kössegnek gonoz tamadasokert, mint estwnk vala felseged nehesegebe, kybe mynd ez előt, mynd ez vtan, ny magunkat Byntellenek mongyuk mynd el-twnkyg [SzO II, 237 a székely főemberek a fej-hez]. 1570: Kewer Marthon ezt valya, ... hallotta hogj Zabo Balinthne Mongya volt Danchaknenak Menny el az Toromba Mond megh az gonoz azonnak hogj ha my Nala vagion az Marhaha aggya eleh [Kv; Tjk III/2. 67]. 1585: monta egi nihanzor En eleőttem Kowach Lazlo ... Jm el zalagosította az gonoz ember Lazlo deak twifunk Chehbely* rez Jozagunk (!) [Zutör K; Ks 42: B. 18. — *Páncél-csehen (SzD) levő]. 1595: Ha kedigh az be zedésbe walami kár lenne gonoz adossok miatt ... felét ennek az fogiatkozasnak Sara azzony zenwegye, felét wiczey Mathe [Kv; RDL I. 132a]. 1630: Ezt latuan Uram is ... felt Szalaj Gieörgjnek gonosz czelekedetiteől, sokszor megh izente Uram Zalaj Georgjnek hogj el legien az eo hazanelkül ne jeőjön oda [Mv; MvLt 290. 205]. 1735: mérget Rettegről hoztak gonosz szolgálójával [Dés; Jk]. 1772: mindenkor(on) magam udvarlok az Méls Urnak s magam administralom, mivel most az világ igen gonosz [Kv; SLt XL Fekete Ferenc Suki Jánoshoz]. 1865: Bogártelke Községnek lakoi f. ho 9re szomorú reggelre viradtak fel. Gonosz ember által támasztott tűz 30 házat mellék épületeivel hamvasztott el [Gyalu K; RAK 100]. — I. még ETA I, 86–7; HSzj *esztendő-társ* al.; RettE 72, 186; RSzF 105, 192–3, 195–6.

Szk: ~ *akarati*. 1600: Jakoch Andrasnak semmi gonoz akarattiat zandekat ne(m) erttettem se(m) Albert Ferenchez, sem fiahoz Janoshoz ... Ha woltis walami akarattia, elő magha tudta [UszT 15/64 Bodo Benedek Zent egyházas olahfalwy vall.]. 1653: elhitem en azt, hogj vacsora mellett, minden gonosz akaratját s boszszuját rajtunk kitöltötte volna* [ETA I, 145 NSz. — *Ellenségük, Zolyomi Dávid] * ~ *beszéd* káromló szó, szitok. 1568: Barbara Georgy szekeres consors iur(ata) fassa e(st) ... latta hogj watzy peter feyerwary Durkoual bezellet, de co semy gonoz bezedet nem hallot [Kv; Tjk III/1. 226]. 1582: Fodor Andras ... vadlia ... En ... ez Borbely Tamas Zalabol Eot-

wes Andrasra semmy zítkot se(m) egieb gonoz Ne(m) illendo bezedet Nem hallottam [Kv; TjK IV/1. 56] * ~ *cselekedet* büntett. 1583: Anna Aztatol Imreline, hallotta chizar Margittól hogy Amikor Biro Mihálnak az elseo feleséget keriteseyert meg eole Az teorweny, eó magais Rezes lét volna Biro Mihal az felesége gonoz chelekedeteiben [Kv; i.h. 140]. 1642: Kovacz Marthon talaltatot volt Lopasban, melynek gonoz tselekedetit tizen negy embere hitók szerint az tizteknek ki attak [SzjK 59]. 1732: Hadnagy Atyánkfia eó kglme Inquiráltasson Nemet Nevedniczki János, és Felesége Brassaj Catharina ellen hogj minemü gonoz Cselekedetei ugj mint karomkodasi Paraznasagi, a Nemes Tanacs ellen Cselekedet mocskolodási Ne(m)es Várossuuk Privilegiuma és erős Conclusuma ellen nagj praejudiciumunkra, bort, Sert s egieb italt mikor Tilalmas volt Árultatási irant [Dés; Jk 428b]. 1804: Az All-peres Rabok tsak azért is büntetésre méltok, hogy nyilvános gonoz tselekedeteiket vakmerő képpen tagadni bátorokodnak [Déva; Ks 115 Vegyes ir. — I. még RSzF 160] * ~ *élet*. 1570: Bara Myhal, Jepura Myhal* ... vallyak ... ez embert kyt az varasba megh tartoztatok az loert cok semmy gonoz elethe Nem lattak, Jngen sem Emelekeznek hogi soha lo hatan lattak volna [Kv; TjK III/2. 111. — *Még öt név szerint említett csürilyei jb]. 1601: Zllagy Peter Kajanthay* biro, és Zyndy Jstwan Tiborczy^b valljak, Ez fogoly legent regen esmerjeok kichinsegeteol fogwa, de semmi nemeo gonoz fajtalan eletet nem lattunk hozzája [Kv; TjK VI/1. 541. — *A várossal tózsomszédos településről való. ^bTiburc, egykori tózsomszédos, de eltűnt település] * ~ *élet*. 1570: Takacz Antal ezt vallya hogy Egy korba lytak volt eothe Sos Mathene hazahoz, hat othh vagion More Ambrws feleségével, Mondanak eo nekj ez vallonak, hogy Jm Azert hywatank hogy Ezek sok Jdele hogy egymastwl kywlén laknak, Jm vgy zerzettwl eoket egybe hogy Minden vethkeket ky Edegh volt Megh engettek egy Masnak ... ha penigh az azon gonoz eletw lenne Ez vtannis, tahat Theorwenye eleote legen [Kv; TjK III/2. 147]. 1590: Hajdu Jakab nalla tartot zallat elegge hallotta(m) hogy a fele gonoz eletu Ember volt [UzT]. 1602: biro Vram Tanachywal egyetemben az Torbezolasokra Istentelen gonoz eletoewuekre (!) az eo kgmek Autoritasa zerent viselienek gondot [Kv; TanJk I/1. 425]. 1794: Istentelen emberek mind a ketten, kiknek egész Déva Várossábas sintsen mások, gonosz életűek, garáznsók főképpen mikor meg itasodnak [Déva; Ks 79. XXVII. 10] * ~ *indulat*. 1599: Egy Alpreti Jobbagiom ... Jw volt szentbenedekj* Nemes vduarhazamtul ide Alparetra ... az falun Zinien altal akar Jwni es mint hogy ez Kan Palt valamj reghj bozussagh viselte, az en megh nuezet Jobbagiom ellen, nem tudatyk michoda gonoz indulatbul szant szandekkel fel fegyverkezet, es az falunak Zinjenek felső vighinel ... megh leste, szabad vttiaban, ... es chapkotta, verte, taglotta az en megh newezet Jobbagiomat [Alparét/Szinye

SzD; Ks. — *Szentbenedeken (SzD) levő]. 1603: semmifele gonosz indulatbul, titkon nem cselekedem, es massal is nem tseleketetem [Kv; ACJk 16a]. 1628 u.: hozzam hittel keőteles igaz szeretetinek megh hűlesett es masokhoz valo gonoz indollattat es czielekedetit ... confirmalta [SzjK 30—1] * ~ *járásban van*. 1570: Kyral Matthe ... valya, hogy ... Seotet haynalkorba ... latta volna Zeoch Demetert ... hogy az aytora Ment volna ..., Ezt Montha volna neky Mit Jars It Te Zeoch Demeter, Meg Jedeth es azt Monta hogi eo nem gonoz Jaratban volna hanem ... hogy az leant ely kerne az gazdaz(z)anthwl hogy cheresnye volna egy fawal es azt zedethne Megh vele [Kv; TjK III/2. 81] * ~ *kéz által elvész vmi*. 1809: azon lo, a' mely Siberki Pongratz Janosnak gonosz kéz által elveszett ... a' Jánosfalvi Ember legottan Zuvatot (!) állított, ezen Szék-ből ... és Zuvatostrol Zuvatosra menván, ahol H. Almáson a Zuvatostgaz egy Czigányon ... meg akadott [UzLt ComGub. 1700] * ~ *mérgű*. 1629: Balogh Anna ... igen gonoz mergw Azzonj minketis Moslekos Diznoknak hiu [Kv; TjK VII/3. 91] * ~ *mesterség boszorkányság | kuruzslás*. 1745: Tudgyae a Tanu ... hogy ... Sz: Benedeken lako Asztalos Stéfánné, Vonka Iuana és Kovács Mihályné ... babonáztnak volna, más jámborok teheneknek tejét vaját el babonázttván, ugy egyéb gonosz mesterségeket is azzal csináltatván [BSz; Ks vk] * ~ *nő*. 1570: Margith Hennuegh (?) Jakabne, Es Orsolya fodor Janosne, ... hallottak Nagy Nestetwl az Zabo Balintne Marhaia vezesekor, hogy azt Mongia volt hogy Amaz zegen legen Meltan kereskedhetik raythunk, Ez Nagy Orrw gonosneotwl a kem Nytkhatatlanok vaglunk [Kv; TjK III/2. 66b] * ~ *szándék*. 1585: Daroczy Caspar ... vallia ... ezt latom egykort hogy Vincze deak az Ablak Alat lessy ... Addig lesem enys, hogy ky Ieowe Vinchehez Az leany ot eozeve eóelkeznek es latam hogy Az paitaba Mentek gonoz zandekba Vadnak [Kv; TjK IV/1. 505]. 1596: elseozer kj techjk az w gonoz zandoka hogy zolg(aimat) el wzte az en keorteowel famrol | az gonoz zandekot fel fegyűerkezőe valo oda Jeouetelet megh bizonytom [UzT 11/5, 11/32]. 1747: az I ... in loco delicti el fogattatván azon armaturajaval t.i. tseppjivel (: mellyel is gonosz es gyilkos szándékkal az említett hegjet invadalta:) [Torda; TjKT III. 168]. 1804: Nem lehet hogy azon Tselekedetünkért mellyre műnket nem a' Gonosz szándék, és Fel-tétel; hanem az el kerülhetetlen Szükség kényserített, büntetessünk [Torockó; TLev. 7/11]. — I. még HSzj *azután és elaprít* al. * ~ *szándékban van gonoszt forral*. 1653: latam midőn gonosz szandekban vadnak es az utan vertek osztan Toth Martont [F.vólál Hsz; HSzj Michael Molnar (30) jb. vall.] * ~ *szerencse balszerencse*. 1584: Chiszar ferencz vallia, Be Mentem vala Mikandához A Toronyba Es mondek neky, Bizony Iambor legent vesztet el, bator Masut Iartal volna Akor Es monda: Mith tehetek neky Az gonoz zerenche ha Immar igy hozta, Bizony mind eoket s mind

magamat Zanhatom [Kv; TjK IV/1. 311]. 1604/1687: meg tekintvén, az mi jambor szolgan(kna)k Szemere Geörgynek hűseges szolgalattat ki minket gyermeksegtől fogván, mind ez ideiglen, mind jó, es gonosz szerencseinkb(en) jámborul, igazán, és hiven szolgált mind(en) fogyatkozás nélkül ... azért mi ... az mi falunkat Kalant ... attuk neki [Vh; VhU 243. — *H]. 1653: A harcról* másfél száz kozák fogott volt a Mezőség felé, hogy azon menjen Lengyelországra. De a gonosz szerencse azt nekik nem engedte, mert a vásárhelyi hadra találtak szegények, és azok mind levágták őket [ETA I, 57 NSz. — *1600-beli eseményre von.] * ~ vég alatt bűnös céllal/szándékkal. 1663: Rab Elekes Ferencz ... Derzen lako, ada alazatosan ertesünkre, hogy Tatarok rabsagaban Keserves inseget szenvedven az alat lator Felesége szolgáljához Szalanczi Janos Jobbagyahoz Dienes Balashoz adta magát gonosz vég alatt [UzslT IX. 75. 50 fejj.] * ~ végre 'ua.' 1584: Az Alperes azony ... Jambor teos giwkeres zomzediwal tartozik hetedmagawal meg eskenny ezeken hogy a' Zakaly Georgy hazaba(n) eo eyel be Nem me(n)t Az giermeke el veztesebe(n) eo ne(m) Rezes, Az vca(n) walo hintegetest sem chelekette semmy gonoz vegre es Masnak Niomorusagara, Az Barmok hogy hazara Mentek rittak arrolis eskeggiek vgja(n) zomzediwal hogy azokat Ne(m) tuggya es az eo chelekedetibeol bew baios voltabol Nem leot [Kv; TjK IV/1. 259]. 1597: Mint hogy teorúniehez hitta úolt az Actrix Thot Keleme(n)ne ez I(ncta)t Reszi Matenet azért hogy eő feleőlle azt mo(n)dotta hogy olly allatot adott neki hogy meghel velle halnj ... Az Actrix teorúe(n)t(is) kqr hogy eő sem(m)i gonoz veghre valot nem adott nekj, Az Zek harmad magauál ualo teorúe(n)t Itel az Actrixnek hogy eő sem(m)i gonozt az Jnek ne(m) adott [UzslT 12/129—30]. 1674: Jut esze(m)ben hogy eztis bizonynal hallottam, kiteől rea ne(m) emlekeze(m) hogy az Azzony Dengheleghine* Zemere(m) testet, keőkeny leuel mosogatta gonoz ueghre, tudni illik fertelmességhe [Ns; Vlt 53/5267 Cyprianus Seyler udv. muzsikuss vall. — *Báthori Gábor fej. egyk kedvese]. 1750: Kotsis Dani mod nélkül járt ... Fodor Mihálynéhoz Simon Boritzához, azt is el mérem mondani hogy gonoz végre járt, mert sokszor találtam őket csak ketten a házban, pintzében bé rekeszkedve [Kál MT; Berz. 12. 92/61].

Sz. 1736: Az régi magyarok az új asszonyt azért nevezték menyecskeknek, hogy az jó feleség olyan mint egy kis meny vagy menyecske*, az mint hogy az gonosz asszony bizony igen nagy pokol és gehenna [MetTr 389. — *E származtatás elfogadhatatlan voltára l. a menyecske címszót].

2. fajtalan, parázna; desfrinat; unzüchtig. 1572: Margit Igarto ferenczne Azt vallya hogy Nemel Nap Ment volt Keomyes georgnehez Azonba Jeo be oda az Anya, egy lewelet vezen Eleh Mond hogy te Bestie Ihol meg vagion Minden Jo voltod ezbe Irwa fely kwldeom vradnak, Mert tegnapi ket latoral talaltalak hogy It yzol vala, oth megis wtheotte, Az te vrad En rea(m) kyalt hogy gonozo

teotelek [Kv; TjK III/3. 5]. 1583: Láttam(m) hog sok gonoz Azzony Jart hazához Az wdeoben, es ot Deőseőltenek, Es Zittak Az vrat Az feleségewel hog kwrwak Ecceye vtan Nialakodok volnanak ez Biro Mihál (Igy!) [Kv; TjK IV/1. 141]. 1635: illien gonoz Azzony philep palne, mert oda keriti Bathori Annat, is oda jartattya az kathonakat [Mv; MvLt 290. 56a]. 1687: Hallottade szajabol hogy valamikor valahol vagy magad előtt, vagy masok előtt kerkedezet volna ezen meg emlitet menyecske maga, valami gonosz Cselekedetivel fajtalan eletivel, parznasagaval és kikkel mikor s mint elt és Társalkodott? [Dés; DLt 445 vk]. 1745: (A leány) Kolosvárról haromszor is a kurvaságért ki tsapattatván, vyabban azon gonosz természetit reassumalta és itten minden tartozkodás nélkül egy bizonyos személlyel ... éjjel nappal promiscuē paráználkodott [Torda; TjKt II. 38]. 1782: Láttae a Tanu bizonyosan, hogy Bukuresdi Nyikora Petru valakinek Feleségét el iktatta volna? és Bukuresden kik azok akik gonosz életet élnek törvéntelenül fertelmeskednek? kikkel, hol, és mikor? [H; Ks 113. Vegyes ir. vk].

3. rossz; räu; schlecht. 1570 h.: vadnak olly <legenyek> közöttök, kik gonosz üdön az meste-<rrel ta>rtatják magokat, az jó üdön penig ki-<mennek> az falukra, sőt művelnek az kiunvaló <mester>eknek [Dés; DFaz. 9]. 1590: kerik eo kegmeketh az megh serteth feleketh, hogi ebbeol semmy jdegen jteleteth ne vegyenek, az mostanj tanachnak se aggon eo kmegek gonoz peldat [Kv; TanJk I/1. 131]. 1635: mind Ezeken az napoko(n) az necessarius locus felet valo heazato(n) dolgoztak az Achok ... az Achoknak hozatta(m) Egetet bort, hogi az gonosz szagot Inkab el Alhassak [Kv; Szám. 16/XXX. 23]. 1653: Igen szeles gonosz idők járanak [ETA I, 103 NSz]. 1770: A Görgény Vize ... midőn legfőképpen meg arad gonoszabb levén a Marosnal Senki a Regeni hidhoz nem penetrálhatna [Szászrégen; Born. XVI]. 1850: Mutus impertinens gonosz fattyu, mázskál, ugrál mindjárt mindjárt lekoppán* [Kv; Pk 7. — *Gyermekről].

Szk: ~ emlékezetet (nem) hall vki felől. 1574: Katalin varga dauidne Azt vallia hogi Eo volt az zoch pal hazanal az keresteleskor ..., de semy gonosz Emlekezetet Nem hallot zoch paltwl az hadnagiok feleol [Kv; TjK III/3. 336] * ~ erkölcsű. 1566: mys az gonosz erkölchű emberek közti ne szamlaltassunk [SzO II, 188]. 1744: Ilia ... verengező gonosz erköltsu [Besenyő AF; Told. 3] * ~ hely. 1568: Joannes Denay Clémens szoke p(rae)tores petri vannes ... fassi súnt ... hogy ok nem tuggyak hogy semy oka volna seres Anna az haborusagnak, subat sem lattak seres Annan, azt sem Tuglak ha iarte az eo vrok gonoz herre avagy nem [Kv; TjK III/1]. 1570: Ertyk aztis hogy az felekyek Beh zantotak volna az vthat Mellyen az fat kellene hordany, Azert eo kegelmet Byro vramat keryk ... haggya megh hogy az pathakot es egeb gonoz helyeket az vtan chinaltassa megh az kenez az felekyekel [Kv; TanJk V/1. 14a] * ~ hlv. 1557: Res valamý kor

walamy gonoz hyr wagyon az zegen Mywes Nep-
(ne)k Thornokba kel zolgalny ees wygyazny Bes
Eyel Nappal kapwn, ees kewfalon ees, Az waras ze-
rybe kel wygyazny [Kv; i.h. 19]. 1581: Keonjergek...
fel(seged)nek) mind Kegielmes feyedelmemnek...
zabadichon mag Ebbeli fogsagbol, es kegielmessen
talallion oli mo:dot raitam esset gyalazatombol
hogy ne maragzion enusk gonoz hire newe raitam
[Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály lev.]. 1704:
Ez gonosz hír szárnyon haurr hogy érkezik...
Jaj maly nagy felelem rettenes terének [EM
XXXV, 275 gyászének]. 1729: Annál inkább
Boszorkányságot gonosz hirt nevet Sem azon al-
kalmatossággal, Sem az előtt edgys hozzá nem tud,
Soha nem is hallót [Dés; Jk] * ~ *hír forog
felőle*. 1597: Kis ferenczue Orsolia azzony...
wallia... vgi vagion hogi eleget hallotta(m) benne
hogi az Azzony feleol gonoz hír forgot, kiert egizer
az Azzout... intem rolla effele eteb(en) ne talat-
tassa magát [Kv; TjK VI/1. 21] * ~ *hírt hall
felőle*. 1585: Lucia Kapun Allo Laosne wallia,
Zolgaltam en Mintler Istwannak mind Atthiat
Annjat, semny gonoz hirt feleolleok Nem hallot-
tam [Kv; TjK IV/1. 417]. 1596: Horwat Janostol
kwld Biro wram levelet Betzerczere az Biraknak,
hogi ha walami gonoz hirt hallananak moldoua
feleol, tuttuunkra Adnak f l d. [Kv; Szám 6/
XXIX. 31 Bachi Tamás sp kezével]. 1600: En
Gyeörgyffi Martont, mindenkor Gyeörgyffi Balint
fianak tuttam s hallottam, az annia felolis az mygh
az mostoha leania Ersebet ele, soha semmi gonoz
hyrt nem hallotta(m) [UszT 15/38 Gyeörgyffi
Thamas Ersebet Zetelaki libertina vall.] * ~ *it-
let*. 1584: Feoseos Janosne wallia hogj Bowelle is
volt Babawl, de semmit hozza Ne(m) tud hallot-
tak azt hozza eleg gonoz itiletet [Kv; TjK
IV/1. 244.5] * ~ *kedv*. 1570: zekel peter otth
wl volt Jgen gonoz kedwe volt, kerdy Myth Bau-
kodnek azt Monta nek hogy vadnak sok Bwsula-
sim hazambely Nep Mya es Adossagba is sokba
vagiok| Vst Jarto Janos Es Angallt az felesége
... vallyak hogy... pechetet vyth neky wgy
kwldeotte ely hogy az Kadart Be Idezek... Azt
Montha Nagy gonoz kedwel, Eneke(m) semmyre
Nem kellene az esseh zeoleye chyak hadnanak Be-
ket vele [Kv; TjK III/2. 16, 178] * ~ *lelké*.
1709: amaz gonoszlelkű Nemes Péter..., hogy
nem engettem az hamisságban procedálni, belém
veszett, mocskolódt és egy gyertyatörtával hoz-
zám hajtott [TT 1890. 272 SzZsN]. 1717: Nem jut
eszemb(e) hogy Dobai Ura(m)mal Becski Ura(m)
étette volna a maga ganéját, én velem eleget étette,
azt hallotta(m) hogy gonosz Lelkü embernek mon-
dotta Nzs Dobai Uramat... Attával * azzal
hogj eb teremjen Lelkünkbe mindnyájunkot szí-
dalmaozt [M. köblös SzD; RLt Pataki Sámuel
(40) ns vall.] * ~ *nyelv*. 1645: (A fogoly) vrat
kinek otalmara uolt keoteles, traducálta es dif-
famalta s nem kiczin periculumb(a) hozta gonosz
nyelvel [Kv; TjK VIII/4. 20] * ~ *nyelvé*.
1602: Vargha Lukachne Christina azzonny wallia
... ez fogoly azzony allapattja feleol semmith
Nem thwdok mondanj hallottam feleole hogy gonoz

nyelweo azzony [Kv; TjK VI/1. 563] * ~ *szó*
a. rossz szó. 1584: Bokor Caspar wallia... egg
gonoz zot sem Zolt David Ianos mikor le wthek,
es vgy verek mint eg Bartot mind hasat oldalat
[Kv; TjK IV/1. 348]. — b. káromkodás. 1591:
Baczj Thamasne azzoniom... wallia. Hallotta
sapolodasat Bornemizzanének, de sem zitkot,
semni oly gonoz zot nem hallot teolle [Kv; TjK
V/1. 63]. — c. szóbeszéd, pletyka. 1600: hallot-
tam hogy az Gyeörgyffi Marton annia az vtan hogy
el wtekedet, massalis leót wolna, de reghi iamborok-
tol hallotta(m) hogy három gyermekeigh semmi
gonoz zo ne(m) wolt feleole [UszT 15/38 Antal
Gergelyne Marta Zetelaki libertina vall.] * ~
szokás. 1579: Megh értettek eo kegnek Az Zeochy
Imrehne Jelentesset az haz felől kit Akarna Nemes
Bmber kezebe eorök Arrw keppe(n) eyteny, Eo
kegnek nem Akarwa(n) az waras zabadsagat meg
hadny roulauny, kyból lattyak eo kegnek My nemő
gonoz zokas Ieo közwnkbe effele hazaknak el
keotesseből [Kv; TanJk V/3. 199b] * ~ *szom-
szédság*. 1600: Ertywk aztis hogy az Molduaiak
kegelmeteknek gonoz szomszedsaggal kezdettek
wolna lenni [Lécfa Hsz; Hurm. XII, 1066 Csáky
István a beszterceiekhez].

Sz. 1586: Az leannak azert igr zolek, Leany vgy
chelekeggel hogy gonoz faba vagtad a' feyzet
[Kv; TjK IV/1. 599 Kotloczy Imreh vall.].

4. rossz természetű; náráva; von schlechter
Natur. 1731: Az Gyermeke Lovakat az kik nem igen
gonoszok, gyengébben kell erőltetni az tanitasban,
az kik penig gonoszabbak erősebben kell hajtani,
mig ifjak lesz(ne)k, mert ha meg erőssöd(ne)k,
az után vagy későbbre vagy meg sem szelidednek
soha jól [JF lovászmeisteri ut.]. 1753: egj lovat
küldjen bé kgd de azt a fél tsipójút bé ne küldje
mert az gonosz [JHbt Árva Bethlen Kata lev.].
1793: Sorbán Péter... Földes Ura Nagy falusi
Udvarából egy jo Lovat el lopván, minthogy go-
nosz volt a' Lo fel sem mert réája ülni, hanem tsak
vezetéken vitte [Szilágyoseh; TKhf 13/34]. 1809:
Kusztora Mihály és Dávid... minden nap látták*,
s mig tanították gonosz lévén és bajosan tanit-
hato, eleget verték az uttzan [UszLt ComGub.
1701. — *Ti. a lovat].

5. ~ *erkölcs* csökönnyösség, makrancosság; ná-
rav; Widerspenstigkeit. 1591 u.: az <eo> loua
epp lo es sem(m)i gonoz erkölche ninczén, hane(m)
az eggik labauál mikor megh mozdul santal de
mi(n)dgiart el mülattya| Az lo pedigh mi(n)denik
labauál santa, erkölches az embert meg marja,
ha terhet Akarnak rah tenj hozzá rugh... olyan
erkeölches hogy az feyet be kel borítani vgy wi-
hétnek rah, terhet ne(m) tehetnek rah... hizük
azt hogy tútta eo az lonák olyan erkeolches voltat
[UszT].

6. kb. szörnyű; groaznic; grausam. 1572: Hal-
lanak eo k. Nagy panast az zekeres Nepektwl
Mynemw gonoz vtthok vagion az waras Mellet,
keryk ei k. biro wramat eo k. latassa es chinaltassa
megh hogy Mehéssemek ely Rayta [Kv; TanJk
V/3. 62a]. 1592/1593: sokzor iartam Azon az
porond vetis zigetén által... Azmely Aga az viz-

nek mellette foli vala Dees feleol, olj gonoz által jarola vala hogy vgyan filúe menthem által rajta [Szásznyires SzD; Ks. Dés és Szentbenedek határára lévő szigetre von. határperben tartott vallatás]. 1625: mivelhogj Jge(n) gonoz vtt volt, Thordaigh fizettem f 1 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 202]. 1690: Jött meg György fél terével, mert felét az karónak az járai határon lehánta az gonosz út miatt [TT 1839. 715 SzZsN].

7. ~ *álpénz* hamis pénz; monedá falsá; falsches Geld. 1675: az J... imitt amott, erdön falukon szelylel városb(an) is ál pénzt vert, veretett, s vér, jo féle pénz közzé elegyítvén ugy defraudallya az ország népét, mivel az J... illien gonosz ál pénzt veretett, s vert, tób complices társaival együtt... meg kívánnyuk az articularis poenáu(n) convincál-tassék [Kv; TjK VIII/12. 67].

8. veszedelmes; periculos; gefährlich. 1705: die 14. Jan adtam házaz tarsul Pataki Boricza, Mikolczi Juditól maratt Árva leanyomat Técsi György Ur(amnak)... kinek lakodalma és kézfogasa, lött eczersmind, az üdö(mek) gonosz volta* miat, die eodém, tisztességes nászsa es vendégek praesentiajkb(an) [PIN 56a. — *Hihetőleg a kurucvilág zavaraira von.].

9. ~ *fű* vmilyen mérgező gyomnövény; un fel de buruianá veninosá; Art giftiges Kraut. 1625: Benczeo Pal... Kerek Too new heliben ki bocsatuan marhayat, az meli oraban ki boczatotta volt marhaiat, azon oraba(n) harom eokrei es egi wneo telene az otálo gonoz fwáek volta miat meg holtanak [UzT 47a].

10. ~ *lélek* bab, vall a. ördög; drac; Teufel. 1774: egy akkor született gyermek a feredőben megszólalt mondván: „Anyá, jössz te”. Az anyá megijedvén tőle, kifutott az házból, állítván, hogy gonosz lélek volna a gyermekben és behívta szomszédait, kik az gyermeket Istenre kényszerítették, hogy mondja meg ha gonosz lélek volna benne. Melyre a gyermek így felel: „Én bennem gonosz lélek nincsen, hanem Istentől küldettem” [RettE 323]. — b. boszorkány; strigoaică; Hexe. 1584: Marta Ersek Balint felesége vallia Giermek Agybau mikor volnek ez Zabo Catot hittam vala Babanak..., de mywel hogy sokat kewan vala Nem fizethetek vala meg Neki, Es ereossen meg Daga-dek... Az vra(m)... keonyergenyi kezdé eze(n) Zabo Catonak hogy megj glogichon es az raita valotis Neki Aggya, es vgy glogita meg, kibeol gyanakottam hozza hog gonoz lelek [Kv; TjK IV/1. 222].

Sz. 1710: Nemes Péter... hira(n)ben-nevemben méltatlan moeskolt mindenütt..., minden alkal-matossággal bostelenített, rágalmozott az rossz lelkiis neretű ember; mégis ő haragszik gonosz léleknek világos czimere [TT 1891. 279 SzZsN].

II. *fn* 1. gonosz személy; persoaná rea; Bö-sewicht. 1572: kewanna byro vra(m) hogy az Zaz vraim procuratorot vallanak (l), De Bo kegelmek Azt Muzgik hogi Nem zwnksegh, hane(m) eo k. arra biro hogi eo k. byron es az ky gonoz megj bwatesse [Kv; TanjK V/3. 63a]. 1745: az I...

nős paráznaságban elegyítvén magát, Kglđ kézben nem adta, hanem pártját fogván és felőlle felelvén, a' gonoszt a' gonosszággal edgjütt manu-tenealta, és protegalta [Torda; TjK II. 31].

2. *bab* kb. ártó szellem; spirit räu/räufácator; böser Geist. 1584: Sophia varga Andras felesége vallia, Az elseo giermekem hogy león ez Azzony vala velem es Zegensegewnkheoz kepest tizenket penznel teobet Nem Adhata az vra(m) neky, Im ez el mult wdeobennis hogy giermekem leonny kezdé, hya volt oda hozza(m) az vram de Nem leot... Hallottam sok emberteol hogy atkozott minket hogy Ne(m) fizettewnk meghe neky De azolta Immar hogy fekezem het holnapia vagyon es az kezem el zarat scót minde(n) eyel Ream leó a' gonoz hol Apam hol Ania(m) kepebe [Kv; TjK IV/1. 244].

3. gonosszág; ráutate; Bosheit, Boshaftigkeit. 1606: Gellien Vram... azt monda hogi Az Jsten az Meniwteo keduel wsse meghe, ha gonozt es Romlast akar [Kv; TjK 70]. 1670: Deliberatum Synodi Székensis... Super causá D. Stephani Dioszegi Rectoris Deslensis in negotio Scandalorum in Ecclesia datorum... Remotiojara illyen okok I. Praevideallyuk ne(m) hogy használnának Desi Uraimek velle, seot sokakban nevedeknek a gonosz holot meghe Cenzurája alal letembennis, publice privata vindictajaz exercealvan es predikatorat szidogatua(n) [SzJk 110. — *Szék SzD]. 1730: en sok nyomorusag latott es ez mostoha vilagnak sok gonosszival küszkedő gyamolttalan arva [Folt H; BK 140 özv. Folti Bálintné Jósika Mária végr.]. 1781: ezen már gyakorlásban vett hibás mind Isten mind haza törvényivel ellenkező gyilkosságra, tolvajságra s minden gonosza... utat nyitlo szokásnak el törlésire rendeljük a' Strásálás ki állításában* [Torockó; TLev. 2/5. — *Köv. az intézkedés].

4. paráznaság; desfriú, Unzüchtigkeit, Unzucht. 1566: Balas phyl raway, Zebeny polgar mester Jobagya meghe Bskywek, es ezt valla, az en hazomnal harmad ewe hogy Janos deakny, az Lengyel geyrgel wolt semmy gonozt egebet nem latom, ha nem hogy Mewetkeztek egy massal [Rovás NK; NszÁlt Lad. 63/672 Nova col. post. — Dani János kijegyzése]. 1570: Zygartho Jsaias, hithy zerenit vallya hogy volt egyzer az varas Thornyaba Trombitas Demeternel, Es Zabo Janosis Mind felesegestwl otth volt, de eo semy gonozt Nem latot otth azkor [Kv; TjK III/2. 34]. 1670: tudom aztis, hogy volt Mihaly deakne haromzoris Caplomba(n)*, de en sem(m)i gonozt nem lattam hozza*: Kun Peter sem lakot akor imar ott [Dés; DLt 321. — *Kaplyon a várostól nyugatra a második falu. *A többi tanú közül nem egy az asszony erkölcséről lesújtóan nyilatkozik]. 1641: Imreh Jakob... fassus est: Lattam azt, hogy jött oda az Helmecki János házához az az Varga Jánosné, de én semmi gonoszt nem lattam hozzá [Mv; MvLt. 291. 274b-7b átirásban]. 1739: az egészsz Nms V(á)j(rem)egje Csudájára 's álmélkodására Házát Tisztességben és Gyermekait nem tartotta..., hanem minden-

féle Emberket Házába bé fogadot, és causát (?) adott a Gonoszra Leányinakis [Dés; Jk].

5. szidalom; injurie, okará; Schimpf. 1598: Toth Andras ... vallia ... Zilagi Istwantol egy szo gonoszt sem hallottam [Kv; Tjk V/1. 219].

Szk: ~t mond/szól. 1561: az olah vgyan gonozt zola [Ráton Sz; Bál. 78]. 1570: Kayantay Jakab Jmreh, ezt valla hogy Ewys othh volt az korchoman es hallotta hogi chyuka Lazlo zydia volt Bak myhalt, De Myhal seymy gonozt nem zolt neky Egiebet hane(m) hogi ew Nem volna hatarhanyo [Kv; Tjk III/2. 45]. 1584: Bekessy Ianosne Borbara vallia hogy Ieot vala hozzam ez Zabo Cato betegsegeben es be keote, mikor a faydalmat es budeosseget a keotesnek nem zenuedhette(m) volna, gonozt mondek Neky meg zidogatam [Kv; Tjk IV/1. 219]. 1626/XVIII. sz.: (Az ördögök) Egy embernek nyakan furnak vala lyukat A nyaka tsigolyalyaban ki vonnyak a nyelvét ... ki mondat sok gonoszt [ItK 1931. 79. Fiátfalvi György Pokolbeli látomása]. 1646: ha mit ketek ezekben es ezeken kinullis uelunk czelekezik, azt megh zolgallink tellyes életünkben; hahun penigh mit nem czelekeziks ketek, azertis soha gonozt ketek után nem mond(u)nk tudván azt hogy Isten igazgattia minden joban az emberek elmeit [Bádok K; JHb III/72].

6. Ártalom, kár; prejudiciu, pagubá; Schaden. 1653: Egykorban jöve Borsos Tamásnak a portaról levele ... és azon leveliben írta volt, hogy ha bémennék hozzája, nem lenne gonoszomra [ETA I, 117 NSz]. 1740: Trauzner Sigmond Uram ... mint Keresztény Atyafihoz illik tellyes életében ugy viseli s alkalmaztatja magát ... Détsai István Uramhoz ... gonosszára, annyivalis inkább élete veszedelmére ... semmi uton modon nem igyekezik [Szentbenedek AF; DobLev. IV/596. 347].

7. rossz (dolog, esemény, cselekedet); ráu (lucru ráu, intimplare/faptá rea); Schlimme, Schlechte, Böse. 1572: Nem illik eo kegnek vytast Tenny Mert hogi az vysagokbol giakraban gonosbak zoktak Ieony hogi Nem Iobak [Kv; TanJk V/3. 54a]. 1592: Job akaratomban az en attyafianak gonozatt Nem akarwan istwanffy istwannak [Uzst]. 1691: Ca(us)a Szekiensl^a György Miklós Judith kíván separatiot Posoni György Mátkájátul, ez okon hogy az legénytól mindenkép(p)en meg hűlemedett ... Az Legény dicit nem tehetek rólla — ha meg hűlt tüllel és el válik. Deliberatum ... separalyuk, ne adgyunk alkalmatosságot nagyobb gonoszra [SzJk 249. — *Szék SzD]. 1778: a sok gonoszra pedig azért mennek könnyen a' meg nevezett Czigányok hogy akármu Istentelenségben párttyokat fogják az Udvari Tisztek [Záh TA; Mk V. R. VII/20 „Lázár Mihály” (51) lib. vall.].

Sz. 1745: az I. ... Uy Thordában Kerekes Márton névű betsületes embernél szállást tartván, jámbor Gazda aszszonját haládatlanul jó tetiért gonosszszal fizetvén feles edgjetmásit vallát elő ruháját, fersingit, el lopta [Torda; TjkT II. 44]. 1768: sok joval valanak hozzánk, megis meglopád te Tolvaj, a' jóért gonosszszal fizetél [Medesér U; EMLt].

8. ~kor rosszkor, rossz pillanatban; la timp nepotrivit, într-un moment inoportun; zur Unzeit, ungelegen. 1573: Kadas Istwan deak hity vtan vallia hogi ... Az lean ely Megen az Bolthoz es <met> Igen hamar vyzza Ieo egy azzonemberrel egembe ... Mond eo neky zinte gonoszkor kwitel volt oda ... egy Zep legeniell Bezel vala az azzonyon [Kv; Tjk III/3. 153].

gonoszkaró rosszkaró; ráuvoitor; Übelwol-lende, Mißgönner. 1600: Eztendeő ezkor panazol-kodot ennekem Jakoch Andras, hogy Ferencz Janos gonoz akarioa volna [Uzst 15/64 „Bodo Janos Zent Egyhazas Olahfalui, Zabád Zekely” vall.]. 1638: Mert az menire Jo akaroi Vadnak embernek (fgy l) szoktak gonoz akaroyis lenni [Somkerék SzD; BesztLt 5/1638 St: Erdely a beszt-i főbíróhoz]. 1653: Zolyomi Dávid augustusban meghal a tömlöczben. Egy gonoszakarómat elrontá előllem — ugymint Zolyomi Dávidot — az Isten [ETA I, 153 NSz]. 1683: eő Ngok gonosz akaroj-val soha, sem titkon sem nyilván semmi szinek alatt nem tractalok sem edgyes nem lézsek [Uti]. 1702: tudom edes batyam Vr(am) en azt hogy bizony Ngd az elso Indulatnak embere de ha megh gondolkozik azert lelkem batyam Ur(am) ut supra elyunk I(ste)n(ne)k is es dugiuk be sok rank ki Tatot szajal leuo gonosz akarojuk szajat [ApLt 2 Apor István Apor Lázárhoz]. 1772: Szomorú szível szemlélem gonosz végét, Gonosz akaroink(na)k eörmére, prostitualatik Atyafiságtalanságunk, Ország nyelvére; Ebből származott gyűlölség, versengés ad successoris is progeneralodik [JHb Jósika István Jósika Imréhez]. — L. még CsVh 86–7; RettE 71, 291.

gonoszkodás fajtalankodás; destrábálare; Un-zucht. 1593: Jlona Kouach Balint felesége vallia, Zemmelm latta(m) Vincet es Kajtar Annat ejel fekwwen egy Agyba, Zablia vala vincenek az oldala(n), es a' gonozkodásba ereosse(n) chattog vala Az zablia az oldala(n), viratta fele eot orakor kele fel Vince melleol Kajtar Anna [Kv; Tjk V/1. 423].

gonoszkodik fajtalankodik; a se deda destrui-lui; Unzucht treiben. 1585: Nag' Antal vallia ... latta(m) hog ige(n) lakozot ot Markos Mihaly az Azzonnial, hallotta(m) hogy Lukachne lakatot vetet realok es ot gonozkottanak volna [Kv; Tjk IV/1. 448].

gonosság 1. ráutate; Boshaftigkeit. 1577: veot-tek ezekben Menye kylémb kylémb fele gonossagok es karok Ieottenek az chaplarok myath, kyk nem Iol Iartanak ely az eo Tyztegben [Kv; TanJk V/3. 51b]. 1583: Ersebet Dabo Thamasne vallia Nem volt hon Biro Mihaly mikor az elseo feleséget Az vízbe vethek hallottam Mastol hogy Biro Mihaly-nak is felesége gonossagaban hire es értelme leót volna [Kv; Tjk IV/1. 141]. 1603: Jo fjaim ... az gonossagot ne(m) chjak Magatokban de egjebekben-ja vtaljatok, az hazwgsag tekeletlenség, megh az

poganok keosztjs igen vlatatos: attol oyatok magatokatt [Csapó KK; JHb XXV/23]. 1633: egikor ... az Felej Gasparne gjermeknek sok gonossagit beszelliük vala, akkor Felej Gasparne oda jöue az ablak ala, es monda Koczis Janosneual egiött nekeökn ragjatos ebek az seggemet ragjatos, mi mondok hogi ragia eö maga, mi nem ragiuk [Mv; MvLt 290. 141b]. 1695: Hogy penigh az gonosszagh annyira el ne terjedgyen, tetczet az Eö Nga szekinek masoknak tanusagara Torturara Vonatassek [Dés; Jk]. 1716/XVIII. sz. köz.: az Parasztember ... ha mi potentiat és kárt tett valakinek, igen latus Terminus alá vetetödöt volt, melly miatis ä gonosszág inkább nevedeket mintsem refrenalodott [TLev. 11/1]. 1746: az J ... magát sok rendbéli tolvajsági, lopasi és gonosszági között, nevezetesen ördögökkel valo társalkodásban, másokat szántszándékkal valo meg talásban elegjítette nézőnek* tettévn magát, sok embereket mind költséggel mind fáradsággal maga hasznára meg tsalt [Torda; TjKt III. 109. — *Értsd: jövőmondónak]. 1790: ha történének, hogy az olylyan szemellyeknek, annyi erő vagy Semmi Bonuma nem találatnék s, Gonosszágai is azt érdemlené (!) Magistratusis fogsagra is adattathassék [Karácsonyíva MT; Told. 76]. — L. még RettE 131, 162; TT 1891. 269.

2. vkinek/vminek gonosz volta; ráutatea cuiva/a ceva; Boshaftigkeit js/einer Sache. 1587: 31 die Júly ... vagattam egj Bikat meg, mellet gonosszagaert kellett megj eooneom az kazaltatastra (!) es mindt zegenieknek es zolgaknak zükszegere [Kv; Szám. 3/XXVI. 33. Suweges Gergely isp. m. kezével].

3. galádság; perfidia; josnicie; Frevelhaftigkeiten. 1568: Michael s(erui)tor petri watszy ... fass(us) est, hogy eo az eo vrahoz semi gonosszagoth ne(m) latoth [Kv; TjK III/1. 226]. 1570: Antal kenez, onyelh, Kozte ... vallyak, hogy lattanak egy ... Men lowat hogy az eo hatarokon Bwdosot ... Az emberhez penigh kyt az Loert az varasba Megh Tartotak, cok semmy gonosszagoth nem Thwdnak hozzaya [Kv; TjK III/2 111]. 1590: Az keczyketis hallotta(m) hogy eo hozta ell megh fogtak volt erette, eleg gonosszagoth halottam [UszT]. 1600: Soha penigh semmi gonosszagoth orsagath ne(m) erttettem sem hallottam* [i.h. 15/129 „Ola Isthwa(n), Ferencz Gyeörgy paztora” vall. — *Ti. Olah Komsanak]. 1687: Az mostani molnár ... készebb el lenni a' negyed resz proventus es az heti kenyerre Limitalt buza nélkül mint sem ä pogacza sütés tölle el vétecsék; melyből minemü nagy szemlátomast valo gonosszága es lopasa tetzik ki, akar kys eszeb(e) veheti [Hátszeg; VhU 148]. 1701: Colonellus Ebergényi Vr(am) Regimentjéből hat Campagnia gcls Vrunck eö Fige ellen rebellálván ... Faluknak felverésével és nagj predálással s sok gonosszággal Török országra és más helyekre el széllettenek, és tartnak attol, hogj ide Erdélybenis bé hatnak, és ... valahun magoknak refugiumot keresnek [UszLt IX, 77. 30 gub.]. 1745: (A vádlottak) eleitől fogván sokféle gonosszágokban elegjítették magokat [Torda; TjKt

II. 18]. —L. még RettE 139, 186—7; RSzF 168.

4. erkölctelenség; imoralitate; Unsittlichkeit; fajtalanság, paráznság; desfrinare, desfriü; Unzüchtigkeit. 1570: Sos Mathe ... vallya, hogy ... Latta azt hogy Ratz Balinthnet Zokadalomba hordozta More Ambrws ... De eo soha semy gonosszagoth keozettek nem latot [Kv; TjK III/2. 148]. 1584: Deak Adam, es Tempe Miklos valliak, Ne(m) lattu azt hogy Kopaz Andras vitte volna ky a' mezeore az Azzont gonosszagra ... En theompe Miklos hallotta(m) ezt az Jstwan Bironetol hogy ot volt mind a' ket fia az Azzonial de chak a kissebbik vetkezett [Kv; TjK IV/1. 350]. 1610: Zabo Catus Azony Zabo Jstuan zolgaloja ... Igy val ... Estwe Kvn Peter el Ieot oda Mihaly Vra(m) hon nem litibe(n) es zememmel lattam, hogy az Azonnial eoletek es czokoltak Egymast, de egieb oly gonosszagoth en nem lattam, mert az Jczakaj velek valo vigiazat en el vntam es en le fekeotte(m) es eok mikor fekeottek le es mit miuultek, en nem lattam [Dés; DLt 321]. 1632: Hallotta(m) Szabo Miklostul hogj halt Berkeszinenel de nem czekedet semmi gonosszagoth vele [Mv; MvLt 290. 81a.]. 1729: Az gonosszágunk megzabolására (!)* nézve Concludaltuk mint hogj Constal Farago Simonnénak Szabo Katának, Nemeti Szűcs Györgynének Kurvaságok, ugy Szigyártó Szekely Istvannak Farago Simonnéval valo éjjeli nappali ros Conversatioja, Hadnagj Atyánkfia eö kglme incaptivaltassa es külgye mindeniket különös tömlöczb(e) a Törvénynek fojtathatásáig [Dés; Jk 387b. — *Nyilvánvaló tollvétség zaboládsára h.]. 1749: (Az alperes) el feletkezven Ferjehez valo kötelességirölis, magát nősz paráznság(na)k véték(en) elegjítette, és diversis locis et temporibus ... azon gonosszagoth practizalta [Torda; TjKt III. 256].

Szk: ~ra fog paráznalkodásra rávesz. 1583: Nag kialtással ki futa Biro Mihál felesége, es monda, hogy Az vra az eo Zolgaló leankayat Eolebe Zoritotta volt, es gonosszagra fogta volt, kyn Rajta kaptá [Kv; TjK IV/1. 141].

gonosszágos éktelen/nagyon gonosz; foarte rău; sehr boshaft. 1628 u.: hogi az Jnak synistra informatioia az Ecclia ellen, mind penigh az eö gonosszagos czielekedeti töb Becziölletes Ecclastica personak eleöt es Superintendentens ura(m) eleottis elucescallion czielekedtek; mind penighen hogi az pispeok uram zekjn az Ecclia ellen ualo synistra informatioia elucescallion [SzJk 34].

gonosztélet gaztett; fapta rea; Un/Übelat. 1738: Mit érdemlett légyen Rákotzi Joseph, Isten, ember Törvényével ellenkező gonosz tételeivel, ez annectált Felséges Vrunck ujjonnan érkezett Patensének Apographuma, rendesen elő adgya [Nsz; Borb. II gub.].

gonosztett gaztett; fapta rea; Un/Übelat. 1844: ennek a' gonosz tetnek feltalaloja volt Vásár-

helyi János [Bágyon TA; KLev. Birtsa Simon (23) unitus (gkat.) vall.].

gonosztevő I. mn gaztettet elkövető; care comite o faptă rea/o nelegiure; Übel verübend/tuend. 1563: 1563 esztendőben feleltettük meg a várost, és mentették magokat a gonosztevő emberek: hogy ennek előtte való két esztendőnek utánna a tordai gyűléstől fogva, ezután azért a büniért senki nem kergetheti és nem büntetheti őket [ETA I, 21 BS]. 1590: Ha valamely gonosztívő ember ide be esik Harmad napig sem parancholatra semmjre ki ne(m) Adgyak, hane(m) teorvent tiznek feleőle [Km; GyU 13]. 1612: Egy Buzas Janos new ... Ember hatalmasul igaz uttyaban ra tamadot volna, es minden jowaytol meg foztotta, es bizontalan helyeken búdosnejek, mint olyan gonoz teuo zemely [Kv; PLPr 47]. 1697: Bar minden gonosz tevő Lopokkal az akasztó fakat viragoztatnak a' Birak [Dés; Jk]. 1767: mely háznakis hasanlo tisztességes ablaka ..., lévén ennek vilaga három erős vaspantokkal tsinaltatva, mely ellent vethet gonosz tevő emberek bé menő szándékának [Mezőcsán TA; Ks 15. LXXXIX. 3]. 1847: gonosz tevő fiam a' téglá vető helyről engem ki szorított, de ha meg férhetnék is ottan édjy olly határ ronto, 's zigánnyaival edgyütt törökbuzát és mindent lopogato, sött az utasoknak uttyokat is álló emberekkel ... nem lehetek [Dés; DLt 617].

II. *fn* 1. ráufácator; Übeltäter. 1592: Hogy ez varos minden ghozsz teveköt Nemest es Nemtele Coloswary hatarban ratiore facti Criminalis, megh fogtathasson, Eolhessen, akasztathasson, egethesse czionkasithassa* [Kv; DiósyInd. 24. — *A lapszálon XVIII. sz. végi kézzel: Mutilatio]. 1647: Egy Albans Simon nevű gonosz tevőreis felette sok Panasz vagy(o)n ... Hüseghteknek Tisztthez valo keőtelessegiert seriő poronczollyuk az megh nevezet latrokokot fel keresse s erdemek szerint megh is büntesse, seőtt masokotis effele czelekedetekteől arceallyon, s karrai eőket illetni ne engedje [BesztLt 130 fej.]. 1702: Erre valo Haragjokban pedig Országunk Meltóságos Vrai, hogy a Felséges Császár itéő széki eleiben appellált a Bfronk mellette lévő két Polgárinkal együtt mindjárt megfogatták őt az ország házában és meg kötőztettvén nyavallyásokat, tömleczen vittenek és mostis ott njomorognak nappal keményen dolgoztattják ejtzaka megint a Tömletzen haláttják mint valami Halálos vétekben lelező gonosz tévőket [Torockó; TLev. 4/3. 2b]. 1736: mindenkor a Magistratusnak facultassa vagjon, hogj minden gonosz-tévőket, ratiore sui Officii p(ro)sequálhasson [Dés; Jk 218a]. 1767: Kannás Susanna tudta azt hogy azon szemellynek olyan portekaji nem volt, s nints (igy l) az milyeket oda vitt. Ergo vagy orgazda, vagy az gonosztévővel censentiale tudva [Torda; Tjkt V. 45]. 1809: a ... Vice Király Birtot arra utasították, hogy a' nevezett Gonosztévőt leg ottan rendszerint valo Criminalis per alá vettettvén azon Criminalis pert a' rendes Appellatiokonis által botsátva mentől hamarébb ki folytatni el ne mulassa [UszLt ComGub. 1558 gub.].

1855: ha ő* valaha akármí okból dicső nyomdekaikáról lelépne és nevét beszennyezne, vérezzék el kinosan mint aljas gonosztevő [ÚjFE 295 Wesselényi Miklósnak fohászzkodásba szótt átka. — *Wesselényi Miklósnak hasonnevű elsőszülött fia].

2. kisebb vétke v. kihágást elkövető személy; persoană care comite o vină sau o contravenție mai mică; eine kleinere Übertretung/Sünde begehende Person. 1647: Az Biro az gonosz teűeot egy forintigh megh hwntetheti [Gergelyfája AP; BK 48.16]. 1784: Meg volt a Torotzkai Biráknál eddig az olyan abusos, hogy az Gonosz tévőt, vagy gyanu alá esett Személyt el fogván, ugan magok kezességén, és néha simpliciter elis botsátották [Torockó; TLev. 2/6. 5a]. 1790: A Szőlő Pásztor kötőllőssége az hogy ... a Gonosztévőt a' kit a factuman telál meg fogja, ha méltó meg is kőti ..., azon Tolvajt ... a Szőlős Forumon meg bizonyosodván a dolog voltaképpen 3 m Forintig meg büntetessék [Karácsonfva MT; Told. 76]. 1797: Egy deres a melyen a gonosztévőket szokták meg verni [Szu; UszT XII. 87].

gonoszul 1. rosszul; räu; böse, schlecht. 1570: Orsola Bor Janosne ... vallya, hogy ... kerdezyk volt Mint legen az legen dolga, Az egyk ky Balogh Janosnak Newezte Magat azt Monta hogy Byzon gonozwl vagion dolga, Mert vra(m) megh hatta neke(m) hogy thytkon chigant vigiek ky hogy fely keottesse ... Es az azzon azt Mongya hogy Byzon vram gonoz zandekba vagion hozzaya, De en azt Mondana(m) hogy Mind athia Anna es feleségeis ky Jeone egieb Jdegen emberekis velek, Es vramnak keneregenek erte Mert byzon gonozwl Jar [Kv; TjK III/2. 164/5]. 1597: Zekely Gergelne Frúsina ... wallia ... eginehany wittal ment el Sardine az vratol, mert ige(m) gonozul tartotta giakorta halallalis feniegette de esmet egibe bekeltenek [Kv; TjK VI/1. 96]. 1627: Johannes Nagy Nobilis de Zereda* ... fatetur sic ... Balas Deak az szereday keczer maradat hwttolnsegben ... felesége megh ideztete eőbt az vele valo gonozwl valo elesert [DLt 358. — *Ti. Nyáradszereda MT]. 1767: iffiab Kőházi János ki tekerte a kést a keziből, nem engedte, hogy gonoszabbul bánnyék velle [Szászsztiván KK; BK].

Szk: ~ eldöngetik egymást istenesen/kegyetlenül elagyabugyalják egymást. 1855: a falusi legénység botra, azok* meg kardra kapvan, gonoszul el döngették egymást [ÚjFE 267. — *Ti. a Zsibón (Sz) verbuváló katonák] * ~ jár. 1570: Mind athia Anna es feleségeis ky Jeone egieb Jdegen emberekis velek, Es vramnak keneregenek erte Mert byzon gonozwl Jar [Kv; TjK III/2 164–5. — A teljesebb szöve. fennebb]. 1589: Janos Kowacz ew maga az Gergel kowacz hazaral az felesége melleol vonta fel Matyas deakot, Ereosen megh zidogatta hogi ha minth nem nezne gonozul jarna vgi bannek velle [Dés; DLt 226]. 1597: ez keozbe az megh holt legénys fel vgot, es az tarsaual haiait baizzat tepni kezte az Eottues leginne, ... seot akki otalmazni akarta is Zegedi

Mihalt, azis nehézen ohatta magát teolle hogi gonozul nem Iart [Kv; Tjk V/1. 175].

2. galádul; in mod josuic; miséleste; frevelhaft. 1583: Kozaruui aunazonz ... Jllen vallasth es protestatyott teón ... hogi Komornyk Myhal ... kynek eő ... az eo Leanyath hazos Tarswl attha volna ... leanyanak (!) halalos betteggenek Jdeyn, Nemw Nemw Jstentelen hamys es alnok vallas Testamentom leweleth zerzetth es Jratotth volna, az eo Newéwel az eo Bósteól maratth Jozzaga es morhaya feleoll ... Annak okayrt eő az feollwl meg Newezetth Komornyk Myhalnak ezele hamysan zerzetth aal leveleth vgymynth hamysan es gonozul es Nem eo akaratyabol chinalt es zerzetth lewelet Semy chykelleben hellen nem hadna sem ereyeben nem hadna [SLt V. 13 „Imreh deak Papay” a gyf-i káptalan not-ának kézírása]. 1632: emlitem hogy fogva vagio(n) Feltotj Geörgi Deakne Alvinczi Geörgy Deakal egiőt ... Monda Boliay Janos arra hala I(ste)unek hogy meg akattak, mert regen elnek eők ugi gonozsul egimással [Mv; MvLt 290. 97b]. 1739: engemet ... kövessen meg, gonozsul mondot mottsok Szavait mondja vissza [Dés; DLt]. 1807: itten Kakasdon* levő azon Gyümölcstösséből ... égy Szép már jotskán fel nevededett termő körtvelyfa oltován nyúl ki, ... kik ásták volna ki gonozsul [DLv. 3. XXXV. 13. — * MT]. 1840: gyalog katona Gyenge István is ... jelenté magát, hogy egy hámos kancáját gonozsul levágták, úgy annyira, hogy azon vágás által megdöglött [Jenő fva Cs; RSzF 105—6].

3. orvul, tolvaj módra; hojeste; heimtüekisch, diebisch. 1590: az praedicator mingiarast rea kérde, hogy mert adat volna eo neki ollian marhat, Kith oly gonozsul kereset* [Kv; Tjk V/1. 53. — *Ti. Kys Myhalj]. 1593: Kotloczi Jmré vallia ... Tudom ezt hogi az haifono az en hazamot veze el gonozul [Kv; i.h. 341]. 1610: eg' louamot ... el Viuek Valamy gonozsul eleo emberek [UszT 23]. 1623: kett Menes loua(m), alatta leven kett czikaja ... gonozsul el veszett en töllem [SzJk 26]. 1699: esküt rea tüle gonozsul elveszet ökrete [Dés; Jk]. 1757: az egyik I azon idő tájb(an) ötet is invitálta ezen tehén(ne)k gonozsul nyuzására és maga szabadkozván az után Csak hamar a tehénis el szilvázatott [H; WH. Prot. dom. 38]. — L. még HSzj *járóm, nyűgőz*; és *vasaslapát* al.; RSzF 160.

Szk: ~ *elkárosodik*. 1753: egj öttse ... az mely eyczakán ... el ment, azon éjczakán egj kancza lo gonozul az faluból el karosodot, a' melyet is hogy ő vit volna el máigis az falu nagjon gjanak-szik [O.hidegkút U; Told. 10]. 1776: gonozsul az miheljéből el károsodtak* [HSzj *vas-kovács-állás* al. — *Ti. a *vasverők*].

4. fajtanul; in mod desfrinat; unzüchtig. 1648: Illien oko(n) kellett citaltatno(m) az Inctat, hogi ... azt mondotta es hitegette szellel, hogi ... mostani vtolszori szolgalmmal ... gonozsul elte(m) volna es nilva(n) ki tudatodot hogi mostani szwletet giermeke en teolle(m) valo volna [Kv; Tjk VIII/4. 268].

5. ~ *tevő* gonosztettet elkövető; fűcátor de rele ráufacátor; Übeltäter, Bösewicht. 1590: Myert hogi szokott az lenni hogi az gonozsul teueő embereket megh foghatni, Jol chelekettek ... hogi megh tartosztattak az gyilkost [UszT]. 1604: mikor ... niresbe(n) valo kosarunkat marhanknak meg akartuk uolna nagitanj ... rank wtenek, nemw gonozul teueo emberek [i.h. XVI/18. 73—4].

6. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ *tevő* gonoszttevő; ráufacátor; Übeltäter. 1604: azok az gonozul teuők az hatalmaskodas* vta(n) vizont az eő kosarok fele mentek, de azo(n) keozbe el setetedue(n) utannok ne(m) mehetenk [i.h. 18/74. — *A *hatalmas czelekedet* szk-ból jav.].

Ha. 1730: gonozszul [Altörja Hsz; Borb. I].

gorbói a Gorbó tn -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i a toponimului Gorbó; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Gorbó. I. *mn* 1. Gorbó nevű településhez tartozó; apartinător de Gorbó/Girbău; Gorbóer, zu Gorbó gehöriq. 1676: az Gorbai határ [Gyalu K]. 1715: az m: nagy Gorbai Határ ... le jüt ... á nagj rétnek á felső vegere, á hova á nyomot is atták, eleitfl fogva a Gorbaiak, a Paptelkieknek [Csákgorbó SzD; Vames Mihály (60) vall.]. 1724: Gorbai határ [Türe K; Told. 21]. 1727: ezen Curiahoz a' Gorbai hataron ket hal tarto totskák is vadnak [Kisgorbó SzD; JHbK XXVI/13. 25]. 1737: A Gorboi határ szelbe(n) [Gyalu K] | A Széna Rétekiis superalyák a Gorbai* Széna réteket [Kv; JHbK XXVI/1. — *Egykori, eltűnt település Km határában]. 1740: a Gorbai* határ [Vista K; KHn 270. — *M.-gorbóhoz (K) tartozó]. 1759: ezenn Gorboi* határon mind Csernek* mind Totszállás* felől a Völgyön sok forrásos és Sáros helyeken vagynak ág töltések és Bodonok [Paptelked; JHbK XL/8. — ^{a-d} Mind a négy SzD-ben]. 1782: a Gorbai hataron [Csákgorbó SzD; i.h. VIII/18]. 1816: a' Gorbai* Határra ki járo Ut [Gyalu K; *M.gorbó K]. 1863: a gorbói* határ szel [Vista K; — *M.-gorbó K]. — L. még KHn 261, 263.

Hn. 1863: a Gorboi erdő [Vista K].

2. Gorbóra menő/vivő; care duce la Gorbó/Girbău; nach Gorbó fűhrend. Hn. 1737: Gorboi ut [Gyalu K]. 1807: á Gorbai Út mellett [Türe K; BfN]. 1833: Á Gorboi ut mellett (sz) [Gyalu K].

3. Gorbón levő; in Girbău; in Gorbó befindlich 1595: 21 Jóny: Czeli Albertot az Barnasibot kültte. Biro W. az Gorbai Jozzagban [Kv; Szám. 6/XVII a. 132 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1727: Turian Gjórgy ... Molnár a' Gorbai Malomba(n) [Csákgorbó SzD; JHbK XXVI/13. 19]. 1730/1770: a Gorbai és Almás Videki Jozzagok | az Almási és Gorboi Jozzagok [Kv; LLt Fasc. Csáky 1/43]. 1789: Sztánán lakozo Szöke Jánosnak ... N. Enyeden tul lévő Gorbai Fogadonál [Sztána K; Somb. I]. 1791: Gorbai* M. Udvar [Galgó Sz; JHb I/23. — *Csákgorbói (SzD)]. 1795: Előbszer ... a Gorboi* Udvarház ... mind Gorboi mind más Gorbóhoz tartozo Portiok ..., és a Csobán

kán Gorbóhoz Potlásul adatott Portiotska özvegy tartásul a Mlgos Özvegy Groffnének maradványak [Kv; JHb I/36].

4. Gorbón lakó; care locuiește la Gorbó/Girbău; in Gorbó wohnend. 1609: Veottem egi Gorbaj Emberteol az Hiducza kapu hidgiahoz, 33 darab fat ... f 4 d 62 [Kv; Szám. 126/IV. 169]. 1715: azon darab határt ab antiquo a Magjar N. Gorbai Lakosok birták ..., s most is a Gorbaiak birták [Csákgorbó SzD; JHb XXXIV/20]. 1767: Eo Nga Gorboj Tisztyei Dezmat vettenek mikor által nem Lapták az Eő Hatáakra a búzát ezen helyről [Tótszállás SzD; JHbK XXXI/1]. 1775/1802: Gorbai Lakosok [BSz; JHb LXVII/3. 79]. 1776: az Garbai Tiszt Muranyi Péter [Csernek SzD; JHbK LIV/17.9]. 1808: gorbai Legeny 5/57 [WLT Cseri Heléna jk 108a].

Szn. 1554: Gorbay Isthwan [Kv; Szám. 1/IV. 35]. 1564: Gorbay Demeter [Kv; i.h. 1/XII. 19]. 1584: Gorbay Gergely Torday [Kv; Tjk IV/1. 319]. 1652: Nemzetes Gorbai Tisza Istva(n) [Déva; Szer.]. 1753: Gorbai Susánna Aszszony [JHb XXX/9 Stephanus Rettégi de Kis Budak jur. not. com Dobocensis kezével]. 1773: Gorbai István [M.léta TA; JHb II/113]. 1811: Vétsi Gorbai Mihály [DE 2].

II. fn gorbói lakos; locuitor din Gorbó/Girbău: Bewohner von Gorbó. 1715: azon darab határt ab antiquo a Magjar N. Gorbai Lakosok birták ... s most is a Gorbaiak birták [Csákgorbó SzD; JHb XXXIV/20] | az m: nagj Gorbai Határ ... le jfi ... a nagj rétnek a felső vegere a hova a nyomot is atták, eleitfi fogva a Gorbaiak, a Paptelkieknek [uo.; i.h.].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

gorc l. garc

gorc-só kb. sósalak; resturi de sare; Schlacken-salz. 1868: Mily vizás ... eme nagy költséggel nyert jómennységből (így l)* tetemes részt (:10–30%) mint elnemadható, tehát értéktelen anyagot a felszínre azért kiszállítani, hogy véglegesen mint gorcsó döntessék ki – holott kőröskőrül majdnem határtalan sőtömegek a' benn foglalt legtisztább sóval együtt érintetlenül maradnak | Tapasztalván hogy ... az üzletjelentésekben eltérőleg az 1866ki 212. sz. a kiadott mintától látatik el és abban némely hivatalok nem csak az oda nem tartozó sójövédéki raktárak készleteit, hanem a tisztátalan hulladék és gorcs-sót is felveszik: meghagyatik ..., hogy ... csak a tiszta alak, darab és apró só, és ezen sónemek összege és a marha, gyár és trágyasó vételessék fel [Désakna; Városi It. – *Elírás lehet sómennységből h.].

A címszó előtagja nagy valószínűséggel zöngésült alakváltozata a Torockórol ismert *gorc* 'meddő kőhalmaz' a bánya előtt szónak [Jankó TAszT 200. – *Olv. *kohhalmaz* (*kohóhalmaz?*), esetleg *kőhalmaz?*].

gordiuszi. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ bogigöcs gordiuszi csomó; nođ gordian; der gordische Knoten.

Sz. 1820: Tsudálkozomis én azonn Tkts Ur, hogy az Uradalmi Tiszttség még a' legelső panasza ketté nem vágta azt a' Gordiusi götsöt [Korbóbánya H; Ks 119b]. 1884: Gordius ... hitregés királya Nagy Phrygiának, ... szekeren* egy bog volt (:innen a gordiusi bog vagy csomó:), melyről az volt a monda, hogy a ki megoldja, egész Ázsiának ura lesz; N. Sándor e bogot kardjával összevagdalta és így oldotta meg [Finály Gordius al. – *Másvutt – hihetőleg – pontosabban: harci szekeren (Szabó György, Mediterrán mítoszok és mondák. Buk. 1973. 130)].

Szótári szempontból itt nem, de a szóias eddig ismert legkorábbi alakváltozataként számontartást érdemel a köv. kifejezés: 1811: Ismét egy próbája igyekezetemnek, Hogy díszet (!) adjak az Oláh Czinteremnek, ... Nállam nélkül köztök vagyon anarchia ... Némely félre vonó Böltsek találtaknak, Most egy akadályt, majd mást elé-buktatnak, Nem lehet miattok folyvást munkálódni, A' Gordius bogját bottal kell meg-ódni! [ArEn 84. – *Lapalji jegyzetben: A' Gordius bogja híres volt arról, hogy azt senki nem tudta-meg(!) ódni, Nagy Sándor ketté vágta 's úgy ódotta-meg].

gordonos nagybögös; contrabassist; Kontrabassist. 1760: (A lakodalmasok) nagy sereggel megindultak török-sípossal ... s egyéb muzsikásokkal, vgy mint hegedűs, gordonos es cimbalmosokkal oda, az hol a menyasszony szülei vagy maga lakása volt [RettE 98].

gordovány l. kordovány

góre (kukorica)kas; coșar (de porumb); (Kukuru)Scheuer. 1819: vagyan egy Góre 10 Labakon álló az óldala borona fábol csinálva a Fedele szalma [Nagypacal Sz; Berz. 8 Fasc. 72]. 1834: Egy – tíz pár még használható ágasokra épült Góre (: málékas:) rossz 'sendely fedellel – rossz meg romlott kassal – az ágassai betsültettek tizenöt W(áltó) fforintokra [M.péterlaka MT; TGSz 18]. 1847: Vagyon egy Méhészet-Ház, Csúr, Góre és 29 kas méh. Borzás Vaszeli a' Méhész [Velkér TA; WassLt]. 1853: A hét oszlopos dűledező Gore helyre igazításáért [Szakatura SzD; Újf. 1].

gorelyka l. gorolyka

gorkakas nagy testű, kevés és borzas tollú, csupasz nyakú kakasfajta; soi de cocoș mare cu pene puține și zburlițe și cu gîtuț golaș; Art Hahn (großleibig, nackthalsig, mit wenigen und struppigen Federn). 1595: Tyukot p(er) d 22 ... 1. örög Ghor kakast Kappanert p(er) d 7 ... 1 Gorkakast p(er) d 8 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 209 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

Az adott jel-t CzF és a MTsz *gór* al. olvasható értelmezéséből következtettük ki.

gornyk l. erdőkertül/ör, erdőpásztor; gornic, pädurar; Waldhüter/heger] erdész és rendsz. gornic hal- és vadör; paznic de pădure și de obicei totodată și de pescuit și vînătoare; Förster und gleichzeitige Fisch- und Wildhüter/heger. 1674/

XVIII. sz.: Erdő Vesztegetésnek mely Gornik hire nélkül szokott az Juhászok által vegben vitetni, penaja f. 24 [Bosorod H; Born. Vegyes 3/3]. 1679/1681: Magais à mikor érkezik à havasokra ki tekenzen, es à Gornyik után (: kival keppen (!) mikor szeket fl:) legyen szemes [Vh; VhÜ 673]. 1681: Az Havasrul fával élő közel valo Falubeliek, Talakkal, Tanyerokkal Csebrekkel, egyeb féle fa edényel Tartoznak ...; mellyeketis a' Gornyik lite s kötelessége szerint tartozik mindenütt fel szedni, es à várban à számado Tiszt kezéhez administralván arrol Quietentiatis venni [JHb XXXII/56]. 1727: Vagyon két Gornyik, kik mind a tilalmas vizekre mind az havasokra es erdőkre szoktak vizgázni ha kiket a megírt tilalmas helyeken halászatot, s puskásokat, kik a vadakat vesztegetnék es káros fákat vágnának megfogván Tiszt kezébe tartozk (zna)k hozni [Hévszamos K; GyU 351]. 1770: Minthogy az Anak pretensioja a kár tételről vagyis Erdő foglalásról, tavalytól fogva vagyon Biro Vram es a Gornits (!) Relatiojakkal eluceskál, hogy a tiltás meg tavaly meg lett [Torockó; Bosla]. 1818: Juon Marin fel adta Petru Bárbot hogy az vrfl eő Ngã erdejéből látta fát hozni ... A' Gornyik is elé állott hogy meg eskügyék hogy nem látta egy-szeris [H; JHb 36. 3]. 1836: Az Ujj Jägerre szükség itt lesz s volna mais, mert a Gornyikok kevésel érnek többet mint cslovak, ezek mellett csak a nem tesz kárt ki nélkülök se tenne [Zsibó Sz; WLt Kelemen Benjámín lev.]. — L. még Erdő I, 616, II, 34, 118, 790.

Szk: *dominális* ~ uradalmi erdőkerülő/őr, erdőpásztor. 1746: Az Grohoti Dominális Gornyik Pavel János noha az Incolák(na)k minden panaszok nélkül hivatallját tötte, vraság szolgaltattja irántis kevés panasz vagyon reája, ellenbe(n) el betegesedvén ki bostattott [H; Ks]. 1768/1771: Dzungyánk ... Balata Nutzal Dominális Gornyikkal à Szegénységen haszontalanságért s törvénytelenül 200 vftokat deszumaltanak [Bukuresd H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1791: azon Parasztok köze a Dsugyák es Dnlis Gornikkokis értetődgyenek, milylyenek az urnak Igazgatasa alá bizott Joszágbán Szamóson vagynak [Körösbánya H; Ks 75. VII. 155 1/4] * *erdei* ~ erdőkerülő/őr, erdőpásztor. 1825: En^a... az Méltóságos Groff Teleki Imre Ur Eő Nagysága meghűtölt Erdei Gornyikja [Kötelesmező SzD; EMLt. — *Denyestyán Onutz] * *havasi* ~ 'ua'. 1751: Dolha Pétre (28) havasi gornik [O.lápos SzD; EMLt.]. * *inspektoralis* ~ kb. erdészeti ellenőr. 1812: Mint hogj azon erdőből sem az Inspectorális Gornyikok, sem azon erdőre ügyelő Uraság Gornyikja, az all peresen kívül mást nem talált, erre nézve, ha az all peres tud másokotis a' kik vágtak volna adgya fel [Petrilla H; JF 36 Prot. 14] * *uradalmi* ~ uradalmi erdőkerülő/őr, erdőpásztor. 1795: Hogy az Uradalmi Gornikkokkal halásztattam a meg lehet [Dobra H; Ks Dévai urad. Mixtae relatoriae et documenta XXVI/1—12 Kiss Lukáts volt krajnik kezével].

2. határ/mezőpásztor, csősz; paznic de cimp, pindar; Flur/Feldwächter. 1679/1681: Szanto, es kaszalo földkeb(en) söt ez jószágnak minden hatá-

rib(an) semmit is el foglalni ne engedgyen; azoknak őrzésekre hites kerülőket s Gornyikokat praeficialyon es tarczon [Vh; VhÜ 670]. 1726: kialtya vala Vojku Peter enis Gornyik voltam ... én meg mondam honét hajtatuk be az Kozán juon sertesseit [Vormága H; Born. XXXIX. 14]. 1772: az utrizált mezőben ki verte meg az Gornyikat nem tudom [Drágavilma SzD; TL Bonta Vasilia (37) jb vall.]. 1807: Bosa Mihálynak mostoha Fia ... Gornyiknak; vagy inkább Határ Kerülő Pásztornak tetettetett [M.fenes K; KLev]. 1818: a panaszlois hibázott azzal, hogy az míg a Berbéts a' Gornyik keze alatt volt miért nem ment utánna [Iszkrony H; JF 36 Prot. 24].

3. kb. községi v. városi (hatósági) szolgál; om de serviciu comunál sau orășenesc (in-tr-un serviciu public); dörfliches od. städtisches Amts/Behörden-diener. 1746: az hamisságban tanáltatott Sztán Kretsun Gornyik es Rusz Danila keményen meg páczáztattak es mind Dominális Biro Ona Togjer fen specificált Gornyik Falusi Biro, több Complex társaival edgyütt ab officio amoveáltattak [H; Ks 62/10]. 1753: az Birotol es Gorniktól midőn vegire igyekeztem menni hogy mi lehet oka szofogodotlan Nyakaságoknak; a mellyre a Biro es Gornik tetovázván az Birot es Gornikot kalodába vertem [F.lapügy H; Ks 62/11]. 1772: Az eleinten az Motsi^a es Kályáni^b Gornyikokat Felső Sukra^a küldvén ... hogj ... az Specificatioban ki tett juhokat el vegjek, de amint az Gornyikok referalták ... az Urfi azon királyi Szolgaltott impedialta Sött az Gornyikokat Birákokt oszve Szidta es egj Juhotis el Venni Nem engedet [Kv; SLt XXXIX Henter János Suki Lászlóhoz. — *^aF.zsuk, Kályán es Mocs K]. 1780 k.: Meg külembeszeten hát az Varos külön valo kötségit amineműek Gornitsunk (!) fizetése Birák fele adoja, erdő osz-tok napszámja ... Tiszt Urainknak adando kevés bene ficiummal fogadjuk hogy egyenlőkepen fizetjük [Torockó; TLev. 15/5]. 1848: A helységek minden lakosai, nevezetesen — a falusi biro, esküdtek es gornyikok, — szorosan örködni, s éber figyelemmel lenni tartoznak [RLt II/1 nyomt. kl]. — L. még HalmágyiNr. 654.

Szk: *cigány* ~. 1779: Igazt hogy ... M. Lapád-on a Dregits Adám házara Ejtzaka 11 ora tájban ment volna edgy Czigany Gornyik s mi vegre ment oda? [Fejér m.; Mk Szilvás 5/3 vk.]. | a Czigány Gornyik ... ugy káromkodott hogy katonától se hallottam Soha olyan káromkodást [M.Lapád AF; i.h. And. Szilágyi (45) lb vall.]. * *falu* ~ *ja*. 1736: az Falu Gornyikja az Egyházfival az Petru Popa pecsetivel házrol házra járván mindeneket Cogált tizenkét forint bírság es Templomból valo ki tiltás allatt hogj egjbe gyűlyenek az egész falusiak [Algyógy H; BK]. 1786: Falu hűtösse es Gornyikja Prov Szász István Titt. Kővendi Sigmund Uram Embere [Berz. 9 Fasc. 73]. 1806: jövénnek két rendbéli személyek egy részről a' F. Rákosi Falusi Közönség Birája Biro Janos, Maga mellett valo két Hűtőssivel ... es a' Falu Gornyikjával, Biro Peterrel, Más részről pedig két pásztori emberek

[Frákos U; Falujk 16 Sebe János pap-not. kezével]. — L. még RSzF 168.

4. vármegyei v. urasági hajdúféle; un fel de aprod de comitat sau de conac moșieresc; Komitats- od. herrschaftlicher Haidu(c)k. 1687: Ha ki Potentiat, vagi egyeb excessus patrál, a' Gornylk pecsetivel Bosorod* nevű faluban citaltatván elsőben ot revidéaltatik ... onna(n) szokott appellatni az Hunyadi Udvar bíró szekére, holott az Nemes vár megye Convocatus Tisztei előtt final(ite)r decidalatik [JHb XXXII/57. — *Bosoród H]. 1749: azon kárnak ki keresere Rácz György és juhász István Szolgabírák Uramék el küldetek volna ... Ns v(á)r(ne)gye Strasajára Szolgáló és Hadnagy Debreczeni Uram keze alá Submittalt Gornikok vagy is Strasaloknak egyben gyűjtésére [Kismuncsel H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1755: az I. maga Vétkét recognoscálvan az Urassag Gornyikja Fogsága alá adta magát hogy a N V(árme)gye Tisztey reaja kezeket ne tehessék [H; Ks 62/6]. 1772: A minapiban ... az Gornyikok Sukon jártanak [F.zsuk K; SLt XXXIX Suki László Henter Jánoshoz]. 1782: 3. Fegyveres Gornikok követték utankat [Lozsád H; Ks 76. VIIIc]. 1822: T. Szolga Bíró Ur iten leven leve jót Gornik 6 xr ... Porondozo szekerekel Menő Gornyiknak 6 xr ... Dethremi (!) Gornik irassakat hordozvan 6 xr ... Fogadot Gorniknak par botskora 48 xr ... 4 Versen a Csani Gornik itten ja(rt) 24 xr ... A Gornik fizeteseben Rf 1 xr 20 [Mezőb TA; TLt Közig. ir. faluszám.]. — L. még Halmágyi Nlr. 671, 684.

Szk: *ezekútor* ~. 1783: a repartiált Naturalékat ... Torotzkon kívül mindenik Falu administralta is, de a Torotzkai Birák magokat opponálván ... administralni tellyességgel nem akarják, sőt az a végre expediált Executor Gornyikommat illetlenülis tractálták [Torda; TLev. 15/6] * *ordinánc* ~. 1818: ugyan azon egy Személy tudni illik a' Gornik vólt mind eddig ... senkit is Majorosnak, es Darabontnak nem használtak, az egy ordinántz Gornikon kívül [Vályebrád H; Ks 111 Vegyes ir. Gencsi Aloysius krájinik nyil.] * *udvari* ~ urasági hajdúféle. 1737: Az udvari bírák, gornyikok, kádárok, Halászok és korcsmárosok a dézmától immunisok [Hidegszamos K; GyU 402]. 1768/1771: Udvari Gornyikok, Tisztartók, Dsugyák, Kenizek kik(ne)k mi kárt tésznek, kiket mivel aggravalnak? [H; Ks 112 Vegyes ir. vk]. 1791: Szina Vonutz is a' Kortsomarost meg ragadá, s ketten rutul Czibárolták ... úgy hogy a' Kortsomáros kéntelenítettett az Udvari Gornyik(na)k sérelmesen panaszolni, hogy fogja el őket [Árokalja SzD; JHb]. 1808: Lutz Lázár, a' ki a' Zsugyaságot intselkedéssel akarta el nyerni ... éppen olyan hibásnak találtatott, mint Kretsorn Iosziv Udvari Gornyik [Sztanizsa H; GyK Kristsori Mihály szb Hollaki István főispánhoz] * *vármegye* ~ (ja) 1740/1754: Semmiképpen azok az el szabadultak viszáza nem akartak menni, az Nemes Vármegye Gornyikjai által is akarta el fogatni őket [Told. 3a]. 1770: Pópán Togyer ... mint Vármegye Gornyikja, látványt Pistolyjason Tisztartó Uramat; meg fogá és a Pistolyt kezéből ki tekeré [Könkolyfa SzD;

Ks 20. XII. 10]. 1774: Kis Benedek Vármegye Gornyikja [Asz; Borb.]. 1805: Simon Mártyn V(árme)gye Gornyikja [Ohába H; Ks 98].

Ha. 1743: Gornyik [Grohot H; Ks 62/6]. 1757: Gornik [Bukuresd H; Ks 111 Vegyes ir.]. 1767: gornik [Remete AF; TGsz 67] | gornich (!)*. gornik [Ponor AF; i.h. — *Olv.: gornics]. 1777: az Hunyadi Gornikak [Nagymuncsel H; JHb 93. XIX/6]. 1800: Gornits [Torockó; TLev. 5]. 1827: Gornyikat [Mészke TA; Mészkei lev.]. 1835: Gornyikak [Zsibó Sz; WLt].

gornykoltathat (erdőőrrel) őriztethet, pásztortathat; a putea pázi prin gornic/pádurar; (mit Waldhüter) bewachen lassen können. 1825: Nem gornykoltathatván a' Város maga Erdjét, a sok zűzavaros Controversiák mián úgy a' mint kívántatnek [Bh; KLev.].

gornyikoskodik gornyikként szolgál; a servi ca gornic; als Waldhüter/Förster dienen. 1794: Az Uraság Gornyikát (!) ki vele Gornyikoskodott hogy egyett értettek volna nem tapasztaltam [Vályebrád H; Ks 81. 57/56] Gimis Angycl (60) vall.]

gornykság 1. hajdúféle tisztség; un fel de (funcție de) aprod; Art Haidu(c)kenamt. 1680: Kraszna vármegyében a gornykság felállítatott, kik afféle úti levél nélkül kóborlókra szökött szolgálakra, jobbágyokra, lopokra vigyázván, megfogják és Somlyóra behozzák [EMLt Kraszna m. követi utasítása Horváth Györgyhöz]. 1745: Ujbaresty Pael Gábor, ... Gornykságában sok Excessusokat és Extorsiókat pátraluán Detentionban tétetett [Újbarést H; Ks 62/3]. 1769/1803: A Gornykság(na)k az Ecclesiáa Egyháziáról való le vétetéséről ... irt Instántiája [Harangláb KK; Un-Vjk 170]. 1794: azt felelte Mikle Pével: Én Nemes Vármegye Gornyikja lévén nem tartozom ...; hanem a' Falu tartozik érettem a' Szolgálatot praestalni, ha pedig nem tetzik azt tellyesíteni, tégyen ki a' Gornykságból, 's úgy én is a' Szolgálatot meg tészem [Vályebrád H; Ks 81. 57/57 „Lupe Gyorgy” (50) vall.].

2. *havasi* ~ havasi erdőőri/pásztori tisztség; funcția de pádurar/de păstor de la munte; Amt des Waldhüters/Hirten in den Schneebergen. 1687: Havasi Gornykságrul valo Levelnek Pariaja, mely adatot Jffiaibbik Orban Miklos Uramnak [Vh; VhU 343]. 1709: kéré(ne)k engemet hogy adgyak egy kis irást In 1700 esztendőbeli Vajda Hunyadi Havasi Gornykságomba(n) töllem meg vásárlott Groschor nevű havasáru [H; UtI].

gornyik-társ erdőőrtárs; örtac de gornic; Waldhüter-Gefährte. 1684: a' fő Gornyik maga számara szokott venni töb őt, Gornyik Tarsaival, minden Esztenatul egi egi őregh Sajtot, es egi egi pogacsát [Vh; VhU 56].

gorolyka pálinkafajta; un fel de rachiu; Art Brauntwein, Schnaps. 1644: Kérem azért Nagysá-

godat, ezeknek* quartirok felől idején provideál-
tasson, mert ha Gorelikaia nem leszen is, de hamar
meg szokott haragudni ez a nemzet [TT 1904. 213
Csáky István Eszterházy Miklós nádorhoz. — *Az
I. Rákóczi György ellen gyűjtött hadaknak].
1654: Timus azt aljttya hogy utesz magyarsagh
Gorolykaton reszegül [ItK 1930. 356; MNy
XXXVIII, 133]. 1657–1658: az muszka követek-
kel is, az lengyelországi... dolgokról tractálván
... néha gorelykát szokásom s kelleten kívül is
innom kellett | (A kozákokat) az lengyel urak
magok és emberek által kegyetlenül sanyargatják
vala ... istentelen módokat keresvén nyomorgatá-
sokban ... mindentől külön-külön exactio: ha
gorolykát, ha sert főz vala, ha magára új köntöst
veszen [KemÖn. 133, 469]. 1663: Ott több káp-
talan nincsen amaz Lucznál s még bort az vagy
gorelykat talál, addig nehezen keres levelet [TML
II, 417]. 1676: Az jószágot úgy elpusztították,
minden jobbágnak erőszakosan egy egy ejtel
gorojkát adtak minden innepre, vagy kellett,
vagy nem kellett [TML VII, 229 Sárosi János és
Inczédi Máttyás Teleki Mihályhoz]. 1695: sok helye-
ken az¹ paraszt és idegen emberek az nemesség
korsomájának nagy kárára holmi gabonából cre-
matumot vagy gorolykát szoktak főzni ... végez-
tük közönségesen, hogy sohult és senki az paraszt
és idegen emberek közül ... afféle crematumot
vagy gorolykát főzést ne gyakorolja [EOE XXI,
238 egy-i végzés]. 1698: semmiféle rendek is búzá-
ból vagy akármiféle gabonából gurolykát vagy más
afféle nevezetű italt főzni, főzetni vagy affélével
kereskedni ne attentálják [Mon. Ir. XXXV, 396;
MNy XXVII, 320]. — L. még TT 1882. 613 és
alább *gozselka* al.

A címszóra nézve l. Csefkó: MNy XXVII, 319-21, XXVIII,
167–8; Kniczsa: SzJ 199.

goromba I. mn 1. tudatlan, okatlan; neștiutor,
ignorant; unklug, unverniünftig. 1570: ha azt nem
neznem hogy yllen goromba vagy es yllen yffy
wagy Byzon mayd gonozul Jarnal [Erked K;
JHbK XIII/23]. 1670: Az tűz tamadásban penigh
láttyák eo kglmek azt hogy ... mégh jobbulására
valo alkalmas Iffiu goromba állapottyában czele-
kedte az mint czelekedet [Kv; TanJk II/1.
759]. 1690: Széploki Nagy Janos fia Andris ki is
volt Széploki István Vra(m) jobbagya, mostan
allot volt az Kuruczok kőzi mint egy szolga számba-
(n), azért meg Tekintven Császár eő Pelsege meg
nevezet búcsúfletcs Kapitannya ... Lázár Ferencz
Vr(am) intercessioját, egyczersmind azon inasnak
gyermek eszvel valo goromba elmejet ... azért
azon Nagy Istvannak életit meh hagyja [Szarhegy
Cs; LLt]. 1691: az Szent Benedeki Malmon alul
hol mi goromba Embereim szekeremet az nagy
víznek vittek [Dés; Jk]. 1730: Császár Sárinak
ily kitsin idős állapottyában ... Nehány Napok
es Ettzakakon valo Fertelmeskedése, melyért
Hohér által Pellengéren valo kemény meg tsapatta-
tást érdemlene; De tekéntvén Jo Attyafiainak
erette s mellette valo törekedéseket, és maghának

még meg térhető goromba idejét Cigany kezéb(e)
nem adattatik [Kv; Tjk XV/7. 131]. 1748: bizo-
nyos esztendőktől fogva az en kegyelmes Vram-
(na)k szolgálatyában údmót folytattam, melyke-
benis alázatosan meg vallom hogy Gyakorta Sok
fogyatkozásim voltak, az melyyek miatt mint
Gyallo, és Goromba ember sokakb(an) énis el
estem [Szentdemeter U; Ks 83]. 1762: Botrádi
Josef nevű ifiu manifeste keményeb buntetést
érdemlene, mindazon által consideráltván...
goromba ifiuságais, ... azon érdemlet buntetést
annyiban mitigálja hogy ... három izben száz
páltzákkal meg verettetvén ... fog el bortsátzni
[Kv; Tjk XVII/1. 77].

2. félkegyelmű; netot; einfältig, blödsinnig. 1605:
Zabo Peter wagasy* vt Actor, Keresi Josa Istwant
es Balasy Palt Hoggyayakot^b Egy zegeny goromba
Egywgyw fianak vereseiyert vagdalasaert, kjert
dyan zol hozzayok azfelet major potential intental
[UszT 19/89. — *^a-^bVágás és Hodgya U.]. 1681:
Pogany Peter öcze Miklos ... ez szegeny goromba
[Mogyorosd H; VhU 78]. 1726: Vagyon egy Nemes
Údvarház ... Az Faluban hozzája nincsen Job-
bágy hanem egy goromba Legény kit is hivnak
Szakács Istok(na)k [Vajdasztiván MT; JHb IX/5].

3. ostoba; tont, nātārāu; blöd. 1635: zabo pall
azt monda az tudomani tetelben oh goromba te
nekedis zinte oly kart tezen mert abbol az aghbol
valo az Feleseged [Szentegyed SzD; WassLt Deak
Istvan ns viceszb vall.]. XVIII. sz. eleje: Némely
tudatlan emberek azt alittyák, hogy ebben vagy
amaz Ménesben fortélyos lovak nehezen tanulok
vadnak, de inkább az Mester goromba, minden for-
télyra a Tanito tanittya ā lovat [JHb 17/10].
1829: Ezen Director ... nem fogja kedvelteni az
goromba, paraszt, neveletlen értelmű, s matériájú
játékokat, mint a milyenek Ludas Matyi, Prágai
két néne, Boriczki ... s nem fogja a nemzeti Játé-
k szint bé piszkolni azzal, hogy serházba illő
árnyék játékokat játszodtasson a kolosvári díszes
Publikum előtt, melyben a bonczolt embernek
bélét motólálják, s az ördögök kártyáznak, mint
az most legközelebből a nemzeti Játék szinnek
mostani árendátora rendeletére meg történt [Kv;
KvSzLt].

4. esztelen; fārā (de) minte; unsinnig, sinnlos.
1657: Szeszarmanyon* Iako Szigethi Molnar Janos
... proponallya En ugy vagyon hogy Szent Andra-
sok Iako Levai Annat el jegyzettem volt, de ital
közben masoknak incitatiojara. Azert az goromba
reszegsegbol löt czelekedetemet condonallya az
szent szék, és hozza valo kötelessegem alol szabadi-
czon fel az sz. Szék [SzJk 81. — *Szeszarma
SzD].

5. pallérozatlan; neciopolit; ungeschliffen/gebil-
det. 1847: Bénya Flóráné ... beszél ... havasi
goromba kiejtéssel [DLt nyomt. kl].

6. durva; bādāran; grob, roh. 1667: Iffjabbik
Darabos Mihály ... kére azon, hogy szólnák
Lázár Péter Uramnak, hogy bekellenék meg velle,
rayta tótt szidalmáért, és fenyegetésért, ne nézné
az ő goromba voltát [Kv; Ks 65. 43. 10]. 1842:
azon goromba ... Ember engemet mejbe fogott

s úgy a' falhoz lökött, hogy alig valék el [Dés; DLt 1843 iratok közt].

II. *fn* félkegyelmű (személy); netot; Blödsinige. 1734: Tudom jól hogy Balás Deákot Lánzon meg kötve tartották Mátyus Urammal enni 's inja adtanak mint olljan meg tibejedett elmejű gorombának [Kovászna Hsz; HSzJP Anna Erdős (65) vall.].

gorombán durván; bádárános; grob, roh. 1819: a Székállo Czéh Mester kötelessége a Székállo Legényekre ügyelni, hogy azok ... a húst vásárlókkal méltatlanul és gorombán ne bánnyanak [Kv; MészCLEv.].

gorombaság 1. ostobaság; tímpenie; Blödsinn, Dummheit. 1782: A szegény Veress Lászlónak megesett volt, ki is Festetics regimentjében zászlótartó volt, de gorombaságból odahagyta ... Kálnoki maga mellé vévén, éjjel-nappal úgy szolgáltatta magát véle, mint convenciós cselédjével [RettE 420]. 1802: írja Tiszt(e)le(te)s Uram ... Executiora certifiáltattnak volna; meg kell vallanom egy felől, mind Birámnak mind embeirein azon gorombaságát hogy az e féle Procedulákbot tőstént Párt nem vettek s kezemhez nem küldették, más felől pedig hogy az irt kedves atyámfiai ... óly távol lévő jóságomban kívának Executiot Tentaltatni [Kóród KK; Ks 100].

2. eszetlenség; nerozie; Unsinn/vernünftigkeit. 1784: a' kik ... Városunk szülemennyi közzül kevesen gorombaságokból a' rontásban vagy prédálásban elegyítettek magokat, azok eddigis a' törvényekkel nem gondoló pervesus* és Városunk szennyei és gyalázati voltak a' kiknek bűnök egész Városunknak nem tulajdonittathatik [Torockó; TLev. 4/12. 2b. — *Tollhiba perversus h.].

3. durvaság; bádáránie; Grobheit. 1846: 16ik Martii Cántor Csehgyűlés tartatott ... Ugyan akkor büntetődött Konertnél dolgozó Czipszer, a miért az Ts Fő Bíró Urtol nyert tisztelt Comissiónál fogva küldött három Czéhbeli Mester Emberek ... az legnagyobb gorombasággal a házbul kimotskolta, sótt fával való ütással is fenyegette, büntetődött 4 fl. [Kv; ACLev. Kül. Perc. 49].

gorombáskodik durváskodik, durván/gorombán viselkedik; a se purta grosolan; sich jm gegenüber grob benehmen. 1837: láttam az utrizált aszszonyt hogy az Exp(onen)s Urral durván bánt és gorombáskodott, illendőleg az Exp(onen)s Urat nem betsülte [Doboka; BetLt I Szakáts Gergely (40) szakács vall.]. 1867: Kozma J. Istvánné Török Erzsébet panasolja, hogy férje vele sokat gorombáskodik, öléssel fenyegeti [M.bikal K; RAK 262].

gorones göröngy; bulgäre; Scholle, Kloß. 1810: egy kövel bé aranyozvan a' vagy gorontsal ... éppen a' fejét találta [Dés; DLt 96/1811]. — Vö. a göröncs címszóval.

gorongy a malomgerendely vmelyik része; una din pártile grindeiului morii; Teil des Wellbaums/

Mühlengrindels. 1694: (A malom) Külső kerekeli rosszak, Gerendelyis io, az ket vegin vas csap persely es az Vas Karikák Gorondgja*, Gorondgy-Vasa Ket vaskarikaja az Goronginv Vam Tartoja meg vad(na)k [Kővár; JHb Inv. — A gorond olvasattal is számolhatni].

gorongyvas a malomgerendely vmelyik része; fierul grindeiului morii; Wellbaumeisen. 1694: az Vas Karikák Gorondgja, Gorondgy-Vasa [Kővár Szt; JHb Inv.].

goroszlói a (Nagy)goroszló (Sz) tn -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i al toponimului (Nagy)goroszló; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON (Nagy)goroszló: I. mn 1. Goroszlóhoz tartozó; apartinător de Goroszló/Guruslău; zu Goroszló gehöri. 1676: kit* egy regi holt Szamos vött körül az Goroszlai határ felől (sz) [Inó Sz; EHA. — *Ti. szántóföldet]. 1718/XVIII. sz.: K. Goroszlai Határ [Náprád Sz; Berz. 7. 68. 1]. 1750: A' Goroszlai oldalon (sz) [Somlyó Sz; BfN Naláczí Sára conscr.]. 1754: Goroszlai határ [WLT]. 1757: A' Goroszlai oldalon [Perecsen Sz; BfN Consr.]. 1778: A Goroszlai Forduló [Dócsad Sz; EHA].

2. Goroszlóra menő/vivő; care duce la Goroszló/Guruslău; nach Goroszló führend. 1634: Goroszlaj* ut [WLT. — *Uo. Goroszlai alakban is].

3. Goroszlón lévő; din Goroszló/Guruslău; in Goroszló befindlich. 1594: Az Goroszlai Maior haznal ... Az Gabonas hazban wagjon kad No. 3 [Goroszló Sz; UC 78/7. 21]. 1643/1647: Goroszlai Jozzag [WLT]. 1732: (Egy kendő) conferaltatott a goroszlai Refta Ecclan(a)k [Eresztevény Hsz; SzVJk]. 1774: a' mely Telkemenn M. Goroszlón ez előtt ugyan Goroszlai Csordás lakott és már aufugiált, ... adtam és Transferaltam a Goroszlai Refor. Magyar Eklésianak | A' Fenn ki szemzett Helyre a' M. Goroszlói Ref. Eklésia Oskola Mesteri Házat Epittetvén, az Oskola Mester számára rendelt ilyen fizetést [M.goroszló Sz; i.h. 172].

Latin szövegben latinisított végződéssel: 1683 k.: Proventus Ecclesiasticorum Goroszlaiensium [Goroszló Sz; i.h. 170].

4. Goroszlón lakó; care locuiește la Goroszló/Guruslău; in Goroszló wohnend | Goroszlóra való; de la Goroszló/Guruslău; von Goroszló. 1676 u.: Goroszlai Deak Benedek, Illyes Janos es Farnos János az egész Goroszlai lakosok kepeben [Goroszló Sz; SzVJk 170]. 1748: Varáncsi Vaszil ... Közép Szolnok V(á)r(me)gyei Goroszlói Fi [Nsz; Ks 27. XVIIb St. Budai gub. janitor vall.]. 1754: Nagy Goroszlói Román Péter [WLT]. 1756: Nagy Goroszlai Udvarbírája [WLT]. 1774: a' mely Telkemenn M. Goroszlón ez előtt ugyan Goroszlai Csordás lakott [M.goroszló Sz; SzVJk. — A teljes szöve. 3. al.].

II. *fn* goroszlói lakos; locuitor din Goroszló/Guruslăi; Bewohner von Goroszló. 1593: Rach tífadar Boghdan lúkcáz ... Gorozlayak [Perecsen Sz; WLT].

górtyúk nagy testű, kevés és borzas tollú, csuszas nyakú tyúkfajta; un soi de găină cu pene puține și zburlițe și cu gîtul golaș; Art Huhn (großleibig, nackthalsig, mit wenigen und struppigen Federn). 1685: administrált ismét ilyen bonumokat ebesfalvi számtartónk, ... Patkószeg, nro 1500. Két górttyúkot, nro 2. [Ebesfva; AUt 410].

A jel-re nézve l. *górka* al. a jegyzetet.

gostina 1. pázsitdisznóbér/péNZ, *ek* makkbér (disznómakkoltató bér); *gostină* (taxă pentru îngrășarea porcilor la jir); Gebühr bezahlt für Schweinweiden/Eichelmast. 1676: (A) péNZnek fl. 250 forintja fogarasi gostina [AUt 173 zalatnai szám.]. 1680: Vagyon ez Falunak bikkes erdeje ... az Falusiak(na)k is szoktak szakasztani mind(en) esz(ten)döb(en) egy darabot, az többire ő magok Disznat hajtják avagy masok disznait fogadják rea gostinab(an) az mint meg alhatnak, noha tiz péNZ volna egy disznotul, di (!) ha annyib(an) drágálljak s az Tisztek velek nem alkuszna, odais hadják az makkotis más helyt keresnek [Szaráta F; Ált Urb. 62]. 1685: Item aranyváltásra percipiált ezernyolcvan forintot, fl. 1080, mely fogarasi gostina és eggéb accidens sub dato 20 [AUt 350 zalatnai szám.]. 1728: En ugj tudom hogj a melly Sertéseket Miko vram részére gyűjtötenek, azokért az eo keglme Számára adták a Gostinát [Hídvég Hsz; Mk I Math. Pap (61) zs vall.]. 1761: Az elő számlált erdőkon, a' mikor mak terem, a Sertésektől valo Gostinát a Városnak szokták administrálni [Krizba Br; BrÁlt Conscr. Dom. Törtsvár 826. — Binder Pál kijegyzése].

2. pázsitdisznó (makkoltatás fejében szedett disznó); porc luat ca plată pentru îngrășarea porcilor la jir; Grasschwein (gegen Eichelmast erhobenes Schwein). 1632: Disznok. Eöregh Golie No 106. Eoregh Artany No 20. Tauali Téli Artan N 15. Tauali Golie N 53. Mostani Gostina N 22 Ez Teli malacz N 90 [UC 14/38. 132 Kománai (F) urb.] | (A) díznok dezmalasaban ab antiquo nem cziak az határo(n) hanem egész Fogaras feöldi Erdőken illien mod es rend tartas obserualtatott; Tudnillik minden huszoneöt díznobol eözzel (!) minek eleötte az makra fel nem haitottak veznek edgiet az Fogaras feöldi jobbagoik Diznaibol, es azt nevezik Gostinának, az mi azon az huszon eöteón felliw megjen, azokat viszont az fellieb specificalt mod szerent p(er) d. 2 ualtia megh edgiketh. Ha peniglen az Olton Tul ualo ember, es nem Fogaras feöldi iobbagy haitand marhakat az Fogarasi hauasokra, az reghi wdeöben s' az megh holt Vrunk idejebennis ket ket péNZt vettenek egj egj díznotal ..., hanem Marthon Deak idejeteöl fogua minden egj egj díznotal eöt eöt péNZt es minden tiz díznotal egj egj keöbeöl Zabot attanak az Udvarbironak [Grid F; i.h. 5 Fog-i urb.].

3. gostina/pázsitdisznópéNZ(érme); monede incasate pentru îngrășarea porcilor la jir; für Grasschwein bezahltes Geld(münze). 1682: Az gostina 7 sacsokban, a többi két sacsokban [Fog.; AUt 292].

gostina-disznó pázsitdisznó (makkoltatás fejében szedett disznó); porc luat ca plată pentru îngrășarea porcilor la jir; Grasschwein (gegen Eichelmast erhobenes Schwein). 1671: Az kapitány tudostfása szerint jutott az fogarasi jószágbul gostina disznó, nro 7 [AUt 15 fog-i jöv.].

gostinai. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ *proventuspéNZ* pázsitdisznóbér, *ek* makkbér (disznómakkoltatási bér); taxă pentru îngrășarea porcilor la jir; Gebühr bezahlt für Eichelmast. 1687: administrált fogarasi udvarbíránk ezidei gostinai proventuspéNZt, fl. 100 [AUt 523 fog-i szám.].

gostina-péNZ pázsitdisznópéNZ, *ek* makkbér (disznómakkoltató bér); taxă pentru îngrășarea porcilor la jir; Gebühr bezahlt für Eichelmast. 1667: adtunk háromszázötven forintot, fl. 350, melynek 122 forintja volt Torda vármegyebeli árenda péNZ, száznegyvene gostina péNZ [AUt 50 kapnikbányai jöv.]. 1674: adott quietentia szerént f-visti gostina péNZt százkilencz forintot [AUt 200 balázsvi jöv.]. 1680: Ványai György administrált pro 1679, ... Gostina péNZt, fl. 27 [AUt 327 kománai (F) jöv.]. 1684: Fábán János balásfalvi udvarbíránk administrált tárházunkban ... havasi gostina péNZt [AUt 373]. 1689: Luczai András administrált ... gostina péNZt, fl. 85 [AUt 497 görgényi szám.]. 1728: Ez előt Soha nem hallottam hogj valami Czivódás és háborgás lött volna ezenn Erdő iránt a Poss(essor) vrak között tavalyigh, hanem mindenik Possessor részére gyűjtött Sertések Szabadossan jártak itten makk termésnek idein, s ki ki a maga részére valórol vette meg a Gostina PéNZtis [Hídvég Hsz; Mk I. Fasc. I Joan Mokán (60) jb vall.]. — L. még AUt 8, 13, 121, 131, 161, 172, 200, 292, 302, 327, 327–8, 335, 403, 532.

A gostinapéNZ összegének alakulására, változtatására nézve l. *gostina* 1 al. az 1680-i, de főként *gostina* 2. al. az 1632. évi gridi adalékot.

gostina-proventus disznómakkoltatási jövedelem; venit din îngrășarea porcilor la jir; Einkommen für Eichelmast. 1685: administrált porumbáki udvarbíránk ... restantia gostina proventus, fl. 59 [AUt 323 porumbáki jöv.] | Boér János administrált ... Czapok árát, fl. 28,80, ... Gostina proventus, fl. 200 [AUt 328 kománai jöv.] | az fogarasi udvarbíró administrált ... Gostina proventus, fl. 1250 [AUt 307 fog-i jöv.]. 1695: Fogarasi gostina proventus, fl. 400 [AUt 350 zalatnai szám.]. — L. még AUt 486.

gostinaproventus-péNZ pázsitdisznópéNZ, *ek* makkbér; taxă pentru îngrășarea porcilor la jir; Gebühr bezahlt für Eichelmast. 1684: administrált gostina proventus péNZt, fl. 1015, 25 [AUt 319 porumbáki (F) jöv.]. 1687: administrált fogarasi udvarbíró, Szeszcsori Sorbán gostina proventuspéNZt ötszázötven forintot, fl. 550 [AUt 518 fog-i jöv.]. — L. még AUt 343, 549.

gostyán aranydarabocska/rögöcske; goşteană; Goldstückchen/körnchen. 1576: wagon egy Arany zem avagy gostyan kybe wagio(n) Bewssegeßen három Arany forynth [Szamosfva K; JHbK XVIII/7]. 1583: Walamy marhaia, arany mywe, gyengyeos es keowes draga marhaia, es egieb aprolekia maradothi wolph az zegeny azzonyoknak ... Mind enny keőzzolis egyebeth ytt nem marzattonk egy nehany Lisimachus, gostyan, es walami effele aprolekual [Gyf; BáthoryLev. 51]. 1595: Ket Gostian keowesteol ponderal aur p. 15 ... Negj darab keowes gostianok keonnyen megh ernek aur — p 3 | Egj eoregh gostian keowesteol keonje(n) megh er aur pp. 3 | Egy Lisimachus, egy eoregh Aranj, 3 Aranj penz 7 Aranj filljer, három Apro gostianok mindenesteol f Aur. fi 12 [Zsombar K; SL]. 1629: Egy Kis gosttian nyom Egy Araniat tt f. 2 d. — [Kv; RDL I. 132]. 1637/1639: vagyon 4. darab Gostjan, mely nyom p. 8 [Kv; i.h. 111].

Szk: *kōves* ~ '?'. 1595: Negy darab keowes gostianok keonnyen megh ernek aur — p 3 [Zsombar K; SL].

A köztit adalékok, sőt a TRSz két Heitai és SzD² idézet tekintetbe vételével is a címszónak 'aranyzemcse; Goldkörnchen' jel, aligha tulajdonítható.

goszpergely kardfajta; un fel de sabie; Art Schwert. 1702–1764: Ebben az esztendobe^a: öle meg az nemet Dobos Demen Györgyét goszpergelt ütöt az szajaba: s a' (!) Agyara ment [Torockó; MNy IV, 233. — *A közlő nem jelzi közelebbről az évet]. — Vö, a *koszperá* címszóval.

gosztina l. gostina

góllia gót batús; cu litere gotice; mit gotischen Buchstaben. 1714: Kissebb 30 fontott nyomo Mosar, körös körül régi Gotthiai Deak iras vagjon, felső szeljen pengi kicsinyi feszülettel fl. Hung. 15. — [Nsz/Fog.; AH. 48].

gótusi csúcsíves/gótikus (stílusú); gothic; gotisch. 1877: Akkor^a vvara épült, ... A' Sanctuarium, mely régibb, mutattya, Hogy Gotthus formára van a' boltozattya [ÁrEn. 171. — *1803-ban; Árokalfán (SzD) a faluval együtt leégett százsz templom is].

gozár '? 1756 k.: Gozárakrol. I. Articulus. Idegen és residentiatlan Gozárak kezeset tartozzanak állítani, azért hogy ha 'a Stompas Gazdák'nak valami történhető károk iránt gyanujak lenne hozzajak, őket a' kezesek sístánu tartozzanak, nem sístálhatván pengi ha miben convincaltatának a' kezesek tartozzanak meg fizetni [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.].

gozselka pálinkafajta, *ek* gorolyka; un fel de rachiu; Art Branntwein, Schnaps. 1676: Az Nemes Vármegye Istenes iteletben veven az hazaban az Ser es Goszselka feozeknek felettebb valo excessusokat, a ki sem Istennel sem magok lelkiismeret-

teknek megbantasaval nem gondolva kivaltkeppen az Goszselkat feozek Istennek bozzujara masok hogy inkabb tobzodhassanak es reszegkedhessenek rendetlenul mind buza es egyeb gabonakbol feozik es feozetik az Goszselkat ... Ehhez kepest egyenleo Consensusbol es akarátbol concludaltatot, hogy ... senkyes Sert es Goszselkat tizta buzabol ne merezilyen feozni, Goszselkat pengi indifferenter senkyes sub gravi poena az botsepreonkul ne feozzeon [K; CorpStat I, 297, id. MNy XXVII, 320–1]. — Vö. a *gorolyka* címszóval.

gozselka-főző gorolyka/pálinkafőző (személy); povarnagi, velnicer; Branntweinbrenner. 1676: Az Nemes Vármegye Istenes iteletben veven az hazaban az Ser es Gozselka feozeknek felettebb valo Excessusokat, a ki sem Istennel sem magok lelkiismereteknek megbantasaval nem gondolva kivaltkeppen az Goszselkat feozek ... mind búza mind egyeb gabonakbol feozik es feozetik az Goszselkat [K; CorpStat. I, 297 id. MNy XXVII, 320–1. — A teljesebb szöve. *gozselka* al.].

göbbenő folyóvíz (hirtelen) medergödre/mélyedése; groapă/adăncitură în albia unui curs de apă; Senkung im Flußbett. Hn. 1767: a' nagy göbbenőnél éppen a' martou [Mv; MvHn].

A szerk gyermekkorában Désen köznyelvi szinten is élő szó volt. — Régebbi szótárainkban nem lelhetni meg e szót, s a MTsz sem ismerte csak az azonjelentésű *göbő*-t; ez utóbbit aztán — a Tsz nyomán — már CzF és a MTsz is szótározta.

göbő gödrös patak- v. folyómederrész, *táj* göbbenő, kátyú; bulboană; Grube im Flußbett. 1768: A Silipenn aloll láttatik állóványosnak lenni a viz, de ez a miatt vagyou, hogy a keresztül, s meg által járo Szekerek ki mozgotván helyből a kovóket, göbője maradtott a helynek [Abafája MT; Told. Huszár lev. 17a].

göböl ? (bele)kever; a amestea; in etw. verwickeln. 1724: Keservesen olvasam a' Leanyomi Leveliből, hogy Vicarius Ur(am) ujabban, miben akarta göbölni: bizony nem szép dolog, mert világi embertis meg kellene a' féleről inteni [Altörja Hsz; Ap. 2. Apor Péterné Kálnoki Borbála férjéhez].

göbölly ¹, hízómarha; vită de îngrăşat; Mastochse. 1672: ha mikor Göbölljít jártattja ot eó klme az Tobul megh itathassak [JHbB Fasc. K. 67].

Ha a szöve címszóbelli szavát tbsz-ú bírt. szr-os alaknak fogjuk fel, akkor az itt adott, ha egysz-únak, a 'hízómarhacsorda/gulya' jel-sel számolhatunk.

göbölly? Hn. 1749: Nagy Göbölly [Vice SzD; SzDMon. VII, 105]. 1779: A' Göböllyben (sz) [uo.; EHA].

göböllymarha hízólásra fogott v. hízott szarvasmarha; vită de îngrăşat sau vită îngrăşată; Mastvieh. 1638: az mikor kívántatik, eó Naga kegims paranciolttyara, egy fölött Marhaiának eó Naga-

nak (: Geőbeőly marháknak tudni illik:) azon rész határon esztendeőnkint hellt adok és azoknak ott valo legheltetésekett nem ellenzem [Beszt.; Ks 90]. 1677: Akar Fiscusnak, akar Uraknak, és egyéb embereknek göbbőly és egyéb féle csoport marhákat hajtván, ha tilalmas helyekben karokat, vagy egyéb hatalmaskodásokat és insolentiaikat cselekszenek ... a' mellettek lévő, s kárt tétetet béres leginyeket ..., azoknak marhájokat arestallyák ..., és büntetődgyenek érdemek szerint [AC 215]. 1720: Telonium ... Vasarokra hajtando Marhaktol Lovaktol, vgj Örmények Göbbőly Marhaitolis edgjtől edgjtől d. l [Gorbó*; JHbK XXVI/12. — *Csákgorbó SzD]. 1815: nyári időben Magyarországra számos Göbbőly, vagy is Csorda Marhákát, az a' végre fogadott Csobányok által hajtatnak [DLt 361 nyomt.]. 1836: ezen kerületbe melyik Helységben, és az Esztendőnek micsoda részeibe szoktak Göbbőly marhákkal — Kereskedők által utazni? [O.szentiván MT; TLt Köz. ir. 965 vk Horváth Albert főbíró kezével].

göes 1. (fa) bog; ciot; Knorren. 1819: a kertyt szegesztette, és duggatta a kert Dészkaiba volt Götsők helyeit [Kv; Pk 2]. 1844: Ezen szobának pavimentuma fenyődeszkából jó vagyon, padolatya régi fenyő deszkából alakitva nyoltz fenyő gerendákon fekszik, mellyből a' régiség miatt sok götsők ki száradtak és azok helyein lyukok vannak [Km; KmULev. Pávai János kezével].

2. göb, csomó; nod; Knoten. 1820: már halottam volt, hogy valaki azt hazudta volna, hogy a Néhai Báro Urnak Nemző Csője el rothadva lett volna tudakolodtak ez irántis ... mostis igaz Lélekkal valhatom, hogy ő Nagyságának halálakor én ott lévén, én vettem le az ágyból, én mosattattam meg, és nyujtoztattam ki, és én Szemeimmel láttam, hogy az említettem Nemző Csője a N. Báro Urnak ép és jo forma volt, valamint egy Iffiu Embernek (...), ugy hogy most is bámulok mikor effélet hallok, hogy az említettem rész akármimodonis hibás lett volna ..., ép volt, és legkissebb göts, vagy Sümöts avagy egyéb azon nem volt [JHb F. 48 Bíró Zsuzsa (49) „hütes asszony” vall.].

? Szn. 1701: Göcs Sára Aszszony es ... Göcs Kata Suki Pálné Aszszonyom ő kglmek [Kv; SLt FG. 55]. 1720: Nzts Göts Kata Aszszony [Újfalú K; SLt HI. 18].

Sz. 1820: Tsudálkozomis én azonn Tkts Ur, hogy az Uradalmi Tiszttség még a' legelső panaszra ketté nem vágta azt a Gordiusi götsőt! [Körösbánya H; Ks 119 Ovári György Kakutsi Sándor ur. inspektorhoz].

E szözlásra l. *gordiuszi* al. a jegyzetet.

göesőske 1. göböcske, csomócska; nodule; Knöthen. 1852: a' hol a kőnyöke van hátul egy kitsin götsőske vagyon [Dés; DLt 1066].

2. kb. dudorocska; proeminentä; kleine Bosse. 1827: Ezüst kapocs, mellynek] karimája négy

ezüst götsötskéekkel ki van tzifrázva [Kv; DLt 1156].

göesőre kb. gethes, göthös; jigärit; siech, kränklich. 1785: Négy hitván götsőre Lovon es egy hitván Szekéren járt [HSzjP].

göesösség bogosság, göbösség (vminek bogos/göbös volta); nodozitate; Knotenhaftigkeit. 1789: (A kanca) a' szára középin a' nyüg okozott kis götsösségről esmérates [Dés; DLt].

gödénnyor gödény/pelikáncsör; plisc de pelican; Pelikanschnabel. XIX. sz. eleje: Egy Gyöngy maraklatu, és Gödény orbol készült toku kés [BK].

Az utótag jel-vel kapcsolatban megemlíthető, hogy a *csör* nyelvújítási alkotás, és elsőként csak 1821-ből adatolható [L. erre: NyÚSz, EtSz, TESz].

? **gödénnyorok-bélés** ' ? ' 1681: Török mente alá valo, szakadozott gödény torok bellés Nr 1 [Vh; VhU 537-8].

gödölő ' ? ' 1799: az edgyik Felperest ... tolvajnak, bitangnak, hamis lelkűnek, eb-attának, pisza orrunak, hunczfutnak ördögattának, s.v. szar Emberek mondotta, és kiáltotta, lelkét edgybe szidta, és milliom teremtetteste, a másik Fel Perest pedig Gödölőnek, és gyilkosnak kiáltotta [Dés; DLt].

gödör 1. (föld)üreg; groopä; Grube. 1699: Ezen középső Udvarrol mennek bé az Kastélyba ket erős csere fákra külömb külömb fele fából csinált fel vono kapun ... a kapu alatt gödör [Szentdemeter U; LLt Inv. 8]. 1717: az hol indította az házát Orbán Simon Uram az Tavaszal, mindgyárt felyül vad(nak) az Sulyok István Csüri ágassinak gödre [Szopor K; Ks 90]. 1730: Onnan pedig az gödör ásásáról, ki futkározott maga házába? [Altörja Hsz; Borb. vk]. 1744: A kapu oszlop fái és palánk oszlopaínak gödre ki ásásáért és a' kapu Fel-emelése Rf 2 [Déva; Ks 73. IV. 10]. 1751: elsőben én ásam az gödröt azután Miron Péter szálla bé a gödörbe 's én le dülék s el szenderedém [Gyeke K; Ks]. 1769: Az Utat az hol Lőjtös egyenesítették meg ... Az Utnak felső színén a mely dombok tanáltnak azokat el hányván tétessék igyenessé, a Gödrök pedig be' töltessenek [UszLt XIII. 97]. 1824: Szilágyi András homlitat széna hozásért — 10 gödret pénzért homlitat 16 gödret ujra pénzért 22 gödret [Kv; Pk 5]. 1825: azon ország utját be kellekik töviselni ne hogy vagy marha vagy szeker belé döljön* kenykenyesege (!) mián az Utzának el nem kerülhetvén azon gödröt [Dés; DLt 748. — *Ti. a gödörbe].

2. vápa (talajmélyedés); adinciturä; Talsohle/grund. 1655: az előt öt megie(n) vala az derek viz be az Kosa Pal földin ualo gödörbe(n) az Tanczos Pal földjre [Szentgyörgy Cs; BLt 3]. 1738: Ebben a helyben vagjon két Gödör vagj vápa [Farágó K; LLt Fasc. 16/8]. 1744: Ennek a földnek ...

az nagy szamos Vize be iszopolta a gödreit s tóit [Szentmargita SzD; EHA]. 1746/1831: az negyedik keresztelt vágatott gyepűs völgyben két gödör közt kinyulo bértzetskének közepin [Csöb U; Told. 38]. 1751: A Tsúr hely ... két egyenlő részekre szakadott, mind két oldalon meg keresztelt él fákkal, a' gödrin pedig felásott tserefa tsutkokkal ki metasztatván [Koronka MT; Told. 31/4]. 1788: A' Vargyas Nap nyugotra fekvő gödriben [Bonchida K; EHA]. 1826: egyenes lineára vétetvén az ezen patak és ennek árka, nagy záporok idejében mind az Ország utjába mind pedig az én láb földembe is káros és veszedelmes szakadásokat, s mely gödröket csinálhatna, egyenes lineán nagy zuhajjal esendő lejtővése [Msz; GyL].

3. (völgy)fenék; fundul väü; (Tal)Grund/Boden. 1735: Az Anditts megett lévő egész Gödör mely is dubumba vagyon ha Bolduczi* vagy Csani határhoz tartoziké [Mezőcsán TA; Born. X. 7. vk. — *E koraközépkori településnek ekkor még külön határát említik, de a század végén már Mezőcsánhoz tartozó prédiüm]. 1797: A' Határa igen sovány, és szűk, a' Falu fekszik egy gödörbe, körös körül kősziklák vészik körül, és szekérral tsak két helyen lehet ki 's bé járni [O.bikal K; CU IX. 2. 1506].

4. határgödör; groapă ca semn de hotar; Grenzgrube. 1699: azo(n) szanto földből ki hagjot reszen ... en szenat is takarta(m) elis hordott(am) rolla Kovats Istva(n) Ur(am) szamara az hol penig Egerhazi Mihaly Vr(am) el határozatta gödrökkel, egészen Kovats Istvan Vrame mert az Nadas to mellett le menő nagy borozat tudom igaz hatarnak lenni [Bergenyé MT; MbK 90]. 1742: Ezen szöllőnek az also végiben ... Sz: Simoniné Zágoni Maria Aszszony el foglalván egj darabot, az fellyebb meg irt Patensek vissza járák, és gödrökkel ki határozak nullo contradicente [Koronka MT; Told. 26]. 1787: elsőben ásának egj Határ Gödröt, a második Gödröt ásoták a hot Nyárad árkan tul ... a harmadik Gödröt oda ásoták, a hol az ut könnyökösen meg horgadot volt az Exponensek Földgjekben ... a negyedik Határ Gödröt pedig ásoták ... a Déli végéhez [Nyáradkarácsonfva MT; Told. 76]. 1807: a Madarasiak a Gyepd alatt lévő Sántzot a Szent Benedeki határ fele le nyomták, a Szent Benedekiek pedig fel a Madarasi határ felé, és így a két határ között lévő metát egészen el horgosították ... edgyezésből a hibákat megigazították gödrökkel meg jegyzék [Nyáradstbenedek MT; Told. 37]. 1830: meg mérvén az Nagy Péter Klentz Rud szénafüvit, ... itt Nagy Peter borozdoltatott magának ot ölle 5 Jugal — melyetis el tsovaltunk, és gödrökkel kiis gödrözték [Kv; Pk 3].

5. bevágás (fadöntéskor a törzsön), táj hajk; crestătură; Kerbe. 1794: Lupucz egy oltovány körtve fánkat rutul meg mocskolta, és nagy gödröt vágot belé le akarván vágni, de vastagsága miatt belé ünt és így nem vágta le [Nagykristolc SzD; JHb].

Képét l. SzamSz hajk al.

6. forradás; cicatrice; Narbe. 1817: mutat a a bal-oldalán a Csákány ütésnek helyét, és lattam hogy gödre volt, és meg volt a bőr hojpadva [Kv; KLev.].

◇ Hn. 1600: az godor alat (sz) [Kisgörgény MT]. 1604: Az medúe gheödret az Leoueteljek vadaszta [Abásfva U]. 1641: Az czyunyas Geödeörre jaronban (sz) [Kakasd MT]. 1665/1753: az gödör kelöben (sz) [Dálnok Hsz]. 1677: az Gedeorre jeoveob(en) [Illyefva Hsz]. 1699: Szőlő gödrin(en) (sz) [Rava U]. 1712/1784: A Harsányi Ur gödrinben ... Bokros [Galambod MT]. 1715: Vagyon voncz pataka mellett Szabo gödrinben egy darab* [Étfva Hsz; Borb. II. — *Ti. föld]. 1718/XVIII. sz.: Kis Bük gödrinben (sz) [Szilágycseh]. 1728: A Kintses Gödörnél egj földetske [Magyaros Hsz; SVJk]. 1735/1806: A' Gödörben (sz) [M.szentbenedek AF]. 1739: Az Küs Gödörben (sz) [Bonyha KK]. 1744: az Czigány gödre mellett (sz) [Bodola Hsz] | Major ház Gödrinben (sz) [Csöb U]. 1750: Baba Gödörben (sz) [Kisdoba Sz] | a' Baba gödrin(en) való szanto föld [Mezőbánd MT; Hr 2/4]. 1752: A Fejeritős gödörnél egy fel hágos Zab föld [Iszló MT; Berz. 2 Fasc. 36/1]. 1754: A' Gödrön. A' Gödrinn [Sáromberke MT; CU]. 1755: Tanko gödrinél (sz) [Szentkirály Cs]. 1756: A' Tsunyas Gödörre menőben (sz) [Sepsiszkirály Hsz]. 1757: A Fel hágoban a Fejeritős Gödör hágojánál (sz) [Nagyernye MT]. 1758: A fotikáb(an) az élő ág gödrin mellett (k) ... Délről az élő (!) ág gödrin szomsz(édságában) [Egrespatak Sz]. 1759: Az Bartha Gödrinben (sz) [M.gyermomonostor K; KHn 79.]. 1760: a' kintses Gödörnél (e) [Csóka MT]. 1763: a Göderb(en) (sz) [Káposztásztmiklós MT]. 1773: A' Száraz Patak Gödrinn innen a' falu felé [M.kecel Sz]. 1779: A ropo gödrinben (sz) [Galambod MT]. 1784: A' Ravasz Juk Gödrinben (sz) [Búrjánosóbuda K; BHN 51]. 1789: A Gödreken (sz) [Nagyida K]. 1796: Hidedg kut mezein kéncses gödör nevezetű lábban (sz) [Verebes Cs]. 1797: Nádas Gödörben (sz) [Tordátfva U]. 1801: botos gödre [Szárazpatak Hsz; HSzjP]. 1805: A Máté Gödrinben (sz) [Nagykend KK]. 1806: a' Szély Gödrinben (sz) [Kusaly Sz] | Az Arpa Gödrinben (sz) [Búzásbocsárd AF]. 1814: A' Komlos Gödrinben (sz). A' Nagy Kementze Gödrinben (sz). A' Somodi Gödrinben (sz). A' Teke nyös Gödrinben [Pusztakamarás K]. 1823: A' Jakab gyuri gödrin alól (k) [Keszű K] 1825: A Falu eleje, vagy is a Dögös Gödör nevű helyen (sz) [Barátos Hsz]. 1832: A' Csapo gödrinél (sz) [Kémer Sz]. 1870: Torokb(an) almás gödör (sz) [Csombord AF]. 1881: Palko Gödre (sz) [Farnas K]. — A forrásjelzet nélküli adatok az EHA-ból valók.

Hn. 1779: Gödrököt [A.szóvat K; JHb VI/17]. 1790: gödrököt [Kebelesztiván MT; CsS]. 1843: gödrin [Bágyon K; KLev.].

gödörásás 1. üregásás; sãpare de groapã; Grubegraben. 1762: A megirt Gyekel Lakosok közül a praedeclarált gödör ásás előtt kiket hallott a Tanu hogy pénz kereső furu, kapa, áso vagy egyéb

eszközök után jártanak volna ? [Dob.; Ks 4. VII/12 vk].

2. határgödörzés; sáparea unei gropi de hotar; Gruben der Grenzgrube. 1767: az falu földettől meg külembezetven három gödör ásásokkal [Kaskas MT; DLev. 2. XV. B/10].

gödörfő ? vápatenek; fundul väii; Gruben-/Talgrund. Hn. 1741: felső határ: az Gödörfűn ... egj Erdő [Somosd MT; EHA].

A 'vápatő; Inceput de fund; Anfang des Talgrundes' jel-sel s számolhatni.

gödöröske 1. vápacska; vilcea; kleine Talgrube. 1742: Vagyon egy Gödrötskeis ... egy szeker széna termő [Kincsi KK; SLt 8. K. 15]. 1745: az ösvény között való gödrötskén [Nagyida K; Told. 9]. 1817: egy gazos bokros gödrötskébe talála [Dés; DLt 18].

2. (ásott) üreg; groapă (sápatá); Grube. 1779: (A) Széna Fűnek szomszédgya ... Marton Ferencz ... Széna Fűvecskéje, s, vagyon az Szélyiben egy ostromény Fa Bokorhoz csak két Lépésnyire egy Gödröske [A.szovát*; JHbK VI/17. — *Később: M.szovát (K) egyik része]. 1800: El foglaltunk egy Czihert ... Az Erdő farka nevű helyen ... határozván ezen tziheart ... mind a' két felől gyakor — ásott godrötské is [Csekelaka AF; KCSl]. 1842: égy gödrötskét és [Dés; DLt 85. 10]].

3. gropiță; Grübchen. 1812: Liebenberger Antalnak ... az állán égy kis gödrötske láttatik [DLt 254 nyomt. kl]. 1815: Chilipp nevezetű Gonosztevőnek ... fejár veressel elegyített ábrázatú, hegyes állú, melynek közepén egy kis gödrötske vagyon [DLt 96 nyomt. kl].

gödörös 1. vápás, teknős; cu adincituri; voller Gruben. 1744: A Hegjen túl a Gödrösben a Lekenzei Határ Széiben vagjon két darab vápa vagj is gödrös hely [Szászsztjakab SzD; Told. Fasc. 11/81]. 1755: A Himberkin egy darab föld ... felette gödrös, ugy hogy midőn esős idő jár, Totska formára az also gödrös résziben víz is szokott kerekdeden állani [Koronka MT; EHA]. 1769: az Apahídi Nap nyugott felől való oldalrol alá jövő kitsin gödrös hely [Pusztasztmiklós K; JHbK XLVI/26]. 1793: Fogarasi Lészai Sándor Ur is kére Ttes Rettegi Mihály Urto ... jövendőre Szöllőnek való helyet, de addig mig az ur Isten arra segítené, hogy bé plántalhasssa szántó földnek is használható hasonló földet a magáéhoz, asztat tudnillik a gödrös végét a most fel fogott Szőlő Hegynek mely VKamarás* felé ... el nyulik és abban a vége fele kiis hegyzöldik [O.palatka*]; RLt 6. 2. — *Vajdakamarás K. *M.palatka (K) egykori ikerfaluja]. 1836: gödrösöbbs rész [Dés; DLt 731/1840].

Hn. 1744: A Hegjen túl a Gödrösben a Lekenzei Határ Széiben vagjon két darab vápa vagj is gödrös hely [Szászsztjakab SzD; Told. 11/81]. 1751: A' Gödrös Erdőn belől (e) [Ákosfva MT;

EHA]. 1776: A gödrös kerek n.h. (sz) [Sámson Sz; EHA]. 1798: A' Szilágyi Jánosné mellett lévő Gödrös erdő (e) [Ákosfva MT; EHA].

2. kb. gidres-gödörös; cu gropi; voller Gruben, rumpelig. 1713: A ... nagy kaszáló ... egy része halmos gödrös, és Vapa hupás [Elekes AF; CsS]. 1736: egyenes, nem Gödrös, Vapa hepás helyen [Pinárd MT; CU XIII/1. 87]. 1748: Innen a Nyárádon vulgo a Szakadasban vagyon egy jo nagy darab gödrös vápás hápa hupás helység mely a Nyárádig bé rug [Szentbenedek MT; EHA]. 1751: rész szerint Vápás és gödrös Szántó földek [Koronka MT; Told. Fasc. 31/4]. 1766: A' Budös kut nevezetű helyben (sz) ... egy része arkos gödrös, és haszon nélkül való hely [Agárd MT; EHA]. 1782: egy hupa hupás gödrös helye, mely vagyon a Sos kuton alol [Dés; EHA]. 1793: gödrös Kaszáló [Mezősámsond MT; Berz. 5. Lit. S 43/88]. 1794: Az kertnek igaz, hogy nagyobb Rése gödrös dombos haszantalan hely volt ... 10. Svábok dolgoztak az pláneözásan [Mezőmadaras MT; BK. Kosztin Szávuj (30) kocsis vall.].

Hn. 1700: Gödrös Tanoroknak erdő felől való része [Csöb U; EHA]. 1745: A Gödrös tanorokban (sz) [Csöb U; EHA]. 1807: a Gödrös Czegelj pataka nevű Árok [Nyárásztbenedek MT; EHA].

3. ? göbbenős; cu bulboane; mit Gruben im Flußbett. 1604: Tudom hogy gheodrés pataka feleöllünk való hatara Leouetenek, de az medüe verem leouetej birodalom | gheodrés patakanal [Abásfva U; EHA].

4. kátyús, rég, táj bölcsös; cu hírtóape; pfützig. 1746: 'a gödrös vallus ut [Lisznyó Hsz; EHA]. 1749: orsovát Gödrinek ki menő kicsin Godrös uttya [Csekefva Cs; EHA]. 1783: (A) transferált fölgye, ... Délről az Gödrös ut, Eszakrol Magura nevű hegynek allya Szomszédtságib(an) [Kéménd H; JHb XXXIII/28]. 1820: a' ... vajkos agyagban gödrös ut formálodván [Dés; DLt].

Hn. 1766: Gödrös Utra jövöben (sz) [Szentkirály Cs; EHA]. 1796: Gize lábban a Kozmási gödrös ut mellet (sz) [Verebes Cs; EHA].

5. kb. egyenetlen; neuniform; uneben. 1681: Ebédlő nagy Palota; Az allya öntött ... az ajton belől egj darab helyen az öntés ighen fel bomlot, rüt godrös, azo(n) helyen ujonna(n) kellene önteni [Vh; VhU 543].

6. ~ orru nyerges orru; cu nas in formă de șa; mit Sattelnaese. 1808: Roth Anna ... fenn-álló gödrös orru [DLt 794 nyomt. kl].

7. (be)horpadt; turtit, nebombat; flach. 1811: Égy lovát le-írom fültől farkáig ... Homloka nem gödrös* sőt van dombossága, 'S Attól a' fejinek módos horgassága* [ÁrEn. 155—6 részlet a leírásból. — *Lapalján jegyzet: Nem Török fejü. *Uo.: a felette horgas fő sem szép].

gödörzés határgödör; groapă de hotar; Grenzgrube. 1756: (A) rét ... határa ... it megjen el ... meljet meg is gödrözénk s határozánk ... melj is igyenesen le az More Gergelj réte szeljinj levő Gödrözésre megjen [Berz. 15. XXXIV/10]. 1766: Kére minket ... Suki Klára Aszszony

hogy mennék el ... Nyárádtőre*, hogy ottan két antiqua Colonialis Sessiojt, Nem külemben valamely helyek, Puszták, s Szegeletek azokhoz valok és tartozok ... mindazoknak Törvény szerint való kijáratás által régi igaz határait kijáratnak és figálatnak is, és az hol ugy kívántatnak egyszer s mind gödrözésekkel és kövözésekkel a' másokétol distingváltnak [SLt XLVII. 16—*MT]. 1829: Buza és Török buza Szántó földeik régi igazi metajokat nézetnök, kerestetnök meg, és jegyeztetnök is ki vagy gödrözéssel, vagy hompozásokkal [Nyárádkarácsonyfva MT; ToldNy].

gög dölýf, dölýfösség, kevélység; trufie, orgoliu; Hochmut. 1734: volt akkor olyan úr vagy úri ember, az kinek volt asztalánál annyi étke s annyi szolgálga mint most az nagy gög mellett tizenkét, tizenhárom s tizennégy úrnak is vagyon [MetTr 362].

Szk: *nagy ~ gel* nagy dölýfösen/kevélyen. 1776: Keczei János ... nagy göggel azt írja, hogy küldjek 33 forintot s szokásom szerent ne scriptitáljak, mert oda nem scriptitatio, hanem pénz kell [RettE 368].

gögös dölýfös, kevély; trufas, orgolios; hochmütig. 1736: noha mind tudom, micsodás méltóságos familiákból valók voltak azok az alázatos urak, de hogy az mostani gögös kevély világban meg ne csemerejlenek azon méltóságos uraknak maradvái, nevet nem adok, melyik méltóságos familiákból voltak [MetTr 416]. 1765: 28-dik Augusti volt a Varsányi Ferenc lakadalma, vette ennek a nagy vén ökör Décei Lászlónak egy gögös, pompás s amellet rüt és rossz leányát [RettE 184].

Szn. 1593: Ghógos Andras [Perecsen Sz; Wlt].

gögü. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: *nagy ~ nagyon* dölýfös/kevély; foarte trufas; sehr hochmütig. 1799: Mínthogy Nemes János úr ifjú korában ért nagy előmenetelt, szörnyű elatus és nagy pompájú és gögü emberré lett [RettE 407].

gölye koca; scroafă; Sau. 1604: mondaye Jakocz Pal mert Izentem wala tölle az hugomnak, hofi kerien meg az diznokban ha meg adnak benne egy Tarka göllie wagion kőztek azt kerie meg [UzTf 16/23 „Tanko Andras Zent eghazas olah falwy lofw Ember” vall.]. 1647: Vagion Teremiben ... Geolye Diszno No 11 ... Artan ... magnak valo No 11. Kan vagyon No. 9. Geolye No. 30. ezek kezozett vagyon Taúaly swldeo No 13. Artan No. 6. Taúalyi Eme swldeo No 2 [Nagyteremi KK; BK 48/16]. 1669: Majorsagh öregh sertés marha gölje es artany Nro 35. Ket esztendős gölye es artany ... [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. 1672: Eöregli Geöllye vagyon nro 112. Egy esztendős Geöllye nro 68. Felleb megh irt Serteseken kívül hizlaltatok Eöregli Geöllyet nro 6. Eöregli Artantis nro 6. Börös Peczenyenek valo süldöt nro 4. Dezma(an) jutot Artany nro

26. Geöllye nro. 15 [A.porumbák F; UtI]. 1676: Disznok. Eörög Artany no. 15. Eöreg Golye Diszno no 38. Tavalyi Artány no 3. Tavalyi Gölye nō. 4 [Gyf; UtI]. 1695: A' Teli Artanka nro 3 A' Téli Göllje nro 1 [O.csesztve AF; LLt Litt. C]. 1744: Sertések. Öreg kan nro 2. Eöreg Göje nro 4. Idei malacz nro 3. Artán nro 3 [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 12]. 1748: Öreg gölye Sárga tarka szőrűek 5 Öreg Sárga szőrű tarka kan 1 Esztendős Sárga szőrű gölje Süldök 2 [Aranykút K; Ks 23. XXIIb]. 1752: Öreg Göje 36 [Roskány H; Ks 76. IX. 2]. 1760: Egy Göllye ... még is malatkozott volt, de az malatait mind el hánta [Oltszem Hsz; Mk IX. 109]. 1791: Nagy artan egy kannal edgyütt 10 Nagy és kitsin göllye 9 ideji artán Malatz 18 ideji göllye Malatz 18 [Küküllővár KK; JHb XIX/43]. 1844: Egy nagy Artán ... Egy kocza két malattzával ... Egy éves Gölye ... Egy más éves göllye ... Egy hizoba lévő gönne [TSb 12].

gölyedisznó koca(disznó), *rég, táj* eme, emse; scroafă; Mutterschwein, Sau. 1647: Vagion Teremiben Geolye Diszno No. 11. Artan negh (!) Eolnj valo No. 5. Artan esmet magnak valo No. 11. Kan vagyon No. 9 [Nagyteremi KK; BK 48/16]. 1676: Disznok. Eörög Artány nō. 15. Eöreg Golye Diszno nō 38. Tavalyi Artány no 3. Tavalyi Gölye nō. 4 [Gyf; UtI].

gölyemalae koca/nősténymalac, *táj* ememalac; purcică; Jungsau. 1698: Eöreg Göllje volt nro 18 ... Tavasz Göllje malacz volt 12* [O.csesztve AF; LLt. — *Az adalék „sertésmarhák” felsorolásából való]. 1791: Nagy artan egy kannal edgyütt 10 Nagy és kitsin göllye 9 ideji artán Malatz 18 ideji göllye Malatz 18 [Küküllővár KK; JHb XIX/43]. 1801: Tavasz Artány Malatz Nro 4 Tavasz Göje Malatz Nro 3 [Vargyas U; CsS].

gölyesertés koca(disznó), *rég, táj* eme, emse; scroafă; Sau. 1710: egy Gölye sertés megyen Kacsó Istvánra [Etéd U; NkF]. 1734: Fejér ör(ög) gölye sertés nō 11. Fejér kan nō 1. Fejér artány no 2 [Datk NK; JHb D 1]. 1744: Öreg Göje Sertes nro 13 Artány nro 11. Kam nro 1. Fél esztendős Südő nro 11 [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13]. 1759/1779: Öreg Göllye Sertés ... Esztendős Göllye [Kük.; CU] | Öreg Göllye Sertés nro 11 Öreg artány nro 11 Öreg kan nro 2 Esztendős Göllye nro 3 Idei Malacz nro 4 [O.andrásfva*, U; Mk. — *Később *Széhhely* előtaggal]. 1761: Öreg Göje Sertés Nro 5 Artany Nro 1 Süldő Nro 3 Idei apro Malatz Nro 9 [Siménfva U; JHb XXIII/31. 17]. 1797: egy rideg gölje tarka Sertés [Kórispatok U; Pf]. 1810: Egy Oláh Országl fejér szőrű malatzos göje Sertés [DLt 696 nyomt. kl].

gölyesüldő növendékkoca; purcea; Frischling, Läufer. 1748: Öreg gölye Sárga tarka szőrűek 5

Óreg Sárga szőrű tarka kan 1 Esztendő Sárگا szőrű gölje Süldők 2 [Aranykút K; Ks 23. XXIIb].

gömb glob; Kugel. 1790: Egy Zatskoban holmi sárگا réz gömb [Mv; MvLev. Kis Ferenc ács hagy. 3].

gömbec l. gömböc

gömbkötő l. gombkötő

gömböc tobá (cu sínge); Sülwurst, Preßkopf. 1789: Kysz Janos es Veoreos Pal wasar Byrak Saffarlatanak Az vrunk N. Kochnyaiara. Geombezet Majost p(ro) f. 1 d. 65. Soldort ... f. 1 d. 69 [Kv; Szám. 4/VI. 62 Stenzely András sp kezelé]. 1590: veottem ... Paztor Istuanetol 4 dyzno lab 2 dyzno feot ... d. 42 ... Dyzno Allat, Dyzno labot Giomrot veottem ... d. 23 ... 2 Soldor. 2 oryat. 2 Lab. 5 kolbaszt. 4 Geombezet ... f. 1 d. 10 [Kv; i.h. 4/XXI. 46-7. Kis István sp kezelé]. 1674: Diszno aprolek erogatioia ... Gömböczöt napjaban gjomrával, és Kásás hurkajaval 2 [Fog.; UtI]. 1709: vég húrka edgy. Kereszt csont kettő. Gömböcz edgy. Véres edgy [UtI]. 1726: Visnek Kolosvárra ... Gyöngyös hurkát nr. 2. Gömböczöt nr 6 ... Tűdöst nr 8 Májost nr 7. [Hosszúfal Szt; TKI. Barcsai János tutorságához tart. iratok]. 1730: Uy Szalonna ..., Gömböczi, Májosi, fodorhája, ... egj nihány aprolek pecsenjével edgyütt [Bibarcíva U; Berz. 16. XLIX/16]. 1757: Egy Tál fonyasztó Tűdös Tepertyű Gömböcz [Buza SzD; LLt]. 1778: már most a volna jo ha a meleg Házbá bővenn volna jo Gömböcz kolbász és a jo írmes bor [Dédács H; Ks 96 Gyulay Ferenc lev.]. 1793: Az Aprolekjai közül maradtak Drágba Borsas Kolbász 24 Tejes 4 Tűdös 4 Májos 3 Kásás 2 Gömböcz 7 Nyelv 3 [Drág K; JF 36 LevK 109]. 1837: ezen Honap 5-kén vásárlatt, és 6án ki vágott két Sertéseköl jött ... Májos 19 szál, szála 6 xjrával Rf. 1 xr. 54 ... Gömböcz vagy véres 6 Darab, Darabját 5 xjrával 30 xr [Torda; TVLt Közíg. ir. 39].

gömbölyeg I. mn 1. gömbölyű, gömbölyded; rotund; rund. 1732: Evegben vagyon Borsó Gömbölyeg [Kisilye MT/Szentjakab SzD; TSb 51]. 1795: a' fejeér (krumpli) sokkal bővebben terem; Gömbölyégeb, nagyobb és ez is igen jo [DLt nyomt. kl].

Szk: ~ cukkerkrumpli. 1816: a' Detentusnál találtatott ... hosszuko és sárgás gömbölyeg Czukker nevezetű krumpli [Déva; Ks 116 Vegyes ir.] * ~ csepp. 1779: a' pénzti ... az Ötves ... meg-probalván maga Mestersége szerént, Ónas réznek találta ..., mivel midőn a' tűzben tette, tsak hamar az ón rólla le-olvada, s le-follya gömbölyeg tseppekben [Kv; SLt XL Lázár István Suki Jánoshoz] * ~ fejú. 1651: Edgy gömbölyeg fejű Gyúrú őregh metcetz Gyemant benne [WassLt Wass Judit kel.]. 1679: viznek valo, hosszuko száru, gombölyegh fejű őregh kristály

űvegh nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János Inv. 55]. 1740: gömbölyeg fejű vas szegekkel megvertt ... Fenjő deszka ajtó [Kv; BfN Gyalui csomó] * ~ gomb. 1749: Ötven három sima gömbölyeg apro ezüst aranyos gombok [Marossztkirály AF; Told. 19]. 1752: Apró ezüst aranyos gömbölyék gombok 54 [Marossztkirály AF; i.h.] * ~ gombocska. 1588: Vagyon tizen hat Apro gheombeliegh Gombochkak kopot Arania-sok [KvLt Vegyes ir. I/2. 13] * ~ orrú. 1814: Brégyán Visza, mintegy 26 esztendő ... gömbölyeg orru [DLt 640 nyomt. kl] * ~ reszelő. 1747: Egy kis Gömbölyeg reszelő [Kv; TL 90] * ~ selyemgomb. 1723: gömbölyeg Selyem apro kek gombok paraszt pikkellyel tizenöt [Koronka MT; Told. 29/2] * ~ szörzsínór. 1798: 226 Sing lapos és gömbölyeg ször sinor 1 Rhf 27 xr [Déva; Ks 73. 74 VII. 137] * ~ zsinór. 1765: A Mél-gos Aszszony porontsolattýából tsináltattam Dé-ván 154 sing ször sujtást Singit a Dr 1 1/2 82 sing lapos Sinort, singit a Dr. 3. nem kállómben 84 sing gömbölyeg Sinort Singit a Dr. 2 [Nagy-barcsa H; Ks 71. 52].

2. 1679: Gömbölyegh vesszőből font files kosár nro 1. Hasított vesszőből font, fileten kosár nro 1 | Gömbölyegh vesszőből kötött kis vessző kosar nro. 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 47, 64]. 1812: Azomban hogy hirtelen meglátott edj más gömbölyeg rovásos páltzát, míg észre vettem volna azzalis kettőt vagy hármat koppantott a' Groffné (ti. a grófra); hanem ezts erőszakkal kivettem a' Groffné kezéből ... elhadta a Grofot [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esperes vall.].

Az e szám alá jel. nélkül besorolt adalékokban a ~ pálcá, ill. a ~ vessző szk jelzője hasztalan hagyott pálcára, ill. vesszőre vonatkoztatik.

3. hengerded, henger alakú; cilindric; walzenförmig, walzig. Szk: ~ (borsoló)iskátulya/skatulya. 1654: Egy Geombölyegh Veres Skatulyában apro Geongj vagion eszer az No 1100 [Csapó KK; LLt 100 Litt. C]. 1788: Gömbölyeg hosszuko pléh borsoló iskátuja. Más gömbölyeg pléh borsoló iskátuja öt ki huzojával [Mv; TSb 47] * ~ granocska. 1757: az hosszszas kövek közt valo devolutio és atritio által az eredetekor gömbölyeg granomotska ... meglaposadik [Zalatna AF; JHb Borsai I. - *Értsd: aranyrögöcske] * ~ lábú. 1807: Egy Dio fából valo gömbölyög négy lábú, negy fíjokos záros asztal forma Komod [Körtvélyfája MT; LLt] * ~ láda. 1731: Gömbölyeg bórös láda 1 [Kv; Ks 15. LIII]. 1787: Egy gömbölyeg Bórös Ládában Len gyolts egy darab [Koronka MT; Told. 10]. 1796: ugyan akkor küldettem bé, egy kitsiny gömbölyög Víselt Bórös Ládát [Vajdasztiván MT; DE 4] * ~ lakat. 1676: Az Pincze Ajtoja(n) egy gömbölyegh lakat kotsostul [WassLt Racz de Szt. Gothart viceszb kezelé]. 1813: Az alsó vagy is nagy Pinczének a' Külső nyári ajtaja ... az ajtó ráman keresztül járó retesz fővel, és egy el romlott srófos köldökű kitsin gömbölyög Lakattyával edgyütt

... minthogy a lakatnak a köldöke el lévén törve a kultsával meg nem nyilhatik [Koronka MT; Told. 18] * ~ nyelű. 1744: Gömbölyeg nyelű régi ezüst kalánotska [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. 1798/1821: Egy régi modi gömbölyeg, és Virágos nyelű évő Kalán ... Más régi gömbölyeg nyelű Kalán. A.R.B. betuk alatt [Kv; Pk 5] * ~ palack. 1655: Ket egy forma Gömbölyegh Palack No 2 [Kv; WassLt 72/4] * ~ rúdvás. 1685: Eregh gömbölyeg Rud vas n. 132. Aprobb rud vas n. 112 [Gyf; UtI] * ~ skatulya → ~ (borsoló) iskátulya * ~ üllő. 1829: Egy hoszszu gömbölyeg üllő 50 xr [Torda; TLt 378] * ~ üveg. 1733: Hoszszu nyakas gömbölyeg üveg ... 2 [Marosstkirály AF; Told. 2]. 1781: gömbölyeg üveg Hat apro négy szegű üveg öt [Koronka MT; i.h. 10]. 1796: Gömbölyeg üveg Zöld Plasko Nro 4 [Kóród KK; Ks 72. 54 Gr. Kornis István hagy.]. 1797: Gömbölyeg Bor viznek valo két kupás <üve>g [Körtvélyfája MT; LLt] * ~ üvegpalack. 1753: Zöld gömbölyeg üveg Palatzk N 1 [Marosstkirály AF; Told. 18] * ~ üvegpalackocska. 1679: Sotutlan üvegh palackocska nro 5. Sotus, gömbölyegh üvegh palackocska nro 3. ... Öreg, Sotus, (:egyik Csikos, másik tiszta:) üvegh palack nro 2. (:egyik tele rosa vízzel, lehet Budai 2 Iczce:) [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 105–6].

4. gömb-, gömbölyű; rotund; Kugel-. Szk: ~ boronafa. 1791: régi gömbölyeg Boronafából készítettett s náddal bé ponylítottott, mint édjg tiz Sertésnek valo ajto nélkült lévő rozsz Sertés ol [CU] * ~ csere-boronafa. 1732: a Ház, Vastag Csere talpakra, gömbölyeg Csere borna fákbold elj(b)e rott koszoru gerendák(an) edj rend kötésel öszve kötött hat boronafa szaru fakkal elegyes létzekkel, vert szalma fedéllel építve [Dál K/Szentjakab SzD; TSb 51] * ~ csere-szarufa. 1732: (A ház) vert füstös szalma fedelit, 10, bokor, gömbölyeg Csere szarufák tartják, faragott fenyő létzekkel edgyütt [Nagyiklód/Szentjakab SzD; TSb 51] * ~ fa. 1815: Egy gunya Mangorlo gömbölyeg fájával xr 20 [Mv; MvLev. Olajos Mihály csizm. hagy. 4] * ~ fenyőborona. 1754: a Gabonás ... Tölgy fa sasak közé rész Szerént Gömbölyeg; rész Szerént Lapossan faragott fenyő boronából rakott [Uzdisztpéter K; CU] * ~ fenyőfa. 1850: Az also Berekbeli külső ház gömbölyeg fenyő fábol van építve | 578 darabb gömbölyeg fenyőfa darab egy önlél kevéssel hosszabbak [Gyéressztkirály TA; DE 5] * ~ fenyőgerenda. 1801: gömbölyeg fenyő Gerenda Nro. 9 [BLt II. 11.] * ~ haró. 1732: A Majorság szölő ... nem régen kezdett jó fele szölővel derekason épülni, kivált egy két Esztenődtől fogva szépen homlítottott, ültetettett, elegyes gömbölyeg karokkal karozott [Erdőszengyel MT/Szentjakab SzD; TSb 51] * ~ léc. 1732: a Csür ... földben ásott Csere fa ágasokra, hoszszan fekvő koszoru fákra, 8. par szaru fakra, elegyes gömbölyeg létzekre vert [u.; i.h.] * ~ szarufa. 1757: fenyő Gömbölyeg szarufák [Budatelke K; LLt Fasc. 129] * ~ szőlőharó. 1776: Kimpian Vaszília nevű

Vinczellérje ... 20 szál Gömbölyeg szőlő karot Lapott [A.kápolna KK; BK. Dikuj Szávu (30) jb vall.] * ~ tölgyfa. 1761: Palantnak (!) valo gömbölyeg Tolgy Fák 30 [Branyicska H; JHb XXXV/39. 23].

5. domború; pliu, rotund; rund, kugelrund. XVIII. sz. eleje: A kan farú lö abjectum quid, a keskeny faru lö nem díszes: Szepe a hoszszu tomporaju, de lég szebe az gömbölyög fomporaju (!) * | Az gömbölyeg tellyes Szügyü lö nyilván egésséges, a meg esset Szügyü pedig kész benna [JHb 17/10 Lótartási ut. — *Nyilvánvaló elfrás tomporaju h]. 1761: Piros Pej fekete farka Serenye daras Dereku gömbölyeg faru [Branyicska H; JHb XXXV/39. 15]. 1801: ezüst Portékák ... Egy kefének gömbölyeg háta [Kv; Ks].

Szk: ~ fedelű. 1726: edgy gömbölyeg fedelű kisded új ládátcska zár és sarkok nélküli [Görgény MT; Born. VII. 23] * ~ fejú kb. domború tetejű. 1834: kalapja kettő, egyik új alaton gömbölyeg fejú, a' másik magossabb viseltes [DLt 851 nyomt. kl]. 1837: Albert Mihály ... kalapja ... új alaton gömbölyeg fejú [DLt i.h. ua.].

6. telt; gros; voll. 1808: Müller Mihály ... vékony hoszszukó orru, kitsin száju, valamennyire gömbölyeg ajaku [DLt 891 nyomt. kl]. 1850: Moczok Esztojka nevű cigány ... gömbölyeg állu [Dés; DLt 2074 ua.].

7. ? kb. hasas, öblös; pinteos; bäuchig, rund. 1595: Biro vram akarattiból attam Vrunk zamara egy fedeles Geombeolieg tizta igaz Cristali pohart p(ro) f 2 d 25 [Kv; Szám. XVI/6. 40]. 1753: Ürmes bornak való Betsi Bokaly kantsok N 4 Hasonló kisebb Gömbölyeg bokalyok [Marosstkirály AF; Told. 18].

◇ Szk: ~ káka. 1763: az I. vasarolvan egy keves lapos kákát az meg verettetett embertől ..., az I az meg vett lapos káka közze tsömbelyített egj kötés gömbölyeg kákát ... melyet észre vevén az Oláh ... az Inél lévő gömbölyeg kákát meg fogván kérte, hogy viszsza adná [Torda; Tjkt V. 171–2] * ~ nád. 1732: Az Idai határon valo halas to ... felső vegib(en) fedni valo gömbölyeg nád böven* [Nagyida K; Told. 11/70. — *Ti. terem]. 1735: hét gömbölyeg Náddál tekert hoszu Nyakas buteliak [Kv; Ks 40 Varla XXVIIIc] * ~ re kötő kb. szoros gúzsba kötőz. 1772: a katana ... a Birot szeműnk látára (!) gömbölyegre meg kötőzte és a' gerendához kötőtte engemet gömbölyegre meg kötőzött az egyik és a' gerendához fel akasztott, s a' szerint hintáztatta (!) [Tirnáva H; BLt II. 11].

II. fn kb. gombolyag; ghem, ghemotoc; Knäuel, XVIII. sz. eleje: az első lábán való körömhazbeli ficzamadast egy orvosold; egy Istrangot akkora gömbölyegre kell tekerni, hogy meg tellye a' siklajat a nyűg ér és a talpa között, egy csaponolag vagot balta nyelni vastagságú fát az talpán hoszszan az kötél állat dugj által az gömbölyeg fára, és törd viszsza körmét mind addig még meg roppan [JHb 17/10 lótartási ut.].

gömbölyegborsó borsófajta; un soi de mazăre; Art Erbs. 1732: Egy kasban Gömbölyeg borso [Nagyiklód/Szentjakab SzD; TSb 51]. 1753: Tsitsiri Borsó Metr. N 20 Lentse Metretae N 6 1/2 Ujfalvi apro Gömbölyég borsó Metr N 6 [Marosztkirály AF; Told. 18].

gömbölyegborsó-föld ogor de mazăre; Erbsen-föld. 1732: 'A Rét mellett edgj hoszszu Gömbölyég borso föld [Szentjakab SzD; Told. 11/67].

gömbölyegen 1. hengerdeden; cilindric; rollen/walzenförmig. 1736 u.: A kis asszonyok, sőt elévaló nemes leányok ... Az hajokat két felől keeresztve, gömbölyegen csinált vassal megmelegítvén, megfodrosították [MetTrCs 466].

2. henger alakúra/formára; in formă de cilindru; walzenförmig. 1732: A Csűrös-kertb(en) két gömbölyegen font Török-buza kas tsős Török-buzával teli [Szentjakab SzD; Told. 11/67].

gömbölyeges telt formájú/idomú; plin; (von) voller Form. 1840: kantzaló ... teste állása takaros gömbejeges [DLt 1627 nyomt. kl].

gömbölyegfa gömbfa; lemn rotund; Rundholz. 1590: Elseoben veottem kert Gerenda fath egy kyweoldy emberteol f. 1. d. 75 ... Veottem Kakas Istúantol 17 Geombelyegfat ... fizettem ... d. 85 [Kv; Szám. 4/XX. 12 Hooz Lörinc sp kezével]. 1594: vettem Henzel Balastol fatt, Gembelyek fakot ... d 80 ... 1 Tely fatt ... d 78 1 hozu Tely fatt Esmeg ... d 25 [Kv; i.h. 6/VIII. 109—12. Casp Semel sp kezével]. 1679: más végéb(en) az Istallonak keresztöl átal erő, furdalt, gömbölyegh fa nro 1 [Uzdáispéter K; TL. Bajomi János inv. 85]. 1732: A föld pintze ... veteményes kert felé ki néző torka, gömbölyeg faktol botozott formán ki rott, rothadozott nád fedele szinte le hull [Szászsztjakab SzD; TSb 51]. 1840: Kardas András valami complesseivel Kövendre el adat 7 gerendát és 5 gömbölyeg fat [Várfva TA; Bosla]. 1843: Gömbölyeg fa a' Malam fájából [uo.; Borb.].

gömbölyegkő gömbkő; piatră rotundă; Rundstein. 1755: valami nagy határ gömbölyög földben fekvő kövek [SzD; LLt 38/18]. 1813: Kováts András ki fogott Négy Fertály Tutajakat mellyek közül az egyikben valami gömbölyeg Kövek voltak [Petele MT; Born. G. VII/67. Menyhárt Todor (35) vall.]. 1828: vagyon egy jó Ujj Gabonás nagy gömbölyeg Köveken jó Nád fedél alatt [Mezőbodon TA; Ks 89].

Az adalékok nagy valószínűséggel a földtani irodalomban feleki gömbkő néven ismert kőfelére utalnak, de számolhatni a 'macskakő, nyj patakó' jel-sel is.

gömbölyegvas kb. rúdvas; fier rotund, fier în formă de bară; Rundeisen. 1637: Egi roz darab Gembelieg vas [Ebesfva; UtI]. 1695: Az Ablak Mellékejben négy gömbölyégh vasak vad(nak) fel nyulva [O.csesztve AF; LLt]. 1699: Az ablak mellékejben van 4 gömbölyeg Vas fel nyulva [ou.;

LLt. Gyulafi László inv.]. 1780: Véső forma hoszszu gömbölyeg vas 1 [Bethlen SzD; BK].

gömbölyegvas-karika cerc din fier rotund; Rundenring. 1822: Égy kerek ... tzövek végére valo gömbölyég vas karika [Dés; DLt 1821 évi iratok közt].

gömbölyegvas-rudacska drug de fier rotund; Stäbchen aus Rundeisen. 1699: a Sütő hazb(an) ... paraszt kalyhakkal valo tűzelő kemence az allyab(an) edgj gömbölyegh vas rudacska van fel alva [O.csesztve AF; LLt. Gyulafi László inv.].

gömbölyegvasú '?' 1589: Ket puska mindenik gheombeleggh vassu [Kv; KvLt Vegyes ir. I/2. 68].

gömbölyű 1. gömbölyded; rotunjor; rundlich. Szk: ~ *fuszulyka*. 1826: Tarka gömbölyű Faszulyka [Szentdemeter U; Told. 41].

2. hengerded; cilindric; walzenförmig. 1560: Egy Aranas sysak eg geombelew Ezust tol tók (!) vagion rayta [JHb QQ Temeswary János reg.]. 1594: Attam En nagi Banyaj Ballaz tizen kett sall fatt nig segu fakatt ... Ezen hid Alla Attam ... kett gömbölyü ttallph fatt [Kv; Szám. XXIV/5. 20]. 1773: Egy uti gömbölyü borsolo Pléh Iskatulya, benne levő hat kerek Iskatulyácskakkal [Lele Sz; Marinai Pap lev.]. 1797: ezen épület vagyon tserafa talpakra gombolju bükfákból ki rakva [Körispatak U; Pf]. 1815: Egy Gömbölyű Bőrös kupfer [LLt Csáky-per 20. L. 14].

3. kerekded; rotunjor; rundlich, oval. 1837: Pesti Ordinare Edények 1. Ordinare regi tál, kettő hosszú kettő gömbölyű 4 darabb [Szentbenedek SzD; Ks 88/9].

Szk: ~ *harangocska* '?' 1714: Gömböly harangotskák No 98 fl. Hung 5. — [Nsz/Fog; AH 49] * ~ *lakat*: 1813: egy gömbölyű Lakat kultsával edgyütt [Koronka MT; Told. 18].

gömbölető 1. gombostű

gönne koca, *vég, táj* eme, emse; scroafă; Sau. 1716: most újban mind malacozok az gönnyék [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. 1717: Öreg Gönne nro 34. Öreg kan nro 3. Öreg Artány nro 10 [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 7]. 1723: Hizo Diszno nu(me)r(o) 3 mellyek közül ketteje könnye (!) edgyik Artány [Ludvég K; Told. 29/7]. 1736: Sertés. Egy Gönne, más Artány, Esztendő Söldök nro 2. [Martonfva NK; CU XIII/1. 249]. 1756: Magyarországi öreg gönne 3 à féle nagy öreg kan 1 ... Tavallyi gönne 13 [Déva; Ks 92. I. 32]. 1764: Öreg Gönne 2 Tavallyi Gönne 2 [Csapó KK; Berz. 7 Fasc. 72]. 1781: Sertések. Nagy Kan 1. Artányok és gönnek 40 [Koronka MT; Told. 10]. 1787: Rüdég sertés egy Gönne 3. Malatzal [Mv; MvLev. Ajtai István hagy. 5]. 1815: Egy Nagy fejér Gönne Négy ki herélt Artány [Buza SzD; LLt]. 1819: Nagy kan nro 3 Gönne vagy Kótza nrő 23 Artány nrő 12 [Ba

ca SzD; Tsb 6]. 1821: Egy Gönne 5. Malattzaval [Backamadaras MT; CsS]. 1854: Vagyon egy anya Sertés, egy két éves gönye és négy ártán [Sárd KK; WassLt].

gönnediszno kocadiszno, *rég. táj* eme, emse; scroafá; Mutterschwein. 1831: Vagyon egy nagy Gönne Diszno Vagyon három ártán és két kan malatzok [Nyárádsztanna MT; MvLev. 8].

gönneimalac kocamalac, *rég. táj* ememalac, emse; purcicá; Jungsau. 1786: Esztendős Kan nrő 2 Nagy Gönne nrő 11 Két Eszt(endős) Gönne nrő 16 ... Idei ártány Malatz nrő 18 Idei Gönne malatz 11 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36].

gönnesertés kocadiszno; *rég. táj* eme, emse; scroafá; Sau. 1795: egy Gönne Sertes meg malatzozot [Backamadaras MT; NkF]. 1802: édgy Gönne 'Sertés [uo.; CsS]. 1849: Egy maladzo Gönne Sertés [Mv; MvLev.].

gönnesüldő süldőkoca; purcea; Jungsau. 1768: Öreg kan 2 Öreg Artány 4 öreg Gönne 13 Esztendős Artány Süldők 7 Esztendős Gönne Süldők 7 [Mésztygyörgy K; Ks 23. XXIIb]. 1794: Nagy Gönne Nro 3 Esztendős herületlen Süldő Nro 4 Esztendős Gönne Süldő Nro 2 Kitsi Malatz Nro 6 [Gyalakuta MT; Tsb 17].

gönye l. gönne

görbe 1. strimb; krumm. 1672: Orran nőtt görbe szarvu vad: Rhinoceros [PPG]. 1786: Egj Tölgjfa Talpokra Görbe ágosakkal jó szaru fákkal Eпитett Csür [Alparét SzD; Ks 68. 48. 37]. 1817: Két közönséges evő kalán görbe maraklattal [DLt 598. nyomt. kl.]. 1824: A most vásárlott nagyobb Bikának a tsőge görbe — jobra áll nagyon, nem folyathat [Dés; DLt 885]. 1844: Kerekes Mihály remekét bémutatván ... a Kementze felső Párkányá görbe büntetése Pengő 24. [Zilah; ZFaz. párkány al.].

Szk: ~ *cirkalom*. 1681: pattantyusi mesterséghez való eszközök itt* nincsenek (: vgi mint Görbe Cirkalom ...); [Vh; VhU 397. — *Ti. a Nebojsza bátya boltjában] * ~ *fejsze* ? szalu. 1842: egy görbe fejsze (: tyészla:) [Csekelaka AF; KCsl 3] * ~ *fésű*. 1820: Senkiis ezután egy Czéhbéli Mester emberis, se más Senkiis ide más országból semminemű lapos, és haj fel akasztó Görbe Fűsüket, 's egyéb itten készítettnei szokott Miveket ne hozzon, se ne árullyon, se ne árultasson [Kv; Fés-CJk 28] * ~ *hátú* a. emberre von.: hajlott hátú | ? púpos. 1759: (A) német kantus ... szükséges sok görbehátúaknak, mivel ez mind egyenes, mind görbe hátat egyformán mutat [RettE 91]. 1800: Vaszi Halmás egy kisség görbe hátú, és lábú [DLt nyomt. kl.]. — b. púpos. 1802: Delucionak a' Görbe hátú legénye is ki jött* [Déva; Ks 115 Vegyes ir. — *Ugyanerre a legényre von. valamásrészet: az Ifju Delucionak Czipo hátú legénye]. — c. állatra von.: nyerges hátú. 1761:

Harmadik ugyan szeg szörű görbe hatu Török közell negyven esztendős [Spring AF; JHb XXIII/31. 34–5]. 1812: Egy fekete, vén görbe, vagy-is nyerges hátú Kantza [DLt 383 gub. nyomt. kl] * ~ *kézvonó*. 1795: 1 Nagy kéz vono 40xr 2. görbe kéz vono 1 Rf 8xr [Déva; Ks 95] * ~ *küsü* '? 1741: Három sróf tábla 3 Három küsü 3 Egy Görbe küsü 1 [Kv; TL 90 lak.] * ~ *lábú* karikalábú. 1800: Vaszi Halmás egy kisség görbe hátú, és lábú [DLt nyomt. kl.]. 1810: Gombos Mihály kitsny zömök természetű, görbe lábú dölingézve jár [DLt 597 nyomt. kl] * ~ *simító* '? 1741: Négy fához való Simító 4 Három vashoz való Görbe Simító [Kv; TL 90 lak.] * ~ *singvas*. 1681: Vagyon Pont vas (: vagi Görbe szingh vas); Nro 3339 ... Lapos Uy Vas Nro 51 [Vh; VhU 525] * ~ *vonóhős*. 1848: Egyenes vono kés egy 30 xr Görbe vono kés kettő ... 1 xr [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

2. a. emberre von.: hajlott hátú; cu privire la om: cu spatele incovoiat; mit Bezug auf Menschen: mit gekrümmtem Rücken. | púpos; ghebos; bukkelig, höckerig. 1629: egjkor oda hiva bennünket s akor elegite megh eleöttwnk azt az Geörbe nyenett [Kv; TJK VII/3. 89]. 1811: Farkas Margit ... Gyergyó Ujfalvi Czigány nemzetbéli ... magoss, görbe, száraz testű, sovány hosszukó ábrázatu [DLt 50 nyomt. kl.]. — b. állatra von.: kb. nyerges hátú; cu privire la animal; cu spinarea in formă de șa/coborită; mit Bezug auf Tier, mit Sattelrücken. 1749: Vöttem mas Talyg Szurke Georbe lovat ... pro fl. 22 [Kv; Szám. 26/VI. 463].

Szn. 1588: Georbe Janos [Kv; Szám. 4/III. 70]. 1667: Görbe Fülöp Görbe Miklos Saygay* [WassLt. — *Sajgói (SzD) lakos]. 1745: Görbe Gábor [Szásznyires SzD; Ks].

◇ **Szk:** ~ *eb agyában született*. 1728: Tüzes ördög attával kutya teremjen a Lelkeb(en) görbe eb ágjab(an) születetnek káromlotta [Dés; Jk].

3. ? horgas; incovoiat, cotit; krumm. Hn. 1679: Görbe (sz) [Válaszút K; BHn 169]. 1681/1870: A Fejérd felől való fordulóban egy görbe nevezetű föld [uo.; i.h.]. XIX. sz. h.: A Görbe föld a' rector Háza alatt (sz.) [Somlyóújlak Sz; EHA]. 1869: Görbe földek (sz) [M.kapud AF; EHA].

4. '?' 1844: Szakmári Ferentz ... sok motskolodo szok között görbe kurvának szidta Cseresnyés Dánielnét | Ma két heitől fogva Sztmári Ferentz mindég részegen veszedelmezett Cseresnyés Dánielnével ... a közelebb mult Szombaton azt mondotta hogy baszsza a' görbe kurva lelkit [A.sófva U; DLt 144].

E kijegyzésekben a címszóbeli szó lehet testi, de lehet erkölcsi vonatkozású is; az első esetben a kijegyzések a 2. a. alá tartozának, a másodikban 'hitvány, ronda' jel-sel számolhatnánk.

görbéske egy kissé görbe; puřin strimb; ein bigchen/etwas krumm. 1815: két hátulso lábál görbétskék [DLt 481 nyomt. kl.]. 1820: Básta János ... Silesiai 38 esztendős ... hegyes görbetske orru [DLt nyomt. kl].

görbéden görbécskén; cam strimb; ein bißchen krumm. 1849: egy polituras asztal, görbéden alkotott lábokkal [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

görbedett görbült; incovoiat; gekrümmt, havig. 1814: ... középszerűleg hosszú előre görbedett orru, haja és szemöldöke fekete [DLt 1069 nyomt. kl.]. 1819: Egy pár ezüst fel-kötő Sarkantyú hosszú, egy kevésbé egyenesen fel-felé görbedett nyakú, rovázot taréjjal [DLt 81 nyomt. kl.].

Az első adalék esetében 'horgas' jel-sel is számolhatni.

görbén 1. kidülledten; bombat, iesit in afară; hervorgetreten/gesprungen. 1668: küllýeb állot olyan hasason, görbén á seove(n)y a kapunál [Burljánosóbuda K; Ks 65. 43. 10].

2. kanyargósan; întortocheat; schlingelnd. 1777: A Vale ködmeinisului (!) ... akár egyenesen s akár görbén mennyen tsak a Patak választja két felé a két Falu határát [Ködmönös SzD; JHbK LVIII/28].

3. '?' 1816: egy kised barna Kantza ... háta magossan fel van pufasodva görbén csoka szemű [DLt 592 nyomt. kl.].

4. ~ *butázott* ? tömpán vágott; táiat timp, retezat; stumpf geschnitten, abgestumpft. 1824: Két pár Aranyozott párkányos régi modi a végén görbén butázott M.L. betűkkel jegyzett ezüst Nyelű Kések [Fugad AF; HG].

görbeség incovoiere incovoietură; Krümme, Krümmung. 1793: a Fálnak, melyen a' Bót-hajtás fekszik az ajjától-fogva, mind a' Bót-hajtás lészkéig valo nagy görbesége és félen állása [Kv; Pk 2].

Szk: ~ *et kap* elgörbül. 1842: A' mult évbe a' fűrész malom viz felőli fala le omolván, a fűrész kerék gerendelyét nyomta — e miatt ez görbeségétis kapván ma már alig sem^a használható [Kv; KmULev. 2 László János mérnök. — ^aE szó utólag betoldva].

göres 1. crampă, spasm, círcel; Krampf. 1839: tegnap délbe egések voltak felső szín utzába ... de Anyám ... egyszer sem ijedt meg úgy, hogy görcse rá jöjjen [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina férjéhez]. 1852: küldem a' Rektornénak Anikonak a' görts elleni réceptet [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

Szk: ~ *öt kap* elfogja a görcs. 1831: Ha valaki hirtelen görtsöket kapna ... [Dés; DLt 667]. 1853: a' lelkem Anyám ... három nap óta kornyadoz, valami csuf görtsöt kapott volt a' gyomrába [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina férjéhez].

2. 1840: (Meghalt) Benedek Sándor egy hetűs Görtsbe [Nagykapus K; RAk 10]. 1862: halt meg Megyesi Eszter szolgáló természetes fia Joska 3 hetűs koráb(an) Görcsben [Dés; RHak 135].

A halálozás okaként — nyilván halottként megállapítás nyomán — tett bejegyzés bizonytalansága miatt a halált okozó betegség közelebről nem határozható meg.

göreskór kb. kolera; holeră; Cholera. 1836: a görcskor itteni uralkodása [Asz; AszLt 100].

göresös I. *mn* 1. göcsörtös; cioturos, noduros; knorrig. Szk: ~ *bot*. 1728: pafon görcsös bottal meg útvén verit ki ontotta [Dés; Jk]. 1754: Cire onul egy nagy bolond görtsös bottal ugy hozzá tsapa Jánk luonhaz ugy úti főbe az lovát hogy mindjárt segre esék [Grohot H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1763: Kristoff Todor ... ugy ütéd ... minden ok nélkül Nehai Vultur Györgyöt egj görcsös bottal főben, hogy azonnal homlok borulva esek a földre [Nagyida K; Told. 9].

2. görccsel járó/társult; convulsiv, cu spasme; mit Krämpfen (verbunden). Szk: ~ *csuklás*. 1858: halt meg Szabo Ferencz leánykája Ámália 1 éves és 9 hónapos korában görcsös csuklásban [Dés; RHak 99]. * ? ~ *gyulladás*. 1861: halt meg fazakas Kis Mihály Leánykája Ilka 11 hetűs korában görcsös gyulladásban [Dés; i.h. 122] * ~ *kín*. 1861: halt meg Barátosi Rozsi természetes fia Imre 8 hetűs korában görcsös kinokban [Dés; i.h. 130].

3. ? gethes, göthös; jigárit; siech. 1785: Pénzit nem láttam, de négy görtsös lova s Banka fako szekere vala [Kvh; HSzjP].

II. *fn* 1. göcsörtös bot; bită cioturoasă/noduroasă; Knotenstock. 1750 k.: az tiszteknek keménységek miat tellységgel el kel Pusztulnunk mert az biro nem ugy szokot jární mint más birák Pálczával hanem nagy Görcsössel azzal ront és csigáz bennünket Ugy Annyira hogy kinek kinek közülünk egy egy fia Van is mind el akarnak menni a Csugye^a keménysége miat [TKI Igenpataki (AF) jb-ok panasz. — ^aÉrtsd: dzsugye 'bíró'].

2. ? göröngyös hely; loc gloduros; holprige/unebene Stelle. Hn. 1721: Görtsösben (sz) [Kozárvár SzD; EHA]. 1782: Görcses (sz) [uo.; EHA].

göresös-böresös gircses-görcsös; noduros-cioturos; knorrig-knotig. 1771: bē szép Erdő volt itten, most már többire mind csak a görtsös börtsös Tölgy fák maradtanak [Popesd^a; Ks 93. 19. 6. — ^aNádasapfva K].

göresöske bibircsó, bibircsók; neg, negel; Wärschen. 1830: az orra egyik felén egy görtsöske látatott [K; KLev. 8].

gördít. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: *vmilyen dolgot ~ vki elé* vmilyen dolgot terjeszt vki elé; a prezenta/fina-inta un lucru cuiva; eine Sache (irgend) jemandem unterbreiten. 1693: Nemzetes Dobai Janos Uram Gördít illyen dolgot <e>lönkben, Hogy az Aszszony nemely Szőlőköt melyek nem az ő Gyermekeinek, hanem az mas Arvahnak jutottanak el szegődte volna [Ne; DobLev. I/38. 13].

gördül. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: *akadály ~ vminek életbe lép-* *be léphetésére* akadály mertül fel vminek életbe lép-

tetési lehetőségével kapcsolatban; a se ivi un obstacol/o piedică în legătură cu o posibilitatea de a pune ceva în aplicare; ein Hindernis taucht auf mit Bezug auf die Möglichkeit des Inkrafttretens einer Sache. 1862: mennyiben lépett életben Egyházainkban a' ki küldött képviseleti rendszer, nem gördültek é akadályok valahol annak életbe léphetésére? [Gyalu K; RAK 70].

gördült *átv* kb. felmerült; apárut dintr-o dată, ivit; aufgetaucht. 1636: nem vakmerőségem, sem buzgóságatlanságom, annál inkább szívemnek nem idegenségei voltak előttem akadályok (: hanem az hatvan hat holnapoknak^a el forgások alatt előmben gördült, s talalkozott sok méltatlan busulásim, es liaborgattatásim:) kiert ... ne szünyem meg az ő nagy nevét dicsérni, es igaz Anyaszent egyházának^b terjesztésében, és oltalmaztatásában ... munkálkodni es fáradozni^c [ÖGR 4. — *I. Rákoczy György fejedelemségének idejére von. ^aA ref. anyaszent-egyháznak. ^aA fej. sk aláírásával a kv-i ref. egyháznak juttatott példányban].

görény 1. dihor; Iltis. 1749: Tyukfiak és Nagy Tyukok döglöttek, az üllő és Görény által praedaltattak ell [Kiskend KK; Ks 70. 51 szám.].

2. görényprém; blană de dihor; Iltispeiz. 1787: Ezy fekete Teveször Materiából valo Mejre valo Gőrényyel prémézett aszszony embernek valo [Mv; MvLev. Ajtai István hagy. 2] | Egy görényyel prémézet flánellel bellelt habas kék Sellyem Aszszony E mbernek valo melyre valo [uo.; i.h. Tolvaj alias Varga Mihály hagy. 4].

görénybőr görényprém; blană de dihor; Iltisfell. 1771: az vad beoreeket is farkas beoreeket roka-beoreket nst beoreket vidra beoreket eweth beoreket georeny beoreket nywl beoreket es mindenfele vad beoreket megtiltottak nekünk zabad nem volt vennunk [SzO II, 325 a székely nemzet foly. az ország rendelhez].

Szk: *tengri* ~ '?' 1759: most vagy tengeri görény-, vagy nyest- vagy egyéb festett-, vagy báránybőr igen jó készüléttel való süvegeket viselnek téiben [RettE. 89].

görényes görényprémes/szörmés; cu blană de dihor; mit Iltispeiz. 1763: Egy viseltes Görényes zöld barsony süveg [Szentiván Hsz; Ks 23. XXIb]. 1797: Sellyem készüléttel Görényes ha(m)mu Sziin mente [Koronka MT; Told. 34].

görényfogó I. *mn* görényfogásra való; pentru prins dihori; zum Iltisfang dienend; Szk: ~ *láda* görénycsapda; cursă de dihori; Iltisfalle. 1821: Három el romlott fenyő deszkából valo görény foga láda [Koronka MT; Told.]. 1827: A Görény foga Ládát még a' régi inventálás előtt fel dolgoztatta volt a' D. Biro Székely András [Koronka MT; i.h. 34]. 1849: Ezy görény foga fenyő detzka láda [Somterék SzD; Ks 73/55].

II. *fn* görénycsapda/kaptány; cursă de dihori; Iltisfalle/schlagfalle. 1816: Három el romlott Görény fozok [Koronka MT; Told. 47].

görényprém görényszörmé; blană de dihor; Iltispeiz. 1824: Szederjes poszto mellértes készüléti görény prémmel valo mente [Fugad AF; HG. Mara lev.].

görényprémű görényprémes/szörmés; cu blană de dihor; mit Iltispeiz. 1701: (Az inasnak) kell adni ... edgy görényes vagy Görényprémű Süveget [Kv; PosztCArt. 26 Az évi inasjárandóság fels-ból].

görgényi a Görény (MT) tn -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i al toponimului Görény/Gurghiu; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Görény. 1. dln Görény/Gurghiu; Görényer. 1770: Kivorán Gligor ... el tsinálta az akkori Görényi Udvari tiszt Uraimekkel, hogy ... tsak felét atták azan Joszágnak birni a Faluban Morar Gligornak [Orsova MT; Born. G. XV/4 Dumbráva György (88) vall.]. 1840: Petele ... Gyalagassai ... a Görényi szállót metztették és fedtek [Born. G. XXIVb]. 1844: Görényi Wadászati Vendégek ... B: Bornemisza Póldi ... G. Bethlen Joska [Üjf.].

Szn. 1605: ? giorginy Janos [Nagysolymos U; UszT 20/315]. 1781: Görényi Mihály [Csóka MT; Ks].

2. Görényben gyártott/készített; făcut în Görény/Gurghiu; in Görény erzeugt. Szk: ~ *deszka*. 1625: vetettünk ... Eoregh Jo szeles temerdek Georgényi deszkakat No: 50 ... heteuel egy forinton [Kv; Szám. 2/XXVII. — Ide vonható ez az adalék is: 1662: az toronnak az padlását uyolan kellet meg bélleni, veöttünk 16 szál eoregh deszkákat Georgényit [Kv; SzCLev.] * ~ *(író)papiros*. 1679/1741: Nagylaki Berei Ezekről^a irt maculatum originalem Görényi Pappirassau levén irva elig erhettem (!) hogy minden Irásom ki nem olvadott belölle, többi között az Nagylaki Berei ... es egyebb egy nehany szokbol allo Circum Scriptionj, az Görényi Papyrosrol el koptak ugy hogy elig láttzik egy ket sor benne [Nagylak AF; DobLev. I/27a. — *Ti. a megelőzőkben felsorolt földelkről]. 1681: el viznek Fel kötes Gorgeyi (!) Papirossat 1/2. Ket koncz jo fele papirossat 2 [UtI]. 1789: Egy fél kötés fél arkusokból álló Görényi Pappiros Rf 1 ... Egy kötés és 13 Kontz 3dik Speciestű Görényi Pappiros Rf 5 [Mv; ConscrAp. 24]. 1794: (Vett) 1 Koncz Görényi papirasat Ef ... 20 [Mv; DE 3]. 1805: 1/2 Kötés Görényi Papiros [KGy]. 1829: adott ... B. Bornemisza Leopold 1 Kötés Görényi író papirossat [BLt 12 Kv-i dologház nyomt. szám.] * ~ *levesestű*. 1836: Egy gorginyi Leveses tál [Algyógy H; Born. F VÍb br. Bornemisza Leopold hagy.] * ~ *papiros* → *(író)papiros* * ~ *porceláncésze*. 1817: Egy Csorba Görényi Portzellant Talpas Césze Ff. 1 Xr 6 [Mv; MvLev. Simonffi Susána, elébb csizmadia Prodán Lászlóné, majd kőműves Cspikés Samuelné hagy.] * ~ *porceláncédény*. 1849: Görényi Porcellán Edények raboltattak és össze törtettek 556 Rf. [Dés; DLt Csedneki József üveges és plénes boltjából Urbau bejövetelekor elrablott és össze-

tört holmik lelt.]. | 12. személyre való Görgéni porcellán edény 30 Rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd] * ~ *porcellán-ozsonnatányér*. 1850 k.: sok görgéni és batizi porcellán tálok és tányérok — ozsonna tányérok [Pk 2] * ~ *porcellántál* →. ~ *porcellán-ozsonnatányér* * ~ *porcellánidányér*. 1830: Nyoltz Görgéni portzellán Tányér ... egy Görgéni Soltzos Tál — Tányéróstól [Msz; Told. 19]. 1850 k.: sok görgéni és batizi porcellán tálok és tányérok — ozsonna tányérok [Pk 2] * ~ *szolcostál*. 1830: egy Görgéni Soltzos Tál — Tányéróstól [Msz; i.h.] * ~ *üvegbarometrum*. 1817: Egy Görgéni üveg Barometrum [Mv; DLev. 3. XXVIII A].

görgénysztimrel a Görgénysztimre (MT) tn -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i al toponimului Görgénysztimre; mit -i Ableitungssuffix gebildet Form des ON Görgénysztimre: din Görgénysztimre/Gurghiu; Görgénysztimreer. 1692: görgéni Szent Emrehi Berzenzei Márton [Lok.]. 1747: Görgéni Sz: Imrehi Berzenzei István [Berz. 1. 8/1]. 1820: alkuvának meg Báro Bornemisza Leopold Ur eő Nagával a Gorgeny Sz: Imbrei Váron fellyől Lévoé Lakosok [Born. G. IV].

A szárm. tn-i alapszavának néhány válogatott, régiségbeli adaléka: 1594: Zentimreh [Bál. 81]. 1635: Gorgeny Szent Imrehen ... lako [TGSz]. 1638: Zent Imrehen lako [Incz]. 1656: Gorgeny szent Imrehen lakó [BLt]. 1677: Gorgeny szent Imrehen lako [Bál. 52]. 1737: Görgéni Szent-Imre [GörgJk]. — A későbbiekben csak a nélküli adalékok vannak az EHA-ban.

görgés ? görgeteg; prundiș, pietriș; Geröll. Hn. 1639: az Fai Görég véginél (sz) [M.köblös SzD; DHn 47]. 1712: Görégésben (sz) [Gelence Hsz; EHA]. 1731: egy föld a Gorgés nevű helyen (sz) [uo.; EHA].

görgö ' ? Hn. 1744: A: Görögöben (sz) [Nyárad-sztlászló MT; EHA]. 1745: Az Görög Vápában (sz) [uo.; EHA]. 1754: az Görög vápáján tul [uo.; EHA]. 1756: A' Görög pataka nevezetü helyben (sz) [Kurtapatak Hsz; EHA]. 1813: a Nagy Irmán Görög Vagyis Döngö Nevezetü helyen [Nyárad-sztlászló MT; EHA].

görgös ' ? Hn. 1608: az görögösön az nagi halomnal ualo tanorokot ... ugj tiztitotta megh az sepedekteol [Kozmás Cs; BLt 3 „Thomas Bartalis pp de Kozmas (60) vall.]. 1642: az görögösön (k) [Kozmás Cs]. 1720: Görögös(en) [Szentsimon Cs]. 1756: a Görögös erdő alatt [Csatószeg Cs]. 1759: A Görögös Mezein (sz) [Lázárfa Cs] | A Görögös nevű helyben (k) [Szentimre Cs]. 1766: Görögösön (k) [Szentimre Cs]. 1772: Verebes felé Görögös nevű Helyben (k) [Kozmás Cs]. 1796: A Görögös lábban (sz). a Görögös Mezein [Verebes Cs] | Görögösben pénzes nevű helyen (k) [Csatószeg Cs]. 1853: a Görögösbe (k) [uo.]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

A görögés, a görög és a görögös olyanfélé alakulat lehet, mint a döngő és a döngő (Szilágyi N. Sándor jegyzete). De mi az alapszó és mi a jel?

görje, görnye görbe; strimb; krumm | görnyedezett; incovoiat, strimbat; gekrümmt/bückt. Hn. 1864: Jósa görnyéje — Görje-Görje — keleti Székely szo annyit tesz mint — Görbe — görnyedezett — görbedezett — gerintzes kopár fekvéséről — mely ez előtt élt Jósa nevű birtokosrol vette ezen nevezetet [A.sófva U; PestyMgHnt Usz 25].

? görnyés ? görbe; strimb; krumm. Hn. 1864: Görnyés nyire [A.sófva U; PestyMgHnt Usz 25].

A hn-i adalék előtagjában talán a 'görbe; görnyedt' jel-ű görnye tájszóból -s képzővel alakult gúnynév lappanghat [Erre nézve l. a MTsz görje címszavát].

görög I. mn 1. grecesc; griechisch. 1597: Az Georeogh es egieb kereskedeo zabadon el iedhessen Giolchiot adgianak weggel Leueles giolchiot teoreok waznot forint zamra [Kv; TanJk I/1. 294]. 1664: amaz Szent Basilius szerzetin való s régi görög Szent Atyák bevett hitit és rendtartását követő Parthenius Péter Püspök [Sárospatak; Veress-Doc. XI, 46 Bárhory Zsófia és fia Rákóczi Ferenc Partenius Péter püspökhöz]. 1782: gr. Kálncki Antal ... görög anyától született nagy, fekete ember volt [RettE 420].

Szn. 1575: Gheöregh Demeter [Fráta K; SLt S. 17]. 1590: Georog Gergel [Kv; Szám 4/XV. 12]. 1591: Georegh Jakabne [Kv; Tjk V/1. 125]. 1644: Geöregh Thamasne [Mv; MvLt 291. 430b]. 1649: Geöregh Geörgy Deak Vram [Kv; Szám. 26/VI. 432]. 1658: Görögh Peter [Zilah; EM XLIII, 305]. 1684: Lakatar Görög Mihaly [Fog.; Szád.]. 1696: Görögh Maria (Dés; Jk). 1697: Görög István-né. Görög györgy [Kv; KvLt Fasc. I. 186]. 1729: Sibai Görög Szabo István [Kv; Tjk XV/7. 17]. 1799: Görög István [Mv; MvLt Föld-összeírás].

Szk: ~ *gyölcs elbruha* görög gyölcsköteny. 1777: tudom midőn Potsa Lázárné Asszonyom ... meg halálozott ... Rákosi Iászlóné Asszonyom adott egész halo egyet mást az Annjának ugymint fejer fátyolt, Görög gyoltsinget, Görög gyolts elbruhát [Márkosfva Hsz; HSzjP „Agneta Tskány” (16) vall.] * ~ *gyolcsing* →. ~ *gyolcs elbruha* * ~ *gyolcs ruha* görög gyölcskendő. 1749: Egy zöld selyemmel körül varatt görög gyölcs ruha [Egerpatak Hsz; SVJk] * ~ *háló*. 1742: egy vető (?)^a görög háló [Zsombor K; Somb. — *Olv.: vető ?] * ~ *marha görög áru/portéka*. 1620: Bagaria sziy szerszamokrul es egieb Geöregö Marhakarul ... Egy zomoktul f. — /3^a Egy bot toktul f. — /1. Egy lanczos keőteő fektul f. — /1. [Kv; KvLt II/69 VectTr 18—9. — *Értsd: a harmincad, vámiletek] * ~ *öv*. 1653: Az Ghörögh ednet Kemeny Simonnak, az Hanczarral egyyut^a [Kem-Lév. 1402. — *Ti. hagyományozza a végrendekező Mészáros Péter, Fejér m-i viceispán] * ~ *templom*^a. 1735: a testet, másnap fel bontattuk és az aprólékját egy ládában tévén, a görög templomban^a el temették [Mikes, TörL 204. — *Mintthogy Mikes itt, ápr. 16-i levelében konstantinápolyi görög templom-ot említ, júl 18-i levelében (i.h. 205) viszont arról ír, hogy a holttestet tartalmazó kopersót a jezsuitákhoz küldötte, nyilvánvaló, hogy

a holttestet a konstantinápolyi római katolikus görögök templomában temették el] * ~ *utca*. 1666/1681: Facczadrul Török földérii ki bujdosot Hunyadi Városomban ... lakot Sebessan alias Racz Janosnak ... Házát ... a Görögh Uczaban, ... mindennemű adozat s dézma, kilenczed, szedő vivő* külső avagy paraszti szolgálat alol eximalom [Vh; VhU 258. — *Így a szokottabb *szedő-vevő* (> *szedő-vedő*) h.].

2. görög szertartású; de rit grecesc; mit griechischer Liturgie. Szk: ~ *egyesült hitű/religiójú/vallású* görögkatolikus. 1822: Kővár Vidéki Törökfalvi származású Pokol Janos 36 esztendő Görög egyesült Religioja ... két poszto nadrágban ... szökött meg [DLt 758 nyomt. kl]. 1839: Mendre Ignátz 73 Esztendő ... Mltgs K. Piscus Br Kávási subarendatora. Görög Egyesült vallású [Érkávás Sz; Borb. II Veress Lajos megyei esküdt közl.] | Torda Várossa Piatzi Fertályában lako edgyesült és nem edgyesült Görög hitű vagy Román családok [KLev. 13]. 1845: Angyaloson lako ... közrendű Berszán Miklos ... 46 éves ... Görög edgyesült vallású [Fotos Hsz; HSzjP]. 1861: a gör(ög) egyesült papik és Cinterem szomszéd-ságában* [Kv; SLt Vegyes perir. — *Nemeszsukra (K) von.] * ~ *katolikus*. 1864: (A) görög katolikusoknak mintegy 1790 körül már lelkészek is volt [Tölgyes Cs; GyHn 60] * *új ~ vallású* görög katolikus. 1801: F. Lapugyi Gyilkos Buble Andris ujj Görög vallású [DLt nyomt. kl].

3. görögkeleti; greco-ortodoxá; griechisch-orientalisch. Szk: ~ *nem egyesült vallás görögkeleti vallás*. 1799: Vaszi Halmás ... Nemes Felső Fejér Vármegyei Sárpataki* (32) ... nem edgyesült Görög Valláson lévő Dászkel [EM XLIX, 541. — *NK]. 1819: Kolgya Mitra a Görög nem egyesült vallást önként el hagyni kívánván ... Reformáltam 16 éves korában [Jákótelke K; Rak 167] * ~ *nem egyesült vallású görögkeleti vallású*. 1815: Moldován Philipp, Nemes Aradvármegyei, Silingai, 57 éves, nem egyesült görög vallású [EM XLIX, 542; i.h. még két adalék]. 1844: A Turszky gyalog ezredéből elszökött ... Kolbász János ... Erődsi*, 20 éves, görög nemegyesült vallású [Kv; DLt 1247 nyomt. kl. — *Hsz] * ~ *pap*. 1640: egi Görögh Papot vertek fel Oloczi (!) Sebastian tauay zolga] a (!) Istuan es az Varga Jstua(n) Böczje Janczj [Mv; MvLt 291. 253a–4a] * ~ *religió/vallás*. 1698: Felsőéld méltóztassék azon oláh Papokat és Görög válláson lévő szerzeteseket azon Privilegiumb(an) és Jussokban részeltetni a mellyel nem csak a Catholicus, hanem az Arianus, Lutheranus és Calvinista Papok élnek [Uzslt IX. 76. 64 gub.]. 1728: Tiszteletes Nemes Popa Joseph Ur(am) Dobra Városa és Dobrai Tractusnak Görög vagj oláh Valláson lévő Ecclesiak(na)k Éspereestyé és Papja [Guradobra H; Szer.]. 1767: Lengyelországban a muszka rítul gazol, a templomokat, melyek régen a protestáns és görög valláson valóké voltanak, szedi s adja azoknak vissza [RettE 212–3]. 1772: az Görög Religion lévő Nem Unita Ecclesiának Temploma [Szász-fenes K; EHA.] * ~ *vallású*. 1801: Juon Pulke

született Segesvár Székben, Erked nevű Helységben, 20. vagy 21. Esztendő, Görög vallású [DLt nyomt. kl]. 1811: Csungár Mihály, alias Nyilka ... Görög Vallású [DLt 747 nyomt. kl].

4. görög nyelvű; in limba greacă; in griechischer Sprache. 1681: Nagyságod azért a Panajot uramuak innét írt görög levél felől így értsen ... [TMÁO VI, 122 Paskó Kristóf Csáki Lászlóhoz Drinápolyból]. 1751: Mű oda künnis eleget tanatskozank, régi Oláh és Görög frásainkrol emlekezven, de soholtis egy szonak nem tanátuk hanem egj mástol meg különböztető két distinctus névnek* [Nsz; TL 42 Alex. Lazer (52) vall. — *Ti. a Toma és a Timófi nevet].

II. *fa* görög ember; grec; Grieche | görög kal-már/kereskedő; comerciant grec; griechischer Kaufmann/Händler. 1574: Bek Mattias Azt vallia hogi Rettegen az Zokadalomba hallotta az Azzon nepektwl hogi ez Margit giolchot lopot volna eiy egi géregtwl [Kv; TjK III/3. 362b]. 1580: Az mi az idegen Aros népek felöl valo dolgat illey vezetke az kegmek hogy Biro vra(m) az protocolomot vetessek (!) elő es kerestessek megh es a' zerenz mennje(n) elő benne es kegmek mind Görögek Brassajak es egieb Idegenek elle(n) harmad napnal penigh towab senkinek Idegennek ne hagianak Arulny [Kv; TanjK V/3. 210b]. 1649/1681: Haczk* nevű Varosomban megh telepedet Jövevény kereskedő Görögöket ... minden paraszti szolgálatul, adozastul, szedő vévd expensaktul egyeb arant Immunaltattam [Vh; VhU 311. — *Hátszeg]. 1657: Nemzetes Barczai György Ur(am) Tiztartója Töruent igirt Nyolczad napra az Görögnek [Lozsád H; BK Misc. 1143]. 1710: Szebenbe az pestisbe ... 24 ora alatt két háztol 10 em(ber) holt ki ... Kolozsvárról két kereskedő Görög titkon befurta volt magát, azok inficiáltak; midön investigalni kezdettek az Görögöket Sohult Sem találtak [Illyefva Hsz; Ap. 2 Ghidoffalvi Gábor Apor Péterhez]. 1748: Szolgabiro Uram ... Tiriak György kereskedő Görögöt certiffically ... triduale Forumra törvényre | az puskások réájok bizototot vásári Strásálást posthabeáltak ... az kereskedő vásári Görögökre rohontanak [Déva; Ks 112 Vegyes ir.]. 1818: egy Brassai gazdag Görög [M.fráta K; KLev.].

Szk: ~ *ök bírāja*. 1684: Sem sárga sem veres karmasinok sohult senkinél az sokadalomban nem voltak mint az Görögök Biraja mondgya s masoktolis hallottam, miolta Havasalfödeben az Tatarok meg szorultanak azólta azok miat tsak egy kereskedő sem jühetett [Uti].

görögdinnye pepene verde; Wassermelone. 1597: Feier Jstúan vitte 6 Loan Zekeren Tordaig az Georeog Dinnieket mellicet Varaddol hoztak vala Vrünk zamara f l d 50 [Kv; Szám. 7/XII. 82 Pilstich Lőrinc sp kezével]. 1715: görögh és Sárga dinye [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. 1717: küldöttem be Sarga dinyét 26, görög dinyet 5 [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. 1718: ott szereztem Gyéresen 17 sárga Dinnye (!) igen szépek Görög Dinyét 3 [Mezőmehes TA; Ap. 2 Pál György

Apor Péterhez]. 1722: egy nihány nyomoru Dinnyet hoztanak nekem ajandekba harom görög Dinnyet es három sárga Dinnyet fel küldöttem hogy meg ne lágyulyon [Kőröspatak Hsz; Ap. 1 Apor Péterné Kálnoki Borbára férjéhez, Apor Péterhez]. 1788: most két lovon küldek: ... négy Görög Dinnyét és 16 sárgát [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1796: Görög Dinye Nagy in Summa 56 ... Sárga Dinye kár találtatott Nro 64 Görög Dinye tő találtatott 13 [Déva; Ks 79/XXVIII. 10].

görögdinnye-liktarium görögdinnye-befőtt; licitar/magiun de pepene verde; Wassermelonenmarmelade. 1681: Belső Sáfár ház ... Vagyon itt Szilva, Birs alma, Barack, Görög dinnye Liktariumok, nagy fazekb(an) [Vh; VhU 562-3].

görögdinnye-tő tulpiná de pepene verde; Wassermelonenstock/wurzel. 1796: Görög Dinye tő találtatott 13 [Déva; Ks 79. XXVIII. 10-hez. — A teljesebb szöveg. *görögdinnye* al.].

görögfejér ? ólomfehér; alb de plumb; Bleiweiß. 1558: Az görög ffeier Ig lezen = esth chinald Ily modon: Wegy onbol veretteteth plehet es figezd erős echetben egy fazekban ky Mazos legien es chinald Jo be az fazakath [Nsz; MKsz 1896. 282]. 1589: Borbely zersam... Egy skatulaba Gheoreogh feyer ... Egy feyer keo Aky megh Eeer f 3. [Kv; KLev. Vegyes I/2. 71-2]. 1683: Az kép iro festék sok fele lévén. Ahoz kepest az mint itilhettem. Egy font görög fevert vöttem den 50. Egy font miniumot den 40. Két fertály latkát fl. 1/60 [UtI].

görögne görög asszony; grecoaică; Griechin | görög kalmárné/kereskedőné; soție de comerciant grec; griechische Kauffrau/Händlerin. 1640: Halottam az csonka görögne szájából, hogy Asztalos Mihályné ellopta egy serpenyőjét [Mv; MvLt 291. 233a-51a átirásban!]. 1644: Akkor el Mene ozta(n) Georeogne, Jsmet egj keues vartatua hat Georeogne Ereosse(n) Jw az Vraual, hogj eleo Jutanak az Georeogh El hallada az Czizarne Satorat. [Mv; i.h. 430a].

görögül grecește; griechisch. 1775: Török Ferenc ... sokat járt költ és alkalmas tapasztíájú, jó emberséges ember, aki Európán kívül Ázsiában és Egyiptomban is járt, törökül, németül, franciául, még görögül is tud, már amit tud [RettE 360].

görönes göröngy; bulgäre, grunz; Scholle, Klumpen. 1809: erőssen bosszantották, göröntsell hajgálták [Dés; DLt 145]. 1814: égy felől a' nagy Göröntsők, más felől a' Borona rosz volta mián jól el nem Boronálhatta ... , ugy hogy a' Göröntsek azon modon darabban maradván a' mag el nem takartatott apro földel | a' Göröntsők olyan nagyok voltak hogy a' Nyul is el bujhatott mellette | azon Szántás olly nagyon és méllyen

volt, hogy az apro a' nagy Göröntsöktől nem is látzott [Dés; DLt 174]. 1850: a Fogados fel jött a hegybe szándékozván az ökröket bé keríteni, de mű a gypün kívül kövel es göröntsökkel hajgálván az ökrököt az által ki kerítettük [Dés; DLt 1320-hoz]. — Vö. a *goroncs* címszóval.

A címszó a szerk. gyermekkorában Désen még köznyelv szinten is élő szó volt.

görönesös érdes, durva felületű, *nyj* hőböröcsös; cu suprafață zgrunțuroasă/aspră; an der Oberfläche rauh. 1852: a' kö ... göröncös karcolt [Kv; Pk 7].

görönesösen göröngyösen, rögösen; bulgáros; klumperig. 1814: a' Kövesd Patakánál lévő Föld Göröncsösön szamolodott | látták a' Földet nagyon Göröncsösön Számolodva [Dés; DLt 174].

göröngyi béka földibéka; broască; Frosch. 1726: az tisztátalan Göröngyi Béka rá támadván egy személyre az utzában, az Inek* kertiből ki jöven, külömbenn meg nem szabadulhatott mind addig, mig azan Béka az Inek elő ruhája alá bé nem ment [Dés; Jk. — *Ti. egy boszorkánysággal gyanúsítottak].

görönyös göröngyös; bulgáros; klumperig. 1855: Görönyös (: sic!) földjét fejszefokkal veri szét*: és ugy megmiveli, mint a megyéken legfeljebb a veteményes kertet szokták [ÚjFE 313. — *Ti. a hsz-i székely gazda].

görözdöl horzsol, súrol; a zgiria/freca; streifen, wetzen. 1638: Mutatta ezt ennekem Lakatos Görögis hogy mint georeözdöli az szeker az haz falat [Mv; MvLt 291. 164a].

A 'vásal, váslat' jel-sel is számolhatni.

görvélykór scrofulosis; scrofulozá; Skrofulose. 1868: Betegség neme: Görvélykór* [Kv; RHAk 247. — *Halálzási okként bejegyezve]. — A jel-re 1. CzF.

görvélyes. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ *vizkórság* ? tbc-s vizenyös savóshártya-gyulladás; tuberculozá seroasă exudativă; wässerige seröse Tuberkulose. 1859: holtak meg ... Nagy Ilona 22. éves Görvélyes Vizkórságba [Bh; RHAk 82].

görvélykóros. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ *fehlgyeds* gümőkóros fekélyesedés; tuberculozá exulcerativă; skrofulöse Verschwüfung. 1858: halt meg Márkus Trézi leánykája Rozsi más fél éves korában görvélykóros fekélyesedésben [Dés; RHAk 96].

görzöl horzsol, súrol; a zgiria/freca; reiben, wetzen. 1638: Ezt lattam bizoni hogy Czikor Görög Nagy szeker fakat megh vet s be vitette, bizoni geörzölte valtigh az haz oldalat, s ugia(n)

hullot le a tapasz, De ... azuta(n) hogj az beöczületes Tanacz imponalta volt hogj kapu mellieket Czenallio(n) Czikor Giörgj, nem lattam hogj az haz falat vontatta volna, seöt inkab ugj ereztette be az szekeret, hogj az haz falat megh ne erje | akkor megjen vala egi szeker be tul Czikor Giörgj feleöl, s valtigh geörzöli vala az oldalat, akkoris monda hogj hiszem lattia Kegd Ianos mint rontiak az hazam falat [Mv; MvLt 291. 163b, 164].

A 'vásral, váslat' jel-sel is számolhatni.

gőrzölés horzsolás, súrolás; zgriere, frecare; Reibung, Wetzung. 1638: aztis lattam hogj mind az Tengely vegenek az geörzölése miat let hogj a Talpja ki csuszt | En az Talp fanak oculalasan ot nem volta(m), hanem ez minap ... : Lakatos Giörgy ... mutata hogj mint el hasadozot az haza felöl az szeker Geörzölése miat [Mv; MvLt 291. 163].

A 'vásralás, váslatás' jel-sel is számolhatni.

göttingai a németországi Göttinga/Göttingen *tn* -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i al toponimului Göttinga/Göttingen din Germania; mit -i Ableitungssuffix gebildet Form des ON Göttingen. Szk: ~ *akadémia*. 1815: A' Nagy Enyedi Fő Pő oskolánkban Tanulmányát végzett, Magát a' Papi Sz. Hivatalra el-szánt, és külső országí, név szerént a' Göttingai vagy Heydelbergai Aca-demiakra menni szándékozo Körösi Sándornak Bizonyság Leveleit ... mutattya bé Pő Consistoriumunk a Mlgs Királyi Fő Igazgato Tanátsnak* [Kv; NyIrK XII, 139. — *Értsd: a Főkormány-széknek/Guberniumnak] * ~ *krumpli*. 1815: A Krumpinak Fajtáji ... Eredeti fajtaknak a' mi Hazánkban ezeket nevezhetjük: 1: Diszno vagy Tehen krumpi ... 2. Szederj vagy Gesztenye Krumpi ... Sarga Krumpi, nevezik Hollandiai, Göttingai, Tzukur krumpinak is. Solanum sacharaceum, Zucker = Kartoffel Sommerkartoffel [Kováts Sámuel, Utasítás a' Krumpi termesztésre. H.n. 1815].

gőz 1. aburi; Dampf. 1847: A' mily bámulatos szintoly leirhatatlan becsü a' gőz ereje ... A' gőz e csuda-erejének köszönhetém én is, hogj egy nap alatt jó társaságban, minden rázodás, roncsolódás nélkül Bécsből Prágába juthaték* [Méhes 2-3. — *Erre 1. *gőzszekér* al.].

2. kigőzölés; emanatie; Ausdampfung. 1778: az belekben heverő emésztetnek rothadt gözi [MvLt Mátyus ConsSan. gub.].

gőzcsöber ? gőztartály; rezervor pentru aburi; Dampfkasten. 1656: egy bör vider, egy Lombikhoz Gősz Czeber [Doboka; Mk Inv. 5].

gőzfőző. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ *üveg* ' ? ' 1848: Üveg Némük. Egy gőz főző szegeletes üveg 1 [Szászkerked K; LLt].

gőzkoesi vonat, *rég, nyj* gőzös; tren; Zug. 1870: Rőgtön szárnyra kelt a hír, hogj a mely gyermeket a tanfelügyelő becsalt az iskolába, annak vége, azt vizsik katonának. Addig viddegéli sétálni a mezőre, mig egyszer szépen gőzkocsira rakja őket, és soha sem látja többé senki [Kv; Borb. Szeremley Lajos nyomt. felterjesztése].

gőzöl gőzölög, párállik; a aburi, a scoate aburi; dämpfen, dunsten. 1809: a' kantzta igen elfáradva, izadva vagyon és gőzöl [F.rákos U; Falujk 41 Sebe János pap-not. kezével].

gőzölög kb. páráll; a emana/împrăstia (un mirros etc.); dämpfen, dunsten. 1847: Vagyon én itt, hogj az Istent ... ditsőitsem, és midőn ... a lili és rósa az ő tiszteletére gőzölög jóízű illatot az ég felé, és csak csuda dolgait hirdessem magosztoljam, és azáltal magamot boldoggá tegyem [VKp 163 Varga Katalinnak a nagyenyedi börtönben papírra vetett elmélkedései].

gőzös. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ *pálinkaház* pálinkafőző, *rég* égettborfőző; povarná, destilerie de rachiu; Branntweinbrennerel. 1838: A Gőrgénybe* építendő Gőzös Pálinka ház felállítására megkívánato költségek [Bor. 6. XXIVb. — *MT].

gőzszekér vonat, *rég, nyj* gőzös; tren; Zug. 1847: Bécsből Prága felé Május végén ... indulék el gőzszekeren ... Jel: csengettyűszóra indulnak a' gőzszekerek, s senki után nem várnak [Méhes 1]. 1851: a' Katonai őltőnyöket — bakkancsokat a' Vaspályán gőz szekeren Szolnokig le hoztuk [Dés; DLt].

grácia 1. kegyelem; gratie; Gnade. 1691: ad Nyolcz igen jó jármos ökreket, mellyeketis ha meg nem adna ... ez hazaban akkor (!) hoiot lévő Joszágát el foglalhassa, és foglaltathassa, mely ellenis Sem(mi) nével nevezendő és emberi elmétől ki gondolható törvénybeli Remediumok ... sem semmi üdők Fejedelem gratiaja es Urak anuentiaja ne hoznalhassanak es Suffragalhassanak [Vizakna AF; Törzs]. 1700: mind ketten masok példajara a' piaci kalodaba(n) tetessenek es estig ott Pironkodgyanak vagy tizenket forintal redimallyak magokat ... ha pedig maszszor attentálnak minden gratia nélkül meg-kalodasztassanak [Dés; Jk]. 1730: Az Inctanak Vargha Borkának ... lopásai világhossághra jővén az Szék előtt ... mostan az Homlokaban tűzes akasztófa süttettetik és azzal meg béjegeztetik, és ha töbözör mégis lop, tsal, tökeletlenkedik, mind(en) Gratia nélkül fel akasztatik [Kv; T Jk XV/7. 83-4]. 1753/1781: mikor az öreg Kászoni urat Bétsben heted magával az ország rendelte volt Zalog(na)k az hét urak közül egyik vólt Kun Miklós Ur, kiis tsak nem a tállyban jött volt (me)g a kurutzok le szállása után Gratiára másokkal együtt Rákóczi mellől [Tekerő H; JHb LXXI/3. 311]. — L. még ETA I, 86.

Szk: ~ *adatik. 1656:* Szeken lako Nagy Istvan felesége leven, mindazáltal paraznasagban leledzven, gratia adattat neki, mivel az felesége rea nem allott [SzJk 45]. *1678:* Varsoci Miklosnak gratia adattatik ilyen conditiokkal, 1. Hogy ha ennek utanna az elebbeni czelekedetib(en) impingal csak in minimo is többször gratia(t) nem accedal. 2. Püspök Uram(na)k autoritas engedtetet negyed vagy ötöd magaval meg palczasztassa medio tempore is, melyre magat ... obligala is [i.h. 133] * ~ *kérni. 1754:* Ezen irtoztató hidegb(en) egy szegény Muskaterost meg akarván veszözni, Migos Carolina Kis Aszszony mint Generalisné ... engemet Platz Majorokhoz küldöt gratia kérni [Nsz; Ks 96 Baló Antal lev.] * *Ért küld kegyelemért folyamodik. 1593:* Zabo Marton vallia ... Martatol ezis hallottam, hogy az Nenniere panazolkodot a fokhazba, hogi Gratiaert nem kwldeot [Kv; TjK V/1. 346] * *Lej mellé halasztja (vki) a dolgot kb. kegyelemre bizza ügyét. 1606:* Bedeó Mihalj ura(m) hozta Bedeó Istua(n) úram missilis levelét, meljben eo kegmé jüti a' Zeket hogy az vrünk Gratia(m) melle halasza az szék ez dolgot [UszT 20/12. 11] * *Lej mellé tartja (vki) dolgot vki a neki adott kegyelemhez ragaszkodik. 1606:* mostis az nouú(m) mellett az Bodogh emlekezetü Boczkay fejedelem Gratia(m) melle tarto(m) dolgomat. A dicit per p(ro)cur(atorem) Michaellem de Bogarfalúa, Kesoó mostis az Gratia melle tartani az Jnek az dolgot, mert teorúenjek lett erre [i.h. 20/12] * *Lej ad kegyelmet ad, megkegyelmez. 1584:* megh esmertem Az en Atthiamnak gonoz Jstentelen voltat ... Tudom ezis hogy ket Angiawal vetkez, es az elseo veteket gratiat Adanak neky [Kv; TjK IV/1. 113]. *1606:* (A fejedelem) minde(n) rendeknek oly leuelet es gratiat adott hogy tizenket eztendeötöl fogva valamik leöttenek es törtentenek, mintha soha ne(m) leot volna ... absolualtassanak [Kálnok Hsz; UszT 20/13 „Steph. Bedeó trium sed. sic. capitaneus” aláírásával]. *1687:* Hadnagy Vr(am) ... egj Tallerért gratiát adott [GramTr VIII] * *Lej akcedál kegyelmet nyer. 1678:* Varsoci Miklosnak gratia adattatik ilyen conditiokkal, 1. Hogy ha ennek utanna az elebbeni czelekedetib(en) impingal csak in minimo is többször gratia(t) nem accedal [SzJk 133] * *Lej szerez magának. 1593:* Ach Miklos zilahi tanachbeli ember vallia: Mikor halala teortenek az Cheh Tamasne fíanak, el budosek Krestelli Marton, es hat eztendeigh budosek oda, vegre Gratiat zerze maganak, es vgi jeove meg [Kv; TjK V/1. 401] * *Lej szerez vkinék. 1637:* Ztan Bothe ... maratt volt egy fia kit Ztan Cicila eölt megh. Pal Deak igerte hogy gratiat szerez neky nala lakik [Kucsuláta F; UC 14/42 Urb. 190] * *Lej impetrál kegyelmet eszközöl ki. 1609:* felsigedteol gratiat impetralt uolna uőkireol [Dés; DLt 315] * *Lej instál kegyelmet kér vkitől. 1763:* Maga meg vallya roszt tselekedetit, lopogatasat az I. ... minekutanna gratiat magának instalna ... az addig tömleczben valo raboskodasa elígségesnek itilletett és pro nunc szabadság nekie engedtetik [Torda; TjKT V. 171] * *Lej jártat vki*

előtt 'ua.' 1755: Homorogyán Filimon ... egy Ponorán Pétru nevű Tisztartóját ... meg ölte ... egy néhány Esztendeig, innen a Mlgs Nagy Aszszony előtt a' Gratiat jártotta [Bún KK; BK 1126] * *Lej nyer kegyelmet nyer. 1663:* keruen minket ... Santa Ersok hogi törekednenk mellette es njernönk gratiat Georgifi Georgitol hogi ne ügekeznek halalara [Iszló MT; BLt]. *1711:* mond Gegő Péter nagy hutire nem fegyverkedni jöttem, hanem gratiat akartam nyérni [Madaras Cs; Born. XXXIX. 50 Balas Tamas (22) jb vall.]. *1750:* ígétét ... bé is tellyesiti vala, ha Viski János Uram 6 kglme nékie Gratiat nem nyér vala [Zovány Sz; Told. 3]. — I. még RettE 132–3 * *Lej nyerhet. 1592:* Sigmond derek lewele ... Hogy mikeppen az Nemes Espan, a' latrot mindenwt az eo processiolaban meg itilheti ... Azon keppen Coloswaris ... effele latrokat a' kik az eo hatarokban latorsagot czielekednenek, bwn-tethessek (: ha Gratiat nem nyerhet;) kenozhasnak [Kv; DiósyInd. 33] * *Lej szerezte kegyelmet eszközöltet ki vkiel. 1586:* Anna Ille Andrasne vallia hallottam azt Vrbergeteol hogy erre Intette az Toronyba a' fogol leant, Ne fely semmit ... Mert ha minde(n) marham oda vesz is Innet ky zabaditlak, Nallunk zal geztj ferencz es ha zwksegh lezen Gratiatis zerezettek velle [Kv; TjK IV/1. 611] * *Lej taldhat kegyelmet nyerhet. 1668:* En Jenei Gaspar obligalom magamat ... hogy sem vérekedésre vészékedésre Cívodásra alkalmatossagot nem szolgáltatok Ministeriumhoz illéndo Szent elettek magamat viselém: melynek ha violatora Lennek ... gratiat ne találhassak [SzJk 102] * *Leval ér kb. kegyelmet eszközöl ki vkinék. 1631:* Valasztj Jstuan ... Kolosuarratt halalra Sentenciasztatott, es ha gratiaual nem érték uolna ugyan meghis eoltek uolna [Abrudbánya TA; Törzs. „Jo. Vayda jur. civ.” (35) vall.].

Sz. 1830 k.: Engedelem Grácia Fejemnek, mivel sok versen Szemelyesen több versen Írasam által voltam alkalmatlan Ur Batyámnak azan Reversálisam iránt és annak ki adását melyben valo tartozásam regen meg adtam [Ballt 1. Henter Farkas Vajna Istvánhoz].

2. kegyelemlevél; scrioare de grație; Gnadenbrief. *1578:* Meg ertettek eo kegmek egez varasul my okon gywtette volt be eo kegmeket biro vram twdny illik, hogy ha kik az vnioba meg Irt wetkekbe leleczettek volna, hogy Azoknak ky wetesseről volna es wegezne eo kegmek, Miert hogy ... Az vetkes embereknek nemellyeknek graciaiok wagion, Mely gratia Level az feyedeleme ... ketteot Az Ideos vraym keozswl ... valazzon, es Az vniot wygyek ala az gratiaknak massaval [Kv; TanJk V/3. 177a]. *1596 k.:* Az megh holt leorinch deaknak Attiafiay. Az vitezlo Zekel Moses Vram, Az keseruesekkel egyetemben az Jeóüendeó zek naplan az Benedekfy Janos es Kosa Istua(n) Gratiaoknak pariaiat az zeken presentalliak (l) [UszT]. *1653:* Az ország közli bémenvén Bástá esmét*, igen szilgigen szoll nékik: ... meg vagyon a felséges római Császár gratiája ...

Valaki azért békével akar maradni, tehát hituevelét adja pecsétje alatt, és én is annak gratiát megadom ... minden ember oda adá hituevelét, és a ki beadta, tehát annak gratia-levelet adtak helyette És azt mindenütt magával kellett hordozni, és ha előll találta a bolon vagy német, vagy hajdu, vagy rácz, csak mondotta: „Hun gratia?” S csak megütötte a mejjét és azt mondotta „Ihon itt” kivette és megmutatta — csak elment mellette [ETA I, 86 NSz. — *1602-beli eseményre von.].

Szk: *~t exhibeál* kegyelemlevelet be/felmutat. 1609: imar elis keolt uolt azkor mikor nekeonk az gratiat exhibeáltak [Dés; DLt 315] * *~t hoz.* 1583: Ilona, Zamoskeozy Peter leania vallia, Engemet ez Gergel kowachne ere kenzergetet ... No vgimond the leany Ilona Ne felj semmit en theneked gratiat hozok, Téged senki Nem bant chak Mond ezt es vald ezt* ... ha ezt meg vallod ... en tegedet Gratiawal ky Zabaditlak ... ym Nalla(m) Az gratia [Kv; T Jk IV/1. 147. — *Köv. a kért nyil.]. 1613: a Captivus ... ő Fgetől gr(ati)-at hozot, melyet praesentalis [Kv; PLPr 1612—15. 95] * *~t vált* kegyelemlevelet szerez. 1653: elméne a híre az országbn a Básta gratiájának. És ott a tájban* a hol osztán azon a télen Básta telett és forgott, minden ember gratiát váltott, egybeképpen módja nem volt a szélyel-járásban semmiképpen [ETA I; 86 NSz. — *1602-ben]. — Vö. az előbbi, 2. jel. alatti ez évbeli adalékkal.

3. kegy; favoare; Gunst. **Szk:** *~jába ajánlja magát* vki kegyeibe ajánlja, vkinek kegyeire bízva magát. 1729: Ajánlván ezzel magamat továbbrais az Méltóság(o)s Groff ur Gratiájában és favorában maradok ... alázatos Szolgája Ecsedi Josef [Gyf; Ks 83]. 1788: Samukát tsokolják, a Fiam is magát gratiatokba ajálja több Testvéreivel edgyütt [Szászalmás NK; IB gr. Toldi Zsigmond gr. Bethlen Sámuelhez]. 1834: Ezek után a' Nagyságod kegyes gratiájába magamot ajánlván, alázatos tisztelettel vagyok Méltóságos sz*: Grof Ur Nagyságodnak alázatos szolgálja Bentzedi Sándor mp. Bögözi B: Ref Pap [Bögöz U; IB. — *Olv.: született] * *~(j)ába (be)esik vkinek a.* beférközik vkinek a kegyeibe. 1775: Korda Lászlóné ... Ezelőtt két vagy három esztendővel nagyon béesett volt a gratiába, szerette Rhédei Farkasné és — amint mondják — sok egyet-mást is adott volt nékie s két-három hétig is eltartotta magánál Dobokán [RettE 353]. — b. el/megnyeri vkinek a kegyeit. 1777: Szörnyű nagy és szomorú változások lőnek a hazában, mert Brukenenthal* úgy beesett felséges asszonyunk gratiájába, hogy se miniszter, se más akárki is semmit ér mellette [i.h. 378. — *Brukenenthal Sámuel erdélyi főkormányzó, a szászország érdekeinek istápolója]. 1817: Miklos Mlgs secretarius Gál Tamás Urnak esmérettségében, atyafiágában és Gratiájában esvén ... successorának esméri lenni [Kv; Pk 3] * *~ban van vkinek kegyeiben van.* 1766: Akik kurvák voltak, úgy mint Török Ferencné, Balog Zsigmondné, jóllehet mások felett voltak benn a gratiában maga előtt nem szenvedheti* [RettE 197. — *Ti. Gr. Bethlen Ádámné]. 1776: Török András ... Senkinél sem

tudom hogy oly benn lett volna a gratiában, mint az öreg Inczédi Sámuelnél [i.h. 371] * *~jába vesz vkit* kegyébe fogad/vesz vkit. 1636: Dobofalui Vitezleő Maroti Gyeörgy ... nekwnk ez utan tartozo hwsegeről es az országgal leveő egyessereől erős Reversalist adot; Mys ... , hogy ha ezt czelekedne ... eőtet ismet gratiankban venenk, ioszágát megadatnánk [SLt XLIII. 4 fej.]. 1698: a' Piaczon megveszszőztetuen a' Varasrol böcstelenül ki kellett volna mennem; ha a' N.T. gratiájában nem vett volna ... es a' Mulctalis poenat fel nem vette volna [Dés; Jk]. 1711: ujjolag gratiájába(n) vőtte [Dés; Jk]. 1799: Nagyságod ... Gratiájába vészi egyetlen egy Fiát [Héderfája KK; IB Molnár György ref. pap lev.]. — L. még ETA I, 59 * *~nak tart* kegynek tekint/vesz. 1722: ennek utanna is Szegény Leányomhoz Annyai Gratiával legjen, és ha valamiben Szó fogadatlanul viselne magát nagy Gratiá-(na)k tartom, ha illendőképpen disciplinátznai méltoztat Nagod [Nsz; Ks 83 Wayda Ágnes lev.] * *~t cselekedik* kegyet gyakorol. 1651: most illyen gratiat cselekedik a szent G(enera)lis az olahokkal hogy fizetes nélkül botsattya kezekbe(n)* [SzJk. — *A két gazdára lepadt boncnýfresi ref. lakosság templomát] * *~t megnyer* vmilyen kegyet megnyer, vmilyen kegyben részesül. 1832: Ezen Thordai Udvar valójában purgatorium — Ha én előre mind ezeket megsejdihttem volna — később lettem volna akármit kiállani — hogy sem ezen gratiát megnyerni [Torda; IB. Demény János udv. tiszt. lev.] * *~t mutat vkihez* kegyet gyakorol vkivel. 1793: azon alázatosan instálok Nsgodnak gazdaságotskájok fojtathatásában Méltoztassék hozzájok gratiát Mutatni [Kályán K; EMLt] * *nagy ~ul vesz* nagy kegyként/kegynek tekint. 1778: igen szívesen kérem, 's Gratiual vészem [TL gr. Székely László lev.]. 1822: Ha modat tanál Nságod abban, hogy B. Kemény Samuel Sogorral ugy igazithassa a dolgat, hogy én mentőhessem, nagy gratiául vészem [Hadrév TA; KCsl 5] * *~t tesz vkinek* kegyet gyakorol vkivel. 1814: Nekem ugyan nagy gratiát teszel ha igy megengeded, hogy adosságomat neked lefizessem, mert pénzem teljességgel nintsen [Görgény MT; Ks 94 Vegyes lev.] * *vkinek ~jában áll* vkinek a kegyétől függ. 1640: Vagion egy Gombkeoteois ... Nemes ember de az eo Nga gratiájában all mibe engedj allappattiat, semmi eoreoksege nincz mjeuel akarna zolgalnj [Km; GyU 48] * *vkinek ~jába kommandáljarekommandálja magát* vki kegyeibe/(kegyes) jóindulatába ajánlja magát. 1752: midőn magamot egész gratiájáb(a) s taposztolt Patrociniumab(a) az M. Urnak eletem fottáig recommendalu(an), maradok sz M. Ur(na)k igen alázatos engedelmes sz(o)lg(a) Borbándi Szabo György [Mocs K; Ks 83]. 1756 k.: midőn ... a' Nsagtok szép Uri házának számos esztendőig virágzó állapotban valo meg maradásat szívesen ohajtanok, s magunkot továbbrais a' Nságtok gratiájában alazatosan kommandalnok vagyunk s maradunk alázatos szegény szolgálai Torotzko Városának Lakossi [Torockó; Thor. 9/9. 2a] *

vkinek Ljából kiesik elveszti vki kegyeit. 1772: Petki Mihály ... fia mindenütt ottjárt véle* ... Bacai udvarbírájának promoveálván hazajövétele után, híre és akarata ellen megházasodott ... Melyért megharagudván az úr is reá, gratiájából kiesett [RettE 286. — *Gr. Lázár Jánossal] **vkinek Ljára hagyja magát* vki kegyeire bízza magát. 1682: Szikszai Imre Vr(am) ... utolsó Ratiojában ... csak Liquidum Debitum vagy(n) fl. 383//6 Ezen kívül napi fogiatkozások, Buzaban, Borban, es pinzbeli Erogatioban is, mind ezekb(en) eó gkme succumbalvan hatta magát meltos. Groff ur(am)* eó nga gratiájára [Vh; VhU 681. — *Thököly Imre] **vkinek Lját megnyeri* vki kegyeit megnyeri. 1780: Instállyuk Ngtokat egész alázatassággal, Hogj mind az Ngtok könnyébségiért, hogj senki ez után Ngtoknak bántására ne lehessen, mind Communitásunkban következhető zurzavarnak eltávoztatásíért nyerje meg Communitásunk Ngtoknak ... ezt az Gratiáját, hogy szoross edictum alatt publicatvatván ... Egy vagj két privátus embernek is admissio, annális inkább Resolutio ... ne adattassék [Torockó; Thor. 9/19].

4. kegyesség, kegyelmesség; indurare, bunátate; Gnade, Gültigkeit. 1696: méltóztassék Ecclesiánk mellett assistentiaival lenni, és annyi Gratiayát mütassa, Dominatiók és Commisióknk szerzetessék elő, és Scholánkhoz Conferaltatott Patrocini-umunkatt obtinealhaszúk [Somlyó Sz; BK]. 1717: Varam Na(go)d Gratiáját [Harangláb MT; Ks 96 Szarka Sigmond lev.]. 1729: Alázatosan köszönöm az Aszszony gratiáját, hogy méltóztatik az Innepekre magához híni, melyet bizony tiszta Lelkemből hivatlan is meg cselekednem [Ap. 1 gr. Haller János anyósához, Apor Péternéhez]. 1749: Köszönem alázatossággal az Mlgos ur gratiáját [Gagy U; Ks 83 Péterfi Sándor lev.]. 1780: A' Nagyságod gratiáját alázatos köszönettel vettem [Kv; IB. Létzfalvi Szatsvay Sándor lev.]. Szk: *Lját igéri*. 1724: Monorának ígerte volt Ngd gratiáját hogy tiszt nem léssen rajtak [Veres-egyháza AF; Ks 83]. 1733: ígerte Atyai Gratiáját [Dés; Jk] **Ljához bízik*. 1758: Urak körül hitelkedni, hazudozni, ajtajokon sompordálni, gratiájokhoz bízni irtoztam, levesök s fángyérjoknak nyalása sem kellett soha [RettE 80].

5. bocsánat; iertare; Vergebung/zeihung. Szk: *Ljába vesz vkit* megbocsát vkinek. 1665: A' mely Legény pedig egyszer Kantárhoz mégyen és vissza kívánkozván, akkor a B: Czeh meg büntetvén a' B. Czeh gratiájában veszi [Kv; AsztCart. 12. 1]. 1709: Felesege(m) el hagyott volt egyszer akkor gratiamb(a) vött(em) [SzJk 359].

6. kb. (kegyes) ajándék/adomány; dar (milos-ty); (milde) Gabe. 1730: alázatossan instalok Ngod(nak) hogy nekünk is bar csak fel szalona-beli gratiáját méltóztassék mutatni avagy egjeb dizno aprolekkal segiteni [Noszaly SzD; Ap. 4]. 1758: viasz és almabéli gratiáját Ngok(a)k alázatosan köszönöm [Zsibó Sz; WlT Árva Daniel Polixéna lev.]. 1787: Leveledet vettem a fiamnak küldött szürke Loval edgyütt, a fiam köszöni

Lobeli gratiákat [Bolya NK; IB gr. Toldi Zsigmond gr. Bethlen Sámuelhez]. 1803: A' küldett Lobéli gratiáját köszönöm; de vagj aequivaleus tsere vagj pénz nélkül nem Acceptálok [Széplak KK; Ks 94 Vegyes lev.].

◇ Szk: *nincs annyi Lja*. 1756: az ökreink élnek és farattak lévén nem lón anyi gratiánk Balog Uram* előtt hogy szállást és avagy tsak szalmát adatot volna az Uraságébol el bagyadot és meg éhezett ökreink(ne)k [Durussa Szt; TKI. — *A tiszt-tartó]. 1758: Annak felette majd minden héten feredőt kelletvén főzni az uraknak, nem volt annyi gratiam, hogy mást rendeljek vizet hordani a Szamosról, hanem nekem kellett a nagy lóitatió csebreket emelnem [RettE 63].

grácia-levél kegyelemlevél; scrisoare de gratiere; Gnadenbrief. 1578: Miért hogy ... Az vetkes embereknek nemellyeknek graciaiok wagon, Mely gratia Lewel az fejedeleme ... ketteot Az Ideos vraym keozzwl ... valazzon, es Az vniot wygyek ala az gratiaknak massawal es keonyeorogyenek eo kegmek egez varas keppebe hogy Az vnionak tartassaba eo Naga meg ne haborichion, es affe gratia lewellel, ne kenzerichien Az vnionak meg bontassara [Kv; TanJk V/3. 177a]. 1613: az fog-sagbol Hattuany Istuant mindgyaras el boczatassa mindenekben Gratia Leuelünkhoz tarttúan magát kgmetek [Kv; PLPr 1612—15. 109]. 1653: minden ember oda adá hitlevelét, és a ki beadta, tehát annak Gratia-levelet adtak helyette [ETA, I, 86 NSz a teljesebb szöve. grácia 2. al. *1602-beli eseményre von].

gráciás kegyelmet kapott/nyert, gráciázott; gratiát; begnadigt. 1573: Anna Aztalos Imrehne halotta Hegedwsne azt Mcngia volt. Mind addég orzagh kwrwyanak graciais kwrwanak Mcndom ky Iambor vrat ely hattia es az ... ebbel lakyk Myglen rea(m) bizonitia myt en feleole(m) Mcndot [Kv; Tjk III/3. 74]. 1600: Keotelweroe Thamas Junior ... valya ... Azzonicm ... kezde zidal-mazny Mondwan Az gratias es fattias Apajw kurwa nem zolhatna en ream [Kv; Tjk VI/1. 472]. 1679: Tudodi, ha az Elöt Gratiás löt volna* az Varmegye Tiszteitöl Minemöd dolgaiert löt volna gratias cum omnibus Circumstantis (!) az mit ezekbe Tudcz es lattal meg mcnd [Dcb.; RLt 1 vk. — *Ti. Horsa Gábor].

gráciáz 1. megkegyelem; a gratia; begnadigen. 1737: Világos lévén Tokai Marianak sokszori nagy lopási ... az halált meg érdemlette volna, de ... az Törvényis életinek gratiaz, hogy pedig minden b(ecsü)ll(et)(e)s ember ezutan Szurkos kezitől oltalmazni tudhassa magát, az homloka gonosz lopasiért meg bélyegeztetik, ha pedig többször lopásban tanáltatik fel akasztatik [Kv; Tjk XV/13. 46].

2. ? kb. kegyelemért folyamodik; a cere gratiere; um Begnadigung ansuchen. 1770: már akár gratiázzon akar ne, én ugy mcnda Péter a' mennyi aranyát láttam házcsmnál Szmicinnak,

míg e' világon élni fog, minden rövidség nélkül meg-élhet, gratia nélkül is [Körtvélykapu MT; Told. 3a].

A 'kegyelmet kap/nyer' jel-sel is számolhatni.

gracionális kegyelemlevél; scrisoare de grație; Gnadenbrief. 1736: Az Keresztesi M: és Tekintetes Familia ... az Keresztesi Samuel meg notázásáért ... grationalissát nem producálhatván, kétele- nitett az Keresztesi Jozságoknak kezekben valo megmaradásokért Tiz ezer Magyar Forintokban az Camarával konvenialni [Kv; JHb LXII]. 1741: Sogorom ... mindent hadgyon ell, és menyen ell nékem nyerjen s hozzon Grationalist, mert félek, hogy meg ölnék [Meggyesfva MT; Ks 184/LXXXVIII]. 1823–1830: holta után a' Grationalissa el jött az Udvarból, és holt teste ki hozattatván, joszágába el temettetett [FogEK 28–9].

graciozítás kegyesség, nagylelkűség; generozitate, máriniemie; Güttigkei, Großmütigkei. 1765: Továbbá instálók alázatosan Ngödnak magom helyet le-küldtök kedves öcsém Also Elek Uramot Gratio- sum Patrociniumban venni maga szüületet Gratio- sitassa szerint méltoztassék [Torda; Borb. II. II. Also Lajos lev.].

graciozus kegyes, kegyelmes; binevoitor, milos; gnädig, gütig. 1765: Méltóságos. Gröff Fő Admin- istrator Ur, Gratiozus Uram Patronusom! [Torda; Borb. II Alsó Lajos lev.].

graciska '?' 1825: Három lövésre valo vékony vas, mellynek ketteje Gratziska [Dés; DLt 595].

grálles 1. lépcső; scară; Treppe. 1568: En Men- tem wala walamy dolgomert Daczó Georgyny es talalam asz ő hazanal az garadiczyon [Sszgy; SzO III. 326, Bogáts 9]. 1570: Besterchey chyriak hity zerent valya, hogy Mykor Botthwes Ador- yanne hazanal Arwitat volt Bort Nagy Symon, Lattha hogy az Azzony ala Jeot az garadichra [Kv; Tjk III/2. 167]. 1597: Hogi az Scholaba(n) az heizatat alol egy gyermek ala eszet volt hogy oda ne haggianak (!)* es az gradichakat be chinaltatta- tük hozatatunk egy aytot az garaditshoz d. 25 [Kv; i.h. 7/III. 27. — *Olv.: hájjanak]. 1632: mikor Bötvső Istua(n) Szigjarto Giörgiel megh uettek vala azt az hazat ... ket fele mereők s ugj intezeok akkor hogj ... az garadicz elbomolion s az ajtotis be ezenaliak [Mv; MvLt 290. 74a]. 1641: iob kéz feleöl az garaditson az folyosora fel mennek [Cszs; BLt]. 1656: csinaltam egy aytot az garaditshoz d. 38 [Kv; ACJk 58b]. 1679: Tornác ... Az köze- pin es egy véghen valo garadicza fabúl eppetett no 2 [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János leit. 13]. 1681: volt ezen ház előtt egy deszkás Tornác; meljnek Ajtaja a garadicz felső vege- nel, vas sar- kos, hevederes Nro 1 [Vh; VhU 503]. 1681/1748: be menvén két kis graditson , vagion két alatt valo rejtek boltocska |égj kis garaditson a Templomra valo Transitoriumbau le menvén [Balázsfva;

KvAKt Mss lat. 236]. 1697: Innen ... mennek garadicson fel az hazok hejjara [Alvinc AF; Mk Alvinczi Péter leit. 9]. 1699: Ezen Tornaczocskab- ol jobfele mennek fel ... hét Lepcsőjü garadi- cson [Szentdemeter U; SLt Inv. 10]. 1714: onnan jövéen az also garadicsra [Pálos NK; LLt]. 1736: Hosszu szín volt az gyalui vár előtt* ... külön volt csinálva az Majestas helye^b ... egeszben az padimentumot s az grádicsokat tecczin sálya posz- tóval vonták bé [MetTr 394. — *Gr. Bánffy György gubernátor Klára leányának lakodalmán 1702-ben. ^bA gr. Rabutiné, a császár személye- séjé]. 1745: A' nagy kapún bé menvén, szolgál fel jobb kézre egy tölgy fából épített deszka léps- őjü hoszszú sendelyes grádits tornáztával edgyütt [Marossztkirály AF; Told. 18]. 1757: mennek fel fából valo Garaditson [Holtmaros MT; i.h.]. 1809: alválnn a' garadits mellett a' földön a' Tornác Grádicsán le-taszította [Dés; DLt 145]. 1817: vagyon az Ujj Malom ... az őrlő Pad vegig jo és ép, mellyre két rendbéli jö garaditsakan mennek fel [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. Inv. 8–9]. 1820/1821: a' Tornáztól le járo Gráditsat ujjból tsinál- ván ... [Mezőmadaras MT; MvRLt]. 1823: gra- ditsat tsinaltak a Kömivések [uo.; i.h.]. 1849: a' pintze gátortol a' pintze ajjáig vagyon fából épült garádits [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. 1855: grádits és kő hozatalért 8 Rf 10xr [Kv; ACLev 73]. — L. még MNY XXXVIII, 132.

Szk: *feljáró* ~. 1592: az Monostor ucza kapunal a' fel iaro Garadichnak weöttem 4. lepesnek ualo keövet az fenesi Banjaból d 48 [Kv; Szám. 5/ XIV. 28. 162]. 1609: Vrunck belseo hazaban attam Giortiat No 18 ... Az fel jaro garadichhoz, oro- zoknak No 12 [Kv; i.h. 126/IV. 252]. 1632: Also Porumbaki Uduar ház ... Uduarbiro háza. Vagio(n) egj fel iaro gradicza, fel oldala dezka- zatt az feli Sindellezett [A.porumbák F; UC 14/38. 176]. 1677: tornácós nyári ház, melyre szolgál ... három szál deszkából álló feljáró grádics, két felől való melléke karfás [Madaras Cs; CsVh 51]. 1693: az Alsó iratos ház annak felette levő Kűs hazacsakkal, es fel jaro gradiczaval [Abafája MT; Told. 8 Huszár lev. 17a]. 1773: ezen Pitvarból szoktanak fel járo garadicson a Házok hijjára men- ni [Tekerőpaták Cs; LLt]. 1809: a' Vámházban fel járo Goraditson ült [Dés; DLt 145]. 1819: A Fejaro (!) grádits [Baca SzD; Tsb 6]. 1854: A' Gabonás, melybe feljáró Grádits használható [Sárd KK; WassLt] * *kerék* ~ '?' 1812: Grantz- ki a' Grofot a' magos kerek gráditson meg fogván le gördítette [Hédérfája KK; IB. Takáts József (45) gr. I. Bethlen Sámuel tisztjének vall.]. 1817: a Kertész ... a kerek gráditsot is meg készittette tsak még nintsen hantal bé rakva [uo.; IB. Ütő Bálint tisztartó lev.] * *kerengő/heringő/heringős* ~ csigalépcső. 1629: Ez házaknak pitvarából az kis keringő grádicson fel, egy kis pitvar [SzO VI, 96]. 1681/1748: a' Palotak héjjazattyára menő kerengős garadits ... Az Transitoriumból ... va- gion a' Templob(an) le járo kerengő Grádits [Balázsfva AF; KvAKt Mss lat. 236]. XVIII. sz. e. f.: fel menő kerengős karaditsra (!) nyilik

vas Sarku, erős Záros ajtó [Gernyeszeg MT; TGsz. 42]. 1770: (Az ácsmester) a' kerengő graditsot egész végig a' padlásig ... el készíti [CartTr XIV] * lejáró ~. 1847: A csigaforma lejáró grádits végig le szolgál [F.árpás F; TSb 46 üveghuta lelt.].

2. lépcsős feljáró; intrare/acces cu scară; Treppenaufgang. 1581: az Jesuitak ... Az mely garadichion penig Ala Iarhatnak Az eo kertkybe Azt fellywl erősse(n) be padollyak [Kv; Tan]k V/3. 247b]. 1584: 23 Aprilis veottem az skolaba egy zeker Tywisset hogy fen az Gradichion az wtath be raktak [Kv; Szám 3/XV. 10]. 1680: az Garadics-na)k felső padlása parkanyos lévén egj mester gerenda tarttya keresztül [A.porumbák F; ÁLt Inv. 4]. 1850 h.: (Az ácsok) bé is padoltak a' Tornáztot deszkával – s' bé fedtek a' gráditsot [Szucság K; RKAk 97].

3. lépcsőfok; treaptă de scară; Stufe. 1638: Varganét őtt katona hozta uala az en Ereszem ala hozak es el niuoztatok <a>z> Feiet az elso garadicz-ra teuk, es az szememel lattam hogi az kettei megh giakta [Mv; MvLt 291. 142b]. 1692: ezen gradicsnak alsó részében lévő Grádicsára, ket darab vasbol Cizma tisztító vagon csinálva [Mezőbodon TA; BK Inv. 7]. 1756: (A pince) közepette két faragott Cserefa Gerendakban bé rova vagjon a Pinczének Ájtajág 14 Léptő, vagjis Grádits [Branyicska H; JHb LXX/2.14]. 1810: (A) grádicon mennek fel a' palotára – ezen grádicsok közül az alson van ket csizma tisztító vas, belé verve [Doboka; Ks 76 Conscr. 35].

4. dtv kb. fok; grad; Grad. 1636: Meg vallom bizonyára, hogy én kevesebbet tselekedtem sok graditsal annál, az mit kellett volna avagy magam akartam volna [ÖGr 4 I. Rákóczy György sk aláírásával a kv-i ref. egyháznak juttatott példányban].

5. 'p' 1788: Két Désa ... Egy kitsin grádits Két kis Tojoka [Mv; TSb 47]. 1839: A' Gabonás ... benne két hosszu Hámbar ... mellejek támasztott négy graditsokkal [Mezőszilvás K; TSb 2]

Valószínűleg 'hordozható falépcső' jel-sel számolhatni.

◇ Szn. 1559: Gradich Matthias [Kv; Szám 1/V. 134]. 1565: Gradichy Mattia [Kv; Szám. 1/VIII. 62]. 1566: Garadich Mattias [uo; i.h. 1/VII. 128]. 1567: Mathias gradich [Kv; Tjk III/1. 39]. 1573: Kosa garadicz Matiasne [Kv; Tjk III/3, 116]. 1633: Gradiczi Katalin Azzony [Kv; RDL. I. 102].

? ◇ Hn. 1864: Grádits patoka, melynek egy részét Irtásos kaszálok más részét romlásos, gyéres lány fás Erdő Borittya [Csomaftva Cs; GyHn 29].

Ha. 1591: gradichy [Kv; Szám 5/1. 22]. 1592: garadichnak [Kv; i. h. 5/XIV. 28]. 1595: gradicz [Kv; i. h. 6/XVII]. 1597: gradichiakat [Kv; i. h. 7/III. 27]. 1599: gradicz [Kv; i. h. 6/XXVII]. 1606: gradiczon [Dálya U; UszT 20/111 Basilius Giarffas Dallianus vall.]. 1614: Garadiczo(n) [Telek Hsz; HSzjP]. 1647: Garadicz [Marosillye H; Vlt 55/-

5415]. XVII]. sz. kőz.: Garadicon [Ádamos KK; BLt]. 1694: Garadich [Kővár; JHb Inv.]. 1697: garadiczon [Borberek AF; Mk; Urb. 2]. 1742: garadicson [Zsombor K; Somb.]. 1820: Gráditson [Várfa TA; JHb F. 48]. 1834: Garaditsan [Torda; MkG].

E azárad elején Désen az idősebb rendűek ajkán – meg köznyelvi szinten is – e szó 1. jel-ében közkeletű volt.

grádicsajtó lépcsőfeljáró-ajtó; uşa scării de acces; Tür des Treppenaufgangs. 1585: Iffiú lakatos Istwannak hogy a nagy Templum aityanak a zar (!) el teoret vala le vonta es kolchot chinalt hozaja az gradich aitonak chinalt egy kolchot tezen az arra in simul f. 0 d. 42 [Kv; Szám. 3/XIX/36].

grádicsalj partea de jos a scării; Treppenboden. 1589: Az Tobias deak ablakanak ramait meg vaszattatúk es az gradych ay alat valo haznak aytora (így!) kelenczet, fogantot ... chinaltatúnk [Kv; Szám. 4/IX[17].

grádicsfa 1. fa lépcsőfok; treaptă de lemn; Treppenstufe. 1585: vettünk ... Tölgy fat ketet (!) gerenda fanak a kire az gradich fakat zezetek, az Arra tezen f 0 d 34 [Kv; Szám. 3/XIX. 31]. 1780: valami ... a Pinczébe is a Grádics Fákkal edgyüt Kévántatik azokat ki csinállya* [Déva; Ks 78.20/10. – *Ti. az ács].

2. lépcsőfoknak való faanyag; material lemnos pentru trepte; Holz für (Treppen)Stufe. 1756: vecturáztatatt egyszer Kolosvárra ... két szekér garádics fát [Gernyeszeg; TGsz 51].

grádics-feljáró lépcsőfeljáró; scară de acces; Treppenaufgang. 1830: Nyillik két felé ... kettős fenýőfa ajto az felső emeletbe fel jaro gráditsokra ... ezen grádits fel járonak falai, vakolásai épek [Kv; Somb. II].

grádicslok lépcsőfok; treaptă (de scară); Stufe. 1826: a Hijuba járo grádits fogok között kettő hibázik [Dés; DLt 308].

Valamelyes valószínűséggel a 'létrafok' jel-sel is számolhatni. – Vo. grádics 3. al.

grádicska lépcsőske; treaptă mică; kleine Treppe, Treppchen. 1681: Vajda Hunyad Vára ... Templom fölött levő Kő Ház; a fellyeb irt deszka folyosorul ezen haz ajtajara jaro garadiczka fabul eppetettett [Vh; VhU 502, 551].

grádicskő kölépcső; scară de piatră; Steintreppe. 1652: Ezen ház felet vagon egy Taraczk állásnak csinált négy kő laboko(n) álló Filegoria ... kire mennek fel, harom gradics kő, hitvan rozsa fa mellyékü fel szer gyalulatlan vas sarku pantu Ajto(n) [Görgény MT; Törzs]. 1694: Ezen kőzepestő Kapu keozót be menőleg jobb kez felől va(gyo)n egy negj Lepe snyi Gradics kő, mellyen egy Darabont Hazra mennek be [Kővár; JHb Inv.].

grádicsocska 1. lépcsőske; scară mică; Treppen. 1699: fel menék ed (!) fenyő fakból való grádicsocskán ezen Pitvarnak és házaknak hijjára edgy kis Vas sarkokon pantokon forgo retesz es retesz fejes ajtotskán [O.csesztve AF; LLt]. 1736: Tornáztos Gabonás Ház, melyre hágnak fel Tserefából készült graditsotskán [CU]. 1743: egy tiz foku vagy lépcsőjü csere fábol valo karfás graditsotska [Boroskrakkó AF; BfN dobozolt anyag VI]. 1772: Ezen Epületnek egy Ajtaja nyilik nap keletről, mely Ajto előtt négy fogu fenyőfa Dészkból valo Garaditsatska vagyon [Szászfenes K; BethlenKt Mikes conscr.]. 1816: Az palotanak ajtaja megett fenyő deszkából készült grádicsocskán ... bé mehetni az Nappali Szobába [Jobbágyfa MT; Bál. 67]. 1842: Ezen gabonás elein van, minden oszlopok nélkül egy tornácotska ... ezen tornácra egy három lépcsőből álló graditsotskán van a feljárás a gabonásba [Oprakercesóra F; TSb 51].

2. lépcsős feljáró; intrare/acces cu scară; stufiger Aufgang. 1680: (A pince) gator(na)k ket felől valo oldalán megjen fel egy gabonás hazra ket karfás gradicsocskák* (!) [A.porumbák F; ÁLt Inv. 30 — *Megkísérelték a végső k törlésével egyes számú 'alakra javítani]. 1852: az udvarra feljáró gradisatska mely fábol fa leptsőkből volt készítve elromlott [Dés; DLt 1248].

Szk: *feljáró* ~. 1744: (A gabonásnak) Vagyon tágos tornácotskájá deszkával meg berelve, három foku fel járó gradicsocskájá [Ádámos KK; JHbK XXVIII/10]. 1772: Az Tornáztosban sendely fedél alatt egy fel járó grádicsocska vagyon, mellynek két oldalai bé vadnak felignyire szegezve [Szászfenes K; BethlenKt Mikes conscr.].

grádicsos lépcsős; cu scară; stufig. 1720: (A kúria kapuja) galambügös (!) kétfelé nyíló, jó erős kapu, ennek jó erős grádicsos ajtaja [Bonchida K; ETF. 108. 11]. 1752: vagyon egy ... kívül körödös körül deszkázott Tornácza, gradicsos ... Sendely fedél alatt valo Ház [Pókafva AF; JHb XXV/73]. 1806: Vagyon egy garáditsos ... új náddal fedett jó Gabanas [Szászkerked K; LLt]. 1825: a' Rosa bimbót árnyék alatt kell szárazítani 's pappiros zatskoba tegyék a' graditsos házba a' fogásra [Kv; IB. Korda Anna lev.].

Hn. 1844: A graditsos utnál [M.szovát K; EHA].

Szk: ~ *polc* ? lépcsőzetes polc. 1849: az áltánba ... Virágokat tarto Zöld színre festett garáditsas poltz [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

grádilestalp talpa/grinda scării; Treppenbalken. 1850 k.: A' grádits talpakat a' léptsőkkel edgyütt az Ekklabeli Faragók [Szucsák K; RKak 97. — *Tollban maradt: készítették].

? **grádilestornáe** ' ? ' 1736: (A katolikusok) az misemondó ház grádicsán felmentenek, az grádics-tornác végéhez egy padot tettenek, s az volt az praedicáló szék [MetTr 426].

grádiesú vhány lépcsőfokos; cu (un număr) de trepte; aus einigen Stufen (bestehend). 1803:

dészkból készítettett küsed festett koronátska ... Ezen korona alatt vagyon három gráditsu, köből rakott Prédikálló szék [Betlensztmiklós KK; UnVJk 30].

gradifikáció isk érdemjegy szerinti elhelyezés/ültetés (az osztályban); aşezare (in clasă) după mediile obținute; Sitzordnung nach Leistungsnote (in der Klasse). 1870 k./1914: Gradus: osztálybeli sorrend. Magát az osztályt is nevezték így ... ; és az osztályban valo érdemrendszerinti elhelyezést gradificatio [MvÉrt. 15 gradus al.].

grádli ? csinvat; gradel; Grad(e)l. 1789: 3 ref gradli [Cserei Heléna jk 26a]. — A jel-re 1. ÉrtSz csinvat és ISzSz grádli al.

graduál graduálé (egyházi énekeskönyv); carte de cintece bisericesti; Gradual(e). 1600: 22 Die Juny ... Az graduált hogy Iratni keztkv veottwnk pergamenet hozzáia f 7 d 50. Vgian annak Irasához, Bernard Doctortol veottwnk Igen fekete tentat: Idem mastol Cinobriumot, bersent, czendelt | az Magiar Cantor hogy az Gradualt Irta az hartiara, fizettem neki f 8 Egi keobeol buzat veottem neki f 3/50 [Kv; Szám 9/IX. 35, 48]. 1609: Az Templombeli Pulpitusra ahol az Cantorok szoktak tartani asz graduallokat chinaltatam egy kolchott [Kv; i.h. 126/IV. 127]. 1621: Az Mely keonyuet Stenczel Andras adot uala Gradualnak Templom Zamara Azt az keonyuet attuk Junch (!)* Andras kezebe hogj megh Jrya Ahoz elsőbe Tentara, es egieb fele Festeknek megh Zerzesere attunk fl. 1 ... Junch Andrasnak az Gradual Jrasara fl. 1. d. 50 ... Cynobriumra d 20 Lazurra d 20 Crispanra d. 10 [Kv; i.h. 15b/IV. 17-8. — *Rendszerint Junch formában írják]. 1694: At Templomba(n) va(gyo)n ... Zölden festet Kantor(na)k valo Éneklő vagy Gradualhoz valo Pulpituis nro 1. [K6-vár; JHb. Inv.]. 1758 k.: A' Gradualrol le szakatt egy szegelet, ezüst szegjeivel égyütt [Kv; KvRLt X. A. 43c]. 1816: egy Gradual ... tartatik a' Templombéli éneklő óltáronn. A' Sz. Gericzei unitaria ekklesia oltárára készítettette Kozma Gergely akori helybéli pap 1802 [UnVJk 22].

? **graduálé-énekeskönyv** egyházi énekeskönyv; carte de cintece bisericesti; Gradual(e). 1753: Kis Ferencz ... conferát Istenes indulatjából a' Mező Kölpényi* Ecclesiának egy Graduale Enekes könyvet, melly költ Debretzen(en) in A(nn)o 1736 [MMatr 390. — *MT].

gradus 1. finomsági fok; grad de finețe; Feinheitsgrad. 1558 k.: Az ozue giwtho aranyat osd eg<y> Massaban es mikor iol meg elegiwt, weg egy p(ro)bat belolle es lasd meg az te tudomanyod zere<nt>, han garato* es annak wtanna az gradus zerent ted az addiciot beleie, de az arany iol meg oluadot legien [Nsz; MKsz 1896. 297. — *Alább: *karato*; értsd: karátú]. 1576: az kemenche zaiának zepen be rakasara gondot visely, Mert ha Meg Rekezted es suspiriomot nem vehet, semmikeppen

az gradus fellieb nem Megien. Meeg söt alabzal [Nsz; i.h. 368]. — L. még i.h. 355, 368.

2. rokonsági fok; grad de rudenie; Verwandtschaftsgrad. 1769: amiképpen a Reformata, és Lutherana Vallason lévőK Negyedik, harmadik, és Második izen lévő Atyafiaknak eo Felsege a Jegybe Házasadost (igy!) bizonyos taxát Le tévén dispensalni Méltoztatik, Ugy az Unitaria Religio Lévőknekis azon moddal kegyelmesen meg engedí, tsak hogy az Unitarius super intendenstől authenticum Testimoniumot az olyanok az Atyafiság Gradussárol vegyenek [UzslT XIII/97]. 1842: Eskettem öszve Budán T. Ns. Bartha Sándort ... T. Ns. Lázár Máriával ... harmadik Gradusba lévő Atyafiával Esperesti meg hatalmazással [Búrjánosbuda K; Rak 8].

Szk: atyafiságos ~ rokonsági fok. 1802: mitsoda atyafiságos Gradusban vagjnak egymashaz [Aranyosrákos TA; Borb.].

3. fok; grad; Grad. 1783: a szőlők is három grádussal is jobban miveltetik ... jo Moddal mivellette sürübitette [Buza SzD; LLt, Csáky-per 110. L. 17]. 1803: Jollehet az üdö mostoháságais segítette ezt: De nagyobbára ... az ilyen tanulatlan Kovátsok által hágot a' Vas könekis arra ezen felső Gradusra [Torockó; TLev. 9/35].

4. hők; grad de cöldurá; Wärmegrad. 1569: Meglátod ... hogy az twzet Meny gradusra kel vined, ki az tek(e)lletes ligara vihesse az aranyat, vgy Mint Karat 23 1/2 [Nsz; MKsz 1896. 355]. 1865: (Testvéremet, Annát) minden nap mikor természeti baja nints rajta üldö ferdőbe kerje hogy üljön 35-től 40 Reaumür (!) gradusába [Kv; Végr.].

5. mérték; másurá; Maß. 1690: mílto jutalmat nagyub gradusban) fogja magan megh tapasztalni [Dés; Jk]. 1785: Kik azok, a' kik ... meg pusztítván, alamisnara szorultak méltóbb okon, nagyobb 's kissebb gradusban)? [Nsz; TL, Málnási László ref. főkonz-i pap gr. Teleki Józsefhez].

6. fokozat; grad; Grad. Szk: magisteriumi ~ magiszteri fokozat; grad de magistru; Magistergrad. 1736: A M: Urfinak Magisteriumi gradusra ... fhu. 10 den 20 [Kv/Szentbenedek SzD; Ks 72. 53] * öregségbeli ~ kb. (öreg)kor szerinti fokozat (céhben); gradafie dupá virstá in breaslá; Altersgrad (in der Zunft). 1764: Madarasi János ökglime az öregek számába vétetett; nemkülönben Sitter Ferenc ökglime is contentumot tévén nemes céhének (: ámbátor nem kívánta légyen is az öregségbeli gradust, mindazonáltal, hogy gradussában ne változzék :) ugyan az öreg mesterek száma közzé bétetetik [Dés; DFaz. 22].

7. isk osztály; clasá; Klasse. 1870 k.: Gradus: osztálybeli sorrend. Magát az osztályt is nevezték így: melyik grádusba jár a fiad; és az osztályban való érdemszerinti elhelyezést gradificatio [MvÉrt 15].

8. isk érdemjegybéli sorrendfokozat (az osztályban); ordine (in clasă) dupá notele obținute; Klassenrang nach der Leistungsnote. 1870 k.:

Gradus: osztálybeli sorrend ... az osztályban való érdemszerinti elhelyezés [i.h. — L. előbb 7. al.].

9. rang; rang; Rang. 1746: a' midőn Tlkes Nemes Sepsi Szék az ingremiatus nemesi rendet censurázta volna, akkor Familiám ő kgelmével egy gradusba tétetődött [Uzon Hsz; Kp I. 160b].

Szk: ~ra lép. 1778: Másnap elmentem mind Szakmári, mind Bodoki uramhoz, mivel Pataki uramat nem találtam otthon, de soha bizony nem convocálhattam őket ... Ilyenek a papok, ha valami gradusra lépnek [RettE 385] * ~i ad. 1770: Hát mennyit* nem salarizált s mennyinek nem adott grádust öfelsége?! [i.h. 234. — *Ti. gkat papot]. 1781: Igen válogatott asztallal tartotta az egész vármegyét, még pedig kit-kit a maga statusa és grádusához képest classificálatott s úgy ültek asztalhoz is [RettE 416]. — L. még i.h. 99.

grajeár l. krajcár

grammatika 1. nyelvtan; gramatică; Grammatik. 1716 e.: a mü fejevári scholánkban grammatícát tanuló ifjacskát, bábolnai oláh pap fiát ... tette püspökké ... Apor István [BethÖn³ 51]. 1736: volt egy kis bolt, abban tanították a syntaxist és grammatícát | Udvarhelyen Udvarhelyszéken ... volt két mester, egyik syntaxist, grammatícát tanított, az másik príncipiát [MetTr 230, 435]. 1804: Délelőtt jo letzkét mondtam a Grammatikából [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 5].

2. nyelvtankönyv; carte de gramatică; Grammatik(buch). 1591: Egi hitwan Grammatica [Kv; Aggm. A. 53]. 1627: Istoknak Az kalmar Marhab(ol) Jutot, ... 16 donat, es grammatica f 1 d 50 | 19 donat, es grammatica tt f. 1 d. 75 [Kv; RDL I. 134]. 1805: a Német Grammatikat szaggattam ... ott a Palotán hypocri(t)askodtam vele [Dés; Ks 87 KMN 117].

grammatista (középiskolában) alsó osztályos tanuló, biz alsós; elev în clasele inferioare (ale școlii medii); Schüler der Unterstufe (in der Mittelschule). XVII. sz. v.: Abecedarij gylmekekhől Adgyanak d. 25 ez Szilagy(ari) akor mely helyekb(en). Jo olvaso gyermekhől d 40: Delinista* grammatistaktol Flor Nro 1. [Zilah; SzVJk 29–30. — *Tollvétség Declinista h.]. 1758: Akkor grammatista voltam ... készülünk examenre ... másnap syntaxista promoveáldtam volna [RettE 62]. 1778: Mihály fiam absolvált Szent Mihály napján ... a kis Miklósom grammatista lett [i.h. 392].

grán kb. vmilyen (arany) mértékegység; gran, un fel de unitate de măsură pentru aur; Gran (Edelmetallgewicht). 1753/1781: nem emlékezhetünk reá hogy tsak egy hét alatt is hány grán (!) aranyat percipiált* [Nagyalmás H; VhU 224. — *Az aranybányából].

Valamilyen aranyértéket jelentő szó, talán a lat. granum 'szem, mag' szóból? E lehetőségre már a NySz utal; az ott adott egyetlen Mikes-idézetből sem állapítható meg pontosabb jel.

granál vmilyen aranyfinomító műveletet végez; a *executa una dintre operațiile de rafinare a aurului*; irgendeine Teiloperation des Goldscheidens ausführen. 1572: Augustus 30 napon granalta(m) Vgian ezen estendoben Masod cement, ky lön zent Janos Naplara [Nsz; MKsz 1896. 358]. 1646/1648 k.: talaltam ... azon kús Saczkoba(n) ennehany forint ara kilencz es tizen nyolcz Penzes Dutkat es egy keves granalt ezüstöt mellyett abbol a' Dutkabol granaltak volt mikor az leanyom fel akarya Vala Vetetny dutka penzitt [Born. XXXVIII. 14 St Bethlen feljegyzése Husztról (Mm)].

granálott, **granált** ?finomított; rafinat; verfeinert. 1646/1648 k.: talaltam ... azon kús Saczkoba(n) ... egy keves granalt ezüstöt [Huszt Mm; Born. XXXVIII. 14. St. Bethlen feljegyzése]. 1676: Belinyesi György Eotvöshöz adtam Gránalott finom ezüstöt mas fel tallertis advan forrasztására [UtI].

granárium magtár, rég, táj gabonás; grinar, magazie de cereale; Kornspeicher/kammer. 1721: Hogy 296. veka mále s nem több találtatott a Gránariumba(n), A bé állásakor lótt Inventariummal hogy doceallya szükséges [Dés; Ks XIV/26. 1]. 1788: a' Gabonával ugy fogunk jární Gernyeszegen a' szükségképpen megkívántató Granarium nélkül, hogy Tudniillik annak egy részét majd Házakb(a), más részét Pintzeb(e) más részét ismét oda a' hóva lehet kár-vallással elszuszokolnunk kellett [Kercsesora H; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez]. 1850 k.: az Gránariom meg jovitásso ... 2 Rf [Kv; SLt Vegyes perir. Máyer József ácsmester számlája]. Ha. 1777: Granariumat [Dés; Ks 79. 29].

granát granátkő (féldrágakő); granat; Granatstein, Karfunkel. 1611: Egy által teordeleses palastra valo kapocz, Twrkeses giengieos dupletos mind az alja, mind az oldala, az nesses agba(n) uagjon egy niolcz zegeő granat ... f. 22 d. — [Kv; RDL I. 88]. 1761: holmi füzetlen apróság granát [Koronka MT; Told. 8]. 1780: Cserei Uram ... tsináltatott vélle jo féle granátból két fülbe valot [Bethlen SzD; KB. Maria Ersek (18) jb vall.]. 1789: Ezer szem nagy féle brillantirozott granát [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1]. 1800: Két Tsomonyi Granát hoszszan füzve, Váll füzni való [Dés; DLt]. 1814: Egy 66. szem szép granátokból álló Nyakba valo gyöngy Egy pár fülbe valo Brillantozott granátokból 16 Rf [Kv; Born. IV. 41. 14]. 1839: Egy Csomo füzetlen granát [Kv; LLt].

Szk: ?*argensis* ~ '?' 1592: Merai Tamasne, Anna azzoni ... vallia ... alatomba kereskedni kezde az skatuliba, Azomba ki veue az kezet es niula az sebbe, en akkor megh nem mere(m) zolitani ... hanem hogi el mene, megh latam, tahat az leg jobbik keo Argentis (!) granatt oda vagion [Kv; Tjk V/1. 244–5].

granát posztófajta; un fel de stofä; Art Tuch. 1754: Semmy idegen Wagy kyweol walo kereske-

deo ember vagy kalmar, semmy marhaiait ell ne Adhassa idegen wagy kyweol walo Embernek, hanem chak ith walo Coloswary embernek, ky Wewen az sokadalom Napiath ... Giolchot Ballal ... Mindenfele poztot kit Balba keotnek, Ballal, Granathot, Skarlatot, Sayat, Londist és egieb fele olaz poztot mindent veggel [Kv; KvLt Vegyes III. 4]. 1586: attunk Janos Deaknak ... egi nadragnak valo granatot f. 5/25 [Kv; Szám. 3/XXIV. 37]. 1592: Zabachy Istüanok 6 sing borozloytt f 1 d 50 ... Kadar Janosnak az varos prokatoranak attam Granattott p(ro) f. 25 d. 0. [Kv; i.h. 5/XIV. 325]. 1633: az Aszoni azt mo(n)dotta ... az fertelmes kuruak az vasarhely legeniek ha egi karasia köntöst kaphatnak oly keueljek velle hogy nekik sem szolhatok. De ez az szüe(m) lelkem, talpigh Iskarlatba es granatba(n) vagio(n) megis ne(m) keuely [Mv; MvLt 290. 123a]. 1670: az vajdanak adtam egy dolmannak valo violaszin granatot | Szabattam az Incedine Aszonyo(m) kis Fiaczkájának zöld granatból egy dolmant [UtI]. 1679: Adtam ... Collatuvit Uramnak Rosa szin granatbul ul. 7 [UtI]. 1683: Vévén ki Christop Legenyetül Györgyöt negjven öt sing Granatot singit pro f. 3//50 Teszen f. 157//50 [UtI].

Szk: ~ *felsőruha*. 1560: Ruha Nemw Marha. Egy granath dolmany bagasya allatta keöz ... Harmadyk granath felső ruha weres, hwytan kamuka az galleron es Eley. Egy granath felső ruha ferfynak walo [JHbK QQ Temeswary János reg.]. 1595: Egy vy granat felső ruha Zaras gombok rajta [Zsombor K; SLt. Sombori László reg.]. 1627: Egy Gránat felső Ruha kek kamukaua bellet aestimaltuk tt f 32 [Kv; RDL I. 132] * ~ *felsőruha*. 1560: Rwha Nemw Marha. Egy granath dolmany ... Egy egez Granath felzer felső ruha weres kamuka az galleran es Elley. ... [JHbK QQ Temeswary János reg.]. 1658: Vagyo(n) egy Sederjés (!) Granat felszer felső ruha(m) hoszu Uyu [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]* ~ *felsőruha*. 1595: Egy granat chjonka vy menthe felzer f. 26 [Zsombor K; Somb. Sombori László reg.]. 1628: Egy Szederies granat fel szer mente egy arannias gomb rajta [Gyalu/Kv; JHbK XII/44. 10] * *török* ~. 1673: Vettem Pater Janostul huszonket s fel sing Török Granatott negy forinton singit [UtI]. 1736: Abban az időben^b kétféle skarlát posztó volt, velencei skarlát, annak tizenhat forinton adták singit, csak úri emberek viseltek olyanból köntöst, a másik török granát volt, négy forinton volt singe, az olyan posztó többnyire kék, zöld, meczszin volt, ilyet viseltek főemberek, nemes emberek, az olyan tartos posztó volt, három-négy rendbeli dolmány mente is elszakadt addig az angliai posztóból a míg ebből egy rendbeli [MetTr 351. — *Ti. a fejedelmkor végén] * *velencei* ~. 1676: Skarlatott vagy Velencei Granatott Fű Hofmester Nalaczi Istvan Uramnak Ul. 10. [UtI]. 1710: Egj publican szin velencei Granatt, hiuz Mallal bellett ferfi mente ket öreg rend vitez köteses arany fonal gombok rajta [Told. 19]. L. még előbb *török* ~ al.

Sz: *sharlátban ~ban jár. 1604:* Azt mondotta en nekem Galfy Mihálj, Im hul edes eőczem, tudod az eleőt Skallatba granatba iarok uala, de im(m)ar a' Zentegiedj' iozagh waltsaga mia ahoz iutek hagi czak ruham sinch [UszT 20/128].

◇ *Án. 1837:* Gránát 1 (fekete magló) [Nagysajó BN; HG. Kemény Sámuel hagy.].

gránát² robbanó lövedék; grenadä; Granate. Szk: ~ *hordozó rézeső. 1823:* Hat Szakál ágyuk ... Egy Gránát hordozo Réz tső [BK Inv.].

gránátcsafra gránát nyeregtakaró; päturä dintr-un material numit granat, pentru pus sub sa; Satteldeckel aus Granat. 1710: Egj hollo szin granatt kek bagaziaval bellett harom öreg viragokra egészen körülis ezüst s arany szkofiummal gazdagan varratt Czafra [Told. 19].

gránátdolmány gránátból készült zubbony; dolman dintr-un material numit granat; Dolman aus Granat. 1560: Rwha Nemw Marha. Egy granath dolmany bagazia alatta keöz [JHbKQQ Temeswary János reg.]. 1587: Egy visselt Granat dolmanj beochwitett Nyolcz ftra [Kv; KvLt Inv I/2. 3]. 1599: Zykzay Janos ... vallja ... az eo vra nekik testamentumban hagjot ... ket gyra ezeosteot egj granat dolmant es egy farkas beorrel bellett zeold mentet [Kv; TJK VI/1. 342–3]. 1628: Egy viselt Zederies granat Dolmanj [Gyalu/Kv; JHbK XII/44. 11, 13]. 1644: hoztak uala ... Egj hozzu granat dolmant [Mv; MvLt 291. 429a].

Szk: *velencei ~. 1696:* Egy veres velencei gránát Dolmány [LLt 102/24].

granatéros gránátos; grenadier; Grenadier. 1690: 21 Augusti jött bé ... ebben az hazában ... az töröcsvári passuson Thököly uram hostilliter, holot is Haizler general vagy négy regimenttel ... negyven gyalog granatiros hat-hat ágyúval és Teleki Vram a székelységgel ellene állván; ... az szegény Teleki vram elesett [IIAMN 326]. 1729: a Kapitánj Vr(am) mellett tolmatsóskodó Janos nemet Granatiros, és a Jagerkedő Német Katona [Sövénnyfa KK; TSb 51]. 1800: A' 6ldik Numerus alatt lévő Gyalog Regementből el szökött ... Kálosi Mihály ... Granatiros volt [DLt nyomt. k1].

granatéros-kompania gránátoszázad; companie de grenadier; Grenadierkompanie. 1737: mostanában computust inéálván az itteni quartélyban levő Granatiros Compániával bizonyos difficultasok ... maradtanak [Mv; Ks 99].

gránátórossüveg chivără de grenadier; Grenadierhaube. 1785: Harom nagy Burgus puska kettő panganeiteival Egy Burgus granateros Süveg [Borosbenedek AF; SLev.].

gránátfa gránátalma; Punica granatum; rodiu; Granat(apfel)baum. 1813: Virág Házban: Czitrom termő fa Nro 45 ... Aliander Nro 8

Gránát fa Nro 4 Tsilag Virág Nro 1 [Alpestes H; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.].

gránátfuszulyka gránátaszuly; un soi de fasoale; Art Bohne/Fisole. 1819: egy Méh kosár teli, más félig gránát fuszujkával [Baca SzD; TSb 6].

gránátgalléros gránátkelméből készült galléri; cu guler din granat; mit Kragen aus Granatstoff verfertigt. Szk: ~ *menie*; dolman cu guler din granat; Rock/Dolman mit Kragen aus Granatstoff verfertigt. 1633: Juditnak jutot ... Egy Jo granat galleros me(n)te — f. 25. [Kv; RDL I. 103].

gránátgyöngy 1. csiszolt gránát(kő); granat slefuit; geschliffener Granat(stein). 1772: egy Julianna Napján ajándékoztáké Ö Ngnak granát Jo féle göngyel füzött füttyegős Nyak szoritot? [Zilah; TSb 21]. 1780: A Feleséginek ... a lakadalmakor láttam, első napon a nyakán jó féle fejer gyöngy volt, annak pedig a le függője vizont jo féle orientál gránát ... , hasonlóképpen jó féle fejer és gránát gyöngyökkel meg rakott egy néhány rendbéli főköttői is voltanak [Bethlen; KB. Juliana Ersekujvári conj. St. Butzi (24) vall.]. 1814: Orientál gyöngy, gránát gyöngy, és egyéb juvelir munka [DLt 698 sz. nyomt. k1].

2. gránátfüzér; salbă de granate; Granatperle. 1762: Gránát gyöngyöt is négy szálát ... mutogatott [Oltzem Hsz; Mk RN. IX/109]. 1848: 3 sor aprott gránát gyöngy 1 sorocska felfüzve [Pk 2].

Szk: *briliánt ~. 1836:* Egy nyakba valo brilliánt gránát gyöngy [Kv; Pk 3] * *brilliantirozott ~. 1820:* Vitt el négy sor jó féle nagy szemű Brillanterozott gránát Gyöngvet [Felőr SzD; Betegh 5 Fráter Theresia kel.].

gránátgyűrű gránátköves gyűrű; inel cu piatră de granat; Ring mit Granatstein. 1628/1635: Kett granat gjwręok. Kett twrkeos gjwreok. Egj gamahos gjwrw [Bodola Hsz; BLt 5 Nehai Béli Kelemen inv.].

gránáthordozó rézeső 1. gránát³

gránátíros 1. gránátéros

gránátkő piatră de granat; Granatstein. 1576: wagon egy partha ew kybe wagon eot gyra, het Boglar Raytha, negy eoregh ket chattyta, a ket zylynn mynd ezeostel chynaltak kerwl, azon granath kewek vadnak, Wonth ezeost az Agya A boglarbays Beossegesen weres keowek wadnak [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 2]. 1625: Egy oh halladozott gyűreos, vagon egy kis granat keo benne nyom egy aranyat, miuel jo az aranya aestimat p f. 2. / 25 [Kv; RDL I. 126]. 1668: Vagyon egy gyöngiős Rosa, közepin egy boglar, kilencz granat kő benne [Mk Kapi Görgey inv. 10]. 1762/1763: Egy Gránát kövel rakott Pászli^a egy pár fülbe valo rosával [Hsz; Ks 23. XXIIb. — *Toll-

vétség *Tászlí* h. ?]. 1768: Más arany Gyűrű; melyben vagyon egy szem Gránátkő és két Smaragd mellette [Császári SzD; WassLt Gr. Wass Ágnes ékszerei].

gránátkő-gyöngy gránátgyöngyszem; perlá de granat; eine Granatperle. 1724: Egy ... Fülben való, edgy magyaro bélni Gránátkő gyöngy benne [L.Lt Fasc. 116].

gránátköntös gránátposztó ruha; hainá din granat; Kleid aus Granattuch. 1560: Egy weres atliach zoknya. Egy Granath Keontos. Egy zeold kamuka zoknya ... Mas granat Keontos [JHb QQ Temeswary János reg]. 1676: Mart. 30 öltözttem ki a' Nemeth köntösbül Papi granat köntösb(e) [PatN 13a].

gránátköpenyeg gránátposztó köpeny; manta din granat; Mantel aus Granattuch. 1628/1635: Egj zederies uiselt Granat keoppenegh tizen egj ezust go(m)b rajta, fekete seljembol czenalt zarak rajta, veres poztoual bellet. [Bodola Hsz; BLt Béli Kelemen inv.].

gránátmente gránátposztó mente; dolman din granat; Dolman aus Granattuch. 1577: Thowabba az eoekozteok meg h allando bekesegnek meg maradasara ez Lazar Anna aszszon' ada Beldy Janosnak szaz Juhott es tyz kabolatt, es tyz wneo barmott, Eg' granat mentett wyott Es eg' ezwt pohart fel Eytelest, Es egg' Aran' gywrwth iott [Uzon Hsz; BLt 7]. 1589: Egj viselt granat Mente roka hattal bellet [Kv; KvLt Vegyes I/2. 48]. 1592: Kotloczi Imre vallia ... Az utolozori halal vtan hiuanak engemet Berekzazi Ezekiel hazahoz teob vramial eggiwt, ... hagi az minemw el Igazito dolgok nekiek volna, el Igazitanuk: Azert ott mi eleottwnk Helfer Mihálnak granat menteiet, dolmaniat, nadragat, kertet, zeolelet, zanto feoldet p(er) compositione(m) Helfer Andrasnak adanak (igy l) [Kv; Tjk V/1. 285]. 1607: A ruhak ezek, kik marattak, Eot mentek ... negiedik egy granat mente fekete kamokaval bellett [Uzslt III/4. 3]. 1634: Az Balinttfi Christoph vram ket nagjob fianak hagiom az kek perpeta, mallal berlet szorittos mentemet, egyknek; Masiknak az Valban vagott viragos makszin kamukau al bellet szederjes granat mentemet [WassLt 73/1 Cegei Wass Janos test.]. 1644: Granat mente volt zeles Galleru Roka mallal belleot [Mv; MvLt 291. 431a]. XVII. sz. köz.: Egj kurta granat mentet roka maliaul beletett [SzentSimon Cs; BLt]. 1669: Boer Sigmond Ura(m) ... adott ... egj szederjes Gránát Mentet, száros gombut, ezüst fonalual szöttet [Fog.; Szád.].

Szk: velencei ~. 1688: Égy kék Velencezej granat menté, Véres bojtos barsonyal belet Arány Szárasz (!) gombok rajta [Beszt.; Ks S Misc. 27].

gránát nadrag gránátposztó nadrag; pantaloni din granat; Hose aus Granattuch. 1592: granat

menteiet, dolmaniat, nadragat ... Helfer Andrasnak adanak (igy l) [Kv; Tjk V/1. 285 a teljesebb szöw. *gránátmente* al.]. 1596: Egy wisselt granat nedragh ezewst kapchiaual egietembe(n) --- f. 4. Mas egy zakadozot granat nadragh ezewst kapchioszol --- f 1/60 [Kv; RDL I. 65].

Szk: török ~. 1683: Egy Viola szín Török granat Nadrag Szij benne [Ne; DobLev. I/38. 8b].

gránátos gránátköves; cu piatră de granat; mit Granatstein (verziert). 1611: Egj bokor zokniara valo kapocz az alia gieongieos granatos az felys olia(n) ... f 7 [Kv; RDL I. 88]. 1622: Egy granatos felkte (!) zamancos aranj gyeoroczke beczwittek tt. f. 2 [Kv; i.h. 119]. 1627: Egj veres barsony rosa granatos partha [BLt]. 1637/1639: Egj gerezdes bertü(s), geongieos granatos bokor kapoczj ... aestimal(tuk) ... f. 20 [Kv; RDL I. 111. — Ez az adalék *bertüshapcsos* al. tévesen 1611 évszámmal]. 1758: Egy Gránátos gyöngyös Pászli, fülbe valójával együtt [Nsz; TSb 21]. 1774: Három Pár gránátos Túpé virág [Nagyida K; Told. 26]. 1801: Egy pár granatos rosa fülbe való 16 Mfr. 80 pénz [Kv; Ks]. 1817: Egy ezüst gyűrű jo féle gránátos fővel Rfl 1 [Mv; MvLev. Simonffi Zsuzsánna hagy. 3].

gránátposztó posztófajta; un fel de postav; Granattuch. 1581: Tizedfél sing granat posztot azt hagyom az két öcsémnek [SzO IV, 75 Székely András végr.]. 1619: eoteod fel sing szederjes granat poztó [Hidvég Hsz; LLt Fasc. 70]. 1661: Arkosi Mihály Ur(am) Hopmesterségében lévő Conventioja éz volt Kész penz fizetese volt eo kglmek f. 200//gránát posztója tiz sing uln. 10//^a [UtI. — *Köv. a további fels.]. 1670: Granatot ezek(ne)k adtam a' die 1 January, adtam az Hopmester Ur(am) fianak het sing meczin (!) gránát posztot Szent György Ur(am)n(a)k adtem nyolcz singh megszizin Granát posztot | Adtam az Tömösvari Czauznak öt sing ueres Granat posztot [UtI]. 1676: vöttem Peter deaktúl harminczad árráb(an) ötven sing granat posztót huszen öt singe Zöld huszonöte Megy szín ul. 50 [UtI]. 1774: Egy metszin, ezüst konoros (!) aranyos, 15 gombos, pikkelyes belletlen mente Gránát posztó, kevese viseltes belől bugaziával bellett, be van vcnva [Kv; Pk 6].

gránát süveg caciulă din granat; Granathaube. 1637/1639: 1 szederjes Granat nústal bellet swveg aestjm(áltuk) f. 12 d. — 1 Failandis nústal bellet viselt swveget — f 6 [Kv; RDL I. 111].

gránát szín vörös; roșu; granatot. 1782: Gránát szín roka torokkal készített, roka mállal bellett arany tzánklis bunda [A.balázsva BN; LLt]. 1788/1791: Vásárolt 4. tabák szín keszkenyöt Mf. 2. 40. 4. gránát szín keszkenyöt Mf. 2. 88 [Mv; Ks 73. 55]. 1798: Egy sítét gránát szín szoknya dufla materia 2,, 00 [Kv; Pk 6]. 1810: Egy viseltes gránát szín Selyem mejjre valo nyestel prémezve Rf 6 xr 8 [Mv; MvLev. Illyés Anna hagy. 2]

gránátszínű vörös; roşu; granatrot. 1834: egy világos gránát színű nyári rekli [DLt 46 nyomt.].

gránátszoknya posztószoknya; fustâ din gramat; Granatrock. 1582: En Katalyn azzony Jy garto Janosne ... Az Maodik (l) leanyatul ezt hallotta(m) Kalotaszegi Benedeknetuölj (l) hog az em (l) uöchem (l) az beste Jol tutta az em anya(m) halalat, azirt Jgirtik nekj az granat zaknyat [Kv; Tjk IV/1. 58e–f]. 1600: Feies Janosné ... Ezt Valya ... kapa Peter ... az kösönttiüt es az Giöngios himet annak fölöte az Granat szokniat Razmani Istuan leanianak atta [Kv; Tjk VI/1. 381a]. 1674: Egy Szederjes gránát szoknya, zöld prémes az válla [Szászvárosi ref. lt Halics Mihály lelt.].

gránátszoknyáska posztószoknyáska; fustiñâ din granat; Granatrockchen. 1576: Wagion kesken granath zoknyachka Alyara walo [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 15].

gránátszoknya-váll ? posztószoknya-váll; umârul scurteicii din granat; Schulterstück aus Granatstoff. 1576: Wagion egy granath zoknya wal wyselth Sem(m)j Nynch Raytha [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 15].

E laza összetétellel utolsó tagjának jel-e bizonytalan; számolhatni 'mellényke', sőt más jel-sel is.

gránátszőnyeg gránátposztó-terítő; invelitoare dintr-un fel de postav; Granattuchdecke. 1643: Vagyon ... egy félig viseltes gránát Szőnyög ä praedikáló széken* [Érdősztygörgy MT; MMatr. 141–2. — *A ref. templomban].

grandóvus idős, koros; virstnic; (hoch)bejahrt, alt. 1746: Az utan is hogy Kispál György Vram Tekintetes Pünkösti és Keserü Vraimekkel egy rendben kezdett communicálni, grandaevusabb lévén, leg utol allott [Uzon; Hsz; Kp I. 160b].

graniceer l. grenicer

? **granosztálybőr** ?? 1746: Egy fejer granosztály (l) bőr [DanielO 255].

? **gránucfa** ?? 1814: Gránutz (l) fa [Mv; Told. 18].

granumoeska szemcse; granulâ; Körnchen, Granüle. 1757: Kérdés támad ez iránt is: Ha az az vizek folyamatisban talalhato Arany ott termetté, vagy Mineralis Hegyekből devolvalodat oda? ... az ilyen Arany többire korpa forma lapasotska, mert az hosszas kövek közt valo devolutio es attritio által, az eredetektor gömbölyeg granumotska hogy meglaposodik opinione mea ac aliorum méltó a' hitelre [Zalatna AF; JHb. Borsai lev.].

grasszál 1. dühöng, tombol (a betegség); a bintui; grassieren. 1588: Az Medicus feleöl két

Bornemiza Janos Commendal a' varosnak vegezetnek eo kgmek, hogy melto volna lenny ez varosba(n) egy feó tudos Doctornak, holot a' sok betegsegh felette ige(m) kezdet grassalnj [Kv; Tan]k I/1. 87]. 1634: Pestis orszagunkban giakor helyeken Istennek gkls igaz iteletiböl ighen grassal [KJ]. 1653: Magyar orszagban nagy döghalál grassál* [ETA I, 150 NSz. — *1644–ben]. 1709: Erdélyben szerfelett való pestis grassáll ... most Debrecenben is igen halnak ... Itt is az szomszédban Ajakon, régen halogatnak [TT 1891. 271 SzZsN]. 1722: Csudalatos betegség grassal az Havas alatt lévő ket három Faluban, ugymint Netoton* leg inkáb ... Kezei lábai az ember(nek) öszve sugorod(na)k tart l s ket óráig, meg bolondul bele, iszonyu kinokban vagyon, Netoton egy nehány házbol mind ki holtanak [Fog; KJ. Rétyi Péter lev. — *Netot F]. 1746: a Marha dög Mostis Keményen grassál N(eme)s 3széknek némely részeiben ... ugj Molduvában valamiként Fogaras földin és a Barczaságon [Ap. 1 gr. Kálnoki Ferenc lev.]. 1768: A marha Dögi Szamos újárott grassál [Esztény SzD; Told. 5a]. 1809: hogy valami dögletes nyavalya grassált volna a nyájban, vagy meg döglött volna vagy egy közüllök a nem igaz [Vargyas U; UszLt ComGub. 1634].

2. kb. portyáz; a face incursiuni; streifen. 1690: Galga szultán feles pogánysággal Somlyó* felöl irrupált és már Tordáig grassált [IAMN 327. — *Sz].

3. garázdálkodik; a-şi face de cap; (wüst) hausen, Unwesen treiben. 1765: nincsen hirivel, s parantsolattyából eö kegyelmének sem az kegyetlenség, sem pedig hogy olly Csoportos számmal grassallyanak az executorok [Karkó AF; Eszt-Mk. Vall. 227].

4. kiárad; a se revârsa; aus den Ufern treten. 1760: a Nyárad vizenek kivetesekor árja anyira grassalt, hogy a Nagy István ur(am) ajtajaig is el hatolt [Káposztásszmtmiklós MT; Told. 45].

5. átv elárad; a se extinde; sich ergießen/verbreiten. 1741: Isten ö sz: Felsége ítéletiböl mindenféle grassálván a' Gabonának drágasága 's szüksége, miokért, a' Molom sem fructificál annyi buzát, mint malét; söt aztis szükön [Dés; Jk 548b].

6. 1786: alázatosan reménkedünk a' Felséges Királyi Guberniumnak kegyes szivére venni méltotzassek mind azt, hogy a' Királyi Felség Salutaris kegyelmes rendelései ellen minémü abususok grassalnak [Torockó; TLev. 9/24].

grasszálás dühöngés, tombolás; bintuire; Grassieren. 1634: En Kun Janos latom ez szent Istennek ellenünk felgerjedett méltó haragját az pestisnek közöttünk valo rettenetes grassalását, melyet az Szent Isten az mi búneinkert rán(k) bocsátott [OL gr. Teleki lt. Földváry oszt. Kun János végr.].

grasszálandó dühöngő, tomboló; bintuitor; grassierend. 1634: mostan ez Orszagban szeliel grassalando pestisnek sulios my voltat szemunk eleit viselven ... nevezet sokadalmat* interterminalnj

vegeztuk [Sv; MvLt 291. 76a. — *Ti. a segesvárit].

grasszáló 1. dühöngő, tomboló; bintuitor; grasierend. 1744: Mind az terméketlen Esztendők mind pedig Házamban meg fenekelt tiz hónapig grassalo betegség sok rend kívül valo költést causalvan ... alázatosan Instalok az T. Eccl(esl)a-(na)k ... bár tsak ez egyszeri obvenialo Interest fl. 6 concessalni méltóztassék [Kv; Pk 6]. 1749: azon Marhák akkori Grassáló Kemeny Marha Dögi miatt annyira el fogyta(na)k, hogy igen kevés maradt meg közülle (!) [Koronka MT; Told. 29/43].

2. dúló, garázdálkodó; prädator, devastator; verwüstend, sein Unwesen treibend. 1704: En ... Székely Kereszturban lakó Kovács István ... minekutanna Országunkb(an) grassáló ellen-ség által lakó helyem, házam, residentia(m) el égettétvén, ... nagy fogyatkozásra jutottam volna ... Bodrog Keresztur Városáb(an) ... puszta ház Telkemet ... hozzá tartozo ... apertinentiaival ... attam Tekint(etes) Nemz: Dobozi István Ur(amna)k ... Debreczen Város Fő Birájának ... Négy száz id est 400 Magyar forintokon [Incz. VIII/9b]. 1753/1781: ifjabb Kun Miklos ... az akkor az hazáb(an) sullyoson grassáló haboruság le tsendesedvén ... Császára hűségére viszsza jött [Csikmó H; JHb LXXI/3. 253–4]. 1761: mikor ... az előttis az Kornis Gábor uram dispositioja alat grassáló feles Executor katonák exequáltak a quantumot az sok költségis meg volt minden esztendőben [Sárd AF; Eszt-Mk Vall. 49].

grasszálódó dúló, garázdálkodó; prädator, devastator; verwüstend, sein Unwesen treibend. 1782: meg zabalásztottván az Erdély országban grassalodo* Parasztság Toroczko és azon Refractorius Parasztokra tett Articulusokban bé van rekesztve [Thor. XX/4. — *E szó berekeszt 3. al. sajtóhibával].

gratifikál kb. ajándékot visz; a duce daruri; (ein) Geschenk bringen. 1595: Az örög Wraimat be gyütüen Tanaczuil együt vegezek ő km(e)k, hogy altalan fogwa az Birak Wraim Wrúnk eleiben, ob sum(m)am à Deo concessam Victoriam, gratificalnj mennyenek [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 153 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

gratifikálódhatik kb. vkinek kegyeibe férkőzhetik; a putea intra in gratiile cuiva; sich in js Gunst einschmeicheln können. 1618: Magamnu! gondolám, hogy valamit gratificalkodhassam Ráduly vajdánénál; offerálám magamot az tihájának, és annak is, az kivel az asszony Ráduly vajdáné egyik [BTN 123. — *Így! Nem olvasási v. sajtóhiba?].

gratifikálódik ajándékozgat; a da intr-una daruri; (erwiedert) schenken. 1659: Igen méltónak ítéljük, az Nagyságod propositioja szerént, hogy

az portuson való kereskedés és jövedelem, az porta contentatiójára fordittassek egészen, nem gratificalkodván abból másuva akármely hívének is [EOE XII, 224 ogy-i végzés].

gratifikálódhatik kárpótlódhatik; a putea fi despägubit; entschädigt werden können. 1703: (A lovasokat) az Tehetősibul es fegveresibul conscribaltossa és rendeltesse, ne ugj mint az előtt, hogj az Tehetősek vagj fizetésért, vagj Hó pénzre, vagj más képpen otthon maradgjanak, és azok az kikre vagj nehezség lészen, vagj nem gratificalodhat(na)k, vagj Ho penzt nem adhatnak Hadnagj attjankfiai el irjak [UszLt IX, 77. 77 gub.].

gratifikálódik 1. kb. ajándékkal kedveskedik; a face cuiva cadouri; jm mit Geschenk dienen, aufwarten. 1733: eddigis ob loci distantiam Semmib(en) Ngod(na)k szolgálni s gratificalodni nem tudtunk ... karora és támaszra menyib(en) lészen Ngodnak szüksége ... jo szivel tehetségünk szerént igyekeznük complacalni [Ap 2 Miklósvárszék Apor Péterhez]. 1737: Nemes Városunk éppitendő Hidja, és Quártelyos dolgan(a)k allaboratioja végett, requiravánn a T.N. Tanáts és Universitás T. Nms Mósa László Uramat ... ő kglme ebbéli szolgálattját remunerálni kívánvánn a Nms Város ... tettett hogj ő kglme Édes Anyján(a)k valami kevés naturaléval gratificalodgjék a Nms Város [Dés; Jk 485a].

2. kárpótlódik; a fi despägubit; entschädigt werden. 1737: Minthogy Sigmond Josef ur(am) az Keresztesen osztott földet másnak adta gratificalodván város kozónsleges földével ... [Torda; TJKT I. 145].

gratílsz ingyen; gratuit; gratis, kostenlos. 1589: 5 octobr(is) vontak ... a nagy harangot egy zegeni deak giermeknek gratis [Kv; Szám. 4/IX. 5]. 1773: Azért, hogy pénzrel kfnáltam, és nem leválta, gratis az irt jószág jöjjön az kezemben [Árkos Hsz; RSzF 226].

gratitudo háladatosság; gratitudine, recunoştinţă; Dankbarkeit. 1577: meg tekintwen azt a pietast es gratitudot, mellyel fiok lewen annioknak tartoznak ... [KvAKt Mss 343].

gravál kb. sújt; a pedepsi; treffen, bestrafen. 1765: Hogj p(e)d(ig) a Causab(an) Tiszt: Görögényi Senior Atyánkfia a refractorius Mestert ámbár a Tiszt. Sz. Simoni Atyánkfia unszolására provocalta és mint engedentlent törvényesen gravalta; ez ugyan de vigore legii (!) jól esett; mert a discipliná(na)k az ilyen személyek ellen vigealni kel [GörgJk 201–2].

graváltathatik terhére rovattathatik; a putea fi grevat/incărcat; jm eine Bürde auferlegt werden können. 1765: a Felesége fassioja ... hogy Ábraham Janostol magatol hallotta, hogy kettzer főben ütette volna Musnai Janost de ezzel sem graváltathatik, mert ez extra Judicialis fassio,

mellyet soha maga nem recognoscalt [Torda; TJKt V. 276].

graváltatik terheltetik; a fi grevat; belastet werden. 1740: Székelyhídi István ő kglme Mltgs Gubernator Urunk ő Excellentiájától extrahált is Commissiót ... hogj ... több Interessel ne graváltatnék 's enerváltatnék ... ő kglme hanem Sex per centum deszumáltassék rajta" [Dés; Jk 337b. — *Ti. a Vajda Gáborral szemben való tartozásáért].

gravámen I. sérelem; injurie; Gravamen. XVII. sz. m. f.: Fogaras Földi Graváminak ... Capitany Caicsi Uram ki küldette az Districtusra Katonait es Intimaltatta hogy adgyanak Discretiot Ugy mint Buzat Zabot szenatt Tyukott Ludatt es esztendő Borjukat az ki ad vigye be [UTI]. 1793: proponálá T. Esperest Intze Mihály Uram, hogy ... a' mely Gravámenjel volnának az Ekklesianak azok adassanak bé a Mltos Fő Consistorium eleiben olly véggel hogy onnan a' több Eklesiák Gravámenjeikkel együtt ... erre a végre ki rendelt Deputacionak adattassanak által ... Ezen fel adás helyben hagyattatott, és az említett Gravámenek rendben szedése és fel jegyzése ... Szathmári György Urra biztatott [Kv; SRE 290].

2. panasz; plingere; Klage. 1730: A' Tiszteletes Kolozsvári Refor. Consistoriumnak gyűlése lévén, ott representaltott ... Tiszteletes Püspök Bonyhai György ő kglme Gravámenye ... hogy ő kglm: visitatioját a' mult őszön a' Collegium és Ekklesia nem admittalta [Kv; SRE 159]. 1798: (A torockóiak) a magok Privilegialis Szabadságokhoz Just tartottanak, sőt ... Anno 1782, ezen Privilegialis Ususokról még pedig a' Mltos Thorotzkai Familia Gravámenyekre Investigatiois tétett [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 423].

3. teher; povará; Last. 1738: a T.N. V(á)r-(m)s)gje Erdemes Tiszttyei ő kglmek, a mostan Táborra rendelt 12. Szekerekből egjjet és egj Embert repartialtanak Városunkra; holott á Memoria Hominum, Városunk Nobilitátásától fogva Tábori Szekerek nem rendeltetnek s hasonló Gravámenekkel, mint a parasztok nem aggraváltattunk [Dés; Jk 501b].

gravamina I. gravamen

gravida állapotos, terhes, várandós; gravidá; schwanger. 1629: grauidanak mondua(n) magat tavali esztendeoben in mense Septembri ... holot most sinchy gyermeke [Kv; TJK VII/3. 191]. 1726: boszorkányságáért ... meg kellett volna halni ha gravida nem lótt volna [Dés; Jk]. 1747: Minthogj az Incta ... maga sem tagadgja hogy actu nem gravida ... tetszett azért a' Törvénynek hogj ... publice a pellengérben hohér ál(tal) meg tsapattassék és a városrol ki kesértessék [Torda; TJK 111. 135].

gravírozott vésett; gravat; graviert, behauen. 1793: a' Grofné Teleki Laszloné hazába egy cse-

resznye fa trikrátos asztal gravírozott juharka bándírozással s rakással [TL, Conscr.].

gravitás kb. fennhéjázás, gőgösség; trufie, mindrie; Hochmut, Hoffart. 1765: (Bornemissa Ignác) magának valo, majd minden generositas nélkül való, gravitást nagyot mutató ember [RettE 193].

Szk: ~sal viseltetik fennhéjázón/fennhéjázva viselkedik vkivel szemben. 1762: Bánffy Dienes Igen nagy gravitással viseltetett, úgyhogy sokálg a főispánt le sem ültette, s még azt kérdezte, hol lakik [i.h. 132].

grázda I. garázda

gráználkodik, gráznás I. gráználkodik, garáznás

gréci I. mn. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ tallér gráci tallér; taler de Graz; Grazer Thaler. 1656: (Hagyok) Bartsai Akosne Hugom Aszszony(na)k. Szaz Greci Tallert [Ádámos KK; Bál. 93]. 1674: Váltottunk egy Gréci tallért [Kv; SzCLEv.]. 1681: Ha pedig ő Kégieme Araniat nem adhatna, Tehat egiégi Aranieért két ket Greczi Talért agion ő kme [Somlyó Cs; LLt Fasc. 120]. 1705: Hagya Zallagban egy Gréci Tallert mely most éér f: 2 d 40 pénzt [Kv; AsztCJk].

II. fn gráci tallér; taler de Graz; Grazer Thaler. 1653: Kemeny Ferencznek, Ezer aranjat. Kemeny Simonnak Tall. Hat száz grecit [KemLev. 1402 Meszaros Péter Fejér m-i visp. testamentumának más.]. 1683: ha Kgd az oroszlyanos tallert, szaz nyalva(n) (!) penzben, greczit 2 forintb(an) adgja Ugy be veszik [Diód AF; Incz. V/19].

gregárius '??' 1738: a Gregariuosok két pénzével fizetik fontját az husnak azt pedig ugy meg nyomtottyák hogy egy vágo marhábol tsak mi sem telik ki [Harasztos TA; Ks 99 Orbán Elek lev.].

grómiun átv kebel; inimă, mijloc, vatră; Schoß. 1735/1760: Találtattak még ezen falunak mind belső gremiumában, mind külső territoriumában, külömb külömb féle képpen Occupált és falu köz földéből, quo quo modo apprehendált, Sessioik, és mező béli commoditásokis [Eklekes AF; DobLev. I/164. 8].

Szk: ~dba bevesz vkit kebelébe fogad. 1771: Eötves Janos Deák ... Ctzé (!) bé álló bénzt (!) három magjar forintokat bé fizette ... az bits Czéis az maga gremiumába Iff Eötves Janos eő kigjel(met) keze be adasa utan be vötte [Kv; ÖCJk] * ~ba fogad 'ua.' 1768: Jonas Istvan ... a bits Cenak kezét advan, es obligalvan magat ... hogj a bits Cenek egjik szofogado tagja leszen a' bits Ceh gremiumaba fogadá [Kv; i.h.].

grëndely I. gerëndely

grenleer határör; gränicer; Grenzer. 1830: ide Noszdrol gränitzerek fognak jöni [Kv; Pk 6

Pákei Krisztina férjéhez]. 1849: Bethlenben az Grenyitzerek ... elvették egy Kadéti kardot la-
gérozott szíjjal és pordupéval [Dés; DLt]. 1851:
egy pár hámos paripa lovamot elvitték a' greni-
czerek [Dés; DLt].

grenicser-katona határőr; gránicer; Grenzsoldat.
1850: a Kortsomaros le ment, a házához, onnan
csak hamar két grenitzer Katanákkal ujbol fel
jött hozzánk [Dés; DLt 1320-hoz].

Ha. 1850: Graenitzer Katonák. Grénitzer ka-
tona [Dés; DLt 1320].

grif a patkó eleje/pereme; partea din față ri-
dicată a potcoavei; Griff (am Hufeisen). 1864: 8 ocs-
ka Srofos patkonak a grifje kiesítése fel verése
[Kv; TGsz 37].

grifes ? peremes (patkó); cu partea din față
ridicată; mit Griff versehen (Hufeisen). 1829:
Négy uj grifes Patko vertem fel [Mv; LLt].

griffmadár grifon; Greif. **Hn. XIX. sz.:** Válosz
uton a' Griff madár czimü fogadoba [Válaszút
K; DLt].

A Válaszúton legújabb időkig birtokos br. Bánffy-család
címerállata a griffmadár.

grippe influenza, spanyolnátha; gripă; Grippe.
1851: Farkas ő fekszik grippeje van [Kv; Pk 6
Pákei Krisztina férjéhez]. 1852: En most* a' nagy
grippé miat utnak nem merek indulni de nem is
hadnának ilyen állapotba [Kv; i.h. ua. ua-nak. —
*A levél dec. 30-án kelt]. 1855: halt meg Szilágyi
Juliánna ... 2 éves Leánykája grippeben [Dés;
RHAK 75 Medgyes Lajos kezével].

grispán i. krispán

? **grobínus** durva; grosolan, bádáran; grob.
1722: ez a Grobinus Paraszt Ember az gonozságra
pronus, amit az adversariusok közzül valaki elei-
ben ad, könnyen imprimalodik afféle docilis
[Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.].

A német *grob* 'durva' szó latinositása?

gróf 1. conte, grof; Graf. 1597: Wrunk w felsige
kwlte wala perney Gabort Aaszsoniunk w fel-
sige Annia Symon Grof kowet Eleyben, hagi it
megh waria Kolosswarot B: Wramnak w kegelmi-
nek parancsola Wrunk w felsige hogy Mindenbw
iol es bwsigessen Gaazdalkoggék az Grofnak [Kv;
Szám. 7/XIV. 23] | Utzas Jakob es Jörg Jrger
6 Loakon vittek Zilaig az Chie* vrat Simon Grof-
ot Egervari Janossal eggiwt f 3 d 75 [Kv; i.h.
7/XII. 70. — *Olv.: Cse(h)]. 1704: Gróf generál
marschal uram Forgács Simon uram ő nagysága
is német és magyar hadakkal beérkezik Kolosvárra
feleségestől egész pagásiával [TT 1890. 318 SzZsN].
1720: Meltóságos Groff Kedves Fiam Uram [Ks
br Apor Péter vejéhez, gr. Haller Jánoshoz].
1736: Gyermekkoromban* penig úgy megfogyott
vala az nagyságos név Erdélyben, hogy gróf több

nem vala Keresztszegi Csáky Lászlónál | az men-
nyin vagyunk grókok és bárók, hogy ha úgy visel-
nök az grófságot, mint a régi magyarok viselték,
egész Erdély elég nem volna, hogy titulusunknak
megfelelhethének. Most olyan grókok is vagnak
nemelylek Erdélyben, hogy ha száz ház jobbágot
elajándékozna, alig maradna ötven magának [MetTr
316–18. — *Az emlékiró 1676-ban született].
1755: Vjságunk semmi olyas nintsen, mellyel
Mlgos Goroff Uram(na)k udvarolhatnék [Nsz; Ks
96 Biró Antal lev.]. 1770: már el mehet Óis a'
több Groffak közzé, mert azt gondolom hogj nem
Groff hanem Tolvaj lészen a' neve [Bencenc H;
BK sub nro 1017 Ursza György (50) jb vall.] |
a' Groffat az ágjba találta [uo.; i.h. Ursza Iván
(35) jb vall.]. 1793: mindjárt elmégyen a' maga
Joszágába, soha sem vesződik ezzel a bolond Grófal
[Koronka MT; Told.]. 1813: Maga a' Grof eo
Ngais panasolta nekem, hogy bé menvén a' Grof-
né hálo házába mikor enyelegni akart a' Grofné
magáról eltaszigálta, sőt maga házábolis a' Grofné
a' Grof Urat számtalan sokszor ki kergette, 's
ki zárta [Héderfája KK; IB].

Hn. 1864: Grof gödre [Ditró Cs; GyHn 34].

Szk: ~ ifjúasszony. 1800: a Mlgs Grof Ifju Asz-
szony ő Ngát alázatosan tiszteljük ... maradtam
... alázatos szolgálja. Cliense Gombási István
mtk [Márkos MT; IB] * ~ úrasszony grófné.
1795: Lévén ... Groff Mikes István Ur eo Nsgá-
nak ... az Adámosi Határon a Kis Küküllő
Vizénn ... Testvérelve Gróff Ybara Ignatze Mi-
kes Sára Gróff Ur Asszony eo Nsgával közös régi
Lisztelő Négy kővű Malma [Ádámos KK; JHb
XIX/48] * ~ úrfi. 1735: mint afféle Groff Urffi-
nak ... volt ... egj rendbéli mindennapi köntőse,
Innepi köntőse is mas rendbéli volt rongjoson
pedig sem egjszer, sem mászsor nem láttam [Ken-
dillóna SzD; TKI. Sig. Pálffi de Vets (32) nb
vall.]. 1758: á fen nevezett fugitivus Jobbágyok
... minyájjon az Exponens Groff urfi ő naga
Szelnicezi rész portiojához jutott örökös Jobbá-
gyok [Szelnice*]; TSb IV/7 Bogye János (50)
ns és Bogye Stefan (42) ns vall. — *Később:
Erdőszállás SzD]. 1772: egyéb épületeket ... a
... Gróff Urfi maga ujonnan építettett [Kisfenes/
O.léta TA; JHbK II/7] * római szent birodalmi
birodalombeli ~. 1787: Romai Szent Birodalambeli ...
Groff [Pagocsa MT; Pf]. 1812: Romai
szent Birodalombeli Groff [KelM].

2. grófi férj; sój conte/grof; gräflicher Gemahl/
Mann. 1783: Csudálkozom G. Kendeffinén, hogy
meg engedte az Groffjának házat venni [Sárom-
berke MT; TSb 13 Bethlen Szuzsánna lev.].

3. '?' 1590: Balassy Ambrus Colosmonostorj
Requisitor, Es Doczy Andras Tar Imreh Cassayak,
megh eskewen ... valliak hogy Cassay Istwannak
mind Attiat Annjat iol esmertek, es tizessegbelj
iambor zemeliek valanak, Az Attia mindenkor
a' tanachba forgot Seot vgyan Groff volt Cassan
soha semminemeo Vetek hozzaiok ne(m) hallotta-
tot [Kv; TJK V/1. 35].

Ha. 1772: Grofomot [DobLev II/438. 1a Szántó
Sándor lev. anyjához Tordáról Ne-re].

grófasszony grófné; contesă, grofiță, soție de conte; Gräfin. 1746: a' Küküllőből ki szakadtott ér viz ... szakasztott pedig az Gróff Aszszony eő Nagjsága földéből [Dombó KK; JHb XIX/6]. 1765: írja az Mlgős Groff Aszszony, hogy a Jobbágyok ... tavasszal el akarnak szókni [Somogyom KK; Ks 8/XXIV Tolnai János özv. gr. Kornis Antalné Petki Annához]. 1789: kárát az Exponens Groff Aszszonynak, most innen meg nem itilhetik [Abofva KK; LLt].

grófi 1. de conte/grof; gräfisch, Grafen-. 1777: Ngodat Groffi szép Házával a' mennyei Urnak protectiojában ajánlván, vagyunk a' Mlgs Groff Camerarius Urnak alázatos Szolgái Jobbágyi a' Thorotzkai Mészárosok [Torockó; TLev. 13/2]. 1768: Harangláb zsindeley fedlével 1868-ban kijavítva, a 3 méltóságos grófi udvar által adott cserefából [Uzdizstpéter K; ETF 107. 18].

2. grófsági; de conte/grof; grafschaftlich, grafenständisch. 1722: Nehai Mltgs Groff Kőrös-Pataki Kálnoki Samuel Vram eo Nga Cancellariuságába expediáltatott volt groffi titulusa, Mltgs groff Szárhegyi Lázár Ferencz bátyám Vramn(a)k eő kglm(e)nek [Szentlélek Hsz; Ap. 5]. 1772: Mikor Lázár János úr statuum praesidenssé lett, akkor adta ő felsége a grófi titulust is neki [RettE 288].

3. grófhöz illő; cum se cuvine unui conte/grof; einem Grafen ziemend/gebühend. 1734*: az Urfiak ... asztalak pedig Groffi modon bövségesen volt [Kv; TKI „Mich. Sáros Berkeszi alias Litérati (54) jb. provisor bonorum” vall. — *Az asztal 3. al. téves évszámmal]. 1812: (A köntösök) minthogy Grofi ranghoz valok voltak drágák voltak [Héderfája KK; IB. Bali Jánosné Kis Ersebeth (44) grófi mosóné vall.].

grófkisasszony contesă, grofiță (fiică de conte); Kontesse. 1727 e./1770 h.: Mlgs született Gróf Kis Aszszony Bethlen Krisztina Aszszony Ő Nga [M.décse SzD; SzConscr. 208]. 1758: A Mlgs Groff Kis Aszszonyok házából bé Lépvén a felső kamara boltban ... Ennek ajtaja jó Záros kolchos fordító [Déva; Ks 76. IX/8]. 1776: (A leány feleletéből) vettem észre mingyárt, hogy egy kevéssé meg tántoritotta az Etsém B. Henter Antal a Groff Kis Aszszont* [Szentdemeter U; GyL. — *Ti. mátkájához való hűségében].

grófné 1. soție de conte/grof, contesă, grofiță; Gräfin. 1761: Egy Dumbrava nevű Attyokfia ... Kékesre szökött és őis a' többivel edgyütt akar el pártolni gondolván hogy a' Groffné nem tudna utánnak jártatni [Gyeke K; Ks 5. XII. 22]. 1793: mihelyen a' Nehai Gróf Ur ... le fekvését el leshették azonnal Csernatoni Ur ... a' Mlgs Grofnénál megjelent [Koronka MT; Told.]. 1797: Edes szívem Groffnéim, és kedves! barátném! ... holtig Igaz szívű barátnéja atyafija G; Kornis Anna [Drassó AF; Ks]. 1812: A groffné a Grofot nem szenvedhette's nem szerette, bátor a Groff szeretete volna [Héderfája KK; IB. Takáts Jozsef

(45) tt vall.]. 1852: vitt el a' Grofné szekerezni is [Kv; Pk 6 Pékei Krisztina férjéhez].

Szk: ~ asszony grófné. 1756: Ennekem az Apám Isten tudgja mennyi időtől fogva szolgálta Mgs Nehai Groff Bethlen László Vrat, s annakutánna pedig Mlgős Groffné asszszonyom eő Ngát [F.borgó BN; BK]. 1764: Látya Mgs Groffne Aszsz(o)nyo(m) hogy énis tudok trefalodni [Ks 8. XXIV br. Bornemisza József lev.]. 1799: Mlgos Groffné Aszszony Nadságodnak Leg alázatosab szegény Szolgálója Arva Getse Anna nehai Kis Daniel özvegye [Déva; Ks 75. VIIIb, 130]. 1832: A' Moso Ház ... Ebben találtattak ... Egy nagy állás, melyen a' Grofné Aszszony ő Ngsa Etzetjei állanak [Sáromberke MT; TSb 26] * ~ úrasszony 'ua.' 1843: tsokalam kezeit Grofné Ur Aszan Nagyságának [Kv; IB. Konetzni Ignácz takács lev.]. 1844: Kedves jo lelkű Grofné Ur Aszany Nagysága ... tsokalam kezeit Nagyságának hogy rollam el nem felejtkezett [Kv; i.h.].

2. 1728: Az anjám ő Nagysága tégedet ugy velem edjűt Mélt Grofnedat atyafiságoson és alázatosan köszöntjük [Szilvás TA; TKIF Alvintzi Gábor lev.]. 1796: Szegény öreg Anyám ... Ngodat, es Kegyes Groffnéját eő Ngát alázatosan Tiszteli [Vaja MT; Ks 101 Balla Imre gr. Kornis Gáspárhoz]. 1807: annyi rész, a' mennyi az ötsémet ... illeti ... mennyen annak idejében birtoka alá, vgy mind az által ha özvegyesre maradando Groffnémat meg-betsüllí [Kv; Ks gr. Teleki Tamás végr.]. 1812: a Groff eő ngsa ... bé ment M. Vásárhellyre és a Groffnéjatis bé vitette [Héderfája KK; IB. Bali Jánosné Kis Ersébeth (44) grófi mosóné vall.]. 1836: Kedves Barátom! A Grofnédhoz itten szerentesém lévén tölle értettem hogy Wass Daniel szeretné a Gombási Jozságot könnyű szerel meg tsípni ... Tsokolom a Grofnéd kezeit [Kv; TSb 20 Bánffy László lev.]. Ha. 1835: Grofnéhaz [Vaja MT; Told. 9].

grófosodott grófságra emelkedett, grófságot szerzett; ridicat la rangul de conte/grof; in den Grafenstand gestiegen, die Grafenwürde erworben. 1770: Maradott* egy fia, Földvári István, aki is vette nem régen grófosodott Nemes Ferenc leányát, Juditot [RettE 246. — *Ti. Földvári Ferencnek].

grófság 1. grófi cím/rang; titlu/rang de conte/grof; Grafentitel/würde. 1712: az Grofságot az mi illeti ... még az szegény Attyánknak attá meg szegény Leopoldus Császár [Medgyes; Ks 96 gr. Haller Gábor lev.].

2. grófi méltóság; demnitate de conte/de grof; Grafenwürde. 1736: Az mennyin vagyunk grófok és bárók, hogy ha úgy viselnők az grófságot és báróságot, mint a régi magyarok viselték, egész Erdély elég nem volna hogy titulusunknak megfelelhetténk [MetTr 317]. — L. még RettE 180—1, 326.

grópa gödör, vápa; groapă; Grube. Hn. 1742: A Demeter Gropjánál (sz) [Kékes SzD; Wlt.].

1771: A Szilágyi Gropáb(an) (sz). 'A Teleki Gropáb(an) (k.) [Mányik SzD; WLt].

grott-fűrés élhoronyfűrés; ferăstrău de șanțuit; Gratsăge. 1850/1851: Egy Fukswantz és grot fűrés [Kv; Szathmári lev.].

grott-gyalu (él)gerincgyalu; rindea de fasonat șanțuri, rindea șanțuitoare; Grathobel. 1847: Egy Grund gyalu ... Egy grott gyalu [Kv; ACLev.].

grund-gyalu alapgyalu; rindea de fund/de adincime; Grundhobel. 1845: A Fuserek szer szám Specifikátioja ... egy tztling, egy Grundgyalu, egy Nutgyalu [Kv; ACLev.]. — L. még *grott-gyalu* al.

guba durva posztójú felsőkabát; sarică, gubă; Flausrock, Flausch. 1568: Valentin(us) Kozta, ... fassus, Mikor az Vacey Janos kezeto az Johoth keze veuek, akor enge(m) el kwidenek az Joh mellol, es demient fogadak meg, az en legememet fogada meg demyen melleye, azon zegot-segre mynth Vacey Janos Ideybe volt tudny illik, f III]^a, 1 guba, 1. Jng. 2 halysnyaba [Kv; Tjk III/1. 183. — *Olv. IV]. 1573: Feyer Ianos Zwky Benedekne Iobagia, ... Aztis twgia hogi Boche tordan Meg talalta volt abramot ..., kergette vgy zalat eiy Eleotte hogi meg gubayatis eiy hanta [Kv; Tjk III/3. 217]. 1590: Ket gubara adok fl. 2 [Kv; Szám. 4/XIX. 10]. 1595: Az Johaznak gubara attam tezen f 1 d 25 Ket harisniat vettem p(ro) f — d 40 Egi czondorat vgon anuak p(ro) f — d 90 [Kv; i.h. 6/XV. 42]. 1596: dizn>pasztornakis veottem egy gubat [Kv; i.h. 6/XXIV. 1]. 1627: Az szormivesekrol kik lasnakot, harisnyat, gubat, pokroczoat csinálnak [Gyf; EOE VIII, 471]. 1688: Egy Eöreg Gubától f — //05. [MvRK Vect. 23]. 1718: Az Gubák vételiröl bizony én Vr(am) feledékény nem voltam ... Én alkuttam Szoploncán* 6. Gubát. 6. 6 Máriáson, de még az árrát meg nem fizettem [Szurdok Mm; TKl. Zólyomi János Teleki Pálhoz. — *Szaplonca Mm]. 1764: Murvai János gubája alá kardat vévén ... az verekedés napja estvéjén, s igj bé mévén az házban, ezen szokkal köszent, Jo napot vitézek, mi szándékkal vadtak [Torda; TjkT V. 237—8]. 1787: egy rosz hitván Guba Dr. 20 [Mv; MvLev. Csiszér György hagy. 7]. 1817: Egy Szilágyi mndi fekete váslott Czomb középíg érő szárika, vagy Gubába* [DLt 70 nyomt. kl. — *Szökevény személyleírásából]. 1826: Én a' közelebbi* Nagy Bánai Országos Vásárra el menvén Désről, ... Gubákat vittem el adás végett [Dés; DLt 1034/840. — *A vall. jún. 28-án kelt]. 1841: Frigy Anna, ns Gyulai Antalné ... viselt ujjasos vásári fersinuet, csizmat, és gubát [DLt 299 nyomt. kl].

Szk: brassai ~. 1827: Nikita Krikus, Nagy Sink Széki Vérdi* születésü, ... visel ... nagy fejer Brassai Gubát, hosszu inget és széles veres bőr Gyüszütt [DLt 36 ua. — *Vérd NK] * daruzsinü ~. 1843: Szabó Ferencz ... viselt ...

daru színü gubát [DLt 532 ua.] * debreceni ~. 1791: 1 fekete Gubo (!) Debreceni [Mv; MvLev. Bárdosi György boltbéli portékái közt] * fejer ~→ brassai ~ * fekete ~. 1791: 1 Magyarországi fekete Guba [Mv; MvLev. Bárdosi György boltbéli portékái közt]. 1831: a' Gujás ... akkor holt részegen fekfűdöt szemem láttára ... akkor láttam rajta egy fekete Gubát [Dés; DLt 332]. 1839: Nagy Simon ... Nemes Magyarországi N. Károlyi születésü ... mestersége magyar szöts ... viselt ... fekete viseltes magyarországi gubát [DLt 584 nyomt. kl] * feketés ~. 1831: késön éjszaka a' tetőröl meg látok három embert edgyet szüröst kettöt feketés Gubakba, hogy a Gyertyánoson* valami Lovakat teritgetnek [Dés; DLt 332. — *Dési határrészüv] * fogarasi ~. 1668: Száz fogarasi viselt, Gubától f 3 //00 [BfN Vect.], 1683 k: Száz fogarasi viselt Gubától f 3//00 ... Egy végh Brassaj szürtöl f — //20 Egy végh szebenyi szürtöl f — //15 [MvRK tömösi és tömösvári Vect.]. 1688: Egy fogarasi viselt Gubától f — // 03 [MvRK Vect. 23 hj] * fürtös ~. 1822: Kővár Vidéki Törökfalvi származású ... Pokol János ... 36 esztendő Görög egyesült Religioju ... kék poszto nadrágban és csizmában, fekete fürtös gubában* szökött meg [DLt 758 nyomt. kl. — *A párhuzamos német szövegben: einer schwarzen zottigen Guba]. 1823: Szökött el apro fürtös szárközépíg érő gubába [DLt nyomt. kl]. — L. még mármárosi ~ al. * kurta ~. 1803: Lepedát N. nevü Gyilkos Czigány ... kurta Gubában fejer Harisnyában, és Botskorban szökött-el [DLt ua.]. 1817: Egy kurta guba [Mv; DLv. 3. XXVIII. A]. 1840: Markuj Máris ... mintegy 32 esztendő ... viselt világos kék fejer kis virágokkal pettyegett ótska bagazia szoknyát, kék bagazia kötöt, fejer kurta gubát [DLt 843 nyomt. kl] * magyarországi ~. 1831: ... aztis tudom hogy azon Gubát kevés ideig viselt és hogy a' neveztem Magyarországi Gubáját hová tette nem tudom [Dés; DLt 332]. — L. még fekete ~ al. * mármárosi ~. 1826: Szathmár Vármegyének Bikkászád Helységébéli Marosán, Szpatár, és Bordás Juon nevek allat koberlo Szökevény gatyába és fürtös Mármárosi Gubába jár [DLt 1038 nyomt. kl] * oldh ~. 1789: igen viseltes oláh guba (vagy Bobo) bőr mellyre való [Dés; DLt].

Szn. 1568: nicolai guba. Agatha vxor nicolai guba [Kv; Tjk III/1. 129]. 1597: Guba Jmreh [Kv; Tjk V/1. 117].

Sz. 1752: Csepün gubat cserelnek fel valtvan Csegezit [Mocs K; Ks 83].

gubacsinálás confectionarea saricilor; Flausmachen. 1840: Bikfalvi Sigmond ... kérdeztek ... En lakásomra nézve Déesi vagyok, élet időmre 33 éves ... mesterségem a' Guba csinálás | Egy Guba tsináláshoz szövdő masina [Dés DLt 1039].

gubalopás furt de sarică; Flausstehlen. 1819: Puskás Mitru Szelszegen* Guba Lopásba találtatott [F.berekésző Sz; BfR Koza Ursz (45) vall. — *Sz].

gubás I. *mn* gubát viselő; care poartă sarică; Flauss tragend. 1572: Deseo Benedek, latta az Kerekesne hazanal hogy egy gwbas legeny kardiat ky vonta volt | Thamas Eotthues Myhal zolgaia latta hogy az Kerekesne hazabol ky Ieot ez Caspar ... kardiat ky vonta volt es hozzais vagot egy kekbelihez Bayra is hy volt egy gwbas legent | Balint Lakatos Peter fia, Azt vallia hogy ... hallota otth hogy egy gwbas kapwnallo Mongia volt az Casparnak hagi Neh kialtana Mert megh verne [Kv; TjK III/3. 24–5]. 1597: En ahoz chak magamtol trefaba mo(n)dek ... hogy vgy chinald Ferencz Vra(m) hogy egy gubas (?) ember altal buhassek benne* [UszT 12/87. — *Ti. a bodonhfd öblén].

Hn. 1619: nagj Gubasban (ke) [Kászonyakab-fva; EHA]. 1826: A Gubásba (k) [Beresztelke MT; EHA].

Szk: ~ Jézus/Jézuska. 1818: szidta Istenét Lelkit, Idvessegit Gubás Jézusát | Baszszam a' Lelkedet, Szentedet mit csinálók a' Gubás Jézuskádnak [Dés; DLt 1821 évi iratok közt] * ~ *lazznak*. 1620: Egy lura ualo Gubas lasnaktul f — [12 [KvLt II/69 Vectr 5] * ~ *lélek*. 1818: Baszszam a' Gubás Lelkedet Istenedet ... Te ki vgy mi bajad van [Dés; DLt 1821 évi iratok közt].

? II. *fn* ? gubakészítő-mester; mester care confectioneaz sarici; Flaussmacher. *Szn.* 1602: Gubás Mihály [Uzon Hsz; SzO V, 203]. 1614: Gubas Janos jb [Fiátfva U; BethU 171]. 1633: Gubas Mihályne [uo.; BLt 7]. 1761: Andreas Gubás (40) jb. Gubás János (50) jb [Szászsztván KK; BK].

A névadás lehető szemléleti alapját tekintve, 'gubaviselő (személy)' jel-sel is számolhatni.

gubernál I. vezet; a conduce; führen, leiten. 1584: Myerth hogy az Chiaplaroknakis az wasarbirak visselik gondokat, Azerth az Chiaplarokat ez ide ala megh Irt moddal es rendel gubernalliak [Kv; PolgK 11]. 1672: a Czehet jo modgyaval tudhassak gubernalni es gongyat viselni [Dés; DLt]. 1702: magok közül valaszszanak Czéh Mestert, és Dékányt, kik az Czéhét és annak rendit jo modgyaval tudhassák Gubernalni es gondgját viselni [Dés; DLt].

2. kormányoz; a governa; regieren, lenken. 1614: Menniuel nehezéb' penigh es munkassob, az nem cziak kwlseo ellensegektool keorniwil vetetet, es giakran megh rontatot, hanem beliwl eonen magaban felhaborodot orzagokat, mit Ngdis ezt az zegeni orzagot talalta gubernalni [Ks 87 egy-i végzés]. 1657: Meghalván Kristóf* succedált az fia, Zsigmond; gyermekségében, száraz dajkálul meléje rendeltetett Gálfi János, gubernátorul pedig az ország valasztotta Géczy Jánost, ki igen dicséretesen is gubernált [KemÖn. 16. — *Értsd: Báthory].

gubernálás I. vezetés; conducere; Führung, Leitung. 1652: az itt valo Ecclesianak gubernalasara ... magok közül közönseges suffragiomok altal negyet valasztattanak | illyen punctumokat akarunk a' Curator es Moderator Uraim eleibe(n) adni,

mellyekhe(z) ha ő kglmek tarttyak magokat az Ecclesianak gubernalasaba(n), ugy itilljuk hogy Isten kglmességeből minde(n) istenes dolgokba(n) boldogul ele mehetnek [Kv; KvRLt X. A. 1].

2. régensi kormányzás; guvernare prin regentă; Regentschaft. 1677: Fejedelem Rákoczi Ferencz ő Nagysága gyermeki ideje alatt valo gubernálásnak modgya [ACI 256]. — Vö. a gubernátorság 3. idézetével.

gubernálhat kormányozhat; a putea governa; führen/regieren können. 1671: Hogy Touabis minden alkalmatlansagok el tavoztattassanak es az varmegyének Consensusabol az Hadnagynak* kezében adatott Articulusok szerent Alatta valoijt job modon gubernalhassa, es Teóruenyekel elterhesse [Borb. I egy-i bizottság jel. — *Ti. a désinek].

gubernáltatlk vezetettik; a fi condus; geführt/geleitet werden. 1589/XVII. sz. eleje: Annak okaert hogy minden dolgok ez Cehbennis hasznoson, iol es alkalmatos kormány-tartással uiseltethesenek, es az Iffiui rend, nem cziak az eő hertelen, vakmerő es éretlen elmeiekteől, hanem az wdőseőknek ertelmesb tezesekből viseltessenek, gubernaltassanak: Annak okaert az Cehnek es az közönseges Mestereknek igaz itileteők altal; Uoxok altal, harom Ceh mester valasztassék [Kv; KőmCArt. 13]. 1652: Mind ezeket az inteseket es punctumok (l) subordinaltuk a' ki adatot Complanationak, hogy mindenekbe(n) gubernaltassek az itt valo Eccl(esi)a annak tenora zerint [Kv; KvRLt X. A. 1].

gubernátor I. kormányzó, helytartó; gubernator; Gouverneur, Statthalter. 1585: 18 Octobr(is) kellet ketszer feyerwarra a' Gubernatorhoz mennem* keolteotte(m) Masod magammal voltam f. 3 d. 20 ... 6 10bris Mente(m) vywarba Gubernator vramhoz a' Jobaglok dolgabol keolteottem Masod magamra d. 75 [Kv; Szám. 3/XVI. 39–40. — *Az az évben Erdély kormányzójává választott Géczy János váradi főkapitányhoz] | 8 Juny B Vram Mene feiewarra az Gubernatornak Afandokat wun witte Parkas ferencz 4 Lowa(n) f. 3. d. 50 [Kv; i.h. 3/XVIII. 76, Gellien Imre sp kezével]. 1587: Vrunck eő Naga konjhajara az abrakosokkal eozue Gubernator vramerais abrakosival eozue Bathorj Istuanerais abrakosival peszerekel [Kv; i.h. 3/XXX. 35–6]. 1606: sok küleomb kwleomb zwksegink uadnak, kireol gubernator Vramot megj talalnok | Az felperes megh talalta Gubernator vramot, leüélet hozta, paro(n)tsollia hogy teoruenj vege zakattig ne hadgia az tizt bantanj [UszT 20/17, 42]. 1629: az Gubernator louaz mestere haniatta ki mind az kaput, s mind penigh az kertet az haniatta ki [MvLt 290. 175b]. 1653: Ez országban Bethlen Gábor gubernatornak az öcscsét Bethlen Istvánt hagyta* vala a míglen oda fel jára is. És mivel akkor is oda fel vala, s mostan is ő vala gubernator, itt nagy békével voltunk [ETA I, 125 NSz. — *1621-ben].

2. főkörmányzó (az erdélyi főkörmányszék/gubernium feje); gubernator general (şeful guberniului general din Ardeal); Generalgouverneur (Haupt des Guberniums in Siebenbürgen). 1692: Jöttek az urak Sebenbe gyűlésre ... Ezen gyűlésen confirmáltatt a diploma^a szerint Bánffy^b uram gubernatornak, Haller János uram Thesaurariusnak, Bethlen Gergely uram generalisnak, Bethlen Miklós uram concellariusnak [II. AMN 330. — *Az 1691-ben kiadott és a Habsburg-uralom alá került Erdély helyzetét szabályozó Diploma Leopoldinum. ^bBánffy György gr., az első főkörmányzó-gubernátor]. 1697: Voltak szál(l)áson a fejedelem, gubernátor, cancel(l)ariusok, Komornik, Sz(ent) Iváni László uramék Sz(ent) István poharára [AIN 150]. 1699: ha az Isten Gubernator Uramat eo Nagát bé hozza, akkor ... az Árvák Jozsága Jövedelméből contentumot várok [Ks 90 Kemény Kata aláírásával]. 1724: Elég hogy engemet mind M. Gubernator Uram(na)k, s mind Vicarius Uramnak be attak nagy ártatlan [Ap. 2 Apor Péterné Kálnoki Borbála férjéhez]. 1727: Hadnagy ur(am) az Ne(m)es Város neve alatt Mlgos Gubernator Kornis Sigmond ur(na)k eő Exc(elen)tiaja(na)k és Mlgos Pő Ispán Torma Miklos ur(na)k Discretizallyon egj, egj Kőver Sertessel [Dés; DLt]. 1736: Az Gubernátor maga első nap^a hamuszín bársony mentében, dolományban volt ... [MetTr 397. — *Gr. Bánffy György 1702-ben Anna leánya gyalui lakodalmán]. 1812: Malom ... a' Gubernator Ur Groff Banfy György Ur eő Excellenciaja tartya ... Arendaba [Szászfenes K; Ks 76 Conscr. 262]. 1842: valami 20 ország gyűlési tagok (!) el mentek Pestre eleibe a' Gubernátornak [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.]. — L. még RettE 92, 117, 122, 200.

3. régens; regent; Regent. 1677: Mivel a' Méltóságos Rakoczi Ferencz ő Nagysága in acetate tenera választott a' Fejedelemségre szükségesnek ítéltetett, hogy miglen azt az időt el-érné, melyben a' Regimen az ő Nagysága kezében assignáltatnék, Gubernátor rendeltetnék ... ő Nagysága mellé, Melly Gubernátorságra a' mi Kegyelmes Urunk ő Nagysága denominálta ... Kemény Jánost [AC 34–5]. — L. a gubernátorság 3. teljesebb szövé-t.

gubernátori de gubernator; von Gouverneur-/Statthalter. 1842: valami 20 ország gyűlési tagok (!) el mentek Pestre eleibe a' Gubernátornak ... érkezik ... az Innep hetibe — szállása a' nagy Bánffy háznál a' piatzon a' Gubernátori lakba [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.].

gubernátorné 1. kormányzóne; soția gubernatorului; Frau des Gouverneurs. 1621: Gubernator Vram eo Nga be Jaroy es Gubernatorne^a Azzonio(m) szolgai erkezu(e)n eleől, szallast foglaluan Atta(m) hust Nekik Libr 5 [Kv; Szám. 15b/XI 107. — *A Bethlen Gábortól gubernátornak hagyott Bethlen István felesége]. 1625: Gubernatorne azzonyom eo Naga [Kv; i.h. 16/XXXV. 143].

2. főkörmányzóne; soția gubernatorului general; Frau des Generalgouverneurs. 1736: Az Guber-

nátorné^a első nap hajszin bárson szoknyában, az aljától fogva fel az derekáiig mindenütt köröskörül öreg jóféle gyöngyből csinált virágokkal megrakva [MetTr. 398. — *Gr. Bánffy Györgyné gr. Bethlen Kata leányának Annának gyalui lakodalmán 1702-ben]. 1739: a mult Vasarnap éczka Mlgs Gubernátorne Aszszonyom ő Excellenciaja meg betegedvén egi Vrfiacskaival (így!) ... meg keresztetek [Darlac KK; Ap. 2 Kálnoki Mihály Apor Péternéhez]. 1750: En Mgs Gubernatorné eő Excellenciaja előtt excusaltalak, hogy beteges allapottal vagy [Zágon Hsz; Ks 99 Mikó Ferenc feleségéhez]. 1781: Mlgos Groffné Erdélyi özvegy Gubernátorné Hallerkői Haller Jánosné Daniel Sónia Kegyelmes Aszszonyom [Déva; Ks 78. 20. 12]. 1810: Nemes Török István ifju Legény, a' Mgs Grof és Gubernátorné ő Excja Legénye [Gyalu K; RAK 21]. — L. még RettE 149.

gubernátorság 1. kormányzóti tisztség; funția de gubernator; Amt des Gouverneurs/Statthalters, Gubernalamt. 1638: Bethlen Istua(n) Vramot Gubernatorsagab(an) elegee fűta, hogj fel szabadicza hitit lehessen nemes ember, de soha meg ne(m) czelekedte a Gubernator [Dés; DLt 402]. 1653: Ebben az 1585-k esztendőben választott a gubernátorságra Gécz János Báthori Sigmond mellé | Egykor látom, hogy Gyulafi László ide szálla Vásárhelyre, s mondanak, hogy Bocskai küldte ide gubernátorságra [ETA I, 40, 94 NSz]. — L. még i.h. 100.

2. főkörmányzó/gubernátori tisztség; funția de gubernator general; Amt des Generalgouverneurs. 1732: a Gubernátorságról valo Levélis it vagon [Kv; Ks 20]. 1771: Az új gubernátor gr. Auersperg őexcellenciaja igen dicshiresen viseli a gubernátorságot [RettE 252–3]. 1774: (Kemény László is) látván pedig, hogy semmit nem consequálhat, elhagyta a reformata religiót s catholikusá lett volt. Úgy nyerte meg az exactoriae praesességet, onnat ment gubernátorságra [i.h. 338].

3. régensség, régensi tisztség; funție/demnităte de regent; Amt des Regenten. 1677: Mivel a' Méltóságos Rakoczi Ferencz ő Nagysága in acetate tenera választott a' Fejedelemségre szükségesnek ítéltetett, hogy ... Gubernator rendeltetnék ... ő Nagysága mellé, Melly Gubernátorságra a' mi Kegyelmes Urunk ő Nagysága denominálta, ... Kemény Jánost ... Hogy miglen a' Gubernátorságnak tisztiben lézen, ahoz tartozando minden Condiotiokat, valamellyek ... a' Gubernátorságnak tisztit, hivatallyát és authoritássát illetik ... megtartani, 's másokkal-is megtartatni ... igyekezik ... , sőt mindenekben az Ország Constitutioihoz, és bé-vett Decretumihoz alkalmaztattya magát [AC 34–5].

? gubernét gubernátor; gubernator; Gouverneur. 1763: A zágori^a szászok is azt mondták volt Kornis Zsigmond gubernátornak, mikor egy darab határokat Kóródhoz^b akarta foglalni: „Kegyelmed gubernét uram nagy sas, Krod^c kicin fészek, nem tudgyunk mi Frenc^d uramból lesz-

-e gubernét, vagy nem, de bizony mink a miénk határ nem engedünk". Nem is lett gubernét a jámbor, emberséges úriember szegény, sőt a Küllő vármegyei főispánságból is kitétek [RettE 157. — *KK. ^bKöröd KK. ^dKornis Zsigmond Ferenc fia].

guberniális (fő)kormányzék, guberniumi; de la guberniu; gubernal. 1742: mindenik az Gubernialis Secretarius vrak közül igen nehéz betegségben sinlik [Ap. 4. Zalányi Apor János Apor Péternéhez]. 1804: Irjon a' Guberniális Urak közül Kosztának előre, hogy ha valami feladás oda találna menni, ... közöltöessék Ngoddal [Szásznyfres SzD; Ks 94 Thuroczy Károly lev.]. 1836: máj napról az irtt Passualis a nevezett Könyörgők számokra 4. az az négy Holdnapokig tartható bátoraságos utazás és künn lehető mulatás idejére az illető Gubernialis Expediturái Hivatal által, az azután járuló szokott Díjj le fizetése mellett, ki adatni meg határozottatott [Kv; TLt Közíg. ir. 1075 gub.].

Szk: ~ *kancellária*. 1723: Néhai Groff Kálnoki Adám Jozsaginak Fő(l)séges Vrunk rescriptumá-(na)k tenora szer(int) Inventáltatni, s Urbárizáltatni kelletvén ezen Guberniális Cancelláriáról expedialtattak a végre két Cancellista Deákok [ApLt I gub.]. * ~ *kancellista*. 1820: a mikor Mlgs Zejk Lajos Ur itten Rákoson vagy másuttis Guberniális Cancellista Urak által Eskettetett, akkor a' Tanu megvallattott-é [Kv; JHb Fasc. 48] * ~ *koncipista*. 1807: Gubernialis Concipista Imreh Domokos Ur [Kv; Somb. II] * ~ *konfluxus*. 1748: A mostani Gubernialis Confluxuskor determináltatott, mind a' Mlgs Regium Guberniumtól mind a' Kamarától, hogy a' Kovásiak ellen valo Causa decidáltassék [TKI Gr. Teleki Adám kezével].

gubernium 1. kormányzóság; gubernium; Statthalterat. 1657: meghalván Báthori István^a, az gyermek fejedelem^b is nevedvén, s melléje rosz tanácsadók férkezvén, az ifju elme könnyen megvesztegetett, s az fenyítések nem kezdette felvenni, melyet látván Géczy János; resignálta az guberniumot [KemÖn. 16-7. — ^a1576-ban választották lengyel királlyá. ^bBáthori Zsigmond].

2. főkormányzék; guberniu; Gubernium, Generalstatthalterei. 1696: ha Isten könyörülne rajtam és az Feleségem gjóglulása felől egész reménységet vehetnék, és az Mlgs Gubernium(na)k továbbis mulatása lenne én is be igyekezném [Gernyeszeg MT; BK. Kemény János Bethlen Gergelyhez és Elekhez]. 1705: az Jozságos Nemes Emberek in particulari magok Szemellyekben ... kiki az mikorra érkezhetik engedelmisségek(ne)k s hűsegeknek be mutatására compareallyanak (: mivel 9na Xbris az Gubernium Segesvárrá be mégyen :) ki ki mihelyt compareal és homagiumat deponnallya, minden kesedelem es meg bántodás nélkül maga házához botsáttatik [Kv; KvLt Fasc. I. n. 192 gub.]. 1725: Az napokban Püspök Vr(a)m(o)t az Urat Kornis István Vr(a)m(o)t, s Bálintih Vramot be esketék a Mlgs Gubernium

közé, már I(ste)nn(e)k hálá többenn vannak Pá-pisták benn mint más vallásuak [Kv; Ap. 2 gr. Haller János anyósához]. 1744: most uyobbán el küldöttünk a Gubernium eleibe [Bölon Hsz; INyR Tako András (60) ns vall.]. 1762: a' ki mit ád ... azt a' Guberniumnak szükség lésezen be küldeni [Nsz; Ks 18. XCIII. 7 gub.]. 1792: Privilegiuma lévén Városunk(na)k a Biroság Szabados választása, és tétele ... melyb(en) a Gubernium által akadalyoztatott [Zilah; Borb. II]. 1832: Teke a' Gubernium előtt azon Határozásnak megváltoztatását kérte, de az denegáltatott [Borb. II]. — L. még HalmNir. 83, 91; RettE 94-5; 102, 117, 157, 218, 290, 293, 409.

3. kormányzás, uralom; guvernare; Regierung. 1678-1683: vadnak, s volnanok erre sok példaink, kik megh unvan az Is(te)ntelen Feledek Guberniumiat, nem akartak aláztatossagol (!) ... viselni ... meg magokot nagioz vezedelembe eitetek, melytől az magunk nemzeti es egészen früssen nem volt [Ks Kornis Gáspár kezével].

guberniumbéli főkormányzék; gubernial; gubernal. 1700: Mü Sárosi János, és Conrad Samuel Romai Császár, és Koronás Királj Kglmes Vrunk ö Felsége Erdéjji Guberniumbéli Tanáci, recognoscalljuk ... hogy in Anno 1700. Die 9. Mensis July, kérenek műnket az Méltóságos Vrak, Groff Bánfi György, Nalácz István, Groff Bethlen Miklos és Keresztesi Samuel Vramék, hogy menének el az Méltóságos Catholicus Vrakhoz [Törzs.].

guberniumi főkormányzék; gubernial; gubernal. 1781: Pro 21-a Augusti diaeta volt Szebenben, de semmi egyéb dolog nem tractáltatott, hanem a propositiót a császár részéről a commendirozó generális, sacri imperii báró Praisz, megtévén, a guberniumi főtisztek és regalisták, úgy az deputatusok is homagiumokat ítélmester Zejk Dániel előtt letették [RettE 415].

gubles tölgyfagubacs; gogoasă de ristic, gală; Gallapfel. 1792: A' Gubitsot ... a Kultsar köblit hét hét Márjásokon eladta 330 Vékát 's elis vitték, hanem az o Gubitsot, a' melyet a' Sidok alkuttak volt el hat hat Márjásokkal köblit, nem vitték el hanem itt vagon [Hadad Sz; JF 36. LevK 76. Benkó Elek lev.]. 1793: Gubitsot ... a' Jozszágban egy egy Garasson vékáját, eleget próbáltam, de a szopori Hutánál egy Sido móstis szedvén vékáját egy egy petákon, oda hordják a' Gubitsot és az a Sido meg gátolt, hogy nem szedhettem | Hadadban 5000 véka Gubitsnál többet nem kell szedni, aztis a' szépet kell venni az én embereimtől [i.h. 339, 371, Benkó Elek hadadi szt ut.] | Ki rejtegette ... a Gubitsot a Ház hijján vagy egyebütt is [Mny XXXVIII, 57].

gubicsszedetés tölgyfagubacs-gyűjtetés; culegere de gogoase de ristic; Gallapfelsammeln. 1858: Át adatnak a bérlőnek általán az erdőkben le-

geltetés, makkoltatás, gubits és pítongaszedetés joga és használata de a fajzás és fa eladhatás jog az Uraságnak fentartatik* [Kendilóna SzD; TKhf 15 — *Kővárvidéki uradalomra von.].

guggadozik görnyedezik; a se incovoia; sich krümmen. 1802: egy kevés idő vártatva azon vészem észre a' dolgot, hogy ... alig lépik ki az Ajton ... eő Nagysága Legénye ... Forro Lajos ugy meg tsapja egy Vasvillával nyakba hogy ... eő Nagysága Legénye mind guggadozva mehetett el [Mv; Born. XXXIX/53 Mich. Trombita jun. (32) vall.] | a' kotsis ott termett vasvilláson, a kiis ugy vágta agyon Forro Lajost, hogy guggadozva alig tudott haza szaladni, a' vér ellepte, 's a kalapjais messze félre pattant [Mv; i.h. Schreiber Jákob (28) vall.].

guggadozó görnyedező; incovoiat; sich krümmend. 1763: (: mivel akkor forgácsot szedtem az udvaron :) az oláhok Gugadozo Boszorkánynak mondottanak [Mv; Told. 16/51. — Egy 47 éves asszony vall.].

gugyi 1. szilvapalinka, szilvórium; sliboviřá (rachi u tare de prune); Pflaumenbranntwein. 1792: A mikor ennek a gyümölnsnek (a horgas magvú szilvának) bőv termése vagon, könnyen készülhet Erdélybe ötvenezet veder szilva-égett-bor vagy a mint néhol hívják gugyi; vagy a máj tisztesebb neve szerint szilvórium [Mátyus István, Ó és új diaetetica V, 378; id. MNy XVII, 48].

2. pálinka; rachi u; Branntwein. 1811: A' szászok közt roszzsabb az ő betsüle Füstös gugyijának^a nints olyan kelete^b, Italért Máléval a' kaat meg-nem rakják, Azért Falujokat a' Sidók nem lakják [ÁrEn 60. — *Lapalji jegyzetben: Némely Székelyek az égett-bort Gugyinak nevezik (Az ÁrEn szerzője maga is székely származású volt) ^aA zsidó korcsmásósnak].

gujajng '? 1717: Két Ferfi(na)k valo guja vászon ing ... Egy Ferfi guja ing [TSb 26].

gujavászong '? 1717: Két Ferfi(na)k valo guja vászon ing [TSb 26].

Az összetétel előtagja vajon nem a *bujavászong* (l. ott) népetimológias alakváltozata?

gujbi kabátifajta; un fel de haină; Art Rock/Mantel. 1856: Szabó Mihály béres inas fizetése 1856ik évre ... l. nyakravalo l. gujbi [LLt].

A MTsz egyetlen, fenti jel-ű adaléka Zselykről (BN) való.

gukker lát/távcső; binoclu; Gucker. 1849: egy fájin uj guekker 28 pengő [Dés; DLt].

A szerk. gyermekkorában Désen már *hukker* alakban élt. Az ÉrtSz ezt a formát *nép* minősítéssel szótározta.

gulya 1. gluga

gulya szarvasmarhacsorda; cireadă; Viehherde. 1740: Kurtány Istók felől hallottam hogj Mag(yar)országon valami Örmények Gulyája mellett Gulyás lött volna [Cege SzD; WassLt Ccenteri Györgj (30) jb vall.]. 1747: Rob Urszuj ... az eő Nga Gujája mellet telet [A.várca Sz; Ks 27/XVII]. 1754: Gernyeszegi Csordában vagis Guján [Gernyeszeg MT; TGsz]. 1783: Előszőr azt kérdeztek tőlem, esmeremé a Tktts Szentmarjai Lászlóné Asszonyom Gulyássát, azt feletem reá Láttam egy Magyar Legényt a Gulyával, de én nem ismerek [Perecsen Sz; IB. Steph. Gergely (47) jb vall.]. 1837: Dregán Vonutz ... a' Mészárosok Gujássá volt, azon éjszaka hált é a Guja mellett? [Dés; DLt 332. 1 vk] | ha a Marhák a Gujaból el széledtek, legottan azoknak meg térítéseken foglalatoskadtam | azon éjszaka a Meszarosok Gujájába lévő marhák a' Kis Egetőbéli szőlőbe több rendbe bé tsapangván, nyugtat énnékem nem hagytak szüntelen hajhásznom, — ki verni kellett a' marhákat | Vonutz egész éjtszaka a Guja mellett nem volt, hanem viratta felé került a Gujához [Dés; i.h. 1—3, 24]. 1832: (A marha) a' Gulyánkba nem akar űlni hozzá-szokván már a' jo élethez, — de különben is ha megis űlne ott egészen el-hitványkóznék [Dés; DLt 691]. 1846: a' Gujába volt két ökor bornyaimat ... a' Tehén Csordába tsapottam [Dés; DLt 1248].

Szn. 1743: Gulya János Uram [Folt H; Ks 100 Bethlen László bizonyoságlev.].

gulyabeli gulyához tartozó; din cireadă; aus/von der Viehherde. 1837: okoztalé a Gujabéli Marhák által kárt valakinek ? | a' meg mondott éjszaka, a' Gujabéli marháknak őrzését kire bizta volt a' Gujás Dregán Vonutz? [Dés; DLt 332. 1 vk] | a Gujabeli Marhák azon éjtszaka a Kis Égetői szőlőbe több rendbe bé rontván, nyugtat Vas Mihálynak nem engedtek, szüntelen hajhászni kellett a Marhákat [Dés; i.h. 4, 5].

gulyás marhapásztor; väcar; Viehhirt. 1740: Kurtány Istók felől hallottam hogj Mag(yar)országon valami Örmények Gulyája mellett Gulyás lött volna [Cege Sz; WassLt Ccenteri Györgj (30) jb vall.]. 1747: abban az időben ot a gujások kajbajoknál^a egj Krisán nevű ember ... mind tsak ot tékerget a gujások kajbajok körül a Szilágy mellet [A.várca Sz; Ks 27/XVII. — *Értsd: kalibájoknál]. 1783: Előszőr azt kérdeztek tőlem, esmeremé a Tktts Szentmarjai Lászlóné Asszonyom Gulyássát [Perecsen Sz; IB. Steph. Gergely (47) jb vall.]. 1837: A' nevezet Gujás ... az utrizált éjszaka ... és az ezt meg előzőtt estve hol járt miben foglalatoskodott ? | Dregán Vonutz ... a' Mészárosok Gujássá volt ... a' meg mondott éjszaka, a' Gujabéli marháknak őrzését kire bizta volt a' Gujás Dregán Vonutz? [Dés; DLt 332. 1 vk] | mikor a' Guját a' Déési Meszarosok Gujássá ... egyben hajtani szokta, azon idő tájban láttam Vonutzot a' Kis Egető mellett [Dés; i.h. 4].

Szn. 1587: Szente Pal viszi vrunk ser feozeioet Gwlas Palt Tordara [Kv; Szám. 3/XXX. 60 Seres István sp kezével]. **1815:** Gujas Marton [Kv; CsCJk I. 69a].

Hn. 1795: A Gujás kut mellett (sz) [Bábony K; EHA].

Szk: ~ *nak* (be) *áll* barompásztornak szegődik. **1831:** Gujasnak állattál vala tavaly | (A kocsis) tsakugyan a Déési Mészárosok Marhái mellé, Conventio mellett Gujásnak bé állatt volt, hogy henye életet élhessen [Dés; DLt 332.4]

gulyáskodik barompásztorkodik; a servi ca väcar; als Viehhirt tätig sein. **1753:** Koltsár Vonul és Mihály szökvén el Mihály a pusztákon ... Magyarországon gujászkodik; Vonul pedig Nagybánya körül lakik [Bagolyfva Sz; BfN].

gulyástárs barompásztortárs; ortac de väcar; Viehhirt-Gefährte. **1831:** Dregán Vonutz ... a' Mészárosok Gujásna volt, azon éjszaka hált é a Guja mellett? volt e Gujás társa, vagy szolgálja [Dés; DLt 332. 1. vk].

gulyástokán pörköltfajta; gulaş; Gulasch. **1838–1845:** akárminemű, apró falatkákban rántott s borsal (: borsos tokán :), hagymával (: hagymás tokán :), vagy paprikával s tejeles ecettel (: gulyástokán :) vegyített hús [MNYTK 107].

A forrás utal az utótag románból való származására (l. ott), a DLRM szerint viszont a szó a románban magyar eredetű. E szó nyelvföldrajzi elterjedése miatt közmagyar eredetű, belső keletkezésű szó aligha lehet.

gulyatyúk kurta farkú tyúk; gäină cu coadă scurtă; stumpfchwänziges Huhn. **XVII. sz. v.:** Tudu(m) hogy Janosne Azzonyo(m) az Szekely Andras vram hazatol Egy Gulya (!) Tyukot 11 Czirkejevel edgyüt el vit vala az magha hazahoz Szekely Andras holta uta(n) [WH. Joannes Fazakas (54) jb vall.]. **1747:** az I. eo Kglme maga férjével ... saját tulajdon majorsagaim között edgy kurta gulya tyukot hat tsirkével edgyütt meg fogott akaratom ellen, és a' maga házához vitt [Torda; TJKt III. 151].

A jel-re nézve l. MTsz *guja* al.

gumi mézga; gumä, mastic; Holzgummi, Baumharz. **1687 h.:** Egy Mása Budöskötöl f — //30. Egy Mása Gumitol f — //30 [MvRK Vect. 18–19].

gumiarábikum arab mézga; gumä arabicä; Gummiarábikum. **1589:** Borbely zezam ... Ghumi Arabicum Lot Nro. 26 [Kv; Vegyes ir. I/2. 72]. **XVI. sz. m. f.:** Gummy arabicumoth sic solet fiery artificialle* [MKsz 1896. 284. — *Köv. a készítmőd leírása].

gúnár 1. hím lúd; giscan; Gänserich. **1680:** Szarayos Majorsag. Talaltunk itt Kakasokat no 8. Kappanokat nő 8. Tyukokat száztizen ott

no 115. Tyuk fiaikat no 36. Eöreg Pujkakot kassokkal no 68, Pujka fiaikat nő 70. Eörögh Ludokot Gunarokkal es Ludfiakkal no 33. Reczeket örögeket es Récze fiaikat no 30 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 30]. **1681:** Lúd (: kettei Gunár :) ... Nro 12 [Vh; VhU 569]. **1685:** Tyuk Kakasostol vagjon no 60 ... Lud Gunarostol no 40 [A.komána F; UtI]. **1690:** Szarnyäs Majorsagbok ... Tojo Lud nro 25. Ghunár nro 14. Pujka Egy bokor. Recse (!) Egy bokor. Pipe nro 12. Tyúki nro 30 [Kentelke SzD; BK Inv. 15]. **1700:** Pujka-fiak Promiscue nrö 8. ... Reczei Promiscue nrö 8. Lud nrö 5. Gunár nro 1. Pipe vagyon Promiscue nro 4 ... Lud Gunarostol no 40 [Sárkány F; UtI]. **1736:** Lúd, Gunár és eme nro 11 [Székelyföldvár TA; CU]. **1743:** Tojo Lud ... 4 Gunár 1 [Tekeröpaták Cs; LLt 158] | Gonár(!) No 2 Lud No 6 [Buza SzD; LLt 22 Lätt. B]. **1753:** Lud Gunarokkal edgyütt N 18 [Veresegyháza AF; Told. 18]. **1761:** Tojo Lud 8 Gunár 2 [Branyicska H; JHb XXXV/39. 19]. **1794:** Lud 15 mellyek közül az edgyik Ganár (!) [Backamadaras MT; CsS]. **1836:** Tizenkét Tojo Lud ... egy Gunár [M.péterlaka MT; TGsz 18].

Szn. 1568: gwnar peter [Kv; TJK III/1. 189]. **1649:** Gunar Kata [Kv; TJK VIII/4. 422].

Szk: *bécsi* ~. **1722:** Eö Nsga Ebesfalvi majorja ... adott el szárnyas majorságot e szerint: Bétsi gunárt nrö 6, Erdélyi kőzönséges gunárt és ludat elegy adott el nro 14 | Bécsi Lud Tizen ött nrö 15 [UtI] * *erdélyi* ~. **1722:** Lud Erdélyi Gunár ... nro 12. Erdélyi Tojo Lud ... nro 20. Bécsi Gunár kilencz ... Bécsi Tojo Lud Tizen ött [Ebesfva; UtI] * *rideg* ~. **1697:** Rideg Gunár nro 8 Tojo Lud nro 18 Hízlo lud nro. 4 [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 6].

2. gácsér (hímkacsaréce); rátoi; Enterich. **1692:** Öreg Récze Gunarral No. 25 [Mezőbodon TA; KB inv. 26].

gúnárlúd giscan; Gänserich. **1730:** Gúnár Lud Tojó Lúd [Mocs K; HG Gr. Esterházy lev.]. **1750:** Négy Gúnár Lúd, Hét tojo lud [Esztény SzD; Told. 25]. **1771:** Ganár (!)* Lud 3 Tojo Lud 4 [Katona K; Born. VI. 7. — *Tollvétség is lehet, bár a nyj-okból ismerünk ilyen alakot is (MTsz, MNYJA)]. **1773:** Gunar lud 1 Tojo lud 2 [Kozmás Cs; Ks]. **1786:** Öreg Gunár Lud Öreg Tojo Lud [Vingárd AF; Mkg].

gúny batjocurä; Spott, Hohn. **Szk:** ~ *tárgyóvá tesz*. **1880:** Kozma Jánosné Ambrus Katalin panaszt emel Kovács Istvánné Lakatos Ilona ellen, hogy őt a fonóházban gúny tárgyává tette [M.bikal K; RAK 348].

gúnya 1. ruhanemű; haine, imbrăcămintă; Gewand, Kleider. **1586:** 26 April: Boldis Jakob viszen tisz drabantot gwniaiokkal kik az keoreosen az halal vtiant eoriztek az három lora tor-daig* —/75 [Kv; Szám. 3/XXIV. 51. — *Ti. a háromlovas szekérre fizetett]. **1589:** Gardinalnak feo Louainak Pokrozot, es egyeb gunyayat vitte

deak adam 3 loual attam Tordayg f. — d. 75 [Kv; i.h. 4/VI. 98 Stenzely András sp kezével]. 1635: en semmit ne(m) kerestem egiebet az gunyanal mert en senki uta(n) nem leseskedem [Mv; MvLt 291. 56b]. 1711: szép szerént vallja meg Ungvari, velle kik, és ő is kikkel paraznakodot s mi indította, erre az gonosz munkára ..., melljet ha ne(m) cselekszik hogj minden gonoszragi nap fenyre jöjjenek hoher által meg torturaztatik, meg csepegetik annakutanna az egetesnek helljire ki vitetv(en), meg egettetik gunjaival edgjütt [Kv; Tjk XV/1. 69]. 1723: En Kolosvárott belső Közép Vczában lako Miszti Eötves Pál ... erre a becsületes Várostra tsak egj Vres Turbával jöttem, még gunyám is jó nem volt, az mi én reám az Attyámrol s Anyámrol maradot is a velem egj Testvér Nénem vesztegette el [Kv; KvRLt VII. 28]. 1734: vezet volt ell Gunyjájis azon Lyukbol [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1793: Csinálnak ... egj Gabonás heljin valo Kamarát az Udvaran, meljben Gabonát, Lisztet, Azaléket Gunját, és akármí hazi portekát szoktanak tartani [Kissáros KK; DLev. 2. XIA. 4]. 1808: szegödtetett egy inast az Szakáts István atyánkfia fiát, Gyurit Bürgözdí Mihály atyánkfia 4 esztendőökig, a gazda tartja mindenféle változóval, ruhával tisztaságesen a ngy esztendő alatt szokmányal, harisnyával, csizmával, kalappal, a ngy esztendő eltélse után pedig céhunk árticulussa szerént rendeltetett gunyágot kezes Bürgözdí Mihály atyánkfia a fiuér <fizeti> meg [Dés; DFaz. 37]. 1838: Újfalúji János Takáts Andrást négy esztendőkre bé szegödtette, minden gunyával az egy Csizmán kívül az Anya tartozván nékie [Kv; FésúsCjk 34]. 1855: minél elébb téli meleg gunyáról gondoskodják, ha nem akarja a nagy hidegben kárré vallani* [ÚjFE 293. — *Ti. Wesselényi Miklós az őt ápoló gräfenbergi leány, későbbi felesége számára, nehogy megtegedjék].

Szk: ~i tartó láda. 1854: egy ... Gunyát tarto Láda [Sárd KK; WassLt] * házi ~. 1766: Az I. ... némü némü eladot házi gunyáért el fogattatott hogy lopta volna [Torda; TjkT V. 339].

2. (felső)ruha; haină (de deasupra); Oberkleid. 1746: az J^a ... Panithi Szabó Sára Aszszont édes szülő Annját maga ferjével, mellyről protestalok, keményen meg verte, vérit kiontotta, gunyját rolla le szagatta ..., meg kívánom à jure hogy elsőben kezei vágattassanak el, annak utánna feje vétessék [Torda; TjkT III/15. — *Maria Nemethi nob. Pauli Sebestyén de Thorda consors]. 1778: Az Udvar adossa maradván az Béreseknék Négj Zekével, s negj harisnyával, s ki kelletik fizetni az irt gyapjúból, s az öregnek is hátra az gunyája [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13]. 1783: az együk gyapjam ... égy Kazán Lupnak a Feleséginek adta hogy égy Gunyát vart meg Makavejnak érette [Faragó K; Gyl. Opirka Lup (60) jb vall.]. 1849: én mondtottam a' Boltošnak hogy nyitná meg a' ruhatárt ki is azt meg nyitva meg esmerte posztoiból készült Kelemen gunyáit

[Kv; Végr. 43]. 1855: A gräfenbergi leány* mindig könt a vadászaton vékony lehende gunyában [ÚjFE 293. — *Wesselényi Miklós ápolója, később felesége].

Szk: egész ~. 1780: fizetések légyen harmincz hat Vonás forint és az eddig való szokás szerént egész gunya [Torockó; TLev. 8] * felső ~. 1805: Bészögotete Kerestej János Uram a maga inasát Nagy Andrist ... negy Esztendőre aljan Candicioval hagy Tartaszit (!)* csizmával es felső gunyával [Kv; KCJk 98a. — *Nyilvánvaló tollvétség Tartaszik h.] * oláh ~. 1782: Oláh Gunyában öltözött ... s kártyával horddota ki a bort [EMLt] * öltöző ~. 1688: Negy rendbeli eoltöze (!) Gunyajat ... el vitték [Kv; UtI].

3. alsófehérnemű/ruha; rufärie de corp, albituri; Wäsche/Unterkleid. 1785: Mikor pedig ide szármasztanak oly szegények(ne)k tudom hogy még gunyájok se volt mivel változzanak egyebek egy rozsz lovaknál nem volt [Milvány K; KLev. Petrus Hylip (30) jb vall.]. 1792: a Péter Felesége a Popné Szapulójában Szapulta gunyáit [Lapugy H; Ks XLVIII/7. 15 Holgyán Josziv (18) vall.]. 1797: A Cseledek gunyajának szapullásért Dr 80 | 11 Darab gunyan(a)k ki mosásért Hung. fl. 1 Dr. 8 [Szság; IB III CXLV. f 22]. 1841: gunyát szárosztani [Dés; DLt 466].

Szk: ~ mosni. 1803: midőn volnék a Balo Tamás kapuja előtt valo Csorgon Gunya mosni ... [Aranyosrákos TA; Borb.].

4. ágyi ~ ágynemű; rufärie/lenjerie de pat; Bettzeug/wäsche. 1 + 2: Mely ágyi gunyát nem tagadta Balás Györgynek az felesége, mostani Korda Tamásné, úgymint egy derekalyt, egy csergét, egy festéket, hogy kezinel nem volna most is [Jenőfva Cs; RSzF 232]. 1837: Az ágyi gunyákról ... Laistrom hagyatott [Váríva TA; Borb.].

◇ ? Hn. 1618: az gunia patakia mellet, az Zent Lazlo patakiaira iw veggel (sz) [Kisfalud MT; EHA].

Ha. 1803: Gunyágot [Torda; DLt].

gúnyabéli ruhabeli; de imbrăcămintă; Kleidungs-. Szk. házi ~ portéha fehérnemű és ruhane-mű; rufärie și haine/imbrăcămintă; Wäsche und Kleider. 1798: En mint Férj fi az afféle házi gunyabéli portékákra nem igen ügyelvén ... [Dés; DLt].

gunyácska ruhafélécske; un fel de hainuță; Kleidungsstückchen. 1727: az én halalos betegse-gemb(en) mellettem forgolodo s hiven serenedő Cseledim(ne)k legjek szabados Testalni Tiz Tizenkét farintakat, vagj egjeb Gunyácskát [Gyf; JHb XVI/1]. 1829: kéntelen voltam a mi kevés gunyátskám volt el adni hogy elhessek [Dés; DLt 246]. 1845: a' mi gunyátskát ... szerezhett ... [Dés; DLt 591].

gunyahordó-kosár ruháskosár; coș de rufe; Wäschekorb. 1841: Egy gunya hordó kosár [Egeres K; Ks 89].

gúnyakefe ruhakefe; perie de haine; Kleiderbürste. 1841: Két Gunya kefe [Kv; Somb.].

gúnyakosár ruháskosár; coş de rufe; Wäschkorb. 1801: Edgy gunya Kosár fedelestől [Mv; MvLev. Tóbiás Antal hagy. 6].

gúnyamángorló mángorló; mǎngǎlǎu de haine; Wäschmangel. 1801: Édgy nagy gunya mángorló [Mv; MvLev. Tóbiás Antal hagy. 5]. 1815: Egy gunya Mángorló gömbölyeg fájával [Mv; MvLev. Olajos Mihály csizm. lelt. 4]. 1827: Egy gunya mángorló [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. 1849: Egy gunya mángorló hozzá tartozóival együtt [Somkerék SzD; Ks 73. 55]. 1856: Egy gunya mángorló [Mihálcfalva AF; HG].

gúnyamángorló-masina mángorlógép; maşină de mǎngǎluit; Mangelmaschine. 1826: A' Tornáztba ... egy gunya Mángorló Massina [Szentdemeter U; Told. 41].

Ilyenféle gépet a szerk. Désen nagyszülei házában tornácán még maga is látott, s vele maga is mángorolt; a durva házi-szöttek konyhai törölkét és ágylepedőket mángorolták vele.

gúnyamosó-pad sulykolópad; laviţǎ pentru bǎtut rufele cu mailul; Schlegelbank. 1850: Egy Gunya moso Pad [Tarcasfva U; Pf].

gúnyamosó-tekenő mosóteknő; albie/covată de spǎlat; Waschtrog. 1850: Egy Gunya moso Tekenyő [Szamosfva K; BLt 9].

gúnyanemű ruhanemű; haine, îmbrăcămintă; Kleidungsstücke. 1848: hoztak gunya neműt aztot ide haza ki osztottam az önkénteseknek [Lemhény Hsz; HSzJP]. 1872: meg fogadtam Szolgálonak T. Szt Györgyi Lakatos Mihály Léányát Zsuzsit az Anya jelenlétiben ... egy egész évre ígervén neki ... az irt idore 40 ~ negyven osz farintat karátsonra egy betsületes ujj Csizmát viselőnek egész évre két fejelést és azt mind anyiszor meg varratni valahányszor a rendes viselés által el szakad, ket inget, egy ujjast bélelve, egyéb gunya neműt nem [Torockó; Bosla. Bosla Ferenc kezével].

gúnyáskosár ruháskosár; coş de rufe; Wäschkorb. 1841: két Gunyás kosár [Kv; Somb.]. 1848: Veszöböl valo gunyás kosár a hijuba 3. Egy Gyékény fedeles kosár — hijuba [Szászkerék K; LLt]. 1863: Egy gunyás kosár 70 xr [SLt Vegyes perir.].

gúnyásláda ruhásláda; ladă de haine; Kleiderkasten/kiste; 1798: Egy fejjér gunyás láda [Kv; Pk 6].

Szk: *fenyőfa* ~. 1850: fenyő fa gunyás láda 15 vft [Algyógy H; Born. F. I. i].

gúnyaszárasztó ruhaszárító; pentru uscat rufele; zum Trocken der Wäsche dienend. Szk: ~ *rúd* ruhaszárító rúd; prăjină pentru întins rufe;

Wäschestange. 1787: (Az) oldal házba ... Egy Gunya szárasztó fenyő fa Rúd Hf 1 [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 12] * ~ *spárga* ruhaszárító kötél; fringhie pentru rufe; Wäscheleine. 1820: Két Gunya szárasztó spárga [Mv; Told. 19].

gúnyaszárító. E szk-ban; în această construcţie; in dieser Wortkonstruktion: ~ *spárga* ruhaszárító kötél; fringhie pentru rufe; Wäscheleine. 1874: Gunya szárító spárga [TSB 7].

gúnyatakarító 1. ruhatisztító; pentru curăţat haine; was zum Reinigen der Kleider dient. 1807: Kefe gunya takarító [Körtvélyfája MT; LLt].

2. ~ *kefe* ruhakefe; perie de haine; Kleiderbürste. 1851: Egy gunya takarító fájín kefe [Dés; DLt].

gúnyatartó I. *mm.* Szk: ~ *deszkaláda* ruhásláda; ladă de haine; Kleiderkiste. 1800: Egy gunya tarto deszka ordínár Láda [Told. 19] * ~ *fogas* ruha-fogas; cuier; Kleiderrechen. 1849: Egy gunya tarto veress festékű fogas [Somkerék SzD; Ks 73/55] * ~ (*veesző*)kosár ruháskosár; coş de rufe; Wäschkorb. 1797: Eg gunya tarto Kosár [M.igen AF; DobLev. IV. 777. 12]. 1841: egy nagy gunya tarto kosár [SL]. 1849: Egy gunya tarto fejjér vesző Kosár ujj [Somkerék SzD; Ks 73. 55].

II. *fn* 1. ruhásszekrény; dulap de haine; Kleiderschrank. 1849: Cseh Josefűn ... a volt Fogadossánál ... tanált egy fekete festékes fogas-tartónak az ajtaját mongya meg hova lett maga a' gunya tarto 7 pfr [Héjjasfva NK; CsZ]. 1862: Egy feketére festett avult gunya tarto üveges ajtóval [Mezőbánd MT; TSB 39].

2. ? ágyneműtartó zsák; sac pentru păstrarea ruşăriei/lenjeriei de pat; Sack für Bettwäsche. 1823: Fein Zvillig szalma 'sákok ... Egy ágyba valo fein Czvillig kékes Gunyatartó Két nagy Czvillig Lepedők [LLt Csáky-per 601. L.1].

gúnyaterítő-spárga ruhaszárítókötel; fringhie pentru rufe; Wäscheleine. 1841: Egy Gunya terítő Spárga [Kv; SL]. 1851: Egy gunya terítő Spárga Dés; DLt az 1852. évi iratok közt].

gúnyázás ruházás; plata în îmbrăcămintă; Bekleiden. 1805: Tselédek tartása, fizetése, gunyázása [Szováta MT; Sár.].

gúnynév poreclă; Spottname. 1868: a' meg keresztelt vagy Eltemetett gyermekek Szülőinek kereszt, vezeték, s' ne talán kérető (!) elő vagy guny neve is ... pontoson bé jegyeztessék [Gyalu K; RAK 144].

gúnyol a batjocori; (ver)spotten. 1748: enge-met Személyemben ... hírtottak bestelenitettek, gúnyoltanak, tsufóltanak [Ákosfva MT; Told. 8].

gúnyoló batjocoritor; (ver)spottend. 1819: Néhai Rákosi Boldisár Urnak Ferfiatlanságáról 's

abbéli tehetetlenségéről ... tett é valami kinyilatkoztatást a' Felesége, vagy nem ha igen, kik előtt és mitsoda Szobeli kifejezésekkel? vagy gunyolo szokkal? [Kv; Pk 2 vk].

guraszádai a Guraszáda (H) tn -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i a toponimului Guraszáda/Gurasada; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form (des ON Guraszáda: din Gurasada; Guraszádaer. 1757: Ugy értettem a' Guraszádi Lakosoktól, hogy az határokkal vicinál a' pusztul Lazura Falubann régen Tizenegy s fél Sessio volt [BK 144 Joannes Gulya de Déva (43) vall.]. 1786: A két vén beres ökörnek Herepére valo fel hajtások abba mult el, hogy a Guraszádi ember ... bé nem adta, hanem Gurászádaról küldettek vissza [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1858: az egész ószveg ... fordítódjék a Guraszádi udvarház újbóli építésére [Doboka; Bet. 3 Hodor Károly kezével].

gure l. garc

gurdaly, gurdély 1. (gyom)kóró; cotor (de buruianá); (Unkraut)Stengel. 1734: az Dunai ersebet szölei épek és mivel szőlők, nem pedig gazban es gurdolyban maradtak es miveletlenek voltak [Torda; TJKt I. 30]. 1762: én ezen helyet falu közönséges helyenek tudom lenni bizonyos halomásból ..., sőt nyáron által itten lakásomkor mind ember nagy burjánt, és Gurdályt tudok rajta [Bethlen SzD; BK. Szócs Vaszília (60) jb vall.]. 1780: Potru Bandrillának ... az örökségit a Viz ugy el rontotta hogy ... nem terem benne tsak Gurdály [Óraljaboldogfva H; KfMiss.]. 1786: A' sok haszontalan fűzfais elronta a' Sántz gyönyörű fenekét; ... mind kivágatom ő Kegyemet (igy l) és a' Gátra hordatom; így nem azik el a' Sántz feneké, nem terem tsak gurdályt mint ez eszten-dőb(en) is [Gernyeszeg MT; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez]. 1820: Az uradalomnak igen kevés erdeje vagyon, helységünknek pedig éppen semmi sincs, mint mezőségen, hanem szalmával, és gurdélyal szoktunk tüzelni [Báld K; BLt 6]. 1821: Lá Pusztá nevű Hellyen van egy jo nagy darabb helyt fekvő Erdő forma; ... ennek also részén haszonvetetlen sűrű gurdély terem [Uzdisztpéter K; TGsz 18]. 1838: az üröm, földi bodza, gurdaly, oly' tömötten, és buján termett [Dés; DLt 187/1842].

2. gyomkóróbozót; desis de buruieni; Stengelgebüsch/gestriipp. 1770: Vonyisat a' mint egy fél étzaka tájban ... a Falu között a Groff Tholdalogi Pál veteményes kertye, ott lévő patak, és Udvara között, valamely gurdélyokban egy néhány Falusi lovakat talált ószve gyűjtve. Kik mellett el menvén látta hogy egy tsoport burjából egy Czigány ki üti a fejét [Mezőpagocsa TA; SzentkGy 10 r és 1 m tanú vall.].

gurdalyos, gurdélyos kb. gyomkórós; cu coatoare de buruianá; mit Stengel bewachsen. 1799: (A föld) a Teglas gurdéjos és Gödrös helyel szomszédos [Mv; MvHn].

Hn. 1786: Kováts Andrásról el vétetődött a Gurdalyos Rét [Mv; i.h.].

? gureszki-karasla lengyel kelmefajta; un fel de stofá polonezá; Art polnischér Stoff. 1630: Kovaczj Gaspar Hozot lengiel országból ... 32. végh Gures karasiat tt f. 6 d 40 ... Gáspár deák. Hozot Jároszláról 21. vegh Gurezki karasiát tt f 4 d 20 [Kv; Szám 18b/IV. 61].

gurgulyás '? Szn. 1644: Gurgulias Istuan [Mv; MvLt 291. 403b].

Az esetleges jel-re l. CzF: *gurgulya szemű* ... kinek színtelen fogoknak kidüledt nagy szeméi; *gurgulya szem*, am. kidudorodó-duvadtt szem.

gurítás rostogolire; Rollen. 1870 k. /1914: Játékok: ... gurítás (kővel, fával, labdával), célba, a tekejáték primitív módja [MvÉrt. 17].

gurrogás rőfögés; grohăit; Gegrünze. 1776: taltam száz tizen három sertést ezen sertéseket a Vetzeli katonák szinte egy héting ejjel nappal reszrtve tartották egy akalban Semmi eledelt nékie (!) nem adtanak ugy hogy a sertések az éhség mián felette nagy sivoltásokkal és gurrogásokkal voltanak [Vulcsesd H; Ks 81. 58. 2. Brati Iuon (50) jb vall.].

gurtenes gurtinis; cu chingă; mit Gurt versehen. 1848: Hat Gurtenes zöld szék [MkG].

gusa golyva; gušă; Kropf. 1816: Moráz Irimia a' nyakán esmérhető Gusája [Dés; DLt 667]. 1860: Betegség neve: gussa (73 éves férfi) [Kv; RAK 146].

Szk: *Lt ereszt meggolyvásodik.* 1833: Nemés Kiss Aron Ur egy 5 Esztendős Todor nevű Bika Tulkot orvasal nem életre valo mivel ... nagyon gusát eresztett [Szeszcsoa F; TL. Motok János contrás káplár és nemes vall.].

gusás golyvás; gușat; kröpfig. 1791: Azt hallottam az Olah országi Gazdájoktól Vladujtol ... mondani a Szeplaki Gazdak(na)k a mint látom Tavaszig egy Marhatok Sem marad, mivel Tibosok, már is feleis gusás [SLt évr. Popa Dumitru (45) jb vall.].

Szn. 1844: ugyanez adott Gusás Nikulájnak is egy ilyen pár vasat ... melyről Gusás nekem azt mondatta, hogy ő Kakarása Petrinek adosságba adta [Bágyon TA; KLev.] | Gusás Sofron [uo.; i.h. Nemes Iuon (22) vall.].

gusztus 1. ízlés; gust; Geschmack. 1746: Bortis kűldek két kűs Altalagotskával, édgjik lészen a' kit Sz. Demeteren Mlgos ur itallyára attak bé, másik Nádasi lészen, nem erős, melyet Mlgos ur gustussa szerint Concipiálhaték, mindenik Ó bor [Gagy U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.]. 1777: nemis azoknak rosszszasága okozta el tontatásokat, hanem tsak azok(na)k a' kikre azon Telek devenialt szaba-

dos tettése, és gusztussa [Dés; Ks 79. 29. 266]. 1800: a' Borbol még kostolot-is előre küldeni méltoztatot! Meg is kostoltuk kedves Feleségemmel együtt, az ő Ngok minden részből ki-telhető 's képzelhető Boldogságokat tárgyazo kedves Hörpögetések söt Tsemtsegések között azon kedves Italt; és olyann(a)k talált(am) hogy ha az én Szegény Geniusom jelen — lett — volna ann(a)k ki-választásan, ennél Gustusommal egyezőbbet az sem találhatott volna [Mv; IB. Borosnyai Lukáts Simeon ref. pap kezével]. 1805: ez a Nemzetseg természet szerent csufondaros, és a' masébol igen valogato lévén kivált ebbe a' nagy drágaságba soha öket gustussok szerént nem tarthatnók [Torockó; TLev. 9/41]. XIX. sz. eleje: Mivhelyemben készült asztalos Mivek tartására és eladására nézve, a' város kerületében a' közönséges Platz Során a' B. Kemény Simonné aszszony hazánál egy Boltot vagyis Niderlágot nyitottam ki, a' hól ... minden fele nemű és modu Mobiliak 's házi Portekak, a' mostani gusztus szerént, külön-külön féle fákból készítve, polialva, kinek kinek szüksége szerént találatnak eladók [Kv; ACLv.]. — L. még RettE 311—2.

Szk: ~ a szerint való ízlése szerint való; dupá gustul cuiva; nach seinem/ihrem Geschmack. 1843: építettetem gusztusom szerint való Házat [Sóvárad MT; KelM].

2. ~ a van vmihez kedve van vmihez; a avea poftă/chef de ceva; Lust haben zu etw. 1761: midőn Mlgs Baro Josika Imreh urnak az Néh. édes Attja Curiája féle jutván nem lett volna gusztussa hozzája, kőrül vévők Cancellista társommal ő Ngát, és svadeálok hogj ha ő Ngának tetszenék Mlgs Baro Iosika Daniel Vrfit tentálnok hogj cserélne egész Nyilat [Branyicska H; JHb XXXV/46. 11]. 1788: Elment a' Politzaj Directorhoz is, ... azzal a' panasszal, hogj Ngd felőle rendelést továbbra nem akar tenni, 's ő már éhel hal meg ... Ahoz is völt eddig gusztussa, hogj tzifráldojék Szebenb(en), s korhelkedjék a maga inyen valókkal [Kercsesóra F; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez]. 1815: javaslottuk ... hogj Házait oda építtesse, de tellyességgel oda építtetni nints gusztussa [Somkerék SzD; Berz. 11 Fasc. 75]. — L. még RettE 227—8.

3. kívánság; dorință; Wunsch. 1780: ámbár találatnak léjjen Communitásunkban némely Emberek olyanok, kikis ezen Köz Jónak elő mozdítását Contra Instantiájokban Ngtok által akadályozni, vagy legalább az magok gusztussokhoz szabván qualificálni kívánták volna [Torockó; TLev. 9/19]. 1812: én Kalbol* hasznot, nem akarok venni, s mind hogj Testveremnek ajándékozom, meg kivanhatom hogj gusztusomot telyesitse [Jára MT; Pf. — *Később; Székelykál MT]. 1819: Télbe az özvegy gusztussára gyakran puntsot is ivatt [Kv; Pk 2].

guta, gutta agyszéllhűdés; gutä, dambla; Schlag-anfall. 1584: Orsolia Kerekes Mihalne vallia hogj az Annya Ne(m) völt betegeseg ez fazakasnenak hane(m) egikor az gutta Eolę megh es Aba hala

megh, Az fazakasnet(is) a' betegseg huswet taiba kezdette lelny [Kv; TjK IV/1. 223].

Szk: a ~ ér vkit meglegyint a gutta, valakit szél ér. 1844: a' Doctor Iudenhoffert ujba érte a gutta, de azért kártyázik [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] * a ~ val megütet. 1755: anyit kutyálkodig (!) hogj a' kaczagom már mind egybe romlott, s a nyelvemis majd ki sebesedik, hogj nem mérek a kaczagásb(an) erumpálni, de az Mlgos Groffnékot sem engedi a guttával meg ütetni [Nsz; Ks 96 Baló Antal lev.] * el/megüti a ~ szélütés éri. 1576: Egy zegeny Azzony vagion Hydewelwe Steppen otthneh* kyt az gwita meg wteot volt, eo K. Byro vra(m) adaszon az quartabol ket keobel Bwzat Neky zegitsegwl [Kv; TanjK V/3. 133a. — *Olv.: Otthné]. 1640: Bukur Makacuze (!) ... Az Apiat az Gutta ütete [Ohába F; UC 14/48. 35]. 1653: 1649 esztendőben volt bírāja a városnak* Ötves Márton, első bírósága, de ezt sem várhatta meg; megüté a gutta és ágyba esek nyavalyás ember [ETA I, 152—3 NSz. — *Ti. Mv-nek]. 1839: Donáth Éva aszszonynak a' szava el állott volt halála előtt két napokkal hogj a' gutta meg ütötte volt [Angyalos Hsz; HSzjP Ferentz László (58) székely gyalogrendű vall.].

Sz: szinte megütötte a ~ mikor ... 1763: Brukenhalt* szinte megütötte a guta, mikor megértte, hogj fel kell menni Bécsbe [RettE 151. — *Brukenhalt Sámuel br.] * űsse meg a ~. 1688: Átkozodott is, hogj üssön megh a gutta, azertis in amenda linguae* [Kovászna Hsz; HSzjP. — *Értsd: ítéltetik].

A címszót és a bokrába tartozó szókat a történeti adalékok többségének tanúsága szerint a régiségben ikerítve ejtették. A NySz kettős címszót, ikerítetlen és ikerített alakot vet az adalékok elé, Gáspár János késői, 1838—1845-beli tájlezőgyűjteménye [MNYTK 207. 21] csak ilyen frott és bizonytalán ejtett alakot ismer, CzF azékelnek minősíti ezt a formát, de pl. a SzamSz — nyilván a köznyelvi ejtés hatása alatt — még címszóként is ezt veti a szócikk elé, holott nyj-i alakként az ikerítetlen formát iktatja be. A MTsz Erdélyből csak ikerített formát idéz, és a TSzj is csak ilyen alakot ismer. Mivel az erdélyi történeti adalékokban csaknem kivétel nélkül az ikerített alak fordul elő (az egyetlen ikerítetlen adalék ártírt közlésből való), a szerk. az alapszó címszavaként a kettős, a származékokban csak az ikerített forma beiktatását tartja indokoltnak annál is inkább, mert a mai erdélyi köznyelvben is ez a forma dvik; ő maga is ezzel az ejtett alakkal él.

guttáska enyhe/gyenge szélütés; gutä/dambla mai uşoarä; leichter/kleiner Schlaganfall. Szk: meglegyinti a ~ enyhe szélütés éri; a-l lovi damblaua uşoarä; einen leichteren/kleineren Schlaganfall erleiden. 1857: Sala Farkas is tegnap eret vágatott magán ..., mint ha nyelvét valami kis guttátska legyintette volna meg, alig tudott hebegni [Kv; Pk 7].

guttaités agyszéllhűdés; gutä, dambla; Schlag-anfall. 1573 k: Jmar mostan az hatalmas Jsten az w Jo voltabol megh ostorozot, es Nagy Chapast vetot reyam az ghutta wtesnek Myatta [Kv; TjK III/3. 226b]. 1678—1683: Gutta ütés mia ... Lelkit megh ada [Ks. Kornis Gáspár kezével]. 1700: Eotves David ... fateallyak hogj régtől fogva gutta ütésben njomorog, igen debilis [Abás-

fva U; UszLt X. 79]. 1724: Mikesné Asszonyom ... csak félen kezdett beszélni mosolyogva ...; csak el esett s igen rosszszul van gutta ütése vagy mi Isten tudja, elig az hogy az olta csak az álmat oajtva s aluszik is [Darlac KK; Ap. 2 Gr. Haller János Apor Péterhez]. 1861: Halt meg Kancsi Zsuzsi Czigán kovács Vorlán Pista neje 50 éves korában guttaütésben [Dés; RHak 126]. — L. még RettE 132, 162–3, 189, 230–1, 277–8.

Szk: ~be esik. 1764: zabolai gr. Mikes Antal úr guttaütésbe esett [RettE 161]. 1771: A szegény Bánffi Parkasné asszony ónagsága is ... Végtére guttaütésbe esett, melyben nem sokára meg is holt [i.h. 259]. 1804: Gutta ütésbe esett volt, hogy még szollani sem tudott, hanem tsak az ujjával mutatott úgy meg nimult [Körspatak Hsz; HSzjP Szent Györgyi Providus Zöldi Benedekné Ovári Mária (40) vall.]. — L. még RettE 379.

guttaütött szélütött; lovit de gutá/de dambia; vom Schlag getroffen, gelähmt. 1674: Fazakas Ferencz Gutta ütött [Szereda*; UszLt VI/56. Connm. 47. — *Nyáradszereda MT]. 1642: Borfwteo Palne ... Gutta wteott [Km; GyU 93]. 1652: Bakos Gergely gutta üteot ember [Kajántó K; GyU 125]. 1673: Adtam egy szegenj Guta ütet öreg embernek hatva(n) penzt, Eperjessy Andras(na)k — //60 [Uti]. XVIII. sz. v.: engemet Gutta ütött világtalan nyavalyás embert csak Szebenbe harmadikszor kéntelenítettett jóni [Angyalos Hsz; HSzjP]. 1840: Nagy Mihály ... nyakán szúratt meg ... a szurás bal felől van, — nagyobb is s már nem csak a lapoczka inas husai vagynak el dagadvá hanem az egész bal része karja lába — — mint guta ütött úgy huzza ezeket hajthatatlanul [Dés; DLt 848].

gúzs 1. (vessző- v. iszalag)fonadék/kötél; impleturá/fringhie (din nuiele sau din clocotici); Wiede (aus Ruten od. Waldrebe). 1729: Gusnak valo vesszőtt ... sem tagadom hogj nem hoztam [A. karácsonyfa AF; Told. 31]. 1735: a Csűrös kertben járo sóvény kapu, emellett egy kis sóvény ajto Cserefa felekben guson forognak [Szentjakab TA; JHb XI/9]. 1736: Ezen külső Udvar Napkelet felől valo oldaláb(an) lévén az Marha Akol ... , melly Akol választodik meg, ettől félig Lészázatlan, fedetlen, félig Szalmával fedett, tövissel Lészázott Támosos kertek, Nyílik beléjje Vesszőből font guson forgo ajto [Földvár TA; CU XIII/1. 271]. 1779: egy régi Csűr ... a le szakadástól tartván, meg támogattott, épület fái is alkalmatlanok, koszoru fái is gussal toldatván egybe [Galambod MT; Told. 29]. 1840: Gusokot és Csatlófákat hordotak az Desz(ka) Tutajokhoz [Hodák MT; Born. XXIVb].

2. nyűg; piedică/opritoare la picioarele vitelor; Fessel. 1646: Egy Jgnat nevű Szelestei olah viue(n) ... egy fekete monyas lowat ... Dreszler Janoshoz ... hogy ... az erdeon talalta gussal megh keotve s embert Nem talalua(n) mellette gonoszul el veszet marhanak itlte lenni [Kv; Tjk VIII/4. 97].

3. '?' 1581: A waralat: valo Malomba ... vottem gúsnak valo fat p(ro) d. 36 [Kv; Szám. 3/III. 4]. 1583: Korro (!) fat Gusnak es zegnek es fogasnak veottem d 53 [Kv; i.h. 3/XII. 4 malomszám.]. 1594: Keöuettkozyk. Az Alperety malomra* valo keolchyege ... veottem 200 Lapoczka dezkat p(ro) f — d 50 ... veottem Esmeg gúsnak valo fath ... d 26 fognak valo fath veottem ... d 15 [Kv; i.h. 6/II. 2. — *A Város egyik malma].

guzsaly 1. furcá de tors; Kunkel. 1687: Raduly Hertsegja Annyanal leven egy gusaly azzal hozza akara ütni Komsalhoz [Hurez P; Szád. Sztan Sztellej (45) jb vall.]. 1756: Gusoly teteire valo Gomb esztergáb(an) metzett [Somkerék SzD; Ks Gr. Bethlen Inre leit.]. 1771: Most a vármegye táblája a gubernium commissiója mellett publicáltatta, hogy ófelsége azt parancsolja a férfi parasztgyermek felől, hogy a fonást tanulják; a szülék is tanítsák fonnai, de senki is, büntetés terhe alatt, csúfolni ne merészelje a fonó gyermekeket ... Szoktassa el a szegény ember a marhatartástól; szántás-vetésétől s egyéb mezei munkától a gyermekét, s tanítsa fonnai, azaz a guzsallyal a tűzhelyen ülni, fonóba járni, hüllérkedni, pulhaságot s azzal járni szokott sok egyéb rosszat tanuljon [RettE 258]. 1820: Dregáné ... egy versen Guzsallyal hozzám jövéen el kezdi* [Várfva TA; JHb Fasc. 48 Bontz Mária Szakmári Samuelné (37) vall. — *Köv. a nyil.].

Szk: ~ával él. 1640: Toldi Andrasné ... Nyomórtult Gusalyauul él. Benedek Peterne ... Gusalyauul él [Daróc K; GyU 51]. 1659: Bozvegy Asszonyok kiknek semmi marhaick nincsen, hanem(m) orsojával gusallyával el (igy) l nyolczan adgyanak egy Tallert [UszLt 17] * ~ával táplálja magát. 1683: k.: Az Asszonyok kik csak gusallyokkal táplallyak magokat adnak az Pastor(na)k Telar(um) ulnas nro 3 [Kraszna Sz; SzVjk 40] * ~ával heresi életét. 1722: Proventus Pastoris ... Az özvegy Asszonyok az kik csak orsojokkal gusallyokkal keresik eteket 3. sing väsznat adnak [Radnótfája MT; GörgJk 113] * esztergályos ~. 1589: Egy the kereo Eztergaros Gusaly f. 1 [Kv; KvLt Inv. I/2. 37] * herekes ~ fonószeák, rokka. 1816: Egy otska kerekes Gusaly [Varsolc Sz; Born. IV. 41. Bornemisza Krisztina conscr.] * paraszt ~. 1679: Paraszt ghusal nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 48] * székes ~. 1805: Egy Székes Gusaj [Szamosfva K; BLt 9].

2. ~ talpa guzsalytalp; talpa furcii de tors; Kunkeluntersatz. 1679: Esztergarban meczet gusaly talpa nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 72].

3. vhány guzsalynyi; de (un numár de) caiere; von einigen Kunkeln (viel). 1738: egy néhány Gusally Pátya Szósz szósz Pátya 25. gusujjal (!) [M.bikal K; MLev.]. 1787: Egy néhány Gusaj szósz és tsepű Dr. 16 [Mv; MvLev. Császár György hagy. 6].

4. ?' 1572: ker volt Eo teleh ez vallotwl hogy adna valamj feguert ... Eo be nem bochatya

fegwert sem ad egebet egy guzalnal neky [Kv; Tjk III/3. 12].

Ez az adalék az 1. jel. alá is tartozhatik.

guzsalygyapjú ? fonní való gyapjú; liná de tors; Wolle zum Verspinnen. 1679: mosot fejer Juh gyapja nro 9. mosot fejer Ghuzsal gyapju nro 3 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 81].

guzsalynyi egy guzsaly nagyságú; mare de o caiere; von einem Kunkel (groß). 1799: engemet is elé kapatt, Nyak szirtan ragadatt, s egy gusajnyi fával ugy meg vert, vérbe kúpült, hogy egy Marhára is sok lett volna [Náznánfvá MT; Berz. 4 Fasc. 31 Lit. N. Nr. 27].

guzsalyos I. mn fonásból élő; care trăieşte din tors; vom Spinnen sich erhaltend/ernährend. 1683 k.: Az mely őzvegy Asszony(na)k szanto Fia vagyon egész bért ad. Kinek penigh ollyan Fia nincsen, de haza es öröksege vagy(n) tartozik Felbéért (l) Fizetni. Gusalyos őzvegy ad Telar(um) ulnas nro 3 [Nagyfalu Sz; SzV]k 50].

II. fn 1 fonó; szézőtoare; Spinstube. 1767: mikor a dolog történt és végben ment gusalyosban voltam Bodo Samuelnit [Angyalos Hsz; Bogáts 10]. 1775: meg érkezék ... Potsa Lászlóis Karatnárol Bodo Bernádmul Gúsalyosbol | Aztis tudom, hogy tyuk szemű erőssen, mindazáltal estve s éjtszaka gusalyosba el jár [Peselnek Hsz; HSzjP]. 1787: el menénk Ifju legenjekul Lengjelfalvára gusaljosba [Makfva U; Ben.]. 1797: Még akkor viselős vala Kata a leánykával mikor egy estve bé menék gusallyosba [Sszgy; HSzjP]. 1798: a víz melet Budaklot, kérdőre vonám hol jársz aszt felelé hogy Gusajosba [Szárzajta Hsz; i.h.].

2. ? kb. multság; petrecere; Unterhaltung. 1653: még czyak latogatasara sem mehet senki ely edo kegyelmenek kit le ne(m) szidogat, s aual ne(m) szid hogy czyak gusalyosba(n) jarnak eó kegyelméhez [Szárhegy Cs; Törzs. Lázár István apósához Petki Istvánhoz].

3. ' ? ' 1759: Tudgyae, hallottae a tanu ki volt az a Kis Asszony a ki az Apor Joseph Ur Trombitás szolgálai közül egyiket ... az Ablakon Gusajosba bé járatta magához? [Altörja Hsz; HSzjP vk].
◇ Szn. 1614: Gusalyos Balas zs [Lenihény Hsz; BethU 341].

guzsalyoskodik ' ? ' 1775: miért temondáztok és velem miért guzsalyoskodtok nem vagyok én hozzátko való [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Anna Opra (40) vall.].

A Vadr. 179. l-ján a Vén lány éneke egyik változatából kiemelve: leánnyal enyeleg, leánnyak csapja a szelet' jel-sel fordul elő a *gusajashadik* ige. Erre és egy másik hsz-i közlésre hivatkozva a MTsz 'a fonóba a leányokhoz enyelegni, szerelmeskedni jár' jel-sel számol. A HSzjP-ből fennebb közölt, sajnos, a beszédhelyzetre eléggé rá nem világító adalék biztos értelmezésére a szerk. ezek ismeretében sem vállalkozhatik.

guzsalyosság guzsalyoskodás, guzsalyosba járás; umblatul la szézőtori; Aufsuchen der Spinn-

stube. 1775: midőn Potsa László Torjárol gusallyosbol Haza érkezett, Márkos Klára Asszony szitta és fenyegette ily formálag: a Gusallyosságért meg ütök az arrát [Peselnek Hsz; HSzjP].

guzsalyvas korong/orsóvas, kőgerendely/guzsaly; fusul pietrei de moară; Mühleisen/spindel, Mühl/Triebstange. 1831: Kereszt vas, Gusaj vas, Serpenyő Korong Karikák — dobra valo karikák Gerendejbe valo Tsapok [Dés; DLt 735]. 1847: A Malom kövek kopottak ... A Gusaj vas jo és a perpentzéi is jok [Dés; DLt 316].

Freeskay 282, 469 a fentiekben kívül még a köv. magyar és német elnevezéseket említi: malomrúd, derék/forgóvas, kőszalvas; Spindel.

gübee (vizállásos) medergödrcske, táj göbe; bulboană mică; kleine Bettgrube. 1736: semmi viz nem folyt a falu között hanem az gübeczekben volt egy egy kevés viz [Gyszm; LLt Fasc. 161].

gübedék kb. holt mederrész/vízahagyás, rég, táj halvány; parte din brațul mort al unui riu; totes Flußbett. Hn. 1776: A Gübüdek nevezetű Hellyben (k) [Kiskend KK; EHA]. 1776/1823: A' Gübüdek nevezetű helyben (k) [Balavásár KK; EHA]. 1805: A Gübüdekben járo Rétben (k) [Balavásár KK; EHA]. 1850: A Gübüdekbe ... a' gübü, vagy a' régi vizfolyás mentibe Fetskefarkulag rug ki [Balavásár KK; EHA].

gübü kb. holt mederrész, vízahagyás; parte din brațul mort al unui riu; Teil des toten Flußbetts-1850: A Gübüdekbe ... a' gübü vagy a' régi vizfolyás mentibe Fetskefarkulag rug ki (sz) [Balavásár KK; Hr].

gübül I. téli hajtóhalászat alkalmával gübüldrúddal zurbolja/zavarja a vizet és riasztja a halakat; a agita/tulbura apa și a stîrni peștii cu o prăjină; mit Plumpstange arbeiten. 1708: ha az halaszoz vizek(ne)k dolga meg nem orvosoltatik vr(am), erővel is ne(m) allithatunk halaszozkat, mivel minden fele ember folyvást halaszozza, gübüli a patakokat, ugj meg szükült a' pisztráng hogj mar nemis kaphat(na)k Dragusrol Brazarol, Leszarol tova fel a Sinkai patakra kenszeritetnek halaszni menni Holbak fele [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.].

2. köpül; a umple (de singe); rühren, karnen. Szk: vérbe ~ vérbe kever/köpül. 1809: Én Ravai^a vagyok Ifiabb Ketskés Mihájnag hívna 25 vagy 26 Eszszendős vagyok ... Engemet azért fogtak meg, hogy én meg háborodtam Apámot Anyámot meg vertem s még vérbenis gübültém [Uzsl. ComGub. 1602. — *Ravából (U) való]. 1835: a' veretés okát az Ispántól hallottam, a' kit Kováts vérbe gübült [Zsibó Sz; WLt]. 1849: Néhai Cseh Josef Urat ... lántsájokkal meg ölték, és a' Fiát Sándort is vérbe gübülték és kinozták sokakto hallottam, de szememmel nem láttam [Hejjasfva NK; CsZ. Horvát Miklós (57) vall.]. — I. még köpül al.

gügyög gagyog; a bilbi; lallen. 1582: Anna Kalachswtheo Andrásne fassa est hog mondottak hog Mezitelen kard volna Danchak Janos volna Alat, es egkor eleo Ieowe, Latham hog be fenyegete az Kosdinę hazához, zolais de Nem erthetewk mert chak Ghwgieogh wala [Kv; Tjk IV/1. 18].

gümös. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ *tüdövész* gümőkör; tuberculoză; Tuberkulose. 1858: halt meg Darvas Jozef neje Bartha Ágnes 65 éves korában gümös tüdővészben [Dés; RHAK 95].

gürüzdelés kb. metszés, vágás; táietură; Schnitt. 1773: Stefán nevezetü Béresse Tardi Uramnak mutatta nékem a Nyakát, mellyen igen Nagy gürüzdelés volt, Mondván, hogy... nékie fejít akarta Venni... Tardi Uram... Béresse mutatta a nyakát Nékem is, melyen a Kardvágás Jol esmérzet 's valóságosan nem Kortzolás hanem vágás volt [Burdjánosóbuda*; KLev. — *Később: Bodonkút K].

gvárdaház (katonai) őrbódé; gheretă pentru pază (militară); Schilderhaus, Wächterhäuschen. 1778: Egy strázsamester pedig (minthogy a gvárdaház a Rhédei Mihály úr háza előtt vagon) éppen mikor az asszony az ablakon kinézett volna, nagy fel azt kiáltotta másnap: „Leomlott, leomlott ama nagy Babilon, amely vala latroknak és kurvák-

nak barlangja" [RettE 384]. — L. még *várda* al.

gvárgyán (ferencesrendi) házfőnök; gardian, sta reș (franciscan); Guardian. 1687: Az Lengel Püspök Pater Gardgian u(ramna)k küldött léuelet [ApLt 6]. 1736: (Gróf Apor István) adott volt... ezer aranyat ad conservandum...; sok infestatióm is volt miatta szegény Pekri Lőrincztől, ... Látván, hogy absque periculo capiti, nem conserválhatom, alattomban az akkori mikházi t. gárdgyán kezébe adám [MetTrCs 448]. 1764 a' midőn azon Summát a' Communitas ki fizetni akarná (így!) ante terminum három holnappal hirt tégyen az akkori Tiszt. P. Franciscanusok Gvárdyánynyának [Kv; Ks 92]. 1779: Ezen helyet... ajándékba adta volt egj Bohanyitza nevű Monaszterióból Molduából ki jött Kaluger Gárgyán Néhai Groff Lázár Ferentz Ur eő Ngnak a' Kalugerek Gárgyányak [Alfalu Cs; LLt Csáki-per 540 L. 6]. 1784: a Gárgány (!) küldé néki egj irot Papi képet [Gyf; SLev.]. 1805: a Gvárdiánhoz mentem [Dés; Ks 87 KMN 89]. 1816: Az ovári P. Franciscanusoknak a' P. Gvardian Contoja szerint 138 Rf 30 xr [Kv; Born. IV. 41].

E szót az ÉrtSz *nép, elav* minősítéssel, úgy látzik, csak nyj-i szinten élőnek tartja. A szerk. gyermekkorában azonban még Désen s Erdélyben másutt is köznyelvi szinten is élt: a szerzetes rendek, Désen a ferencesrendiek zárdaifőnökét illették ezzel a megjelöléssel. A szerzetes rendek megszűntével a szó valóban az elavulás sorsára jut.